

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

TABERÎ TEFSİRİ'NDE SİYER RİVAYETLERİ
(MEDİNE DÖNEMİ)

(DOKTORA TEZİ)

MUSTAFA SOYCAN

BURSA - 2019

T. C.

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI**

**TABERÎ TEFSİRİ'NDE SİYER RİVAYETLERİ
(MEDİNE DÖENEMİ)**

(DOKTORA TEZİ)

MUSTAFA SOYCAN

BURSA – 2019

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İslam Tarihi Bilim Dalı'nda711272002
numaralı Mustafa Soycan'ın hazırladığı "Taberî Tefsiri'nde Hz.Peygamber." konulu Doktora
Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 08.08./2019 günü 15:00 - 17:00 saatleri arasında
yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının
..... (başarılı /başarısız) olduğuna
(oybirliği / oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye

Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı
Prof. Dr. Adem APAK
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN
İstanbul Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Ali İhsan KARATAŞ
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. İsmail GÜLER
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Doç. Dr. Osman AYDINLI
Marmara Üniversitesi Üniversitesi

Tarih

08.08.2019

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 22/07/2019

Tez Başlığı / Konusu: “**Taberî Tefsîri’nde Siyer Rivayetleri (Medine Dönemi)**” Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 376 sayfalık kısmına ilişkin, 22/07/2019 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 16’dır.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları’nı inceledim ve bu Uygulama Esasları’nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

22/07/2019

Adı Soyadı: Mustafa SOYCAN

Öğrenci No: 711222002

Anabilim Dalı: İslam Tarihi ve Sanatları

Programı:

Statüsü: Y. Lisans Doktora

Danışman

Prof. Dr. Adem APAK

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans / Doktora tezi olarak sunduğum “Taberî Tefsîri’nde Siyer Rivayetleri (Medine Dönemi)” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

22/07/2019

Adı Soyadı: Mustafa SOYCAN

Öğrenci No: 711222002

Anabilim Dalı: İslam Tarihi ve Sanatları

Programı: _____

Statüsü: Yüksek Lisans Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Mustafa SOYCAN
Üniversite	: Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü Anabilim Dalı	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bilim Dalı	: İslam Tarihi ve Sanatları
Tezin Niteliği	: Doktora Tezi
Sayfa Sayısı	: XV + 359
Mezuniyet Tarihi	: / / 2019
Tez Danışman(lar)ı	: Prof. Dr. Adem APAK

TABERİ TEFSİRİ'NDE SİYER RİVAYETLERİ (MEDİNE DÖNEMİ)

Kur'ân, süreç içerisinde ortaya çıkan İslâmî ilimlere hem kaynaklık etmiş, hem de bu ilimlerle ilgili ilkeler, amaçlar tayin ederek çerçevesini belirlemiştir. Kur'ân'ın Hz. Peygamber'in örnekliğini nazara vermesi ve sireti hakkında bazen tafsili, bazen de icmali bilgiler vermesi Siyer ilminin ortaya çıkmasını netice vermiştir. Kur'ân'ın konuları kendine özgü bir üslupla sunması Siyer'le ilgili âyetlerin tespitinin yapılmasını zorlaştırmaktadır. Klasik siyer kitaplarında Siyer'le ilgili âyetler konuların takdiminde daha çok bağdaştırma amaçlı olarak yer verilmiş, âyetin bağlamı ve mânaya delâletini tespit etme çoğunlukla söz konusu olmamıştır. Siyer yazımında Kur'ân'dan yararlanmak için hem konuyla ilgili âyetlerin bağlamının hem de mânaya delâletinin vuzuha kavuşturulması gerekiyor. Bu güçlüğü aşmak için Tefsir ilminden yararlanmamız kaçınılmazdır. Siyer-Tefsir ilişkisini ortaya koyma adına ilk dönem tefsirinin zirvesi diyebileceğimiz Taberî tefsirinin önemli bir yeri vardır. Taberî, Kur'ân'ın bütünlüğü, âyetin bağlamı, sahih hadis, icmâ, tarihi ve sosyal gerçeklik, tabii gerçekler, akli gerçekler, Arapça'nın temel özellikleri, zâhir anlam, nesh gibi bir takım ilkelere başvurarak siyer-tefsir ilişkisini tespit etmeye çalışmıştır.

Anahtar Sözcükler: Taberi, Tefsir, Siyer, Kur'ân, Tarih

ABSTRACT

Name and Surname	: Mustafa SOYCAN
University	: Bursa Uludag University
Institution	: Social Sciences Institution
Field	:Islamic History and Arts
Branch	:Islamic History
Degree Awarded Social Science Institution	: Master/PhD
Page Number	: XV+359
Degree Date / / 2019	:
Supervisor (s) Master / PhD	Prof. Dr. Adem APAK

SIYER TEXTS IN THE COMMENTARY OF TABARİ (MEDİNE PERİOD)

The Qur'an has been the source of Islamic sciences, both by providing basic principles of these sciences and determining the objectives defines the framework. The fact that the Qur'an took into account the example of the Prophet and gave some detailed and sometimes brief information about his prophetic has resulted in the emergence of the prophetic science. The fact that the Qur'an presents its subjects in a unique way makes it difficult to determine the verses related to the prophetic. In classical prophetic books, verses related to prophetic were mostly involved in reconciliation, and the context and meaning of the verse were often not mentioned. To use the Qur'an in prophetic writing, both the context of the verses and the meaning of the verses should be clarified. In order to overcome this difficulty, it is inevitable to benefit from the science of exegesis. To reveal the relationship between prophetic and exegesis, the Taberi tafsir, which we can call the summit of the first period exegesis, has an important place. Taberi tried to determine the relation of prophetic-exegesis by referring to a number of principles such as Qur'anic integrity, the context of the verse, authentic truth, icma(consensus), historical and social reality, natural reality, the possibilities of Arabic language, apparent meaning, abrogation.

Keywords: Qur'an, Tafsir, Siyer(prophetic), History, Taberî

ÖNSÖZ

Kur'ân-ı Kerîm son ilahi hitaptır. Bundan dolayı başlangıçtan günümüze kadar birçok çalışmaya konu edilmiş, süreç içerisinde ortaya çıkan İslâmî ilimler için de en sahil bilgi kaynağı olmuştur. Vahyin çoğu kez somut, yaşanan olaylar üzerinden nazil olması Kur'ân'ın nazil olduğu dönemin tarihsel bir bilgi kaynağı olmasını gerekli kılmaktadır. Fakat Kur'ân-ı Kerîm, nüzûl keyfiyetinden dolayı Siyer'le ilgili bilgileri bir bütün halinde değıl, amacını gerçekleştirmek için özgün bir üslupla farklı âyet ve sûrelerde yer vermiştir. Bundan dolayı Siyer'le ilgili âyetlerin tespitinin yapılarak sistematik bir şekilde ortaya konulması gerekmektedir. Bu yapılırken de Kur'ân'ın kendine özgü bir kavramsal yapısı, âyetlerin nâzil olduğu ortam ve şartlar tespit edilerek zaman ve mekân bağlamı dikkate alınmalıdır. Kur'ân ilimlerinden sebab-i nüzûl bir ölçüde bunu yapmaya çalışmıştır. Kur'ân'da Siyer'le ilgili rivayetlerin tarihi bağlamını ortaya koymak için Tefsir'den ve Siyer'den yararlanmamız gerekmektedir. Tefsir ilminde hem sebab-i nüzûl bağlamında, hem de âyetleri açıklamak için Siyer rivayetlerinden yararlanılması Kur'ân'ın Siyer'le sıkı ilişkisini göstermektedir.

Tefsir-siyer ilişkisini ortaya koymak için yararlanabileceğimiz birçok kaynak bulunmaktadır. Fakat bu kaynaklardan İbn Cerîr et-Taberî'nin "*Câmiu'l-Beyân an Te'vîli âyi'l-Kur'ân*" adlı ilk dönem Kur'ân tefsiri, ilk üç asrın tefsir rivayetlerine yer vermesi ve müellifin bu rivayetleri âyetin bağlamı, Kur'ânî bütünlük, sahil hadis, icmâ, tarihi ve sosyal gerçeklik, tabii gerçekler, akli gerçekler, Arapça'nın temel özellikleri, zâhir anlam, nesh gibi bir takım ilkelere başvurarak değerlendirmesiyle diğer eserlerden ayrılmaktadır. Taberî'nin bu eserini değerli kılan bir diğer neden de onun tarihçi kimliği, dini ve beşeri ilimlerin birçoğunda otorite olmasıdır. Bundan dolayı Taberî ve eserleri birçok çalışmaya konu edilmiştir. Onun eserleri üzerindeki çalışmalar daha çok tefsirinin ve tarihinin özellikleri, tefsir ve tarih ilmine katkıları üzerine olmuştur. Taberî, ilâhi iradenin insan fiillerindeki tezahürünün tarihle, kelâmındaki iradesinin tefsirle açıklanabileceğini, bundan dolayı da tefsirle tarih arasında diyalektik bir ilişki bulunduğunu belirterek bu sahada iki klasik eserini telif etmiştir. *Tarih'ul-Ümem ve'l Mülûk*, adlı eserinde tarihi rivayetleri olduğu gibi kaydederken tefsirinde rivayetleri kritiğe tabi tutmuştur. Bu yaklaşımının neticesi olarak tefsirinde birçok siyer rivayetine ve bu rivayetler hakkında

müfessirlerin ve kendisinin yorumlarına ver vermiştir. Fakat onun tefsirinde siyere kaynaklık edebilecek rivayetler hakkında her hangi bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmada Medine dönemiyle ilgili siyer rivayetleri ve bu rivayetlerle ilgili yorumlar konu bütünlüğü oluşturularak tespit edilmiştir.

Taberî, tefsirinde siyer rivayetlerine daha çok âyetlerin sebab-i nüzûlünü tespit amacıyla yer vermiş ve bu rivayetleri belli ilkeler doğrultusunda yorumlamıştır. Siyer rivayetlerini değerlendirirken âyetin bağlamı, Kur'ânî bütünlük, sahih hadis, icmâ, tarihi ve sosyal gerçeklik, tabii ve akli gerçekler, Arapça'nın temel özellikleri, zâhir anlam, nesh, umum (genel anlam) ilklerinden yararlanarak hem âyetin mânaya delâletini, hem de rivayetlerinin sıhhatini tespit etmeye çalışmıştır. Taberî'nin âyetlerin açık anlamını ve rivayetlerin sıhhatini sorgulamaya iten temel neden, âyetlerle ilgili birden çok rivayetin bulunması ve bu rivayetlerin birbirleriyle çelişmesi ve aralarının telif edilememesi olmuştur. Onun bu eserindeki siyerle ilgili âyetler ve âyetler hakkındaki müfessirlerin ve kendisinin yorumları tespit edilerek Kur'ân merkezli siyer yazımına katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Taberî tefsirini esas alarak hazırlanan bu siyer çalışmasında Hz. Peygamber'in (s.a.) Medine hayatının ve davetinin ana hatları, önemli olayları ve sonuçlarını ortaya konmaya çalışılmış, bunun sonucunda da Hz. Peygamber'in (s.a.) hayatında kim ve nasıldan ziyade niçini; temel prensipleri ve esasları ortaya konmaya çalışılmıştır.

Sonuç olarak tefsir, siyer ve hadis ilimleri kendilerine özgü yapıları gereği Hz. Peygamber'in (s.a.) anlaşılmasına dair farklı amaçlar doğrultusunda farklı metodlarla katkı sunmaktadırlar. Kur'ân merkezli bir sahih bir Hz. Peygamber (s.a.) tasavvuru oluşturabilmek için bu ilimlerin imkânlarından yararlanmamız gerekmektedir. Tarih, tefsir, hadis, fıkıh ve Arap dili gibi ilimlerde otorite sahibi olan Taberî'nin tefsirini esas alarak yaptığımız çalışmada bu eserdeki siyeri ilgilendiren konular bir plan dâhilinde sunulmaya çalışılmıştır. Ayrıca çalışmamızda konuyla ilgili âyetlerin anlamını ortaya koymak ve konu bütünlüğü sağlamak için klasik siyer eserlerinden İbn Hişâm'ın *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, İbn Sa'd'ın *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, Vakıdî'nin *Kitâbu'l-Meğâzî* adlı eserleri ve Buhârî'nin *Sahîh-i Buhârî*'sinden de yer yer yararlanılmıştır. Bu eserlerde yer alan bilgilerle Taberî'nin verdiği bilgilerin bazen kesişmesi, bazen de çelişmesi daha kapsamlı çalışmaların yapılmasını gerekli kılmaktadır.

Çalışmamızın konusunu tefsir-siyer ilişkisi oluşturduğu için âyetlerin meâli (bazı ilaveler tarafımızdan yapılmak üzere) Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlatılan “*Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr*” adlı eserden alınmıştır.

Taberî tefsirinin muhtevasının genişliğinden dolayı çalışmamızda Hz. Peygamber’in (s.a.) hayatının Medine dönemi incelenmiştir. Tez, giriş ve altı ana bölümden oluşmaktadır.

Girişte siyer-tefsir ilişkisi, Taberî tefsirinin bu ilişkiye katkısı, Taberî’nin siyer rivayetlerini değerlendirme yöntemi, Kur’ân anlayışı, peygamber tasavvuru, peygamberlerin ve Hz. Peygamber’in (s.a.) ismeti konusundaki görüşleri hakkında bilgiler verilmiştir.

I. Bölümde Hz. Peygamber’in (s.a.) risâlet görevinin on üç yılını geçirdiği Mekke dönemiyle bağlantı kurmak amacıyla Akabe Biatları ve Medine’ye hicreti konu edilmiştir.

II. Bölümde Mekke müşrikleri ve diğer Arap müşriklerle münasebetler değerlendirilmiştir.

III. Bölümde Resûlullah’ın (s.a.) çağdaşı Yahudilerin İslâm davetine karşı tavırları ve Müslümanlarla ilişkilerine yer verilmiştir. Taberî’nin konuyla ilgili bilgi vermediği için Hayber’in fethine yer verilmemiştir.

IV. Bölümde Resûlullah’ın (s.a.) Habeş ve Nocrân Hristiyanlarıyla ilişkileri ve Tebük seferi konu edilmiştir.

V. Bölümde münafıkların özellikleri ve Resûlullah’la (s.a.) ilişkilerinin seyrine yer verilmiştir.

VI. Bölümde Hz. Ebû Bekir’in hac emiri olarak görevlendirilmesi, veda haccı ve Resûlullah’ın (s.a.) vefatına yer verilmiştir.

Tefsir-Siyer ilişkisi üzerinde çalışma yapmaya beni teşvik eden, çalışmamın konusu ve muhtevasını oluşturmak dâhil hiçbir konuda desteğini esirgemeyen çok kıymetli hocam Prof. Dr. Adem APAK’a minnetlerimi sunuyorum, çok değerli katkıları için teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iii
YEMİN METNİ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ	vii
İÇİNDEKİLER	x
KISALTMALAR	xv
GİRİŞ	1
A. SİYER-TEFSİR İLİŞKİSİ.....	1
B. TABERÎ TEFSİRİ’NİN SİYER’E KAYNAKLIĞI AÇISINDAN ÖNEMİ	4
C. TABERÎ’NİN SİYER RİVAYETLERİNİ YORUMLARKEN BAŞVURDUĞU	
TEMEL İLKELER	10
1. Kur’an’ın Bütünlüğü.....	10
2. Sahih Haber	11
3. İcmâ	13
4. Aklî Gerçekler	14
5. Siyak-Sibak ilişkisi	16
6. Âyetin Zâhiri.....	17
7. Nesh	18
8. Tabii Gerçekler	19
9. Tarihi ve Sosyal Gerçekler	21
10. Umum, Genel Bakış.....	22
11. Arap Dili	23

D. TABERÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ	24
E. TABERÎ TEFSİRİNİN ÖZELLİKLERİ.....	27
F. TABERÎ'NİN KUR'ÂN ANLAYIŞI.....	30
G. TABERÎ'NİN PEYGAMBER TASAVVURU	34
1. Peygamberlerin Misyonları ve Özellikleri.....	34
2. Hz. Peygamber'in Risâlet Öncesi Yaşamı.....	38
3. Peygamberlerin ve Hz. Peygamber'in İsmeti	41

BİRİNCİ BÖLÜM

AKABE BİATLARI VE HİCRET

A. AKABE BİATLARI.....	55
1. Resûlullah'ın Akabe Biatları Öncesi Medinelilerle Münasebetleri.....	55
2. Akâbe Biatları	56
B. MEDİNE'YE HİCRET	59
1. Hicretin Nedenleri ve Hicret Yolculuğu.....	59
2. Medine'ye Hicrete Mekke Müşriklerinin Tepkileri.....	68
3. Hicret Eden Müslümanlara Yakınlarının Tepkileri	71
4. Bazı Müslümanların Hicretten Geri Kalmalarının Nedenleri.....	73
5. Hicret Sonrası Gelişmeler	79

İKİNCİ BÖLÜM

MEKKE MÜŞRİKLERİ VE DİĞER ARAPLARLA MÜNASEBETLER

A. MEKKE MÜŞRİKLERİYLE MÜNASEBETLER.....	85
1. Abdullah b. Cahş Seriyyesi.....	85
2. Bedir Savaşı (H.2/M.624).....	88
a. Savaş Öncesi Gelişmeler	88
b. Bedir Savaşı	97
c. Bedir Savaşı'nda Meleklerin Yardıma Gelmesi.....	106
d. Ganimetlerin Taksimi ve Esirlere Yapılan Muamele.....	108
e. Bedir Savaşı'nın Sonuçları.....	114
3. Uhud Savaşı (H.3/M.625).....	122

a. Savaş Öncesi Gelişmeler	122
b. Savaş	130
c. Savaş Sonrası Müşrikleri Takip	141
4. Hendek Savaşı (H.5/M.627)	148
a. Savaş Öncesi Gelişmeler	148
b. Kuşatma ve Kuşatma Esnasında Kureyza Yahudilerinin İhaneti	151
c. Kuşatmanın Sona Ermesi ve Sonuçları	154
5. Hudeybiye Barış Anlaşması (H. 6./M.628)	157
a. Hudeybiye Seferi Öncesi Yaşanan Gelişmeler	157
b. Sefere Çıkış ve Anlaşma Öncesi Diplomatik Temaslar	158
c. Rıdvan Biatı.....	162
d. Hudeybiye Barış Anlaşması	164
e. Anlaşmaya Tepkiler ve Anlaşmanın Sonuçları	167
6. Mekke'nin Fethi (H.8/M/628)	176
a. Fethi Gerekli Kılan Sebebler	176
b. Mekke'nin Fethi ve Fetih Süresince Yaşanan Gelişmeler	179
B. DİĞER MÜŞRİK ARAPLARLA İLİŞKİLER.....	186
1. Racî' Olayı (H.4/M.625).....	186
2. Bi'ru Maûne Olayı (H.4/M.624).....	188
3. Müreysi (Mustalikoğulları) Gazvesi (H.5/M.627).....	191
4. Huneyn Savaşı (H.8/M.630)	195

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YAHUDİLERLE İLİŞKİLER

A. İSLAM ÖNCESİ MÜŞRİK ARAPLARLA YAHUDİLERİN MÜNASEBETLERİ.....	199
B. RESÛLULLAH'IN YAHUDİLERLE İLİŞKİLERİ	202
1. Resûlullah'ın Yahudileri İslâm'a daveti	202
2. İslâm Davetine Karşı Tutumları	205
3. İslâm Toplumunun Oluşumunu Engelleme Çabaları.....	219
4. Resûlullah'ın Risâletine Karşı Tartışmacı Tavırları	222

5. Şeriatlarını Tahrif Etmeleri.....	226
6. Kendilerinin Seçkin Ümmet Olduklarını İddia Etmeleri.....	231
7. Kiblenin Değişmesi Karşısındaki Tutumları.....	236
8. Alaycı ve İki Yüzlü Tavırları.....	236
C. KAYNUKA KUŞATMASI (H.2/M.624).....	240
D. BENİ NADİR KUŞATMASI (H.4/M.625).....	246
1. Ka'b b. Eşref'in öldürülmesi.....	253
E. BENİ KUREYZA KUŞATMASI (H.5/M.627).....	255

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HRİSTİYANLARLA İLİŞKİLER

A. HABEŞ HRİSTİYANLARIYLA İLİŞKİLER.....	270
B. NECRÂN HRİSTİYANLARININ MEDİNE'YE GELİŞLERİ.....	274
C. TEBÜK SEFERİ (H.9/M.630).....	283
1. Tebük Seferinin Nedeni ve Sefer Öncesi Gelişmeler.....	283
2. Sefer Öncesi Münafıkların Tavrı.....	285
3. Sefere Çıkış.....	292
4. Sefere Katılmayanlara Karşı Resûlullah'ın Tavrı.....	295
5. Mescid-i Dirâr ve Resûlullah Tarafından Yıkıtılması.....	303

BEŞİNCİ BÖLÜM

MÜNAFIKLARLA İLİŞKİLER

A. MEDİNE'DE NİFAKIN ORTAYA ÇIKMA NEDENLERİ.....	307
B. MÜNAFIKLARIN KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ.....	309
C. YAHUDİ VE MÜŞRİKLERLE İŞBİRLİĞİ YAPMALARI.....	314
D. RESÛLULLAH'IN MÜNAFIKLARA KARŞI TAVRI.....	318
E. SAVAŞ ÖNCESİ MÜSLÜMANLARIN CESARETİNİ KIRMAYA ÇALIŞMALARI.....	324
F. SAVAŞ ZAMANINDA İSLAM ORDUSUNU ZOR DURUMDA BIRAKMALARI.....	325
G. MÜSLÜMANLARI BİRBİRİNE DÜŞÜRMEYE ÇALIŞMALARI.....	331

H. RESÛLULLAH'IN ŞAHSINI, UYGULAMALARINI VE AİLE FERTLERİNİ YIPRATMAYA ÇALIŞMALARI	333
---	-----

ALTINCI BÖLÜM

HZ. PEYGAMBERİN VEFAATI

A. HZ. EBÛ BEKİR'İN HAC EMİRİ OLARAK GÖREVLENDİRİLMESİ	341
B. VEDA HACCI.....	346
C. RESÛLULLAH'IN VEFATI	348
SONUÇ.....	351
KAYNAKLAR	355
ÖZGEÇMİŞ.....	361

KISALTMALAR

- b. : ibn
bk. : bakınız
çev. : çeviren
DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
ed. : editör
h. : hicrî
Hz. : Hazreti
İSAM : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi
m. : miladi
nşr. : neşreden
ö. : ölüm tarihi
(s.a.) : sallallahu aleyhi vesellem
s. : sayfa
ts. : tarihsiz
ty. : tarih yok
ve dğr. : ve diğerleri
yy. : yayınevi yok

GİRİŞ

A. SİYER-TEFSİR İLİŞKİSİ

Kur'ân-ı Kerîm, Müslümanların gerek dini gerekse dünyevi hayatları için temel rehberdir. Bu nedenle Kur'ân, nüzûl döneminden günümüze kadar farklı zaman dilimlerinde ve coğrafyalarda yaşayan Müslümanlar tarafından birçok çalışmaya konu edilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'in ilk muhatapları için İslâmî ilimlerin varlığından söz etmemiz söz konusu olmasa da İslâm'ın özellikle Hicaz bölgesini aşarak farklı coğrafya ve kültürlerle karşılaşması sonrası İslâmî ilimler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu süreçte Kur'ân, İslâmî ilimlere hem kaynaklık etmiş, hem de bu ilimlerin muhtevası ve yönteminin oluşturulmasının esasını oluşturmuştur. Kur'ân-ı Kerîm, tarihi olaylara, olgulara ve mübelliği Hz. Peygamber'in (s.a.) risâleti öncesi ve sonrası hayatı, davetinin seyrinin ana eksenini ve bunların aşkın boyutunu kendine özgü bir üslupla yer vermesi nedeniyle şüphesiz İslâm tarihi ve Siyer 'in en önemli kaynağı olmuş, hem de bu ilmin ana maksadını, metodunu ve temel ilkelerini belirlemiştir. Kur'ân'ın Resûlullah (s.a.) ve ashabının mücadelelerini kendine özgü bir üslupla yer vermesi Hz. Peygamber'in (s.a.) sîretinin nasıl anlaşılması gerektiğine dair temel verileri de sunmaktadır. Kur'ân, siyerle ilgili sunduğu bilgilerle Müslümanlara tarih şuuru kazandırmak, varlığı, olayları, insanı ve insan davranışlarını tutarlı bir şekilde anlamayı amaçlamaktadır.¹

İlâhi vahyi tebliğ ve tebyinle görevli peygamberlerin hayatı ve davetleri hakkında Kur'ân'da bazen tafsili, çoğu zaman da muhtasar bilgiler yer almaktadır. Peygamberlerin hayatı, risâlet görevlerini yerine getirirken kavimlerinin ve kendilerinin tutumları, mücadelelerin seyri ve neticesi, gönderildikleri toplumların sosyo-psikolojik ve ekonomik yapıları, dini ve ahlâki anlayışları, yöneticilerin ve toplumun ileri gelenlerinin davranışları, insanlara hem sünnetullahı, hem de tarihi (tarihi olaylarda ilahi irade ve kudretin taallukunu da nazara vererek) öğretmek amacıyla yer almaktadır. Yine

¹ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, İstanbul: İrfan Yayınları, 1995, I, 7-9. Muhammed Gazali, *Kur'an'ı Anlamada Yöntem*, çev. Emrullah İşler, İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2016, s. 67. Adem Apak, "Siyere Kaynaklığı Açısından Kur'an'ın Değeri ve Önemi", *İSTEM*, S. 16 (2010), s. 10; Kur'an'ın tarihin kaynağı olması hakkında değerlendirmeler için ayrıca bkz. İmâdüddin Halil, *İslam'ın Tarih Yorumu*, çev. Ahmet Ağırakça, İstanbul: Risale Yayınları, 1988, s. 7-21; Abdulhamid Sıddıkî, *Tarihin Yorumu*, çev. M. Beşir Eryarsoy, İstanbul: Dübtaş Yayınları, 1978, s. 107-142.

Kur'ân'da Müslümanlara Allah'a ve Resûlü'ne itaat etmelerini, Hz. Peygamber'i (s.a.) kendilerine örnek almalarını ve onu sevmelerini emretmiştir. Bütün bu hususlar, Kur'ân âyetlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için, Müslümanları O'nun hayatı ve şahsiyetiyle yakından meşgul olmaya sevk etmiştir. Siyer, Megâzi ve Kısas-ı Enbiyâ türünden yazılmış eserlerin esasını teşkil eden bu muhtasar bilgiler İslâm âlimleri tarafından farklı kaynaklardan elde edilen haberler ve rivayetlerle daha da genişletilmiştir. İlâhi kelamın muhatabı olan insan doğal olarak bu Kur'ânî bilgileri anlama ve yorumlama sürecinde farklı sonuçlara ulaşmış, zamanla bilgi ile yorumun yer değiştirmesi veya iç içe girmesi de söz konusu olmuştur.²

Kur'ân'da özellikle Hz. Peygamber'in (s.a.) hayatının her safhasına dair bazen tafsili; bazen de icmâlî bilgiler yer almaktadır. Kur'an'da Hz. Peygamber'in (s.a.) risâlet öncesi yaşamına dair verilen bilgiler özellikle mesajının vahiy kaynaklı olduğunu ortaya koymak için yer almıştır. Risâleti sonrası Mekke müşrikleriyle mücadelesi, müşriklerin davetine karşı tutumları ve nedenleri, hicreti, hicreti sonrası Medine'de İslâm toplumunun oluşması, savaşlar ve antlaşmalar; Yahudi ve Hristiyanlarla ilişkiler, farklı sûre ve âyetlerde yer almaktadır. Yine Kur'an'da münafıklar ve faaliyetleri, sahabenin faziletleri ve Resûlullah'la (s.a.) ilişkilerinin seyri, İslam'a hizmetleri yer almaktadır. Kur'ân'ın bütün bu hususlara kendine özgü bir üslupla yer vermesi Hz. Peygamber'in (s.a.) sîretinin nasıl anlaşılması gerektiğine dair temel verileri de sunmaktadır.³

Hz. Peygamber'in (s.a.) doğru anlaşılmasında Kur'ân'ın temel kaynak olarak alınması Kur'ân'dan başka bir belge ve bilgi kaynağına müracaat edilmeyeceği anlamına gelmez. Kur'ân bir yandan Hz. Peygamber'in (s.a.) hayatına dair çoğu zaman icmali bilgiler vermekte ki bu Kur'an'ın "haber" yönünü ifade etmekte; neyin nasıl olması gerektiğini bildiren "inşâ" yönünün Hz. Peygamber'in (s.a.) hayatında nasıl bir karşılık bulunduğunu öğrenmek, ancak Kur'ân'ın yanında hadis, siyer ve tefsir kaynaklarından yararlanmak suretiyle mümkün olabilir. Fakat bu kaynaklardan istifade edilirken senet ve metin kritiği yapılarak elde edilen bilgiler Kur'ân-ı Kerîm ayetleri esas alınarak yeniden değerlendirilmelidir. Kısacası siyer konusunda yapılacak herhangi bir değerlendirmenin nihai ölçüsü Kur'ân olmalıdır. Kur'ân merkezli hazırlanacak siyerlerde öncelikle Hz.

² Apak, a.g.m., s. 11. Mustafa Fayda, "Siyer Sahasındaki İlk Telif Çalışmaları." *Uluslararası Birinci İslâm Araştırmaları Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereler*, İzmir: 1985, s. 357-358.

³ Apak, a.g.m., s. 9-18.

Peygamber'in (s.a.) "Seni yol bilmez halde bulup yol göstermedi mi?"⁴ âyetinde ifade edildiği şekilde başlayan manevi yolculuğunun, "Sen elbette üstün bir ahlâka sahipsin."⁵ "Resûlullah'ta güzel bir örneklik vardır."⁶ âyetlerinde tavsif edildiği şekilde nihâi kemâle nasıl ulaştığı, İslam davetinin geçirdiği safhaları, nihâi neticeye ulaşıncaya kadar yaşanan süreci en doğru bir şekilde anlamaya imkân sağlayacaktır.⁷

Hiz. Peygamber'in (s.a.) hayatına dair rivâyetler sadece siyer eserlerinde yer almamış, farklı alanlarda telif edilen eserlerde de yer almıştır. Kuşkusuz bunlar arasında en çok dikkat çeken Hz. Peygamber'in (s.a.) tebliğine aracılık ettiği Kur'an'ı anlamaya yönelik olan tefsir ilmidir. "Sarf, nahiv ve belâgat gibi dil bilimlerinden; esbâb-ı nüzûl, nâsih-mensuh, muhkem-müteşâbih gibi Kur'an ilimlerinden; hadis ve tarih gibi rivayet ilimlerinden; mantık ve fıkıh usulü gibi yöntem bilimlerinden yararlanılarak Kur'an'ın mânalarının açıklanmasını ve ondan hüküm çıkarılmasını öğreten ilim"⁸ olarak tanımlanan tefsirin Siyer'e ilgisiz kalması düşünülemez. Tefsir ilminde hem sebeb-i nüzûl bağlamında hem de âyetleri açıklamak için siyer rivayetlerinden yararlanılmıştır. Tefsir ilminde nüzûl sebeplerine verilen önem Kur'an'ın Siyer'le sıkı ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Kur'an'ın ait olduğu dönemin tarihiyle irtibat içinde olması, onu aynı zamanda çok zengin bir tarihsel bilgi kaynağı olarak kabul etmeyi gerekli kılar.⁹ Bunun yanı sıra Kur'an-ı Kerim, muhataplarını tavır ve davranışlarına, ihtiyaçlarına, olayların gelişimine, değişik hal ve şartlara göre farklı zamanlarda âyet veya sûre şeklinde nâzil olduğundan konu bütünlüğü oluşturacak şekilde bir sıra izlememiştir. Konuları sistematik eserlerde olduğu gibi bir bütünlük içinde değil, amacına hizmet edecek şekilde özgün bir üslupla sunmuştur. Bundan dolayı muhtevayı oluşturan konular Kur'an'ın başından sonuna yayılmıştır. Bu tertip şekli onun muhtevasını müstakil konu başlıklarına ayırarak eksiksiz bir şekilde vermeyi güçleştirmektedir. Bu güçlüğü aşmak için de günümüzde konulu tefsir çalışmalarına ağırlık verilmeye başlanmıştır. Siyerle ilgili âyetlerin tespitinin yapılarak sistematik bir şekilde ortaya konulması gerekmektedir. Bu yapılırken de Kur'an'ın kendine özgü bir kavramsal yapısı, âyetlerin nâzil olduğu ortam ve şartlar

⁴ Duhâ, 93/7.

⁵ Kalem, 68/4.

⁶ Ahzâb, 33/22.

⁷ Apak, a.g.m., s. 11-13.

⁸ Abdülhamit Birişik, "Tefsir", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2011, C. 40, s. 281-290.

⁹ Ömer Özsoy, *Kur'an ve Tarihsellik Yazıları*, Ankara: Kitabiyat, 2004, s. 152-153.

tespit edilerek zaman ve mekân bağlamı dikkate alınmalıdır. Kur'ân ilimleri içinde bulunan sebab-i nüzûl bir ölçüde bunu yapmaya çalışmıştır. Kur'ân'da siyerle ilgili rivayetlerin tarihi bağlamını ortaya koymak için bu noktada tefsirden ve siyerden yararlanılması gerekir. Fakat tefsir ve siyer kaynaklarıyla birlikte hadis, fıkıh gibi diğer İslâmî ilimlerden de istifade edilmelidir.

Siyer ilmini temel kaynağı olan Kur'ân ve Hadis'in anlaşılması ve yorumlanmasında karşılaşılan sorunlar Siyer için de söz konusudur. Siyer, şer'i ilimlerle ilişkili, normatif yönü olması nedeniyle tarih yazıcılığından ibaret bir ilim değildir. Siyer tarih ilminin konusu olarak kabul edildiği takdirde Hz. Peygamber'in tarih ilminin nesnesi konumuna düşürülerek sıradan bir tarihsel şahsiyet olarak algılanması söz konusu olabilir. Hz. Peygamber ne tarih dışı, ne de yaşadığı zamanla sınırlı tarihsel bir şahsiyettir. Günümüzde modern tarih telakkilerinin baskın rolü nedeniyle böyle bir tehlikenin varlığı yadsınamaz. Kur'ân-Kerîm'in Hz. Peygamber'i (s.a.) takdimini esas alan; tefsir, siyer ve hadis kaynaklarından da yararlanılarak yazılacak bir Hz. Peygamber'in (s.a.) sireti bizi bu olası tehlikeden koruyabilir. Böylece Müslüman bilincinin ve varlık tasavvurunun oluşmasında birinci derecede etkili olan Hz. Peygamber'i (s.a.) Kur'ân'ın bize sunduğu şekilde anlayabiliriz. Siyerle ilgili bir diğer sorun da peygamber algısı sorunudur. Siyer yazarının birikimi, ufku, yetkinliği, aidiyeti, ideolojisi gibi öznel nedenler bu durumu bir ölçüye kadar mazur gösterebilir. Fakat bir uçta Hz. Peygamber'i (s.a.) tamamen olağanüstü güçlerle donatılmış mucizevi bir şahsiyet olarak sunanlar, diğer uçta onu sadece sebepler planında stratejiler izleyen tarihsel bir aktör olarak sunanlar yer almakta, böylece Hz. Peygamber'in (s.a.) örnekliği mümkün olmamaktadır. Bu sorunu çözmek için Hz. Peygamber'in sireti (s.a.) yazılırken Siyer'in bütün kaynakları ve verileri; genel olarak tarih yazıcılığı, özel olarak da Siyer yazıcılığı açısından eleştirilmeli, değerlendirilmeli ve yorumlanmalıdır.¹⁰

B. TABERÎ TEFSİRİ'NİN SİYER'E KAYNAKLIĞI AÇISINDAN ÖNEMİ

Hem tefsir hem de tarih ilminde önemli bir yeri olan Taberî'ye göre tarih bilgisine aklî delillerle veya insanın düşüncesinin elde ettiği sebeplerle ulaşılamaz. Tarih,

¹⁰ Selahattin Polat, "Siyer'in Neliği Bağlamında Siyer Yazıcılığının Sorunları", *Siret Sempozyumu, 1-*, *Türkiye'de Siret Yazıcılığı*, ed. Tahsin Koçyiğit, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Vakfı, 2012, s. 257-270.

senetleriyle râvileri gösterilen haber ve rivayetlere dayanır. Çünkü geçmişe dair haberlere ancak müşâhede ve semâ yoluyla ulaşılabilir. Taberî bu yaklaşımına uygun olarak ulaştığı haberleri aynen muhafazaya gayret etmiş, kendisini geçmişle gelecek arasında bir aracı olarak görmüştür. Ona göre tefsirle tarih arasında uyum bulunmaktadır; ilâhi iradenin insan fiillerindeki tezahürü tarihle, kelâmındaki iradesi tefsirle açıklanır. Taberî'nin en önemli özelliği, İslâm'ın ilk üç asrında yazılan kitapları incelemesi ve teliflerini bunlara dayanarak yapması ve ilk üç asrın ilmi mirasını bize ulaştırmasıdır.¹¹

Siyer- Tefsir ilişkisini ortaya koyma, Siyer'de tefsir kaynaklarından yararlanma adına Taberî'nin tefsiri zengin bir muhteva sunmaktadır. Çünkü İbn Cerîr et-Taberî'nin "*Câmiu'l-Beyân an Te'vili âyi'l-Kur'ân*" adını verdiği tefsiri ilk dönem Kur'an tefsiri için belki de son söz niteliğindeki bir çalışmadır. Taberî, bu eserinde hem dağınık halde bulunan tefsir rivayetlerini bir araya getirmiş, hem de tefsirin tedvini için önemli bir hizmet görmüştür. Onun eseri genellikle bir rivayet tefsiri olarak kabul edilse de iyi bir inceleme onun aynı zamanda dirâyet tefsirine ait pek çok unsur içerdiğini de ortaya koyacaktır. Taberî'nin bu eseri Kur'ân'ın nüzûlüne eşlik eden tarihi ve sosyal olaylara yer vermesi nedeniyle bir nevi tarihi tefsirdir. Bunun en önemli nedenlerinden birisi de Taberî'nin tarihçi kimliğidir. Onun "*Tarihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*" adlı eseri İslam dünyasında başlangıçtan onun dönemine kadar tarih anlayışında varılan noktanın en iyi göstergesidir. Ayrıca onun dönemine kadar yaşanan geçmişin günümüze taşınmasında en önemli köprülerden biridir. Bu nedenle Taberî'nin bu iki eseri üzerinde yapılacak değerlendirme, hem o günün tarih ve tefsir anlayışının vardığı noktayı öğrenebilme hem de pek çoğu günümüze ulaşmayan eserlerde yer alan bilgilere ulaşabilme imkânı verecektir.¹²

Siyer kaynaklarında yer alan rivayetler geç bir dönemde yazıya geçtiğinden, şifahi nakil süresince asliyetini koruyamama ve sağlıklı bir biçimde nakledilememe problemleri söz konusudur. Taberî'nin tefsirini incelediğimizde aynı konu hakkında birden fazla ve birbiriyle çelişen ve aralarının te'lif edilmesi mümkün olmayan birçok siyer rivayetinin söz konusu olduğunu görmekteyiz. Taberî'yi bu rivayetler arasında teville zorlayan en önemli neden de bu sorunlardan kaynaklanmaktadır. Bu durum siyer rivayetlerine

¹¹ Mustafa Fayda, "Taberî, Muhammed b. Cerîr", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları (İSAM), 2010, C: 39 s. 317.

¹² Adem Apak, *İslâm Tarihi Araştırmaları*, İstanbul: Ensar Yayınları, 2016, s. 23. Hasan Kurt, "Taberî'nin Tarih Anlayışı", *İslami İlimler Dergisi*, C. 3, S. 2 (2008), s. 103.

müdahalelerin ve uzlaşmacı gayretlerin etkisinin olabileceğini göstermektedir. Her türlü iç ve dış müdahaleden uzak, ilâhi koruma altındaki Kur'ân için böyle bir şey söz konusu değildir. Bu anlayışla Kur'ân âyetleri konularına göre tasnife tabi tutulduğunda, Hz. Peygamber ve çevresini değişik açılardan ele alarak ortaya koymak mümkün hale gelir. Sadece âyetler ışığında yapılacak bu tespitlerle konunun ana hatlarını belirlenebilirse de Hz. Peygamber'in (s.a.) hayatının tamamını kuşatabilecek Kur'ân merkezli bir siyer yazımı için bu yeterli değildir. Bu güçlüğü aşmak için Tefsir'den yararlanmamız gerekmektedir. Çünkü âyetler arasındaki bağlamı ve âyetlerin mânaya delâletini tespit etmek için buna ihtiyaç vardır.¹³

Ayrıca ilk siyer kaynaklarında ve daha sonra bunlardan yararlanılarak telif edilen eserlerde, Kur'ân'da yer alan siyer bilgilerinden yararlanılsa da genellikle bu herhangi bir olayın anlaşılmasının esasını değil, desteklenmesi ve te'kidini ifade etmektedir. Yine bu siyer kitaplarında kaydedilen Kur'ânî deliller daha çok bağdaştırma düşüncesiyle ele alınmış, âyetler arasındaki uyum ve uygunluğa pek özen gösterilmemiştir. Bunun yanı sıra siyer kitaplarının bir kısmında konularla ilgili âyetlerin yerine pek çok eklemelere, eksiltmelere, değişim ve tahriflere maruz kalmış rivayetler söz konusudur. Nakillerin bir kısmı da Kur'ân'ın verdiği bilgilere ve nasslara açıkça aykırı düşmektedir.¹⁴ Taberî'nin tefsirini esas alarak yaptığımız bu çalışmada yer yer İbn Hişâm, İbn Sa'd, Vâkîdî ve Buhârî'nin eserlerine de müracâat edilmiştir. Bu eserlerde siyerle ilgili âyetler rivayetin sahih olup olmaması açısından değerlendirilmiş, âyetlerin bağlamı ve Kur'ânî bütünlük açısından bu ilimlerin doğası gereği değerlendirilmemiştir. Siyer çalışmalarında tefsir kaynaklarından yararlanmamız hem Kur'ân merkezli siyer yazımında hem de siyer rivayetlerinin sıhhatini tespit etmemizde önemli katkılar sağlayacaktır.

Bütün bunlar Kur'ân-ı Kerîm'den ve onu anlama çabası içindeki tefsir ilminden yararlanarak Hz. Peygamber'in (s.a.) hayatını yazmanın gerekliliğini ortaya koymaktadır. Kur'an'da siyerle alakalı yer alan her âyet, Allah Rasûlü'nün durumlarından, yaşadığı olaylardan birine işaretle bulunmakta ve onu temsil etmektedir. Âyetler arasında delâlet yönünden benzerlikler olduğu gibi; farklı yönler de bulunabilmektedir. Siyer yazımında âyetler arasındaki farklı detayları dikkate almanın delâleti güçlendirmeye ve ifade

¹³ İzzet Derveze, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, çev. Mehmet Yolcu, İstanbul: Yarı Yayınları, 2015, I, 14.

¹⁴ Derveze, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, I, 9-10.

edilmek istenen mânayı sağlamlaştırmaya yardımcı olacağı kuşkusuzdur. Çünkü anlam yönünden benzerlik arz eden âyetler birbirini teyit etmektedir.¹⁵ Ayrıca bazı olaylar ve konular hakkında esbâb-ı nüzûlden ve diğer rivayetlerden hareketle bir sonuca ulaşmak mümkün ise de bazen meçhûl muhataplara işaret eden âyetler için aynı sonuca ulaşmak mümkün değildir.¹⁶ Bundan dolayı Kur'ân merkezli bir siyer yazımında tefsir ilminin imkânlarından yararlanmamız Kur'ân'ın muhtevası ve amacı doğrultusunda farklı yerlerde ve farklı amaçlar üzerine nazil olan âyetlerin hem sebab-i nüzûllerini, hem de bağlamlarını dikkate almamıza yardımcı olacaktır. Tâberî'nin tefsiri bu bağlamda incelendiğinde onun âyetlerinin kronolojisi ve nüzûl sebepleri bilgisi konusunda Tefsir ilminde süregelen ihtilaflar ve tartışmalara yer verdiğini, bunu aşmak içinde âyetlerin delâlet ettiği mânayı ortaya koyma adına bir takım yöntemlere başvurduğu görülür. O, âyetleri te'vil ederken Kur'ânî bütünlük, âyetin bağlamı, sahih haber, icmâ, tarihi ve sosyal gerçeklik, tabii gerçeklik, Arap dilinin imkânları, zâhir anlam, nesh gibi bir takım ilkelere başvurmuştur.

Kur'ân merkezli siyer çalışmalarında sadece tefsir eserleri değil aynı zamanda sîret ve hadis kitaplarında yer alan Rasûlüllah'ın hayatıyla ilgili rivayet ve haberler de ihmal edilmemelidir. Bu sebeple Kur'ân, tarihi bilginin esas kaynağı olmalı, diğer kaynakların verdiği bilgilerle bütün oluşturulmalıdır. Bunu yaparken Kur'ân esas alınmalı, konuyla ilgili siyer, tefsir ve hadis kaynaklarında yer alan rivayetlerin Kur'ân ile çelişmeyenlerinden yararlanılarak konular açıklanmalı ve tasvir edilmelidir. Özellikle de Kur'ân'ın ilk muhataplarının bu konudaki görüş, düşünce ve haberleri ihmal edilmemelidir. Taberî'nin tefsirinin bu noktada önemli bir işlev göreceği yadsınamaz. Kur'an âyetlerinin mânaya delâletinin kat'i veya zanni olduğunu tefsirden yararlanarak tespit ettikten sonra başta sahih hadisler olmak üzere diğer metinlerle siyer konularını inşa edebiliriz. Elde ettiğimiz bu bilgiler Kur'ânî delillere aykırılık teşkil etmediği takdirde bilgileri siyer yazımında kullanabiliriz. Bu yöntem takip edildiği zaman ortaya konulan siyer eserleri Kur'ân merkezli bir çalışma olacak, bu da Kur'ân'ın tanıttığı peygamberi daha doğru anlamamıza yardımcı olacak, nihayetinde de Müslümanların ve

¹⁵ Derveze, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, I, 12-14; Rudi Paret, *Kur'an Üzerine Makaleler*, çev. Ömer Özsoy, Ankara: Bilgi Vakfı, 1995, s. 124-125.

¹⁶ Adnan Demircan, "Kur'an'ın Nuzûl Dönemi Putperest Araçları İçin Kaynaklığı Üzerine" *İSTEM* C. 4, S. 2 (2004), s. 55-58.

tüm insanlığın zihninde sağlam ve güvenilir bir peygamber tasavvuruna ulaşma imkânı elde edilmiş olacaktır.¹⁷

İlk dönem siyer kaynakları İbn İshâk, İbn Hişâm, Vâkıdî ve İbn Sa'd'ın eserlerinde âyetlerin sebep-i nüzûllerine sıkça yer vermeleri siyer-tefsir ilişkisinin açık bir göstergesidir. Erken dönem Siyer ve Meğâzî kaynaklarına baktığımızda konularla ilgili birçok âyetlere yer verilmesine karşın son dönem çalışmalarında bu durum değişmiş, bir yandan modernist yaklaşımların etkisi, diğer yandan da yüceltilmiş peygamber algısının etkisiyle konuların özünü teşkile etmesine rağmen bazı âyetlere yer verilmemiştir. Örneğin Bedir Savaşı öncesi Kureyş kervanını ele geçirmek üzere yola çıkan, hazırlıklarını da bu şekilde yapan Müslümanlar savaş söz konusu olunca; bazıları savaş için hazırlıklı olmadıklarını belirterek Resûlullah'la tartışmışlardır. “Nasıl ki, Rabbin seni hak uğruna (savaşmak üzere) evinden çıkarmıştı. Müminlerden bir grup ise bu konuda kesinlikle isteksizlerdi. Gerçek apaçık ortaya çıktıktan sonra, sanki göz göre göre ölüme sürülüyorlarmış gibi seninle o konuda tartışıyorlardı.”¹⁸ âyetleri Bedir Savaşı öncesi Resûlullah (s.a.) ile Müslümanlar arasındaki bu tartışmayı dile getirmektedir. İbn Hişâm ve Vâkıdî gibi ilk dönem müellifleri bu bilgilere yer vermelerine rağmen günümüzde siyer alanında öne çıkan eserlerin büyük çoğunluğunun bu Kur’ânî bilgiye yer vermedikleri görülmektedir. Hâlbuki savaş mahiyeti itibariyle her zaman arzu edilen bir şey değildir. Bu gerçek “Size zor geldiği halde savaş üzerinize farz kılındı.”¹⁹ âyetinde açıkça ifade edilmiştir. Bedir Savaşı öncesi yaşanan bu gelişmeye siyer eserlerinde yer verilmemesi Kur’ânî ve insani gerçekleri göz ardı etmektir. Tefsir-siyer ilişkisi anlamlı bir şekilde kurulduğu zaman bu yaklaşım tarzının mahzurlarını görmemiz mümkün olacaktır. Taberî, tefsirinde bu âyetle ilgili müfessirlerin görüşünü zikrettikten sonra bu Kur’ânî gerçeği açıkça ifade etmiştir.²⁰

¹⁷ Apak, a.g.m., s. 16-17.

¹⁸ Enfâl, 8/5-6.

¹⁹ Bakara, 2/216.

²⁰ Taberî'nin konuyla ilgili naklettiği rivayetler ve kendisinin yorumu şu şekildedir: Mekke müşrikleriyle savaş ihtimalinin ortaya çıkması üzerine savaş için hazırlıklı olmadıklarını söyleyen bazı Müslümanlar, Resûlullah ile tartışmışlardır. Konuyla ilgili nazil olduğu belirtilen “Nasıl ki, Rabbin seni hak uğruna (savaşmak üzere) evinden çıkarmıştı. Müminlerden bir grup ise bu konuda kesinlikle isteksizlerdi. Gerçek apaçık ortaya çıktıktan sonra, sanki göz göre göre ölüme sürülüyorlarmış gibi seninle o konuda tartışıyorlardı.” (Enfâl, 8/5-6). âyetlerinin sebep-i nüzûlü hakkında farklı görüşler söz konusudur. Süddî'nin rivayetine göre bu iki âyet, Bedir'e çıkarken bazı Müslümanların müşrikleri takip konusunda Resûlullah'la tartışmaları üzerine nazil olmuştur. Kûfeli lügat âlimlerinden bir kısmı âyeti “Nasıl ki Kureyş'in ticaret kervanına el koymak istediğinde arkadaşların istemediği halde kararını yerine getirdiyse, ganimet mallarının taksiminde de arkadaşlarının hoşuna gitmese de kararını yerine getir.” şeklinde; bir kısmı da

Diğer yandan Kur'ân'da siyer ilminin ilgi alanına giren bir hayli âyet bulunmakta ve bu âyetlerin önemli bir kısmını çeşitli yönlerden tefsir edilmesi gerekmektedir. Bu âyetlerin tefsirinde başvurulması gereken ilk kaynak Kur'ân-ı Kerîm'den daha geniş bilgi ihtiva eden hadis eserleridir. Bu eserlerdeki sahih rivayetler, ilgili âyetlerin bir kısmını tefsir etmekle birlikte tamamının tefsirini mümkün kılmamaktadır. Bu nedenle onlar başka bilgi kaynaklarına da başvurmuşlardır. Müfessirler siyer kaynaklarına başvurarak bu konulardaki meselelerin önemli bir kısmını çözüme kavuşturmuşlardır. Bundan dolayı siyer ilmi Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılması hususunda başvurulması gereken zengin bir kaynaktır. İlk dönem sahabe ve tâbiîn müfessirleri Kur'ân'ı özellikle esbab-ı nüzul ile tefsir etmişlerdir. Âyetlerin hangi olay üzerine, kim hakkında ve nerede nazil olduğunu tespitinde hem Kur'ân'dan, hem de doğrudan vahyin geldiği ortamı bir bütünlük içinde ele alan Siyer ilminden yararlanmışlardır. Bundan dolayı ilk siyer kaynakları nüzûl sebepleri ilminin de ilk kaynakları olarak kabul edilmiştir. Siyer ilmi, Resûlullah (s.a.) ve ashabının yaşamını bir bütün halinde ele alması nedeniyle İslami ilimlerin her biriyle çok yakından irtibatlıdır ve adeta onlara temel vazifesi görmektedir. Dini konuların açıklanmasının Hz. Peygamber'in (s.a.) tatbikatında mevcut olması, özel hayatı veya ashabıyla birlikte gerçekleştirdiği büyük dönüşüm, bir nevi dini ilimlerin uygulama alanı mahiyetindedir. İlgili Kur'ân âyetlerinin doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için örnek alınması dini bir zaruret olan Hz. Peygamber'in (s.a.) daha iyi anlaşılabilmesi bu ilimden de faydalanılması zaruridir. Taberî'nin tefsirinde âyetlerin anlamını vuzuha kavuşturmak için siyer

“Nasıl ki arkadaşların Bedir’de savaşma konusunda “Biz kervanı ele geçirmek için yola çıkardın, savaş için çıkarmadın diyerek seninle tartışıyorlardı. Şimdi ise ganimet hususunda tartışıyorlar.” şeklinde yorumlamışlardır. Basralı lügat âlimlerinden bazılarına göre âyetin mânâsı şu şekildedir: “Nasıl ki mü’minler istemediği halde Rabbinin seni evinden çıkarması haktır. Allah zikredildiği zaman kalpleri ürperen, âyetleri okunduğunda imanları artan, sadece rablerine güvenen, namazlarını kılan ve verdiğimiz rızıklardan infak edenlerin mü’min olmaları da haktır.” Bazı âlimlere göre ise bu âyette yemin vardır ve âyet şu hususu ifade etmektedir: “Müminlerden bir grup istemediği halde seni evinden çıkaran Rabbine yemin olsun ki onlar seninle savaş hususunda tartışırlar.” Taberî, âyetle ilgili Mücâhid’in rivayetini tercih etmiştir. Mücâhid’in rivayetine göre Bedir öncesi Mekke müşriklerle savaş gerçeği ortaya çıkınca Medine’den isteksiz olarak yola çıkan bir grup Müslüman, düşmanla savaş hususunda Resûlullah ile tartışmışlardır. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, 11: 34-35. İbn Hişâm ve Vâkîdî’nin rivayetlerine göre bu âyet, kervanı takip için yola çıkan fakat müşriklerle savaş söz konusu olunca savaşmak için yola çıkmadıklarını söyleyerek Resûlullah ile tartışan kimseler hakkında nazil olmuştur. İbn Hişâm, *es-Sîre*, I-II, 666; Vâkîdî, *Meğâzî*, I, 131. Konuyla ilgili incelediğimiz son dönem eserlerinden M. Said Ramazan el-Bûtî, *Fıkhü’s-Sîre*. Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*. İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*. Ali Himmet Berki, Osman Keskiöglü, *Hz. Muhammed ve Hayatı*. Salih Suruç, *Peygamberimizin Hayatı*. Bedir savaşı bahsinde bu Kur’anî bilgiye yer vermemişlerdir.

rivayetlerinden sıkça yaralanmış, Kur'ân anlayışı doğrultusunda bu rivayetleri belli ilkeler doğrultusunda yorumlamıştır.²¹

C. TABERÎ'NİN SİYER RİVAYETLERİNİ YORUMLARKEN BAŞVURDUĞU TEMEL İLKELER

Taberî, siyerle ilgili âyetlerin tefsirinde bazı yöntemlere başvurarak tercihlerini ve te'villerini gerekçelendirmeye çalışmıştır. O, tercih ve te'villerinde âyetlere bâtinî, gizemli, beklenmedik ya da şaz gramer kurallarına dayalı anlamlar vermemektedir. Çünkü ona göre ilahi kelâmı anlamada asıl olan zâhir anlamdır.²²

1. Kur'an'ın Bütünlüğü

Kur'an'ı incelediğimiz zaman âyetlerin âyetlerle; sûrelerin sûrelerle bağlantılı olduğunu ve bir bütün oluşturduğunu görmekteyiz. Bundan dolayı Kur'ân parçaları, yerine göre birbirlerini tamamlayan, yerine göre birbirlerini açıklayan nitelikleriyle ayrılmaz bir bütün oluştururlar. Bir yerde kapalı olan bir ifade, başka bir yerde açık, bir yerde muhtasar olarak verilen bilgi, diğer tarafta tafsilatlı, bir yerde mutlak olan, başka bir yerde kayıtlanmış, bir yerde genel ifadeli bir husus, diğer yerde tahsis edilmiş şekliyle geçebilir.²³ Taberî, âyetlerden maksud manayı ortaya koymak için esas aldığı ölçütlerden birisi Kur'ânî bütünlüktür. Kur'ânî bütünlük ifadesi ile bir âyetin anlaşılmasında karşılaşılan müşkil bir durumun, aynı siyak üzerinde olmayan başka bir âyet ya da âyetler grubu ile giderilmesini kastediyoruz. Çünkü Taberî, âyetin siyakını ayrı bir tercih ölçütü olarak kabul etmektedir.²⁴ İlgili örneklerde de görüleceği üzere Taberî te'vil tercihlerinde sahih bir haber veya konuyla ilgili icmâ olmadığı sürece Kur'ânî bütünlüğü esas alarak âyetleri sebab-i nüzûllerle tahsis etmemeyi tercih etmiştir.

Tebük seferine katılmayan münafiklar hakkında “*Onlardan ölen hiçbirine asla namaz kılma ve kabrinin başında durma. Çünkü onlar Allah'ı ve Resûlü'nü inkâr ettiler ve fasık olarak öldüler.*”²⁵ âyeti nazil olarak Resûlullah'a (s.a.) bu kimselerin cenaze

²¹ İsmail Yiğit, “Kur'ân ve Siretü'n-Nebi”, *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları II*, ed. Bedrettin Çetiner, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2001, s. 96-100.

²² Mehmet Akif Koç, “Taberî Tefsirini Anlam Üzerine-1”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 51, S.1 2010, s. 92.

²³ Halis Albayrak, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine*, İstanbul: Şule Yayınları, 1992, s. 22.

²⁴ Aydın Atik, *İbn Cerîr et-Taberî'nin Kur'an Anlayışı ve Te'vil Tercihleri*, (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi, 2004, s. 140.

²⁵ Tevbe, 9/84.

namazlarını kıldırmasını emrederek onları ağır bir şekilde cezalandırmıştır.²⁶ Taberî, bu âyetin sûrenin içeriğiyle daha uyumlu olan Tebuk seferinden geri kalan münafıklar hakkında nazil olduğunu belirterek konuyla ilgili hem tefsirinde zikrettiği rivayetlere²⁷, hem de âyetin Resûlullah'ın (s.a.) Abdullah b. Ubey b. Selûl'ün cenaze namazını kıldırması üzerine nazil olduğunu rivayet eden Vâkîdî, İbn Hişâm ve Buhârî'nin rivayetlerine göre farklı bir yorum getirmiştir.²⁸

2. Sahih Haber

Taberî, Kur'an'ı anlamada temel ölçüt olarak âmî ve zâhir anlamı kabul eder. Bu özellik, ancak bir delil ile ortadan kalkabilir. Taberî'nin bağlayıcı olarak kabul ettiği delillerden birisi de, sahih haberdir. Zira Allah'ın sözü ile Peygamber'in sözü birbirleriyle çelişmezler, birbirlerini tamamlarlar. Taberî'nin te'villerinde ve te'vil tercihlerinde bir delil ve ölçüt olarak kullandığı sahih haberlerin hemen tümü Hz. Peygamber'den nakledilen haberlerdir. Zira insanlar içinde Kur'an'ın mânasını en iyi bilen Hz. Peygamber'dir (s.a.). Bununla birlikte Taberî, bir sahâbiden menkul olan bir haberi, te'vil ve tercihlerinde bir ölçüt olarak yeterli görmeyip başka delillere dayandığı hâlde, sahabe ve tâbiünden yaygın olarak gelen haberleri yeterli görmektedir.²⁹

Resûlullah, (s.a.) hicret yolculuğunda Kubâ'ya ulaşmış, Pazartesi, Salı, Çarşamba ve Perşembe günleri Kubâ'da kalmış, Kubâ mescidini yaptıktan sonra Cuma günü, cuma namazını kılarak buradan ayrılmıştır. Böylece Resûlullah (s.a.), Ranuna vadisindeki mescidde Medine'deki ilk cuma namazını kılmış oldu. *“İlk günden temeli takva (Allah'a karşı gelmekten sakınmak) üzerine kurulan mescit, içinde namaz kılmana elbette daha*

²⁶ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, (310/922) *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Kahire: Dâruhicra, 2001, XI, 610.

²⁷ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XI, 610-614. Konuyla ilgili rivayetlerin özeti şu şekildedir: Abdullah b. Ubey b. Selûl vefat edince Resûlullah onun cenaze namazını kıldırma için ayağa kalkmış, Ömer b. Hattab, Resûlullah'a münafıkların cenaze namazını kıldırmasının yasaklandığını hatırlatmış, Resûlullah *“Onlar için ister af ile ister dileme,,”* (Tevbe, 9/80). âyetinin kendisini muhayyer bıraktığını belirterek Abdullah b. Ubey b. Selûl'ün cenaze namazını kıldırmıştır. Resûlullah cenaze namazını kıldırdıktan sonra *“Onlardan ölen hiçbirine asla namaz kılma ve kabrinin başında durma. Çünkü onlar Allah'ı ve Resûlünü inkâr ettiler ve fasık olarak öldüler.”* (Tevbe, 9/84). âyeti nazil olmuş, Resûlullah bir daha münafıkların cenaze namazını kıldırması. Taberî, *“Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an”*, XI, 610-614. Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer el-Vakîdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, thk. Marsden Jones, Beyrut: 1984, III, 1069-1070; Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyeri, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, nşr. Mustafa es-Sakkâ ve dğr. Kâhire: 1955, III-IV, 552; Buhârî, *Kitâbu't Tefsirü'l-Kur'an*, 12-13.

²⁸ Vâkîdî, *Meğâzî*, III, 1070; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III-IV, 552; Buhârî, *“Kitâbu't Tefsirü'l-Kur'an”*, 9/12-13.

²⁹ Atik, *İbn Cerîr et-Taberî'nin Kur'an Anlayışı ve Te'vil Tercihleri*, s. 161.

layıktır. Orada temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da tertemiz olanları sever.”³⁰ âyeti Resûlullah’ın (s.a.) Kubâ’da inşa ettirdiği ilk mescidin önemini vurgulamaktadır.³¹ Müfessirler bu âyette bahsi geçen mescidin hangisi olduğu hakkında ihtilaf etmişlerdir. İbn Ömer, Ebû Saîd b. Müseyyeb, Hârice b. Zeyd, Sehl b. Sa’d, İbn Ebû Saîd, Übeyy b. Ka’b, Ebû Saîd el-Hudrî’nin rivayetlerine göre âyette bahsi geçen mescit Mescid-i Nebî’dir. İbn Abbas, Atıyye, İbn Büreyde, İbn Zeyd ve Urve b. Zübeyr ise ilk gündün temeli takva üzerine kurulan mescidin Kubâ Mescidi olduğunu rivayet etmişlerdir. Taberî ilgili rivayetler arasından birinci görüşü tercih etmiş, bu görüşü tercih etmesinin nedeni olarak birinci görüşle ilgili rivayetlerin daha sahih olmasını göstermiştir.³² Buhârî, Resûlullah’ın (s.a.) Benî Amr b. Avf yurduna geldiği zaman temeli takva üzerine kurulan mescidin inşa edildiğini Taberî’nin konuyla ilgili rivayetini zayıf bulduğu Urve b. Zübeyr’den nakletmektedir. İbn Sa’d da eserinde konuyla ilgili rivayetlere yer vermiş, onun naklettiği rivayetlerde de bu iki farklı görüş yer almaktadır.³³

Resûlullah’ın (s.a.) Mekke müşriklerine beddua etmesi üzerine nazil olduğu belirtilen “(Ey Muhammed, şüphe içinde eğlenip duran kavminin müşrikleri için) göğün açık bir duman getireceği günü bekle. (O duman) insanları bürür. Bu, elem dolu bir azaptır. İnsanlar, “Rabbimiz! Bu azabı bizden kaldır, çünkü biz artık inanıyoruz” derler.”³⁴ âyeti hakkında farklı yorumlar söz konusudur. Müfessirlerden bazıları âyette geçen “duhân”ın henüz gelmediğini, bunun Allah’ın âyetlerinden bir âyet olduğunu, kıyametten önce vuku bulacağını ve inkâr edenlerin kulaklarına gireceğini, iman edenleri ise nezleye benzer bir şekilde etkileyeceğini söylemişlerdir. Diğer görüşe göre ise bu âyet Resûlullah’ın (s.a.) Kureys’e beddua etmesi üzerine nazil olmuştur. Taberî, İbn Mesud’un rivayeti olan ikinci görüşü tercih etmiş, Huzeyfe’nin rivayeti olan birinci görüşün sahih olmadığını belirtmiştir. O’na göre âyetin siyak ve sibakı da böyle bir musibetin

³⁰ Tevbe, 9/108.

³¹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, XI, 682- 687.

³² Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, XI, 682-687. Ebû Saîd el-Hudrî’nin rivayetine göre ise Benî Hudrâ’dan ve Benû Avf’tan iki kişi temeli takva üzerine kurulan mescit hakkında tereddüde düşmüşler, Benî Avflı kişi Kubâ Mescidi olduğunu, Benî Hudra’dan olanı Resûlullah’ın mescidi olduğunu söylemiş, sonrasında konuyu Resûlullah’a sormuşlar, Resûlullah da “O mescid, içinde bütün hayırların bulunduğu bu mesciddir.” demiştir. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, XI, 687.

³³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa’d, *et-Tabakât*, I, 210-212. Buhârî, “Menâkıbü’l-enşâr”, 45. İbn Kesîr, Mescid-i Nebevî’nin âyette sözü edilen sıfata daha lâyık olduğunu belirtmiştir. İsmâil b. Ömer b. Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, Kahire:1932-39, III, 218.

³⁴ Duhân, 44/10-12.

müşriklerin başına geldiği görüşünü desteklemektedir.³⁵ Vâkîdî ve İbn Sa'd, "Onları o en şiddetli yakalayışla yakalayacağımız günü hatırla. Şüphesiz biz öcümüzü alırsınız." âyetinde belirtilen en şiddetli yakalayışın Bedir Savaşı olduğunu nakletmektedirler.³⁶

3. İcmâ

Taberî'nin siyerle ilgili âyetleri te'vil ederken başvurduğu ölçütlerden birisi de icmâdır. Taberî, âyetin sebep-i nüzûlü, âyetin okunuş şekli veya haberin sıhhati konusunda icmânın bulunması halinde tev'il tercihini icmâdan yana kullanmıştır. Taberî'nin icmâ anlayışı klasik fıkıh usulündeki icmâ anlayışını da içeren daha geniş bir muhtevaya sahip olduğu ilgili örneklerde de açıkça görülmektedir. O, tarihi bilgilerin sıhhati konusunda müelliflerin ittifak etmesini de icmâ olarak kabul etmektedir.

Tebük seferine katılmayan Ebû Lübâbe ve arkadaşları, seferden geri kalmalarından dolayı helâk olacakları endişesiyle pişmanlıklarını kendilerini mescidin direklerine bağlayarak ortaya koymuşlardır. Sefere mazeretsiz olarak katılmayarak pişman olan bu kimseler Resûlullah kendilerini çözmedikçe bu hal üzere kalmaya devam edeceklerini söylemelerine Resûlullah'ın (s.a.) tepkisi "Allah'a yemin ederim ki Allah onları çözmedikçe çözmeyeceğim, çünkü onlar benden yüz çevirdiler ve Müslümanlarla birlikte sefere katılmaktan geri kaldılar." şeklinde olmuştur. Resûlullah'ın (s.a.) bu tutumu üzerine bu kimseler "Allah'a yemin olsun ki Allah bizim bağımızı çözmedikçe buradan ayrılmayacağız." diyerek nedâmetlerini bildirmişlerdir. *"Diğer bir kısmı ise, günahlarını itiraf ettiler. Bunlar salih amelle kötü ameli birbirine karıştırmışlardır. Umulur ki Allah tövbelerini kabul eder. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."*³⁷ âyetinin nazil olması üzerine Resûlullah onları çözerek mazeretlerini kabul etmiştir.³⁸ Bu kişiler hakkında nazil olan âyetin sebep-i nüzûlü hakkında farklı rivayetler söz konusudur. Konuyla ilgili olarak İbn Abbâs'ın rivayetine göre Tebük seferine katılmayarak geride kalan on kişiden yedisi Resûlullah (s.a.) Tebük seferinden dönerken kendilerini mescidin direklerine bağlamışlardır. İbn Abbâs'ın bir diğer rivayetine göre Tebük seferine katılmayan Ebû Lübâbe ile beş arkadaşından ikisi pişmanlıklarından ötürü kendilerini mescidin direklerine bağlamışlardır. Zeyd b. Eslem'in rivayetine göre

³⁵ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XXI, 18-22.

³⁶ Vâkîdî, *Meğâzî*, I, 136. İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 16.

³⁷ Tевbe, 9/102.

³⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XI, 651-655.

kendilerini mescidin direklerine bağlayanlar içlerinde Kerdem, Mirdâs ve Ebû Lübâbe'nin de bulunduğu sekiz kişidir. Saîd b. Cübeyr'in rivayetine göre kendilerini mescidin direklerine bağlayanlar Hilâl, Kerdem, Mirdâs, Ebû Lübâbe ve Ebû Kays'dır. Katâde'nin rivayetine göre ise Tebük seferinden geri kalanlar yedi kişidir. Bunlardan dördü salih amelle kötü ameli birbirine karıştırmışlardır. Bunlar Ensâr'dan Ced b. Kays, Ebû Lübâbe, Cüzâm ve Evs'tir. Bazı rivayetlere göre ise bu âyet, Ebû Lübâbe'nin Kureyza Yahudilerine kalelerinden inmeleri halinde Resûlullah'ın (s.a.) kendilerini öldüreceğini söylemesi ve sonrasında pişman olarak kendini mescidin direklerine bağlaması üzerine nazil olmuştur. Taberî, bu âyetin Tebük seferine katılmayan Ebû Lübâbe ve diğerleri hakkında nazil olduğunu belirtmiş, bu görüşü tercih etmesinin nedeni olarak âyette günahlarını itiraf edenler hakkında çoğul bir sigânın kullanılmış olması ve âyetin Tebük seferi hakkında nazil olduğuna dair müfessirler arasında icmânın bulunmasını göstermiştir.³⁹ Taberî'nin bu tesbitine karşın Vâkîdî, Tebük seferiyle ilgili indiğini rivayet ettiği âyetlerin sebab-i nüzûlünü zikrederken bu âyetin Benî Kureyza'nın kılıçtan geçirileceğini îmâ eden Ebû Lübâbe hakkında nazil olduğunu nakletmektedir.⁴⁰ İbn Hişâm ise Tebük seferiyle ilgili âyetleri zikrederken bu âyetin Tebük seferine katılmayanlar hakkında nazil olduğunu belirtmiş, Benî Kurayza kuşatması bahsinde ise âyetin Ebû Lübâbe hakkında nazil olduğunu nakletmiştir.⁴¹

4. Akıl Gerçekler

Taberî, siyere dair âyetleri te'vil ederken başvurduğu yöntemlerden bir diğeri de akli delâlet ilkesi olmuştur. Taberî, konuyla ilgili bir âyet hakkındaki te'villeri zikrettikten sonra âyetteki maksadın ne olduğunu herhangi bir veriyi esas alarak akli çıkarımlar yaparak âyetin delâlet ettiği anlamı ortaya koymaya çalışmıştır.

³⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XI, 651-658. Konunun detayları Zührî'nin rivayetinde şu şekilde yer almaktadır: Ebû Lübâbe, Tebük seferinden geri kalınca Resûlullah Medine'ye dönmeden kendini bir sütuna bağlamış, kendisini bu sütundan çözmeyeceğini, Allah tevbesini kabul etmezse ölünceye kadar hiçbir şey yiyip içmeyeceğini söylemiştir. Yedi gün boyunca hiçbir şey yiyip içmeden orada kalmış ve sonrasında bayılmıştır. Daha sonra kendisine Allah'ın tevbesini kabul ettiği haber verilince Resûlullah kendisini çözmediği sürece bağlı kalmaya devam edeceğini söylemiştir. Resûlullah'ın gelerek onu bağlı olduğu yerden çözmesi üzerine "Ya Resûlullah! Benim tövbem günah işlediğim kavmimin yanına hicret etmektir ve bütün malımı Allah ve Resûlüne sadaka olarak vermektir." demiş, Resûlullah ise ona malının üçte birisini vermesinin yeteceğini söylemiştir. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XI, 658.

⁴⁰ Vâkîdî, *Meğâzî*, III, 1072.

⁴¹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, III-IV, 237-238, 553-554.

Uhud Savaşı öncesi Müslümanların Resûlullah'a (s.a.) Bedir'de olduğu gibi meleklerin kendilerine yardım edip etmeyeceklerini sormaları üzerine nazil olduğu belirtilen *"Rabbinizin, indirilmiş üç bin melek ile yardım etmesi size yetmez mi?"* diyordun. *"Evet, sabrettiğiniz ve Allah'a karşı gelmekten sakındığınız takdirde; onlar ansızın üzerinize gelseler bile Rabbiniz nişanlı beş bin melek size yardım eder."*⁴² âyetlerinin sebep-i nüzûlü hakkında müfessirler ihtilaf etmiştir. Katâde, İbn Abbâs ve Rebî'ye göre bu âyetler Bedir'le ilgilidir. Bedir Savaşı'nda Müslümanlara önce bin melek ile sonra üç bin melek ile daha sonra da beş bin melek ile yardım edilmiştir. Dahhâk'a göre bu âyetler Allah'ın Müslümanlara Uhud günü vaadini dile getirmektedir. Allah, Müslümanlara sabretmeleri ve Allah'tan sakınmaları halinde önce üç bin, sonra da nişanlı beş bin melek size yardım edeceğini bildirmiştir. Uhud günü Müslümanlar geri çekildikleri için Allah onlara meleklerle yardım etmemiştir.⁴³ İbn Zeyd'e göre ise sahabeler, Uhud savaşı öncesi Resûlullah'a (s.a.) *"Allah bize Bedir'de yardım ettiği gibi yine yardım edecek mi?"* diye sormaları üzerine Resûlullah *"Rabbinizin, indirilmiş üç bin melek ile yardım etmesi size yetmez mi?"*⁴⁴ *Bedir'de size bin melek ile yardım etti. "Evet, sabrettiğiniz ve Allah'a karşı gelmekten sakındığınız takdirde; onlar ansızın üzerinize gelseler bile Rabbiniz nişanlı beş bin melek size yardım eder."*⁴⁵ demiştir.⁴⁶ Taberî'ye göre ise bu âyetler Bedir Savaşı hakkında nazil olmuş, ama Müslümanların Bedir Savaşı'nda üç bin melek veya beş bin melek desteklendiklerine veya desteklenmediklerine dair sahih bir rivayet söz konusu değildir. Müslümanların Bedir'de bin melek desteklendiği *"Hani Rabbinizden yardım istiyor, yalvarıyordunuz. O da, "Ben size ard arda bin melek yardım ediyorum" diye cevap vermişti."*⁴⁷ âyetiyle sabittir. Uhud Savaşı'nda Müslümanlara meleklerin yardım edip etmediği konusunda ise etmediği yönündeki deliller daha açıktır. Eğer meleklerin yardımı gelseydi hezimete uğramazlar ve daha önce elde ettikleri zaferi elde ederlerdi.⁴⁸ Buhârî'nin konuyla ilgili rivayetine göre ise bu iki âyet Uhud Savaşı hakkında nazil olmuştur. Onun konuyla ilgili rivayetlerine göre melekler Uhud Savaşı'nda bulunmuşlar ve çarpışmışlardır. Vâkîdî ve

⁴² Âl-i İmrân, 3/124-125.

⁴³ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, VI, 27.

⁴⁴ Âl-i İmrân, 3/124.

⁴⁵ Âl-i İmrân, 3/125.

⁴⁶ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, VI, 28.

⁴⁷ Enfâl, 9.

⁴⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, VI, 25-29.

İbn Sa'd'ın konuyla ilgili rivayetlerine göre ise Müslümanlar, Bedir Savaşı'nda üç bin melekle desteklenmişlerdir. Fakat Vâkıdî, ilgili iki âyetin Uhud Savaşı hakkında nazil olduğunu belirtmiştir. İbn Hişâm da ilgili iki âyetin Uhud Savaşı hakkında nazil olduğunu nakletmektedir.⁴⁹

5. Siyak-Sibak ilişkisi

Siyak sibak ilişkisi kısaca, “Bir kelimenin ve bir cümlenin önündeki ve arkasındaki kelime ve cümlelerle irtibatı” demektir. Bu anlamdaki bir ilişki, kelimeler, cümleler, paragraflar ve konular arasındaki irtibatı gösterir. Kur’ân için söz konusu edildiğinde ise daha çok bir âyetin bulunduğu yerdeki diğer bir âyet veya âyetler grubu ile yahut bir âyetin başı ile sonu arasındaki ilişkisini akla getirir. Çünkü her âyet bulunduğu yerde kendinden önceki ve sonraki âyetle mana yönünden ilişki içerisindedir. Bu âyetlerin tertip yönüyle tevkîfî olduğu varsayımına dayanmaktadır. O halde herhangi bir âyet ya da âyetler grubunu, sevk olundukları dikkate almadan, müstakil olarak ele alıp meseleyi sadece söz konusu âyetler bağlamında tahlile çalışmak, yorumcuyu ve araştırmacıyı yanlış sonuçlara götürebilir.⁵⁰ Taberî, siyerle ilgili âyetlerin te’vilinde bu bütüncül yaklaşımı göz önünde bulundurarak oldukça ufuk açısı sonuçlara ulaşmıştır.

Bedir Savaşı öncesi yapılan mübareze Müslümanların lehine sonuçlanmış ve bu mübareze hakkında “*İşte iki hasım taraf ki, Rableri hakkında tartışmaya girmişlerdir. Bunlardan inkâr edenler için ateşten giysiler biçilmiştir. Başlarının üstünden de kaynar su dökülür.*”⁵¹ âyetinin nazil olduğu rivayet edilmiştir. Konuyla ilgili olarak Buhârî, İbn

⁴⁹ Buhârî, “Kitâbu'l-Meğâzî”, 3, 17-18. Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 57, 319-320. İbn Sa'd, *Tabâkat*, II, 14-15. İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 106-107. Konuyla ilgili Vâkıdî ve İbn Sa'd'ın rivayetlerine göre Bedir savaşında Cebrail beraberindeki bin melek ile Resûlullah'ın yanında, Mikâil, bin melek ile Resûlullah'ın sağında, İsrâfil de Resûlullah'ın sağ tarafında yer almışlardır. Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 57. İbn Sa'd, *Tabâkat*, II, 14-15. Vâkıdî, Uhud savaşında meleklerin Müslümanlara yardım edip etmediklerine dair eserinde yer verdiği rivayetler şu şekildedir: Uhud günü Resûlullah sancağı Mus'ab b. Umeyr'e vermiş, günün sonunda Mus'ab'a “Öne geç, ey Mus'ab!” deyince melek dönüp “Ey Allah'ın Resûlü! Ben Mus'ab değilim.” demiştir. Bunun üzerine Resûlullah, onun Mus'ab'ı desteklemek için gelen bir melek olduğunu anlamıştır. Sa'd b. Ebû Vakkas da Uhud savaşında meleklerin yardıma gelmesiyle ilgili olarak şunları nakletmiştir: Uhud savaşında ok atarken güzel yüzlü beyaz elbiseli bir adam bana okumu getiriyordu. Daha sonra onu hiç görmedim. Onun bir melek olduğunu anladım. Yine o gün üzerlerinde beyaz elbise olan iki adam gördüm. Onlardan birisi Resûlullah'ın sağında, diğeri de solunda savaşıyorlardı. Bu iki kişiyi de daha önce ve daha sonra hiç görmedim. Kureyşliler, Uhud'dan döndükten sonra kendi aralarında Bedir'de gördüğümüz alaca atları ve beyaz adamları görmedik demişlerdir. Ömer b. Hakem'in rivayet ettiğine göre Müslümanlar Uhud'da hiçbir şekilde meleklerle desteklenmemişlerdir. Vâkıdî'nin naklettiği diğer bir rivayete göre melekler Uhud'da bulunmuşlar ama savaşmamışlardır. Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 234-235.

⁵⁰ Albayrak, *Kur'ân'ın Bütünlüğü Üzerine*, s. 155.

⁵¹ Hac, 22/19.

Sa'd ve Vâkıdî, bu âyetin Bedir Savaşı öncesi mübareze yapanlar hakkında nazil olduğunu rivayet etmelerine karşın⁵² Taberî, ilgili âyetin siyak ve sibakından hareketle âyeti şu şekilde yorumlamıştır: Bu âyette bahsedilen taraflardan birisi hangi çeşidiyle olursa olsun ehl-i küfür, diğeri de ehl-i imandır. Çünkü bir önceki “Görmedin mi ki şüphesiz, göklerde ve yerde olanlar, güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların birçoğu Allah'a secde etmektedir. Birçoğunun üzerine de azap hak olmuştur. Allah kimi alçaltırsa ona saygınlık kazandıracak hiçbir kimse yoktur. Şüphesiz, Allah dilediğini yapar.”⁵³ âyette Allah insanları iki sınıfa ayırmış, bir kısmının kendisine itaat edip secde ettiklerini, bir kısmının da isyan edip üzerlerine azabın hak olduğunu bildirmiştir. Daha sonra da bu iki grup insanın akıbetlerinden bahseden “Onunla, karınlarının içindekiler ve derileri eritilir. Onlar için bir de demirden topuzlar vardır. Her ne zaman cehennemden, o ızdıraptan çıkmak isteseler, oraya geri döndürülürler ve onlara, “Tadın yangın azabını” denilir. Şüphesiz, Allah iman edip salih ameller işleyenleri içlerinden ırmaklar akan cennetlere koyacak, orada altından bileziklerle, incilerle süsleneceklerdir. Oradaki giysileri ise ipektir.”⁵⁴ âyetlerinin bu âyeti müteâkiben gelmesi bizim bu tercihimizi desteklemektedir. Bu âyetin Bedir Savaşı öncesi yapılan mübâreze hakkında indiğine dair Ebû Zer’in rivayeti inşallah ondan rivayet edildiği gibidir. Bu âyetin mânası umumidir ve rivayet ettiğimiz bütün sebab-i nüzûlleri ve benzerlerini ihtiva etmektedir.⁵⁵

6. Âyetin Zâhiri

Bir sözü ya da metni, anlamaya çalışırken herhangi bir ön kanaate göre değil, o sözün ya da metnin ilk ve doğal hâlinin gerektirdiği şekilde anlamak gerekir. Sözün ya da metnin ilk ve doğal hali ise onun, ‘zâhir’ ve ‘âmm’ oluşudur. Tâberî’ye göre, asıl olan, sözün zâhiridir; zâhirin dışına çıkılması ise, ârizî bir durum olup, ancak geçerli bir delil

⁵² Buhârî, “Kitâbu’l-Meğâzî”, 8. İbn Sa’d, *Tabâkat*, II, 16. Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 70.

⁵³ Hac, 22/18.

⁵⁴ Hac, 22/19-23.

⁵⁵ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XVI, 493-494. İlk rivayet tefsiri müellifi Mukâtil b. Süleyman’a göre “İşte iki hasım taraf ki, Rableri hakkında tartışmaya girmişlerdir.” âyeti müminler ile ehl-i kitap hakkında nazil olmuştur. Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîrû Mukâtil b. Süleyman*, thk. Mahmûd Şehhâte, Kahire: 1979, III, 120.

ile söz konusu olabilir.⁵⁶ Taberî'nin âyetleri te'vil ederken başvurduğu bir diğer yöntem de zâhir anlamından yola çıkarak âyetleri yorumlaması olmuştur.

Hudeybiye Anlaşması sonrası Allah “*Henüz elde edemediğiniz (fethedemediğiniz) fakat Allah'ın, ilmiyle kuşattığı başka fethedeceğiniz beldeler de vardır.*”⁵⁷ âyetiyle Müslümanlara fethetmek istedikleri fakat o günkü şartlarda mümkün olmayan Mekke'nin fethini müjdelemiştir.⁵⁸ Mekke'nin fethini müjdeleyen bu âyetteki “henüz fethedemediğiniz” yerin neresi olduğu hakkında müfessirler ihtilaf etmiştir. Bir kısmına göre bu âyette Müslümanlara fethi müjdelenen yerler Rum ve Fars ülkeleridir. Bazılarına göre Müslümanların kıyamete kadar fethedeceği yerler, bazılarına göre ise âyette Müslümanlara fethi müjdelenen yer Hayber'dir. Konuyla ilgili son görüşe göre de Mekke'dir. Taberî'nin de tercih ettiği bu görüşe göre âyette Müslümanlara fethi müjdelenen yer Mekke'dir. Taberî, âyette fethi müjdelenen yerin Mekke olduğunu şu şekilde yorumlamıştır: Bu âyet nazil olmadan önce Resûlullah'ın (s.a.) Hayber'i fethetmek için gizli açık herhangi bir girişimde bulunmaması ve Müslümanların o günkü şartlarda bir an önce elde etmeyi isteyip de muvaffak olamadıkları en açık hedefleri Mekke şehriydi. Hem âyetin zâhiri, hem de akli deliller bunu açıkça göstermektedir.⁵⁹

7. Nesh

Taberî, siyere dair âyetleri yorumlarken âyetin hükmünün nesh edilip edilmediğini kendi nesh yaklaşımı çerçevesinde yorumlar. Taberî, hükmü nesh edildiği nakledilen konuyla ilgili âyetleri genelde Kur'ân'ın bütünlüğünü göz önünde bulundurarak te'lif etmiş, neshi çok istisnai bir durum olarak görmüştür.

Medine Yahudilerinin müşrik Arapları dini yönden etkilemeleri neticesinde Yahudiliği benimseyen bazı Arapları yakınlarının İslâm'a girmeye zorlamaları üzerine nazil olduğu rivayet edilen “*Dinde zorlama yoktur. Çünkü doğruluk sapıklıktan iyice*

⁵⁶ Mustafa Öztürk, *Kur'ân, Tefsir ve Usûl Üzerine*, Ankara: Ankara Okulu, 2015, s.192-193. Atik, *İbn Cerîr et-Taberî'nin Kur'an Anlayışı ve Te'vil Tercihleri*, s. 100.

⁵⁷ Fetih, 48/21. Çağdaş müfessirlerden Elmalı Hamdi Yazır'a göre bu âyette Müslümanlara fethi müjdelenen beldeler Hevâzin ve Fars'tır. Elmalı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul: Yenda Yayınları, VII, 152. Mukâtil b. Süleyman'a göre âyette fethine işaret edilen yerler Rum ve Fars ülkesidir. Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîrû Mukâtil b. Süleyman*, IV, 74.

⁵⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XXI, 286.

⁵⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XXI, 283-286. Konuyla ilgili olarak Vâkîdî bu âyete Hudeybiye bahsinde yer vermiş, fakat âyet hakkında her hangi yoruma veya rivayete yer vermemiştir. Vâkîdî, *Meğâzî*, II, 622.

ayrılmıştır. O halde kim tâğûtu tanımayıp Allah'a inanırsa, kopmak bilmeyen sapasağlam bir kulpa yapımıştır. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir."⁶⁰ âyeti hakkında farklı yorumlar söz konusudur. Konuyla ilgili rivayetlerden bazısına göre Resûlullah'ın (s.a.) Benî Nadîr hakkında sürgün hükmü vermesi sonrası Ensardan bazıları daha önce Yahudi olan çocuklarının Medine'den ayrılmalarına izin vermemeleri üzerine bu âyet nazil olmuştur. Konuyla ilgili diğer bir rivayete göre lâkabı "el-Husayn" olan Ensar'dan Sâlim b. Avf'ın iki oğlu daha önce Yahudiliği benimsemişlerdi. Bütün çabasına rağmen oğulları Yahudilikte ısrar edince Resûlullah'a (s.a.) çocuklarını Müslüman olmaları için zorlamasının doğru olup olmadığını sorması üzerine bu âyet nazil olmuştur. Ayrıca bu âyetin hükmünün nesh olup olmadığı hakkında ihtilaf söz konusudur. Müfessirlerden bir kısmına göre ehl-i kitab cizye ödediği takdirde İslam'a girmeye zorlanamaz ve dinleri üzere kalırlar. Bu âyette kastedilenler inkâr edenlerdir ve bundan dolayı hükmü nesh edilmemiştir. Bazılarına göre ise bu âyetin hükmü neshedilmiştir. Taberî bu âyeti şu şekilde yorumlamıştır: Bir nassın mensuh olabilmesi, onu nesheden diğer nass ile tamamen çelişmesi ve aralarını te'lif etmenin imkânsız olması halinde söz konusu olur. Şayet iki nassın birini âmm (genel ifadeli) diğerini hâss (özel ifadeli) kabul etmek mümkünse, âyetlerin birbirlerini neshettiklerini söylemek isabetli değildir. Bu âyet de bu kabilendir. Yani, cizye vererek boyun eğen ehl-i kitabı ve Mecusileri zorla dine sokmak caiz değildir. Buna mukabil cizye vermeyen veya ehl-i kitab ve Mecusi olmayan kâfirleri dine girmeye zorlamak caizdir. O halde bu âyetle, kâfirleri öldürmeyi emreden âyetlerin arasını te'lif etmek mümkündür. Yine âyetin sebab-i nüzûlü olarak zikredilen İbn Abbâs ve ondan nakledilen Ensar'ın çocuklarını zorla İslâm'a girmeye zorlamaları ile ilgili rivayetler sahihtir. Bu âyet her ne kadar özel bir durum hakkında nazil olsa da hükmü umumidir.⁶¹

8. Tabii Gerçekler

Taberî, te'vil tercihlerinde herkesçe kabul edilen tabii gerçekleri bir ölçüt olarak kullanmıştır. Her ne kadar haberin sıhhatini tespit etmede kullandığı bu yöntem çok sık başvurmasa da siyere dair rivayetlerin değerlendirilmesinde göz ardı edilmemesi gereken önemli bir ölçüt olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

⁶⁰ Bakara 2/256.

⁶¹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, IV, 547-554.

Uhud Savaşı sonrası Müslümanlar Resûlullah'ın (s.a.) çağrısı üzerine Mekke müşriklerini yaralı ve yorgun olmalarına rağmen emre itaat ederek Hamrâülesed'e kadar takip etmişler, onların bu zor şartlarda Resûlullah'ın çağrısına kayıtsız şartsız itaat etmeleri *“Onlar yaralandıktan sonra Allah'ın ve Peygamberinin davetine uyan kimselerdir. Onlardan güzel davranıp iyilik edenlere ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlara büyük bir mükâfat vardır.”*⁶² âyetiyle takdir edilmiştir. Bu âyette bahsi geçen takibin ne zaman olduğuna dair farklı yorumlar söz konusudur. Konuyla ilgili olarak Mücâhid ve İkrime'nin rivayetlerine göre Uhud Savaşı sonrası Müslümanlar ile Mekke müşrikleri bir yıl sonra Bedir'de buluşmak üzere sözleşmişler, verilen bu söz üzerine bir yıl sonra Müslümanlar Bedir'e gitmek üzere yola çıkmışlar, Kureyş'in büyük bir orduyla gelmekte olduğunu haberini almaları üzerine *“Allah bize yeter, O ne güzel vekildir.”* diye mukabele de bulunmuşlardır. İşte *“İnsanlar size karşı ordu toplamışlar, onlardan korkun”* dediklerinde, bu söz onların imanını artırdı ve *“Allah bize yeter, O ne güzel vekildir.”* dediler.⁶³ âyeti Bedr-i Suğrâ'da Müslümanların bu örnek tavrını haber vermektedir. Diğer bir rivayete göre ise bu âyet, Hz. İbrahim'in ateşe atıldığı zaman söylediği sözlerden bahsetmektedir. Taberî, âyette Resûlullah'ın (s.a.) çağrısına icabet edenlerin yaralı olduklarının belirtilmesini ve Bedr-i Suğrâ'da herhangi bir çatışmanın olmadığını göz önünde bulundurarak âyetin Uhud Savaşı sonrası müşrikleri takip eden Müslümanlar hakkında nazil olduğunu belirtmiştir.⁶⁴ İbn Hişâm'ın konuyla ilgili rivayetine göre bu âyet Müslümanların Uhud Savaşı sonrası Mekke müşriklerini Hamrâülesed'e kadar takip etmeleri ve savaşmadan geri dönmeleri üzerine nazil olmuştur. Buhâri de bu âyetin Uhud Savaşı sonrası Resûlullah'ın Mekke müşriklerinin geri dönmeleri ihtimaline karşı yetmiş arkadaşıyla düşmanı takip etmeleri hakkında nazil olduğunu nakletmektedir. Konuyla ilgili olarak Vâkıdî'nin rivayetine göre ise Uhud Savaşı'nda bir sonraki yıl Bedir'de tekrar buluşmak üzere sözleşen Ebû Süfyân, Nu'aym b. Mesûd'u Medine'ye Müslümanları savaştan vazgeçirmek için *“Kureyş, büyük bir ordu toplamış, size doğru geliyor, ona karşı çıkmayın.”* mesajını iletmek üzere göndermiş, Resûlullah da (s.a.) *“Kimse benimle yola çıkmasa bile tek başıma yola çıkarım.”* diyerek kararlılığını belirtmiş, bunun üzerine Müslümanlar Bedir'e doğru yola çıkmışlardır. Müslümanlar yola çıktıkları zaman Bedir'de ticaret panayırı kurulmuştu. Müslümanlar

⁶² Âl-i İmrân, 3/172.

⁶³ Âl-i İmrân, 3/173.

⁶⁴ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, VI, 250-252.

herhangi bir savaş olmadan karlı bir ticaret yaparak Medine'ye dönmüşlerdir. Onun konuyla ilgili rivayetine göre ise bu âyet Bedr-i Suğrâ hakkında nazil olmuştur.⁶⁵

9. Tarihi ve Sosyal Gerçekler

Taberî'nin tev'illerinde tercih ettiği bir diğer ilke ise tarihi ve sosyal gerçeklerden yola çıkarak âyetleri anlama çabasıdır. Taberî bu ilkedен yola çıkarak Hz. Peygamber (s.a.) dönemine dair nakledilen rivayetlerin kritiğini yaparak nakledilen bilginin gerçekliğini ortaya koymaya çalışmıştır.

Mekke müşriklerinin Müslümanların Kâbe'ye girmelerine ve onu korumalarına engel olmaları üzerine nazil olduğu belirtilen "*Allah'ın mescitlerinde onun adının anılmasını yasak eden ve onların yıkılması için çalışandan kim daha zalimdir.*"⁶⁶ âyetinde bahsi geçenlerin kimler olduğu hususunda müfessirler ihtilaf etmiştir. İbn Zeyd, âyette bahsi geçenlerin Mekke müşrikleri olduklarını ifade etmektedir. Çünkü Mekke müşrikleri Hudeybiye seferinde Müslümanların Mescid-i Harâm'a girmelerine engel olmuşlardır. Abdullah b. Abbâs ve Mücâhid'e göre bu âyette bahsi geçenler Hristiyanlardır. Hristiyanlar, Mescid-i Aksâ'da inananların Allah'ın adını anmalarına ve namaz kılmalarına engel olmuşlar ve oraya eziyet verici şeyler atmışlardır. Katâde ve Süddî'ye göre ise mescitlerde Allah'ın isminin anılmasına engel olan ve oraların tahrip edilmesine çalışan kişiler Babil'de yaşayan ve Mecûsi olan Buhtunnasr ve ona yardımcı olan Hristiyanlardır. Yahudilerin Hz. Zekeriyya'yı öldürmelerine kızan Hristiyanlar, Buhtunnasr'a Kudüs'ün tahrip edilmesi hususunda yardım etmişlerdir. Taberî ise âyeti şu şekilde yorumlamıştır: Mescitlerde Allah'ın adının anılmasına engel olan ve oraların tahrip edilmeleri için çalışan kişiler Hristiyanlardır. Kudüs'ün Buhtunnasr tarafından tahrip edilmesine Hristiyanlar yardım etmişler ve Buhtunnasr'dan sonra da Yahudilerin orada ibadet etmelerine engel olmuşlardır. Bu âyetin Kureyş müşriklerine işaret ettiğini söylemek doğru değildir. Her ne kadar Kureyşliler, bazen Resulullah (s.a.) ve arkadaşlarının Mescid-i Harâm'da ibadet etmelerine engel olmuşlarsa da hiçbir zaman onun tahribine çalışmamışlar, bilakis orayı tamir etmişler ve bununla da övünmüşlerdir. Diğer yandan bu âyetten önceki âyet, Yahudi ve Hristiyanların yaptıklarını kınamaktadır. O halde bu âyetin de Hristiyanlara işaret ettiğini söylemek âyetler arasında irtibatı

⁶⁵ İbn Hişâm, *es-Sîre*, III-IV, Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 327. Buhârî, "Kitâbu'l-Meğâzî", 25.

⁶⁶ Bakara 2/114.

sağlama bakımından daha doğrudur. Her ne kadar âyet, özel bir şekilde Kudüs'ün yıkılmasına yardım eden ve orada müminlerin ibadetlerine engel olan Hristiyanlardan bahsediyorsa da âyetin genel ifadesi Allah'ın mescitlerinde farz olsun nafile olsun ibadet eden müminlere engel olanları ve oraları tahrip edenleri kapsamaktadır. Bu sıfatları taşıyan herkes en büyük zalimlerdenendir.⁶⁷

10. Umum, Genel Bakış

Umum kavramını, lafzın vaz'olunduğu mânâ çerçevesinde ele alan usûlcülerin aksine, Taberî, zâhirliği olduğu gibi, umumiyeti de dildeki bir ifadenin ilk ve doğal hâli olarak görmekte ve aksine bir delil olmadıkça ifadenin bu hâlinin dışına çıkmayı yanlış bulmaktadır. Ona göre, bir söz, bağlayıcı bir delil ile tahsis edilmedikçe, umum ve zâhir hâli üzere kalır. Taberî, bu kavram hakkında belirli bir tarif yapmamaktadır; umum hakkında söylediklerinden hareketle şöyle bir tarifin onun anlayışına aykırı olmadığını söyleyebiliriz: Herhangi bir sözün, sahip olduğu bütün mânâları ve fertleri kapsaması ve tahsis edilmemesi durumuna umum denir.⁶⁸

Resûlullah (s.a.) Necâşî'nin vefatını haber alınca “Kardeşiniz Necaşi öldü, kalkıp namazını kılın” demesi üzerine sahabiler “Müslüman olmayan ve bizim kiblemize karşı namaz kılmayan birinsin namazını mı kılacağız” diye şaşkınlıklarını ifade etmişler, münafıklar da “Şuna bakın, kendisini hiç görmediği dinsiz bir Hristiyanın cenaze namazını kılıyor.” diye tepki göstermişlerdir. Bunun üzerine “*Kitap ehlinde öyleleri var ki, Allah'a, size indirilene ve kendilerine indirilene, Allah'a derinden saygı duyarak inanırlar. Allah'ın âyetlerini az bir değere satmazlar. Onlar var ya, işte onların, Rableri katında mükâfatları vardır. Şüphesiz Allah hesabı çabuk görendir.*”⁶⁹ âyeti nazil olarak Necâşî'nin Müslüman olduğunu, Resûlullah'ın (s.a.) cenaze namazını kıldırmasının bir mahzuru olmadığını bildirmiştir. Yine sahabilerin “O, bizim kiblemize karşı namaz kılmıyordu.” demeleri hakkında da “*Doğu da, Batı da (tüm yeryüzü) Allah'ındır. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü işte oradadır. Şüphesiz Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla*

⁶⁷ Taberî, *Câmi' u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, II, 442-445. Kaynaklar Babil kralı Buhtunnasr'ın milattan önce 605-562 yılları arasında hüküm sürdüğünü, Yahudi Devleti'ni ortadan kaldırarak Kudüs'ü ve Süleyman Mabedi'ni yakıp yıktığını belirtmektedirler. Taberî'nin hristiyanların Süleyman Mabedi'ni yıkılması için Buhtunnasr'a yardım ettiklerine dair verdiği bilgiler tarihi gerçeklerle örtüşmemektedir. Ömer Faruk Harman, “Buhtunnasr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, C. 6. s. 380-381.

⁶⁸ Atik, *İbn Cerîr et-Taberî'nin Kur'an Anlayışı ve Te'vil Tercihleri*, s. 113-114.

⁶⁹ Âl-i İmrân, 3/199.

*bilendir.*⁷⁰ âyeti nazil olarak asıl olanın Allah'a ve Resûlü'ne iman olduğunu bildirmiştir.⁷¹

Resûlullah'ın (s.a.) Necâşi'nin gıyabi cenaze namazını kıldırmasına sahabiler ve münafıkların farklı tepkiler ortaya koymaları üzerine nazil olduğu nakledilen "*Kitap ehlinden öyleleri var ki, Allah'a, size indirilene ve kendilerine indirilene, Allah'a derinden saygı duyarak inanırlar. Allah'ın âyetlerini az bir değere satmazlar. Onlar var ya, işte onların, Rableri katında mükâfatları vardır. Şüphesiz Allah hesabı çabuk görendir.*"⁷² âyetinin sebab-i nüzûlü hakkında farklı rivayetler ve yorumlar söz konusudur. Konuyla ilgili Katâde'nin rivayetlerinden ilkinde göre âyet, Resûlullah'ın (s.a.) Necâşi'nin gıyabi cenaze namazını kıldırarak istemesi üzerine Müslümanlara işin hakikatini öğrenmek için nazil olmuştur. Onun konuyla ilgili diğer bir rivayetine göre âyet, münafıkların Necâşi'nin gıyabi cenaze namazının kılınmasına tepki göstermeleri üzerine nazil olmuştur. Katâde'nin konuyla ilgili son rivayetine göre ise bu âyet, Resûlullah'a (s.a.) iman eden Necâşi ve arkadaşları hakkında nazil olmuştur. İbn Cüreyc'in rivayetine göre ise âyet, Resûlullah'ın (s.a.) Necâşi'nin cenaze namazını kıldırmasını münafıkların kınamaları üzerine nazil olmuştur. Konuyla ilgili olarak İbn Zeyd'in rivayetine göre bu âyet Yahudilerden Müslüman olan Abdullah b. Selâm ve arkadaşları hakkında nazil olmuştur. Mücâhid'in rivayetine göre ilgili âyet, ehl-i kitaptan Müslüman olanlar hakkında nazil olmuştur. Taberî, konuyla ilgili rivayetleri naklettikten sonra âyeti şu şekilde yorumlamıştır: Bu âyetin manası umumidir. Yahudi veya Hristiyanlardan herhangi birisine tahsis edilemez. Bu âyette Müslüman olan bütün ehl-i kitaptan bahsedilmektedir. Necâşi ile ilgili rivayetlerin isnadında nazar var. Bu rivayetler sahih olsa bile bizim âyetle ilgili yorumumuzla tezat teşkil etmez. Âyet konuyla ilgili bütün rivâyetlere teşmil edilebilir.⁷³

11. Arap Dili

Arap dili, Tâberî'nin sadece te'vil tercihlerinde esas aldığı bir ölçüt değil, aynı zamanda Kur'ân ve te'vil anlayışında merkezî bir öneme sahiptir. Taberî'nin te'vil anlayışını, Kur'ân ve Sünnet'ten bağlayıcı bir delil olmadığı sürece, geniş çerçevede dilin,

⁷⁰ el-Bakara, 2/115.

⁷¹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, VI, 327-330.

⁷² Âl-i İmrân, 199.

⁷³ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, VI, 327-330.

dar çerçevede de Arap dilinin esaslarına ve gereklerine riayet etmek şeklinde özetlemek yanlış olmaz.⁷⁴ Bu anlayışının bir sonucu olarak Taberî te'vilinde ihtilafa düşülen âyetlerdeki kelimelerin Kur'ân'ın diğer âyetlerinde ve Arapça'daki tatbikatından yola çıkarak siyere dair âyetleri yorumlamıştır.

Mekke'nin fethiyle “*Ama Allah, yakın bir fetih veya katından bir emir getirir ve onlar içlerinde gizledikleri şeye (nifaka) pişman olurlar.*”⁷⁵ âyetinde belirtildiği üzere Allah, küfür ve nifak ehline, sözünü mutlaka yücelteceğine ve kâfirlerin tuzaklarını etkisiz hale getireceğine dair hükmünü açıklamıştır.⁷⁶ Bu âyetteki geçen “fetih” kelimesi müfessirlerden bazılarının göre “hüküm vermek” anlamına gelmekte, bazılarının göre de “Mekke'nin fethi” anlamına gelmektedir. Konuyla ilgili olarak Taberî, “fetih” kelimesinin Arapça'da “hüküm vermek” anlamına geldiğini, bu âyetteki “fetih” kelimesinin de “hüküm verme” manasına geldiğini belirtmiş, “*Ey Rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasında gerçekle hükmet. Çünkü sen hükmedenlerin en hayırlısısın.*”⁷⁷ âyetini de yorumuna delil olarak göstermiştir. Ayrıca âyetteki “fetih” kelimesinin Mekke'nin fethi manasına geldiğinin bir diğer delili de Allah'ın iman ehli ile inkâr ehli arasında verdiği en büyük hükümlerden birisinin Mekke'nin fethedilmesine dair verdiği hükmüdür.⁷⁸

D. TABERÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, miladî 224 /838 yılının sonunda veya 225 yılı başında (839) Taberistan'ın merkezi Âmul şehrinde dünyaya gelmiştir. Taberî'ye bazı İslâm ülkelerinde doğan çocuklara isimleri yanında künye de verilmesi geleneğine uyularak Ebû Ca'fer künyesi verilmiş ve kendisi bu künye ile meşhur olmuştur. Taberî, tahsil hayatına memleketi Âmul'de Kur'ân-ı Kerîm'i ezberleyerek ve hadis yazarak başlamıştır.⁷⁹ Zamanın ilim anlayışının gereği ilk olarak Rey şehrine giderek tefsir ve hadis okumuş, daha sonra farklı ilim merkezlerine giderek fıkıh, tarih, edebiyat ve Arap

⁷⁴ Aydın, *İbn Cerîr et-Taberî'nin Kur'an Anlayışı ve Te'vil Tercihleri*, s. 124.

⁷⁵ Mâide, 5/52.

⁷⁶ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, VIII, 513-514.

⁷⁷ A'râf, 7/89.

⁷⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XIII, 513-514.

⁷⁹ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ'*, Kahire: 1938, 18, 40-48; Tacuddîn es-Subkî, *Tabakâtu's Şâfi'iyeti'l-Kubrâ*, Cîze: 1992, III, 120. Mustafa Fayda, “Taberî, Muhammed b. Cerîr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2010, C. 39, s. 314-318.

dili gibi çeşitli alanlarda ilim tahsil etmiştir. Mısır'a giderek dönemin ileri gelen âlimlerinden fıkıh öğrenmiştir. Mısır'dan memleketi Taberistan'a geri döndükten kısa süre sonra Bağdat'a gelmiş ve vefat edinceye kadar burada telif ve tasnifle meşgul olmuştur.⁸⁰

Taberî, ilmi çalışmalarını siyaset üstü bir anlayışla yapmak için devlet yöneticileriyle ilişkilerinde mesafeli bir tutum sergilemiş, teklif edilen idari görevleri kabul etmemiştir. Ayrıca ilmi çalışmaları nedeniyle de hiç evlenmemiştir.⁸¹

Taberî, kıraat, tefsir, meânî, hadis, fıkıh ve tarih alanlarında telif ettiği eserlerle zamanla büyük bir otorite haline gelmiştir. Onun ilmi konulardaki bağımsız tavrı Bağdat'taki Hanbelîler ve Zâhirî mezhebi mensuplarını rahatsız etmiş, zikri geçen gruplar kendisine cephe almışlardır. Ahmed b. Hanbel'i fakih olarak kabul etmeyip "İhtilâfü'l-fukaha" adlı eserinde onun fikhî görüşlerine yer vermemesi Hanbelîlerin büyük tepkisini çekmiştir. Taberî'nin, Kur'ân-ı Kerîm'de geçen "makam-ı mahmûd"u (İsrâ, 17/79). Hanbelîlerin Resûl-i Ekrem'in arşta Allah'ın sağ tarafında oturacağı makam olarak nitelemelerini kabul etmemesi bu düşmanlıklarının bir diğer sebebi olarak kabul edilmektedir. Bu sebeple Hanbelîler onun evini taşlamışlar ve zulmetmişlerdir. Bu mutaassıp Hanbelîler Taberî'yi ilhad ve Rafizilikle de itham etmişlerdir. Yaşadığı dönemde Hanbelîler hariç hemen herkes Taberî'nin ilmi otoritesini ve faziletini kabul etmiş ve 26 şevval 310/16 Şubat 923 yılında vefat etmiştir.⁸²

Taberî tefsirdeki otoritesinden ötürü "imâmü'l-müfessirîn", sünnet ve hadis ilimleri sahasında Tirmizî ve Nesâî tabakasında veya altıncı tabaka ricâlinden bir muhaddis, fıkıh, ilm-i hilâf ve mukayeseli fıkıhta mezhep kurucusu bir müctehid-imam, tarih alanında "şeyhü'l-müverrihîn" olarak kabul edilmiştir. Arap dili ve edebiyatı, aruz ve beyan ilimlerine vâkıf, aynı zamanda bir şair, ahlâk ve terbiye konularında kitap yazan;

⁸⁰ Muhammed b. Ahmed ez-Zehabî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, Beyrut: Mu'essesetu'r- Risâle, 1413, XIV, 267-269.

⁸¹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, XIV, 270, Ahmed Muhammed el-Hûfî, *et-Taberî*, Mısır: Vezâretü's-Sekâfe ve'l-İrşâdi'l-Kavmî, 1963, s. 56. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ'*, Kahire: 1938, XVIII, 86.

⁸² Yâkut, *Mucemü'l-Üdebâ'*, C. 18, s. 58. Ebû'l-Hasan 'Alî b. Muhammed İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-Târih*, C. 8, Beyrut: Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye, 1995/1415, s. 8. İsmail b. 'Umer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, C. 11. Beyrut: Mektebetü'l-Ma'ârif, "t.y", s. 146.

felsefe, mantık, cedel, tıp, cebir ve riyâziyyât gibi ilimlerde zengin bir birikime sahip büyük bir âlimdir.⁸³

Taberî'nin başlıca eserleri şunlardır:

1) *Câmi'u'l-Beyân fi Tefsîri 'an Te'vîli Âyi'l- Kur'ân*: Kayıp olduğu düşünülen bu eser 19. asrın sonunda bulunarak 1321/1903 yılında Yemeniyye Matbaasında ilk defa 30 cilt hâlinde basılmıştır. Daha sonra A. Muhammed Şâkir ve M. Muhammed Şâkir (I-XVI, Kahire 1955-1969) ile Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, (I-XXVI, Kahire, 1422/2001.) tarafından iki ilmi neşri gerçekleştirilmiştir. Biz bu çalışmamızda Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, (I-XXVI, Kahire,1422/2001) nüshasını esas aldık.

2) *Kitâbu Ahbâri'r-Rusul ve'l-Mulûk*: Yaradılışla başlayıp dönemine kadarki zamanı kapsayan bir dünya tarihi kitabıdır.

3) *Kitâbu Tehzîbi'l-Âsâr*: Taberî Hadis ilmiyle ilgili bu eserini tamamlayamadan vefat etmiştir.

4) *Kitâbu İhtilâfi'l-Fukahâ*

5) *Latifu'l-Kavl fj-Ahkâmi Şerâi'l-İslam*: Taberî'nin fıkıh anlayışını ortaya koyduğu eserdir.

6) *Kitâbu Tebsîri Üli'n-Nühâ ve Ma'âlimi'l-Hüdâ*: Akâid ilmiyle ilgili bir risaledir.

7) *Şerhu's-Sünne*: Akâide dair bir eserdir.

8) *Beşâretu'l-Mustafâ*

9) *Kitabu Zeyli'l-Müzeyyel*: Tabakat ve rical kitabıdır.

10) *Kitab-ı Basiti'l-Kavl fi Ahkâmi Şerâi'l-İslam*: Dönemindeki fıkıh çalışmalarını konu edinmektedir.

⁸³ Mustafa Fayda, "Taberî, Muhammed b. Cerîr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2010, C. 39, s. 314-318. Taberî hakkında yapılan ilmi çalışmalar için bkz. Necattin Hanay, "Allâme Muhammed İbn Cerîr Et-Taberî'ye Dair Bir Bibliyografya Denemesi", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 3 (2013), ss. 227-250.

11) *Kitabu'l-Kıraât ve Tenzilu'l-Kur'ân*: Bu eserde Kur'ân- Kerîm'deki kıraat ve harf ihtilafları, Medine, Mekke, Kufe, Basra, Şam ve diğer merkezlerdeki kurrâların isimleri yer almaktadır.

12) *er-Risâle fî Beyâni Usûli'l-Ahkâm*

13) *Câmi'u'l- Kırâ'ât mine's-Şuhûri ve's-Şevâzz*

14) *Kitâbu Fezâ'ili Ebî Bekr ve 'Umer*

15) *Kitâbu Fezâ'ili 'Alî b. Ebî Tâlib.*

16) *Risâletun fî Sanâ'ati'l-Kavseyn ve Remyi's-Sihâm.*⁸⁴

E. TABERÎ TEFSİRİNİN ÖZELLİKLERİ

Taberi, tefsir, kıraat, hadis, fıkıh gibi dini ilimlerin usûl ve fûru' bakımından en yüksek dereceye ulaştığı hicri üçüncü yüzyılda yaşamış, çok yönlü bir âlimdir. Bu dönemde Fıkhi mezhepler oluşumlarını tamlayarak eserler vermeye başlamış, Hadiste Kütüb-ü Sitte tamamlanmış, kıraât ilmi oluşumunu tamamlamış, birçok rivayet ve dirayet tefsiri telif edilmiş, nahiv, sarf, arûz, edeb ve belagât gibi ilimler tekâmül etmiştir. Yine bu devirde sîre ve magâzi alanında pek çok eserler telif edilmişti. Taberi, tefsir edebiyatı tarihinde en mühim nirengi noktalarından biridir. Bu bakımdan onun tefsirinin özellikleri ve tefsirdeki metodu üzerinde durulması gerekmektedir. Bu tefsir, tefsir tarihi ve tarihi malzeme bakımından tefsir, Kur'ân ve siyer ilimleriyle uğraşan ilim adamları için değerli bir kaynaktır. Taberî'nin bu tefsiri Hz. Peygamber, (s.a.) sahabe, tâbiîn ve sonrası tefsir hakkındaki görüşleri toplayan bir eserdir. Bundan dolayı gerek kendisi ve gerekse tefsiri, müfessirler arasında temayüz etmiştir. Bu eser aynı zamanda lügat; tarih, fıkıh, nahiv, kıraat, İslamî ve cahili şiirler için de vazgeçilmez bir kaynaktır. Taberî'nin bu eserini değerli kılan sadece rivayetleri ve görüşleri toplayıp kayıt altına alması değil, elde ettiği bilgileri kendi ilmi derinliği ve bakış açısına göre değerlendirmesidir. Bu tefsir aynı zamanda tefsir tarihi üzerinde araştırma yapacakların müracaat edecekleri en mühim

⁸⁴ Carl Brockelmann, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, çev. Abdulhalîm Neccâr, Kahire: Dâru'l-Maârif, 1983. II, 48-52. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, I, Ankara: Fecr Yayınları, 1996, s. 127-130. Mustafa Fayda, "Taberî, Muhammed b. Cerîr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2010, C. 39, s. 314-318.

kaynak ve bugün müstakil vaziyette elimizde bulunan veya bulunmayan eski tefsirlerin muhafaza edildiği bir hazinedir.⁸⁵

Taberî'nin tefsiri "tahlili tefsir'in" bir türüdür. Yani Kur'ân'ı baştan sona ayet ayet, sure sure tefsir eden, sahasında yazılan derli toplu ilk ve en meşhur tahlili tefsirlerden birisidir. Tedvin edilen tefsirlerin ilklerinden ve en özgünlerinden birisi olması hasebiyle Taberî hem kendi devrindeki hem de kendisinden sonraki devirlerde yaşamış müfessirleri etkilemiştir. İbnü'l-Cevzi (ö. 595/1200)'nin "Zadü'l-Mesir"i, Kurtubî (Ö. 671/1272)'nin el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân'ı, İbn-i Kesir (Ö. 774/1372)'in, "Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azîm"i, Suyuti (Ö. 911/1505)'nin, "ed-Dürrü'l-Mensûr"ü gibi meşhur tefsirler incelendiğinde bu etkiyi gözlemek mümkündür.⁸⁶

Taberî'nin tefsirini salt bir rivayet tefsiri olarak değerlendiremeyiz. Taberî'nin bu eseri Kur'ân'ın; Kur'ân, Sünnet, sahabe ve tâbiînin sözleri ile tefsir edilmesi olarak tarif edilen tefsir türüne girse de, te'viller hakkında tenkit ve tercih içerdiği için dirâyet boyutu da vardır. Bundan ötürü bazı araştırmacılar Taberî'nin tefsirini rivâyetle dirâyetin sentezinden oluşan bir tefsir olarak değerlendirmiştir. Çünkü bu eserde Kur'ân'ın; Kur'ân, Sünnet, sahabe ve tâbiînin sözleri ile tefsir edilmesi olarak tarif edilen rivâyet tefsirinin dışında; dil, kıraat, usûl, nâsih-mensûh ve esbâb-ı nüzûl gibi konular başta olmak üzere, dirâyet tefsirinin hemen hemen bütün unsurları yer almaktadır. Taberî'nin tefsirine aldığı malzemeye ve yaptığı te'vil ve tercihlerde temel aldığı ölçütlerin ana unsurunu dil ve usûl kaideleri oluşturmaktadır. Bunlar, aynı zamanda dirâyet tefsirinin de ana unsurlarıdır. Bu açıdan meseleye baktığımızda, Taberî'nin tefsirinin bir dirâyet tefsiri olduğunu söylemek de yanlış olmaz.⁸⁷ İbn Ebî Hâtim'in tefsiri ile Taberî'nin tefsiri, tefsir tarihi yazarlarınca "rivâyet tefsiri" geleneğinin iki örneği olarak gösterilmesine karşılık, aralarında bazı farklılıklar söz konusudur. Rivâyet tefsirinin ideal örneği İbn Ebî Hâtim'in tefsiridir. Taberî'nin tefsiri ise birçok yönüyle özgün bir eserdir. İstisnai durumlar haricinde her âyet hakkında görüş bildirmektedir. İbn Ebî Hâtim ise eserinde ne

⁸⁵ Cerrahoğlu, a.g.e., C. 2. s. 122-142.

⁸⁶ Ali İhsan Özdemir, "Ebû Cafer et-Taberî "Camîu'l-Beyân an Te'vil-i Âyi'l Kur'ân" Ad'lı Tefsirinin Özellikleri", *İslamî Araştırmalar Dergisi*, C. 14. S. 1 (2001), s. 150-155.

⁸⁷ Atik, a.g.e., s. 29-32.

görüş bildirir, ne de rivâyetler arasında bir tercihte bulunur. İstisnaî durumlarda isnadlar ve raviler hakkında birtakım usulî değerlendirmeler yapar.⁸⁸

Taberî tefsirinin bir dirayet tefsiri olduğuna dair görüşler söz konusu ise de bu tefsirin rivayet ağırlıklı bir tefsir olduğunu söylemek daha doğru bir tercihtir. Zira Taberî, tefsirinde birçok konuda tercihini belirtip, âyetlerle ilgili Arap dilini delil göstererek açıklamalar yapsa da, bu yaklaşım tefsirini bir rivayet tefsiri olmaktan çıkarmaz. Taberî, tercih ve dirayette sahih habere ters düşmemeye özen göstermektedir. Ayrıca Taberî, bir kısım te'vilin sadece Hz. Peygamber'in açıklamasıyla bilinebileceğini ifade etmiştir. "Allah bu te'vilin ilmini, sadece Hz. Peygamber'e has kılmıştır. Ancak bu te'vilin ilmine diğer kulların da ihtiyacı vardır. Bunun ilmine sadece Hz. Peygamber'in (s.a.) âyetlerin te'vilini beyan etmesiyle ulaşabilirler." Taberî'nin, elde ettiği malumatı aktarıp görüşler arasında tercihte bulunması ve tercihini sadece naklî değil aklî delillere de dayandırması, yine kimi zaman farklı görüşler zikretmeksizin şahsi yorumuyla te'vil yoluna gitmesi, soru-cevaba dayalı metodu sıklıkla kullanması, sistemine uygun görmediği görüşleri çürütme yoluna gitmesi, müfessir ayetleri müfessir ayetlerle açıklamadaki başarısı gibi hususlarla dirayet tefsiri özelliği de göstermektedir.⁸⁹

Taberî'nin tefsiri çok büyük bölümü Tabiin'den olmak üzere Hz. Peygamber, (s.a.) Sahabe ve Tebe-i tabiinden gelen yaklaşık 37000 isnadlı rivayeti içermektedir. Taberî, tefsirini derlerken çok da seçici olmamıştır. Onun temel amacı hicri ilk üç asırda yaşayan insanların Kur'ân'ı anlama çabalarını İslâm ilim mirasına dâhil etmekte diyebiliriz. Bundan ötürü Taberî'nin tefsirine kaydettiği bütün rivayetlerin sahih olmadığını bizzat kendisi âyetleri tefsir ederken yaptığı tercihlerde belirtmektedir.⁹⁰

Taberî'nin bu nev'i şahsına münhasır eserinin rivayet tefsiri mi yoksa dirayet tefsiri mi olduğu konusundaki farklı yaklaşımlar olsa da bu onun eserinin önemini azaltmaz, aksine her zaman paha biçilmez bir kaynak olamaya devam edecektir. Kur'ân ve onun en büyük müfessiri olan Hz. Peygamber'i doğru anlama adına bu ve bunun gibi ilk dönem klasik eserlerin otantikliği göz ardı edilmeden gün yüzüne çıkarılması

⁸⁸ Mehmet Akif Koç, *İsnad Verileri Çerçevesinde Erken Dönem Tefsir Faaliyetleri*, Ankara: Kitâbiyât, 2003, s. 89-90.

⁸⁹ Fatih Bayar, *Taberî'nin Tefsir Metodolojisi*, (Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s. 395.

⁹⁰ Akif Koç, "Taberî Tefsirini Anlam Üzerine-1", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 51. S.1 (2010), s. 81.

gerekmektedir. Kur'ân'ın ilk muhataplarından günümüze kadar ilâhi hitabı ve mübelliğini anlama çabası; zamanla yorumla bilginin iç içe geçmesi nedeniyle metnin amacı ve maksadının ortaya konulması çabalarında sapmaları beraberinde getirmesi her zaman muhtemeldir. Sahih bilgiyle yorumun ayırt edilmesi, sahih ve örnek alınabilecek bir peygamber algısının oluşması adına Taberî tefsirinde yer alan bilgiler siyer-tefsir ilişkisini tesbit edebilmek amacıyla bir plan dâhilinde ortaya konmaya çalışılmıştır.

F. TABERÎ'NİN KUR'ÂN ANLAYIŞI

Taberî, tefsirinin başlangıcında uzunca bir mukaddimeye yer vermiş, burada Kur'ân'ın tefsirininin mümkün olup olmadığını, mümkünse hangi ilkelere göre tefsir edileceğini geniş bir şekilde açıklamıştır.⁹¹ Taberî'ye göre Kur'ân, şu ilkeler ışığında te'vil edilmelidir: Kur'ân'ın bazı âyetlerinin te'vili sadece Hz. Peygamber'in (s.a.) beyanıyla bilinebilir. Farz, vacip, emir, nehiy, mendup, irşad içerikli âyetler, hukuki sorumluluklar, insanların birbirlerine karşı görevleri gibi ahkâm âyetlerini ancak Resûlullah'ın (s.a.) açıklamalarıyla bilmemiz mümkündür. Bu konularda Resûlullah (s.a.) bizzat ya kendisi açıklamada bulunmuş ya da ümmetine bu hususları doğru anlamalarına yardımcı olacak delil ve işaretler göstermiştir. Bundan ötürü Kur'ân hakkında mutlak rey caiz değildir. Kur'ân'ın bazı âyetlerinin te'vilinin Resûlullah'ın (s.a.) tebyini ile mümkün olabileceği şu âyetlerde dile getirilmiştir: *“O peygamberleri apaçık delillerle ve kutsal metinlerle gönderdik. İnsanlara indirdiklerimizi kendilerine açıklaman için ve (ola ki üzerinde) düşünürler diye sana da uyarıcı kitabı indirdik.”*⁹² *“Sana kitabı, özellikle ayrılığa düştükleri konuda onları aydınlatman için ve inanan bir topluluğa rehber ve rahmet olsun diye indirdik.”*⁹³ *“Sana kitabı indiren O'dur. Onun (Kur'ân'ın) bir kısım âyetleri muhkemdir ki bunlar kitabın esasıdır, diğerleri ise müteşâbihdir. Kalplerinde sapma meyli bulunanlar, fitne çıkarmak ve onu (kişisel arzularına göre) te'vil etmek için ondaki müteşâbihlerin peşine düşerler. Hâlbuki onun te'vilini ancak Allah bilir; bir de ilimde yüksek pâyeye erişenler. Derler ki: Ona inandık, hepsi rabbimiz katındandır. (Bu inceliği) yalnız akliselim sahipleri düşünüp anlar.”*⁹⁴

⁹¹ Konuyla ilgili olarak bkz. Nizametın Bayrakçı, *“Taberî Tefsiri Mukaddimesinin Kur'ân İlimleri Açısından İncelenmesi”*, (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

⁹² Nahl, 16/44.

⁹³ Nahl, 16/64.

⁹⁴ Âl-i İmrân, 3/7.

Kur'ân'da bazı âyetler de vardır ki onların anlamını sadece Allah bilir. Kıyametin kopma anı, sur'a üfleme zamanı, Hz. İsmâ'nın nüzûlü gibi bazı hadiselerin zamanı ve keyfiyetini sadece Allah bilir. Bunların bilgisi yaratılanların bilgisi dışında tutulmuştur. Bu konuda şu âyet delil olarak zikredilebilir: *“Ne zaman gelip çatacak?” diye sana kıyamet saatini sorarlar. De ki: “Onun hakkındaki bilgi sadece rabbimin katındadır. Vakti geldiğinde onu açığa çıkaracak olan ancak Allah'tır. O (kıyamet), göklere de yere de ağır gelecektir! Sizi ansızın yakalayacaktır!” Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar. De ki: “Onun bilgisi Allah katındadır, fakat insanların çoğu bunu bilmezler.”*⁹⁵ Resûlullah, (s.a.) bu konuda bir şey zikrettiği zaman bazı işaretlerde bulunmuş, konunun vaktini tayin edecek herhangi bir izahta bulunmamıştır.

Kur'ân'da bazı âyetler de vardır ki onları da Arapça'yı iyi bilenler anlayabilirler. Örneğin *“Onlara “Yeryüzünde düzeni bozmayın” denildiğinde, “Hayır, biz yalnızca ıslah edenleriz” derler.”*⁹⁶ âyetini okuyan bir kimse “bozgunculuk yapmanın” kötü bir şey olduğunu, “ıslah etme” nin faydalı bir şey olduğunu anlar. Fakat burada da kişi neyin ıslah anlamı taşıdığını, neyin de ifsâd anlamına geldiğini Resûlullah'ın (s.a.) bildirmesiyle bilebilir.⁹⁷

Taberî, “Her kim Kur'ân hakkında kendi görüşüne göre bir şey söylerse cehennemdeki yerini hazırlasın.” “Her kim Kur'ân hakkında bilgisi olmadan bir şey söylerse cehennemdeki yerine hazırlansın.” hadislerinin ve Hz. Ebû Bekir'in “Kur'ân'ı kendi görüşüme göre yorumlarsam hangi gök beni gölgelendirir, hangi yer beni barındırır?” sözünün konu hakkındaki görüşlerini teyit ettiğini ifade etmiştir. Ona göre tev'il imkânı bulunan âyetler ya Resûlullah'ın (s.a.) konuyla ilgili bir hadisinin bulunması, ya da âyete işaret eden bir delil olduğu takdirde tev'il edilebilir. Yoksa Resûlullah'ın (s.a.) beyanı olmadan yapılan mutlak ve mücerred rey caiz değildir. Mutlak ve mücerred rey isabetli olsa da zan ifade ettiği için ilahi kelam hakkında zan üzere açıklama yapmak bizzat Kur'ân tarafından kullara haram kılınmıştır. *“De ki: “Rabbim ancak açık ve gizli kötülükleri, günahı ve haksız yere sınırı aşmayı, hakkında hiçbir delil indirmedeği bir şeyi Allah'a ortak koşmanızı ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri*

⁹⁵ A'raf, 7/187.

⁹⁶ Bakara, 2/11.

⁹⁷ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, I, 67-70.

söylemenizi haram kılmıştır.”⁹⁸ âyeti Kur’ân’ın mutlak te’vilinin caiz olmadığını beyan etmektedir.⁹⁹

Belirtilen şartlarda Kur’ân’ın te’vil ve tefsirinin yapılması “*Muhakkak ki biz, düşünüp ders alsınlar diye insanlar için bu Kur’ân’da her türlü örneği ortaya koyduk. (Bunu) insanlar Allah’a karşı gelmekten korunsunlar diye Arap diliyle indirdiğimiz çelişkisiz Kur’ân’da (yaptık).*”¹⁰⁰ âyetleriyle teşvik edilmiştir. İlgili âyetler Kur’ân’ın okunup düşünülmesini ve öğüt alınmasını emretmektedir. Bu da ancak Kur’ân’ın te’vil ve tefsirinin bilinmesiyle mümkündür. Çünkü düşünüp ders almak için okunan şeyin anlaşılması ilk şarttır. Konuyla ilgili nakledilen görüşleri dikkatle incelendiğinde bu görüşün isabetli olduğu görülecektir.¹⁰¹

Kur’ân, kendisini rehber edineni sapkınlıklardan korur, doğru yola yönelterek dünya ve ahirette kurtuluşa ulaştırır. Her kim de ondan uzaklaşırsa dalâlete düşer. Kur’ân, müminlerin ihtilafa düştüklerinde kendisine sığındıkları bir sığınak, başlarına bir felaket geldiğinde içine çekildikleri kaledir. Şeytanın vesveselerinden kendilerini savundukları muhkem kaledir. Kur’ân, müminler için aralarındaki her türlü ihtilaf için nihaî hüküm kaynağıdır. Yine Kur’ân, kendisini rehber edinenleri her türlü felaketten koruyan habl-ü metindir. Allahım! Bizi Kur’ân’ın muhkem ve müteşâbih, helal ve haram, umum ve hass, mücmel ve müfesser, nâsîh ve mensûh, zâhir ve bâtını hakkında isabetli söz söylemeye, âyetlerinin te’vili, müşkilinin tefsiri hakkında isabetli söz söylemeye muvaffak kıl. Yine bizlere Kur’ân’a sınıksız tutunmayı, muhkem âyetlerine sarılma, müteşâbih âyetlerine teslim olma konusunda yardım et.¹⁰²

İlim, kendisiyle Allah’ın rızası kazanıldığı zaman değerlidir. Böyle bir ilme ulaşmanın yöntemi de gerçekliğinde hiçbir şüphe olmayan Allah’ın kitabı Kur’ân’ı rehber edinmekle mümkündür. Bu eserin telif edilmesinin nedeni insanların Kur’ân ilimlerinden ihtiyaç duydukları bütün bilgilere ulaşmalarını sağlamaktır. Böylece insanlar diğer eserlere ihtiyaç duymayacaklardır. Bu eserde ümmetin üzerinde ittifak ve ihtilaf ettiği

⁹⁸ A’raf, 7/33.

⁹⁹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, I, 71-74.

¹⁰⁰ Zümer, 39/27-28.

¹⁰¹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, I, 74-84.

¹⁰² Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, I, 6-7.

konular delilleriyle birlikte ortaya konmuş, mezheplerin bu konudaki görüşlerini delilleriyle birlikte açıklanmıştır.

Allah'ın insanlara verdiği en büyük nimetlerden birisi de ifade etme ve açıklama kabiliyetidir. Allah, insanlara farklı ifade kabiliyetleri vermiştir. Üstün beyan gücüne sahip olanlar maksatlarını en müessir şekilde ifade ederler. *“Mücadelede başarısız olarak ömrünü süslenmekle geçirecek olan kız çocuğu mu?” diye öfkeyle sorar.*”¹⁰³ âyeti ifade kabiliyeti yönüyle üstün olanların bu kabiliyetten yoksun olanlara üstünlüğünü ifade etmektedir. İfade kabiliyeti insanlar arasında bir üstünlük vasıtası olması dolayısıyla şu akıl yürütmeyi yapabiliriz: Beyan beşer üstü bir nitelik taşırsa Allah'ın peygamberleri için kıldığı bir delil niteliği oluşturur ve mucize olarak nitelendirilir. Kur'ân, beyanındaki i'caz dolayısıyla Hz. Peygamberin (s.a.) risâletinin en açık delilidir. Çünkü Kur'ân, belâgat, hitabet, şiir, fesâhat, secî gibi edebi sanatların ileri düzeye ulaştığı bir topluluğa peygamber aracılığıyla meydan okumuş, onlar Kur'ân'ın bu eşsiz beyan gücüne karşı mukabelede bulunmaktan aciz kalmışlardır.¹⁰⁴

Buna karşılık hitapta asıl olan muhatap tarafından anlaşılabilir olmasıdır. Muhatapları tarafından anlaşılması mümkün olmayan sözün bir değeri olamaz. Bundan ötürü Allah, kullarına anlayamayacakları bir şekilde hitap etmez. Allah, kullarına peygamberleri aracılığıyla onların anlayabilecekleri bir üslupla hitap eder. Maksadını tam ifade edemeyenler ancak acizlerdir. Allah ise böyle bir şeyden münezzehtir. Bu husus *“İstisnasız her peygamberi kendi kavminin diliyle gönderdik ki onlara açık açık anlatsın; bundan sonra Allah dilediğini sapkınlık içerisinde bırakır, dilediğini de doğru yola iletir. O, güçlüdür, hikmet sahibidir.”*¹⁰⁵ âyetinde açıkça belirtilmiştir. *“Sana kitabı, özellikle ayrılığa düştükleri konuda onları aydınlatman için ve inanan bir topluluğa rehber ve rahmet olsun diye indirdik.”*¹⁰⁶ âyeti ise Kur'ân'ın hidayet kitabı olması dolayısıyla anlaşılmamasının mümkün olmadığını açık bir kanıttır. Bütün bunlardan sonra şunu söyleyebiliriz: Allah, gönderdiği peygamberleri ve kitapları peygamberlerin kendi kavimlerinin diliyle göndermiştir. Resûlullah'ın (s.a.) dili Arapça olduğu için Kur'ân da Arapça nazil olmuştur. Nitekim muhkem kitap Kur'ân'da bu husus *“Onu, senin kalbine*

¹⁰³ Zuhruf, 43/18.

¹⁰⁴ Taberî, *Câmi'ü'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, I, 8-10.

¹⁰⁵ İbrahim, 14/4.

¹⁰⁶ Nahl, 16/64.

uyarıcılardan olasin diye açık bir Arapça ile Rûhulemîn indirmiştir.”¹⁰⁷ âyetlerinde açıkça ifade edilmiştir.¹⁰⁸ Netice olarak Kur’ân’ın ifade gücü beşeri ifade gücünün fevknide olsa da Kur’ân’ın zâhirinin Arapça’nın zâhirine muvâfik olması gerekmektedir. Bu da Kur’ân’ın Arapçanın bütün nazım özelliklerini taşıdığını göstermektedir.¹⁰⁹

Kur’ân Arap dilindeki yedi lehçe üzerine nazil olmuştur. Sahabe arasında meydana gelen kıraat ihtilaflarını Hz. Peygamber (s.a.) hepsinin okuyuşunu tasvip ederek halletmiş ve “Kur’ân yedi harf üzerine nazil oldu. Ondan kolayınıza geleni okuyunuz.” demiştir. Onların bu ihtilafları mana hususunda değil, sadece okuyuşta olmuştur. Kur’ân’da mevcut olduğu söylenen yabancı kelimeler, lafız ve mânâ itibariyle ittifak etmektedirler. Bu bakımdan bu kelimeler Habeşçedir, Farsçadır demek doğru değildir. Bu tür kelimeler Kur’ân’ın nüzulünden evvel Araplarca Araplaştırılmışlardır. Ayrıca bu kelimeler Kur’ân’da çok az miktardadır ve Kur’ân’ın Arapça olmasına engel oluşturmaları da mümkün değildir.¹¹⁰

G. TABERÎ’NİN PEYGAMBER TASAVVURU

1. Peygamberlerin Misyonları ve Özellikleri

Evrendeki bütün varlıklar Allah’ın vahdaniyetinin apaçık birer delilidirler. Bu gerçeğin yanı sıra Allah, insanlara vahdaniyetini bildirmek, akıllarda varlığının delillerini muhkemleştirmek üzere peygamberler göndermiştir. “*İnsanların peygamberlerden sonra Allah’a karşı tutunacak bir delilleri olmasın*”¹¹¹ âyeti bu hususu dile getirmektedir. Allah, gönderdiği peygamberleri diğer insanlara olan üstünlüklerini ve doğruluklarını teyit edici delillerle desteklenmiştir. Peygamberlerin kesin delillerle ve insanları aciz bırakan mucizelerle desteklemesinin hikmeti “*Bu da olsa olsa sizin gibi sıradan bir insan. Sizin yediğinizden yemekte, içtiğinizden içmektedir. Sizin gibi sıradan bir insana uyacak olursanız o zaman herhalde kaybedenlerden olursunuz.*”¹¹² âyetlerinde dile getirilen iddialarla insanların peygamberlerin risâletini inkâr etme gerekçelerini ortadan kaldırmak içindir. Allah, doğruluklarını farklı delillerle teyit ettiği peygamberleri kendisi ile

¹⁰⁷ Şuarâ, 26/193-195.

¹⁰⁸ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, I, 11-12.

¹⁰⁹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, I, 12-13.

¹¹⁰ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, I, 13-67.

¹¹¹ Nîsâ, 4/65.

¹¹² Müminûn, 23/33-34.

yaratıkları arasında elçi, kendi iradesiyle seçip risâlet görevi vererek vahyini emanet ettiği seçkin kulları kılmıştır. Yine peygamberlerinin her birisini özel meziyetlerle donatarak birbirine üstün kılmıştır. Peygamberler içerisinde en yüce derece ve en büyük makamı Hz. Muhammed'e (s.a.) lutfetmiştir. Resûlullah'ın (s.a.) diğer peygambere olan üstünlüğü O'na yaşadığı dönemde ve sonrasında inananların sayıca fazla olması, davetinin ve risâletinin evrensel olması, Allah'ın bizzat himayesine alması, böylece O'nu her türlü iç (şeytan) ve dış düşmandan (inatçı zorbalı) koruması gibi hususiyetler oluşturmaktadır. O'na verilen bu hususi özellikler neticesinde hak batıla mutlak anlamda galebe çalmıştır. Diğer peygamberlerden bazıları kavimleri tarafından mağlup edilmiş, bazılarına inananların sayısı çok az olduğu için kavimleri tarafından hor görülmüşler ve mağlup olmuşlardır. Bundan dolayı da zaman içerisinde izleri silinip gitmiştir. Bu peygamberlerden bazıları da sadece belli bir kavme veya topluluğa gönderilmişlerdir. Hz. Peygamber'i (s.a.) ve ümmetini diğer ümmetlere üstün kılan en önemli özellik indirilen vahyin bizzat Allah tarafından koruma altına alınmasıdır. Kur'ân'ın en önemli hususiyetlerinden birisi de Resûlullah'ın (s.a.) nübüvvetinin hak olduğunun en açık delili olmasıdır. Yine Kur'ân, Resûlullah'a (s.a.) Allah'ın ikramda bulunduğu hususiyetlerin en açık ve kesin delilidir. Kur'ân ile Allah, Resûlü'nün risaletinin hak olduğunu bildirmiş, hak ile batılı birbirinden kesin bir şekilde ayırt etmiştir.¹¹³

Resûlullah, (s.a.) diğer peygamberlere verilmeyip sadece kendisine verilen özelliklerini şu şekilde açıklamıştır: “Bana daha önceki peygamberlere verilmeyen beş şey verildi. Ben bütün insanlara peygamber olarak gönderildim. Düşmanlarımın kalbine korku salınmakla desteklendim, bundan ötürü bir aylık mesafede bulunan düşmanlar benden korkarlar. Bana istediğim bir şeyin gerçekleşeceği vaat edildi, ben bu isteğimi ümmetime ahirette şefaate etmek üzere te'hir ettim. Benim şefaate ise ümmetimden Allah'a şirk koşmayanlar erişeceklerdir. Yeryüzü benim için mescit ve temiz kılındı. Diğer peygamberlere helal kılınmayan ganimet bana helal kılındı.¹¹⁴

“Senden önce de ancak kendilerine vahyettiğimiz bir takım erkekleri peygamber gönderdik. Eğer bilmiyorsanız ilim sahiplerine sorun. Biz onları yemek yemez bir beden

¹¹³ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, I, 3-5.

¹¹⁴ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, IV, 519, 520. Diğer peygamberlere verilmeyip sadece Hz. Peygamber'e verilen bu özelliklerle ilgili rivayete Buhârî de eserinde yer vermiştir. Buhârî, *Teyemmüm*, I; *Salât*, 56.

yapısında yaratmadık. Onlar ölümsüz de değillerdi.”¹¹⁵ âyetleri, Hz. Peygamber’in (s.a.) risâ letinin yeni bir şey olmadığını, peygamberler silsilesinin bir halkası olduğunu; erkek olup insanüstü özelliklere sahip olmadığını; bu gerçeğin bilgisine kitap ehlinin de vakıf olduğunu bildirmektedir. Yine bu âyetler “Ben de sizin gibi bir beşerim” âyetinde belirtildiği üzere kendi içlerinden birisinin peygamber olmasını yadırgayan Mekke müşriklerine bu konudaki değişmez ilâhi kanunu hatırlatmaktadır.¹¹⁶

Resûlullah’ın (s.a.) misyonu Kur’ân âyetlerini okumak, insanları günahlardan arındırmak, Kur’ân’ın hükümlerini ve sünneti öğretmek, dininin doğru anlaşılmasını sağlamaktır. “Nitekim aranızdan size bir peygamber gönderdik: O size âyetlerimizi okuyor, sizi arıtıp temizliyor, size kitabı ve hikmeti öğretiyor; yine size daha önce bilmediklerinizi öğretiyor.”¹¹⁷ âyeti bu hususu ifade etmektedir.¹¹⁸ “Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin.”¹¹⁹ âyeti ise Resûlullah’ın (s.a.) ahlakının özgünlüğünü, bütün insanların örnek alabileceği yegâne örnekliği teşkil ettiğini ifade etmiş, bu üstün ahlaki özelliklerinin kaynağının Kur’ân olduğunu da Hz. Aişe “O’nun ahlakı Kur’ân’dı.” sözüyle veciz bir şekilde dile getirmiştir. İslâm ve şeriatı Resûlullah’ın (s.a.) şahsında en somut ifadesini bulmuştur. Bu durumda Resûlullah’ın(s.a.) yüce ahlakımı daha iyi anlamak için Kur’ân’ı temel kaynak olarak almamız kaçınılmazdır.¹²⁰

Müslümanlar Resûlullah’a (s.a.) hayatta iken söylediklerine, vefatından sonra da sünnetine itaat etmekle emrolunmuşlardır. Yine anlaşmazlığa düştükleri zaman hükmünü Kur’ân’da bulamadıkları hususları Resûlullah’ın (s.a.) hayatında bizzat O’na götürmekle, Resûlullah’ın vefatından sonra da sünnetine başvurmakla emrolunmuşlardır.¹²¹ “Ey iman edenler! Allah’a itaat edin, peygambere itaat edin, sizden olan ülü’l-emre de. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah’a ve âhirete gerçekten inanıyorsanız- onu, Allah’a ve peygambere götürün. Bu, elde edilecek sonuç bakımından hem hayırlıdır hem de en güzeldir.”¹²² âyeti bu hususu dile getirmektedir. Resûlullah (s.a.) ise bu konuda şunları söylemiştir: “Bana itaat eden Allah’a itaat etmiş olur. Kim benim emrime itaat

¹¹⁵ Enbiyâ, 21/7-8.

¹¹⁶ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, XVI, 228-229.

¹¹⁷ Bakara, 2/151.

¹¹⁸ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, II, 694, 695.

¹¹⁹ Kalem, 68/4.

¹²⁰ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, XXIII, 150-152.

¹²¹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, VII, 174-186.

¹²² Nisâ, 4/59.

ederse şüphesiz bana itaat etmiş olur. Bana isyan eden Allah'a isyan etmiş olur. Her kim benim emrime isyan ederse kesinlikle bana isyan etmiş olur.”¹²³

Resûlullah'ın (s.a.) risâleti mümin kâfir bütün insanlar için rahmet olmuştur. “(Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.”¹²⁴ âyeti Hz. Peygamber'in (s.a.) müminler için rahmet olmasını onların iman edip salih amel işleyerek cennete girmelerine vesile olması, kâfîler için rahmet olmasını ise geçmiş ümmetlerin peygamberleri yalanlamaları üzerine başlarına gelen azaba maruz kalmamaları olduğunu ifade etmektedir.¹²⁵

Kur'ân'da bazı peygamberler Allah'ın emirlerini eksiksiz yerine getirmeleri, kullukta nihâi noktaya ulaşmaları ve maruz kaldıkları her türlü sıkıntıya karşı Allah'a teslimiyetleri daha da arttığı için “(Ey Muhammed!) O halde yüksek azim sahibi peygamberlerin sabretmesi gibi sabret. Onlar için acele etme. Onlar tehdit edildikleri azabı gördükleri gün, sanki dünyada gündüzün bir anından başka kalmadıklarını sanırlar. Bu bir duyurudur. Ancak yoldan çıkmış olan topluluk helak edilir.”¹²⁶ âyetinde “ulu'l-azm” peygamberler olarak nitelendirilmişlerdir. Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed (s.a.) ulu'l-azm peygamberlerdir.¹²⁷

Kelim-i şهادette (Allah'tan başka ilah yoktur. Hz. Muhammed de O'nun kulu ve elçisidir) Allah'ın isminden hemen sonra Resûlullah'ın (s.a.) isminin zikredilmesi onun şanının yüceliğini ifade etmektedir. “Senin şanını yükseltmedik mi?”¹²⁸ âyeti Hz. Peygamber'in bu hususiyetini ifade etmektedir.¹²⁹ “Peygamber, müminlere kendi

¹²³ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, VII, 174.

¹²⁴ Enbiyâ, 106. Resûlullah'ın bütün insanlara mı yoksa sadece müminlere mi rahmet olarak gönderildiği konusunda iki farklı görüş söz konusudur: Abdullah b. Abbas'a göre “âlemler”den maksat, Resûlullah bütün insanlığa; mümin kâfir herkese peygamber olarak gönderilmiştir. Resûlullah'ın müminler için bir rahmet olması hem dünya hem de âhiret için söz konusudur. Kâfirler için rahmet olması ise sadece dünya hayatında söz konusudur. Zira kâfirler, Resûlullah'tan ötürü geçmiş ümmetlerin başlarına gelen azaplara maruz kalmamışlardır. Taberî bu görüşü tercih etmiştir. İbn-i Zeyd'e göre ise âyette zikredilen “âlemler”den maksat, Resûlullah'ın sadece iman edip Allah'a itaatte bulunanlara rahmet olmasıdır. Çünkü Resûlullah, müminle için bir rahmet, kâfirler için ise bir imtihan vesilesidir. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XVI, 440-441.

¹²⁵ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XVI, 440-441.

¹²⁶ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, Ahkâf, 46/35.

¹²⁷ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XXI, 176, 177.

¹²⁸ İnşirah, 94/4.

¹²⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XXIV, 494. Konuyla ilgili olarak Taberî, Ebû Saîd el-Hudrî'den şu hadisi nakletmektedir: Resûlullah, Cibril'in kendisine gelerek “Senin ve benim Rabbim “Peygamberin şanını nasıl yükseltelim” dediğini, kendisinin de “Allah en iyisini bilir” cevabını verdiğini; bunun üzerine Allah'ın “Benim anıldığı zaman senin adında benimle birlikte anılacak” diyerek şanını yücelttiğini ifade etmiştir. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XXIV, 494-495.

canlarından daha önce gelir.”¹³⁰ âyeti de Resûlullah’ın (s.a.) hüküm vermede her zaman müminlere kendi nefislerinden daha önce geldiğini bildirmektedir. Bu hususta Resûlullah (s.a.) “Hiçbir mümin yoktur ki, ben ona, dünyada ve âhirette insanların en yakını olmayayım. İsterseniz ‘Peygamber müminlere kendilerinden daha yakındır...’ âyetini okuyunuz. Kim bir mal bırakırsa vârisleri kimler ise alsınlar, eğer geride bir borç veya korunmaya muhtaç çoluk çocuk bırakırsa bana gelsin, ben onun yakınımıym.” buyurmuştur.¹³¹

Resûlullah’ın (s.a.) eşleri müminlere anneleri gibi haramdır. Resûlullah (s.a.) vefat ettikten sonra da O’nun eşleriyle nikâhlanmak haramdır. “*Onun eşleri de müminlerin analarıdır.*”¹³² âyeti hem bunu; hem de eşlerinin diğer kadınlara olan üstünlüğünü ifade etmektedir.¹³³

2. Hz. Peygamber’in Risâlet Öncesi Yaşamı

Hz. Peygamber (s.a.) “Soyumuz içinden, onlara senin âyetlerini okuyacak, kitabı ve hikmeti öğretecek, onları arındıracak bir elçi çıkar rabbimiz! Çünkü yalnız sensin kudret ve hikmet sahibi.”¹³⁴ âyetinde ifade edildiği üzere Hz. İbrahim ve İsmail’in duasıdır. Sahabilerin Resûlullah’tan (s.a.) kendisini anlatmasını istemelerine O, “Ben, Hz. Âdem yerde balçık halinde yatarken, Allah katında Peygamberlerin sonuncusuydum. Ben bunun nasıl böyle olduğunu size bildireyim. Ben, atam İbrahim’in duası, İsa’nın müjdesi, annemin de rüyasıyım.” demiştir.¹³⁵ “*Hani biz peygamberlerden sağlam söz almıştık. Senden, Nûh’tan, İbrahim, Mûsâ ve Meryem oğlu İsa’dan da. Evet, biz onlardan sapa sağlam bir söz almıştık.*”¹³⁶ âyeti Allah’ın bütün peygamberlerden birbirlerini tasdik etmeleri hususunda söz aldığı bildirilmekte; bunu ifade etmek üzere Resûlullah (s.a.) “Nebîler içinde ilk yaratılan benim, en son dirilecek olan da benim.” buyurmuştur.¹³⁷

¹³⁰ Ahzâb, 33/6.

¹³¹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XIX, 14-15.

¹³² Ahzâb, 33/6.

¹³³ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XIX, 15-16.

¹³⁴ Bakara, 2/129.

¹³⁵ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, II, 572-574. Konuyla ilgili olarak İbn Hişâm’ın rivayetine göre sahabilerden birisinin Hz. Peygamber’e kendisini anlatmasını istemesi üzerine “Ben, atam İbrahim’in duası, İsa’nın müjdesi, annemin de rüyasıyım” demiştir. İbn Hişâm, Taberî’nin rivayetinin sadece bu kısmına yer vermiş, sonrasında da daha farklı bilgilere yer vermiştir. İbn Hişâm, I-II, 166.

¹³⁶ Ahzâb, 33/7.

¹³⁷ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XIX, 23.

“*Seni yolunu kaybetmiş olarak bulup da yola iletmedi mi?*”¹³⁸ âyeti Resûlullah’ın (s.a.) risâlet öncesi yaşamıyla, vahyin gelmesiyle başlayan yaşamının farklı olduğunu bildirmektedir. Kısacası Resûlullah’ın (s.a.) vahiy öncesi durumu, vahiyle birlikte değişmiştir.¹³⁹ Yine “*O seni yetim bulup barındırmadı mı? Seni yol bilmez halde bulup yol göstermedi mi? Ve seni yoksul bulup zengin etmedi mi?*”¹⁴⁰ âyetleri Resûlullah’ın (s.a.) vahiy öncesi yaşamı hakkında bilgi vermektedir.¹⁴¹ “*Senin kalbini açıp genişletmedik mi? Belini büken yükünü üzerinden kaldırmadık mı?*”¹⁴² âyetleriyle de Resûlullah’ın (s.a.) hidayete eriştirilerek Allah’a iman ve gerçeğin bilgisine ulaştırıldığı, Cahiliye dönemi günahlarının bağışlandığı bildirilmektedir.¹⁴³

Resûlullah’ın (s.a.) risâlet öncesi hayatı hakkında bilgi veren “*Senin kalbini açıp genişletmedik mi? Belini büken yükünü üzerinden kaldırmadık mı?*”¹⁴⁴ âyetlerini müfessirler şu şekilde yorumlamıştır: Taberî’ye göre bu âyetler Resûlullah’ın (s.a.) Cahiliye dönemi ağırlıklarından olan günahlarının bağışlandığını ve hidayete eriştirildiğini haber vermektedir. Mücâhid, “Belini büken yükünü üzerinden kaldırmadık mı?” âyetini Resûlullah’ın (s.a.) günahlarının üzerinden kaldırıldığı şeklinde yorumlamıştır.¹⁴⁵ Katâde’ye göre Nebî’ye ağırlık yapan günahlar vardı. Allah O’nun bu günahlarını bağışladığını “*Belini büken yükünü üzerinden kaldırmadık mı?*”¹⁴⁶ âyetiyle bildirmiştir. Dahhâk ise “*Belini büken yükünü üzerinden kaldırmadık mı?*” âyetini “Seni daha önce içinde bulunduğun şirkten kurtardık.” ifadesiyle yorumlamıştır. İbn Zeyd’e göre ise “*(Ey Muhammed!) Senin göğsünü açıp genişletmedik mi? Belini büken yükünü üzerinden kaldırmadık mı?*” âyetleri Nebî’nin (s.a.) göğsünün açılarak peygamber olmadan önce sırtına yük olan günahlarını bağışladığını ifade etmektedir.¹⁴⁷

¹³⁸ Duhâ, 93/6. Süddî bu âyeti şu şekilde yorumlamıştır: Kırk yıl kavminin durumu üzereydin. Bazıları da bu âyeti şu şekilde yorumlamışlardır: Allah seni dalâlet içerisinde bulana bir kavmin içerisinde bulup hidayete eriştirmiştir. Taberî ise âyeti şu şekilde yorumlamıştır: “Seni bu günkü halinden farklı bulup hidayete eriştirmedik mi?” Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXIV, 489.

¹³⁹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXIV, 489.

¹⁴⁰ Duhâ, 93/6-8.

¹⁴¹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXIV, 489, 490.

¹⁴² İnşirah, 94/1-3.

¹⁴³ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXIV, 486-494.

¹⁴⁴ İnşirah, 94/1-3.

¹⁴⁵ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXIV, 492-493.

¹⁴⁶ İnşirah, 94/1-3.

¹⁴⁷ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXIV, 492-494. Konuyla ilgili olarak bkz. Recep Demir, “Duhâ Sûresi 7 ve İnşirah Sûresi 2. Ayetler Bağlamında Nübüvvet Öncesi Hz. Peygamber’in İnancı”, *Marife*, C. 14, S. 3 (2014) s: 57-81.

Hız. Peygamber (s.a.) okuma yazma bilmiyordu. “*Sen şu Kur’ân’dan önce hiçbir kitap okumuyor ve onu sağ elinle yazmıyordun. (Okuyup yazsaydın) o takdirde batıl peşinde koşanlar, şüpheye düşerlerdi.*” Hayır, o, kendilerine ilim verilenlerin kalplerindeki apaçık âyetlerdir. Bizim âyetlerimizi ancak zalimler inkâr eder.”¹⁴⁸ âyetleri Resûlullah’ın (s.a.) okuma yazma bilmediğini, bunun hikmetini, Tevrat ve İncil’de Hız. Peygamber’in (s.a.) ümmî olduğunun kitap ehline bildirildiğini ifade etmektedirler.¹⁴⁹

Resûlullah’a (s.a.) vahiy kırk yaşında gelmeye başlamıştır. O, kendisine risâlet görevi verilmeden önce peygamber olacağını bilmiyordu. “*Yine de ki: “Allah (öyle) dileyseydi ne ben onu size okuyabilirdim ne de siz onu anlayabilirdiniz; o gelmeden aranızda uzun bir süre yaşadım, siz aklınızı kullanıp düşünmez misiniz?”*”¹⁵⁰ âyeti Resûlullah’ın (s.a.) tebliğ ettiği âyetlerin ne lafız, ne de muhtevasının kendisine veya bir başkasına ait olmadığını, böyle bir şey olsaydı bunun için kırk yıl beklemesinin bir mantığının olmadığını açıkça ifade etmektedir.¹⁵¹

Resûlullah, (s.a.) risâlet öncesi yaşamında Mekke müşriklerinin güvenini kazanmış, Mekke toplumunda dürüstlüğüyle temayüz etmişti. Bu gerçeğin farkında olan Mekke müşrikleri risâlet sonrası Hız. Peygamberi (s.a.) yalancılıkla itham edecek bir gerekçe bulamadıkları için şair, kâhin, mecnun gibi değişik yakıştırmalarda bulunmuşlardır. “*(Resulüm!) Onların söylediklerinin gerçekten seni üzmede olduğunu biliyoruz. Aslında onlar seni yalanlamıyorlar; fakat o zalimler açıkça Allah’ın âyetlerini inkâr ediyorlar.*”¹⁵² âyeti hem Resûlullah’ı (s.a.) teselli etmekte hem de bu hususu da dile getirmektedir. Bedir Savaşı’nda Ahnes b. Şerik, Ebû Cehil’e Hız. Peygamber’in (s.a.) güvenilir bir kimse olup olmadığını sormuş, Ebû Cehil de “Muhammed dürüst bir kimsedir. Şimdiye kadar hiç yalan söylemedi.” demiştir. Bir başka defasında da Ebû Cehil “Biz senin şahsiyetini değil, getirdiklerini itham ediyoruz” demiştir. Yine Resûlullah

¹⁴⁸ Ankebût, 29/48-49.

¹⁴⁹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, XVIII, 424-426. “Hayır, o, kendilerine ilim verilenlerin kalplerindeki apaçık âyetlerdir. Bizim âyetlerimizi ancak zalimler inkâr eder.” âyetini İbn Abbas, Dahhâk, Katâde ve İbn Cüreyc şü şekilde yorumlamışlardır: Allah, Resûlullah’ın sıfatları hakkında Tevrat ve İncil’de ehl-i ilime bilgi vermiş ve Resûlullah’ı kendileri için bir âyet kılacağını, O’nun nübüvvetinin delillerinden birisinin de okuma yazma bilmemesi olduğunu bildirmiştir. Hasan-ı Basrî’ye göre ise âyet Kur’ân’ın müminlerin kalbinde apaçık bir delil olduğunu ifade etmektedir. Taberî, bu iki görüşten ilkinin tercihe şayan olduğunu ifade etmektedir. XVIII, 426, 427. Konuyla ilgili olarak bkz. Remzi Kaya, “Kur’ân’da Hız. Peygamber’in Beşer ve Ümmî Oluşu” *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, C. 11, S. 1 (2002), s: 29-52.

¹⁵⁰ Yunus, 10/16.

¹⁵¹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, XII, 137.

¹⁵² En’am, 6/33.

(s.a.) kavmini kendisini yalanlamasına çok üzüldünce Cebrâil gelerek Resûlullah'a (s.a.) "Onlar seni yalanlamıyorlar, Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar." diyerek Resûllah'ı (s.a.) teselli etmiştir.¹⁵³

"*Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o, Allah'ın Resülü ve nebilerin sonuncusudur. Allah her şeyi hakkıyla bilendir.*"¹⁵⁴ âyeti evlatlığı Zeyd b. Harise'nin Resûlullah'ın (s.a.) sulbünden gelmediği için erkek evladı olmadığını bildirmektedir. Resûlullah'ın (s.a.) Kâsım, İbrahim, Tayyib ve Mutahhar isimli erkek çocukları dünyaya gelmiştir.¹⁵⁵ Konuyla ilgili olarak İbn Hişâm'ın rivayetine göre Resûlullah'ın (s.a.) yedi çocuğundan İbrahim hariç altısı ilk ilk eşi Hz. Hatice'den dünyaya gelmiştir. Erkek çocuklarının ismi Kâsım, Tâhir ve Tayyib, kız çocuklarının ismi Zeyneb, Rukiyye, Ümmü Külsüm, Fâtıma'dır.¹⁵⁶ İbn Sa'd'ın rivayetine göre Resûlullah'ın (s.a.) çocukları ve isimleri şunlardır: Resûlullah'ın (s.a.) nübüvveti öncesi doğan çocukları sırasıyla Kâsım, Zeyneb, Rukiyye, Fâtıma, Ümmü Külsüm'dür. İslâm sonrası Hz. Hatice'den olanları Abdullah (diğer ismi de Tayyib) ve Tâhir, Hz. Mâriye'den dünyaya gelen İbrahim'dir.¹⁵⁷ Taberî tarihinde ise Resûlullah'ın (s.a.) erkek çocuklarının isimlerinin Kâsım, Tayyib, Tahir ve İbrahim olarak nakletmektedir.¹⁵⁸

Taberî "*Hani melekler, "Ey Meryem! Allah seni seçti. Seni tertemiz yaptı ve seni dünya kadınlarına üstün kıldı.*"¹⁵⁹ âyetini te'vil ederken Resûlullah'ın (s.a.) risâleti öncesi evlendiği Hz. Hatice'nin fazileti hakkında şu hadisleri nakletmektedir: "Hatice bu ümmetin kadınlarına üstün kılındı. Hz. Meryem ise bütün âlemlerin kadınlarına üstün kılındı." "Cennet kadınlarının en hayırlısı Meryem binti İmrân'dır. Yine Cennet kadınların en hayırlısı Hatice binti Huveylid'dir. "Kadınlar âleminin en hayırlısı Meryem binti İmrân, Firavun'un karısı Âsiye binti Müzâhim, Hatice binti Huveylid ve Fatıma binti Muhammed'dir."¹⁶⁰

3. Peygamberlerin ve Hz. Peygamber'in İsmeti

¹⁵³ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, IX, 219-225.

¹⁵⁴ Ahzâb, 33/ 40.

¹⁵⁵ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XIX, 121, 122.

¹⁵⁶ İbn Hişâm, *es-Sîre*, I-II, 190.

¹⁵⁷ İbn Sa'd, *Tabâkat*, I, 110-112. Konuyla ilgili değerlendirme için bkz.

¹⁵⁸ Taberî, *Tarihu'l Ümem ve'l-Mülûk*, II, 281.

¹⁵⁹ Âl-i İmrân, 3/42.

¹⁶⁰ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, V, 393-396.

Taberî'nin peygamberlerin ismetinden ne anladığı hususunda konuyla ilgili farklı âyetlerin te'vilini incelediğimiz zaman onun peygamberler için “günah” ve “istiğfar” kelimelerini kullandığını görmekteyiz. Onun bu ifadeleri kullanması peygamberlerin ve Hz. Peygamber'in (s.a.) beşer olmaları hasebiyle günah işlemelerinin muhtemel olduğu anlayışının bir sonucudur. Şu ifadeler Taberî'nin bu konudaki temel yaklaşımını ortaya koymaktadır: Tövbe, kerih görülen bir şeyi terk edip hoş görülen bir şeye yönelmektir. Kulun Allah'a tövbe etmesi, Allah'ın sevmediği şeyleri yapmayı terk edip bir daha yapmamaya kesin olarak karar vermesidir. Allah'ın kulun tövbesini kabul etmesi, onu cezalandırmaktan vazgeçip lütfu ile affetmesidir. Hz. İbrahim ile Hz. İsmail, işledikleri bir günahattan dolayı mı tövbelerinin kabul edilmesi için Allah'a dua ettiler diye bir soru aklımıza geldiği takdirde bunu şu şekilde açıklayabiliriz: Allah'ın yarattıkları içerisinde hiç kimse yoktur ki tövbeyi gerektiren her hangi bir davranış yapmamış olsun. İnsanın günah işlemekten kaçınmasının imkânı yoktur. Hz. İbrahim ile Hz. İsmail tövbeyi gerektiren bir davranışlarından ötürü tövbe etmiş olabilirler. Bu tövbeyi özellikle Kâbe'yi inşa ettikten sonra yapmalarının hikmeti tövbelerinin kabulü için Kâbe'nin en uygun bir yer olabileceği, kendilerinden sonra gelenlerin de bu kutsal mekânda tövbe ederek bu sünneti devam ettirme düşünceleri olabilir. Bu iki peygamberin tövbesini şu şekilde de yorumlayabiliriz. Hz. İbrahim ile Hz. İsmail'in tövbe etmeleri kendi kusurlarından kaynaklanmayıp “*Vaktiyle rabbi İbrâhim'i bazı sözlerle sınavıp da İbrâhim onları eksiksiz yerine getirince, “Ben seni insanlara önder yapacağım” buyurmuştu. İbrâhim, “soyumdan da” deyince rabbi, “Vaadim zalimleri kapsamaz” buyurdu.*”¹⁶¹ âyetinde ifade edildiği üzere soyundan zalimlerin gelecek ve Allah'ın ahdi bu kimseler için söz konusu olmayacaktır. Bu iki peygamber bundan dolayı da tövbe etmiş olabilirler.¹⁶²

Taberî'nin Hz. Peygamber'in (s.a.) ismeti konusundaki yorumu ise şu şekildedir: “*Senin geçmiş gelecek bütün günahlarını Allah'ın bağışlaması, sana nimetini eksiksiz vermesi, seni dosdoğru yolda yürütmesi ve Allah'ın sana güçlü bir şekilde yardım etmesi için sana apaçık bir fetih ihsan ettik.*”¹⁶³ âyetleri Resûlullah'ın (s.a.) geçmişte işlediği, gelecekte de işleyeceği günahlarının kendisine verilen nimetlere şükrettiği için Mekke

¹⁶¹ Bakara, 2/124.

¹⁶² Taberî, *Câmi'ü'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, II, 151-152. Konuyla ilgili olarak bkz. Zeki Yıldırım, “Kur'ân'da Peygamberlerin İsmeti” *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 19 (2003), s. 87-118.

¹⁶³ Fetih, 48/1-3.

fethi ile bağışlandığını haber vermektedir. Resûlullah'ın (s.a.) “Ben günde yetmiş kez Allah'tan bağışlanma dileyip tevbe ediyorum” hadisi de bunu ifade etmektedir. Bu hadis, Resûlullah'ın (s.a.) bu âyetin nazil olmasından sonra da istiğfar etmeye devam ettiğini belirtmektedir. Aksi halde bu âyetin nazil olmasından sonra Resûlullah'ın (s.a.) tevbe etmemesi gerekirdi. Çünkü âyetin zahirinden anlaşılacağı üzere günah işlenmeden istiğfar olmaz.¹⁶⁴

Konunun daha da vuzuha kavuşması için “*Onlar, sana vahyettiğimizden başkasını bize karşı uydurman için az kalsın seni ondan şaşkırtacaklardı. (Eğer böyle yapabilselerdi) işte o zaman seni dost edinirlerdi.*”¹⁶⁵ âyetini te'vili onun Hz. Peygamber'in (s.a.) ismetinden ne anladığını açıkça ortaya koymaktadır.

Birinci grup müfessir bu âyetin sebab-i nüzûlü olarak şu rivayetlere yer vermişlerdir:

Saîd b. Cübeyr'in rivayeti: Mekke Müşrikleri Resûlullah'ı (s.a.) Hacerulesved'e dokunmaktan men etmişler, şayet Hacerulesved'e dokunmak istiyorsa kendi ilahlarına da dokunmasını istemişler, Resûlullah (s.a.) onların bu teklifini “Onlar benim Hacerulesved'e dokunmama izin verdikten sonra onların isteğini kerhen de olsa yerine getireyim” şeklinde değerlendirmiş, ilgili âyet nazil olarak Resûlullah'ı (s.a.) bu düşüncesinden nehyetmiştir.¹⁶⁶ Katâde'nin rivayetine göre ise Kureyş bir gece sabaha kadar Resûlullah (s.a.) ile baş başa görüşmüş, O'na saygı ve ihtiram göstererek yakınlık kurmuş, “Sen insanlardan hiç kimsenin getirmediği bir şeyi getirdin, sen bizim efendimizsin ve efendimizin oğlusun” diyerek Resûlullah'ı (s.a.) etkilemeye yönelik sözler söylemişler, bu âyet nazil olarak Resûlullah'ı (s.a.) onların bu isteklerini yerine getirmekten korumuştur.¹⁶⁷ Katâde'nin diğer bir rivayetine göre ise Mekke müşrikleri bir gece Resûlullah'ın (s.a.) etrafında toplanarak “Sen bizim efendimizsin ve efendimizin oğlusun” demiş ve Resûlullah'tan (s.a.) bazı şeyler istemişler, Resûlullah da (s.a.) onların istediklerinden bazılarını yapmaya niyetlenince bu âyeti nazil olarak Resûlullah'ı (s.a.) bundan korumuştur.¹⁶⁸ Mücâhid'in konuyla ilgili rivayetine göre ise Mekke müşriklerinin

¹⁶⁴ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XXI, 236, 237.

¹⁶⁵ İsrâ, 17/73.

¹⁶⁶ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XV, 13.

¹⁶⁷ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XV, 13-14.

¹⁶⁸ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XV, 14.

Resûlullah'a (s.a.) gelerek ilahlarına dokunmalarını istemişler, bunun üzerine bu âyet nazil olmuştur.¹⁶⁹

İkinci gruptakilere göre bu âyet Sakîf kabilesinin Resûlullah'tan (s.a.) Müslüman olmaları için kendilerine süre vermesini istemeleri ve Resûlullah'ın (s.a.) da onların bu isteğini kabul etme düşüncesi üzerine inmiştir. İbn Abbâs'ın konuyla ilgili rivayeti şu şekildedir: Sakîf kabilesi “Ya Resûlullah, (s.a.) bize bir yıl süre ver, ilahlarımıza hediyelerini sunalım, sunduğumuz hediyeleri aldıktan sonra Müslüman olur ve putlarımızı kırarız” diye bir teklifte bulunmuş, Resûlullah (s.a.) onların bu isteklerini kabul etmeye niyetlenince bu âyet nazil olmuştur.¹⁷⁰

Taberî, bu görüşleri naklettikten sonra âyeti şu şekilde yorumlamıştır: Konuyla ilgili naklettiğimiz rivayetlerin bu âyetin sebab-i nüzûlü olduğunu söylemek caizdir. Bunların dışında bir sebab-i nüzûlünün olduğunu söylemek de caizdir. Fakat bunlardan herhangi birisinin bu âyetin sebab-i nüzûlü olduğu hususunda ne Kur'ân'da bir açıklama var, ne de bununla ilgili bir haber bulunmaktadır. Bu âyetin sebab-i nüzûlü hakkında zikrettiğimiz rivayetlerden de anlaşılacağı üzere ihtilaf vardır. O halde en doğrusu bu âyetin sebab-i nüzûlü hakkında sahih bir habere ulaşamadığımız sürece âyetin zahirine göre iman etmemiz gerekiyor.¹⁷¹ “Eğer biz sana sebat vermiş olmasaydık az kalsın onlara biraz meyledecektin.”¹⁷² âyeti Resûlullah'ın (s.a.) müşriklerin kendisini çağırdıkları şeylerin bazılarını yapmaya meylettığını, Allah'ın kendisine sebat vermesiyle bundan vazgeçtiğini bildirmektedir. Konuyla ilgili Katâde'nin nakline göre bu âyetin inmesi üzerine Resûlullah (s.a.) “Göz açıp kapayıncaya kadar beni nefsimle baş başa bırakma Allahım!” demiştir.¹⁷³ Resûlullah'ın (s.a.) müşriklerin isteklerinden az bir şeyi dahi kabul etmesi halinde “İşte o zaman sana, hayatın da, ölümün de katmerli acılarını tattırırđık. Sonra bize karşı kendine hiçbir yardımcı bulamazdın.”¹⁷⁴ âyetinde haberi verilen akibete maruz kalacağı bildirilmiştir.¹⁷⁵

Konuyla ilgili diğer örnekte ise fiili bir durum söz konusudur. Bir önceki örnekte Resûlullah (s.a.) müşriklerin isteklerini yerine getirmeye niyetlenince vahyin uyarmasıyla

¹⁶⁹ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XV, 14.

¹⁷⁰ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XV, 14-15.

¹⁷¹ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XV, 15.

¹⁷² İsrâ, 17/74.

¹⁷³ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XV, 16, 17.

¹⁷⁴ İsrâ, 17/75.

¹⁷⁵ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XV, 16.

bu düşüncesinden vazgeçmiştir. Bu örnekte ise Resûlullah'dan (s.a.) yaptığı davranıştan dolayı mağfiret dilemesi istenmiştir. Sahabilerden Rifâa b. Zeyd, Medine'ye gelen yabancı tüccarlardan satın aldığı unu, silâhlarının da bulunduğu evin sofasına koymuştu. Medine'de olumsuz bir şöhreti olan Übeyrik ailesinden birisi bir gece sofaya girerek un ile birlikte silâhlarını da çalmış, durumu fark eden Rifâa yeğeni Katâde b. Nu'mân'dan yardım istemiş, Katâde'nin suçlunun Übeyrik ailesi olduğunu tesbit etmesi üzerine Übeyrik ailesi bunu kendilerinin değil, Lebîd isimli bir müslümanın yaptığı iftirasını atmış, iftiraya maruz kalan Lebîd'in haklı ve sert tepkisi nedeniyle bu iftiralarından vazgeçmişlerdir. Mağdur taraf, araştırmaları sonucu hırsızlık suçunu irtikâp edenin Übeyrik ailesinden olduğuna kesin kanaat getirdikten sonra konuyu Resûlullah'a arz ettiler. Hz. Peygamber'in (s.a.) "Gerekeni yapacağım" demesi üzerine endişeye kapılan Übeyrik ailesi hatırlı bir kimse aracılığıyla, iftiraya uğradıklarını, delil bulunmadığı halde Katâde tarafından hırsızlıkla suçlandıklarını Resûlullah'a (s.a.) bildirip yakındılar. Bunun üzerine Resûlullah, (s.a.) Katâde'ye "Bana Müslüman ve suçsuz oldukları söylenen kimseleri, delilin olmadığı halde hırsızlıkla suçladın!" diyerek serzenişte bulunmuştur. Katâde olup biteni amcası Rifâa'ye anlatınca "İşimiz Allah'ın yardımına kaldı." cevabını vermiştir. Bu olay üzerine "*İnsanlar arasında Allah'ın sana gösterdiğine göre hükmedesin diye hakkı içeren kitabı sana indirdik; hainlerden taraf olma! Allah'tan mağfiret dile. Şüphesiz Allah çok yargılayıcı, ziyadesiyle esirgeyicidir.*"¹⁷⁶ âyetleri nazil olmuştur. Taberî'ye göre Resûlullah'ın (s.a.) bu hadisedeki tutumu mağfireti gerektiren bir davranıştır. Bundan dolayı âyette işlediği günahattan dolayı Resûlullah'tan (s.a.) istiğfar etmesi istenmektedir.¹⁷⁷ "*Allah'ın sana lutfu ve esirgemesi olmasaydı onlardan bir grup seni yanıltmaya yeltenmişti; hâlbuki onlar ancak kendilerini saptırırlar, sana hiçbir zarar veremezler. Allah sana kitabı ve hikmeti indirmiş, bilmediğini sana öğretmiştir. Sana Allah'ın lutfu gerçekten büyük olmuştur.*"¹⁷⁸ âyeti ise Resûlullah'ı (s.a.) yaptığı hatadan dolayı uyarılmış, kendisine yaraşanın her zaman haktan yana olması gerektiğini hatırlatmıştır.¹⁷⁹

Taberî'nin "*Sana ne iyilik gelirse Allah'tandır. Sana ne kötülük gelirse kendindedir. (Ey Muhammed!) Seni insanlara bir peygamber olarak gönderdik. Şahit*

¹⁷⁶ Nisâ, 4/105-106.

¹⁷⁷ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VII, 457-471.

¹⁷⁸ Nisâ, 4/113.

¹⁷⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VII, 481.

olarak Allah yeter.”¹⁸⁰ âyetini te’vil ederken kullanmış olduğu şu ifadeler de O’nun bu konudaki yaklaşımını göstermektedir: Bu âyetin zâhirinden şunları anlamamız mümkündür: Ey Muhammed! Sana gelen nimet, âfiyet, selâmet ve huzur Allah’ın sana lütfu ve ihsanıdır. Başına gelen sıkıntı, meşakkat, eziyet ve hile ise işlediğin günahlar nedeniyledir.¹⁸¹

“*Bil ki (Ey Muhammed) Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. Hem kendinin, hem de inanmış erkek ve kadınların günahlarının bağışlanmasını dile!*”¹⁸² âyeti Resûlullah’tan (s.a.) kendi geçmiş günahları ve iman eden kadın erkek herkesin günahlarının bağışlanmasını Allah’tan istemesini emretmektedir. Konuyla ilgili olarak Abdullah b. Sercis’den Taberî şu hadisi nakletmektedir. Resûlullah ile yemek yedim, sonrasında “Ey Allah’ın Resûlü, Allah seni bağışlasın.” dedim. Orada bulunan birisi “Resûlullah da (s.a.) senin için istiğfar etti mi?” diye sorunca “Evet, hem benim, hem de senin için de istiğfar etti.” diyerek “*Hem kendinin, hem de inanmış erkek ve kadınların günahlarının bağışlanmasını dile!*”¹⁸³ âyetini okumuştur.¹⁸⁴

Konuyla ilgili Taberî’nin naklettiği rivayetler ve bu rivayetlerin te’vilindeki tercihleri onun peygamberlerin ve Hz. Peygamber’in (s.a.) günah işlemiş olduklarını kabul ettiğini göstermektedir. Bu onun eserinin mukaddimesinde ortaya koymuş olduğu “Resûlullah’ın (s.a.) diğer peygamberle olan üstünlüğü O’na yaşadığı dönemde inanan sahabilerinin ve daha sonra inananların çok fazla olması, davetinin ve risâletinin evrensel olması, Allah’ın bizzat himayesine alması, böylece O’nu her türlü iç (şeytan) ve dış düşmandan (inatçı zorbalar) koruması gibi hususiyetler oluşturmaktadır.”¹⁸⁵ ifadeleriyle açıkça çelişmektedir.

Resûlullah (s.a.) kendisinin peygamberliği ve Allah tarafından kendisine vahiy indirildiği hususunda asla şüphe etmemiştir. “*Eğer sana indirdiğimiz şeyden şüphe içinde isen, senden önce Kitab’ı (Tevrat’ı) okuyanlara sor. Andolsun ki, sana Rabbinden hak*

¹⁸⁰ Nisâ, 4/79.

¹⁸¹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VII, 241-243.

¹⁸² Muhammed, 47/19.

¹⁸³ Muhammed, 47/19.

¹⁸⁴ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXI, 209-210.

¹⁸⁵ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, I, 4-5.

gelmiştir. O halde sakın şüphe edenlerden olma!”¹⁸⁶ âyetindeki “Eğer sana indirdiğimiz şeyden şüphe içinde isen” ifadesi te’kid için ve Kur’ân’ın Resûlullah’ın (s.a.) kavminin dili olan Arapça olarak nazil olmasından dolayıdır. Buna bir misâl olmak üzere şunu söylemek mümkündür. Mesela bir kişi, oğlundan bir işi kesinlikle yapmamasını isterse ona şöyle der: “Eğer sen benim oğlum isen şu işi kesinlikle yapmayacaksın.” Bu ifadede baba çocuğunun gerçek çocuğu olup olmadığı hususunda şüphe etmiş değildir. Bu ifadenin özel bir şeklidir ve te’kid ifade eder ve “Şu işi kesinlikle yapmayacaksın.” demektir. Buradaki ifade işte böyle bir özelliği olan ifade şeklidir.¹⁸⁷ Allah, “*Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara sen mi ‘Allah’ın dışında beni ve annemi birer tanrı kabul edin’ dedin?*” buyurduğu zaman o şu cevabı verir: “*Hâşâ! Seni tenzih ederim. Hakkım olmayan şeyi söylemek bana yakışmaz. Hem ben söyleseydim şüphesiz sen onu bilirdin. Sen benim içimdekini bilirsin, ama ben senin zâtında olanı bilmem. Gizlileri tam olarak bilen yalnız sensin.*”¹⁸⁸ âyeti de bunun şahididir. Resûlullah da (s.a.) bu konuda “Ben ne şüphe ettim, ne de sordum.” demiştir.¹⁸⁹

Taberî’nin Hz. Peygamber’in (s.a.) ismetiyle ilgili yaklaşımının “vahyin ismeti”ne de yansıdığını “Garanik Olayı” ile ilgili rivayetlere yer vermesi ve bu rivayetlerin sahih olduğunu zımnen de olsa kabul etmesinden görmekteyiz.

Taberî, tefsirinde garanik olayıyla ilgili detayları farklı, özü itibarıyla benzer birçok rivayete yer vermektedir. Öncelikle onun konuyla ilgili naklettiği rivayetleri ravileriyle birlikte ortaya koyduktan sonra tefsirinde vahyin ismeti hakkındaki âyetleri nasıl yorumladığını tesbit ederek konu açıklığa kavuşturulmaya çalışıldı.

Garanik olayıyla ilgili rivayetlerin ortak noktası Hz. Peygamber’in (s.a.) Mekke müşriklerinin Müslüman olmasını çok arzu etmesi ve Necm sûresinin ilgili âyetlerinin Resûlullah tarafından okunurken şeytanın “Onlar şefaati umulan ulu kuğu kuşlarıdır” ifadelerini ilave etmesi neticesinde müşriklerin Resûlullah’la birlikte secde etmeleridir.

Konuyla ilgili rivayetlerin detayları şu şekildedir: Muhammed b. Ka’b el-Kurazî ve Muhammed b. Kays şu bu olayı şekilde rivayet etmişlerdir: Resûlullah, (s.a.) çok

¹⁸⁶ Yunus, 10/94. Ehl-i Kitap, Resûlullah’ın risaleti ve vasıfları hakkında İncil ve Tevrat’taki bilgilerin gerçekliği hakkında ittifak içindeydi. Bu âyet, Resûlullah’a işin hakikatini te’kid için kitap ehlinin iman edenlere sormasını istemektedir. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XII, 286.

¹⁸⁷ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XII, 288-289.

¹⁸⁸ Mâide, 5/116.

¹⁸⁹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XII, 287-289.

sayıda Kureyşli'nin bulunduğu bir mecliste onları kendisinden daha da uzaklaştıracak bir vahyin inmemesini temenni etmiş, bunun üzerine Necm sûresi nazil olmuş ve Resûlullah (s.a.) “*Lât ve Uzza 'ya ve diğer üçüncüsü Menat'a ne dersiniz?*”¹⁹⁰ âyetlerini okuyunca şeytan “Onlar şefaathleri umulan ulu kuğu kuşlarıdır” ifadelerini ilave etmiştir. Resûlullah, (s.a.) bu cümleyle birlikte sûrenin tamamını okuduktan sonra secdeye gitmiştir. Resûlullah'la (s.a.) birlikte Velîd b. Muğîre dışında bütün müşrikler de secdeye gitmiştir. Velîd b. Muğîre yaşlı olduğu için secde etmeye güç yetiremediğinden alnına götürdüğü toprağa secde etmiştir. Müşrikler, Resûlullah'ın (s.a.) okuduğu “Onlar şefaathleri umulan ulu kuğu kuşlarıdır” ifadelerinden memnun olmuş ve şöyle demişlerdir: “Bizler hayatı ve ölümü Allah'ın yarattığını, her şeyin yaratıcının ve rızkını verenin Allah olduğunu biliyoruz. Bizim taptığımız bu ilâhlarımız O'nun katında bize şefaath edecekler. Sen onların şefaath edeceklerini kabul ettiğine göre artık seninle beraberiz.” Bu hadisenin akşamı Cibril Resûlullah'a (s.a.) gelmiş, Resûlullah (s.a.) Necm sûresini “Onlar şefaathleri umulan ulu kuğu kuşlarıdır” ifadesiyle birlikte okuyunca Cibril bu ifadeleri kendinin getirmediğini ifade etmiş, Resûlullah (s.a.) “O halde ben Allah'ın bana indirmediği şeyleri söyleyerek Allah'a iftira attım” demiştir. Bunun üzerine “*Onlar, sana vahyettiğimizden başkasını bize karşı uydurman için az kalsın seni ondan şaşırıracaklardı. (Eğer böyle yapabilselerdi) işte o zaman seni dost edinirlerdi. Eğer biz sana sebat vermiş olmasaydık az kalsın onlara biraz meyledecektin. İşte o zaman sana, hayatın da, ölümün de katmerli acılarını tattırırdık. Sonra bize karşı kendine hiçbir yardımcı bulamazdın.*”¹⁹¹ âyetleri nazil olmuştur. Olayın etkisini üzerinden atamayan Resûlullah'ı (s.a.) teselli etmek üzere bu defa da “*Senden önce hiçbir resûl ve nebî göndermedik ki, bir şey temenni ettiği zaman, şeytan onun bu temennisine dair vesvese vermiş olmasın. Ama Allah şeytanın vesvesesini giderir. Sonra Allah âyetlerini sağlamlaştırır. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.*”¹⁹² âyeti nazil olmuştur. Bu hadise, Habeşistan'a hicret eden Müslümanlara Mekkelilerin tamamının Müslüman oldukları şeklinde ulaştınca Mekke'ye geri dönmüşler, bu âyetin nazil olmasıyla durumun kendilerine haber verildiği gibi olmadığını anlamışlardır.¹⁹³

¹⁹⁰ Necm, 53/19-20.

¹⁹¹ İsrâ, 17/73-75.

¹⁹² Hac, 22/52.

¹⁹³ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XVI, 603-604.

Muhammed b. Ka'b el-Medenî bu hadiseyi şöyle rivayet etmiştir: Tebliğ nedeniyle Resûlullah'ın kavmiyle arası açılmış ve bu durum kendisine ağır gelmeye başlamıştı. Resûlullah, çok sevdiği kavmiyle arasını düzeltmek istiyor ve bu konuda vahiy gelmesini arzu ediyordu. Bunun üzerine Necm sûresi nazil olmuş, Resûlullah (s.a.) "*Lât ve Uzza'ya ve diğer üçüncüsü Menat'a ne dersiniz?*"¹⁹⁴ âyetlerini okuyunca şeytan O'nun diline kavmiyle kendisini uzlaştırmak için arzu ettiği şeylerin benzeri bir ifade olan "Onlar şefaathleri umulan ulu kuğu kuşlarıdır." kelimelerini katmış, Resûlullah'ın (s.a.) bu sözleri okuması Kureyş'i memnun etmiştir. Müminler ise Resûlullah'ın (s.a.) Allah'tan getirdiği her şeyi tasdik ediyor, Resûlullah'ın (s.a.) hata yapmak, şüphe etmek ve şaşırarak gibi her türlü kusurdan uzak olduğuna inanıyorlardı. Resûlullah, (s.a.) Necm sûresini okumayı bitirince secde etmiş, Müslümanlar da Resûlullah'ın (s.a.) getirdiğini tasdik etmek ve O'na tabi olduklarını ifade etmek için secde etmişlerdir. Mescid'de bulunan ve ilâhlarının zikredildiğini duyan Kureyş müşrikleri ve diğerleri de secde etmişlerdir. Böylece Mescid'de bulunan mümin kâfir herkes secde etmiş oldu. Müşriklerden Velîd b. Muğîre yaşlı olduğu için secde etmeye güç yetiremediğinden alnına götürdüğü toprağa secde etmiştir. Kureyş, ilâhlarının Resûlullah (s.a.) tarafından zikredilmesinden "Muhammed, ilâhlarımızı en güzel bir şekilde zikretti. Kur'ân okurken ilâhlarımız için "Onlar şefaathleri umulan ulu kuğu kuşlarıdır" diyerek memnun olmuştur. Kureyş'in secde etmesi Habeşistan'da bulunan Müslümanlara "Kureyş Müslüman oldu" şeklinde ulaştıncı onlardan bir kısmı Mekke'ye geri dönmüştür. Cebrîl'in Resûlullah'a (s.a.) kendisine vahyedilmeyen şeyleri vahye dâhil ettiğini söylemesi üzerine çok üzölmüş ve Allah'tan çok korkmuştur. Resûlullah'ı (s.a.) teselli etmek ve üzüntüsünü gidermek için "*Senden önce hiçbir resül ve nebî göndermedik ki, bir şey temenni ettiği zaman, şeytan onun bu temennisine dair vesvese vermiş olmasın. Ama Allah şeytanın vesvesesini giderir. Sonra Allah âyetlerini sağlamlaştırır. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.*"¹⁹⁵ âyeti nazil olarak Resûlullah'ın (s.a.) hüznünü gidermiş, korkusundan emin kılmıştır.¹⁹⁶

Ebû Âliye şöyle demiştir: Kureyş Resûlullah'a (s.a.) "Sen kölelerle ve mevlâlarla oturup kalkıyorsun, şayet bizim ilâhlarımızdan bir şeyler zikredersen seninle dost olur,

¹⁹⁴ Necm, 53/19-20.

¹⁹⁵ Hac, 22/52.

¹⁹⁶ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XVI, 604-605.

böylece Arabın eşrafı sana gelir, senin davet ettiğin şeyi tercih ederler.” demiş, Resûlullah’ın (s.a.) onların bu isteğini temenni etmesi üzerine şeytan vesvese vermiş ve sonrasında Necm sûresi nazil olmuştur. Resûlullah (s.a.) “*Lât ve Uzza'ya ve diğer üçüncüsü Menat'a ne dersiniz?*”¹⁹⁷ âyetlerini okuyunca şeytan O’nun diline “Onlar şefaati umulan ulu kuğu kuşlarıdır” kelimelerini katmış ve Nebî (s.a.) bu kelimeleri okuyunca O’nunla birlikte Müslümanlar ve müşrikler de secde etmiştir. Daha sonra işin hakikatini öğrenen Nebî, (s.a.) bunun şeytanın bir vesvesesi olduğunu anlamış ve çok üzülmüştür. Bunun üzerine “*Senden önce hiçbir resûl ve nebî göndermedik ki, bir şey temenni ettiği zaman, şeytan onun bu temennisine dair vesvese vermiş olmasın. Ama Allah şeytanın vesvesesini giderir. Sonra Allah âyetlerini sağlamlaştırır. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.*”¹⁹⁸ âyeti nazil olmuştur.¹⁹⁹

Ebû Âliye konuyla ilgili şunları da rivayet etmektedir: Kureyş Resûlullah’a (s.a.) şöyle bir teklifte bulundu: “Ey Muhammed, seni yanında fakir, zavallı ve sıradan kimseler bulunmakta, şayet bizim ilâhlarımız hakkında güzel şeyler söylersen seninle birlikte oluruz ve her taraftan insanlar senin davetine icabet etmek için gelirler.” Resûlullah da (s.a.) onlara Necm sûresini okudu. “*Lât ve Uzza'ya ve diğer üçüncüsü Menat'a ne dersiniz?*”²⁰⁰ âyetlerini okuyunca şeytan O’nun diline “Onlar şefaati umulan ulu kuğu kuşlarıdır.” kelimelerini ilkâ etti. Resûlullah (s.a.) bu kelimeleri okuyunca secde etmiş, O’nunla birlikte Müslümanlar ve müşrikler de secde etmişlerdir. Sadece Ebû Uhayha Saîd b. Âs yerden aldığı bir avuç toprak üzerine secde etmiş ve şunları söylemiştir: “İbn Ebû Kebşe şu anda ilâhlarımız hakkında hayırlı şeyler söyledi.” Kureyş’in secde edip Müslüman olduğu bilgisi Habeşistan’a hicret eden Müslümanlara kadar ulaşmıştır. Şeytanın verdiği vesvese Resûlullah’a (s.a.) çok ağır gelmiş, O’nu teselli etmek üzere “*Senden önce hiçbir resûl ve nebî göndermedik ki, bir şey temenni ettiği zaman, şeytan onun bu temennisine dair vesvese vermiş olmasın. Ama Allah şeytanın vesvesesini giderir. Sonra Allah âyetlerini sağlamlaştırır. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.*”²⁰¹ âyeti nazil olmuştur.²⁰²

¹⁹⁷ Necm, 53/19-20.

¹⁹⁸ Hac, 22/52.

¹⁹⁹ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XVI, 606.

²⁰⁰ Necm, 53/19-20.

²⁰¹ Hac, 52.

²⁰² XVI, 606-607.

İbn Abbâs'ın rivayeti şu şekildedir: Resûlullah'a (s.a.) namaz kılariken Arapların ilâhlarını anlatan âyetler nazil olmuş, Resûlullah bu âyetleri okumaya başlayınca müşrikler "O'nun bizim ilâhlarımız hakkında hayırlı şeyler söylediğini duyuyoruz." diyerek Nebî'ye (s.a.) iyice yakınlaşmışlar, Resûlullah (s.a.) "*Lât ve Uzza'ya ve diğer üçüncüsü Menat'a ne dersiniz?*"²⁰³ âyetlerini okuduktan sonra şeytan onun diline "Onlar şefaati umulan ulu kuğu kuşlarıdır" kelimelerini ilkâ etmiştir. Resûlullah'ın (s.a.) okuduklarını Cibril gelerek bunları nesh etmiş, sonrasında da "*Senden önce hiçbir resûl ve nebi göndermedik ki, bir şey temenni ettiği zaman, şeytan onun bu temennisine dair vesvese vermiş olmasın. Ama Allah şeytanın vesvesesini giderir. Sonra Allah âyetlerini sağlamlaştırır. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.*"²⁰⁴ âyeti nazil olmuştur.²⁰⁵

İbn Şihâb'ın rivayeti de şu şekildedir: Nebî, (s.a.) Mekke'deyken Necm sûresini okurken "*Lât ve Uzza'ya ve diğer üçüncüsü Menat'a ne dersiniz?*"²⁰⁶ âyetlerine gelince yanılarak "Onlar şefaati umulan ulu kuğu kuşlarıdır." dedi. Kalplerinde hastalık bulunan müşrikler Nebî'ye (s.a.) selâm verdiler ve bu duyduklarından çok memnun oldular. Resûlullah (s.a.) onlara bu son okuduğunun şeytandan olduğunu söyledi. Sonrasında da "*Senden önce hiçbir resûl ve nebi göndermedik ki, bir şey temenni ettiği zaman, şeytan onun bu temennisine dair vesvese vermiş olmasın. Ama Allah şeytanın vesvesesini giderir. Sonra Allah âyetlerini sağlamlaştırır. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.*"²⁰⁷ âyeti nazil oldu.²⁰⁸

Katâde'nin rivayeti şu şekildedir: Nebî, (s.a.) Allah'ın müşriklerin ilâhları hakkında olumsuz şeyler vahyetmemesini temenni etti. O'nun içinden geçirdiği bu temenni üzerine şeytan "Onlar şefaati umulan ulu kuğu kuşlarıdır" sözlerini Nebî'nin temennisinin içine attı. Allah, şeytanın Nebî'nin (s.a.) temennisinin içine attığı bu sözleri nesh etti ve "*Lât ve Uzza'ya ve diğer üçüncüsü Menat'a ne dersiniz?*"²⁰⁹ âyetleriyle bu konudaki hükmünü sağlamlaştırdı. "*Allah şeytanın verdiği bu vesveseyi, kalplerinde hastalık bulunanlar ile kalpleri katı olanlara bir imtihan vesilesi kılmak için böyle yapar.*

²⁰³ Necm, 53/19-20.

²⁰⁴ Hac, 53/52.

²⁰⁵ Taberî, *Câmi'ü'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XVI, 607-608.

²⁰⁶ Necm, 53/19-20.

²⁰⁷ Hac, 22/52.

²⁰⁸ Taberî, *Câmi'ü'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XVI, 608-609.

²⁰⁹ Necm, 53/19-20.

Hiç şüphesiz ki o zalimler derin bir ayrılık içindedirler.”²¹⁰âyeti de bu konuyla ilgili nazil olmuştur.²¹¹

Taberî bütün bu rivayetleri naklettikten sonra konuyla ilgili iki âyeti şu şekilde yorumlamıştır. Şeytanın Resûlullah’ın (s.a.) temennisi üzerine “Onlar şefaati umulan ulu kuğu kuşlarıdır” şeklinde verdiği vesvesenin hikmeti münafıkların sınıanarak nifaklarının ortaya çıkması içindir. “Allah şeytanın verdiği bu vesveseyi, kalplerinde hastalık bulunanlar ile kalpleri katı olanlara bir imtihan vesilesi kılmak için böyle yapar. Hiç şüphesiz ki o zalimler derin bir ayrılık içindedirler.”²¹² âyeti bu hususu ifade etmektedir.²¹³ “Bir de kendilerine ilim verilmiş olanlar onun, Rabbinden gelen hak olduğunu bilsinler, böylece ona iman etsinler ve sonuçta da kalpleri ona saygı duysun diye Allah böyle yapar. Hiç şüphe yok ki Allah iman edenleri doğru yola iletir.”²¹⁴ âyeti ise ilim ehlinin bu konuda nasıl bir tavır takınması gerektiğini bildirmektedir.²¹⁵ Bu ifadeler onun Garanik hadisesinin varlığını kabul ettiğini göstermektedir. Taberî’nin bu yorumu tefsirinde yer verdiği bilgilerle açıkça çelişmektedir.

Hz. Peygamber (s.a.)“*Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan onun verdiği peygamberlik görevini yerine getirmemiş olursun. Allah seni insanlardan korur. Şüphesiz Allah, kâfirler topluluğunu hidayete erdirmeyecektir.*”²¹⁶ âyetinde emredildiği üzere kendisine vahyedilenleri hiçbir şekilde gizlemeden ve tahrif etmeden hem kitap ehline, hem de müşriklere tebliğ etmiştir. Bu

²¹⁰ Hac, 22/53.

²¹¹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XVI, 612.

²¹² Hac, 22/53.

²¹³ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XVI, 611-612.

²¹⁴ Hac, 22/54.

²¹⁵ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XVI, 613.

²¹⁶ Mâide, 5/67. Mücâhid’in âyetler ilgili naklettiğine göre “Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et.” âyeti nazil olunca Resûlullah “Bütün insanlar benim aleyhime ittifak etmişken tek başıma bunu nasıl yapacağım” demiş, bunun üzerine “Eğer bunu yapmazsan onun verdiği peygamberlik görevini yerine getirmemiş olursun.” âyeti nazil olmuştur. Muhammed b. Ka’b el-Kurazî’nin rivayetine göre ise bu âyet şu hadise üzerine nazil olmuştur: Resûlullah bir yerde konaklamak istediği zaman ashâbı onun için uygun bir ağacın gölgesini seçerdi. Yine bir gün Resûlullah, ağacın gölgesindeyken bir bedevi Resûlullah’a kılıcını çekerek “Seni benden kim koruyacak” demiş, Resûlullah da “Allah” koruyacak demiş, bu cevap karşısında bedevinin korkudan eli titremiş ve kılıcı elinden düşmüştür. Başını ağaca çarpan bedevinin beyni parçalanmıştır. Bu âyet, bu hadise hakkında nazil olmuştur. İbn Cüreyc’in rivayetine göre ise Nebî, Kureyş’ten çekiniyordu. “Allah seni insanlardan korur.” âyeti nazil olduğu zaman uzanmış yatıyordu. Bu âyet nazil olunca iki veya üç kez “Dileyen bırakıp gidebilir” demiştir. Taberî ise bu âyeti şu şekilde yorumlamıştır: Allah, bu âyette Resûlullah’a bu sûrede anlatılan hakikatleri özellikle ehl-i kitap olan Yahûdî ve Hıristiyanlara; diğer müşriklere anlatmasını emretmiş, onlardan çekinmemesini, Allah’ın kendisini onlara karşı koruyacağını bildirmişti. Ayrıca kendisine indirilen şeylerden en küçük bir şeyi gizlemesi halinde en büyük günahı irtikâp edeceği hususunda uyarılmıştır. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VIII, 567-570. Buhârî, Kitâbu’t-Tefsîr, 7.

görevi yerine getirirken de kendisinin ilahî muhafaza altında olacağı bildirilmiştir. Bu hususu ifade etmek üzere Hz. Aişe “Kim, Resûlullah’ın (s.a.) Allah’ın kitabından bir şey gizlediğini iddia ederse Allah’a en büyük iftirayı atmıştır. Çünkü O, “*Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan onun verdiği peygamberlik görevini yerine getirmemiş olursun.*” âyetinin gereğini eksiksiz bir şekilde yerine getirmiştir. Yine bu âyetin nazil olmasıyla Resûlullah, (s.a.) ashabından artık kendini korumalarına gerek olmadığını, bizzat Allah’ın kendisini koruyacağını belirtmiştir.²¹⁷

Resûlullah (s.a.) hiç bir zaman haktan sapmamış, her zaman istikamet ve doğruluk üzere bulunmuştur. “*Arkadaşınız (Muhammed haktan) sapıtmış, ne de eğri yola girmiştir. Kişisel arzularına göre de konuşmamaktadır. O size okuduğu, kendisine indirilmiş vahiyden başka bir şey değildir.*”²¹⁸ âyetleri bu hususu ifade etmektedir.²¹⁹ “*O (Kur’ân), âlemlerin rabbi tarafından indirilmiştir. Eğer peygamber bize atfen bazı sözler uydurmuş olsaydı, elbette onu kısıvrak yakalardık. Sonra onun can damarından koparırdık. Hiç biriniz buna mani olamazdınız.*”²²⁰ âyetleri de Resûlullah’ın (s.a.) kendisine vahyedilene herhangi bir müdahalede bulunmadığını, böyle bir şey yapması durumunda hemen cezalandırılacağını bildirmiştir.²²¹

İlahî vahyin korunması, ona şeytan sözünün karışmaması ve peygamberlerin Allah’ın mesajlarını tebliğ edip etmediklerinin tam olarak ortaya çıkması için Hz. Peygamber’in önünde ve arkasında koruyucu melekler görevlendirilmiştir. “*Ancak seçtiği resûller başka. (Onlara bildirir.) Fakat O, Resûlün önünde ve arkasında gözetleyici (melek)ler yürütür ki resûllerin, Rablerinin vahiylerini tebliğ ettiklerini bilsin. Allah onların her halini kuşatmış ve her şeyi inceden inceye sayıp dökmüştür.*”²²² âyetleri bu hususu ifade etmektedirler.²²³

²¹⁷ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VIII, 568, 571.

²¹⁸ Necd, 53/2-4.

²¹⁹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXII, 7, 8.

²²⁰ Hâkka, 69/43-47.

²²¹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXIII, 243-245.

²²² Cin, 72/27-28. Taberî bu âyetle ilgili olarak Dahhâk ve İbn Abbas’tan benzer içerikte şu rivayeti nakletmektedir: Cebrâil, Hz. Peygamber’e vahiy getirdiği zaman onu önünden ve arkasından korumak için koruyucu melekler de gönderiliyordu. Bunun nedeni şeytanın melek sûretinde gelmesinden dolayısıyladır. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXIII, 353.

²²³ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXIII, 353-356. Bu konuyu M. Sait Şimşek şöyle yorumlamıştır: Taberî, Garanik kıssasına dair rivayetlere yer veren en eski kaynaklardan biridir. Garanik kıssasına dair naklettiği rivayetler arasında birtakım çelişkiler bulunmasına rağmen rivayetlere herhangi bir eleştiri yöneltmez. Bilakis, kabul eder bir üslupla onları nakleder. Bkz. M. Sait Şimşek. “Garanik Rivayeti’nin Tarihi Değeri.” *Bilgi ve Hikmet*, S. 2 (1993), s. 147-162.

Sonuç olarak garanik olayı dinin temel esasıyla ilgili bir konu olduğu için bu konuda Kur'ân'ın temel yaklaşımı esas alındığında bu rivayetlerin doğruluğunu kabul etmemiz mümkün değildir. Vahyin masumiyeti hakkındaki en küçük şüphe din müessesesinin temelinden sarsılması anlamına gelir ve bu İslâm'ın ilahi menşei hakkındaki inancı tartışmaya açar. Bundan ötürü Hz. Peygamber'in (s.a.) tebliğinde masum olduğu Kur'ân, sünnet, ümmetin icmâi ve akl-i selimle sabittir. Senet ve metin açısından yapılacak dikkatli bir inceleme neticesinde Garanik kıssasının uydurma olduğu görülecektir. Kur'ân'ın belağat ve fesahati de bu ifadelerin uydurma olduklarını ortaya koymaktadır. Ancak Taberî bu şekilde düşünmüyor.²²⁴

²²⁴ Ahmed Hamdi Aksekili, "Hâtem'ul-Enbiyâ Hakkında En Çirkin Bir İsnadın Reddiyesi," Sadeleştiren, M. Hayri Kırbaşoğlu, *İslâmî İlimler Dergisi*, C. 6, S. 2. (1992), s. 125-132. İsmail Cerrahoğlu, "Garânik Meselesinin İstismarcıları" *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 24, s. 69-82.

BİRİNCİ BÖLÜM

AKABE BİATLARI VE HİCRET

A. AKABE BİATLARI

1. Resûlullah'ın Akabe Biatları Öncesi Medinelilerle Münasebetleri

Resûlullah, (s.a.) *“Ey Muhammed! Şimdi sen, sana emrolunanı açıkça ortaya koy ve Allah'a ortak koşanlara aldırış etme. Şüphesiz biz, Allah ile beraber başka ilah edinen alaycılara karşı sana yeteriz. İlerde bilecekler.”*²²⁵ âyetinin nazil olmasıyla birlikte tebliğ görevini açıktan yapmaya başlamış, artık sadece Mekkelileri değil, Mekke'ye civar kabilelerden hac ve umre için gelenleri de İslâm'a davet etmeye başlamıştır. Resûlullah'ın (s.a.) bu dönemde İslâm'a davet ettikleri arasında Medineliler de bulunmaktaydı. O'nun Akabe biatları öncesi İslâm'a davet ettiklerinden birisi de Medineli Evs kabilesinden şâir, şerefli ve soylu bir kimse olduğu için kavminin “Kâmil” lakabını verdiği Süveyd b. Sâmit olmuştur. Süveyd'in Mekke'ye geldiğini öğrenen Resûlullah, (s.a.) ona İslâm'ı anlatmış, o da Resûlullah'ın (s.a.) kendisini davet ettiği şeylerin benzeri olan Lokman'ın sahifelerinin yanında olduğunu belirtmiş, Resûlullah'ın (s.a.) isteği üzerine bu sahifeleri okumuştur. Süveyd'in okuduklarını dinleyen Resulullah (s.a.) “Bunlar güzel sözler, fakat benim insanları davet ettiğim şey Allah'ın bana indirdiği hidayet ve nur kaynağı olan Kur'an'dır.” diyerek Süveyd'e Kur'an'dan âyetler okumuş ve onu İslâm'a davet etmiştir. Süveyd, Resûlullah'ın (s.a.) bu davetine “Şüphesiz bu güzel bir söz.” diyerek olumlu yaklaşmış, daha sonra da Mekke'den ayrılmıştır. Süveyd, Medine'ye döndükten kısa bir süre sonra Evs ve Hazrec arasında meydana gelen Buas harbinden önce Hazreç kabilesi tarafından öldürülmüştür. Kavminden bazılarına göre Süveyd b. Sâmit, Müslüman olarak ölmüştür.²²⁶

Akabe biatları öncesi Mekke'ye gelen Medinelileri İslâm'a davet etmeye devam eden Resûlullah, (s.a.) Ebû'l-Haysere Enes b. Ra'fi ve Beni Abdileşhel'den gençlerin

²²⁵ Hicr, 15/94-96. Bu âyetin hükmü “Müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün.” (Tevbe, 9/5). âyetiyle nesholmuştur. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, XIV, 145.

²²⁶ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, V, 651-652.

oluşturduğu Medinelî bir heyetin Hazrec'e karşı Kureyşle anlaşma yapmak üzere Mekke'ye geldiklerini öğrenince bu heyetle buluşmuştur. Resûlullah, (s.a.) Allah'ın kendisini peygamber olarak gönderdiğini, insanları yalnızca Allah'a kulluk etmeye, her hangi bir şeyi O'na ortak koşmamaya davet ettiğini, Allah'ın kendisine kitap indirdiğini ifade ederek Kur'an'dan âyetler okumuş ve Medine heyetini İslâm'a davet etmiştir. Resûlullah'ın bu davetine heyetteki gençlerden İyâs b. Muaz, davet edildikleri şeyin buraya elde etmek için geldikleri şeyden daha hayırlı olduğunu söyleyerek olumlu yaklaşmış, heyetkilerle İslâm'a girmeyi teklif etmiştir. Onun bu teklifi heyette bulunan Ebû'l Haysere Enes b. Rafî tarafından buraya gelme amaçlarının farklı olduğu gerekçesiyle reddedilmiştir. Böylece Resûlullah'ın (s.a.) Medinelîlere bu çağrısı karşılıksız kalmıştır. Bu görüşmeden sonra Evs ile Hazreç kabileleri arasında Buas Savaşı meydana gelmiş, kısa bir süre sonra da İlyas b. Muaz ölmüştür.²²⁷

2. Akâbe Biatları

Arap kabilelerini hac mevsiminde İslâm'a davet eden Resûlullah, (s.a.) bu mevsimde Akabe mevkiinde karşılaştığı Hazrec kabilesinden altı kişiyi İslâm'a davet etmiş, onlar da Resûlullah'ın davetini kabul ederek Müslüman olmuşlardır. Hazrec kabilesine mensup bu altı kişinin Resûlullah'ın (s.a.) davetine olumlu karşılık vermelerinde Medine Yahudilerinin peygamber beklentilerinin de etkisi olmuştur. Medine'de meskûn bulunan Yahudiler kitap ehli olmalarından ötürü putperest Hazreclilerle aralarında bir sorun çıktığında "Şüphesiz pek yakında bir peygamber gönderilecek. Bizler ona iman ederek sizleri Âd ve İrem kavimleri gibi mağlup edeceğiz." diye tehdit ediyorlardı. Resûlullah, (s.a.) Hazreclileri İslâm'a davet edince birbirlerine "Ey kavmimiz, işte bu Yahudilerin sizi kendisiyle tehdit ettikleri peygamberdir. Bu peygambere Yahudiler sizden önce iman etmiş olmasınlar." diyerek Resûlullah'ın (s.a.) davetini kabul etmişlerdir. Resûlullah, (s.a.) bu altı kişiyle birlikte Medine'ye gitmek istemiş fakat Medinelî Müslümanlar kabileleri arasında uzun süredir devam eden savaştan ötürü Resûlullah'ın (s.a.) can güvenliğini sağlayamayacakları endişesiyle bu isteği kabul etmemişlerdir. Altı kişilik grup Resûlullah'la (s.a.) ertesi yıl buluşmak üzere sözleşmişler,

²²⁷ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, V, 652-653. Taberî'nin konuyla ilgili rivayetinin senedi ile İbn Hişâm'ın rivayetinin senedindeki rivâiler aynı kişilerden oluşmakla birlikte İbn Hişâm'ın rivayetinde İyâs b. Muâz'ın Buas harbinden kısa bir süre sonra Müslüman olarak öldüğü bilgisi yer almaktadır. İbn Hişâm, *es-Sîre*, I-II, 427- 428.

yeni dini Medine’de anlatacakları sözünü de vermişlerdir. Resûlullah’ın (s.a.) bu görüşmede ilk Medineli Müslümanlara “Gidiniz ve yapmanız gerekenleri yapınız. Allah aranızdaki harbi nihayete erdirecektir.” demesine rağmen onlar Buâs savaşının sona ereceğine ihtimal vermemişlerdir. Bu ilk Medineli Müslümanların gayretleri neticesinde Medine’de İslâm yayılmaya başlamış, öyle ki Medine’nin bütün evlerinde Resûlullah’tan (s.a.) bahsedilir olmuştur. Ertesi yıl aynı mevsimde bu defa Medine’den on iki kişi Mekke’ye gelerek Resûlullah (s.a.) ile “Akabe” denen yerde buluşarak birinci Akabe biatını gerçekleştirmişlerdir. Bu on iki kişi Resûlullah’a (s.a.) henüz savaş izni verilmediğinden ötürü kadınların biatı üzerine biat etmişlerdir. Bu dönemde Müslüman olan kadınlar Resûlullah’a (s.a.) *“Ey Peygamber! Mümin kadınlar, Allah’a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemek, hiçbir iyi işte sana karşı gelmemek konusunda sana biat etmek üzere geldikleri zaman, biatlarını kabul et ve onlar için Allah’tan bağışlama dile. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”*²²⁸ âyetinde bildirildiği şekilde yapıyorlardı.”²²⁹

İslâm Medine’de hızlı bir şekilde yayılmaya başlamış, birinci Akabe biatından bir yıl sonra bu defa Evs ve Hazrec kabilesinden yetmiş erkek Mekke’ye gelerek Resûlullah (s.a.) ile buluşmuşlardır. Medineli bu yetmiş Müslüman, Medine’ye gelinceye kadar kendisine yardımcı olamayacaklarını, şehirlerine geldiği takdirde kendi kadınlarını ve çocuklarını korudukları her şeyden Resûlullah’ı (s.a.) da koruyacaklarına dair söz vermişler ve Resûlullah’ı (s.a.) Medine’ye davet etmişlerdir. Resûlullah, (s.a.) bu buluşmada yetmiş kişinin içerisinde dokuzu Hazrec’ten üçü de Evs’ten olmak üzere on iki temsilci seçmiştir. Toplumsal birlikteliği ve ilişkileri kabile asabiyetinin şekillendirdiği Arap toplumunda ilk kez tevhid merkezli bir sosyal yapının temellerini atan Resûlullah, (s.a.) Medinelilerin bu yaptıklarının ne anlama geldiğini *“Allah’ın size olan nimetini hatırlayın. Hani sizler birbirinize düşmanlar idiniz de o, kalplerinizi birleştirmişti.”*²³⁰ âyetini okuyarak belirtmiştir.²³¹

²²⁸ Mümtehine, 60/12.

²²⁹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, V, 654; XXII, 594.

²³⁰ Âl-i İmrân, 3/103.

²³¹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, V, 653-655; XI, 43, 182. Medineli bu yetmiş Müslümanın Resûlullah’a verdikleri güvence Medine şehri sınırlarıyla kayıtlı olduğu için Medine dışında meydana gelen Bedir savaşı öncesi Resûlullah bu durumu göz önünde bulundurmuş, Ensar’dan Sa’d b.

Resûlullah, (s.a.) ikinci Akabe biatıyla Evs ve Hazrec kabileleri arasında yüz yirmi yıl süren savaşların oluşturduğu husumeti gidermek için ilk adımları atmış ve bu iki kabile arasında oluşmaya başlayan tevhid eksenli kardeşliğin önemini “*Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani sizler birbirinize düşmanlar idiniz de o, kalplerinizi birleştirmişti.*”²³² âyetini okuyarak İslâm’ın onlara kazandırdıklarını hatırlatmıştır. Konuyla ilgili diğer rivayete göre ise Evs ve Hazrec kabileleri arasında oluşan barış ortamı Medine Yahudilerini rahatsız etmiş, Yahudiler bu yeni oluşmaya başlayan toplumsal birlikteliği bozmak için iki kabile arasında uzun yıllar süren savaşları hatırlatarak Müslümanların bünyelerinden tamamen söküp atamadıkları kabile asabiyetlerini canlandırmak istemişler, taraflar savaşmak için birbirlerine saldırı hazırlığındayken Resûlullah (s.a.) “*Hep birlikte Allah’ın ipine (Kur’ân’a) sımsıkı sarılın. Parçalanıp bölünmeyin. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani sizler birbirinize düşmanlar idiniz de o (İslâm), kalplerinizi birleştirmişti. İşte onun bu nimeti sayesinde kardeşler olmuştunuz. Yine siz, bir ateş çukurunun tam kenarında idiniz de o sizi oradan kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle apaçık bildiriyor ki doğru yola eresiniz.*”²³³ âyetlerini okuyarak Evs ve Hazrec arasında sulhu temin etmiştir.²³⁴ Yine Resûlullah (s.a.) bu âyeti Hz. Aişe’ye atılan iftiradan dolayı birbirleriyle tartışan Evs ve Hazrec kabilelerinin Harre mevkiinde savaşmaları an meselesiyken okumuş, bu kabileler aralarındaki muhtemel bir savaşı önlemiştir. Taberî, Resûlullah’ın (s.a.) bu âyeti Müslümanlara gizli açık tuzaklar kuran Yahudilere karşı uyarmak üzere okuduğunu belirtmiştir.²³⁵

İslâm’ın ilk döneminde Resûlullah’a (s.a.) biat eden Müslümanlar müşriklerden az olduğu için “*Antlaşma yaptığınız zaman, Allah'a karşı verdiğiniz sözü yerine getirin. Allah'ı kendinize kefil kılarak pekiştirdikten sonra yeminlerinizi bozmayın. Şüphesiz Allah*

Muâz, Resûlullah’ın bu hassasiyetini fark ederek Medine dışında da kendisini destekleyeceklerini söylemiştir. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 43, 182.

²³² Âl-i İmrân, 3/103.

²³³ Âl-i İmrân, 3/103.

²³⁴ V, 636, 650-656. Kabile asabiyetinin İslam toplumunu üzerindeki etkileri hakkındaki değerlendirmeler için bkz. Adem Apak, “Kabile Asabiyetinin Mahiyeti Üzerine Değerlendirmeler”, *İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 1 (2017), s: 76-91.

²³⁵ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, V, 655-656, 660.

yaptıklarınızı bilir.”²³⁶ âyeti nazil olarak Müslümanlardan yapmış oldukları biatlara sadık kalmaları emredilmiştir.²³⁷

Müslümanlara yaptıkları biatlara riayet etmelerini emreden âyetin hangi mânaya delâlet ettiği hususunda farklı yorumlar söz konusudur. Müfessirlerden bazılarına göre âyet Müslümanlara Resûlullah’a (s.a.) yaptıkları biatlara sadık kalmalarını emretmektedir. Bazılarına göre de bu âyet, Müslümanlara Cahiliye’de taraf oldukları anlaşmalara sadık kalmalarını emretmektedir.²³⁸ Taberî ise âyette Müslümanlara yaptıkları anlaşmalara vefalı davranmaları ve birbirleriyle yaptıkları anlaşmaları bozmamalarının emredildiğini belirtmiştir. Ayrıca bu âyetin Resûlullah’a (s.a.) biat etmiş kişiler veya anlaşmalarını bozarak başka bir toplulukla anlaşma yapanlar hakkında nazil olduğunu söylemek de mümkündür. Bunların dışında bir sebeple ilgili indiği de söylenebilir. Bu âyetin hangi hadise hakkında indiğine dair ne nakli ne de akli bir delil vardır. O zaman bu âyetin zahiri delâletine bakarak hükmünün umumi olduğunu ve sebebi nüzûlü olarak gösterilen bütün konuları içerdiğini söylemek mümkündür.²³⁹

B. MEDİNE’YE HİCRET

1. Hicretin Nedenleri ve Hicret Yolculuğu

“Hicret”in kelime anlamı “iki kişinin aralarındaki husumetten dolayı dostluklarını ve ülfeti sona erdirmeleridir.” Daha sonra bu kelime “bir kimsenin kerih gördüğü her hangi bir şeyden uzaklaşması” anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Terim anlamı ise Müslümanların müşriklerin hâkimiyeti altında yaşadıkları yerde ve civarında kendilerini güvende hissetmemeleri nedeniyle evlerini ve yurtlarını terk ederek güven içinde yaşayabilecekleri başka bir yere intikal etmeleridir. Resûlullah’ın (s.a.) Mekke’den Medine’ye yapmış olduğu hicretin temel nedeni de Müslümanların hem dini

²³⁶ Nahl, 16/91.

²³⁷ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XIV, 339.

²³⁸ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XIV, 339-340.

²³⁹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XIV, 340, 341.

sorumluluklarını yerine getirmelerinin engellenmesi, hem de hiçbir hususta kendilerini güvende hissetmemeleridir.²⁴⁰

Resûlullah, (s.a.) *“Ey Muhammed! Şimdi sen, sana emrolunanı açıkça ortaya koy ve Allah'a ortak koşanlara aldırış etme. Şüphesiz biz, Allah ile beraber başka ilah edinen alaycılara karşı sana yeteriz. İlerde bilecekler.”*²⁴¹ âyeti nazil olmadan önce tebliğ görevini gizlice yerine getiriyordu. Bu âyetin nazil olmasıyla birlikte Resûlullah (s.a.) ve ashâbı tebliğ görevini açıktan bütün insanlara yapmaya başlamışlardır. Resûlullah (s.a.) ve ashâbı bu süreçte müşriklerin istihza, tekzip ve işkencelerine maruz kalmalarına rağmen ilahî emir gereği müşriklere fiili bir mukabelede bulunmamışlardır.²⁴² *“Andolsun, onların söyledikleri şeylerden dolayı göğsünün daraldığını biliyoruz. O halde Rabbini hamd ile tesbih et (yücelt) ve secde edenlerden ol.”*²⁴³ *“Sabret! Senin sabrın ancak Allah'ın yardımı iledir. Onlardan yana üzülmeye. Tuzak kurmalarından dolayı da sıkıntıya düşme. Şüphesiz Allah, kendisine karşı gelmekten sakınanlar ve iyilik yapanlarla beraberdir.”*²⁴⁴ *“(Ey Muhammed) İnananlara söyle, Allah'ın (ceza) günlerinin geleceğini ummayanları (müşrikleri şimdilik) bağışlasınlar ki Allah herhangi bir topluma (kendi) kazandığının karşılığını versin.”*²⁴⁵ *“Şüphesiz, Allah inananları savunur. Doğrusu Allah hiçbir haini, nankörü sevmez.”*²⁴⁶ âyetleri Resûlullah'a (s.a.) ve ilk Müslümanlara tebliğ görevini yerine getirirlerken karşılaştıkları hakaret ve işkencelere karşı bağışlayıcı bir tavır içinde olmalarını emretmiş, müşriklere karşı Allah'ın kendilerini savunacağını ve nihai neticenin inananlar lehine olacağını müjdeleyerek Müslümanları teselli etmiştir.²⁴⁷

Tebliğin açıktan yapıldığı bu dönemde Mekke müşriklerinin Müslümanlara uyguladıkları baskı ve şiddeti artırmaları Mekke'deki şartları Müslümanlar aleyhine iyice ağırlaştırmış, bunun üzerine Resûlullah, (s.a.) Müslümanlara Habeşistan'a hicret emrini vermiştir. Resûlullah'ın (s.a.) hicret yurdu olarak Habeş ülkesini tercih etmesinde

²⁴⁰ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, III, 667. Konuyla ilgili olarak bkz. Adnan Demircan, “Hz. Peygamber'in Hicreti” *İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi*. C. 1. S. 1 (2017), s. 1-32. Şerefeddin Gölcük, “Kur'ân'da Hicret”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 7 (1986), s. 9-20.

²⁴¹ Hicr, 15/94-96. Bu âyetin hükmü “Müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün.” (Tevbe, 9/5). âyetiyle nesholmuştur. Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XIV, 145.

²⁴² Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XIV, 141-146.

²⁴³ Hicr, 15/97-98.

²⁴⁴ Nahl, 16/127-128.

²⁴⁵ Câsiye, 45/14. Bu âyetin hükmü müfessirlerin icmâsiyle mensuttur. Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XXI, 81-83.

²⁴⁶ Hac, 22/38.

²⁴⁷ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XIV, 141-146, 407; XVI, 571; XXI, 80.

Mekkelilerin Habeş ülkesiyle uzun süreli ticari ilişkilerinin bulunması, Habeş hükümdarı Necâşî'nin adaletli ve hakperest biri olarak tanınması etkili olmuştur. Habeşistan'a hicretten sonra Mekke müşriklerinin Müslümanlara baskısı bir süre azalınca Habeşistan'a giden Müslümanların bir kısmı Mekke'ye geri dönmüşlerdir. Müslümanların sayısının giderek artması, özellikle Medinelilerin Mekke'ye gelerek Resûlullah'a (s.a.) biat etmeleri, Habeşistan muhacirlerinin bir kısmının geri dönmesi Mekke müşriklerinin dikkatinden kaçmamış, onların Müslümanlara karşı tavırlarını daha da sertleştirmiştir. Bunun üzerine Resûlullah, (s.a.) Müslümanlara Medine'ye hicret etmelerini emretmiştir. *"Onlar, haksız yere, sırf, "Rabbimiz Allah'tır" demelerinden dolayı yurtlarından çıkarılmış kimselerdir."*²⁴⁸ *"Zulme uğradıktan sonra Allah yolunda hicret edenlere gelince, elbette onları dünyada güzel bir şekilde yerleştiririz. Ahiret mükâfatı ise daha büyüktür. Keşke bilselerdi..."*²⁴⁹ âyetleri Müslümanların Mekke'den ayrılarak Medine'ye hicret etmelerinin temel nedenini Mekke müşriklerine karşı tevhid mücadelesi vermeleri ve bunun neticesinde müşriklerin zulmüne maruz kalmaları olduğunu belirtmektedir.²⁵⁰

Müslümanların Mekke'den Medine'ye hicret etmelerinin nedenini ve hicretin onlara kazandırdıklarını bildiren *"Zulme uğradıktan sonra Allah yolunda hicret edenlere gelince, elbette onları dünyada güzel bir şekilde yerleştiririz. Ahiret mükâfatı ise daha büyüktür. Keşke bilselerdi..."*²⁵¹ âyetindeki "elbette onları dünyada güzel bir şekilde yerleştiririz." ifadesini Mücâhid "onları dünyada güzel bir şekilde rızıklandıracağız." şeklinde yorumlamış, Taberî ise *"Elbette onları dünyada güzel bir şekilde yerleştiririz."* ifadesinin "onları yerleştireceğiz." anlamına geldiğini ifade etmiş, *"Andolsun, biz İsrailoğullarını çok güzel bir yurda yerleştirdik"*²⁵² âyetini de görüşüne delil göstermiştir. Taberî ayrıca bu âyetin Ebû Cendel b. Süheyl hakkında nazil olduğuna dair de bir rivayete de yer vermiştir.²⁵³

²⁴⁸ Hac, 22/40.

²⁴⁹ Nahl, 16/41.

²⁵⁰ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XIV, 223, 224, 577.

²⁵¹ Nahl, 16/41.

²⁵² Yunus, 10/93.

²⁵³ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XIV, 224-225. Mekke'de Müslüman olan Ebû Cendel'i babası Süheyl b. Amr hapsedmişti. Ebû Cendel, Hudeybiye anlaşması esnasında Mekke'den kaçarak Resûlullah'a sığınmış, Resûlullah, anlaşma gereği onu Mekkelilere geri teslim etmiştir. Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XXI, 300-301. İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe*, VI, 54-56; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I-II, 318.

Medineli Müslümanların ikici Akabe biatında Resûlullah'a (s.a.) Medine'ye geldiği takdirde kendi canlarını, eşlerini ve çocuklarını korudukları her şeyden kendisini de koruyacaklarına dair güvence vermeleri üzerine Resûlullah "Allah, Medineli Müslümanları sizlerin kardeşleri, yurtlarını da emin olacağınız bir yer kıldı." diyerek onların bu davetini kabul etmiş ve Müslümanlara Medine'ye hicret etmelerini emretmiştir. *"Ey iman eden kullarım! Şüphesiz ki benim arzım (yeryüzü) geniştir. O halde ancak bana kulluk edin. Her can ölümü tadacaktır. Sonra bize döndürüleceksiniz. İman edip salih amel işleyenler var ya, onları içinden ırmaklar akan ve içinde ebedi kalacakları cennet köşklerine yerleştireceğiz. Çalışanların mükâfatı ne güzeldir! Onlar, sabreden ve yalnız Rablerine tevekkül eden kimselerdir."*²⁵⁴ âyetleri de Müslümanları hicret için teşvik etmiş, hicret nedeniyle karşılaşabilecekleri zorluklara dikkat çekmiş ve sabretmeleri halinde elde edecekleri dünyevi ve uhrevî mükâfatları müjdelemiştir. Resûlullah'ın emri üzerine Müslümanlar gruplar halinde Medine'ye hicret etmeye başlamışlar, Resûlullah henüz kendisine hicret izni verilmediği için Mekke'den ayrılmamıştır. Müslümanların Medine'ye hicret etmelerine Mekke müşrikleri tepkisiz kalmamışlardır. Mekke ileri gelenleri, hicretle birlikte Resûlullah'ın (s.a.) mesajının etkisinin daha da artmasından ve Medine'de kendilerine karşı siyasi bir güç oluşturmasından endişe ettikleri için Resûlullah (s.a.) hakkında kalıcı bir çözüm bulmak üzere Dârünnedve'de bir araya gelmişler, yapılan toplantıda Resûlullah'ın (s.a.) hapsedilmesi, Mekke dışına çıkarılması ve öldürülmesi yönünde üç farklı görüş ortaya çıkmış, ilk iki görüşün sorunu çözmekten ziyade daha da karmaşık hale getireceğinde hem fikir olmuşlar ve nihai karar olarak her kabileden eli silah tutan bir gencin seçilmesiyle oluşturulacak bir ekibin Resûlullah'ı (s.a.) öldürmesi konusunda anlaşmışlardır. Böyle bir karar almalarında Haşimoğulları'nın bütün Kureyş'i karşısına alarak kan davası güdemeyeceğini ve sorunu diyet yoluyla çözebilecekleri düşüncesi de etkili olmuştur. Resûlullah (s.a.) hakkında ortak bir plan konusunda anlaşmışlarından ötürü bu güne "zahmet günü" denmiştir. Kureyş'in aldığı bu kararı Resûlullah'a (s.a.) amcası Ebû Talib haber verince Resûlullah, (s.a.) Kureyş'in bu kararından vahiy yoluyla haberdar olduğunu söylemiştir. Resûlullah, (s.a.) kendisine hicret izni verilmesiyle Mekke müşriklerinin planlarını uygulamalarına fırsat vermeden geceleyin Hz. Ali'yi kendi yatağına yatırarak Hz. Ebû Bekir ile birlikte Sevr mağarasına sığınmak üzere

²⁵⁴ Ankebût, 29/56-59.

Mekke'den ayrılmıştır. Resûlullah'ın (s.a.) evini kuşatan Mekke müşrikleri sabah olunca evde sadece Hz. Ali'yi bulunca Resûlullah'ın (s.a.) Mekke'den ayrıldığını fark etmişler, yakalamak üzere yola koyulmuşlardır. “*Hani kâfirler seni tutuklamak veya öldürmek, ya da (Mekke'den) çıkarmak için tuzak kuruyorlardı. Onlar tuzak kuruyorlar. Allah da tuzak kuruyordu. Allah tuzak kuranların en hayırlısıdır.*”²⁵⁵ “*Seni o yerden sürüp çıkarmak için neredeyse seni sıkıştıracaklardı.*”²⁵⁶ âyetleri Mekke müşriklerinin Resûlullah (s.a.) için hazırladıkları tuzakları ve bu tuzaklara karşı Allah'ın O'na olan nimetlerini hatırlatmaktadır. Yine Mekke müşriklerinin Dârünnedve'deki toplantıda dile getirdikleri “*Onun zamanın felaketine uğramasını bekleyin, yok olup gitsin. Nitekim bundan önce Züheyr ve Nâbiğa gibi şairler de yok olup gittiler. Bu da onlar gibi birisidir.*” şeklindeki düşünceleri “*Yoksa onlar, “O bir şairdir; onun, zamanın felaketlerine uğramasını bekliyoruz” mu diyorlar?*”²⁵⁷ âyetinde haber verilmiştir.²⁵⁸ İbn Hişâm da bu âyet ve “*Hani kâfirler seni tutuklamak veya öldürmek, ya da (Mekke'den) çıkarmak için tuzak kuruyorlardı. Onlar tuzak kuruyorlar. Allah da tuzak kuruyordu. Allah tuzak kuranların en hayırlısıdır.*”²⁵⁹ âyetinin Mekke müşriklerinin Resûlullah'ın (s.a.) akıbetini belirlemek için yaptıkları toplantı hakkında nazil olduğunu nakletmektedir.²⁶⁰

Sevr mağarasına sığınan Resûlullah (s.a.) ve Hz. Ebû Bekir'i takip eden Mekke müşrikleri ayak seslerinin işitilebileceği bir mesafeye kadar mağaraya yaklaşmışlar, bu durum Hz. Ebû Bekir'i endişelendirmiş, bunun üzerine Resûlullah (s.a.) “Üçüncüleri

²⁵⁵ Enfâl, 8/30. İbn Abbas'a göre bu âyet Medeni'dir. Mücâhid ve İkrime'ye göre ise Mekki'dir. Bu âyetteki (liyûsbütûke) kelimesi hakkında farklı yorumlar söz konusudur. İbn Abbas, Mücâhid, Katâde ve Süddî âyette geçen bu kelimenin “bağlamak” anlamına geldiğini söylemişlerdir. İbn Cüreyc ve İbn Zeyd'e göre âyetteki bu kelime “hapsetmek” anlamına gelmektedir. Muttâlip b. Ebû Vedâ'nın rivayetine göre âyetteki bu ifade “büyü yapmak” anlamına gelmektedir. Ona göre kelimenin bu anlama gelmesinin nedeni konuyla ilgili bir rivayettir. Ebû Talib, Resûlullah'a “Kavmin sana karşı ne gibi tuzaklar kurduğunu biliyor musun?” diye sorunca Resûlullah "Beni büyülemeyi, öldürmeyi ve yurdumdan çıkarmayı istiyorlar.” demiş, Ebû Talip kendisine bunu kimin bildirdiğini sorunca “Rabbim bildirdi.” demiştir. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, XI, 132-134.

²⁵⁶ İsrâ, 17/76.

²⁵⁷ Tur, 52/30.

²⁵⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, XI, 132-141; XV, 18-20; XVIII, 435. İbn Abbâs, Süddî ve İbn Zeyd'in rivayetlerine göre Mekke müşriklerinin bu toplantısına şeytan saygı değer yaşlı bir zat olarak katılmıştır. Konuyla ilgili rivayetlerine göre Mekkeliler dah önce hiç görmedikleri bu şahsa kim olduğunu ve niçin burada bulunduğunu sorunca kendisinin Necidli bir şeyh olduğunu, Mekkelilerin önemli bir konu için toplanacaklarını duyduğu için görüş ve nasihatlerinden istifade etmeleri için buraya geldiğini söylemiştir. Taberî konuyla ilgili İbn Abbâs'dan iki rivayete yer vermekte bunlardan birisinde şeytanın toplantıya katıldığı yer almakta, diğerinde ise yer almamaktadır. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, XI, 134-138. İbn Hişâm ve İbn Sa'd'ın rivayetlerinde de bu toplantıya İblis Necidli bir ihtiyar olarak katılmıştır. İbn Hişâm, *es-Sîre*, I-II, 480-481. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 193-194.

²⁵⁹ Enfâl, 8/30.

²⁶⁰ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 484.

Allah olan iki kişi hakkındaki zannın nedir?” diyerek onu teskîn etmiştir. Mağaranın önüne kadar gelen Mekke müşrikleri mağaranın girişinde örümcek ağının olduğunu görünce Resûlullah’ın (s.a.) burada olamayacağı kanaatine vararak geri dönmüşlerdir. Resûlullah, (s.a.) burada üç gün kalmış, bu süre zarfında Hz. Ebû Bekir’in oğlu Abdullah, Resûlullah’ı (s.a.) Mekkelilerin faaliyetlerinden haberdar etmiş, kızı Esma ise akşamüstü yemek getirmiştir. Hz. Ebû Bekir’in sürüsünü otlatan azâdlısı Âmir b. Führeyre de üç gün boyunca akşam koyunları mağaranın yanına getirerek Resûlullah (s.a.) ve Hz. Ebû Bekir’e süt ikram etmiş, Mekke’den haber getiren Abdullah b. Ebû Bekir sabahleyin Mekke’ye dönerken koyunlarıyla onu takip ederek izini kaybettirmesine yardımcı olmuştur. *“Eğer siz ona (Peygamber’e) yardım etmezseniz, (biliyorsunuz ki) inkâr edenler (Kureyşliler) onu iki kişiden biri olarak (Mekke’den) çıkardıkları zaman, ona bizzat Allah yardım etmişti. Hani onlar mağarada bulunuyorlardı. Hani o arkadaşına (Hz. Ebû Bekir’e), “Üzülme, çünkü Allah bizimle berâber” diyordu. Allah da onun üzerine güven duygusu ve huzur indirmiş, sizin kendilerini görmediğiniz bir takım ordularla (meleklerle) onu desteklemiş, böylece inkâr edenlerin sözünü alçaltmıştı. Allah’ın sözü ise en yücedir. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”*²⁶¹ âyeti Resûlullah’ın (s.a.) hicretin başlangıcında yaşadığı sıkıntıları ve bu sıkıntıları aşmasını sağlayan ilahi yardımı hatırlatmaktadır.²⁶²

Üç gün sonra Hira mağarasından ayrılan Resûlullah, (s.a.) terk etmek zorunda kaldığı Mekke’ye dönerek “Ey Mekke, sen Allah’ın beldeleri içinde bana en sevimli olanısın. Müşrikler çıkarmasalar da senden ayrılmazdım.” diyerek Mekke’ye olan sevgisini ve özlemini dile getirmiştir. Mekke’den ayrılmanın hüznünü yaşayan Resûlullah’ı (s.a.) teselli etmek üzere *“(Ey Muhammed!) Seni çıkararak kendi memleket halkından (Mekke) daha güçlü nice memleket halkları vardı ki, biz onları helak ettik.*

²⁶¹ Tevbe, 9/40.

²⁶² Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi ‘l-Kur’ân*, XI, 463-466. Buhârî, *Kitâbu’t-Tefsîr*, 9/9; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I-II, 476, 509-510. İbn Sa’d’ın rivayetine göre mağaranın girişine iki güvercin de yuva yapmıştır. İbn Sa’d, *et-Tabakât*, I, 195. Hz. Peygamber’in mağarada bulunduğu sırada meydana geldiği rivayet edilen bazı olağanüstü hadiselerin önemli bir kısmı daha sonra Müslümanların muhayyilesinde gelişmiş olması muhtemeldir. Demircan, “Hz. Peygamber’in Hicreti”, s. 21-22. Hicret esnasında Resûlullah’ın ilâhi koruma altında olduğunu müşriklerin mağaranın yanına kadar geldikleri halde içine bakmadan geri dönmeleri açıkça göstermektedir. Müşriklerin mağaraya bakmadan dönmelerine sebep olarak bir örümceğin mağaranın ağzına ağ ördüğünü ifade eden rivayetler pek çok muhaddis tarafından “hasen” olarak değerlendirilmiştir. Bu rivayetlerin reddini gerekli kılacak bir sebep de mevcut değildir. Ahmet Önkâl, “Hicret”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998, C. 17, s. 458-462.

Onların hiçbir yardımcısı da olmadı.”²⁶³ âyeti nazil olmuştur.²⁶⁴ Mekke müşriklerinin Resûlullah’ı (s.a.) Mekke’den ayrılmak zorunda bırakmalarına Hz. Ebû Bekir’in tepkisi ise “Mekkeliler, haksız yere Resûlullah’ı (s.a.) yurdundan çıkardılar. Biz Allah’tan geldik, yine Allah’a döneceğiz. Mekkeliler bu yaptıklarının cezasını çekecekler.” şeklinde olmuştur.²⁶⁵

Resûlullah’ın (s.a.) Mekke’den ayrılmasıyla risâletin Mekke dönemi sona ermiş, Medine dönemi başlamış oldu. Allah, Resûlullah’a (s.a.) bu yeni döneme “*(Çıkacağım yerden de, Mekke’den de) beni doğruluk ve esenlik içinde çıkar. Rabbim! (Gireceğim yere, Medine’ye) doğruluk ve esenlik içinde girmemi sağla. Katından bana yardımcı bir kuvvet ver.*”²⁶⁶ âyetinde bildirildiği şekilde başlamasını emretmiştir.²⁶⁷

Resûlullah’a (s.a.) hicret yolculuğuna başladığı Mekke’den ayrılırken ve hicret yurdu Medine’ye girerken nasıl hareket etmesi gerektiği hakkında nazil olduğu rivayet edilen “*Rabbim! (Gireceğim yere, Medine’ye) doğruluk ve esenlik içinde girmemi sağla. (Çıkacağım yerden de Mekke’den de) beni doğruluk ve esenlik içinde çıkar. Katından bana yardımcı bir kuvvet ver.*”²⁶⁸ âyeti hakkında müfessirler farklı yorumlarda bulunmuşlardır. İbn Abbâs, Hasan-ı Basrî, Katâde ve İbn Zeyd, âyette bahsi geçen “Rabbim! (Gireceğim yere) doğruluk ve esenlik içinde girmemi sağla. (Çıkacağım yerden de) beni doğruluk ve esenlik içinde çıkar.” cümlesinde girilecek yeri Medine, çıkılacak yeri de Mekke olarak yorumlamışlardır. Taberî âyetle ilgili olarak bu görüşü tercih etmiş ve bu görüşü tercih etmesinin nedenini “*Seni o yerden sürüp çıkarmak için neredeyse seni sıkıştıracaklardı. Bunu yapabilselerdi senin ardından orada pek az kalırlardı.*”²⁶⁹ âyetiyle irtibatlandırmıştır. Ona göre bu âyette Mekke müşriklerinin Resûlullah’ı (s.a.) Mekke’den çıkarmak niyetinde olduklarını haber verilmekte ve Resûlullah’a (s.a.) doğruluk ve esenlik içinde Mekke’den çıkması, doğruluk ve esenlik içinde Medine’ye girmesi için kendisinden yardım talebinde bulunması emredilmektedir. İbn Abbâs’ın konuyla ilgili diğer bir rivayetine göre doğruluk ve esenlik içinde girilecek

²⁶³ Muhammed, 47/13.

²⁶⁴ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXI, 198.

²⁶⁵ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XVI, 573.

²⁶⁶ İsrâ, 17/80.

²⁶⁷ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XV, 54-58. Medine’ye hicretin siyasi anlamı ve hedefi bu âyetle ortaya konmuştur. Ahmet Özel, “Hicret”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998, C. 17, s. 462-466.

²⁶⁸ İsrâ, 17/80.

²⁶⁹ İsrâ, 17/76.

şey ölüm, doğruluk ve esenlik içinde çıkılacak yer ise öldükten sonra dirilmedir. Mücâhid, doğruluk ve esenlik içinde girilecek ve çıkılacak şey peygamberlik vazifesinin üstlenilmesi ve yerine getirilmesi olarak yorumlarken Katâde, doğruluk ve esenlik içinde girilecek yerin cennet, çıkılacak yerin ise Mekke'den Medine'ye hicret olduğunu belirtmiştir. Ebû Salih'in yorumuna göre doğruluk ve esenlik içinde girilecek şey İslâm'dır. Dahhâk'a göre ise doğruluk ve esenlik içinde girilecek ve çıkılacak yer Mekke'dir.²⁷⁰

Resûlullah, (s.a.) Hz. Ebû Bekir ve Âmir b. Führeyre ile birlikte Mekke'den ayrılmadan önce anlaştıkları müşrik Abdullah b. Uraykıt'ın rehberliğinde Mekke-Medine arasında bilinenin aksine bir güzergâh takip ederek Medine'ye doğru yola çıktılar. Resûlullah'ı (s.a.) Medine'ye ulaşmadan ele geçirmek isteyen Mekke müşrikleri yakalayıp geri getirene yüz deve ödül verileceğini duyurdu. Bu ödülü elde etmek isteyenlerden Sürâka b. Cüşum, hicret yolcularına yaklaştığı sırada önce atının tökezlemesiyle düşmüş, ısrar edince atın ayakları kuma gömülmüş, bunun üzerine korkuya kapılarak Hz. Peygamber (s.a.) ile karşılıklı himaye ve sadakat sözleşmesine razı olmuş, kabileyi yakalamak üzere yola çıkanları da Mekke'ye geri döndürmüştür. Resûlullah, (s.a.) Rebiulevvel ayının on ikisinde Pazartesi günü Kubâ'ya gelmiştir. Günlerdir Resûlullah'ın (s.a.) gelişini bekleyen Medineliler, o gün de güneşin yakıcı sıcağında gölgelikler kalmayınca kadar beklemişler, evlerine geri dönen Medineliler, bir Yahudinin haber vermesiyle Resûlullah'ın (s.a.) geldiğinden haberdar olmuşlardır.

Resûlullah'ı (s.a.) görmek için gelenler bir hurma ağacının gölgesine oturan Resûlullah'ı daha önce hiç görmediklerinden onu tanıyamamışlardır. Resûlullah'ın üzerinden gölge zail olunca Hz. Ebû Bekir'in yerinden kalkarak Resûlullah'ı (s.a.) ridasıyla gölgelendirmesi üzerine Resûlullah'ın (s.a.) kim olduğunu öğrenmişlerdir.²⁷¹ Resûlullah, (s.a.) Kuba'da Külsûm b. Hidm'in yanına inmiş, Sa'd b. Hayseme'nin evinde de insanlarla bir araya gelmiştir. Resûlullah'ın (s.a.) Mekke'de yerine bıraktığı Ali b. Ebû Talib de Resûlullah'ın (s.a.) emanetlerini sahiplerine teslim ederek üç gün sonra Mekke'den ayrılmış ve Kubâ'da Resûlullah'a (s.a.) yetişmiştir. Pazartesi, Salı, Çarşamba ve Perşembe günleri Kuba'da kalan Resûlullah, (s.a.) mescidini yaptıktan sonra cuma namazını kılarak buradan ayrılmıştır. Böylece Resûlullah, (s.a.) Ranunda vadisindeki

²⁷⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XV, 54-58.

²⁷¹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 485, 488,492, 499. İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 196, 199.

mescidde Medine'deki ilk cuma namazını kılmış oldu. “İlk günden temeli takva (Allah'a karşı gelmekten sakınmak) üzerine kurulan mescit, içinde namaz kılmana elbette daha layıktır. Orada temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da tertemiz olanları sever.”²⁷² âyeti Resûlullah'ın (s.a.) Kubâ'da inşa ettirdiği ilk mescidin kutsiyetini belirtmektedir.²⁷³ Benî Sâlim b. Avf yurdundan ayrılan Resûlullah'ı (s.a.) yolculuğu boyunca farklı kabileler misafir etmek için yarışmalarına karşı devesinin üzerinde bulunan Resûlullah (s.a.) “O, memurdur, yolunun üzerinden çekiliniz.” demiştir. Nihayet, Resûlullah'ın (s.a.) devesi Benî Neccâr'dan iki yetim çocuk Sehl b. Amr ve Süheyl b. Amr'a ait hurma kurutmak için kullanılan bir alana çökmüş, Resûlullah (s.a.) burada bulunan Ebû Eyyüb Hâlid b. Zeyd'in evine yerleşerek mescidin inşasına kadar yedi ay süreyle orada kalmıştır.²⁷⁴

Bu ilk mescidin önemini bildiren “İlk günden temeli takva üzerine kurulan mescid, içinde namaz kılmana elbette daha layıktır. Orada temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da tertemiz olanları sever.”²⁷⁵ âyetinde bahsi geçen mescidin hangisi olduğunadair müfessirler ihtilaf etmiştir. İbn Ömer, Ebû Saîd b. Müseyyeb, Harice b. Zeyd, Sehl b. Sa'd, İbn Ebû Saîd, Übeyy b. Ka'b ve Ebû Saîd el-Hudrî'nin rivayetlerine göre âyette bahsi geçen mescit Mescid-i Nebî'dir. İbn Abbâs, Atıyye, İbn Büreyde, İbn Zeyd ve Urve b. Zübeyr ise ilk günden temeli takva (Allah'a karşı gelmekten sakınmak) üzerine kurulan mescidin Kubâ mescidi olduğunu rivayet etmişlerdir. Taberî ilgili rivayetler arasından birinci görüşü tercih etmiş, bu görüşü tercih etmesinin nedeni olarak birinci görüşle ilgili rivayetlerin daha sahih olmasını göstermiştir.²⁷⁶ Buhârî, Resûlullah'ın (s.a.) Benî Amr b. Avf yurduna geldiği zaman temeli takva üzerine kurulan mescidin inşa edildiğini Taberî'nin konuyla ilgili rivayetini zayıf bulduğu Urve b.

²⁷² Tevbe, 9/108.

²⁷³ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XI, 682- 687.

²⁷⁴ İbn Hişâm, *es-Sîre*, I-II, 493- 496. İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 200-204.

²⁷⁵ Tevbe, 9/108.

²⁷⁶ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XI, 682-687. Ebû Saîd el-Hudrî'nin rivayetine göre ise Benî Hudrâ'dan ve Benû Avf'tan iki kişi temeli takva üzerine kurulan mescit hakkında tereddüde düşmüşler, Benî Avflı Kubâ Mescidi olduğunu, Benî Hudra'dan olanı Resûlullah'ın mescidi olduğunu söylemiş, sonrasında konuyu Resûlullah'a sormuşlar, Resûlullah da “O mescid, içinde bütün hayırların bulunduğu bu mesciddir.” demiştir. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XI, 687.

Zübeyr'den nakletmektedir. İbn Sa'd da eserinde konuyla ilgili rivayetlere yer vermiş, onun naklettiği rivayetlerde de bu iki farklı görüş yer almaktadır.²⁷⁷

2. Medine'ye Hicrete Mekke Müşriklerinin Tepkileri

Müslümanların Medine'ye hicret etmelerinin siyasi, ekonomik ve dini açıdan kendileri için muhtemel risklerinin farkında olan Mekke müşrikleri Müslümanların Medine'ye hicretine engel olmak için her türlü zorluğu çıkarmışlardır. Hicret için yola çıkanlardan Süheyb b. Sinan'ı yakalayan müşrikler, Süheyb b. Sinan'ın bütün mal varlığını Mekkelilere vermeyi teklif etmesi karşılığında hicret etmesine izin vermişlerdir. Süheyb b. Sinan'ın maddi bedel karşılığı olarak hicret etmesine izin vermeleri Mekkelilerin bu konuda çok da tutarlı olmadıklarını göstermektedir. Yine Medine'ye hicret için yola çıkan Ebû Zer el- Gıfârî'yi kendi kavmi "Merrü Zahrân" da yakalamış, o da kavminin elinde kaçarak Medine'ye zorlukla ulaşmıştır. Bu iki sahabe ve benzerlerinin hicret esnasında karşılaştıkları zorluklar ve yaptıkları fedakârlıklar "*İnsanlardan öylesi de vardır ki, Allah'ın rızasını kazanmak için kendini feda eder. Allah kullarına çok şefkatlidir.*"²⁷⁸ âyetinde dile getirilmiştir.²⁷⁹

Mekke müşriklerinin hicret etmelerini engellemek için kendilerine çıkardıkları her türlü zorluğu aşarak Medine'ye ulaşanlar hakkında nazil olduğu belirtilen "*İnsanlardan öylesi de vardır ki, Allah'ın rızasını kazanmak için kendini feda eder. Allah kullarına çok şefkatlidir.*"²⁸⁰ âyeti hakkında müfessirler ihtilaf etmiştir. Katâde, bu âyetin Allah yolun cihad eden ensar ve muhacir hakkında nazil olduğunu, İkrime ve Re'bi, âyetin Süheyb b. Sinan ve Ebû Zer el-Gıfârî hakkında nazil olduğunu, Muğîre, Katâde, Hazm b. Ebû Hazm ve Ebû Halil, âyetin nefsinin Allah için feda eden, Allah yolunda cihad eden, iyiliği emredip kötülükten nehyeden kişiler hakkında nazil olduğunu belirtmişlerdir. Taberî de âyetin genel ifadesini göz önünde bulundurarak son izah şeklini

²⁷⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 210-212. Buhârî, "Menâkıbü'l-enşâr", 45. İbn Kesîr, âyette bahsi geçen mescidin "Mescid-i Nebevî" olduğunu belirtmektedir. İsmâil b. Ömer b. Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Kahire:1932-39, III, 218.

²⁷⁸ Bakara, 2/207.

²⁷⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, III, 591-592. Resûlullah, Süheyb'in bu davranışından haberdar olunca "Süheyb kazandı, Süheyb kazandı." demiştir. İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 209.

²⁸⁰ Bakara, 2/207.

tercih etmiş, Süheyb b. Sinan ve Ebû Zer el- Gıfârî'nin de âyette vasıflarından bahsedilen insanlara dâhil olduklarını belirtmiştir.²⁸¹

Bazı Müslümanlar müşriklerin engellerini aşarak Medine'ye ulaşırken bazıları hicret yolculuğu esnasında müşrikler tarafından yakalanıp Mekke'ye geri getirilerek ağır işkencelere maruz kalmışlardır. Bu kimselerden bazıları da sözlü olarak irtidat etmişlerdir. *“İnsanlardan öyleleri vardır ki, “Allah'a inandık” derler. Ama Allah uğrunda bir ezaya uğratılınca insanlardan gördükleri baskı ve işkenceyi Allah'ın azabı gibi tutar. Andolsun, Rabbinden bir yardım gelecek olsa mutlaka, “Biz de sizinle beraberdik” derler. Allah, herkesin kalbinde olanı en iyi bilen değil midir?”*²⁸² âyeti bu Müslümanların maruz kaldıkları sıkıntıları bildirmekte ve bu sıkıntılar karşısında takındıkları tavrı kınamaktadır. Hicret edemeyen bu Müslümanlar ümitlerini kaybetmiş bir haldeyken haklarında *“Sonra şüphesiz ki Rabbin, eziyete uğratıldıktan sonra hicret eden, sonra Allah yolunda cihat edip sabreden kimselerin yanındadır. Şüphesiz Rabbin bundan sonra da çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”*²⁸³ âyeti nazil olarak Allah'ın kendilerini bağışladığını bildirmiş, hicret etmek için onları teşvik etmiştir. Bu âyetin kendilerine ulaşmasından sonra Mekke'den yola çıkan Müslümanlardan bir kısmı müşrikler tarafından şehit edilmiş, bir kısmı da Medine'ye ulaşmışlardır.²⁸⁴ Müslümanların hicret öncesi ve hicret esnasında bu tür sıkıntılarla karşılaşmalarının nedeni *“Allah, elbette kendisine iman edenleri de bilir ve elbette münafıkları da bilir.”*²⁸⁵ âyetinde ifade edilen maksadın gerçekleşmesi için olduğu belirtilmiştir.²⁸⁶

Hicretleri esnasında müşrikler tarafından yakalanıp Mekke'ye geri getirilen ve zulme maruz kalan Müslümanlar hakkında indiği nakledilen *“İnsanlardan öyleleri vardır ki, “Allah'a inandık” derler. Ama Allah uğrunda bir ezaya uğratılınca insanlardan gördükleri baskı ve işkenceyi Allah'ın azabı gibi tutar. Andolsun, Rabbinden bir yardım gelecek olsa mutlaka, “Biz de sizinle beraberdik” derler. Allah, herkesin kalbinde olanı*

²⁸¹ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, III, 592-594.

²⁸² Ankebût, 29/10.

²⁸³ Nahl, 16/110.

²⁸⁴ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XIV, 378-380; XVIII, 366-367. “Sonra şüphesiz ki Rabbin, eziyete uğratıldıktan sonra hicret eden, sonra Allah yolunda cihat edip sabreden kimselerin yanındadır. Şüphesiz Rabbin bundan sonra da çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” âyeti Ammâr b. Yâsir, Ayyâş b. Ebû Rebîa, Velîd b. Ebû Rebîa ve Velîd b. Velîd hakkında nazil olmuştur. Bazıları da bu âyetin İbn Ebû Serh hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir. Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XIV, 380-381. İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 498, 499. İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 252.

²⁸⁵ Ankebût, 29/11.

²⁸⁶ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XVIII, 367.

en iyi bilen değil midir?”²⁸⁷ âyetinin sebep-i nüzûlü hakkında farklı rivayetler söz konusudur. Katâde ve İbn Abbâs’a göre bu ve sonrasındaki âyet, hicret etmek için yola çıkıp da müşrikler tarafından tekrar Mekke’ye geri getirilen bir topluluk hakkında nazil olmuştur. Onların rivayetine göre bu sûrenin ilk on âyeti Medenî, kalan kısmı ise Mekki’dir. Dahhâk’a göre bu âyet, Mekke’de inandığını söyleyen bir kısım insanların müşriklerin işkencesine maruz kalması ve bu kimselerin müşriklerin kendilerine dünyada yaptıkları işkenceyi Allah’ın azabı gibi kabul ederek küfre geri dönmeleri üzerine nazil olmuştur. İbn Zeyd’e göre bu âyette bahsi geçen kimseler münafıklardır. Bunlar Allah’a iman ettikleri için işkenceye uğramışlar ve müşriklerin kendilerine dünyada yaptıkları işkenceyi Allah’ın azabı gibi kabul ederek inkâr etmişlerdir. Taberî’ye göre ise bu âyet, hicret öncesi ve hicret esnasında müşriklerin baskı ve işkencesi sonucu inkâr eden kimseleri söz konusu etmektedir.²⁸⁸

Bazı Müslümanlar ise Medine’ye hicret etmeyerek Mekke’de kalmışlar, müşrikler tarafından fitneye düşürülerek irtidat etmişlerdir. Ayyâş b. Ebû Rebîa, Velîd b. Velîd ve Hişâm b. Âs bu kimselerden bazılarıdır. Bunlar “Bizim için artık tevbe söz konusu değil, çünkü bizler İslam’ı tanıdıktan sonra imtihan olduk ve İslâm’ı terk ettik.” düşüncesiyle umutsuzluğa düşmüşlerdir. Medine’ye hicret eden Müslümanlar da irtidat ettikleri için bunların tövbelerinin kabul edilmeyeceğini düşünüyorlardı. Bu kimseler hakkında “De ki: *“Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”*”²⁸⁹ âyeti nazil olunca Resûlullah’a (s.a.) vahiy kâtipliği yapan Hz. Ömer, bu âyeti Mekke’de bulunan bu kişilere göndermiş, bu durumdaki kimseler âyetin kendilerine ulaşması üzerine Medine’ye hicret etmişlerdir.²⁹⁰

²⁸⁷ Ankebût, 29/10.

²⁸⁸ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XVIII, 364- 367.

²⁸⁹ Zümer, 39/53.

²⁹⁰ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XX, 227-228. Konuyla ilgili olarak İbn Hişâm ve İbn Sa’d şu bilgiye yer vermektedirler: Medine’ye hicret eden Ayyâş b. Ebû Rebîa, Mekke’den gelen Ebû Cehil b. Hişâm ve Hâris b. Hişâm’ın “Annen seni görmek için saçlarını taramamaya ve güneşin altında kalmaya yemin etti. Ona acı.” diyerek kendisini ikna etmeleri üzerine annesinin isteğini yerine getirmek ve Mekke’deki mallarını getirmek üzere geri dönmeye karar verdi. Mekke’ye dönerlerken Ebû Cehil ve Hâris b. Hişâm kendisine işkence etmişler, eli kolu bağlı bir şekilde Mekke’ye getirerek “Ey Mekke halkı, siz de ayak takımlarınıza yaptığımız şekilde yapınız.” demişlerdir. Ayyâş b. Ebû Rebîa, müşriklerin kendisine yaptıklarından dolayı irtidat etti. Bu şekilde irtidat edenler hakkında Medineli Müslümanlar “Allah, dininden dönenlerin ne sadakasını, ne hayırlarını, ne de tövbelerini kabul eder. Çünkü onlar Allah’a imandan sonra küfre döndüler.” diye kınamışlardır. Bu kimseler de kendileri hakkında benzer şeyler söylüyorlardı. Müslümanların ve onların bu düşünceleri üzerine “Ey nefislerinde aşırı giden kullarım...”

Hicretten geri kalarak irtidat edenlere hicret ettikleri takdirde günahlarının bağışlanacağını bildiren “*De ki: “Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. Azap size gelmeden önce Rabbinize dönün ve O’na teslim olun. Sonra size yardım edilmez.”*”²⁹¹ âyetleri hakkında Taberî müfessirlerden farklı görüşler nakletmiştir. İbn Abbâs’a göre bu âyet, Mekkelilerin “Muhammed, putlara tapanların, Allah’a şirk koşanların ve haksız yere adam öldürenlerin bağışlanmayacağını iddia ediyor. Bizler Allah’a ortak koştuk, haksız yere adam öldürdük, bütün bu yaptıklarımızdan sonra nasıl Müslüman olup hicret edeceğiz.” demeleri üzerine nazil olmuştur. İbn İshâk ve Atâ b. Yesâr’a göre ise bu âyet Medine’de Vahşi ve arkadaşları hakkında nazil olmuştur. Katâde’ye göre bu âyet büyük günah işleyen müşrikler hakkında; Süddî’ye göre işledikleri günahlardan ötürü ümitsizliğe düşen Mekke müşrikleri hakkında nazil olmuştur. İbn Zeyd’e göre ise bu âyet, cahiliye dönemindeki ahlaki anlayıştan hoşlanmayan bir kavmin Resûlullah’ın peygamberliğinden haberdar olması üzerine “Keşke Muhammed bize gelseydi de O’na iman etseydik.” diye temenni etmeleri ve “Allah ve Resûlü bizi dine nasıl kabul eder?” diyerek Resûlullah’a (s.a.) bir elçi göndermeye karar vermeleri üzerine nazil olmuştur. Taberî âyetle ilgili farklı rivayetlerden herhangi birisini tercih etmemiş ve âyetin mânasının umumi olduğunu, nefisleri aleyhine aşırı giden mümin ve müşrik herkesi teşmil ettiğini belirtmiştir.²⁹²

3. Hicret Eden Müslümanlara Yakınlarının Tepkileri

Müslümanların müşrik yakınları da onların bu ilâhi emre itaat etmemeleri için değişik stratejiler izleyerek Müslümanları bu kutlu yolculuktan alıkoymak istemişlerdir. Sa’d b. Ebû Vakkâs’ın hicret etmesi üzerine annesi “Oğlum dönünceye kadar hiçbir ev beni gölgelendirmesin.” demiş ve oğlu geri dönünceye kadar kendini cezalandıracağını söylemiştir. Bu ve benzeri hadiseler üzerine “*Biz insana, ana-babasına iyilik etmesini emrettik. Şâyet onlar seni, hakkında hiçbir bilgin olmayan şeyi bana ortak koşman için zorlarsa, bu takdirde onlara itaat etme. Dönüşünüz ancak bana olacaktır ve ben*

âyeti ve sonrasındaki iki âyet nazil olması üzerine Hz. Ömer, bu âyetleri bizzat kendisi yazarak Hişâm b. As’a göndermiş, mektubu alan Ayyâş, tekrar Medine’ye hicret etmiştir. İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 498, 499. İbn Sa’d, *Tabakât*, I, 193, III, 252.

²⁹¹ Zümer, 39/53-54.

²⁹² Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XX, 224-226, 230.

yapmakta olduklarınızı size haber vereceğim.”²⁹³ âyeti nazil olarak hicret etmekle yükümlü Müslümanların bu konuda nasıl bir tavır takınmaları gerektiğini bildirmiştir.²⁹⁴

Müslümanlardan bazılarının ise eşleri ve çocukları onları hicret etmekten vazgeçirmek için duygusal tepkiler vermişler, bundan ötürü de bazı Müslümanlar hicret etmekten vaz geçmiş, bazıları da hicret için gecikmişlerdir. Müslümanların bu tür engellere takılmadan hicret emrinin gereğini yapmaları için *“Ey iman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olabilecekler (Allah yolundan çevirebilecekler) vardır. Onlardan (Onların Allah’ın emrini terk edin çağrılarına karşı) sakının.*”²⁹⁵ âyeti nazil olmuştur. Eşlerinin ve çocuklarının hicret etmelerini geciktirdiği bazı Müslümanlar Medine’ye hicret ettiklerinde buradaki Müslümanların dini konularda çok derinleştiklerini görünce hicret etmelerine engel olan yakınlarını cezalandırmak istemişlerdir. *“Ama (Sizi hicretten ve İslâm’a girmekten men edenleri) affeder, hoş görüp vazgeçer ve bağışlarsanız şüphe yok ki Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.*”²⁹⁶ âyeti onlara bu konuda nasıl bir yol izlemeleri gerektiğini bildirmiştir.²⁹⁷

Medine’ye hicret emri üzerine bazı Müslümanların yakınlarının hicret etmelerine engel çıkarmalarına karşı Müslümanların onlara karşı nasıl davranmaları gerektiği hakkında nazil olduğu rivayet edilen *“Ey iman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olabilecekler vardır. Onlardan sakının. Ama affeder, hoş görüp vazgeçer ve bağışlarsanız şüphe yok ki Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.*”²⁹⁸ âyetin sebab-i nüzûlü hakkında müfessirler ihtilaf etmiştir. Atâ b. Yesâr’a göre bu âyet, Mâlik b. Avf el-Eşcaî hakkında nazil olmuştur. Mâlik b. Avf el-Eşcaî bir gazveye çıkmak isteyince çocukları *“bizi nereye bırakıp gidiyorsun?”* diyerek onu rikkate getirerek sefere çıkmasına engel olmuşlar, o ve benzerleri hakkında bu âyet nazil olmuştur. İsmail b. Ebû Hâlid’e göre ise bu âyet, bazı kimseler Müslüman olduğu zaman, eş ve çocuklarının onu kınaması üzerine nazil olmuştur. Taberî, bu âyetin Müslümanları hicretten ve İslâm’a girmekten men eden yakınlarına karşı nasıl davranmaları gerektiği hakkında nazil olduğunu belirtmiştir.²⁹⁹

²⁹³ Ankebût, 29/8.

²⁹⁴ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XVIII, 363.

²⁹⁵ Teğâbün, 64/14.

²⁹⁶ Teğâbün, 64/14.

²⁹⁷ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXIII, 14-17.

²⁹⁸ Teğâbün, 64/14.

²⁹⁹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXIII, 15-18.

Hicretle emrolunan Müslümanların karşılaştıkları bir diğer sıkıntı da geride bütün mal varlıklarını bırakmaları ve Medine’de ekonomik sıkıntı yaşama endişeleriydi. “Nice canlılar vardır ki, rızıklarını taşımazlar (yiyecek biriktirmezler). Onları da sizi de Allah rızıklandırır. O hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”³⁰⁰ âyeti nazil olarak Müslümanların bu endişelerini izale etmiştir.³⁰¹

4. Bazı Müslümanların Hicretten Geri Kalmalarının Nedenleri

Hicret emrinin gelmesi üzerine bazı Müslümanlar “Ey iman edenler! Eğer küfrü imana tercih ederlerse, babalarınızı ve kardeşlerinizi bile dost edinmeyin. İçinizden kim onları dost edinirse, işte onlar, zalimlerin ta kendileridir. De ki: “Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, aşiretiniz, kazandığınız mallar, kesada uğramasından korktuğunuz bir ticaret ve beğendiğiniz meskenler size Allah'tan, peygamberinden ve onun yolunda cihattan daha sevgili ise, artık Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyin! Allah fasık topluluğu doğru yola erdirmez.”³⁰² âyetlerinde belirtilen nedenlerden ötürü hicret etmemişler, nazil olan bu âyetler, dünyevi endişelerden ötürü hicret etmeyip geri kalanları kendilerini bekleyen akıbet konusunda uyarılmış, hicret eden Müslümanları da bu tür kimseleri hicret edinceye kadar dost edinmekten men etmiştir.³⁰³

Hicretle birlikte bütün Müslümanların Medine’ye hicret etmeleri emredilmiş, “Ey iman edenler! Eğer küfrü imana tercih ederlerse, babalarınızı ve kardeşlerinizi bile dost edinmeyin. İçinizden kim onları dost edinirse, işte onlar, zalimlerin ta kendileridir. De ki: “Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, aşiretiniz, kazandığınız mallar, kesada uğramasından korktuğunuz bir ticaret ve beğendiğiniz meskenler size Allah'tan, peygamberinden ve onun yolunda cihattan daha sevgili ise, artık Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyin! Allah fasık topluluğu doğru yola erdirmez.”³⁰⁴ âyetleri de bu emrin yerine getirilmesine engel olabilecek muhtemel engellere dikkat çekerek Müslümanlara bu emrin gereğini yerine getirmelerini istemişti. Taberî, ilgili iki âyetin hicret emriyle

³⁰⁰ Ankebût, 29/60. Taberî, âyette Resulullah ve ashabına rızık endişesine kapılmadan Allah yolunda hicretten ve cihattan geri kalmamaları gerektiğinin hatırlatıldığını ifade etmiştir. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, XVIII, 437.

³⁰¹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, XVIII, 437.

³⁰² Tevbe, 9/23- 24.

³⁰³ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, XI, 383-385. Resûlullah ve Müslümanlar Medine’ye hicret edince bazı aileler Mekke’de kalmışlardır. Bu aileler Benî Cumah’dan Benî Maz’un, Benî Cahş b. Riâb, Benî Ümeyye’nin anlaşmalıları, Benî Sa’d b. Leys’den Benî Bükeyr, Benî Adıyy b. Ka’b’ın anlaşmalılarıydı. İbn Hişâm, *es-Sîre*, I-II, 499. İbn Sa’d, *Tabakât*, I, 204.

³⁰⁴ Tevbe, 9/23- 24.

birlikte küfür diyarında bulunanların dâru'l-İslâm'a hicretlerine engel olabilecek şeylere dikkat çektiğini belirtmiştir. Taberî ayrıca “Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyin!” ifadesinin Mekke fethedilinceye kadar bekleyin anlamına geldiğini belirtmiştir. Mücâhid'in rivayetine göre Müslümanlara hicret emredilince Abbâs b. Abdülmuttâlib, hacılara su dağıtımına sorumluluğunun kendisine ait olduğunu, bundan dolayı hicret edemeyeceğini; Benî Abdüddârlı Talha da Kâbe'yi koruma görevinin kendisinde olduğunu (sâhibü'l-Beyt), bundan dolayı hicret etmeyeceğini söylemişlerdir. Bu ve benzeri nedenlerden ötürü hicret etmek istemeyenler hakkında bu âyet ve sonrasındaki âyet nazil olarak belirttikleri mazeretlerin hicret etmelerine engel olamayacağını bildirmiş ve hicret etmeleri emredilmiştir.³⁰⁵

Mekke'de kalarak hicret etmeyen ve Müslümanlar aleyhine faaliyetlerde bulunan, Medine'ye geldikleri zaman da Müslüman gibi davranan bazı kimseler hakkında Müslümanlar ihtilafa düşmüşlerdir. Bir grup Müslüman bu kimselerin münafık olduğunu öldürülmeleri gerektiğini, bir grup da bunların Müslüman olduklarını öldürülmelerinin doğru olmayacağını söylemişlerdir. Bu hadise üzerine “Size ne oluyor da münafıklar hakkında iki gruba ayrıldınız? Allah onları yaptıkları işlerden dolayı baş aşağı ederek eski konumlarına (küfre) döndürmüştür. Allah'ın saptırdığını yola getirmek mi istiyorsunuz? Allah kimi saptırırsa, sen onun için asla bir çıkış yolu bulamazsın. Arzu ettiler ki kendilerinin küfre saptıkları gibi siz de sapasınız da beraber olabilirsiniz. Bu sebeple, onlar Allah yolunda hicret edinceye kadar içlerinden dost edinmeyin. Eğer bundan yüz çevirirlerse onları yakalayın ve bulduğunuz yerde öldürün. Onlardan ne bir dost edinin, ne de bir yardımcı.”³⁰⁶ âyetleri nazil olarak bu tür kimselerin münafık olduklarını ve öldürülmeleri gerektiğini bildirmiştir.³⁰⁷

Medineli Müslümanların hicret etmeyerek kendileri aleyhine faaliyette bulunan kimseler hakkında tartışmaları üzerine indiği rivayet edilen “*Size ne oluyor da münafıklar hakkında iki gruba ayrıldınız? Allah onları yaptıkları işlerden dolayı baş aşağı ederek eski konumlarına (küfre) döndürmüştür. Allah'ın saptırdığını yola getirmek mi istiyorsunuz? Allah kimi saptırırsa, sen onun için asla bir çıkış yolu bulamazsın. Arzu ettiler ki kendilerinin küfre saptıkları gibi siz de sapasınız da beraber olabilirsiniz. Bu*

³⁰⁵ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XI, 383-384.

³⁰⁶ Nîsâ, 4/88-89.

³⁰⁷ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VII, 281-291.

sebeple, onlar Allah yolunda hicret edinceye kadar içlerinden dost edinmeyin. Eğer bundan yüz çevirirlerse onları yakalayın ve bulduğunuz yerde öldürün. Onlardan ne bir dost edinin, ne de bir yardımcı.”³⁰⁸ âyetleri hakkında müfessirler ihtilaf etmiştir. Müfessirlerden bir gruba göre bu âyet, Mekke’den Medine’ye hicret etmelerine rağmen Mekke’de bulunan ticari mallarını geri getirme bahanesiyle geri dönen, yine Medine’ye hicret ettikten sonra Medine’nin havasının kendileri ağır geldiğini söyleyerek Medine’den ayrılan kimseler hakkında sahabilerin ihtilafı üzerine nazil olmuştur. Diğer bir görüşe göre bu âyetler, sahabilerin Uhud savaşı öncesi geri dönenler hakkında ihtilafı üzerine nazil olmuştur. Konuyla ilgili İbn Zeyd’in farklı bir rivayetine göre bu âyetler İfk hadisesi üzerine nazil olmuştur. Taberî’ye göre ise bu âyetler Mekke’de Müslüman olduktan sonra irtidat edenler hakkında nazil olmuştur. Çünkü âyette bahsedilenlerin Medineli olmadıkları takip eden “onlar Allah yolunda hicret edinceye kadar içlerinden dost edinmeyin” âyetinden anlaşılmaktadır. Medine, münafık, müşrik ve Müslümanların bulunduğu ve sair küfür diyarından hicret edilen bir yerdi. Bu iki âyet arasındaki siyak sibak bütünlüğü de değerlendirildiğinde en uygun görüş bu âyetin Mekke’de Müslüman olduktan sonra irtidat edenler hakkında nazil olduğu görüşüdür.³⁰⁹ Bu âyetle ilgili Buhârî’nin naklettiği rivayete göre Uhud Savaşı öncesi geri dönen Abdullah b. Ubey b. Selûl ve arkadaşları hakkında Müslümanlar ihtilafa düşmüşler, bir kısmı onların öldürülmesini, bir kısmı da öldürülmemelerini istemiş, sonrasında da “Size ne oluyor da münafıklar hakkında iki gruba ayrıldınız? Allah onları yaptıkları işlerden dolayı baş aşağı ederek eski konumlarına (küfre) döndürmüştür. Allah'ın saptırdığını yola getirmek mi istiyorsunuz? Allah kimi saptırırsa, onun için asla bir çıkış yolu bulamazsın.”³¹⁰ âyeti nazil olmuştur.³¹¹

Mekke’de kalıp hicret etmeyen ve Müslümanlara karşı olumsuz bir tutum içinde olmayan Mekkeli Müslümanlara karşı ise Medine’de bulunan Müslümanlardan “*Allah sizi, din konusunda sizinle savaşmamış, sizi yurtlarınızdan da çıkarmamış kimselere*

³⁰⁸ Nîsâ, 4/88-89.

³⁰⁹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VII, 281-291.

³¹⁰ Nîsâ, 4/88.

³¹¹ Buhârî, *Kitabu’l-Meğâzî*, 17.

(Mekke halkına) iyilik etmekten, onlara âdil davranmaktan men etmez. Şüphesiz Allah âdil davrananları sever.”³¹² âyetinde ifade edildiği şekilde davranmalarını istenmiştir.³¹³

Hicret etmeyenlere karşı Müslümanların nasıl bir tutum içinde olmaları gerektiğine dair indiği rivayet edilen “Allah sizi, din konusunda sizinle savaşmamış, sizi yurtlarınızdan da çıkarmamış kimselere (Mekke halkına) iyilik etmekten, onlara âdil davranmaktan men etmez. Şüphesiz Allah âdil davrananları sever.”³¹⁴ âyetinin nasıl anlaşılması gerektiği ve hükmünün nesh edilip edilmediği hususunda müfessirler ihtilaf etmişlerdir. Taberî’nin âyetle ilgili rivayetine yer verdiği Abdullah b. Zübeyr’e göre bu âyette kendilerine iyilikle davranılması istenenler Mekke müşriklerinin dışındaki insanlardır. Ebû Bekir’in kızı Esmâ’nın annesi Abdüluzza’nın kızı Kuteyle, henüz müşrik iken kızı Esmâ’yı ziyarete gelmiş, Esmâ, annesinin hediyelerini kabul etmeyerek evine girmesine izin vermemiştir. Hz. Aişe, Resulullah’a Esmâ’nın bu davranışının doğru olup olmadığını sorması üzerine bu âyet nazil olmuştur. İbn Zeyd ve Katâde’ye göre ise âyette kendilerine iyi davranılması ve adaletli olunması emredilen insanlardan maksat, Mekke müşriklerinden müminlere karşı savaşmamış ve onları yurtlarından çıkarmamış olan insanlardır. İbn Zeyd ve Katade’ye göre bu âyet “Müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün.”³¹⁵ âyetiyle neshedilmiştir. Taberî’ye göre ise Allah bu âyette dini mensubiyeti farklı olsa da din konusunda Müslümanlarla savaşmamış (Mekkeliler de dahil) ve onları yurtlarından çıkarmamış olanlara iyilik etmenin, onlarla ilişki kurmanın ve onlara adaletli davranmanın mahzuru olmadığını bildirmektedir. Bu konuda da bir tahsis söz konusu değildir. Ayrıca bu âyet neshedilmemiştir. Zira müminlerin kendilerine karşı savaşmayan ve kendileriyle savaşanlara da yardım etmeyen müşrik akrabalarına ve yabancılara iyilikte bulunması ne haramdır ne de yasaklanmıştır.³¹⁶

Medine’ye hicret emri verildikten sonra herhangi bir mazereti olmaksızın hicret etmeyenlerin bir kısmı Mekke’de ölmüş, bazıları da müşriklerle birlikte Bedir Savaşı’na katılarak öldürülmüşlerdir. Bu kimseler hakkında da “Kendilerine zulmetmekte iken meleklerin canlarını aldığı kimseler var ya; melekler onlara şöyle derler: Ne durumdaydınız? (Niçin hicret etmediniz?) Onlar da, “Biz yeryüzünde zayıf ve güçsüz

³¹² Mümtehine, 60/ 8.

³¹³ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXII, 572.

³¹⁴ Mümtehine, 60/8.

³¹⁵ Tevbe, 9/5.

³¹⁶ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXII, 572-273.

kimselerdik” derler. Melekler: “Allah’ın arzı geniş değil miydi, orada hicret etseydiniz ya!” derler. İşte bunların gidecekleri yer cehennemdir. O ne kötü varış yeridir.”³¹⁷ âyeti nazil olarak geçerli mazeretleri olmadan hicret etmeyenlerin ilâhi azaba maruz kalacaklarını bildirmiştir. Buna karşılık Mekke’den Medine’ye mazeretleri nedeniyle hicret edemeyenler hakkında ise “Ancak gerçekten zayıf ve güçsüz olan, çaresiz kalan ve hicret etmeye yol bulamayan erkekler, kadınlar ve çocuklar başkadır. Umulur ki, Allah bu kimseleri affeder. Çünkü Allah çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır.”³¹⁸ âyeti nazil olmuştur.³¹⁹ Bu âyetlerin nazil olması üzerine Mekke’den Medine’ye hicret etmemiş olan bazı Müslümanlar hicret için yola çıkmış, bu kimselerden bazıları Medine’ye varamadan yolda vefat etmişlerdir. “Kim Allah yolunda hicret ederse, yeryüzünde gidecek çok yer de bulur, genişlik de. Kim Allah'a ve Peygamberine hicret etmek amacıyla evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse, şüphesiz onun mükâfatı Allah'a düşer. Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.”³²⁰ âyeti hicret yolculuğunda hayatını kaybeden Müslümanlar hakkında nazil olarak yaptıkları fedakârlığın mükafâtının bizzat Allah tarafından verileceğini müjdelemiştir.³²¹

Mekke’den Medine’ye hicret, Müslümanlar için süregelen imtihanlardan birisi olmuştur. “Elif Lâm Mîm. İnsanlar, “İnandık” demekle imtihan edilmeden bırakılacaklarını mı zannederler.”³²² âyetleri de bu hususu açıkça ifade etmektedir.

³¹⁷ Nîsâ, 4/97.

³¹⁸ Nîsâ, 4/98. İbn Abbas “Ben ve annem bunlardanız.” demiştir. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, VII, 384-389.

³¹⁹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, VII, 381-391. Resûlullah öğle namazının sonunda şöyle dua ederdi: “Allahım! Velîd’i, Seleme b. Hişâm’ı, Ayyaş b. Ebû Rebîa ve müşriklerin elinde bulunan, çaresiz kalan ve hicret etmeye yol bulamayan güçsüz Müslümanları halas eyle.” Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, VII, 389.

³²⁰ Nîsâ, 4/100. Bu âyetin rivayetlerde ismi Huzâa’dan Damra b. İys, İys b. Damra b. Zinbâ’, Damra b. Cündüp, Cündüb b. Damra el-Huzâi, Benî Bekr’den Damra, Benî Leys’ten gözlerinden rahatsız bir kişi olan Damra b. İys ez-Zerkî olarak geçen bir sahabe hakkında nazil olduğu söylenmiştir. “Kendilerine zulmetmekte iken meleklerin canlarını aldığı kimseler var ya; melekler onlara şöyle derler: “Ne durumdaydınız? (Niçin hicret etmediniz?)” Onlar da, “Biz yeryüzünde zayıf ve güçsüz kimselerdik” derler. Melekler, “Allah’ın arzı geniş değil miydi, orada hicret etseydiniz ya!” derler. İşte bunların gidecekleri yer cehennemdir. O ne kötü varış yeridir. Ancak gerçekten zayıf ve güçsüz olan, çaresiz kalan ve hicret etmeye yol bulamayan erkekler, kadınlar ve çocuklar başkadır. Umulur ki, Allah bu kimseleri affeder. Çünkü Allah çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır.” âyetleri nazil olunca hasta olan Damra b. Cündüp, ailesine Mekke dağlarının ruhunu siktüğünü, Tenim tarafına doğru giderek gönül huzuru bulmak istediğini söylemiştir. Damra “Allahım! Sana ve Resûlü’ne hicret ediyorum.” diyerek Medine’ye doğru yola çıktı ve yolda vefat etti. Bu âyet, onun hakkında nazil oldu. İbn Zeyd’in rivayetine göre Benî Kinâne’den birisi hicret etmek üzere yola çıkmış, Medine’ye ulaşmadan yolda vefat etmesi üzerine kavmi amacına ulaşamaması ve ailesinin ikamet ettiği yerin dışında öldüğü için onunla alay etmesi üzerine bu âyet nazil olmuştur. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, VII, 396-398.

³²¹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, VII, 393-399. Buhârî, *Kitâbu’t-Tefsîr*, 19-22.

³²² Ankebût, 29/1-3.

Mekke'deki bazı Müslümanlar hicret etmekte ağır davranınca bu âyetler kendilerine ulaştırılmış, hicret ettikleri takdirde Müslüman olarak kabul edilebilecekleri, aksi takdirde Müslüman olarak kabul edilmeyecekleri bildirilmiştir. Kendilerine bu âyetlerin ulaşması üzerine Mekkeli bu Müslümanlar Medine'ye hicret etmek üzere yola çıkmışlar, müşrikler, Medine'ye doğru ilerleyen bu Müslümanları takip ederek Mekke'ye geri getirmişlerdir. Bu Müslümanlar hakkında bu defa “*Andolsun, biz onlardan öncekileri de imtihan etmiştik. Allah doğru söyleyenleri de mutlaka bilir, yalancıları da mutlaka bilir.*”³²³ âyeti nazil olmuş ve Medineli Müslümanlar tarafından tekrar kendilerine ulaştırılmıştır. Bu âyetin uyarısı üzerine tekrar hicret için yola çıkmışlar, kendilerini takip eden müşriklerle savaşımlar, bir kısmı Medine'ye ulaşırken bazıları da hicret esnasında şehit olmuşlardır. “*Sonra şüphesiz ki Rabbin, eziyete uğratıldıktan sonra hicret eden, sonra Allah yolunda cihad edip sabreden kimselerin yanındadır. Şüphesiz Rabbin bundan sonra da çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.*”³²⁴ âyeti bu Müslümanlar hakkında nazil olmuştur.³²⁵

Medine'ye hicret emrini alan Müslümanlardan gücü yetenler hicret etmiş, fakat “Size ne oluyor da, Allah yolunda ve “Ey Rabbimiz! Bizleri halkı zâlim olan şu memleketten (Mekke'den) çıkar, katından bize bir dost ver, bize katından bir yardımcı ver” diye yalvarıp duran zayıf ve zavallı erkekler, kadınlar ve çocukların uğrunda savaşa çıkmıyorsunuz?”³²⁶ âyetinde haber verildiği üzere bazı Müslümanlar geçerli mazeretlerinden ötürü hicret edememişlerdir. Bu âyet, mazeretleri nedeniyle hicret edemeyen Müslümanların maruz kaldıkları sıkıntılardan (ki bu sıkıntılar onları dinlerinden dönmeye zorlamaya kadar varıyordu) kurtarmaları için hicret eden Müslümanları onlara yardım etmeye teşvik etmiştir.³²⁷

³²³ Ankebût, 29/3.

³²⁴ Nahl, 16/110.

³²⁵ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XVIII, 355-359. “Elif Lâm Mîm. İnsanlar, “inandık” demekle imtihan edilmeden bırakılacaklarını mı zannederler. Andolsun, biz onlardan öncekileri de imtihan etmiştik. Allah doğru söyleyenleri de mutlaka bilir, yalancıları da mutlaka bilir.” (Ankebût, 29/1-3). âyetleri Abdullah b. Ubeyd b. Âmir'in rivayetine göre Allah'a iman ettiği için müşriklerin işkencesine maruz kalan Ammâr b. Yâsir hakkında nazil olmuştur. Taberî bu âyetlerin müşriklerin zulmüne maruz kalarak hicret etmek zorunda kalan ve değişik imtihanlara maruz kalan Müslümanlar hakkında nazil olduğunu belirtmiştir. Ankebût, 29/1-3. Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XVIII, 355-359.

³²⁶ Nisâ, 4/75.

³²⁷ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VII, 224-228. İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 193. Buhârî, *Kitâbu't-Tefsîr*, 4/14.

5. Hicret Sonrası Gelişmeler

Peygamberin yaşadığı beldeden zorunlu olarak hicret etmesinin o toplum için ne tür sonuçlar doğuracağına farkında olan Hz. Ömer, Medine'ye ulaşan Resûlullah'ı (s.a.) karşılayarak ona ilk olarak Kureyş'in durumunu sormuştur. Çünkü o, Kureyş'in bu yaptıklarını helak olmalarını gerektirecek bir günah olarak görüyordu. Resûlullah, (s.a.) Hz. Ömer'e "Öldürülmeleri tehir edildi." diye cevap vermiştir.³²⁸ Öldürülmeleri tehir edilen Mekke müşrikleri için sünnetullah hükmünü icra etmiş ve Resûlullah'ı (s.a.) Mekke'den çıkarmalarının cezasını ilk olarak Bedir'de tatmışlardır. "*Seni o yerden sürüp çıkarmak için neredeyse seni sıkıştıracaklardı. Bunu yapabilselerdi senin ardından orada pek az kalırlardı. Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimiz hakkındaki kanun böyledir. Bizim kanunumuzda hiçbir değişme bulamazsın.*"³²⁹ âyetleri bu hususu dile getirmektedir.³³⁰ Yine Mekke müşrikleri, Resûlullah (s.a.) ve arkadaşlarına Mekke'de her türlü işkence ve zulmü reva görüyorlar sonrasında da "*Hani onlar, "Ey Allahım! Eğer şu (Kur'ân) senin katından inmiş hak (kitap) ise hemen üzerimize gökten taş yağdır veya bize elem dolu bir azap getir. diyorlardı.*"³³¹ âyetinde belirtildiği üzere ilâhi azabın kendilerine acele olarak gelmesini istiyorlardı. Onların bu istekleri üzerine nazil olan "*Oysa sen onların içinde iken Allah onlara azap edecek değildi. Bağışlanma dilerlerken de Allah onlara azap edecek değildir.*"³³² âyeti, sünnetullah gereği Nebî'nin (s.a.) bulunduğu bir beldeye azap edilmeyeceğini haber vermiş, Resûlullah'ı Mekke'den Medine'ye hicret etmeye mecbur bırakmaları sonrası acele istedikleri azap onlara Bedir Savaşı'yla birlikte gelmeye başlamıştır.³³³

Mekke'den Medine'ye hicret ederek ailelerinden ve yurtlarından ayrılan Müslümanlar yaşadıkları zorlukları aşmak ve geldikleri yeni yere uyum sağlamak için "Rabbimiz! Peygamberlerin aracılığı ile vadettiklerini ver bize. Kıyamet günü bizi rezil etme. Şüphesiz sen, vâdinden dönmezsin."³³⁴ âyetinde ifade bulduğu şekilde dua etmişlerdir. "*Rableri onlara şu karşılığı verdi: "Ben, erkek olsun, kadın olsun, sizden hiçbir çalışanın amelini zayi etmeyeceğim. Sizler birbirinizdensiniz. Hicret edenler,*

³²⁸ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XI, 137-138.

³²⁹ İsrâ, 17/76-77.

³³⁰ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XV, 18-21.

³³¹ Enfâl, 8/32.

³³² Enfâl, 8/33.

³³³ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XI, 148-158. Buhârî, *Kitâbu't-Tefsîr*, 8/3.

³³⁴ Âl-i İmrân, 3/194.

yurtlarından çıkarılanlar, yolumda eziyet görenler, savaşanlar ve öldürülenlerin de andolsun, günahlarını elbette örteceğim. Allah katından bir mükâfat olmak üzere, onları içinden ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Mükâfatın en güzeli Allah katındadır.”³³⁵ âyeti onların dualarının kabul edildiğini ve hicretin mükâfatının kendilerine verileceğini haber vermiştir.³³⁶

Müslümanların Mekke’de başlarına gelen ilk büyük fitne Habeşistan’a, ikincisi de Medine’ye hicret etmeleri olmuştur. Mekke müşriklerinin bu yaptıkları Medine’ye hicretle birlikte Müslümanlara öncelikle “Kendilerine savaş açılan Müslümanlara, zulme uğramaları sebebiyle cihat için izin verildi. Şüphe yok ki Allah’ın onlara yardım etmeğe gücü yeter. “Onlar, haksız yere, sırf, “Rabbimiz Allah’tır” demelerinden dolayı yurtlarından çıkarılmış kimselerdir. Eğer Allah’ın, insanların bir kısmını bir kısmıyla def etmesi olmasaydı, içlerinde Allah’ın adı çok anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitler muhakkak yerle bir edilirdi. Şüphesiz ki Allah kendi dinine yardım edene mutlaka yardım eder. Şüphesiz ki Allah çok kuvvetlidir, mutlak güç sahibidir.”³³⁷ âyetlerinde bildirildiği üzere kendilerini savunma izninin verilmesine neden olmuş, “Baskı ve şiddet kalmayıncaya ve din tamamen Allah’ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Eğer (küfürden) vazgeçerlerse şüphesiz ki Allah onların yaptıklarını hakkıyla görendir.”³³⁸ âyeti de Müslümanlara Mekke müşriklerinin kendilerine uyguladıkları baskı ve şiddet tamamen ortadan kalkıncaya kadar onlara karşı savaşmalarını emretmiştir.³³⁹

Müslümanlara zulme uğramaları nedeniyle savaş izni verilmesi hakkında nazil olan “Kendilerine savaş açılan Müslümanlara, zulme uğramaları sebebiyle cihat için izin verildi. Şüphe yok ki Allah’ın onlara yardım etmeğe gücü yeter.”³⁴⁰ âyetinde öncelikle kimlere savaş izni verildiğine dair iki farklı görüş söz konusudur. İbn Abbâs, Saîd b. Cübeyr ve İbn Zeyd’e göre bu âyetlerde on yıl sonra müşriklere karşı savaş izni verilenler Resûlullah (s.a.) ve ashabıdır. Mücâhid ve Katâde’ye göre ise bu âyet, ilk olarak

³³⁵ Âl-i İmrân, 3/195.

³³⁶ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VI, 318-319. Ümm-ü Seleme’nin Resûlullah’a “Ya Resûlullah! Hicret eden erkekler zikrediliyor fakat kadınlar zikredilmiyor.” demesi üzerine “Ben, erkek olsun, kadın olsun, sizden hiçbir çalışanın amelini zayıf etmeyeceğim.” âyeti nazil olmuştur. Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VI, 320.

³³⁷ Hac, 22/39-40.

³³⁸ Enfâl, 8/39.

³³⁹ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 180-182; XVI, 573. Buhârî, *Kitâbu’t-Tefsîr*, 8/5.

³⁴⁰ Hac, 22/39.

Mekke'den Medine'ye hicret etmek istediği halde müşriklerin engeline takılan Müslümanlara savaş izni vermiş, bu Müslümanlar da müşriklerle savaşmışlardır. İşte ilk savaş izni bu Müslümanlara verilmiştir. Taberî, bu âyetle haksız bir şekilde Mekke'den Medine'ye hicret etmek zorunda kalan Müslümanlara savaş izni verildiğini belirtmiştir.³⁴¹ İbn Hişâm, müşriklerle savaş izni bu âyetin nazil olması sonrası olduğunu nakletmektedir.³⁴²

Mekke'den Medine'ye büyük fedakârlıklar göstererek ve bedeller ödeyerek hicret eden ilk Müslümanlar “*Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz.*”³⁴³ âyetinde ifade edildiği üzere en hayırlı ümmet olma payesine erişmişlerdir.³⁴⁴

Mekke'den Medine'ye hicret edenlerin elde ettikleri manevi dereceyi bildiren “*Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz.*”³⁴⁵ âyetinde bahsi geçen “en hayırlı ümmet” in kim olduğu hususunda farklı yorumlar sözkonusudur. İbn Abbâs ve Süddî, âyette bahsi geçen en hayırlı ümmetin Mekke'den Medine'ye hicret eden sahabiler olduğunu belirtmişlerdir. Ömer b. Hattab, âyette tahsisin söz konusu olduğunu, bundan ötürü bahsi geçen en hayırlı ümmetin Resûlullah'ın (s.a.) ashabı ve ashabı örnek alanlar olduğunu ifade etmiştir. İkrime'den nakledilen rivayete göre bu âyet Abdullah b. Mes'ud, Ebû Huzeyfe'nin azatlı kölesi Sâlim, Übey b. Ka'b ve Muaz b. Cebel hakkında nazil olmuştur. Dahhâk ise âyette övülenlerin Resûlullah'ın ashabı olduğunu belirtmiştir. Konuyla ilgili olarak Mücâhid ise âyeti şu şekilde yorumlamıştır: İnsanlar içinde iyiliği emredip kötülüğü nehyetme ve Allah'a iman etme şartını yerine getirenler kendi zamanının en hayırlılarıdır. “*Bunları bilerek çağdaşları olan topluluklara tercih ettik.*”³⁴⁶ âyeti bu görüşümüzün delilidir. Hasan-ı Basrî'ye göre en hayırlı ümmetten maksat en son ve en hayırlı ümmet olan Muhammed ümmetidir. Taberî, zikredilen

³⁴¹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XVI, 571-577. Konuyla ilgili olarak Dahhâk'tan nakledilen ve sıhhati tespit edilemeyen bir rivayete göre Resûlullah'ın ashabı Mekke'de hicretten önce müşriklerin eziyetlerinin artması ve tahammül sınırlarını zorlaması nedeniyle müşrikleri gizlice öldürmek için Resûlullah'tan izin istediler. Onların bu isteği üzerine “Şüphesiz, Allah inananları savunur. Doğrusu Allah hiçbir haini, nankörü sevmez. (Hac, 22/38). âyeti nazil onların bu isteği kabul edilmemiş, Resûlullah ve ashabı Medine'ye hicret edince “Kendilerine savaş açılan Müslümanlara, zulme uğramaları sebebiyle cihat için izin verildi. Şüphe yok ki Allah'ın onlara yardım etmeğe gücü yeter.” âyeti nazil olarak Müslümanların müşriklerle savaşmasına izin verilmiştir. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XVI, 576.

³⁴² İbn Hişâm, *es-Sîre*, I-II: 467-468.

³⁴³ Âl-i İmrân, 3/110.

³⁴⁴ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, V, 671-676.

³⁴⁵ Âl-i İmrân, 3/110.

³⁴⁶ Duhân, 44/32.

görüşler içerisinde Hasan-ı Basrî'nin görüşünü tercih etmiş ve âyeti şöyle yorumlamıştır: Resûlullah (s.a.) “Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz.” Âyetini okuduktan sonra “Sizler yetmiş ümmeti tamamlayanlarıdır. Yine sizler onlar içinde en hayırlı ve en üstünü olanlarıdır.” demiştir. Bu hadisi dikkate aldığımız zaman en hayırlı ümmetten maksat Muhammed ümmetidir.³⁴⁷

Resûlullah, (s.a.) hicretten sonra Medine'nin yeni sakini muhacirlerin şehre intibak sağlamaları ve maddi sorunlarını gidermek için onları Medineli Müslümanlarla birbirlerine mirasçı kılmıştır. Müminler, akrabalık yönünden Muhâcir olan bir mümine daha yakın olsa bile hicret edinceye kadar mirasçı olamamışlardır. Bu hususlar “*İman edip hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler ve (muhacirleri) barındırıp (onlara) yardım edenler var ya, işte onlar birbirlerinin velileridir. İman edip hicret etmeyenlere gelince, hicret edinceye kadar, onların velayetleri size ait değildir. Eğer din konusunda sizden yardım isterlerse, sizinle aralarında sözleşme bulunan bir kavme karşı olmadıkça, yardım etmek üzerinize borçtur. Allah yaptıklarınızı hakkıyla görendir. İnkâr edenler de birbirlerinin velileridir. Eğer siz bunların gereğini yapmazsanız yeryüzünde bir karışıklık ve büyük bir bozulma olur.*”³⁴⁸ âyetlerinde ifade edilmiştir. Mekke fethine kadar miras taksiminde hüküm bu şekilde devam etmiş, fetihle birlikte hicret sona ermiş, Müslümanların sayısı artmış, bunun üzerine Resûlullah (s.a.) “Fetihten sonra hicret yoktur.” diyerek muhacir ve ensarın birbirlerine mirasçı olmaları hükmü kaldırmıştır.³⁴⁹ “*Allah'ın Kitabına göre, (miras konusunda) birbirleri için (diğer) müminlerden ve muhacirlerden daha önceliklidirler.*”³⁵⁰ âyeti ensar ve muhacirin birbirlerine mirasçı olmalarının hükmünü nesh etmiş, “*Ancak dostlarınıza bir iyilik yapmanız başka.*”³⁵¹ ifadesiyle de muhâcir ve ensardan birbirlerine vasiyet etmelerinde bir sakınca olmadığını bildirmiştir.³⁵² Allah, ensar ve muhacirin ortaya koymuş oldukları destansı davranışlarının karşılığını “*İslâm'ı ilk önce kabul eden muhacirler ve ensar ile iyilikle onlara uyanlar var ya, Allah onlardan razı olmuş; onlar da O'ndan razı olmuşlardır. Allah onlara içinden ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler*

³⁴⁷ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, V, 671-676.

³⁴⁸ Enfâl, 8/72-73.

³⁴⁹ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XIX, 18-21.

³⁵⁰ Ahzâb, 33/6.

³⁵¹ Ahzâb, 33/6.

³⁵² Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XIX, 17-21; XI, 290-296.

hazırlamıştır. İşte bu büyük başarıdır.”³⁵³ âyetinde rıza makamıyla taltif ettiğini belirtmiştir. Bu âyette Allah’ın kendilerinden razı olduğunu belirttiği ilk muhâcirlerin Hudeybiye’de Rıdvan biatına katılanlar veya hem Mescid-i Aksâ’ya, hem de Mescid-i Nebî’ye karşı namaz kılanlar olduğu şeklinde yorumlanmıştır.³⁵⁴ “İnanıp salih ameller işleyenlerin ve Muhammed’e indirilene -ki o Rablerinden gelen haktır- inananların ise Allah günahlarını örtmüş ve hallerini düzeltmiştir.”³⁵⁵ âyeti de ensarın yaptıkları salih davranışlarından ötürü bağışlanarak ebedi cenneti kazandıklarını ifade etmektedir.³⁵⁶

Ensar ve muhacirin birbirlerine akrabalık bağları olmamasına rağmen mirasçı oldukları hükmünü bildiren “İman edip hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler ve (muhacirleri) barındırıp (onlara) yardım edenler var ya, işte onlar birbirlerinin velileridir. İman edip hicret etmeyenlere gelince, hicret edinceye kadar, onların velayetleri size ait değildir. Eğer din konusunda sizden yardım isterlerse, sizinle aralarında sözleşme bulunan bir kavme karşı olmadıkça, yardım etmek üzerinize borçtur. Allah yaptıklarınızı hakkıyla görendir. İnkâr edenler de birbirlerinin velileridir. Eğer siz bunların gereğini yapmazsanız yeryüzünde bir karışıklık ve büyük bir bozulma olur.”³⁵⁷ âyetleriyle ilgili müfessirlerin genel kanaati bu iki âyetin ensâr ve muhacirlerin aralarında akrabalık bağı olmadan birbirlerine mirasçı olmaları hakkında nazil olduğu şeklindedir. Taberî ise konuyla ilgili rivayetlerin aksine bu âyetleri daha farklı bir şekilde yorumlamıştır. Ona göre âyetlerde geçen “İnkâr edenler de birbirlerinin velileridir.” ve “Eğer din konusunda sizden yardım isterlerse” ifadelerinden mirasla ilgili bir hüküm çıkarmamız mümkün değildir. Çünkü Arapçada “veli” kelimesi yardım etmek, yardımlaşmak anlamlarına gelmektedir ve meşhur kullanımı da budur. Kelimenin kullanılan meşhur anlamı varken başka bir manaya tevcih etmek doğru değildir. Yine bu iki âyeti müteâkiben ensar ve muhacirlerin davranışları takdir edilmektedir. Eğer önceki iki âyet miras hakkında olsaydı onları miras konusunda teşvik ederdi. Bütün bu delillerden sonra bu iki âyetin nâsîh ve mensuh olduğu da mirasla ilgili olduğu da söylenemez.³⁵⁸ Konuyla ilgili olarak İbn Sa’d şu bilgileri vermektedir: Resûlullah, (s.a.)

³⁵³ Tevbe, 9/100.

³⁵⁴ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 637-640.

³⁵⁵ Muhammed, 47/2. Taberî bu âyeti herhangi bir şeye tahsis etmemiş, umumi bir şekilde yorumlamıştır. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXI, 180.

³⁵⁶ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXI, 180-182.

³⁵⁷ Enfâl, 8/72-73.

³⁵⁸ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 289-300.

Medine'ye hicreti müteakip kırk beşi ensardan, kırk beşi de muhacirlerden olmak üzere doksan kişiyi kardeş ilan ederek birbirlerine mirasçı kılmıştır. Muâhâtın yüz kişiyle yapıldığı da rivayet edilmiştir. Bedir Savaşı'ndan sonra nazil olan “*Aralarında rahim bağı bulunanlar Allah'ın hükmüne göre birbirlerine daha yakındır. Allah her şeyi hakkıyla bilendir.*”³⁵⁹ âyeti nazil olarak konuyla ilgili daha önce nazil olan âyetlerin hükmünü neshetmiştir.³⁶⁰

Muhacirlerin Medine'de yeni hayat şartlarına uyum sağlamaları için “*Bu mallar (Allah'ın, (fethedilen) memleketlerin ahalisinden savaşılmaksızın peygamberine kazandırdığı mallar) özellikle, Allah'tan bir lütuf ve hoşnutluk ararken ve Allah'ın dinine ve peygamberine yardım ederken yurtlarından ve mallarından uzaklaştırılan fakir muhacirlerindir. İşte onlar doğru kimselerin ta kendileridir.*”³⁶¹ âyetinde dile getirildiği üzere sulh yoluyla fethedilen yerlerden elde edilen ganimetlerinin paylaşılmasında öncelik, ağır şartlar altında Müslüman olan, Allah ve Resûlü'ne olan sevgilerinden dolayı yurtlarını, mallarını, ailelerini ve yakınlarını geride bırakarak hicret eden muhacirlere verilmiştir. Medine'de muhacirlerden bazıları açlıktan ötürü karınlarına taş bağlıyorlar, kışın üzerlerine örtecekleri herhangi bir şey olmadığı için çukur kazıp oraya sığınıyorlardı.³⁶² Mücâhid'e göre Resûlullah (s.a.) “*Allah'ın, (fethedilen) memleketlerin ahalisinden savaşılmaksızın peygamberine kazandırdığı mallar*”³⁶³ âyetinin hükmü gereği Kureyza'dan elde edilen malları Kureyş'ten hicret eden muhacirlere tahsis etmiştir. Muhacirlerden bazılarının evi, eşi, kölesi ve devesi olmasına rağmen Allah, onları fakir olarak niteleyerek zekâtta onlar için pay verilmesini emretmiştir.³⁶⁴

³⁵⁹ Enfâl, 8/75.

³⁶⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 204-205.

³⁶¹ Haşr, 59/8.

³⁶² Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XXII, 522- 523.

³⁶³ Haşr, 59/7.

³⁶⁴ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XXII, 523.

İKİNCİ BÖLÜM

MEKKE MÜŞRİKLERİ VE DİĞER ARAPLARLA MÜNASEBETLER

A. MEKKE MÜŞRİKLERİYLE MÜNASEBETLER

1. Abdullah b. Cahş Seriyyesi

Resulullah, (s.a.) hicretin ikinci yılında Bedir Savaşı'ndan kısa bir süre önce Receb ayında, Abdullah b. Cahş'ın komutasında sadece muhacirlerden oluşan dokuz kişilik bir müfreze görevlendirmiş, seriye komutanı Abdullah b. Cahş'a bir mektup vererek iki gün süreyle gitmelerini, sonrasında mektubu açmasını ve mektupta emredilen şeyi yapmasını, arkadaşlarından herhangi birini bu işe zorlamamasını emretmiştir. Bu seriyyeye Abdullah b. Cahş, Ebû Huzeyfe b. Utbe b. Rebîa, Abdüşşems'in anlaşmalılarından kabilesinin emiri olan Abdulah b. Cahş b. Riyab, Benî Esed b. Huzeyme'den Ükkâşe b. Mihsan b. Hursân, Benî Nevfel b. Abdimenaf'dan Utbe b. Gazvân, Benî Zühre b. Kılâb'dan Sa'd b. Ebî Vakkas, Benî Adıyy b. Ka'b'dan Amr b. Rebia, Vakıd b. Abdullah, Benû Sa'd b. Leys'den Hâlid b. el-Bekir ve Benî Hâris b. Fihri'den Süheyl b. Beydâ, katılmıştır.³⁶⁵

İki günlük yolculuktan sonra mektubu açan Abdullah b. Cahş, mektupta Mekke ile Tâif arasındaki "Batnu Nahle" denen yere kadar giderek Kureyş kervanları hakkında haber toplaması emrediliyordu. Abdullah b. Cahş, arkadaşlarına "Resûlullah, (s.a.) bana Nahle'ye gitmemi, Kureyş hakkında haber alabilmek için onları gözetlememi emrediyor. Sizden herhangi birinizi buna zorlamamı yasaklıyor. Sizden kim şehit olmayı istiyorsa benimle gelsin. Kim de bunu istemiyorsa geri dönsün. Ben, Resulullah'ın (s.a.) emri doğrultusunda devam edeceğim." demiş, Abdullah ve arkadaşları hep birlikte yola devam etmişlerdir.³⁶⁶ Hicaz bölgesinde yol almaya devam eden birlik "Necrân" bölgesine varınca Sa'd b. Ebû Vakkas ile Utbe b. Gazvân nöbetleşe bindikleri develerini kaybetmiş,

³⁶⁵ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, III, 650-651, 664-665. Bu seriyye ile ilgili en detaylı rivayet Urve b. Zübeyr tarafından nakledilmektedir. Bu konuyla ilgili rivayetlerden Urve'nin rivayeti tercih edilmiştir. Süddî, Abdullah b. Cahş'la birlikte seriyyeye katılan isimlerin bazılarını farklı olarak rivayet etmektedir. Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, III, 654.

³⁶⁶ Cündüb b. Abdullah'ın rivayetine göre Resûlullah'ın gönderdiği bu müfrezeden iki kişi geri dönmüştür. Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, III, 656.

develerini ararlarken arkadaşlarından geri kalmışlardır. Abdullah b. Cahş ile diğer arkadaşları ise yollarına devam edip Nahle’de konakladılar. Bu esnada yanlarından Kureyş’in kuru üzüm, deri ve ticaret eşyası taşıyan bir kervanı geçti.³⁶⁷ Kureyş kervanında Amr b. el-Hadramî, Osman b. Abdullah b. Muğîre, kardeşi Nevfel b. Abdullah b. Muğîre ve Hişâm b. Muğîre’nin mevlası Hakem b. Keysân bulunuyordu. Müslümanlara yakın bir yerde konaklayan Kureyş kervanı Müslümanları görünce önce endişelenmiş, sonrasında Müslümanlardan Ukkâşe b. Mihsan’ı traş olmuş bir şekilde görünce “Bunlar umreden dönüyorlar, bize zarar vermezler.” diyerek kendilerini güvende hissetmişlerdir. Müslümanlar, Cemaziyelâhir ayının son günü olduğu için Mekke kervanına saldırıp saldırmama konusunda başlangıçta tereddüt etmişler, o gece Mekke kervanına saldırmadıkları takdirde ertesi gün haram aya girecekleri için bunu yapamayacaklarını söyleyerek güçlerinin yettiğini öldürmek, ellerinde bulunanları da almak hususunda anlaşmışlardır. Müslümanlardan Vâkîd b. Abdullah, attığı okla Amr b. el-Hadremî’yi öldürmüş, böylece Müslümanlar ilk kez bir Mekkeli müşriki öldürmüş oldular. Osman b. Abdullah ile Hakem b. Keysân’ı da esir aldılar.³⁶⁸ Osman’ın kardeşi Nevfel b. Abdullah ise kaçıp ellerinden kurtuldu. Abdullah b. Cahş ile arkadaşları kervan ve iki esirle birlikte Medine’ye döndüler. Abdullah b. Cahş, aldıkları ganimetlerin beşte birini Resûlullah’a (s.a.) tahsis ederek -ki henüz ganimetin beşte birisinin Resûlullah’a (s.a.) ait olduğuna dair nass inmemişti- kalan kısmını arkadaşlarına dağıtmıştır.³⁶⁹ Abdullah b. Cahş ve arkadaşları Medine’ye gelince Resûlullah (s.a.) kendilerine “Ben size haram ayında savaşmanızı emretmemiştim.” diyerek yapılanlardan hoşnut olmadığını belirtmiş,³⁷⁰ kervana ve iki esire herhangi bir muamele yapmadan

³⁶⁷ Mücâhid’in rivayetine göre bu Kureyş kervanı Taif’ten Mekke’ye içki taşıyordu. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, III, 654.

³⁶⁸ Süddî’nin rivayetine göre Müslümanların esir aldığı iki Mekkeli müşrik Hakem b. Keysan ve Abdullah b. Muğîre’dir. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, III, 654. Süddî’nin rivayetine Müslümanların elinden kaçıp kurtulan Mekkeli müşrik, Muğîre b. Osman’dır. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, III, 654.

³⁶⁹ İbn Hişâm’ın konuyla ilgili rivayetine göre de bu seriyyede Abdullah b. Cahş, alınan ganimetlerin beşte birini Resûlullah’a ayırmış, kalanını seriyyeye katılanlar arasında paylaşmıştır. İbn Hişâm, *es-Sîre*, I-II, 602-603. Konuyla ilgili olarak Vâkîdî’nin rivayetine göre ise bu seriyyede alınan ganimetleri Resûlullah, beşte birisini (Cahiliye döneminde reis için ganimetin çeyreği vardı.) kendisine tahsis etmiş, kalan kısmını da ashâbı arasında taksim etmiştir. Bu İslâm’da yapılan ilk humus olmuştur. Vâkîdî’nin konuyla ilgili diğer bir rivayetine göre ise Resûlullah, Nahle’ye katılanların ganimetlerini Bedir savaşı sonrası Bedir ganimetleriyle birlikte taksim etmiştir. Vâkîdî, *Meğâzî*, I, 17-18. Konuyla ilgili olarak İbn Sa’d’da Vakîdî’nin verdiği bilgilerin benzerini nakletmektedir. İbn Sa’d, *Tabakât*, II, 9.

³⁷⁰ Kureyş ile Müslümanlar haram aylarda birbirleriyle savaşmayacaklarına dair anlaşma vardı. Kureyş, İbn Hadramî öldürülünce bu anlaşmayı hatırlatarak yapılanın doğru olmadığını söylemiştir. Süddî’nin

bekletmiştir. Resûlullah'ın (s.a.) bu tavrı seriyyeye katılan Müslümanları çok üzmüş, yaptıklarından ötürü başlarına bir musibet geleceğini düşünmüşlerdir. Müslümanlar da “Sizler savaşmanız emredilmediği halde savaştınız.” diyerek onları kınamışlardır. Kureyşliler ise “Allah'a itaat ettiğini söyleyen Muhammed ve arkadaşları haram ayı ihlal ederek Allah'ın haram kıldığını ilk defa helal kıldılar. Bu ayda kan akıtıp mallara el koydular ve insanları esir ettiler.” diyerek Müslümanlar aleyhine propaganda yapmaya başlamışlardır. Mekke'de bulunan Müslümanlar ise onlara cevaben “Arkadaşlarımız bunu Cemâziyelâhir ayının son gecesi Recep ayı girmeden yaptılar ve Recep ayı girince kılıçlarını kınlarına soktular.” diye mukabelede bulunmuşlardır. Yahudiler de bu olaydan dolayı Resûlullah'ın (s.a.) aleyhine bir gelişme beklentisine girerek şu sözleri söylemişlerdir. “Amr b. el-Hadramî'yi Vâkıd b. Abdullah öldürdü. Amr, savaşa ömür verdi. (Onun ölümüyle savaş fikri tekrar canlandı) Hadremî savaşı hazırladı. Vâkıd, savaşı tutuşturdu. Allah onları birbirlerine düşürdü.” Müslümanların, Mekke müşriklerinin ve Yahudilerin bu konu hakkında farklı tepkiler göstermesi üzerine “*Sana haram ayda (Receb) savaşmayı soruyorlar. De ki: “O ayda savaş büyük bir günahdır. Allah'ın yolundan alıkoymak, onu inkâr etmek, Mescid-i Harâm'ın ziyaretine engel olmak ve halkını oradan çıkarmak Allah katında daha büyük günahdır. Zulüm ve baskı ise adam öldürmekten daha büyüktür. Onlar, güç yetirebilseler, sizi dininizden döndürünceye kadar sizinle savaşmaya devam ederler. Sizden kim dininden döner de kâfir olarak ölürse öylelerin bütün yapıp ettikleri dünyada da, ahirette de boşa gitmiştir. Bunlar cehennemliklerdir, orada sürekli kalacaklardır.*”³⁷¹ âyeti nazil olarak Müslümanların bu yaptıklarına karşılık Mekke müşriklerinin o güne kadar Müslümanlara yaptıklarını hatırlatmış ve Müslümanların masumiyetini bildirmiştir. Resûlullah, (s.a.) esirlerini geri isteyen Mekke müşriklerinin bu isteğini Sa'd b. Ebû Vakkas ve Utbe b. Gazvan Medine'ye geri dönünceye kadar yerine getirmemiş, bu iki sahabenin Medine'ye dönmesiyle müşriklerden alınan iki esiri fidye karşılığı serbest bırakmıştır.³⁷²

rivayetinde Müslümanların elinden kaçıp kurtulan Mekkeli müşrik, Muğîre b. Osman'dır. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, III, 654.

³⁷¹ Bakara, 2/217. Bu âyetin sebep-i nüzulünün İbn Hadrâmî'nin öldürülmesi olayıyla ilgili olduğu hususunda müfessirler arasında ittifak vardır. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, III, 650.

³⁷² Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, III, 650-57. Haram aylarda savaşmanın hükmü konusunda iki farklı görüş söz konusudur. Bazılarına göre bu ayda savaşma yasağının hükmü neshedilmemiştir. Müslümanlara savaş açılmadığı sürece bu aylarda Müslümanlar bir başkasına saldıramaz. Diğer bir görüşe göre ise “Şüphesiz Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü yazısında, Allah katında ayların sayısı on ikidir. Bunlardan dördü haram aylardır. İşte bu Allah'ın dosdoğru kanunudur.

Abdullah b. Cahş ve arkadaşlarının İbn Hadramî'yi öldürmeleri üzerine nazil olan (Bakara, 2/217). âyeti yapılanları mâzur görmüş, bunun üzerine Abdullah b. Cahş ve arkadaşları Resûlullah'a (s.a.) katıldıkları bu gazveden ötürü mücâhitlere va'dedilen mükâfatın kendileri için de söz konusu olup olmadığını sormaları üzerine “*İman edenler, hicret edenler, Allah yolunda cihad edenler; şüphesiz bunlar Allah'ın rahmetini umarlar. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.*”³⁷³ âyeti nazil olmuştur.³⁷⁴

2. Bedir Savaşı (H.2/M.624)

a. Savaş Öncesi Gelişmeler

Müslümanlar ile Mekke müşrikleri arasındaki ilişkiler İbn Hadramî'nin öldürülmesiyle daha da gerginleşmişti. Bu gergin atmosferde Ebû Süfyan yönetimindeki Kureyş ticaret kervanı, sahil yolunu takip ederek Şam'dan Mekke'ye dönüyordu. Cebraîl'in bildirmesiyle Kureyş kervanından haberdar olan Resûlullah, kervan hakkında bilgi edinmesi için Ensâr'ın anlaşmalı İbn Ureykit'i görevlendirdi. İbn Ureykit'in kervan hakkında getirdiği bilgileri değerlendiren Resûlullah, (s.a.) Kureyş ticaret kervanının kendilerine karşı koyacak güçte olmadığını belirterek Müslümanlara kervanı ele geçirmeleri için çağrıda bulunmuştur. Resûlullah'ın (s.a.) bu çağrısı herhangi bir çatışmanın olmayacağını düşünen bazı Müslümanlara “*Müminlerden bir grup ise bu konuda kesinlikle isteksizlerdi.*”³⁷⁵ âyetinde belirtildiği üzere ağır gelmiş ve sefere

Öyleyse o aylarda kendinize zulmetmeyin. Fakat Allah'a ortak koşanlar sizinle nasıl topyekûn savaşıyorlarsa, siz de onlarla topyekûn savaşın. Bilin ki Allah, kendine karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir.” (Tevbe, 9/36). âyetiyle haram aylarda savaşa yasağının hükmü kaldırılmıştır. Taberî, konuyla ilgili ikinci görüşü tercih etmiş ve bu tercih nedenini şu şekilde izah etmiştir. Haram aylarda savaşa yasağı “Şüphesiz Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü yazısında, Allah katında ayların sayısı on ikidir. Bunlardan dördü haram aylardır. İşte bu Allah'ın dosdoğru kanunudur. Öyleyse o aylarda kendinize zulmetmeyin. Fakat Allah'a ortak koşanlar sizinle nasıl topyekûn savaşıyorlarsa, siz de onlarla topyekûn savaşın. Bilin ki Allah, kendine karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir.” (Tevbe, 9/36). âyetiyle neshedildiği Resulullah'ın haram aylarda savaşmasından anlaşılmaktadır. Resulullah haram aylarda Huneyn'de Hevâzin kabilesiyle, Tâif'te Sakif kabilesiyle savaşmış, Ebû Âmir'i de Evtas'a orada bulunan müşriklerle savaşmak üzere göndermiştir. Şayet bu aylarda savaşmak yasak olsaydı Resulullah bunu yapmazdı. Bütün siyer âlimleri, Hudeybiye anlaşmasından önce Hz. Osman'ı müşriklerin öldürdüğü haberi gelmesi üzerine Resulullah'ın sahabileriyle birlikte müşriklerle savaşmak üzere “Biat-ı Rıdvan”ı yaptığı ve bu biattın da haram ay olan Zilkâde ayında yapıldığı hususunda ittifak etmişlerdir. Fakat sulhın sonra Resulullah savaştan vazgeçmiştir. Bu olaylar açıklamakta olduğumuz âyette zikredilen haram aylarında savaşmanın yasak olduğu hükmünden sonra gerçekleşmiştir. Zira Abdullah b. Cahş olayı hicretin ikinci yılında, Hudeybiye sulhu ise hicretin altıncı yılında, Huneyn ve Tâif olayları ise hicretin sekizinci yılında meydana gelmiştir. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, III, 663-665.

³⁷³ Bakara, 2/218. İbn Hişâm da bu âyetin Abdullah b. Cahş ve arkadaşları hakkında nazil olduğunu nakletmektedir. İbn Hişâm, *es-Sîre*, I-II, 605.

³⁷⁴ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, III, 668.

³⁷⁵ Enfâl, 8/5.

çıkımda isteksiz davranmışlardır. Müslümanlardan gönüllü olarak sefere katılanlar savaş endişesi taşımaksızın kervanı ele geçirmek üzere Medine'den yola çıkmışlardır. Onların bu sefere çıkmalarının temel nedeni kervanı ele geçirmektir. “Siz de güçsüz olanın sizin olmasını istiyordunuz.”³⁷⁶ âyetinde bu husus açıkça ifade edilmektedir.³⁷⁷ Bundan ötürü Resûlullah, (s.a.) Bedir Savaşı'ndan geri kalan hiç kimseye sitem etmemiştir.³⁷⁸ “Müminlerden özür sahibi olmaksızın (cihattan geri kalıp) oturanlarla, Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler eşit olamazlar. Allah, mallarıyla, canlarıyla cihad edenleri, derece itibarıyla, cihattan geri kalanlardan üstün kılmıştır. Gerçi Allah (müminlerin) hepsine de en güzel olanı (cenneti) vadedmiştir. Ama mücahitleri büyük bir mükâfat ile kendi katından dereceler, bağışlanma ve rahmet ile cihattan geri kalanlara üstün kılmıştır. Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”³⁷⁹ âyeti de Bedir'e katılanların manevi makamlarını bildirmiş, katılmayanları ise kınamamıştır.³⁸⁰

Medine'den yola çıkan Müslümanlar, Zefirân vadisini geçtikten sonra konakladıkları yerde Mekke müşriklerinin kervana yardım için yola çıktıkları haberini aldılar. Müslümanlar³⁸¹ için beklenmedik bir durum ortaya çıkmış, savaş ihtimali belirmişti. Kervanı ele geçirmek üzere yola çıkan, hazırlıklarını da bu şekilde yapan Müslümanlar savaş söz konusu olunca; bazıları savaş için hazırlıklı olmadıklarını belirterek Resûlullah'la (s.a.) tartışmışlardır. “Nasıl ki, Rabbin seni hak uğruna (savaşmak üzere) evinden çıkarmıştı. Müminlerden bir grup ise bu konuda kesinlikle isteksizlerdi. Gerçek apaçık ortaya çıktıktan sonra, sanki göz göre göre ölüme

³⁷⁶ Enfâl, 8/7.

³⁷⁷ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XI, 41-42, 121. Ebû Süfyan'ın ticaret kervanıyla Şam'dan dönmekte olduğunu ve takip ettiği güzergâhı Resûlullah'a Cebrail'in haber üzerine Resûlullah ahabından kervanı ele geçirmeleri için hazırlık yapmalarını ve bunu gizli tutmalarını istemiş, münafıklarından birisi Müslümanların kervanı ele geçirmek için hazırlık yaptıklarını bir mektupla Ebû Süfyan'a haber vermesi üzerine “Ey iman edenler! Allah'a ve Peygamber'e hainlik etmeyin. Bile bile kendi (aranızdaki) emanetlerinize de hainlik etmeyin.” (Enfâl, 8/27). âyeti nazil olmuştur. Taberî, bu âyetin Ebû Lübâbe'nin Benû Kureyza'ya gönderilmesi ve onun Müslümanlara ihanet etmesi üzerine nazil olduğuna dair da rivayetlere de yer vermiş; bu âyetin nüzul sebebinin bu iki hadise de olabileceğini, fakat âyetin bu olaylar üzerine nazil olduğuna dair sahih bir rivayet bulunmadığını ifade etmiştir. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XI, 121-123. Vâkîdî ve İbn Sad'ın rivayetlerine göre Resûlullah, kervan hakkında bilgi edinmeleri için Talha b. Ubeydullah ve Saîd b. Zeyd'i görevlendirmiştir. İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 10-11; Vâkîdî, *Meğâzî*, I, 19-20.

³⁷⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XII, 59-60, 66. Buhârî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, 3.

³⁷⁹ Nisâ, 4/95.

³⁸⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, VII, 370. Konuyla ilgili rivayet benzer bir senetle Buhârî'de de yer almaktadır. Buhârî, *Kitâbu't-Tefsîr*, 4/18.

³⁸¹ İbn Abbas, Süddî, İbn Zeyd ve İbn Cüreyc'in rivayetlerine göre Mekke müşriklerinin kervanı kurtarmak için yola çıktıklarını haberini Resûlullah'a Cebrail haber vermiştir. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XI, 43-47.

sürülüyorlarmış gibi seninle o konuda tartışıyorlardı.”³⁸² âyetleri Bedir Savaşı öncesi Resûlullah (s.a.) ile Müslümanlar arasındaki bu tartışmayı dile getirmektedir. Ortaya çıkan bu yeni durum üzerine Resûlullah, (s.a.) ne yapmaları gerektiği hakkında arkadaşlarıyla istişare etmiş, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer, Resûlullah’ın vereceği her kararı destekleyeceklerini ifade etmeleri hem gergin ortamı yumuşatmış, hem de Resûlullah’ı (s.a.) memnun etmiştir. Resûlullah’ın (s.a.) Mekke müşriklerine karşı nasıl bir tepki vermeleri gerektiği hususunda yaptığı bu istişarede düşüncelerini ifade eden Mikdad b. Amr ise “Ey Allah’ın Resûlü, Allah’ın sana emrettiği şeyi yerine getir. Her şartta sana itaat ederiz. Biz, İsrailoğullarının Hz. Mûsâ’ya dediği gibi “*Sen ve Rabbin gidip savaşınız. Biz burada kalacağız.*”³⁸³ demeyiz. Biz her şartta Allah ve Resûlü’ne itaat ederiz. Seni hak üzere gönderene yemin olsun ki bizi Berk el-Ğımad’a kadar götürsen bizden hiç kimse seninle birlikte mücadele etmekten geri kalmaz.”³⁸⁴ diyerek sadâkatini bildirmesi de Resûlullah’ı (s.a.) memnun etmiştir. Resûlullah, (s.a.) Müslümanlardan Mekke müşrikleriyle muhtemel bir savaş hakkında fikirlerini söylemeye devam etmelerini istedi. Özellikle de Ensarın düşüncelerini öğrenmek istiyordu. Çünkü kervanı takip için yola çıkanların iki yüz yetmişi Ensardan, altmış üçü de Muhacirlerdendi.³⁸⁵ Resûlullah’ın (s.a.) savaş hakkında Ensarın düşüncelerini öğrenmek istemesinin bir nedeni de Ensarın Akabe Biati’nda Resûlullah’a (s.a.) “Ey Allah’ın Resûlü! Şehrimize gelinceye kadar sana emân veremeyiz. Şehrimize geldiğin zaman bizim zimmetimizde olur ve seni kadınlarımızı, çocuklarımızı koruduğumuz gibi her şeyden koruruz.” diyerek söz vermeleriydi. Ortaya çıkan bu durum Akabe biatlarında onların söz verdiği gibi Medine’de değil, Medine dışında vuku buluyordu. Durumun nezaketini anlayan Ensâr’dan Sa’d b. Muâz “Ey Allah’ın Resûlü, sözlerinizle sanki Ensarı kastediyorsunuz. Biz sana iman ettik, senin getirdiğinin hak olduğuna şahitlik ettik ve sana her şartta itaat edeceğimize söz verdik. Dilediğin gibi hareket et. Seni hak üzere gönderen Allah’a yemin olsun ki bizden seninle birlikte denize girmemizi istesen tereddüt

³⁸² Enfâl, 8/5-6.

³⁸³ Mâide, 5/24.

³⁸⁴ Süddî’nin rivayetine göre Resûlullah’a bu sözleri söyleyen Mikdâd b. Esved el-Kindî’dir. O, Bedir öncesi “Ya Resûlullah! Biz İsrailoğulları’nın Hz. Musa’ya dediği gibi “Sen ve Rabbin gidip savaşınız. Biz burada kalacağız.” demeyiz. Biz şunu deriz “Git, biz seninle birlikte savaşırız.” demiş, Resûlullah, onun bu sözlerine “Allah o topluluğa karşı bana zafer va’detti. Onlar size karşı harekete geçtiler, siz de onlara karşı yürüyün.” diyerek memnuniyetini dile getirmiştir. XI, 44. Buhârî’nin rivayetine göre de bu sözleri söyleyen Mikdâd b. Esved’dir. Buhârî, Kitâbu’l-Meğâzî, 5/4.

³⁸⁵ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 44.

etmeden hepimiz bunu yaparız. Düşmanla karşılaşmaktan çekinmiyoruz. Savaş konusunda tecrübeli ve sabırlı bir topluluğuz. Umulur ki Allah bizimle senin gözünü aydın eder.”³⁸⁶ sözleriyle Ensarın koşulsuz desteğini bildirmiştir. Sa’d b. Muâz’ın bu sözlerinden memnun kalan Resûlullah (s.a.) “Allah’ın bereketi üzerine yürüyünüz. Müjdeler olsun size! Allah bana iki şeyden birisini vadetti. Allah’a yemin olsun ki ben müşriklerin yarınki mezarlarını görüyor gibiyim.” diyerek Müslümanlara Mekke müşriklerine karşı galip geleceklerinin müjdesini vermiştir.³⁸⁷ Müslümanların savaş öncesi bu kararlılığı ve yüksek moral güçleri savaşın kazanılmasında büyük bir rol oynamıştır. Kervanı ele geçirmek için yola çıkan, fakat savaş gerçeğiyle karşılaşan Müslümanlar için bunun hikmeti “*Hani Allah size iki taifeden birini, o sizindir diye va'dediyordu. Siz de güçsüz olanın sizin olmasını istiyordunuz. Oysa Allah sözleriyle hakkı meydana çıkarmak ve kâfirlerin ardını kesmek istiyordu Bu, suçlular hoşlanmasa da Allah'ın hakkı ortaya çıkarması ve batılı ortadan kaldırması içindi.*”³⁸⁸ âyetlerinde haber verilmiş ve bu âyetlerde haberi verilen hakikatler Bedir günü tahakkuk etmiş, hasımlarına karşı ezici bir galibiyet alan Müslümanlar, Mekke müşriklerinin önde gelenlerinin çoğunu öldürerek büyük bir zafer elde etmişlerdir.³⁸⁹

Mekke müşrikleriyle savaş ihtimalinin ortaya çıkması üzerine savaş için hazırlıklı olmadıklarını söyleyen bazı Müslümanlar, Resûlullah (s.a.) ile tartışmışlardır. Konuyla ilgili nazil olduğu belirtilen “*Nasıl ki, Rabbin seni hak uğruna (savaşmak üzere) evinden çıkarmıştı. Müminlerden bir grup ise bu konuda kesinlikle isteksizlerdi. Gerçek apaçık ortaya çıktıktan sonra, sanki göz göre göre ölüme sürülüyorlarmış gibi seninle o konuda tartışıyorlardı.*”³⁹⁰ âyetlerinin sebep-i nüzûlü hakkında farklı görüşler söz konusudur. Konuyla ilgili Süddî’nin rivayetine göre bu iki âyet, Bedir’e çıkarken bazı Müslümanların müşrikleri takip konusunda Resûlullah’la (s.a.) tartışmaları üzerine nazil olmuştur. Kûfeli lügat âlimlerinden bir kısmı âyeti “Nasıl ki Kureyş’in ticaret kervanına el koymak

³⁸⁶ Süddî’nin rivayetine göre Bedir savaşı öncesi Sa’d b. Muâz “Ya Resûlullah! Görüyorum ki ashabınla tekrar tekrar istişare ediyorsun. Sanki sen onların görüşlerinden memnun olmadın ve Ensar’ın senden geri kalmasından endişe ediyorsun. Sen, Allah’ın Resûlüsün. Sana kitap indirildi. Allah sana savaşmayı emretti ve sana zafer va’detti. Allah sözünden dönmez. Sen, sana emredilene yap. Seni hak ile gönderen Allah’a yemin olsun ki Ensar’dan hiç kimse senden geri kalmayacaktır.” demiştir. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 44.

³⁸⁷ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 35- 43.

³⁸⁸ Enfâl, 8/7- 8.

³⁸⁹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 48-50.

³⁹⁰ Enfâl, 8/5-6.

istediğinde arkadaşların istemediği halde kararını yerine getirdiyse, ganimet mallarının taksiminde de arkadaşlarının hoşuna gitmese de kararını yerine getir.” şeklinde; bir kısmı da “Nasıl ki arkadaşların Bedir’de Savaşı’na konusunda “Bizi kervanı ele geçirmek için yola çıkardın, savaş için çıkarmadın.” diyerek seninle tartışıyorlardı. Şimdi ise ganimet hususunda tartışıyorlar.” şeklinde yorumlamışlardır. Basralı lügat âlimlerinden bazılarına göre âyetin mânâsı şu şekildedir: “Nasıl ki müminler istemediği halde Rabbinin seni evinden çıkarması haktır. Allah zikredildiği zaman kalpleri ürperen, âyetleri okunduğunda imanları artan, sadece rablerine güvenen, namazlarını kılan ve verdiğimiz rızıklardan infak edenlerin mü’min olmaları da haktır.” Bazı âlimlere göre ise bu âyette yemin vardır ve âyet şu hususu ifade etmektedir: “Müminlerden bir grup istemediği halde seni evinden çıkaran Rabbin yemin olsun ki onlar seninle savaş hususunda tartışılar.” Taberî, âyetle ilgili Mücâhid’in rivayetini tercih etmiştir. Mücâhid’in rivayetine göre Bedir öncesi Mekke müşriklerle savaş gerçeği ortaya çıkınca Medine’den isteksiz olarak yola çıkan bir grup Müslüman, düşmanla savaş hususunda Resûlullah (s.a.) ile tartışmışlardır. İbn Hişâm ve Vâkıdî’nin rivayetlerine göre bu âyet, kervanı takip için yola çıkan, fakat müşriklerle savaş söz konusu olunca savaş için hazırlıklı olmadıklarını söyleyerek Resûlullah ile tartışan kimseler hakkında nazil olmuştur.³⁹¹

Müslümanların Mekke ticaret kervanlarına karşı tavrının farkında olan Ebû Süfyân, Hicaz’a yaklaşınca kervanın güvenliği için bölgeye bir keşif birliği göndermiştir. Müslümanların kervanı ele geçirmek için yola çıktıklarını öğrenen keşif birliği durumdan Ebû Süfyân’ı haberdar etmesi üzerine Damdam b. Amr el-Gıfârî yardım talebi için acilen Mekke’ye gönderildi. Kervanlarının tehlikede olduğunu öğrenen Mekkeliler, yardıma gidip gitmeme konusunda başlangıçta tereddüt etmişlerdir. Bu tereddütlerinin sebebi aralarında husumet bulunan Benî Bekir b. Abd-i Menât b. Kinâne kabilesinin geride kalan yakınlarına zarar verebileceği endişesiydi.³⁹² Müşriklerin dostu şeytan, Sürâka b. Cü’şum suretinde Mekke müşriklerine gelerek “Muhammed ve arkadaşları kervanınızı ele geçirmek istiyorlar. Bu gün, insanlardan size galip gelebilecek güçlü bir topluluk bulunmuyor. Ben sizlerin dostunuzum. Benî Kinâne’nin hoşunuza gitmeyecek bir şey

³⁹¹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 34-35. İbn Hişâm, *es-Sîre*, I-II, 666; Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 131.

³⁹² Kureyş ile Benî Kinâne arasındaki husumet, Benî Kinâne kabilesinin lideri Âmir b. Yezîd’in kan davası nedeniyle Kureyş’ten Hafs b. Ahyef’in oğlunu öldürtmesiyle başlamış, Hafs b. Ahyef’in kardeşi Mikrez b. Hafs’ın da Âmir b. Yezîd’i öldürmesiyle devam etmiş, İslâm’ın gelmesiyle bu husumet geri planda kalmıştır. İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 610-611. Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 37-39.

yapması durumunda sizin yardımcınızım.” diyerek Mekkelilerin bu endişesini izale etmiş ve onları Müslümanlara karşı sefere ikna etmiştir. “*Hani şeytan onlara yaptıklarını süslemiş ve “Bu gün artık insanlardan size galip gelecek (kimse) yok, mutlaka ben de size yardımcıyım.” demişti.*”³⁹³ âyeti şeytanın Mekke müşriklerini Bedir Savaşı’na çıkmaları için ikna etmesini bildirmektedir. Sürâka b. Cü’şum suretinde Mekkelilerle birlikte Bedir’e kadar gelen şeytan, iki ordu karşı karşıya geldiği zaman melekleri görünce “*İki taraf (savaş alanında) yüz yüze gelince (şeytan), gerisin geriye dönüp, “Ben sizden uzağım. Çünkü ben sizin görmediğiniz şeyler (melekler) görüyorum. Ben, Allah'tan korkarım. Allah, cezası çetin olandır.*”³⁹⁴ diyerek Mekkelileri yüzüstü bırakarak savaş meydanından kaçmıştır.³⁹⁵

Şeytanın Mekke müşriklerini Bedir Savaşı’na çıkmaya teşvik etmek amacıyla Sürâka b. Cü’şum suretinde gelerek onlara geride kalan yakınları hakkında teminat verdiği dair rivayet ve bununla ilgili nazil olduğu belirtilen “*Hani şeytan onlara yaptıklarını süslemiş ve “Bu gün artık insanlardan size galip gelecek (kimse) yok, mutlaka ben de size yardımcıyım.” demişti “İki taraf (savaş alanında) yüz yüze gelince (şeytan), gerisin geriye dönüp, “Ben sizden uzağım. Çünkü ben sizin görmediğiniz şeyler (melekler) görüyorum. Ben, Allah'tan korkarım. Allah, cezası çetin olandır.*”³⁹⁶ âyeti, Taberî’ye göre Bedir Savaşı öncesi şeytanın müşriklere Benî Kinâne hakkında güvence vermesi ve savaş esnasında Müslümanlara yardım için gelen melekleri gördükten (müşrikler melekleri görmüyorlardı.) sonra kaçmasını haber vermektedir. İbn Hişâm ve Vâkıdî de bu âyetin Bedir Savaşı öncesi şeytanın Mekkelileri savaşa teşvik etmesi üzerine nazil olduğunu rivayet etmişlerdir.³⁹⁷

³⁹³ Enfâl, 8/48.

³⁹⁴ Enfâl, 8/48.

³⁹⁵ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 42, 46-47, 221-225; Konunun detayı İbn Abbas tarafından şu şekilde rivayet edilmektedir. “Bedir savaşı günü şeytan, ordusu ve beraberinde sancağıyla Benî Müdlic’den Sürâka b. Mâlik b. Cu’şem sûretinde Mekkelilere gelerek onlara “Bugün, sizi yenebilecek hiçbir topluluk yoktur. Ben de mutlaka sizin yanınızdayım.” demiş, taraflar savaş için mevzilenince Resûlullah, bir avuç toprak alıp müşriklerin yüzüne serpmiş, müşrikler bunun üzerine gerisin geri dönüp kaçmaya başlamışlar, Cebrail’i gören şeytan ve taraftarları da kaçmaya başlayınca Müşrikler “Ey Sürâka, sen bizim yanımızda olacağını söylemiştin.” demelerine üzerine İblis “Ben sizin görmediğiniz şeyleri görüyorum. Ben Allah’tan korkuyorum. Zira Allah, cezalandırması şiddetli olandır.” demiştir. Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 221.

³⁹⁶ Enfâl, 8/48.

³⁹⁷ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 225. İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 673, 674; Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 37-39, 75. Konuyla ilgili değerlendirmeler için bkz. Mehmet Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2010, s. 202-204, 244.

Mekke'deki yakınları hakkında gerekli güvenceyi alan Mekke müşrikleri “Müslümanlara karşı yapacağımız bu seferden geri kalanların evlerini yıkacak, mallarına da el koyacağız.” diyerek sefere çıkmakta isteksiz davrananları açıkça tehdit etmişlerdir. Mekke müşriklerinin bu katı tavrından dolayı Mekke'de ailelerinin baskısı nedeniyle hicret etmeyen, gençlerden³⁹⁸ oluşan, kalplerindeki şüpheleri giderememiş ve Müslümanlığını gizleyenler de zorla bu sefere katılmışlardır. Bunlar, Bedir günü Müslümanların sayıca kendilerinden az olduklarını görünce “*Hani münafıklar ve kalplerinde hastalık bulunan kimseler, “Bunları dinleri aldatmış” diyorlardı. Hâlbuki kim Allah'a tevekkül ederse hiç şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.*”³⁹⁹ âyetinde ifade edilen tavrı sergilemişlerdir.⁴⁰⁰ Bedir Savaşı'nda bu kişilerden bir kısmının öldürülmeleri, bir kısmının da esir edilmeleri üzerine Müslümanlar “Mekke'de Müslüman olmalarına rağmen Bedir Savaşı'na zorla getirilip öldürülenler bizim kardeşlerimizdir. Onlar hakkında Allah'tan bağışlanma dileyelim.” demişler, Müslümanların bu yaklaşımları üzerine “*Kendilerine zulmetmekte iken meleklerin canlarını aldığı kimseler var ya; melekler onlara şöyle derler: “Ne durumdaydınız? (Niçin hicret etmediniz?)” Onlar da, “Biz yeryüzünde zayıf ve güçsüz kimselerdik” derler. Melekler, “Allah'ın arzı geniş değil miydi, orada hicret etseydiniz ya!” derler. İşte bunların gidecekleri yer cehennemdir. O ne kötü varış yeridir. Ancak gerçekten zayıf ve güçsüz olan, çaresiz kalan ve hicret etmeye yol bulamayan erkekler, kadınlar ve çocuklar başkadır. Umulur ki, Allah bu kimseleri affeder. Çünkü Allah çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır.*”⁴⁰¹ âyetleri nazil olarak belirtilen nedenler dışında Bedir'e müşriklerle birlikte katılan Mekkeli bu Müslümanların mazeretlerinin Allah tarafından kabul edilmediğini bildirmiş, Müslümanların da onlar hakkındaki düşüncelerini ta'dil etmiştir.⁴⁰² Yine Bedir Savaşı'na zorla götürülen bu Müslümanlar hakkında “*O kâfirler,*

³⁹⁸ Mekke müşrikleriyle birlikte Bedir savaşına katılan bu gençler İbn İshâk'ın rivayetine göre beş kişidir ve isimleri de şunlardır: Ali b. Ümeyye, EbûKays b. Fâkih, Zem'a b. Esved, Ebû'l-As b. Münebbih, İbn İshâk, beşincisinin ismini unuttuğunu söylemiştir. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VII, 386. İbn Hişâm'ın rivayetine göre bu kişiler, Hâris b. Zem'a b. Esved, Ebû Kays b. Fâkih b. Muğîre, EbûKays b. Velîd b. Muğîre, Ali b. Ümeyye b. Halef, As b. Münebbih b. Haccâc. İbn Hişâm, I, 641. Vâkîdî'ye göre bunlar yedi kişidir. Ebû Kays b. Velîd b. Muğîre, Ebû Kays b. Fâkih b. Muğîre, Hâris b. Zem'a, Ali b. Ümeyye b. Halef, As b. Münebbih b. Haccâc, Vakîdî, I, 72-73. İbn Hişâm ve Vâkîdî'nin konuyla ilgili rivayetleri incelendiğinde bu beş kişi, Bedir'de Mekke müşriklerinden öldürülen yetmiş kişinin içerisinde yer almaktadırlar. Vâkîdî, *Meğâzî*, I, 147-152. İbn Hişâm, *es-Sîre*, I-II, 709-714.

³⁹⁹ Enfâl, 8/49.

⁴⁰⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XI, 226-228.

⁴⁰¹ Nîsâ, 4/97-99.

⁴⁰² Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VII, 380-386, XI, 42, 46-47, XIV, 379- 380.

nefislerine zulmederlerken melekler onların canlarını alır da onlar teslim olup, “Biz hiçbir kötülük yapmıyorduk” derler. (Melekler de şöyle diyecekler:) “Hayır! Allah sizin yapmakta olduklarınızı hakkıyla bilmektedir.”⁴⁰³ âyeti nazil olmuştur.⁴⁰⁴

Bedir Savaşı’nda hicret etmeyerek Mekke müşrikleri saflarında savaşan kimseler hakkında nazil olduğu rivayet edilen “*Bunları dinleri aldatmış*” diyorlardı. *Hâlbuki kim Allah’a tevekkül ederse hiç şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.*”⁴⁰⁵ âyetinde ifade edilen sözleri Hasan-ı Basrî’ye göre Bedir Savaşı’na katılmayan münafıklar söylemişlerdir. İbn Cüreyc’e göre ise âyetteki bu ifadeleri Bedir günü Müslümanları sayıca kendilerinden az gören Mekke müşrikleri söylemişlerdir. Katâde’ye göre de âyetteki bu ifadeleri müşrikler söylemiştir. Ebû Cehil o gün Müslümanların sayıca az olduğunu görünce küfrederek “Allah’a yemin olsun ki bu günden sonra Allah’a ibadet edilmeyecek.” demiştir. Taberî’ye göre ise bu âyetteki ifadeleri Bedir savaşında Müslümanları sayıca kendilerinden az olduğunu gören münafıklar söylemişlerdir. Vâkıdî ve İbn Hişâm’ın rivayetlerine göre de âyetteki bu ifadeleri Bedir Savaşı’na Mekke müşrikleri saflarında katılan daha önce Müslüman olmuş, ailelerinin kendilerini hapsedmelerinden ötürü hicret edememiş ve Bedir’e katılmış kimseler söylemişlerdir.⁴⁰⁶

Bedir’e müşrikler safında katılıp öldürülen ve haklarında Müslümanların ihtilafa düştükleri kimseler hakkında nazil olduğu belirtilen “*Kendilerine zulmetmekte iken meleklerin canlarını aldığı kimseler var ya; melekler onlara şöyle derler: “Ne durumdaydınız? (Niçin hicret etmediniz?)” Onlar da, “Biz yeryüzünde zayıf ve güçsüz kimselerdik” derler. Melekler, “Allah’ın arzı geniş değil miydi, orada hicret etseydiniz ya!” derler. İşte bunların gidecekleri yer cehennemdir. O ne kötü varış yeridir.*”⁴⁰⁷ âyetlerinde bahsi geçenler Dahhâk ve İbn Zeyd’e göre Mekke’de kalıp hicret etmeyen ve Bedir’de Mekke müşrikleri safında savaşan münafıklardır. Konuyla ilgili olarak İbn Zeyd, Mekke’de imanla birlikte nifakın da ortaya çıktığını belirtmiştir. Taberî, bu âyetlerin sebab-i nüzûlü hakkında herhangi bir yorumda bulunmamış, âyetin manasını

⁴⁰³ Nahl, 16/28.

⁴⁰⁴ XIV, 208. İbn Hişâm, *es-Sîre* I-II, 609, Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 37-38.

⁴⁰⁵ Enfâl, 49.

⁴⁰⁶ Taberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te‘vîli Âyi’l-Kur‘ân*, XI, 226-228. İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 641; Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 62-64.

⁴⁰⁷ Nîsâ, 4/97-98.

umumi bir şekilde yorumlamıştır.⁴⁰⁸ “*O kâfirler, nefislerine zulmederlerken melekler onların canlarını alır da onlar teslim olup, “Biz hiçbir kötülük yapmıyorduk” derler. (Melekler de şöyle diyecekler:) “Hayır! Allah sizin yapmakta olduklarınızı hakkıyla bilmektedir.”*”⁴⁰⁹ âyeti İkrime’den nakledilen rivayete göre Mekke’de kalarak hicret etmeyen ve Bedir Savaşı’na zorla götürülerek orada öldürülenler hakkında nazil olmuştur. Taberî, bu âyetin sebab-i nüzûlü hakkında da herhangi bir yorumda bulunmamıştır. Vâkıdî’nin rivayetine göre bu âyet, hicret etmelerine ailelerinin engel olduğu için Mekke müşrikleriyle birlikte Bedir Savaşı’na katılan ve nifak içinde olan yedi kişi hakkında nazil olmuştur.⁴¹⁰

Kureyş müşriklerinden Bedir Savaşı’na katılmayanlar yerlerine başkalarını göndermişlerdir. Savaşa gitmeyenlerden Ebû Leheb, yerine Âs b. Hişâm b. Muğîre’yi göndermiştir. Ebû Leheb’in dışında Kureyş’in ileri gelenlerinin tamamı Bedir Savaşı’na katılmıştır. Mekke ileri gelenlerinin tamamına yakınının Bedir’e geldiklerini öğrenen Resûlullah (s.a.) “Mekke, ciğerinin parçalarını size atmış.” demiştir.⁴¹¹

Kâbe’nin örtüsünü yanlarına alan Mekke müşrikleri “Allahım! İki ordudan daha aziz ve daha hayırlı olana yardım et. Akrabalık bağlarını koparan, daha önce bilmediğimiz şeyleri bize getireni helak et.” diye dua ederek yola çıkmışlardır. “*(Ey inkârcılar!) Eğer fetih istiyorsanız işte size fetih geldi. Eğer (peygambere karşı gelmekten) vazgeçerseniz bu sizin için daha hayırlı olur. Eğer dönerseniz biz de döneriz. Çok olsa bile topluluğunuz size hiç fayda vermez. Çünkü Allah mü’minlerle beraberdir.*”⁴¹² âyeti Mekke müşriklerine Bedir mağlubiyeti sonrası dualarının kabul edildiğini haber vermiş, bu mağlubiyetin kendileri için bir uyarı olduğunu, inkârlarında ısrar ederlerse Bedir’de olduğu gibi yine mağlup olacaklarını bildirmiştir.⁴¹³

⁴⁰⁸ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VII, 379-380, 386-388.

⁴⁰⁹ Nahl, 16/28.

⁴¹⁰ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XIV, 208-209; Vâkıdî, *Meğâzi*, I, 73.

⁴¹¹ Meğâzi VI, 23-24. İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 609. Ebû Leheb’in Bedir savaşından geri kalmasında Âtike binti Abdulmuttâlib’in gördüğü rüyanın etkisi olmuştur. Âtike binti Abdulmuttâlib, Damdam b. Amr’ın Kureyş kervanına yardım için Mekke’ye gelmesinden üç gün önce bir rüya görmüş ve rüyasında Mekkelilerin başına bir felaketin geldiğini görmüş ve bu rüyadan bütün Mekkeliler haberdar olmuştu. Ebû Leheb, Âtike’nin rüyasının etkisiyle savaşa gitmemiştir. Vâkıdî, *Meğâzi*, I, 30-34, İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 607-610.

⁴¹² Enfâl, 8/19.

⁴¹³ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 90-96. Konuyla ilgili rivayetlerin çoğunda Mekkelilerin yapmış olduğu bu duayı Ebû Cehil yapmıştır. Bedir’de Afra’nın iki oğlu Avf ve Muavvez, Ebû Cehil’i yaralamış, İbn Mesud da öldürmüştür. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 90-95.

Ebû Süfyân'ın kervanın Müslümanların eline geçmemesi için gösterdiği çaba sonuç verince kervana yardım için yola çıkan Mekkelilerden geri dönmelerini istemiştir. Ebu Süfyân'ın bu teklifini değerlendiren Kureyş, kendi içerisinde geri dönüp dönmeme konusunda tartışmış, bir kısmı düşmanları Müslümanların içinde yakın akrabalarının bulunduğunu, geri dönmelerinin daha doğru olacağını söyleyerek savaş karşıtı bir tavır takınmış, buna karşı savaş isteyenlerin öncülüğünü yapan Ebû Cehil'in yoğun çabası sonucu Mekkeliler, sefer için yaptıkları hazırlıklara ve sayısal güçlerine güvenerek "Bu sefer bütün Hicaz bölgesinde kamuoyu oluşturmadan geri dönmeyeceğiz. Araplar şimdiye kadar böyle güçlü bir topluluk görmediler. Bedir de üç gün kalacak, orada develerimizi kesecek, yiyip içip cariyelerle eğleneceğiz. Bundan sonra bütün Araplar bizden çekinecekler." diyerek Ebû Süfyân'ın ve geri dönme taraftarı olan müşriklerin teklifini reddederek Bedir'e doğru yola çıkmışlardır. Kur'ân, onların bu tavrını "*Şımarıp böbürlenmek, insanlara gösteriş yapmak ve (halkı) Allah yolundan alıkoymak için (Bedir savaşı için) yurtlarından çıkanlar (Mekke müşrikleri) gibi olmayın. Allah onların yaptıklarını kuşatıcıdır.*"⁴¹⁴ âyetiyle tasvir etmektedir.⁴¹⁵ Ebû Süfyân'ın geri dönme isteği ve sonrasında Mekke müşriklerinin aralarında çıkan ihtilaf savaş için yeterince istekli olmadıklarını göstermektedir.

b. Bedir Savaşı

Bedir Savaşı hicretin on dokuzuncu ayı, on yedi Ramazan, Cuma sabahı meydana gelmiştir. Kur'ân'da bu savaş "*İki ordunun (Bedir'de) karşılaştığı ve hak ile batılın birbirinden ayrıldığı gün.*"⁴¹⁶ olarak nitelendirilmiştir.⁴¹⁷ Müslümanlarla Mekke müşrikleri arasında meydana gelen ilk savaş olma özelliği taşıyan Bedir Savaşı Mekke ile Medine arasında yer alan, Medine'ye sekiz mil uzaklıkta bulunan Bedir ismi verilen bir su kuyusunun olduğu yerde meydana gelmiştir. Bedir'de Cahiliye döneminde ticaret panayırları kuruluyordu.⁴¹⁸

⁴¹⁴ Enfâl, 8/47.

⁴¹⁵ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XI, 217-220.

⁴¹⁶ Enfâl, 8/41.

⁴¹⁷ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XI, 171, 201-202. Konuyla ilgili diğer bir rivayete göre Bedir savaşı on dokuz Ramazan, Cuma günü meydana gelmiştir. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XI, 201. Resûlullah, Medine'ye hicretinin on dokuzuncu ayında, Ramazanın on ikisinde Cumartesi günü Abdullah İbn Mektûm'u yerine vekil bırakarak Medine'den yola çıkmıştır. İbn Sa'd, *Tabâkât*, II, 11-19. İbn Hişâm, *es-Sîre I-II*, 612, 616; Vâkîdî, *Meğâzî*, I, 23, 51.

⁴¹⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, VI, 17-19, XI, 204. Bedir bölgesine bu ismin verilmesinin sebebi hakkında iki görüş söz konusudur. Şa'bi'ye göre Bedir'e bu ismin verilmesinin sebebi,

Savaşın tarafları Müslümanlar ile Mekke müşrikleri, bu savaş ve savaşılacak yer için daha önce sözleşmiş değillerdi. Müslümanlar, Mekke müşriklerine ait kervanı ele geçirmek, Mekkeliler de kervanı kurtarmak için yola çıkmışlardı. İki taraf savaş için sözleşmiş olsalardı sayıca az olan ve savaş hazırlığı yapmadan yola çıkan Müslümanlar savaşa konusunda isteksiz davranabilirlerdi. “*Hani siz vadinin (Medine'ye) yakın tarafında; onlar uzak tarafında, kervansa sizin aşığımızdaydı. (Onlar sayıca sizden öylesine fazla idi ki), şâyet buluşmak üzere sözleşmiş olsaydınız (durumu fark edince) sözleşmenizde ayrılığa düşerdiniz (savaşa yanaşmazdınız). Fakat Allah, olacak bir işi (müminlerin zaferini) gerçekleştirmek için böyle yaptı ki, ölen açık bir delille ölsün, yaşayan da açık bir delille yaşasın. Şüphesiz Allah, elbette hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.*”⁴¹⁹ âyeti savaş öncesi tarafların konumunu, maksadını ve karşılaşmalarının neden savaşla sonuçlandığını haber vermektedir.⁴²⁰ Bedir’de karşı karşıya gelen bu iki topluluğun hangi gaye için savaştıklarını da Kur’ân “*Şüphesiz, karşı karşıya gelen iki toplulukta sizin için bir ibret vardır: Bir topluluk (Müslümanlar) Allah yolunda çarpışıyordu. “Öteki ise (Mekkeliler) kâfirdi.*”⁴²¹ âyetiyle bildirmektedir.⁴²² Utbe b. Rebîa’nın komutasını üstlendiği Mekke ordusunu ise Kur’ân “*Onlar, çeşitli gruplardan oluşmuş ve şuracıkta bozguna uğrayacak derme çatma bir ordudur.*”⁴²³ diye nitelemiştir.⁴²⁴

Resûlullah, (s.a.) savaş öncesi Mekke ordusu hakkında bilgi toplamak üzere bir grup sahabeyi görevlendirmiş, görevliler yakaladıkları iki köleden ne kadar zorlasalar da düşmanları hakkında gerekli bilgiyi alamayınca bu iki kişiyi Resûlullah’ın (s.a.) yanına götürmüşler, Resûlullah, (s.a.) bu iki köleden Mekke ordusunun günde ne kadar deve kestiklerini öğrenince Mekkelilerin yaklaşık bin kişi olduğunu belirtmiştir.⁴²⁵

Cüheyne kabilesinden “Bedir” diye adlandırılan bir adamın orada su kuyusunun bulunmasından dolayıdır. Abdullah b. Cafer ve Muhammed b. Salih’e göre ise Bedir, o bölgeye verilen bir isimdir. Herhangi bir kimsenin adı değildir. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VI, 17-18, 251; XI, 201.

⁴¹⁹ Enfâl, 8/42.

⁴²⁰ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 203-207. Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 131-132. İbn Hişâm, *es-Sîre*, I-II, 667, 672.

⁴²¹ Âl-i İmrân 3/13.

⁴²² Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, V, 242-243.

⁴²³ Sâd, 38/11.

⁴²⁴ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 201; XX, 28-29. Taberî’ye göre bu âyet, Mekke’de nazil olmuş, te’vîli de Bedir’de ortaya çıkmıştır. XX, 28-29.

⁴²⁵ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, V, 247-248, XI, 84, 201. Konuyla ilgili rivayetlerin detayı şu şekildedir: Müslümanlar, Bedir’de Ukbe b. Ebû Muayt’ın kölesiyle bir Mekkeliyi yakalamışlar, Mekkeli olan ellerinden kaçıp kurtulmuştur. Müslümanlar, Ukbe b. Ebû Muayt’ın kölesinden Kureyş

Müslümanlardan önce Bedir'e gelen Mekke müşrikleri, vadinin üst tarafına karargâhlarını kurmuşlar ve Müslümanların suya ulaşmalarına engel olmuşlardır. Vadinin alt tarafına karargâh kuran Müslümanlar ise susuz kalmışlar ve su sıkıntısından dolayı ihtiyaçlarının birçoğunu giderememişler hatta Müslümanlardan bazıları namazlarını cünüp olarak kılmışlardır. Müslümanların maruz kaldığı bu sıkıntı üzerine şeytan "Sizler, Allah'ın dostu olduğunuzu iddia ediyorsunuz. Resûlü aranızda olmasına rağmen müşrikler sizden önce suya ulaştılar ve sizler cünüp olarak namaz kılıyorsunuz." diye müminlerin kalplerine vesvese vermiştir. Müslümanların maruz kaldığı bu sıkıntı üzerine Allah "*Hani (Allah) kendi tarafından bir güvenlik olarak sizi hafif bir uykuya daldırıyor; sizi temizlemek, sizden şeytanın vesvesesini gidermek, kalplerinizi pekiştirmek ve ayaklarınızı sağlam basturmak için üzerinize gökten yağmur yağdırıyordu.*"⁴²⁶ âyetinde bildirilen ilahi yardımı göndererek Müslümanların savaş öncesi yaşadıkları su sıkıntısını ve şeytanın vesvesesini gidermiştir. Savaş öncesi geceyin yağın yağmur, kum zemini sertleştirerek Müslümanların rahat hareket etmesine katkı sağlamıştır.⁴²⁷

Savaşın meydana geldiği Bedir'e Mekke müşriklerinin mi yoksa Müslümanların mı daha önce ulaştığına dair iki farklı rivayet söz konusudur. Taberî, konuyla ilgili rivayetlerden Mekke müşriklerinin Bedir'e daha önce gelerek su kuyusunu ele geçirdiklerine ve Müslümanların suya ulaşmasına engel olduklarına dair rivayetleri tercih etmiştir. Onun konuyla ilgili İbn İshak'tan naklettiği rivayete göre ise Bedir Savaşı öncesi geceyin yağın yağmur, müşriklerin suya ulaşmasına engel olmuş, Müslümanların ise

ordusu hakkında bilgi almaya çalışmışlar ama o, Kureyş'in güçlü ve kalabalık bir orduyla yola çıktığını söylemiş, fakat sayıları hakkında yapılan tüm zorlamalara rağmen bilgi vermemiştir. Resûlullah'a götürülen Ukbe b. Ebû Muayt'ın kölesi ona da olumsuz cevap vermesi üzerine Resûlullah ona Mekkelilerin günde kaç deve kestiklerini sormuş, on deve cevabı alan Resûlullah, Kureyş'in bin kişi olduğunu söylemiştir. Diğer bir rivayette ise Müslümanların yakaladığı kişiler Kureyşli iki çoban Benî Haccac'ın kölesi Eslem ve Benî As'ın kölesi Yesâr'dır. Konuyla ilgili olarak İbn Hişâm şu bilgileri nakletmektedir: Resûlullah, Bedir'e yakın bir yerde konaklamış ve Ali b. Ebû Talib, Zübeyr b. Avvâm ve Sa'd b. Ebû Vakkas'ın da içinde bulunduğu bir topluluğu Kureyş kervanı hakkında bilgi toplamak için Bedir suyuna göndermiştir. Bunlar müşrik ordusu için su taşıyan Kureyşli Benî Haccac'ın kölesi Eslem ve Benî As'ın kölesi Yesâr'ı yakalamışlar, iki kölenin doğru bilgi vermemeleri üzerine onları Resûlullah'a götürmüşlerdir. Resûlullah'ın onlara günde kaç deve kestiklerini sorması üzerine bir gün dokuz, bir gün de on deve kestiklerini söylemeleri üzerine Resûlullah onların sayısının dokuz yüz ile bin kişi arasında olduğunu söylemiştir. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, V, 247-248, XI, 84, 201; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I-II, 616-617.

⁴²⁶ Enfâl, 8/11.

⁴²⁷ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XI, 62-68, 84.

suya ulaşmasını kolaylaştırmıştır. Şeytan da Müslümanlara düşmanlarına karşı mağlup olacakları şeklinde vesvese vererek onları korkutmak istemiştir.⁴²⁸

Müslümanların yaklaşık üç katı büyüklüğündeki bir orduyla kendilerine aşırı güvenin bir tezahürü olarak gurur ve kibir içinde Bedir'e gelen Mekke müşriklerinin bu tavrına karşılık Resûlullah "Allahım! Kureyş, gurur ve kibir içinde buraya geldi. Onlar, Seni ve Resûlünü yalanladılar. Eğer, az sayıdaki bu Müslüman topluluğunu helak edersen yeryüzünde artık sana ibadet edilmez. Bana olan va'dini yerine getirmeni istiyorum." diye dua etmiş, dua ederken üzerindeki ridâsı yere düşmüştür. Resûlullah'ın (s.a.) ridâsını yerden alıp tekrar üzerine örten Ebû Bekir "Anam babam sana feda olsun ey Allah'ın Nebisi! Bu kadar dua etmen yeter. Allah sana istediğini verecek ve sana olan va'dini yerine getirecektir." demiştir. Bunun üzerine Resûlullah ve Müslümanları teselli etmek üzere "*Hani Rabbinizden yardım istiyor, yalvarıyordunuz. O da, "Ben size ard arda bin meleklerle yardım ediyorum" diye cevap vermişti.*"⁴²⁹ âyeti nazil olmuştur.⁴³⁰ Yine Bedir'de Kürz b. Muharibî'nin müşriklere yardım için gelmekte olduğu haberi Müslümanların morallerinin bozulmasına ve endişeye neden olmuş; Resûlullah, (s.a.) "*Rabbinizin,*

⁴²⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XI, 67-68. Konuyla ilgili İbn Hişâm'ın rivayetine göre Kureyş, Bedir mevkiindeki vadinin Medine'ye en uzak tarafında konaklamıştır. Su kuyuları Yelyel vadisinin Medine'ye yakın tarafında bulunuyorlardı. Bu esnada yağın yağmur, Müslümanların yürümesini kolaylaştırmış ve en yakın suya Mekkelilerden daha önce ulaşmalarını sağlamıştır. Yağmurun yağması Mekkelilerin yürümesini zorlaştırdığı için suya ulaşmalarını geciktirmiştir. Müslümanları burada konuşturarak Resûlullah'a Hübâb b. Münzir, düşmana karşı burada savaşmalarının Allah'ın bir emri mi? Yoksa kendi kararı mı olduğunu sormuş, Resûlullah, savaşın bir strateji olduğunu, burada konumlanmalarının kendi düşüncesi olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine Hübâb b. Münzir, müşriklere en yakın su kuyusunun yanında konumlanmalarının ve diğer kuyuları kullanılamaz hale getirmelerinin Kureyş'i susuz bırakacağını, bunun kendilerine stratejik üstünlük sağlayacağını söylemiş, Resûlullah, onu bu teklifi uygun bularak Bedir kuyularının biri hariç diğerlerini kapattırıştır. "Hani (Allah) kendi tarafından bir güvenlik olarak sizi hafif bir uykuya daldırıyor; sizi temizlemek, sizden şeytanın vesvesesini gidermek, kalplerinizi pekiştirmek ve ayaklarınızı sağlam bastırmak için üzerinize gökten yağmur yağdırıyordu." (Enfâl, 8/11). âyeti, savaş öncesi geceleyin yağın yağmurun müşriklerin suya ulaşmasına engel olduğunu, Müslümanların yürüyüşünü kolaylaştırarak suya daha önce ulaşmalarını haber vermektedir. Yine bu âyet, savaş öncesi şeytanın Müslümanları düşmanlarının çok güçlü olduğunu, kendilerinin onları yenmelerinin mümkün olmadığı vesvesesiyle korkuttuğunu, onların bu korkularını Allah'ın yardımıyla giderildiğini bildirmektedir. Konuyla İlgili Vâkîdî'nin rivayetleri de İbn Hişâm'ın rivayetiyle benzerlik göstermektedir. Vâkîdî'nin rivayetine göre Resûlullah savaş öncesi ashabıyla istişare etmiş ve Hübâb b. Münzir'in görüşünü tercih etmiştir. Cebrail de bu görüşün isabetli olduğunu teyit etmiştir. İbn Hişâm, *es-Sîre*, I-II, 619-620, 667. Vâkîdî, *Meğâzî*, I, 53-54.

⁴²⁹ Enfâl, 8/9.

⁴³⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XI, 51-53. "Ey Allah'ın Nebisi! Bu kadar dua etmen yeter. Allah sana istediğini verecek ve sana olan va'dini yerine getirecektir." sözlerini Ebû Salih'in rivayetine göre Hz. Ömer söylemiştir. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XI, 53. Konuyla ilgili olarak Buhârî ise şu rivayeti nakletmektedir: Resûlullah, Bedir günü "Allahım! Senden va'dini yerine getirmeni istiyorum. Şayet mağlup olursak sana ibadet edilmeyecek." diye dua etmiş, Hz. Ebû Bekir'in bu duanın yeterli olduğunu söylemesi üzerine "O topluluk yakında (Bedir'de) bozguna uğrayacak ve arkalarını dönüp kaçacaklardır." (Kalem, 68/45). âyetini okumuştur. Buhârî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, 4.

indirilmiş üç bin melek ile yardım etmesi size yetmez mi?” diyordun. Evet, sabrettiğiniz ve Allah'a karşı gelmekten sakındığınız takdirde; onlar ansızın üzerinize gelseler bile Rabbiniz nişanlı beş bin melek size yardım eder.”⁴³¹ âyetlerini müminlere okuyarak onların endişelerini gidermiştir. Mekkelilere yardım için gelmekte olan Kürz b. Muharibî yolda müşriklerin mağlup oldukları haberini alınca geri dönmüştür. Onun geri dönmesinden ötürü Bedir Savaşı'nda Müslümanlara va'dedilen üç bin veya beş bin melek yardım edilmemiştir.⁴³²

Dünyevi çıkarları için bir araya gelen Mekke müşrikleri bu gücün etkisiyle Müslümanlara karşı “Yoksa onlar (Kureyş müşrikleri), “Biz yardımlaşan (güçlü) bir topluluğuz” mu diyorlar?”⁴³³ âyetinde ifade edilen yaklaşımı sergilemişler, “O topluluk yakında (Bedir'de) bozguna uğrayacak ve arkalarını dönüp kaçacaklardır.”⁴³⁴ âyeti ise onların inkârcılığı esas alan güçlerinin geçici olduğunu belirtmiş ve Bedir Savaşı'nda ilâhi kanun hükmünü icra ederek müminlere va'dedilen müjde tahakkuk etmiştir. Hz. Ömer “O topluluk yakında bozguna uğrayacak” âyeti nazil olduktan sonra âyette bozguna uğrayacağı bildirilen topluluğun hangisi olduğu merakı içinde olmuş, Bedir günü Resûlullah'ın (s.a.) zırhını giydikten sonra “O topluluk yakında bozguna uğrayacak” âyetini okuduğu görünce âyetin kastını anlamıştır.⁴³⁵

Bedir Savaşı'nda Müslümanlara yardım için gönderilen melekler hakkında indiği rivayet edilen “Rabbinizin, indirilmiş üç bin melek ile yardım etmesi size yetmez mi?” diyordun. “Evet, sabrettiğiniz ve Allah'a karşı gelmekten sakındığınız takdirde; onlar ansızın üzerinize gelseler bile Rabbiniz nişanlı beş bin melek size yardım eder.”⁴³⁶ âyetlerinin sebep-i nüzulü hakkında müfessirler ihtilaf etmiştir. Katâde ve İbn Abbâs'a bu âyetler Bedir'le ilgilidir. Bedir Savaşı'nda Müslümanlara önce bin melek ile sonra üç bin melek ile daha sonra da beş bin melek ile yardım edilmiştir. Taberî'ye göre bu âyetler Bedir savaşı hakkında nazil olmuştur fakat Müslümanların Bedir Savaşı'nda üç bin melek veya beş bin melek desteklendiklerine veya desteklenmediklerine dair sahih bir rivayet bulunmadığından böyle bir sonuca ulaşılamaz. Müslümanların Bedir'de bin melek

⁴³¹ Âl-i İmrân, 3/124-125.

⁴³² Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, VI, 20-21.

⁴³³ Kamer, 54/ 44.

⁴³⁴ Kamer, 54/45. Vâkîdî de bu âyette bahsi geçen “bozgun”un Bedir günü Mekke müşriklerinin yaşadığı bozgun olduğunu nakletmektedir. Vâkîdî, *Meğâzî*, I, 136-137.

⁴³⁵ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XXII, 157-158.

⁴³⁶ Âl-i İmrân, 3/124-125.

desteklendiği “Hani Rabbinizden yardım istiyor, yalvarıyordunuz. O da, “Ben size ard arda bin melekle yardım ediyorum” diye cevap vermişti.” âyetiyle sabittir. Vâkıdî ve İbn Sa’d’ın konuyla ilgili rivayetlerine göre Müslümanlar, Bedir Savaşı’nda üç bin melekle desteklenmişlerdir.⁴³⁷

Mekke müşriklerinin asker sayısı ve savaş teçhizatı bakımından üstün olmalarının onlara sağlayacağı psikolojik avantajın farkında olan Resûlullah, üç yüz on üç kişiden oluşan ashabına “Siz bu gün, Tâlut’un Câlut’la karşılaştığı gün Talût’un ordusunun sayısı kadarsınız.” diyerek sayıca az olmalarına rağmen müşriklere karşı galip geleceklerinin müjdesini vermiştir.⁴³⁸ Yine savaş öncesi rüyasında müşriklerin sayıca kendilerinden az olduğunu gören Resûlullah, bu rüyasını Müslümanlara anlatmış, bunun üzerine Müslümanların kalpleri sükûnete ererek aralarındaki görüş ayrılıkları sona ermiş ve düşmanla savaşıma konusunda cesaretleri artmıştır. “*Hani Allah sana onları uykunda az gösteriyordu. Eğer sana onları çok gösterseydi elbette gevşerdiniz ve o iş hakkında birbirinizle çekişirdiniz. Fakat Allah (sizi bunlardan) kurtardı. Çünkü o, göğüslerin özünü (kalplerde olanı) hakkıyla bilendir.*”⁴³⁹ âyeti Bedir Savaşı öncesi Resûlullah’ın gördüğü bu rüyayı ve bu rüyanın onların savaş öncesinde morallerini yükselterek savaşın kazanılmasındaki rolünü haber vermektedir.⁴⁴⁰ Müslümanlar, savaş esnasında da müşrikleri “(Onları) göz bakışıyla kendilerinin iki katı görüyorlardı.”⁴⁴¹ âyetinde haber verildiği üzere önce kendilerinden iki kat daha fazla görmüşler, sonrasında da “*Hani karşılaştığınız zaman onları gözlerinize az gösteriyor, sizi de onların gözlerinde azaltıyordu ki Allah, olacak bir işi gerçekleştirsin. Bütün işler Allah'a döndürülür.*”⁴⁴² âyetinde bildirildiği üzere daha az görmüşlerdir.⁴⁴³ Yine Bedir günü düşmanlarının

⁴³⁷ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, VI, 20-29. Vâkıdî, *Meğâzi*, I, 57. İbn Sa’d, *Tabâkat*, II, 14, 25.

⁴³⁸ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, IV, 491; XI, 201. Bu rivayete Buhârî’de eserinde yer vermektedir. Buhârî, *Kitâbu’l-Meğâzi*, 6.

⁴³⁹ Enfâl, 8/43.

⁴⁴⁰ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, XI, 208-211. Bedir günü bazı Müslümanlar, müşriklerin yetmiş kişi, bazı Müslümanlar da onların yüz kişi olduklarını görmüşlerdir. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, XI, 211-212.

⁴⁴¹ Âl-i İmrân, 3/13.

⁴⁴² Enfâl, 8/44.

⁴⁴³ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, V, 245-251. İbn Abbas, “(Onları) göz bakışıyla kendilerinin iki katı görüyorlardı.” (Âl-i İmrân, 3/13). âyetinin Müslümanları teselli etmek için Bedir savaşında nazil olduğunu, Bedir günü Müslümanların sayısının üç yüz on üç, müşriklerin sayısının ise altı yüz on altı kişi olduğunu rivayet etmektedir. Katâde’ye göre ise Bedir savaşında müşriklerin sayısı bin veya ona yakındı. Müslümanların sayısı ise üç yüz on küsurdu. Yine Katade’ye göre Bedir günü Müslümanların sayısının üç yüz on üç, müşriklerin sayısı ise dokuz yüz elli kişiydi. İbn Cüreyc’e göre ise Bedir günü Müslümanların sayısının üç yüz on küsur, müşriklerin sayısı ise dokuz yüz elli ile bin kişi

kendilerinden sayıca fazla olmasından dolayı Resûlullah'ın (s.a.) Müslümanlara “*Ey Peygamber! Müminleri savaşa teşvik et. Eğer içinizde sabırlı yirmi kişi bulunursa iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer içinizde (sabırlı) yüz kişi bulunursa, inkâr edenlerden bin kişiye galip gelirler. Çünkü onlar anlamayan bir kavimdir.*”⁴⁴⁴ demesi emredilmiş, Müslümanların sayıca az olmalarının galip gelmelerine engel olmayacağı bildirilmiştir.⁴⁴⁵ “*Andolsun, siz son derece güçsüz iken Allah size Bedir'de yardım etmişti. O halde Allah'a karşı gelmekten sakının ki şükretmiş olasınız.*”⁴⁴⁶ âyeti de Bedir Savaşı'nda Müslümanların sayıca az olduğunu, kazandıkları zaferin Allah'ın yardımını ile kazanıldığını haber vermiştir.⁴⁴⁷

Savaş öncesi Müslümanlardan Hz. Ali, Hz. Hamza ve Ubeyde b. Hâris, Mekke müşriklerinden de Rebîa'nın iki oğlu Utbe ve Şeybe ile Velîd b. Utbe karşılıklı mübâreze yapmışlar, mübârezeyi kazanan Müslümanlar yüksek bir moral gücüyle savaşa başlamışlardır. Bedir öncesi mübâreze yapanlar hakkında “*İşte iki hasım taraf ki, Rableri hakkında tartışmaya girmişlerdir. Bunlardan inkâr edenler için ateşten giysiler biçilmiştir. Başlarının üstünden de kaynar su dökülür.*”⁴⁴⁸ âyeti nazil olmuştur.⁴⁴⁹

Bedir Savaşı öncesi yapılan mübâreze Müslümanların lehine sonuçlanmış ve bu mübâreze hakkında “*İşte iki hasım taraf ki, Rableri hakkında tartışmaya girmişlerdir. Bunlardan inkâr edenler için ateşten giysiler biçilmiştir. Başlarının üstünden de kaynar su dökülür.*”⁴⁵⁰ âyetinin nazil olduğu rivayet edilmiştir. Konuyla ilgili olarak Buhârî, İbn Sa'd ve Vâkıdî, bu âyetin Bedir Savaşı öncesi mübareze yapanlar hakkında nazil olduğunu rivayet etmelerine karşın⁴⁵¹ Taberî, ilgili âyetin siyak ve sibakından hareketle âyeti şu şekilde yorumlamıştır: “Bu âyette bahsedilen taraflardan birisi hangi çeşidiyle olursa olsun küfür ehli, diğeri de iman ehlidir. Çünkü bir önceki “*Görmedin mi ki*

arasındaydı. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, V, 247-249. Buhârî'nin rivayetine göre de Bedir savaşına katılanlar iki yüz kırk küsurü Muhacirlerden, altmış küsurü Ensar'dan olmak üzere üç yüz on küsur kişidir. Buhârî, *Kitâbu'l-Meğâzi*, 6.

⁴⁴⁴ Enfâl, 8/65-66.

⁴⁴⁵ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XI, 265-266. Vâkıdî, *Meğâzi*, I, 135, 136. İbn Hişâm, *es-Sîre*, I-II, 675. Buhârî, *Kitâbu't-Tefsîr*, 8/7-8.

⁴⁴⁶ Âl-i İmrân, 3/123.

⁴⁴⁷ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VI, 16-17. Bedir Savaşında Müslümanlara yapılan ilâhî yardımlar hakkındaki değerlendirme için bkz. Mustafa Özkan, “Tarihin Öznesinin Tesbirtinde, Kur'ân'ın Tarih İlmine Katkısı/Kaynaklığı Üzerine-Bedir Savaşı Örneği-”, *İstem*, C. 8, S. 16, s. 19-33.

⁴⁴⁸ Hac, 22/19.

⁴⁴⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XVI, 489-491.

⁴⁵⁰ Hac, 22/19.

⁴⁵¹ Buhârî, *Kitâbu'l-Meğâzi*, 8. İbn Sa'd, *Tabâkat*, II, 16. Vâkıdî, *Meğâzi*, I, 70.

şüphesiz, göklerde ve yerde olanlar, güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların birçoğu Allah'a secde etmektedir. Birçoğunun üzerine de azap hak olmuştur. Allah kimi alçaltırsa ona saygınlık kazandıracak hiçbir kimse yoktur. Şüphesiz, Allah dilediğini yapar."⁴⁵² âyette Allah, insanları iki sınıfa ayırmış, bir kısmının kendisine itaat edip secde ettiklerini, bir kısmının da isyan edip üzerlerine azabın hak olduğunu bildirmiştir. Daha sonra da bu iki grup insanın akıbetlerinden bahseden "Onunla, karınlarının içindekiler ve derileri eritilir. Onlar için bir de demirden topuzlar vardır. Her ne zaman cehennemden, o ızdıraptan çıkmak isteseler, oraya geri döndürülürler ve onlara, "Tadın yangın azabını" denilir. Şüphesiz, Allah iman edip salih ameller işleyenleri içlerinden ırmaklar akan cennetlere koyacak, orada altından bileziklerle, incilerle süsleneceklerdir. Oradaki giysileri ise ipektir."⁴⁵³ âyetlerinin bu âyeti müteâkiben gelmesi bizim bu tercihimizi desteklemektedir. Bu âyetin Bedir Savaşı öncesi yapılan mübâreze hakkında indiğine dair Ebû Zer'in rivayeti inşaallah ondan rivayet edildiği gibidir. Bu âyetin mânası umumidir ve rivayet ettiğimiz bütün sebab-i nüzûlleri ve benzerlerini ihtiva etmektedir."⁴⁵⁴

Savaş başlayınca Resûlullah (s.a.) yerden bir avuç taş (toprak) alarak "Yüzleriniz çirkinleşsin." diyerek müşriklerin üzerine atmış, O'nun attığı bu toprağın bütün müşriklere isabet etmesi üzerine Müslümanlar, müşriklerin bir kısmını öldürmeye, bir kısmını da esir almaya başlamışlardır. Müslümanların galibiyetinde önemli bir rol oynayan bu ilahi yardım "(Bedir Savaşı'nda) onları siz öldürmediniz, fakat Allah onları öldürdü. Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı. Müminleri, tarafından güzel bir imtihanla denemek için Allah öyle yaptı. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir."⁴⁵⁵ âyetiyle hatırlatılmıştır.⁴⁵⁶ Bu savaşta Müslümanlar, "Ey iman edenler! Savaş düzeninde iken kâfirlerle karşılaştığınız zaman sakın onlara arkanızı dönmeyin (savaştan kaçmayın). Savaş taktiği olarak düşmanı vurmak için çekilme, ya da diğer bir birliğe katılmak durumu hariç- böyle bir günde her kim onlara arkasını dönerse mutlaka o, Allah'ın gazabına uğramış olur. Onun varacağı yer de cehennemdir. Ne kötü varılacak

⁴⁵² Hac, 22/18.

⁴⁵³ Hac, 22/19-23.

⁴⁵⁴ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XVI, 493-494.

⁴⁵⁵ Enfâl, 8/16.

⁴⁵⁶ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XI, 83-87. Vâkıdî, Resûlullah'ın Yasîn sûresini okuyarak müşriklerin üzerine toprak attığını rivayet etmiştir. Vâkıdî, *Meğâzi*, I, 61. Semadan inen bu taşları Resûlullah'a atmasını söyleyen Cebrail'dir. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XI, 84-86.

yerdir orası.”⁴⁵⁷ âyetlerinde belirtilen ilahi hükme riayet ederek savaşmışlar, onlardan hiç kimse düşmanla savaşmaktan geri kalmayarak üzerlerine düşeni yerine getirmişlerdir.⁴⁵⁸ Mekke müşrikleriyle ilk kez karşılaştıkları bu savaşta müşriklerle nasıl savaşacaklarının keyfiyeti “*Şimdi vurun boyunlarının üstüne. Vurun, onların bütün parmaklarına*” diye vahyediordu.”⁴⁵⁹ âyetiyle bildirilmiş, bu emrin gereği olarak Müslümanlar, müşriklerin başlarını, boyunlarını, ellerini ve ayaklarını vurarak öldürmüşlerdir.⁴⁶⁰ Mekke müşriklerinin sayı ve teçhizat bakımından üstünlüklerine rağmen Müslümanların onlara galip gelmeleri “*İşte durum bu “(Allah müminleri güzel bir şekilde dener), bir de Allah kâfirlerin tuzağını zayıf düşürendir.*”⁴⁶¹ “*O vakti hatırlayın ki siz yeryüzünde güçsüz ve zayıf idiniz. İnsanların sizi kapıp götürmesinden korkuyordunuz. Derken Allah sizi barındırdı, yardımıyla destekledi ve sizi temiz şeylerden rızıklandırdı ki şükredesiniz.*”⁴⁶² âyetlerinde Allah’ın yardımı ile olduğu hatırlatılmıştır.⁴⁶³

Bedir’de on dört şehit veren⁴⁶⁴ Müslümanlar, Mekke müşriklerinden yetmiş kişiyi öldürmüş, yetmiş kişiyi de esir almışlardır. “*Onların (müşriklerin) başına (Bedir’de) iki mislini getirdiğiniz.*”⁴⁶⁵ âyeti, Bedir Savaşı’nda Müslümanların elde ettikleri ezici galibiyeti dile getirmektedir.⁴⁶⁶ “*Bir de Allah bunu, inkâr edenlerden bir kısmını helak etsin veya perişan etsin de umutsuz olarak dönüp gitsinler diye yaptı.*”⁴⁶⁷ âyeti de müşriklerin Bedir’de içlerinde önde gelenlerin de bulunduğu yetmiş kişiyi ölü, yetmiş kişiyi de esir olarak bırakmalarının bir nedenin de onların Mekke’ye umutsuz olarak dönmelerinin takdir edilmesinden dolayı olduğunu haber vermiştir.⁴⁶⁸ Yine müşriklerin Müslümanlar karşısında ağır bir yenilgi almasının sebebini “*Bu, onların Allah’a ve*

⁴⁵⁷ Enfâl, 8/14-15. Taberî, bu âyeti şu şekilde yorumlamıştır: Bu âyet, Bedir Savaşı’na katılanlar hakkında nazil olmasına rağmen hükmü bütün müminler için geçerlidir. Bu itibarla, bir mü’minin taktik kullanma veya başka bir birliğe katılma dışında savaştan kaçması haramdır. Bu sebeplerin dışında İslâm topraklarında her kim savaştan kaçarsa Allah’ın affetmesi dışında cehennem azabını hak etmiş olur. Ayrıca bu âyetin neshedildiğini gösteren kesin bir delil olmadığından muhkemdir. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 81-82.

⁴⁵⁸ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 76-82.

⁴⁵⁹ Enfâl, 8/12. Taberî, bu âyetin Bedir savaşıyla ilgili olduğunu ifade etmiştir. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 71.

⁴⁶⁰ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 71.

⁴⁶¹ Enfâl, 8/17-18.

⁴⁶² Enfâl, 8/26.

⁴⁶³ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 88, 118-120.

⁴⁶⁴ Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 102, 115-116. İbn Sa’d, *Tabakât*, II, 16. İbn Hişâm, *es-Sîre*, I-II, 714.

⁴⁶⁵ Âl-i İmrân, 3/165.

⁴⁶⁶ VI, 214-218. İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 714. İbn Sa’d, *Tabakât*, II, 16.

⁴⁶⁷ Âl-i İmrân, 3/127.

⁴⁶⁸ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VI, 40-41.

Resûlüne karşı gelmelerindendir. Her kim de Allah'a ve Resûlü'ne karşı gelirse bilsin ki Allah'ın cezası şiddetlidir."⁴⁶⁹ âyeti dile getirmiştir.⁴⁷⁰

Bedir'de Müslümanların aldığı bu galibiyet "Onun (Kur'ân) haberlerinin doğruluğunu bir süre sonra mutlaka öğreneceksiniz."⁴⁷¹ âyetinde hatırlatıldığı üzere ilâhi yasanın neticesi olarak Mekke müşriklerinin uyarıldıkları gerçeklerle yüzleşmelerini sağlamıştır.⁴⁷² Yine bu savaş "Eğer Allah'a; hak ile batılın birbirinden ayrıldığı gün, (yani) iki ordunun (Bedir'de) karşılaştığı gün kulumuza indirdiklerimize inandıysanız (bunu böyle bilin). Allah her şeye hakkıyla gücü yetendir."⁴⁷³ âyetinde ifade edildiği üzere hak ile batılın ayrıldığı önemli bir dönüm noktası olmuştur.⁴⁷⁴ Müslümanlar, Bedir Savaşı'nda Kureyş'ten öldürülenleri kuyuya atmışlardır.⁴⁷⁵

c. Bedir Savaşı'nda Meleklerin Yardıma Gelmesi

Bedir Savaşı'nda "Hani Rabbinizden yardım istiyor, yalvarıyordunuz. O da, "Ben size ard arda bin melekle yardım ediyorum" diye cevap vermişti."⁴⁷⁶ âyetinde belirtildiği üzere melekler Müslümanlara yardım için gelmişler ve müşriklerle savaşmışlardır. "Melekler, kâfirlerin yüzlerine ve artlarına vura vura ve "haydi tadın yangın azabını" diyerek canlarını alırken bir görseydin."⁴⁷⁷ âyeti de meleklerin Bedir Savaşı'nda fiilen savaştıklarını haber vermektedir. Melekler öldürdükleri müşriklere "Ey kâfirler! Bu, sizin ellerinizin önceden yaptığının karşılığıdır. Yoksa Allah kullarına zulmedici değildir."⁴⁷⁸ diyorlardı. Bedir Savaşı dışında melekler fiilen savaşmamışlar, Müslümanlara manevi destek vermişlerdir.⁴⁷⁹

⁴⁶⁹ Enfâl, 8/13.

⁴⁷⁰ Taberî, *Câmi'ü'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XI, 74. İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 668. Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 132.

⁴⁷¹ Sâd, 88. Taberî'ye göre bu âyetteki "bir süre" den maksadın ne olduğu hususunda en isabetli görüş şudur: Buradaki süre için bir tahsis söz konusu değildir. Bazıları Kur'ân'ın haberlerinin hakikatini hayatta iken Bedir'den önce veya Bedir'de görmüştür. Arapça'da (hîn) kelimesi belirli bir zamana tahsis edilemez." Taberî, *Câmi'ü'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XX, 152.

⁴⁷² Taberî, *Câmi'ü'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XX, 151-152.

⁴⁷³ Enfâl, 8/41.

⁴⁷⁴ Taberî, *Câmi'ü'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XI, 200-203. İbn Hişâm, *es-Sîre*, I-II, 672. Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 134.

⁴⁷⁵ Taberî, *Câmi'ü'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XI, 173. Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 111, 112. İbn Hişâm, *es-Sîre*, I-II, 638, 639.

⁴⁷⁶ Enfâl, 8/9.

⁴⁷⁷ Enfâl, 8/50.

⁴⁷⁸ Enfâl, 8/51.

⁴⁷⁹ Taberî, *Câmi'ü'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VI, 23-29; XI, 229-231.

Resûlullah, (s.a.) Bedir’de meleklerin yardıma gelmesiyle ilgili olarak “Şeytan, hiçbir gün Arefe gününden daha zelil, daha hakir ve daha öfkeli görülmemiştir. Onun bu duruma düşmesinin sebebi o gün Allah’ın rahmetinin inmesi ve büyük günahları bağışlamasından ötürüdür. Ancak ona Bedir gününde gösterilen bundan müstesnadır.” demiş, Resûlullah’a (s.a.) “Ey Allah’ın Resûlü, o Bedir günü ne görmüştü?” diye sorulunca “O, Cebrail’i melekleri mevzilerine yerleştirirken gördü.” demiştir.⁴⁸⁰ Gıfâr kabilesinden birisinin Bedir günü şahit olduğu şu olay da meleklerin Bedir Savaşı’nda fiilen savaştıklarını ifade etmektedir: “Bedir günü amcamın oğluyla Bedir vadisine hâkim bir dağın üzerine çıktık. O zaman müşriktik. Felaketin kimin başına geleceğini gözlüyor ve yağma yapmak istiyorduk. Dağın tepesinde bulunduğumuz esnada at kişnemelerini işittiğimiz bir bulut yaklaştı. Bir kişi atına “Haydi Hayzum (Cebrail’in atının adı) dediğini işittik. Yanımda bulunan amcamın oğlunun (korkudan) ödü koptu ve orada öldü. Ben de neredeyse helak olacaktım. Kendime zor hakim oldum.”⁴⁸¹ Diğer bir rivayette de meleklerin müşrikleri öldürdüğü zikredilmektedir.⁴⁸² Konuyla ilgili diğer bir rivayette ise Bedir Savaşı’nda Resûlullah’ın (s.a.) amcası Abbâs’ı⁴⁸³ esir alan “Ebû Yesar” lâkablı Kâ’b b. Amr’a Resûlullah’ın (s.a.) amcasını nasıl esir aldığını sorunca (Ebû Yesar kısa boylu; Abbâs ise iri yarı birisiydi.) Ebû Yesar “Bana bu konuda daha önce ve daha sonra kendisini hiç görmediğim bir adam yardım etti. Onun şekli şöyle şöyleydi.” demiş, onun bu sözleri üzerine Resûlullah (s.a.) “Şüphesiz ki ona karşı sana bir melek yardım etti.” demiştir.⁴⁸⁴

Mekke müşrikleri de Bedir mağlubiyetinin sebebini meleklerin Müslümanlara yardım etmesinden dolayı olduğunu ifade etmişlerdir. Savaş sonrası Müslümanlara karşı yaşanan hezimetin şaşkınlığını üzerinden atamayan Ebû Leheb, Ebû Süfyân b. Hâris b. Abdûlmuttalib’e bunun nasıl olduğunu sorunca Ebû Süfyân “Allah’a yemin olsun ki biz o insanlarla karşılaştık. Sanki onlar bizim omuzlarımıza binmişler, bizi diledikleri yere sürüp götürüyorlar ve bizden dilediklerini de esir alıyorlardı. Allah’a yemin olsun ki böyle olduğu için içimizden hiç kimseyi kınamadım. Zira bizler, gökle yer arasını

⁴⁸⁰ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 224.

⁴⁸¹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VI, 22.

⁴⁸² Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VI, 23.

⁴⁸³ Resûlullah’ın amcası Abbâs b. Abdûlmuttalib, Mekke’de Müslüman olmuş ve ticaretle uğraşan varlıklı birisiydi. Mekkelliler’den korktuğu için muhalefet etmek istemiyordu. Bundan dolayı Müslüman olduğunu gizlemiştir. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VI, 23.

⁴⁸⁴ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VI, 24-25.

dolduran alaca atlar üzerinde bulunan beyaz tenli adamlarla karşılaştık. Bunlar hiçbir şey bırakmıyorlar, hiçbir şey de bunlara karşı gelemiyordu.” diyerek şaşkınlığını ifade etmiştir. Ebû Leheb ile Ebû Süfyân’ın konuşmalarını işiten Abbâs b. Abdûlmuttalib’in mevlası Ebû Râfi “Vallahi bunlar meleklerdir.” demiş, Ebû Râfi’nin sözlerinden hoşlanmayan Ebû Leheb onu darp etmiştir.⁴⁸⁵

Bedir Savaşı’nda meleklerin Müslümanlara yardım için gönderilmelerinin hikmeti “Allah, bunu size sırf bir müjde olsun ve kalpleriniz bununla yatışsın diye yaptı. Bir de Allah bunu, inkar edenlerden bir kısmını helak etsin veya perişan etsin de umutsuz olarak dönüp gitsinler diye yaptı.”⁴⁸⁶ “Hani Rabbin meleklerle, “Ben sizinle beraberim. İman edenlere sebat verin. Ben kâfirlerin kalplerine korku salacağım. Şimdi vurun boyunlarının üstüne. Vurun, onların bütün parmaklarına” diye vahyedyordu.”⁴⁸⁷ âyetlerinde bildirilmiştir.⁴⁸⁸

d. Ganimetlerin Taksimi ve Esirlere Yapılan Muamele

Müslümanlar arasında Bedir Savaşı sonrası ganimetlerin taksimi hususunda ihtilaflar ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni Müslümanların ilk kez böyle bir durumla karşılaşmalarından ve bu konuda henüz dini bir hükmün va’z edilmemesinden kaynaklanmıştır. Savaş öncesi Resûlullah (s.a.) “Ganimetten kim ne elde ederse onundur.” demesinin etkisiyle savaş sonrası hızlı davranan gençlerin ganimetlerin büyük bir kısmını alarak yaşlılara ganimetlerden fazla bir şey bırakmamaları sahabiler arasında hoşnutsuzluk meydana getirmiştir. Bazı sahabilerin ele geçirdikleri ganimet mallarını Resûlullah’tan (s.a.) kendilerine vermesini istemeleri de rahatsızlık oluşturmuştur. Ganimet mallarıyla ilgili sorunlardan birisi de kırmızı renkli bir kadife kumaşın kaybolması üzerine bazı insanların kadife kumaş Resûlullah’ın (s.a.) aldığını söylemeleri ve bu dedikodunun insanlar arasında yayılmaya başlaması oluşturmuştur. Bunun üzerine

⁴⁸⁵ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VI, 23-24.

⁴⁸⁶ Âl-i İmrân, 3/126-127.

⁴⁸⁷ Enfâl, 8/12.

⁴⁸⁸ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VI, 28, 40-41; XI, 69. Meleklerin mü’minlere sebat vermesini savaşta onlarla birlikte hazır olması, müminlere yardım etmeleri, düşmanları ile savaşmaları şeklinde olmuştur diye yorumlayanlar olduğu gibi, meleklerin mü’minlere sebat vermesini onların kuvve-i maneviyelerini yükseltmek için morallerini yüksek tutacak şeyler yapmışlardır diye de yorumlanmıştır. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 69. Meleklerin Resûlullah’a ve Müslümanlara yardımı konusundaki tartışmalar için bkz. Mustafa Hocaoğlu, “Hz. Peygamber’e Meleklerin Yardımı Hususunda Öne Sürülen Bazı İddiaların Değerlendirilmesi”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 2 (2012), s. 55-98.

“Hiçbir peygamberin emanete hıyanet etmesi düşünülemez. Kim hıyanet ederse, kıyamet günü, hıyanet ettiği şeyle birlikte gelir. Sonra da hiçbir haksızlığa uğratılmaksızın herkese kazandığının karşılığı tastamam ödenir.”⁴⁸⁹ âyeti nazil olarak ne Resûlullah’ın (s.a.) ne de geçmişte gönderilen peygamberin böyle bir şey yapmadıklarını ve yapamayacaklarını haber vermiştir.⁴⁹⁰ Konuyla ilgili rivayetlerin büyük çoğunluğu bu âyetin Bedir Savaşı sonrası ganimetler arasında yer alan kadife kumaşın Resûlullah (s.a.) tarafından alındığı iddiası üzerine nazil olduğunu nakletmektedirler. Âyetin bu hadise üzerine nazil olduğunu ifade edenler âyetteki hıyanet etmek anlamına gelen kelimeyi “yeğulle” şeklinde okumuşlardır. Taberî, âyetin iniş sebebi ve kıraatı konusunda bu görüşü tercih etmiştir. Bu kelimedeki ye harfini fethalı, “ğayn” harfini ise ötreli okuyanlardan bir kısmına göre ise bu âyet Resûlullah’ın (s.a.) gönderdiği bir müfreze hakkında nazil olmuştur. Resûlullah (s.a.) bir müfreze göndermiş, getirdikleri ganimetleri onlar arasında dağıtmamıştı. Bunun üzerine bu âyet nazil olmuştur. Onlara göre Nebî’nin (s.a.) ganimetleri adaletsiz bir şekilde dağıtması düşünülemez. Âyetteki “yeğulle” kelimesindeki ye harfini fethalı, “ğayn” harfini ise ötreli okuyanlardan bir kısmı ise bu âyetin Resûlullah’ın vahiyden hiçbir şeyi gizlemediğini, Resûlullah’ın Allah’ın kendisine gönderdiği vahyi insanlardan korkmasından yahut onların isteği dolayısıyla gizlediğinin düşünülmemeyeceğini, eğer vahiyden her gizlerse kıyamet günü hıyanet ettiği şeyden dolayı yargılanacak şeklinde yorumlamışlardır. Diğer bir rivayete göre ise bu âyeti ‘yüğalle’ diye okuyanlar olmuş ve âyetin Bedir’de sahabilerden bazılarının emanete ihanet etmeleri nedeniyle indiğini belirtmişlerdir. Konuyla ilgili olarak Vâkıdî’nin rivayetine göre Resûlullah, (s.a.) Bedir Savaşı öncesi “Her kim müşriklerden birisini öldürürse öldürdüğü kimseye ait şeylerin maliki olur. Her kim de müşriklerden birisini esir alırsa esir aldığı kişinin sahibi olur.” demişti. Savaş sonrası Müslümanlardan bir kısmı müşriklerin süvarilerinin Resûlullah’ın (s.a.) bulunduğu yere olası bir saldırısı endişesiyle yanından ayrılmadılar. Düşmanı takip edenler ise esirlere ve ganimetlere sahip oldular. Ganimetlerin az ve esirlerin çok olmasının da etkisiyle ganimetler hakkında sahabiler arasında ihtilaf çıktı. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.) bütün ganimetleri geri aldı. Savaşta üstün gayret gösterenler, Resûlullah’ın (s.a.) ganimetleri dağıtırken kendilerine teşvik için daha fazla ganimet vereceğini umuyorlardı. Resûlullah, (s.a.) Enfâl

⁴⁸⁹ Âl-i İmrân, 3/161.

⁴⁹⁰ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VI, 193-200; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 641-642.

sûresinin nazil olmasıyla ganimetleri eşit bir şekilde paylaştırdı. Yine savaş sonrası ganimetlerden kırmızı bir kadifenin kaybolmasından dolayı Müslümanlardan bazıları onu Resûlullah'ın (s.a.) kendisine ayırdığını söylemeleri üzerine “*Hiçbir peygamberin emanete hıyanet etmesi düşünülemez. Kim hıyanet ederse, kıyamet günü, hıyanet ettiği şeyle birlikte gelir. Sonra da hiçbir haksızlığa uğratılmaksızın herkese kazandığının karşılığı tastamam ödenir.*”⁴⁹¹ âyeti nazil olarak bir peygamberin böyle bir şeyi yapmasının mümkün olmadığını bildirmiştir. İbn Hişâm da Bedir Savaşı sonrası ganimetlerin taksimi hakkında Müslümanlar arasında ihtilafın vuku bulunduğunu, Enfâl sûresinin nazil olmasından sonra Resûlullah, (s.a.) ganimetleri geri aldığını ve bütün Müslümanlara eşit olarak taksim ettiğini nakletmektedir.⁴⁹²

Ganimetlerin taksimi hususunda yaşanan bu ihtilaflar üzerine “*(Ey Muhammed!) ganimetler hakkında soruyorlar. De ki: “Ganimetler Allah'a ve Resûlü'ne aittir. O halde, eğer müminler iseniz Allah'a karşı gelmekten sakının, aranızı düzeltin, Allah ve Rasûlü'ne itaat edin.*”⁴⁹³ âyeti nazil olmuş, bunun üzerine ganimetten fazla pay alanlar “*Eğer müminler iseniz Allah'a karşı gelmekten sakının, aranızı düzeltin. Allah ve Rasûlü'ne itaat edin.*”⁴⁹⁴ âyetinin emri gereği ganimetten pay alamayan veya az alanlara ganimetlerden pay vererek aralarında uzlaşmışlardır. Böylece Bedir ganimetleri sahabiler arasında eşit bir şekilde paylaştırılmıştır.⁴⁹⁵

Bedir Savaşı'nda Müslümanların Mekke müşriklerinden yetmiş kişiyi esir almaları üzerine Cebrail, Resûlullah'a (s.a.) Allah'ın müşrikleri esir almalarından hoşnut olmadığını, kendilerini esirler konusunda muhayyer bıraktığını, dilerlerse onları fidye karşılığı serbest bırakabileceklerini, dilerlerse de öldürebileceklerini, esir almakta ısrar ederlerse esir aldıkları kişi sayısınca kendilerinin başına bir musibet geleceğini bildirmiştir. Resûlullah, (s.a.) Cebrail'in kendisine bildirdiklerini arkadaşlarıyla istişare etmiş; onlar, esirler içinde kardeşleri ve yakınları olduğunu, alacakları fidye bedelleriyle düşmanlarına karşı daha da güçleneceklerini, esir sayısınca kendilerinden şehit vermeyi

⁴⁹¹ Âl-i İmrân, 3/161.

⁴⁹² Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, VI, 195-201; Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 98-104; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I-II, 641-642.

⁴⁹³ Enfâl, 8/1.

⁴⁹⁴ Enfâl, 8/1. Süddî'ye göre ise âyetin bu kısmındaki ifadeden maksat, Allah'ın ganimet ve diğer konularda Müslümanların ihtilaf etmelerini yasaklamasıdır. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, XI, 25-26.

⁴⁹⁵ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, XI, 12-21.

kerih görmedikleri şeklinde Resûlullah'a (s.a.) görüşlerini ifade etmişlerdir. Bu tercihleri nedeniyle Müslümanlar, Uhud Savaşı'nda Bedir'de esir aldıkları sayısınca şehit vermişlerdir.⁴⁹⁶ Müşriklerden alınan esirlere nasıl muamele edilmesi hakkında yapılan istişarede Hz. Ebû Bekir, esirlerle kendileri arasında akrabalık bağları bulunduğu, bundan dolayı esirlerin fidye karşılığı serbest bırakılmasını, fidye bedellerinin de İslam ordusu için harcanmasını, Hz. Ömer, esir alınanların Resûlullah'ı (s.a.) yalanladıklarını ve Mekke'den çıkardıklarını; içlerinde inkâr edenlerin önde gelenlerinin bulunduğunu, bundan dolayı öldürülmelerini teklif etmiştir. Sahabilerden Abdullah b. Revâha ise esirlerin yakılması yönünde görüş belirtmiştir. Arkadaşlarını dinleyen Resûlullah, (s.a.) görüşlerinden ötürü Hz. Ebû Bekir'e "Sen, İbrahim gibisin. O *"Kim bana uyarsa o bendendir. Kim de bana karşı gelirse şüphesiz sen çok bağışlayan, çok merhamet edensin."*⁴⁹⁷ demişti. Yine sen İsa gibisin. O da *"Eğer onlara azap edersen, şüphe yok ki onlar senin kullarıdır. Eğer onları bağışlarsan, yine şüphe yok ki sen mutlak güç sahibisin, hüküm ve hikmet sahibisin."*⁴⁹⁸ demişti. Hz. Ömer için de "Sen de Nuh gibisin o da şöyle demişti: *"Ey Rabbim! Kâfirlerden hiç kimseyi yeryüzünde bırakma!"*⁴⁹⁹ demişti. Abdullah b. Revâha hakkında ise "Sen de Musa gibisin. O da şöyle demişti: *"Ey Rabbimiz, sen onların mallarını silip süpür ve kalplerine darlık ver, çünkü onlar elem dolu azabı görünceye kadar iman etmezler."*⁵⁰⁰ Sonrasında Resûlullah, (s.a.) kendilerinin bu gün galip geldiğini, esirlerin fidye karşılığı serbest bırakılacaklarını veya öldürüleceklerini söyledi. Esirlere yapılacak muamele hususunda daha önce herhangi bir hüküm inmediği için Resûlullah (s.a.) böyle bir karar vermiştir. Resûlullah'ın (s.a.) esirler hakkında verdiği bu hüküm üzerine *"Yeryüzünde düşmanı tamamıyla sindirip hâkim duruma gelmedikçe hiçbir peygambere esir almak yakışmaz. Siz geçici dünya menfaatini istiyorsunuz, hâlbuki Allah ahireti (kazanmanızı) istiyor. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. Eğer Allah'ın daha önce verilmiş bir hükmü olmasaydı, aldığınız fideden dolayı size büyük bir azap dokunurdu. Artık elde ettiğiniz ganimetten helâl ve temiz olarak yiyin. Ve Allah'tan korkun. Şüphesiz ki Allah bağışlayan, merhamet*

⁴⁹⁶ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, VI, 218-220; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 20; Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 107.

⁴⁹⁷ İbrahim, 14/36.

⁴⁹⁸ Mâide, 5/118.

⁴⁹⁹ Nuh, 71/26.

⁵⁰⁰ Yunus, 10/88.

edendir.”⁵⁰¹ âyetleri nazil olarak Müslümanların fidye karşılığında esirleri serbest bırakmalarının büyük bir azabı netice verecek davranış olduğunu, fakat levh-i mahfûz’daki hüküm gereği ve “Doğru yola ilettikten sonra, sakınacakları şeyleri kendilerine apaçık bildirmedikçe, Allah bir toplumu saptıracak değildir. Şüphesiz Allah her şeyi hakkıyla bilendir.”⁵⁰² âyetinde belirtilen mazeretten ötürü Müslümanların Bedir Savaşı’nda ganimet ve fidye almaları mazur görülerek helal kılınmıştır. Daha önceki peygamberlerin ümmetlerine ganimet ve fidye helal kılınmadığı için bu Muhammed (s.a.) ümmetine has bir hüküm olmuştur.⁵⁰³

Maddi imkânı olan esirler dört bin dirhem bedelle serbest bırakılmışlar, imkânı olmayan esirler ise bedelsiz olarak serbest bırakılmışlardır.⁵⁰⁴ Esirlerden alınan fidyeden ötürü onların İslâm’a ve Müslümanlara karşı olumsuz bir tavır içine girmemeleri için “Ey Peygamber! Elinizdeki esirlere söyle: Eğer Allah kalplerinizde (iman, ihlas, iyi niyet gibi) bir hayır (olduğunu) bilirse sizden alınan fidyeden daha hayırlısını size verir ve sizi bağışlar. Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”⁵⁰⁵ âyeti nazil olmuş, iman edip tevbe ederlerse Allah’ın kendilerine ödedikleri fidyeden daha hayırlısını vereceği müjdelenmiştir.⁵⁰⁶ Esirlerden Resûlullah’ın (s.a.) amcası Abbâs ve arkadaşları

⁵⁰¹ Enfâl, 8/67-69. Resûlullah’ın esirlere yapılacak muamele hakkında Hz. Ebû Bekir’in görüşünü tercih etmesi üzerine Hz. Ömer ertesi günü Resûlullah ve Hz. Ebû Bekir’in ağladıklarını görmüş, Resûlullah’a ağlamalarının nedenini sorunca Resûlullah, esirleri fidye karşılığı serbest bırakması nedeniyle azabın kendisine yanlarında bulunan bir ağaçtan daha yakın olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine “Yeryüzünde düşmanı tamamıyla sindirip hâkim duruma gelmedikçe hiçbir peygambere esir almak yakışmaz. Siz geçici dünya menfeatini istiyorsunuz, hâlbuki Allah ahireti (kazanmanızı) istiyor. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.” Eğer Allah’ın daha önce verilmiş bir hükmü olmasaydı, aldığımız şey (fidye) den dolayı size büyük bir azap dokunurdu. Artık elde ettiğiniz ganimetten helâl ve temiz olarak yiyin. Ve Allah’tan korkun. Şüphesiz ki Allah bağışlayan, merhamet edendir. (Enfâl, 8/67-69.) âyetleri nazil olarak Allah, ganimetleri Müslümanlara helal kılmiştir. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 275-276.

⁵⁰² Tevbe, 9/115.

⁵⁰³ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 272-282; Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 108-100; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I-II, 676-677.

⁵⁰⁴ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 272; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I-II, 646, 599- 660; Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 110-111, 129. Bedir esirlerinin fidyesi yüz ukiyye idi. Bir ukiyyenin değeri kırk dirhem veya altmış dinar idi. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 279.

⁵⁰⁵ Enfâl, 8/70.

⁵⁰⁶ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 284-287. Bu esirler Resûlullah’ın amcası Abbâs ve arkadaşlarıdır. Abbâs ve arkadaşları Resûlullah’a “Senin getirdiğine iman ettik. Senin Allah’ın Resûlü olduğuna şahitlik ediyoruz. Senin hakkında kavmimize hayır tavsiye edeceğiz.” diye söz vermişler, bunun üzerine “Eğer Allah kalplerinizde (iman, ihlas, iyi niyet gibi) bir hayır (olduğunu) bilirse sizden alınan fidyeden daha hayırlısını size verir.” âyeti nazil olmuştur. Yani eğer siz iman eder ve Nebi’yi tasdik ederseniz, Allah başımıza gelenden daha hayırlısını size lütfeder. “Sizi bağışlar. İçinde bulunduğunuz şirkten sizi uzaklaştırır.” Abbas, “Dünyada en çok hoşuma giden şey hakkımızda bu âyetin inmesidir. Allah bize iki şey verdi ki ondan daha faziletli olmaz. Birincisi yirmi köle verdi. İkincisi ise bağışlanma sözü.

Resûlullah'a (s.a.) "Allah'a ve senin Allah'ın Resûlü olduğuna iman ediyoruz, senin hakkında kavmimize hayır tavsiye edeceğiz." diye söz vermişler, onlardan verdikleri bu söze sadık kalmaları "Eğer sana hainlik etmek isterlerse (bil ki) onlar daha önce Allah'a da hainlik etmişlerdi de Allah onlara karşı sana Bedir'de imkân vermişti. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."⁵⁰⁷ âyetiyle istenmiştir.⁵⁰⁸

Resûlullah, (s.a.) Bedir esirlerinden Ukbe b. Ebû Muayt ve Nadr b. Hâris'i hapsederek öldürtmüştür.⁵⁰⁹ Bedir Savaşı'nda esirlere yapılan muamele İslâm savaş hukukunda belirleyici olmuş, bundan sonraki savaşlarda alınan esirlere öldürme, bedelsiz serbest bırakma ve fidiye karşılığı serbest bırakma şeklinde muamele edilmiştir.⁵¹⁰ Taberî savaş esirlerine nasıl muamele edilmesini gerektiğini bildiren "(Savaşta) inkâr edenlerle karşılaştığınız zaman boyunlarını vurun. Nihayet onları çökertip etkisiz hale getirdiğinizde bağı sıkı bağlayın (sağ kalanlarını esir alın). Artık bundan sonra (esirleri) ya karşılıksız ya da fidiye karşılığı salıverin. Savaş sona erinceye kadar hüküm budur. Eğer Allah dileseydi onlardan öc alırdı. Fakat sizi birbirinizle denemek için böyle yapıyor. Allah yolunda öldürülenlere gelince, Allah onların amellerini asla boşa çıkarmayacaktır."⁵¹¹ âyetiyle de bu görüşünü delillendirmiştir. Esirlerin öldürülüp öldülmeyeceği ve ilgili âyetin mensuh olup olmadığı hakkında farklı görüşler söz konusudur. İbn Cüreyc, Süddî, Dahhâk ve İbn Abbâs, bu âyetin mensuh olduğunu, esirlerin öldürülmeleri gerektiğini söylemişlerdir. Onlara göre "Haram aylar çıkınca bu Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün"⁵¹² âyeti bu âyetin hükmünü nesh

Allah'tan bağışlanmayı umuyoruz." demiştir. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XI, 286-287.

⁵⁰⁷ Enfâl, 8/71.

⁵⁰⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XI, 284-288; İbn Sa'd, *Tabakât*, IV, 13-14.

⁵⁰⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XI, 142-143; XXI, 187. Resûlullah, esirlerden Ukbe b. Ebû Muayt'ı kendisine eziyet ettiği için öldürtmüştür. Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 114. Ukbe b. Ebû Muayt, Kâbe'nin yanında namaz kılmakta olan Resûl-i Ekrem'in üzerine secdeye gittiği sırada Ebû Cehil'in teşvikiyle yeni doğuran devenin etenesini (döl eşi, meşîme) atmıştır. Buhârî, "Salât", 21; "Menâkıbü'l-Ensâr", 29. Nadr b. Hâris, Hire'ye ticaret için gidip geliyordu. Oranın halkından kafiyeli sözler ve konuşmalar dinliyordu. Mekke'ye geldiği zaman Nebi'nin sözlerini ve Kur'an'ı işitince "İşittik, istesek biz de bunun benzerini elbette söyleriz. Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir. Bunlar Hire halkının secîli sözleridir." diyordu. Onun bu söyledikleri hakkında "Onlara karşı âyetlerimiz okunduğu zaman, "Duyduk, istesek biz de bunun benzerini elbette söyleriz. Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir" dediler." (Enfâl, 8/31). âyeti nazil olmuştur. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XI, 142. Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 106-107.

⁵¹⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XXI, 187.

⁵¹¹ Muhammed, 47/4.

⁵¹² Tevbe, 9/5.

etmiştir.⁵¹³ Katâde ise “Eğer onları savaşta yakalarsan, bunlar(a vereceğin ceza) ile arkalarındakileri de dağıt ki ibret alsınlar.” âyetinin bu âyeti nesh ettiğini söylemiştir.⁵¹⁴ Abdullah b. Ömer, Atâ, Hasan-ı Basrî, Ömer b. Abdülaziz ve Hz. Ömer’e göre ise âyetin esirlerle ilgili olan bu bölümü neshedilmemiştir. Hükmü yürürlüktedir. Bundan dolayı savaş esirlerinin öldürülmesi caiz değildir. Savaş esirleri fidye karşılığı veya karşılıksız serbest bırakılması gerekmektedir.⁵¹⁵ Taberî ise âyeti şu şekilde yorumlamıştır: Bu âyet mensuh değil muhkemdir. Gerekçesini de şu şekilde açıklayabiliriz: Resûlullah (s.a.) savaş esirlerine farklı muamelede bulunmuştur. Bazılarını öldürmüş, bazılarını fidye karşılığı, bazılarını da karşılıksız olarak serbest bırakmıştır. Örneğin Resûlullah (s.a.) Bedir Savaşı esirlerinden Ukbe b. Ebû Muayt’ı öldürtmüş, Sa’d b. Muâz’ın hükmü üzere inen ve dilediği takdirde fidye karşılığı veya karşılıksız serbest bırakma imkânı varken Benî Kureyza hakkında ölüm cezası vermiştir. Bedir Savaşı’nda müşrik esirlerin bir kısmını fidye karşılığı serbest bırakmış, Sümâme b. Usâl el-Hanefî’yi de karşılıksız olarak serbest bırakmıştır. “Allah’a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün.”⁵¹⁶ âyeti ise gerek görüldüğü durumlarda savaş esirlerinin öldürülebileceğini bildirmektedir. Resûlullah’ın (s.a.) savaş esirlerine karşı uygulaması üç farklı şekilde devam etmiştir.⁵¹⁷

e. Bedir Savaşı’nın Sonuçları

Bedir galibiyetiyle Müslümanlar, hem en büyük hasımları Mekke müşriklerini mağlup etmenin sevincini, hem de ehl-i kitap Rumların putperest Farşlılara karşı elde ettikleri galibiyetin haberini almanın sevincini yaşamışlardır.⁵¹⁸ Hicret etmeden önce Mekke müşrikleri karşısında zayıf ve savunmasız olan Müslümanlar Medine’ye hicretle birlikte müşriklerin baskısından kurtulmuşlar, Bedir galibiyetiyle de onlara karşı güçlü

⁵¹³ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXI, 183-186.

⁵¹⁴ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXI, 184.

⁵¹⁵ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXI, 185-186.

⁵¹⁶ Tevbe, 9/5.

⁵¹⁷ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXI, 187.

⁵¹⁸ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XVIII, 448, 457-458. Müslümanlar, Medine’ye hicret etmeden önce Farşlılar, Rumlar’ı mağlup etmişler, Mekke müşrikleri kendilerine inanç olarak kendilerine daha yakın hissettikleri putperest Farşlılar’ın galibiyetine sevinmişler ve kendilerinin Müslümanlara karşı haklı bir konumda olduklarını söylemişlerdi. Konuyla ilgili inen “Elif Lâm Mîm. Rumlar, yakın bir yerde yenilgiye uğratıldılar. Onlar yenilgilerinden sonra birkaç yıl içinde galip geleceklerdir. Önce de, sonra da emir Allah’ındır. O gün Allah’ın (Rumlara) zafer vermesiyle mü’minler sevinecektir. Allah dilediğine yardım eder. O, mutlak güç sahibidir, çok merhametlidir.” (Rum, 30/1-5). âyetleri de bu tarihi olaydan bahsetmektedir. Bazı rivayetlere göre de Rumların Farşlıları mağlup ettikleri haberini Müslümanlar Hudeybiye seferi dönüşünde almışlardır. Taberî, Müslümanlar’ın bu haberi Bedir’de aldıklarını belirten rivayeti tercih etmiştir. Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XVIII, 446-458.

bir konuma geçmişlerdir. “Kendilerini o vakti hatırlayın ki siz yeryüzünde güçsüz ve zayıf idiniz. İnsanların sizi kapıp götürmesinden korkuyordunuz. Derken Allah sizi (Medine’de) barındırdı, yardımıyla (Bedir’de) destekledi ve sizi temiz şeylerden (Bedir’de aldığınız ganimetlerle) rızıklandırdı ki şükredesiniz.”⁵¹⁹ âyeti hicretin ve Bedir Savaşı’nın Müslümanlar için önemine vurgu yapmaktadır.⁵²⁰

Mağlup taraf Mekke müşrikleri için Bedir’de alınan mağlubiyet şok etkisi meydana getirmiştir. Çünkü onlar kendilerinden emin bir şekilde yola çıkmışlar ve Müslümanları mağlup edeceklerinden şüphe duymuyorlardı. Mekke müşrikleri mağlubiyetlerinin nedeninin meleklerin Müslümanlara yardım etmesi olduğunu da söylemişlerdir. Bedir mağlubiyeti, Mekke müşriklerinin Müslümanlara karşı öfkelerini daha da artırmış, intikam için onları hırslandırmıştır. Hicret etmeyip Mekke’de kalan ve Müslüman olduklarını gizleyen Müslümanlar ise Bedir galibiyeti sonrası Mekke’de kendilerini daha güçlü hissetmeye başlamışlardır.⁵²¹

Bedir Savaşı bir yıl sonraki Uhud Savaşı’nın da nedeni olmuştur. Bedir’den mağlup olarak dönen, orada babalarını, kardeşlerini ve oğulların kaybedenler,⁵²² Ebû Süfyan’a gelerek Bedir Savaşı’nın sebebi olan kervanın gelirinin Müslümanlara karşı yapılacak bir savaşı finanse etmek için kullanmasını talep ettiler. Ebû Süfyan da onların bu isteğini kabul etmiştir. Mekke müşriklerinin verdikleri bu kararı “Şüphe yok ki, inkâr edenler mallarını (insanları) Allah yolundan alıkoymak için harcarlar ve harcayacaklardır. Sonra bu mallar onlara bir iç acısı olacak, sonra da yenilgiye uğrayacaklardır. İnkâr edenler toplanıp cehenneme sürüleceklerdir.”⁵²³ âyeti haber vermektedir.⁵²⁴

Bedir de mağlup olan Mekke müşriklerini “Ey Muhammed! İnkâr edenlere söyle: Eğer (iman edip, düşmanlık ve savaştan) vazgeçerlerse, geçmiş günahları bağışlanır. Eğer (düşmanlık ve savaşa) dönerlerse, öncekilere uygulanan ilahi kanun devam etmiş

⁵¹⁹ Enfâl, 8/26.

⁵²⁰ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 117-120.

⁵²¹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VI, 23-24, 53-54.

⁵²² Müslümanlara karşı yeni bir savaş yapılması için Kureyşlilerden Ebû Süfyan’a gelenlerin içinde Rebia’nın oğlu Abdullah, Ebu Cehil’in oğlu İkrime ve Ümeyye b. Halef’in oğlu Safvan da vardı. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 173.

⁵²³ Enfâl, 8/36.

⁵²⁴ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 172-174; Vâkıdî, *Meğâzi*, I, 199-200; İbn Sa’d, *Tabakât*, II, 33; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III-IV, 60.

olacaktır.”⁵²⁵ âyeti uyarılmış, onları iman etmeye ve Müslümanlarla savaşmaktan vazgeçmeye çağırmıştır. Uyarıldıkları şeylerde ısrar etmeleri halinde haklarında ilahi kanunun hükmünü icra etmeye devam edeceğini haber vermiştir.⁵²⁶

Medine’de bulunan Yahudiler ve münafıklar ise Bedir Savaşı’nda galip gelen Müslümanların bu galibiyetini kıskançlıklarından ötürü kabullenmekte zorlanmışlardır. Bu galibiyetle Medine’deki bütün Yahudi ve münafıkların boyunları bükülmüş, Abdullah b. Nebtel “Keşke biz de Muhammed’le birlikte savaşa gitseydik de ganimetten pay alsaydık.” diyerek hem pişmanlığını, hem de maddi hırsını ifade etmiş, Yahudilerden bir diğeri de “Muhammed’in özellikleri kitabımızda bulunmakta, bundan sonra onun bayrağı sadece zafer için dalgalanacak.” demiştir. Yahudilerin liderlerinden Ka’b b. Eşref de “Bu gün yerin altı yerin üstünden daha hayırlı.” diyerek Müslümanların bu galibiyetinden duyduğu rahatsızlığını belirtmiştir.⁵²⁷

Bedir Savaşı sonrası Medine’ye dönen Resûlullah, (s.a.) Kaynuka Yahudilerini Kaynuka çarşısında toplamış ve onlardan Kureyş’in başına gelen felaketin kendi başlarına gelmeden Müslüman olmalarını istemiştir. Resûlullah’ın onlardan böyle bir talepte bulunmasının nedenini kitaplarında kendisinin Nebî olarak gönderileceğinin onlara haber verilmesi oluşturmuştur. Kaynuka Yahudileri Resûlullah’ın (s.a.) bu teklifine “Ey Muhammed! Kureyş’e karşı kazandığınız zafer seni aldatmasın. Sizler savaş yeteneği iyi olmayan bir topluluğa karşı zafer kazandınız. Bizlerin savaş sanatında iyi olduğumuzu ve savaşçı bir millet olduğumuzu iyi biliyorsunuz. Siz henüz bizim gibi bir toplulukla karşılaşmadınız.” diyerek Resûlullah’a (s.a.) tehdit içerikli bir karşılık vermiştir. Kaynuka’nın bu tavrı üzerine “*İnkâr edenlere de ki: “Siz mutlaka yenilgiye uğrayacak ve toplanıp cehenneme doldurulacaksınız. Orası ne fena yataktır!” Şüphesiz, (Bedir’de) karşı karşıya gelen iki toplulukta sizin için bir ibret vardır: Bir topluluk (Resûlullah ve ashabı) Allah yolunda çarpışıyordu. Öteki (Kureyş müşrikleri) ise kâfirdi. (Onları) göz bakışıyla kendilerinin iki katı görüyorlardı. Allah da dilediğini yardımıyla destekliyordu. Basireti olanlar için bunda elbette ibret vardır.*”⁵²⁸ âyetleri nazil olarak Bedir’de haklı tarafın Müslümanlar olduğunu ve bunun neticesinde galip geldiklerini, Resûlullah’ın

⁵²⁵ Enfâl, 8/38.

⁵²⁶ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 177-178.

⁵²⁷ Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 115, 121; İbn Sa’d, *Tabâkât*, II, 26.

⁵²⁸ Âl-i İmrân 3/12-13.

(s.a.) davetini kabul etmedikleri takdirde aynı akibetin kendilerini de beklediğini bildirmiştir.⁵²⁹

Mekke müşrikleri “*Seni o yerden sürüp çıkarmak için neredeyse seni sıkıştıracaklardı. Bunu yapabilselerdi senin ardından orada pek az kalırlardı.*”⁵³⁰ âyetinde haber verildiği üzere Mekke’de Resûlullah’ın (s.a.) varlığından rahatsız oluyorlardı. Onların çözüm seçeneklerinden birisi de Resûlullah’ı (s.a.) Mekke’den çıkarmak istemeleriydi. Resûlullah’ın (s.a.) Mekke’den Medine’ye hicret etmesiyle Mekke müşrikleri Mekke’de Bedir Savaşı’na kadar kısa bir süre kalmışlar ve Bedir’de önde gelenlerinin birçoğu öldürülerek âyetin haber verdiği gerçeği tatmışlardır.⁵³¹ Yine Bedir Savaşı “*Onun (Kur’ân) haberlerinin doğruluğunu bir süre sonra mutlaka öğreneceksiniz.*”⁵³² “*Öyle ise (ey müşrikler) inkâr etmekte olduğunuzdan dolayı tadın azabı.*”⁵³³ âyetlerinde belirtildiği üzere Resûlullah’ın (s.a.) getirdiklerini inkâr eden Mekke müşrikleri için Kur’ân’ın daha önceden verdiği haberlerin bir kısmının gerçekleştiği bir gün olmuştur.⁵³⁴

Mekke müşrikleri kendi içlerinden peygamber olarak gönderilen Resûlullah’ı (s.a.) yalanlamışlar ve O’nu Mekke’den çıkararak Allah’ın kendilerine verdiği nimeti değiştirmişlerdir. Allah’ın nimetini değiştiren daha önceki kavimlerin maruz kaldıkları akibeti Bedir’de Mekke müşrikleri de tatmıştır. Bu husus “*Bedir’de öldürülenlerin durumu tıpkı Firavun ailesi ve onlardan öncekilerin durumu gibidir. Allah’ın âyetlerini inkâr etmişler, Allah da kendilerini günahları sebebiyle hemen yakalamıştı. Şüphesiz Allah kuvvetlidir, azabı çetin olandır. Bir toplum kendilerinde bulunan (iyi davranışları) değiştirmedikçe Allah onlara verdiği bir nimeti değiştirmez ve şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.*”⁵³⁵ “*Mekke müşriklerinin başına Bedir’de gelen, tıpkı Firavun ailesi ve onlardan öncekilerin durumu gibidir. Onlar, Rablerinin âyetlerini yalanlamışlar, biz de onları günahları sebebiyle helak etmiştik ve Firavun ailesini de suda boğmuştuk. Hepsi de zalim kimselerdi.*”⁵³⁶ “*Allah’ın nimetini küfre değişenleri ve*

⁵²⁹ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, V, 238-244; Vâkîdî, *Meğâzî*, I, 176; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III-IV, 47.

⁵³⁰ İsrâ, 17/76.

⁵³¹ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, XV, 19-20.

⁵³² Sâd, 38/88.

⁵³³ Enfâl, 8/35.

⁵³⁴ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, XI, 168-169; XX, 151-152.

⁵³⁵ Enfâl, 8/52-53.

⁵³⁶ Enfâl, 8/54.

kavimlerini helak yurduna, yaslanacakları cehenneme sürükleyenleri görmedin mi? O ne kötü duraktır!”⁵³⁷ “Onları o en şiddetli yakalayışla yakalayacağımız günü hatırla. Şüphesiz biz öcümüzü alırız. Andolsun onlardan önce (Ey Muhammed şirk koştan kavminden önce) Firavun kavmini sınımaştık. Onlara değerli bir peygamber (Mûsâ) gelmişti. O şöyle demişti: “Allah'ın kullarını (esaret altındaki İsrailoğullarını) bana teslim edin. Çünkü ben güvenilir bir peygamberim.”⁵³⁸ âyetlerinde dile getirilmiştir.⁵³⁹

Müşriklerin en şiddetli bir şekilde cezalandırılacaklarını bildiren “Onları o en şiddetli yakalayışla yakalayacağımız günü hatırla. Şüphesiz biz öcümüzü alırız.” ifadesindeki en şiddetli yakalayıştan maksadın ne olduğu hakkında müfessirler ihtilaf etmiş, onlardan bazıları “en şiddetli yakalayışın” kıyamet günü olduğunu şeklinde yorumlamış, Taberî ise en şiddetli yakalayıştan maksadın Bedir Savaşı olduğunu ifade etmiştir.⁵⁴⁰

Yine Bedir Savaşı'nda Mekkelilerin başına gelenler, “İnkâr edenler, kendilerine kıyamet ansızın gelinceye yahut da onlara kısır bir günün azabı gelip çatıncaya dek ondan (Kur'ân'dan) bir şüphe içinde kalırlar.”⁵⁴¹ âyetinde kısır bir günün azabı,⁵⁴² “Andolsun, dönsünler diye biz onlara (ahiretteki) en büyük azaptan önce (dünyadaki) yakın azabı elbette tattıracağız.”⁵⁴³ âyetinde “yakın azab”,⁵⁴⁴ “Sen onları, dehşetli bir korkuya kapılıp da kaçıp kurtulamayacakları ve yakın bir yerden yakalanacakları zaman bir görsen!”⁵⁴⁵ âyetinde “yakın bir yerden yakalandıkları “felaket”,⁵⁴⁶ “(Ey Muhammed!) De ki: “Duanız olmasa Rabbim size ne diye değer versin! Siz yalanladınız. Öyle ise azap yakanızı bırakmayacak.”⁵⁴⁷ “Bir de senden acele azap istiyorlar. Hâlbuki Allah asla

⁵³⁷ İbrahim, 14/28-29. Âyetteki “kavimlerini helak yurduna sürükleyenlerin Benî Muğîre ve Benî Ümeyye olduğu, Benî Muğîre'nin Bedir savaşında kökünün kesildiği, Benî Ümeyye'ye ise Allah'ın bir süre kadar mühlet verdiği rivayet edilmiştir. Diğer bir rivayete göre ise kavimlerini helak yurduna sürükleyenler Benî Esed ve Benî Mahzûm'dur. Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XIII, 669-671. Buhârî de bu âyetteki “kavimlerini helak yurduna sürükleyenlerin” inkârcı Kureyşlilerin olduğunu, Allah'ın nimetinin Resûlullah olduğunu, helak yurdunun da Bedir olduğunu nakletmektedir. Buhârî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, 8.

⁵³⁸ Duhân, 44/16-18.

⁵³⁹ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XI, 64, 74, 232-234; XIII, 669-677; XVI, 616-617. Vâkîdî, *Meğâzî*, I, 137.

⁵⁴⁰ XXI, 20-28. Vâkîdî ve İbn Sa'd da bu âyetin Bedir savaşı hakkında nazil olduğunu rivayet etmişlerdir. Vâkîdî, *Meğâzî*, I, 136; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 16.

⁵⁴¹ Hac, 22/55.

⁵⁴² Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XVI, 615-618.

⁵⁴³ Secde, 332/21.

⁵⁴⁴ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XVIII, 629-631.

⁵⁴⁵ Sebe, 32/51.

⁵⁴⁶ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XIX, 309-314.

⁵⁴⁷ Furkân, 25/77.

va'dinden caymaz. Şüphesiz Rabbinin nezdinde bir gün, sizin saydığınız bin yıl gibidir.”⁵⁴⁸ âyetlerinde acele olarak istedikleri azap olarak vasfedilmiştir.⁵⁴⁹

Bedir Savaşı'nda Mekke müşriklerinin başına gelen felaketi “kısır bir günün azabı” olarak nitelendiren “*İnkâr edenler, kendilerine kıyamet ansızın gelinceye yahut da onlara kısır bir günün azabı gelip çatıncaya dek ondan (Kur’ân'dan) bir şüphe içinde kalırlar.*”⁵⁵⁰ âyetindeki “kısır bir günün azabı” müfessirlerden bazıları kıyamet günü olarak, bazıları da Bedir Savaşı olarak yorumlamışlardır. Taberî “kısır bir günün azabı”nın kıyamet günü olduğunu belirtmiştir.⁵⁵¹ Konuyla ilgili İbn Sa’d ve Vâkıdî’nin rivayetlerine göre de bu âyet Bedir Savaşı hakkında nazil olmuştur.⁵⁵² Yine müfessirler “*Andolsun, dönsünler diye biz onlara (ahiretteki) en büyük azaptan önce (dünyadaki) yakın azabı elbette tattıracağız.*”⁵⁵³ âyetinde müşriklerin başına gelecek olan “yakın azab” hakkında farklı yorumlarda bulunmuşlar, bir kısmı “yakın azabı” her türlü dünyevi musibet olarak yorumlamış, bir kısmı da Bedir Savaşı olarak yorumlamışlardır. Taberî’ye göre bu âyetteki müşriklerin başına gelecek olan “yakın azab” Bedir Savaşı olabileceği gibi, diğer dünyevi musibetler de olabilir.⁵⁵⁴ Vâkıdî’nin rivayetine göre de bu âyette bahsi geçen ve müşriklerin başına gelen “yakın azap” Bedir Savaşı’dır.⁵⁵⁵ Taberî, “*Sen onları, dehşetli bir korkuya kapılıp da kaçıp kurtulamayacakları ve yakın bir yerden yakalanacakları zaman bir görsen!*”⁵⁵⁶ âyetiyle ilgili değişik rivayetlere yer vermiş, âyetin siyak ve sibakını değerlendirerek bu âyetin müşriklerden bahsettiğini belirtmiştir.⁵⁵⁷

Mekke müşrikleri, Resûlullah (s.a.) Kâbe’yi tavaf ederlerken ıslık çalıp el çırparak onunla alay ediyorlardı. Mekke müşrikleri bu yaptıklarının karşılığını “*Onların (Mekke müşriklerinin), Kâbe'nin yanında duaları ıslık çalıp el çırpılmaktan ibarettir. Öyle ise (ey müşrikler) inkar etmekte olduğunuzdan dolayı tadın azabı.*”⁵⁵⁸ âyetinde ifade edildiği

⁵⁴⁸ Hac, 22/47.

⁵⁴⁹ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XVII, 537-540. XVI, 596; Vâkıdî, *Meğâzi*, I, 136.

⁵⁵⁰ Hac, 22/55.

⁵⁵¹ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XVI, 615-618.

⁵⁵² İbn Sa’d, *Tabâkât*, II, 16. Vâkıdî, *Meğâzi*, I, 136.

⁵⁵³ Secde, 32/21.

⁵⁵⁴ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XVIII, 627-631.

⁵⁵⁵ Vâkıdî, *Meğâzi*, I, 137.

⁵⁵⁶ Sebe, 34/51.

⁵⁵⁷ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XIX, 313, 314.

⁵⁵⁸ Enfâl, 8/35.

üzere Bedir’de tatmışlardır.⁵⁵⁹ Yine onlar “Ey Allah’ım, eğer Muhammed’in getirdiği (Kur’ân) senin katından inmiş hak (kitap) ise hemen üzerimize gökten taş yağdır veya bize elem dolu bir azap getir.” diye dua ederek haklarında acele olarak ilahi azabın indirilmesini istiyorlardı. Allah, onların acele istedikleri bu azabı Mekke’de değil, hicretten sonra Bedir’de göndermiştir. Bunun sebebi de “*Oysa sen onların içinde iken Allah onlara azap edecek değildi. Bağışlanma dilerlerken de Allah onlara azap edecek değildir.*”⁵⁶⁰ âyetinde ifade edildiği üzere Mekke’de Resûlullah’ın (s.a.) onların arasında bulunması olmuştur.⁵⁶¹ Resûlullah, (s.a.) Mekke müşriklerinin inkârlarında ısrar etmeleri üzerine Hz. Yusuf zamanındaki gibi bir kıtlığa maruz kalmaları için Mekke müşriklerine beddua etmiştir. Resûlullah’ın (s.a.) bu duasının kabulü neticesinde Mekkeliler, yaşadıkları kıtlık nedeniyle açlıktan gözlerini ufka çevirince dumandan başka bir şey görmüyorlardı. Onların bu halini “*(Ey Muhammed, şüphe içinde eğlenip duran kavminin müşrikleri için) Göğün açık bir duman getireceği günü bekle. (O duman) insanları bürür. Bu, elem dolu bir azaptır. İnsanlar, “Rabbimiz! Bu azabı bizden kaldır, çünkü biz artık inanıyoruz” derler.*”⁵⁶² âyeti vafsetmektedir. Müşrikler, başlarına gelen bu kıtlıktan kurtulmaları için Resûlullah’tan (s.a.) Allah’a dua etmesini istemişler, onların bu isteğini Kur’ân, “*İnsanlar, “Rabbimiz! Bu azabı bizden kaldır, çünkü biz artık inanıyoruz” dediler. Allah da onlara “Nerede onlarda öğüt almak?! Oysa kendilerine (gerçeği) açıklayan bir peygamber gelmişti. Sonra ondan yüz çevirdiler ve “Bu bir öğretilmiş, bu bir deli!” dediler. Biz bu azabı kısa bir süre kaldıracamız, siz de yine eski halinize döneceksiniz. Onları o en şiddetli yakalayışla yakalayacağımız günü hatırla. Şüphesiz biz öcümüzü alırız.*”⁵⁶³ âyetlerinde haber vermiş, maruz kaldıkları bu azabın kaldırılacağını, ama onların tekrar eski hallerine döneceğini haber vermiştir. Bedir Savaşı’nda Mekke müşrikleri eski hallerine dönmüş, Allah da o gün onları cezalandırmıştır.⁵⁶⁴

Resûlullah’ın (s.a.) Mekke müşriklerine beddua etmesi üzerine nazil olduğu belirtilen “*(Ey Muhammed, şüphe içinde eğlenip duran kavminin müşrikleri için) Göğün*

⁵⁵⁹ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, XI, 162-168. İbn Hişâm, *es-Sîre*, I-II, 670-671. Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 133.

⁵⁶⁰ Enfâl, 8/33.

⁵⁶¹ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, XI, 148-158; İbn Hişâm, *es-Sîre* I-II, 670; Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 133.

⁵⁶² Duhân, 44/10-12.

⁵⁶³ 44/Duhân, 10-16.

⁵⁶⁴ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, XXI, 14-20; Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 136; İbn Sa’d, *Tabakât*, II, 16.

*açık bir duman getireceği günü bekle. (O duman) insanları bürür. Bu, elem dolu bir azaptır. İnsanlar, “Rabbimiz! Bu azabı bizden kaldır, çünkü biz artık inanıyoruz” derler.*⁵⁶⁵ âyeti hakkında farklı yorumlar söz konusudur. Müfessirlerden bazıları âyette geçen “duhân”ın henüz gelmediğini, bunun Allah’ın âyetlerinden bir âyet olduğunu, kıyametten önce vuku bulacağını ve inkâr edenlerin kulaklarına gireceğini, iman edenleri ise nezleye benzer bir şekilde etkileyeceğini söylemişlerdir. Diğer görüşe göre ise bu âyet Resûlullah’ın Kureyş’e beddua etmesi üzerine nazil olmuştur. Taberî, İbn Mes’ud’un rivayeti olan ikinci görüşü tercih etmiş, Huzeife’nin rivayeti olan birinci görüşün sahih olmadığını söylemiştir. Ona göre âyetin siyak ve sibakı böyle bir musibetin müşriklerin başına geldiği görüşünü desteklemektedir. Buhârî de bu âyetin Resûlullah’ın (s.a.) Kureyş müşriklerine beddua etmesi üzerine nazil olduğunu nakletmektedir.⁵⁶⁶ Vâkîdî ve İbn Sa’d, “Onları o en şiddetli yakalayışla yakalayacağımız günü hatırla. Şüphesiz biz öcümüzü alırız.” âyetinde belirtilen en şiddetli yakalayışın Bedir Savaşı olduğunu nakletmişlerdir.⁵⁶⁷

Bedir Savaşı “*Sonunda onlara şiddetli bir azap kapısı açtığımızda bir de bakarsın onun içinde ümitsizliğe düşüvereceklerdir.*”⁵⁶⁸ âyetinde ifade edildiği üzere Mekke müşrikleri için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Onlar bu savaşla birlikte bölgedeki güçlü ve seçkin konumlarını kaybetmeye başlamışlardır.⁵⁶⁹ Bu âyet hakkında müfessirlerden iki farklı görüş nakledilmiştir. İbn Abbâs ve İbn Cüreyc’e göre müşriklere açılan azap kapısı Bedir Savaşı’dır. Mücâhid’e göre ise müşriklere açılan “azap kapısı” kıtlık ve şiddetli sıkıntılardır. Taberî’ye göre âyetin te’vili için en uygun rivayet Mücâhid’in rivayetidir. Konuyla ilgili İbn Abbâs’ın rivayeti de sahihtir. Bu âyet, Resûlullah’ın (s.a.) Kureyş’e beddua etmesi üzerine başlarına gelen kıtlık nedeniyle nazil olmuştur. Semâme b. Usâl’in Mekke’ye gelmesi Kureyşlilerin başına gelen kıtlık hadisenin Bedir Savaşı’ndan sonra meydana geldiğini göstermektedir.⁵⁷⁰

⁵⁶⁵ Duhân, 44/10-12.

⁵⁶⁶ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi ‘l-Kur’ân*, XXI, 18-22; Buhârî, *Kitâbu’t-Tefsîr*, 12/4.

⁵⁶⁷ Vâkîdî, *Meğâzî*, I, 136; İbn Sa’d, *Tabakât*, II, 16.

⁵⁶⁸ Mü’minûn, 23/77.

⁵⁶⁹ XVII, 94-95.

⁵⁷⁰ XVII, 95. Konuyla ilgili olarak bir önceki “Andolsun, biz onları azap ile kısıvrak yakaladık da yine Rablerine boyun eğmediler ve ona yalvarıp yakarmadılar.” (Mü’minûn, 23/76). âyetinin sebab-i nüzûlü hakkında Taberî İbn Abbas’tan şu rivayeti nakletmektedir. İbn Usâl el-Hanefî Resûlullah’a esir olarak gelmiş, Resûlullah daha sonra onu serbest bırakmıştır. Mekke’ye dönünce Kureyş’in kıtlıktan ötürü deve kılı ve kanı karışımından oluşan, ateşte kızarttıkları “ilhiz” yiyorlardı. Zor durumda kalan Ebû Süfyân Resûlullah’a “Sen âlemlere rahmet olarak gönderildiğini iddia etmiyor musun? demiş, Resûlullah’ın “evet”

Bedir Savaşı Müslümanlarla Mekke müşrikleri arasındaki ilk ciddi savaş olması ve büyük fedakârlıklarla kazanılması nedeniyle bu savaşa katılanların Müslümanlar arasındaki manevi konumu da çok farklı olmuştur. Resûlullah, (s.a.) Mekke fethi öncesi ashabından yapılacak seferin gizli tutulmasını emretmesine rağmen Bedir Savaşı'na katılanlardan Hâtıb b. Ebû Beltea, Mekke'de bulunan yakınlarını ve mallarını himaye edecek kimse bulunmadığı için Mekke üzerine yapılacak seferi bir kadın aracılığıyla Mekkelilere haber vermek istemiştir. Durumdan haberdar olan Resûlullah, (s.a.) kadında bulunan mektubu almak üzere Hz. Ali ve Zübeyr b. Avvâm'ı görevlendirmiş, Mekke'ye gitmekte olan kadını yakalayan Hz. Ali ve Zübeyr b. Avvâm, kadının üzerinde sakladığı mektubu bularak Resûlullah'a getirmişlerdir. Hz. Ömer, bu yaptığından dolayı Hâtıb b. Ebû Beltea'yı cezalandırmayı teklif etmiş, Resûlullah, (s.a.) Hz. Ömer'e Bedir Savaşı'na katılanlar için Allah'ın "Dilediğinizi yapın, ben sizleri bağışladım." dediğini, Hâtıb'ın de Bedir'e katıldığını hatırlatmış ve onu affetmiştir.⁵⁷¹

3. Uhud Savaşı (H.3/M.625)

a. Savaş Öncesi Gelişmeler

Bedir'de mağlup olan Mekke müşrikleri bu savaşta kaybettikleri yakınlarının intikamını almak, Araplar nezdinde sarsılan itibarlarını yeniden kazanmak üzere Bedir savaşının sebebi olan kervanın gelirleriyle finanse ettikleri yeni bir savaş için hazırlık yapmaya başladılar. Mekke müşriklerinin bu savaş için yaptıkları hazırlıklar "*Şüphesiz yok ki, inkâr edenler mallarını (insanları) Allah yolundan alıkoymak için harcarlar ve harcayacaklardır. Sonra bu mallar onlara bir iç acısı olacak, sonra da yenilgiye uğrayacaklardır. İnkâr edenler toplanıp cehenneme sürüleceklerdir.*"⁵⁷² âyetinde haber verilmektedir.⁵⁷³

Uhud Savaşı öncesi Mekkelilerin savaş için yaptıkları hazırlıklar üzerine nazil olduğu belirtilen "*Şüphesiz yok ki, inkâr edenler mallarını (insanları) Allah yolundan*

demesi üzerine Ebû Süfyan "Sen babaları kılıçla, çocukları da aşlıktan öldürdün" demiştir. Ebû Süfyan'ın bu sözleri üzerine "Andolsun, biz onları azap ile kısıvrak yakaladık da yine Rablerine boyun eğmediler ve ona yalvarıp yakarmadılar." (Mü'minûn, 23/76). âyeti nazil olmuştur. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XVII, 93. Vâkîdî de bu âyetin Bedir savaşı hakkında nazil olduğunu nakletmektedir. Vâkîdî, *Meğâzî*, I, 136.

⁵⁷¹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XXII, 559-564.

⁵⁷² Enfâl, 8/36.

⁵⁷³ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XI, 172-174.

alıkoymak için harcarlar ve harcayacaklardır. Sonra bu mallar onlara bir iç acısı olacak, sonra da yenilgiye uğrayacaklardır. İnkâr edenler toplanıp cehenneme sürüleceklerdir."⁵⁷⁴ âyetinin sebab-i nüzûlü hakkında müfessirler ihtilaf etmişlerdir. Taberî, âyetin Bedir veya Uhud Savaşı hakkında ilgili nazil olmasının mümkün olduğunu, fakat iki savaştan her hangi birisine işaret etmediğini, âyetin Kureyş müşriklerinin Müslümanlar aleyhine yaptıkları her türlü olumsuz faaliyetleri haber verdiğini belirterek âyetin nüzûl sebebinin bu savaşlardan herhangi birisine tahsis edilemeyeceğini belirtmiştir. Taberî'nin konuyla ilgili naklettiği rivayetlerinden bazılarına göre ise bu âyet, Uhud Savaşı öncesi Ebû Süfyân'ın Benî Kinâne kabilesinden iki bin Ehâbiş'i Müslümanlara karşı savaşmaları için kiralaması üzerine nazil olmuştur. Yine konuyla ilgili diğer rivayetlere göre ise bu âyet, Uhud Savaşı öncesi savaşın finansmanı için kırk ukiyye altın infak eden Ebû Süfyân hakkında nazil olmuştur.⁵⁷⁵ İbn Hişâm, Vâkıdî ve İbn Sa'd'ın rivayetlerine göre bu âyet, Mekke müşriklerinin Uhud Savaşı için yaptıkları hazırlık hakkında nazil olmuştur.⁵⁷⁶

Mekke müşrikleri intikam amaçlı bir savaş hazırlığı içindeyken; Bedir'in galibi Müslümanlar ise güçlü hasımlarına karşı yeni savaş için daha da cesaretlenmiş, özellikle Bedir Savaşı'na katılamayan Müslümanlardan bazıları Bedir'e katılanların elde ettikleri hayır ve mükâfatı kazanmak, şehit olmak için müşriklerle yeni bir savaş istiyorlar ve Allah'tan kendilerine Bedir benzeri bir gün göstermesini istiyorlardı. "*Sizden iman edenleri ayırt etmek, sizden şahitler edinmek için böyle yapar.*"⁵⁷⁷ âyeti onların bu isteklerinin Uhud'da kabul olduğunu ifade etmektedir. Düşmanla karşılaşmayı arzu edenlerin bir kısmı Uhud günü üzerlerine düşeni yaparak verdikleri sözü yerine getirmişler, bir kısmı ise "*Andolsun, siz ölümlerle karşılaşmadan önce onu temenni ediyordunuz. İşte onu gördünüz, ama bakıp duruyorsunuz.*"⁵⁷⁸ âyetinde haber verildiği üzere savaş öncesindeki kararlılıklarını koruyamayarak isteksiz davranmışlardır.

⁵⁷⁴ Enfâl, 8/36.

⁵⁷⁵ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XI, 171-175.

⁵⁷⁶ İbn Hişâm, *es-Sîre*, III-IV, 60; Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 199-200; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 33.

⁵⁷⁷ Âl-i İmrân, 3/140.

⁵⁷⁸ Âl-i İmrân, 143. Hasan-ı Basrî'nin rivayetine göre bu âyet, Resûlullah'ın ashabından bazılarının "Eğer, Resûlullah ile beraber düşmanla karşılaşsak şöyle şöyle yapacağız." demeleri üzerine verdikleri sözle denenmeleri hakkında nazil olmuştur. Onlar verdikleri bu sözlerle denenmişler ve hepsi Allah'a verdikleri sözü yerine getirmişlerdir. Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, VI, 94-95.

Konuyla ilgili diğerk bir rivayete göre ise müşriklerle karşılaşmak isteyen Müslümanlardan bazılarına henüz Medine çevresindeyken savaşmak ağır gelmiştir.⁵⁷⁹

Mekke müşriklerinin Bedir Savaşı'ndan bir yıl sonra Ebû Süfyân komutasında savaş için yola çıktıklarının haberini alan Resûlullah, sabah erkenden arkadaşlarıyla düşmana karşı nasıl bir savaş stratejisi izlemleri gerektiğine dair görüş alış verişinde bulunmak üzere evinden ayrılmıştır. *“Hani sen müminleri (Uhud'da) savaş mevzilerine yerleştirmek için, sabah erken aileden (evinden) ayrılmıştın. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”*⁵⁸⁰ âyeti O'nun Uhud Savaşı öncesi sabah erkenden arkadaşlarıyla yaptığı bu istişareden bahsetmektedir.⁵⁸¹ Arkadaşlarıyla yaptığı bu istişarede Resûlullah, (s.a.) muhkem bir kale olarak nitelediği Medine'de kalarak düşmana karşı savunma savaşı yapılması yönünde görüş belirtmiştir. O'nun Medine'de kalarak savunma savaşı yapmak istemesinde gördüğü rüyanın da etkisi olmuştu.⁵⁸² Resûlullah (s.a.) Mekke müşriklerine karşı Medine'de kalarak savunma savaşı yapma düşüncesine karşın Ensar'dan bazıları düşmanlarını Medine'de karşılamalarının zaâfiyet olarak algılanabileceğini, düşmanı şehir dışında karşılamalarının daha doğru olacağını belirttiler. Onlar ayrıca Bedir'de sayıca az olmalarına rağmen galip geldiklerini, İslâm'la şereflendikten sonra şehri savunmalarının kendilerine yaraşmayacağını ifade ettiler. Resûlullah, (s.a.) daha önce görüşlerine başvurmadığı Abdullah b. Ubey b. Selûl'un de görüşünü almış, o da Medine'de kalarak düşmanı şehirde karşılamalarının doğru bir karar olacağını belirtmiştir.⁵⁸³ Yapılan istişare sonucunda çoğunluğun düşmanla Medine

⁵⁷⁹ VI, 87-88, 93-99. Cebrâil, Resûlullah'a “Bedir savaşına katılanların mevkii nedir? diye sorunca Resûlullah “Biz onları Müslümanların en faziletliileri kabul ediyoruz.” diye cevap vermiş, Cebrâil de “Biz de içimizden Bedir Savaşı'na katılanları en faziletlilerimiz olarak kabul ediyoruz.” demiştir. Buhârî, Kitâbu'l-Meğâzî, 11.

⁵⁸⁰ Âl-i İmrân, 3/121.

⁵⁸¹ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, VI, 7-9.

⁵⁸² Resûlullah “Ben rüyamda bir inek gördüm ve bunu hayra yordum. Kılıcımın kırıldığını ve elimi sağlam bir zırhın içine soktuğumu gördüm. Bunu da Medine olarak tevil ettim. Eğer Medine'de kalırsanız müşrikleri konakladıkları yerden ayrılmak zorunda bırakırsınız. Eğer yerlerinde kalırlarsa şerli bir yerde kalmış olurlar. Şayet bizim üzerimize gelirlerse onlarla burada savaşırız.” demiştir. Resûlullah'ın Uhud savaşı öncesi gördüğü rüyayla ilgili diğerk bir rivayete göre ise Resûlullah rüyasında boğazlanan bir inek gördü. Bu rüyayı ashabının mağlubiyetine yordu. Yine rüyasında kılıcı Zülfikâr'ın kırıldığını gördü. Bunu da amcası Hz. Hamza'nın şehit edileceğine yordu. Hz. Hamza, Uhud savaşında şehit oldu. Yine rüyasında toz toprak içinde olan bir koç gördü. Bu rüyayı da müşriklerin sancaktarı Osman b. Talha'nın öldürüleceğine yordu. Osman b. Talha Uhud'da öldürülmüştür. Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, VI, 10, 216. İbn Hişâm, *es-Sîre*, III-IV, 62-63; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 34, 42; Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 208-209.

⁵⁸³ Abdullah b. Ubey b. Selûl'un Uhud Savaşı öncesi izlenecek savaş strateji hakkındaki görüşleriyle ilgili birbirleriyle çelişen iki rivayet yer almaktadır. Rivayetlerden birisine göre o Uhud'a gidilmesi yönünde görüş belirtmiş, diğerkinde de o “Ya Resûlullah! Eğer Medine dışına çıkarsak düşmanımıza mağlup oluruz.

dışında savaşılmaması yönünde görüş belirtmesi üzerine Resûlullah, (s.a.) cuma namazını kıldıktan sonra zırhını giymiş bir şekilde evinden çıkınca “Resûlullah, (s.a.) Allah’tan vahiy alıyor, nasıl olur da biz O’nun görüşünün aksine bir görüş belirtiriz.” diyerek durumun ciddiyetini anlayan sahabiler, Resûlullah’ın görüşüne muhalefet etmekten ötürü pişman olmuşlardır. Bu düşüncelerini Resûlullah’a (s.a.) ilettiklerinde “Bir Nebî’ye zırhını kuşandıktan sonra savaşmadan çıkarması yaraşmaz. Medine dışına çıkmanız sizin için musibet olacak.” diyerek kararlılığını dile getirmiştir. Cuma günü öğleden sonra yola çıkan Müslümanlar, Cumartesi günü Uhud’a varmışlardır.⁵⁸⁴ Resûlullah, (s.a.) bin kişiden oluşan ordusuyla Uhud’a giderken sabretmeleri halinde zaferin kendilerinin olacağını va’detmiştir.⁵⁸⁵

Uhud Savaşı öncesi Resûlullah’ın (s.a.) savaş hazırlığı için evinden ayrılması hakkında nazil olduğu nakledilen “*Hani sen müminleri (Uhud'da) savaş mevzilerine yerleştirmek için, sabah erken aileden (evinden) ayrılmıştın. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.*”⁵⁸⁶ âyeti hakkında farklı rivayetler söz konusudur. Taberî’nin konuyla ilgili naklettiği bazı rivayetlerde âyette bahsi geçen Resûlullah’ın (s.a.) sabah erkenden arkadaşlarını mevzilere yerleştirmek için evinden ayrılması hadisesi Hendek Savaşı öncesi olmuştur. Taberî, bu âyetin Uhud Savaşı hakkında nazil olduğunu ifade etmekte ve âyeti şu şekilde yorumlamaktadır: Bu âyette bahsi geçen hadise Uhud Savaşı öncesi olmuştur. Nedeni ise bu âyetten sonra gelen “*Hani sizden iki takım (paniğe kapılarak) çözülmeye yüz tutmuştu.*”⁵⁸⁷ âyetinde söz konusu edilen iki kabile Benî Seleme ve Benî Hârise’dir. Siyer ve ilim ehli arasında âyette bahsedilen iki taifenin Uhud Savaşı’nda paniğe kapıldığına dair ittifak vardır. Konuyla ilgili şöyle bir soru sorulabilir. Bu âyetin Uhud Savaşı’yla ilgili olduğu nasıl söylenebilir? Çünkü âyette Resûlullah’ın (s.a.) sabahleyin erkenden ailesinden ayrılıp gittiği ve müminleri savaşacakları yerlere yerleştirdiği zikredilmektedir. Hâlbuki Resûlullah (s.a.) Medine’de cuma namazını kıldırdıktan sonra savaş için ailesinden ayrılıp Uhud’a gitmiştir. İbn Humeyd’in rivayeti de bunu desteklemektedir. Onun rivayetine göre Resûlullah (s.a.) cuma namazını

Medine’de kalırsak erkeklerimiz onlarla yüz yüze savaşır, kadınlarımız ve çocuklarımız onların üzerlerine taş atarlar. Mekkeliler hüsrân içinde geri dönerler.” diyerek Medine’de kalınmasını önermiştir. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VI, 9-10.

⁵⁸⁴ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VI, 6-10.

⁵⁸⁵ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VI, 12-14, 124, 215-216.

⁵⁸⁶ Âl-i İmrân, 3/121.

⁵⁸⁷ Âl-i İmrân, 3/122.

kıldıktan sonra odasına girerek zırhını kuşanmış, o gün Ensardan vefat eden bir adamın cenaze namazını kıldıkdan sonra ashabının huzuruna çıkarak “Bir Nebî’ye (s.a.) zırhını kuşandıktan sonra savaşmadan çıkarması yaraşmaz.” demiş ve Uhud’a doğru yola çıkmıştır. Resûlullah’ın (s.a.) müminleri savaşacakları yerlere yerleştirmesinden maksat, sahabileriyle düşmana karşı nasıl bir savaş taktiği izlenmesi gerektiğine dair yaptığı istişaredir. Zira Kureyşliler, Çarşamba günü gelip Uhud dağının eteğinde karargâh kurmuşlar, Perşembe ve Cuma günlerini orada geçirmişler, Resûlullah da (s.a.) Cuma günü öğleden sonra yola çıkıp Cumartesi günü Uhud dağının eteğine varmıştır. O halde bu âyet, Resûlullah’ın (s.a.) Kureyş’in Uhud’a geldiklerini haber alması üzerine Medine’de kalıp savunma savaşı mı yoksa Medine dışında bir meydan savaşı mı yapılması hakkında ashabıyla sabahleyin erkenden yaptığı istişareden bahsetmektedir.⁵⁸⁸ Konuyla ilgili Vâkıdî’nin rivayetine göre ise bu âyet, Resûlullah’ın (s.a.) Uhud’a varınca sabah erkenden arkadaşlarını savaş düzenine geçirmesinden bahsetmektedir.⁵⁸⁹

Müslümanlar Uhud’a giderlerken Abdullah b. Ubey b. Selûl’un anlaşmalı olduğu Yahudilerden bir grup Müslümanlarla birlikte savaşmak için onlara yetişmişler, Yahudilerin yardım talebini Resûlullah (s.a.) “Müşriklere karşı müşriklerden yardım istenilmez.” diyerek kabul etmemiştir.⁵⁹⁰

Müslümanlar Uhud ile Medine arasında bulunan Şavd bölgesine vardıklarında Abdullah b. Ubey ve beraberindeki üç yüz kişi ordudan ayrılarak Medine’ye geri dönmüşlerdir. Abdullah b. Ubey b. Selûl, kendisinin Medine’de kalarak savunma savaşı yapılmasını istediğini, Resûlullah’ın (s.a.) bunu kabul etmediğini, müşriklerle savaşmalarının mâkul bir gerekçesi olmadığı için geri döndüklerini söylemiştir. Müslümanlardan Abdullah b. Amr b. Haram,⁵⁹¹ Medine’ye dönmekte olan münafıkları ikna etmek için takip etmiş ve onlara “Kavminizi ve Resûlullah’ı (s.a.) yüzüstü bırakıp nereye gidiyorsunuz? Size Allah’ı ve peygamberinizi hatırlatıyorum. Ayrıca nefsinizi, aile ve çocuklarınızı koruyacağınız şeylerden Resûlullah’ı (s.a.) da koruyacağınız yönündeki sözünüzü de hatırlatıyorum.” demiş, Abdullah b. Ubey ise geri dönmelerine

⁵⁸⁸ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, VI, 7-9.

⁵⁸⁹ Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 319.

⁵⁹⁰ Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 215-216. İbn Sa’d, *Tabakât*, II, 45. İbn Hişâm’ın konuyla ilgili rivayetine göre Uhud Savaşı öncesi Ensar, Resûlullah’a Yahudi müttefiklerimizden yardım isteyelim mi? diye sorunca Resûlullah “Bizim onlara ihtiyacımız yoktur.” diyerek bu isteği reddetmiştir. İbn Hişâm, *es-Sîre*, III-IV, 64.

⁵⁹¹ Süddî’nin rivayetinde Uhud savaşı geri dönen münafıkları ikna etmek için onları takip eden kişi Abdullah Ebû Cabir b. Abdullah el-Ensârî’dir. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, VI, 223.

gerekçe olarak “Savaşacağınızı bilseydik sizinle beraber gider, sizi savunurduk, fakat biz savaş olacağını zannetmiyoruz. Sen de bizimle birlikte dön. Akıl ve rey sahipleri döndü. Muhammed, kendisine doğruyu söylediğim halde benim görüşümü kabul etmeyerek çocukların sözlerine uydu.” mazeretlerini ileri sürerek geri dönmeyi reddetmiştir. “Onlara (münafıklara), “Gelin, Allah yolunda savaşın veya savunmaya geçin” denildi de onlar, “Eğer savaşmayı bilseydik, arkanızdan gelirdik” dediler. Onlar o gün, imandan çok küfre yakın idiler. Ağzlarıyla kalplerinde olmayanı söylüyorlardı. Oysa Allah, içlerinde gizledikleri şeyi çok iyi bilmektedir.”⁵⁹² âyetleri Uhud öncesi geri dönen münafıkların gerçek düşünce ve niyetlerini ortaya koymaktadır.⁵⁹³ Geri dönerek Müslümanları savaş öncesi zor durumda bırakan bu münafıklara karşı nasıl davranılması gerektiği hakkında Müslümanlar arasında görüş ayrılığı ortaya çıkmış, bir grup onların öldürülmelelerini, bir grup da öldürülmemelerini istemiş, çıkan ihtilaf üzerine “Size ne oluyor da münafıklar hakkında iki gruba ayrıldınız? Allah onları yaptıkları işlerden dolayı baş aşağı ederek eski konumlarına (küfre) döndürmüştür. Allah’ın saptırıldığını yola getirmek mi istiyorsunuz? Allah kimi saptırırsa, sen onun için asla bir çıkış yolu bulamazsın.”⁵⁹⁴ âyeti nazil olarak onlara karşı nasıl bir tepki vermeleri gerektiğini bildirmiştir. Savaş öncesi geri dönen münafıklar hakkında Resûlullah da (s.a.) “Medine pak ve temiz bir yerdir. O, ateşin gümüşün posasını attığı gibi murdar olanı dışarı atar.” demiştir.⁵⁹⁵

⁵⁹² Âl-i İmrân, 166-167.

⁵⁹³ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VI, 222-223.

⁵⁹⁴ Nisâ, 4/88.

⁵⁹⁵ VII, 281-282. Savaş öncesi geri dönen Abdullah b. Ubey ve beraberindekiler hakkında Müslümanların ihtilafa düşmesi üzerine nazil olduğu nakledilen “Size ne oluyor da münafıklar hakkında iki gruba ayrıldınız? Allah onları yaptıkları işlerden dolayı baş aşağı ederek eski konumlarına (küfre) döndürmüştür. Allah’ın saptırıldığını yola getirmek mi istiyorsunuz? Allah kimi saptırırsa, sen onun için asla bir çıkış yolu bulamazsın.” (Nisâ, 4/88). âyetinin sebep-i nüzûlü hakkında farklı görüşler söz konusudur. Müfessirlerden bazıları bu âyetin Mekke’den Medine’ye gelerek Müslüman olduklarını ikrar eden, daha sonra da Mekke’ye geri dönenler hakkında nazil olduğunu nakletmişler, bazıları da bu âyetin Mekke’de Müslüman olduklarını söyleyen, ama müşriklere yardım eden mürtedler hakkında nazil olduğunu belirtmişlerdir. Taberî’nin de tercih ettiği bu görüşle ilgili rivayetlerin özeti şu şekildedir: Mekke’de Müslüman olmalarına rağmen hicret etmeyen ve müşriklere yardım eden bir takım kimseler bulunuyordu. Bu kimseler Müslümanların canlarına ve mallarına herhangi zarar vermeyeceklerini düşünüyorlardı. Müslümanlar bunlarla karşılaşınca öldürüp öldürmeme konusunda ihtilafa düşmeleri üzerine bu âyet nazil olmuş ve Müslümanların bu kimseler hakkındaki tereddütlerini gidermiştir. Taberî, bu görüşü tercih etmesinin nedenini şu şekilde izah etmiştir: Bu âyet, Mekke’de Müslüman olduktan sonra irtidat edenler hakkında nazil olmuştur. Çünkü âyette bahsedilenlerin Medineli olmadıkları takip eden “Onlar Allah yolunda hicret edinceye kadar içlerinden dost edinmeyin” (Nisâ, 4/89). âyetinden de anlaşılmaktadır. Medine, münafık, müşrik ve Müslümanların bulunduğu ve sair küfür diyarından hicret edilen bir yerdirdi. Bu iki âyeti birlikte değerlendirdiğimizde en uygun görüş, bu âyetin Mekke’de Müslüman olduktan sonra irtidat edenler hakkında nazil olduğu görüşüdür. Bir diğer görüşe göre de bu âyet, Medine’de bulunan bazı kimselerin Medine’den ayrılmak

Savaş öncesi Abdullah b. Ubey ve beraberindeki üç yüz kişinin “Biz, savaşmayı bilmiyoruz.” bahanesiyle geri dönmeleri Müslümanlar üzerinde olumsuz bir etki oluşturmuş, “*Hani sizden iki takım (paniğe kapılarak) çözülmeye yüz tutmuştu. Hâlbuki Allah onların yardımcısı idi. Müminler, yalnız Allah’a tevekkül etsinler.*”⁵⁹⁶ âyetinde haber verildiği üzere Benî Hârise ve Benî Seleme kabileleri de geri dönmeye yeltenmişler, bu iki kabile Allah’ın yardımıyla geri dönmekten vazgeçmiştir. Böylece Müslümanlar yedi yüz kişi olarak Uhud’a varmışlardır.⁵⁹⁷

Müslümanların savaş öncesi Resûlullah’a (s.a.) Bedir’de olduğu gibi Allah’ın kendilerine yardım edip etmeyeceğini sormaları üzerine “*Andolsun, siz son derece güçsüz iken Allah size Bedir’de yardım etmişti. O halde Allah’a karşı gelmekten sakının ki şükretmiş olasınız. Rabbinizin, indirilmiş üç bin melek ile yardım etmesi size yetmez mi? “Bedir’de size bin melek ile yardım etti. “Evet, sabrettiğiniz ve Allah’a karşı gelmekten sakındığınız takdirde; onlar ansızın üzerinize gelseler bile Rabbiniz nişanlı beş bin melek size yardım eder.*”⁵⁹⁸ âyetlerindeki ilâhi vaadi hatırlatmış, fakat Müslümanlar o gün sabretmedikleri için melekler yardıma gelmemişlerdir.⁵⁹⁹

Uhud Savaşı öncesi Müslümanların Resûlullah’a (s.a.) Bedir’de olduğu gibi meleklerin kendilerine yardım edip etmeyeceklerini sormaları üzerine nazil olduğu belirtilen “*Rabbinizin, indirilmiş üç bin melek ile yardım etmesi size yetmez mi?” diyordun. “Evet, sabrettiğiniz ve Allah’a karşı gelmekten sakındığınız takdirde; onlar ansızın üzerinize gelseler bile Rabbiniz nişanlı beş bin melek size yardım eder.*”⁶⁰⁰ âyetlerinin sebep-i nüzûlü hakkında müfessirler ihtilaf etmiştir. Katâde, İbn Abbâs ve Rebî’ye göre bu âyetler Bedir’le ilgilidir. Bedir Savaşı’nda Müslümanlara önce bin melek

istemeleri nedeniyle nazil olmuştur. Konuyla ilgili farklı bir görüşe göre ise bu ve sonrasındaki âyet ifk hadisesi hakkında nazil olmuştur. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VII, 282-286. Konuyla ilgili Buhârî’nin naklettiği rivayete göre de Uhud Savaşı öncesi geri dönen Abdullah b. Ubey b. Selûl ve arkadaşları hakkında Müslümanlar ihtilafa düşmüşler, bir kısmı onların öldürülmesini, bir kısmı da öldürülmemelerini istemiş, sonrasında da bu âyet nazil olmuştur. Buhârî, *Kitabu’l-Meğâzî*, 17; *Kitabu’t-Tefsîr*, 4/15.

⁵⁹⁶ Âl-i İmrân, 3/122.

⁵⁹⁷ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VI, 12-14. Vâkîdî’nin rivayetine göre bu iki kabile başlangıçta Uhud savaşına katılmak istememiş, savaşa teşvik edilmeleri sonucu Uhud’a gitmişlerdir. Vâkîdî, *Meğâzî*, I, 319. Uhud savaşı öncesi geri dönmeye yeltenen Hazrec’den Benî Seleme ve Evs’den Benî Hârise kabilelerinin reisi Abdullah b. Ubey b. Selûl’dür. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VI, 13. Buhârî’nin rivayetine göre de bu âyet Benî Seleme ve Benî Hârise hakkında nazil olmuştur. Buhârî, *Kitabu’l-Meğâzî*, 18. *Kitabu’t-Tefsîr*, 3/8.

⁵⁹⁸ Âl-i İmrân, 3/123-125.

⁵⁹⁹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VI, 16-17, 27-29.

⁶⁰⁰ Âl-i İmrân, 3/124-125.

ile sonra üç bin melek ile daha sonra da beş bin melek ile yardım edilmiştir. Dahhâk'a göre bu âyetlerde ifade edilenler Allah'ın Müslümanlara Uhud günü vaadidir. Müslümanlara sabretmeleri ve Allah'tan sakınmaları halinde önce üç bin, sonra da nişanlı beş bin melek size yardım edeceğini bildirilmiştir. Fakat Uhud günü Müslümanlar geri çekildikleri için Allah onlara meleklerle yardım etmemiştir.⁶⁰¹ İbn Zeyd'e göre ise sahabeler, Uhud Savaşı öncesi Resûlullah'a (s.a.) "Allah bize Bedir'de yardım ettiği gibi yine yardım edecek mi?" diye sormaları üzerine Resûlullah (s.a.) onlara bu âyeti hatırlatmıştır.⁶⁰² Taberî'ye göre ise bu âyetler Bedir Savaşı hakkında nazil olmuş, ama Müslümanların Bedir Savaşı'nda üç bin melek veya beş bin melek desteklendiklerine veya desteklenmediklerine dair sahih bir rivayet söz konusu değildir. Müslümanların Bedir'de bin melek desteklendiği "*Hani Rabbinizden yardım istiyor, yalvarıyordunuz. O da, "Ben size ard arda bin melek yardım ediyorum" diye cevap vermişti.*"⁶⁰³ âyetiyle sabittir. Uhud Savaşı'nda Müslümanlara meleklerin yardım edip etmediği konusunda ise etmediği yönündeki deliller daha açıktır. Eğer meleklerin yardımı gelseydi hezimete uğramazlar ve daha önce elde ettikleri zaferi elde ederlerdi.⁶⁰⁴ Buhârî'nin konuyla ilgili rivayetine göre ise bu iki âyet Uhud Savaşı hakkında nazil olmuştur. Onun konuyla ilgili rivayetlerine göre melekler Uhud Savaşı'nda bulunmuşlar ve çarpışmışlardır. Vâkîdî ve İbn Sa'd'ın konuyla ilgili rivayetlerine göre ise Müslümanlar, Bedir Savaşı'nda üç bin melek desteklenmişlerdir. Fakat Vâkîdî, ilgili iki âyetin Uhud Savaşı hakkında nazil olduğunu belirtmiştir. İbn Hişâm da ilgili iki âyetin Uhud Savaşı hakkında nazil olduğunu nakletmektedir.⁶⁰⁵

⁶⁰¹ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VI, 27.

⁶⁰² Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VI, 28.

⁶⁰³ Enfâl, 8/9.

⁶⁰⁴ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VI, 25-29.

⁶⁰⁵ Buhârî, *Kitâbu'l-Meğâzi*, 3, 17-18; Vâkîdî, *Meğâzi*, I, 57, 319-320; İbn Sa'd, *Tabâkat*, II, 14-15; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III-IV, 106-107. Konuyla ilgili Vâkîdî ve İbn Sa'd'ın rivayetlerine göre Bedir Savaşı'nda Cebrail beraberindeki bin melek ile Resûlullah'ın yanında, Mikâil, bin melek Resûlullah'ın sağında, İsrâfil de Resûlullah'ın sağ tarafında yer almışlardır. Vâkîdî, *Meğâzi*, I, 57; İbn Sa'd, *Tabâkat*, II, 14-15. Vâkîdî, Uhud Savaşı'nda meleklerin Müslümanlara yardım edip etmediklerine dair eserinde yer verdiği rivayetler şu şekildedir. Uhud günü Resûlullah sancağı Mus'ab b. Umeyr'e vermiş, günün sonunda Mus'ab'a "Öne geç, ey Mus'ab!" deyince melek dönüp "Ey Allah'ın Resûlü! Ben Mus'ab değilim." demiştir. Bunun üzerine Resûlullah, onun Mus'ab'ı desteklemek için gelen bir melek olduğunu anlamıştır. Sa'd b. Ebî Vakkas da Uhud Savaşı'nda meleklerin yardıma gelmesiyle ilgili olarak şunları nakletmiştir: Uhud savaşında ok atarken güzel yüzlü beyaz elbiseli bir adam bana okumu getiriyordu. Daha sonra onu hiç görmedim. Onun bir melek olduğunu anladım. Yine o gün üzerlerinde beyaz elbise olan iki adam gördüm. Onlardan birisi Resûlullah'ın sağında, diğeri de solunda savaşıyorlardı. Bu iki kişiyi de daha önce ve daha sonra hiç görmedim. Kureyşliler, Uhud'dan döndükten sonra kendi aralarında Bedir'de gördüğümüz alaca atları ve beyaz adamları görmedik demişlerdir. Ömer b. Hakem'in rivayet ettiğine göre

Uhud Savaşı, hicretin dördüncü yılı Şevvâl ayının on birinde Cumartesi günü meydana gelmiştir.⁶⁰⁶ Müşriklerin süvari birliklerinin komutasını Halid b. Velid ile İkrime b. Ebû Cehil üstlenmişlerdir. Müşriklerin sancaktarlığı ise Talha b. Osman'ın uhdesindeydi.⁶⁰⁷ İçlerinde kadınların da bulunduğu üç bin kişiden oluşan Mekke ordusunda Benî Kinâne kabilesinden kiralanan iki bin Ehâbiş, iki yüz atlı, yedi yüz zırh ve üç bin deve bulunuyordu.⁶⁰⁸

b. Savaş

Uhud'a gelen Müslümanlar Uhud dağına arkalarına alarak vadinin dağ tarafındaki yakasında savaş konumu almışlardır. Resûlullah, (s.a.) savaş öncesi müşriklerin süvari birliğinin kendilerine arka taraflarından saldırma riskine karşı Abdullah b. Cübeyr komutasında elli kişilik okçu birliğini Ayneyn Tepesi'ne yerleştirmiş ve onlara zafer ya da mağlubiyet durumunda emri olmadan yerlerini terk etmemelerini, sabretmeleri halinde zaferin kendilerinin olacağını söylemiştir. Okçuların komutanının üzerinde beyaz bir üniforma vardı. Mikdâd b. Esved de okçularla birlikteydi. Resûlullah, (s.a.) bu savaşta sancaktarlık görevini Mus'ab b. Umeyr'e vermiştir.⁶⁰⁹ Savaş hazırlıklarını tamamlayan Resûlullah, (s.a.) Müslümanlara emri olmadan düşmana karşı saldırmamalarını emretmiştir. Kureyşlilerin develeri ve atlarını Müslümanlara ait ekinlerde otlamaları Müslümanları rahatsız etmiş ve saldırı için Resûlullah'tan (s.a.) izin istemişlerdir. Savaş öncesi Ebû Dücâne, Hamza b. Abdulmuttalib ve Ali b. Ebû Talib, karşılıklı mübârezelerde müşriklerin sancaktarlarını öldürmeleri Müslümanların cesaretini artırmış, sonrasında Müslümanların şiddetli saldırılarıyla savaş kızıışmıştır. Abdullah b. Cübeyr komutasındaki okçu birliğinin müşriklerin süvarilerinin Mekke ordusuna destek

Müslümanlar Uhud'da hiçbir şekilde meleklerle desteklenmemişlerdir. Vâkıdî'nin naklettiği diğer bir rivayete göre melekler Uhud'da bulunmuşlar ama savaşmamışlardır. Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 234-235.

⁶⁰⁶ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XI, 170-172. Vâkıdî ve İbn Sa'd'ın rivayetlerine göre Uhud Savaşı hicretin 32. ayında, yedi Şevvâl Cumartesi günü meydana gelmiştir. Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 199; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 33. İbn Hişâm'ın rivayetine göre ise Şevvâl ayının ortasında Cumartesi günü meydana gelmiştir. İbn Hişâm, *es-Sîre*, III-IV, 100.

⁶⁰⁷ İbn Hişâm ve Vâkıdî'nin rivayetlerine göre Uhud savaşında müşriklerin sancaktarı Talha b. Ebû Talha'ydı. Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 203; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III-IV, 127. İbn Sa'd'ın rivayetine göre müşriklerin savaş öncesi sancaktarı Talha b. Ebû Talha'ydı. Hz. Ali ile yaptığı mübareze öldürülünce sancağı Osman b. Ebû Talha almıştır. İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 38.

⁶⁰⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VI, 128-133; XI, 170-172. Kureyş'in kadınlarla birlikte savaşa çıkmalarının nedeni kadınların yol boyunca ve savaş esnasında Bedir'de öldürülenleri hatıralarını yâd ederek müşrikleri savaşa teşvik etmek ve savaş esnasında geri dönmelerine engel olmaktır. Kureyşli kadınlardan Amre binti Hâris b. Alkame, Kureyş'in sancağı yere düşünce onu kaldırmıştır. Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 202-203. İbn Hişâm, *es-Sîre*, III-IV, 62, 67-68, 78.

⁶⁰⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VI, 128-133; XI, 170-172.

vermesine engel olması müşriklerin yenilgisine zemin hazırlamış ve Müslümanlar karşısında tutunamayan müşrikler mağlup olarak savaş alanından kaçmaya başlamışlardır. “*Andolsun, Allah, izniyle, onları (müşrikleri) kırıp geçirdiğiniz sırada size olan vadini (Uhud’da) gerçekleştirdi.*”⁶¹⁰ âyeti Müslümanların savaşın başlangıcında Allah’ın yardımıyla müşrikleri kısa bir sürede mağlup ettiklerini bildirmektedir.⁶¹¹

Mekke müşriklerinin savaş alanından kaçışmaya başlamasıyla birlikte Müslümanlar, müşriklerin savaş alanında bıraktıkları ganimetlere yönelince bunu gören okçulardan bir kısmı Resûlullah’ın (s.a.) “Bizim galip geldiğimizi görseniz dahi yerinizden ayrılmayın. Zira sizler yerinizde kaldığınız müddetçe onların bizi mağlup etmesi mümkün olmaz. Bizim mağlup olduğumuzu görseniz bile yardıma gelmeyin.” emrine muhalefet ederek ganimet endişesiyle yerlerini terk etmişlerdir. “Nihayet sevdiğiniz şeyi (zaferi) size gösterdikten sonra, za’f gösterdiniz. (Peygamber’in verdiği) emir konusunda tartıştınız ve emre karşı geldiniz. İçinizden dünyayı isteyenler de vardı. Ahireti isteyenler de vardı.”⁶¹² âyeti okçuların bir kısmının ganimet endişesiyle komutanlarının emrine muhalefet ederek yerlerini terk ettiklerini, bir kısmının da emre itaat ederek yerlerinde kalarak şehit olduklarını haber vermektedir.⁶¹³ Okçulardan bir kısmının Resûlullah’ın emrine itaat etmeyerek komutanları ile tartışarak yerlerini terk etmeleri Müslümanları düşmana açık hedef haline getirmiş, “*Allah’a ve Resûlü’ne itaat edin ve birbirinizle çekişmeyin. Sonra gevşersiniz ve gücünüz, devletiniz elden gider. Sabırlı olun. Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir.*”⁶¹⁴ âyetinde haber verildiği üzere yenilgiye zemin hazırlamıştır. Müslümanlar benzeri durumlarla bir daha karşılaşmamaları için bu âyetle uyarılmışlardır.⁶¹⁵ “*Allah’a ve Peygambere itaat edin ki size merhamet edilsin.*”⁶¹⁶ âyetiyle de Uhud günü Resûlullah’ın (s.a.) emrine muhalefet ederek mevzilerini izinsiz terk eden sahabiler Allah tarafından itab edilmişlerdir.⁶¹⁷ Okçuların yerlerini terk ettiğini fark eden Halid b. Velid, bu durumu iyi değerlendirerek

⁶¹⁰ Âl-i İmrân, 3/152.

⁶¹¹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VI, 130-131.

⁶¹² Âl-i İmrân, 3/152.

⁶¹³ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VI, 136-141. İbn Mes’ud, Uhud savaşıyla ilgili “İçinizden dünyayı isteyenler de vardı, ahireti isteyenler de.” âyeti ininceye kadar Müslümanlardan herhangi bir kimsenin dünyalık bir şey istediğini bilmiyorduk demiştir. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VI, 140-141.

⁶¹⁴ Enfâl, 3/46.

⁶¹⁵ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 215-216.

⁶¹⁶ Âl-i İmrân, 3/132.

⁶¹⁷ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VI, 52.

yerlerinde kalan okçuları şehit ederek savaşın sona erdiğini zanneden Müslümanlara saldırmış, süvarilerin saldırısına diğer müşrikler de katılarak savaşın ikinci aşaması başlamıştır. Bu saldırıya hazırlıksız yakalanan Müslüman ordusunun saflarında çözümler başlamış ve savaş meydanından kaçışmaya başlamışlardır.⁶¹⁸

Savaşın bu yeni aşamasında Resûlullah'a (s.a.) ulaşmayı başaran müşriklerden Utbe b. Ebî Vakkas'ın attığı taş, Resûlullah'ın (s.a.) dişlerini kırmış, yüzünü ve dudaklarını yaralamıştır. Zırhlı bir şekilde yere düşen Resûlullah'ın (s.a.) yüzündeki kanları Ebû Huzeyfe'nin mevlası Sâlim silmiş, kendisine bunu yapanlara karşı Resûlullah (s.a.) "Kendilerini Allah'a davet eden bir peygambere bunu yapan bir kavim nasıl hidayete ulaşır? diyerek onlara beddua etmek isteyince "Bu işte senin yapacağın bir şey yoktur. Allah, ya tövbelerini kabul edip onları affeder, ya da zalim olduklarından dolayı onlara azap eder."⁶¹⁹ âyeti nazil olarak onlar hakkındaki hükmün Allah tarafından verileceği bildirilmiştir.⁶²⁰

Resûlullah (s.a.) yaralandıktan sonra kendisine bunu yapan kavmi hakkında beddua etmek istemesi üzerine nazil olduğu rivayet edilen "Bu işte senin yapacağın bir şey yoktur. Allah, ya tövbelerini kabul edip onları affeder, ya da zalim olduklarından dolayı onlara azap eder."⁶²¹ âyetinin sebep-i nüzûlüyle ilgili farklı rivayetler söz konusudur. Konuyla ilgili rivayetlerin büyük çoğunluğuna göre bu âyet, Resûlullah'ın (s.a.) Uhud Savaşı esnasında yaralanması üzerine kavmine beddua etmek istemesi üzerine nazil olmuştur. Müfessirlerden bazılarına göre ise bu âyet, Resûlullah (s.a.) "Allahım! Ebu Süfyan'a lanet et. Hâris b. Hişâm'a lanet et. Safvan b. Ümeyye'ye lanet et." diye dua ediyordu. Yine Resûlullah, (s.a.) sabah namazında rükûdan kalktıktan sonra "Allah hamd edenin hamdini iştir. Hamd sanadır." der, sonrada ayakta iken "Allahım! Ayyaş b. Ebû Rebîa'yı, Seleme b. Hişâm'ı, Velîd b. Velîd'i kurtar. Allahım! Zayıf ve yardıma muhtaç Müslümanları kurtar. Allahım! Mudar'ın sıkıntısını artır. Yusuf ailesinin başına gelen kıtlık gibi onları da kıtlığa maruz bırak. Allah ve Resulü'ne isyan eden Lihyân, Ri'le,

⁶¹⁸ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VI, 130-140.

⁶¹⁹ Âl-i İmrân, 3/128. Resûlullah, Uhud savaşında kendisini yaralayan Utbe b. Ebû Vakkas için "Allahım! Onun üzerinden bir yıl geçmeden kâfir olarak ölsün" diye beddua etmiş, Utbe b. Ebû Vakkas bir yıl geçmeden ölmüştür. Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VI, 47.

⁶²⁰ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VI, 43-48.

⁶²¹ Âl-i İmrân, 3/128. Resûlullah, Uhud savaşında kendisini yaralayan Utbe b. Ebû Vakkas için "Allahım! Onun üzerinden bir yıl geçmeden kâfir olarak ölsün" diye beddua etti. Utbe b. Ebû Vakkas bir yıl geçmeden öldü. Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VI, 47.

Zekvan ve Usayye'ye lanet et." diye beddua ediyordu. Bu âyetin nazil olması üzerine Resûlullah (s.a.) bu şekilde dua etmeyi bırakmıştır. Taberî, âyetle ilgili rivayetlerden herhangi bir tercih de bulunmamış, âyette Allah'ın kulları üzerinde mutlak hâkimiyetine vurgu yapıldığını, isyan eden kullarına karşı dilediği şekilde tasarrufun sadece kendisine ait olduğunu bildirdiğini belirtmiş, âyeti herhangi bir olaya tahsis etmeyerek umumi bir şekilde yorumlamıştır. Buhârî, konuyla ilgili üç farklı rivayete yer vermiştir. Bunlardan ilkinde göre âyet Uhud Savaşı'nda yaralanan Resûlullah'ın (s.a.) "Nebî'lerine bunu yapan bir kavim nasıl kurtulur." demesi üzerine nazil olmuştur. Diğer rivayete göre âyet Resûlullah'ın (s.a.) sabah namazının son rekâtında rükûdan kalktıktan sonra "Allah hamd edenin hamdini işitir." dedikten sonra "Allahım! Filan kimseye, filan kimseye lanet et." demesi üzerine nazil olmuştur. Konuyla ilgili diğer bir rivayetine göre ise Resûlullah'ın Safvân b. Ümeyye, Süheyl b. Amr ve Hâris b. Hişâm'a beddua etmesi üzerine nazil olmuştur. İbn Hişâm, İbn Sa'd ve Vâkıdî'nin rivayetlerine göre de bu âyet Uhud Savaşı'nda Resûlullah'ın (s.a.) yaralanması üzerine nazil olmuştur.⁶²²

Resûlullah'ın (s.a.) yanında savaşan sancaktarı Mus'ab b. Umeyr'i şehit eden İbn Kamîe el-Leysî, Resûlullah'ı (s.a.) öldürdüğünü zannederek bunu kavmine duyurmuş, Resûlullah'ın (s.a.) öldürüldüğü şâyiasının yayılması Müslümanlar arasında değişik tepkilere neden olmuştur. Bazıları "Resûlullah (s.a.) öldü, Abdullah b. Ubey'e bir elçi gönderme imkânımız olsa da bizim için müşriklerden emân alıp kavmimize geri dönsek, bazıları da "elimizde bulunan şeyleri müşriklere verelim, onlar bizim kardeşlerimiz ve dostlarımız." demişlerdir. Kalplerinde şüphe ve hastalık bulunan münafıklar ise "Muhammed öldürüldü. Daha önceki dininize geri dönün." demişlerdir. Karamsarlığın arttığı bu anlarda Enes b. Nadr "Ey kavmim, şayet Resûlullah (s.a.) öldürüldüyse onun rabbi öldürülmedi. Muhammed'in (s.a.) uğruna savaştığı şey için siz de savaşın. Ey Allahım! Ben şunların söylediklerinden beriyim. Ve şu müşriklerin de yaptıklarından beriyim." sözleriyle tepki göstermiş, sonrasında da şehit oluncaya kadar savaşmıştır.⁶²³ Resûlullah'ın (s.a.) öldüğü şâyiası üzerine Müslümanların verdikleri bu tepkiler hakkında "*Muhammed, (s.a.) ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip*

⁶²² VI, 42-49. Buhârî, Kitâbu'l-Meğâzî, 21. İbn Hişâm, *es-Sîre*, III-IV, 79-80; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 42; Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 320.

⁶²³ Enes b. Nadr, bu sözleri içlerinde Hz. Ömer ve Talha'nın da bulunduğu Ensâr ve Muhacir'den bazılarının Allah Resûlü öldü, artık savaşmamızın bir anlamı kalmadı diyerek savaşmayı bırakmaları üzerine söylemiştir. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, VI, 103.

geçmiştir. Şimdi o ölür veya öldürülürse gerisin geriye (eski dininize) mi döneceksiniz? Kim gerisin geriye dönerse, Allah'a hiçbir zarar veremez. Allah şükredenleri mükâfatlandıracaktır.” “Hiçbir kimse Allah'ın izni olmadan ölmez. Ölüm belirli bir süreye göre yazılmıştır.”⁶²⁴ “Yoksa siz; Allah, içinizden cihad edenleri (sınayıp) ayırt etmeden ve yine sabredenleri (sınayıp) ayırt etmeden cennete gireceğinizi mi sandınız?”⁶²⁵ “Nice peygamberler var ki, kendileriyle beraber birçok Allah dostu çarpıştı da bunlar Allah yolunda başlarına gelenlerden yılmadılar, zaafa düşmediler, boyun eğmediler. Allah sabredenleri sever. “Onların sözleri ancak, “Rabbimiz! Bizim günahlarımızı ve işimizdeki taşkınlıklarımızı bağışla ve (yolunda) ayaklarımızı sağlam tut. Kâfir topluma karşı bize yardım et.” demekten ibaretti.”⁶²⁶ âyetleri nazil olarak Uhud Savaşı'nda bazı sahabilerin Resûlullah'ın (s.a.) öldürüldüğü haberi karşısında takındıkları tavır kınamış, bu tür durumlarda inanan bir topluluğun nasıl davranması gerektiğini daha önceki ümmetlerin örnek tavırlarından misaller vererek olması gereken ideal tavır haber vermiştir.⁶²⁷ Şayet Müslümanlar Uhud Savaşı'nda zaaf göstermeyip örnek gösterilen önceki ümmetler gibi davranmış olsalardı “Allah da onlara hem dünya nimetini, hem de ahiretin güzel mükâfatını verdi. Allah güzel davrananları sever.”⁶²⁸ âyetinde haber verildiği üzere dünya nimeti olarak Uhud'da galip gelmiş olacaktı.⁶²⁹

Yaşanan bozgun neticesinde Müslümanların bazıları Medine'ye doğru, bazıları da Uhud dağındaki bir kayaya doğru savaş meydanından kaçışmaya başlamışlar, bunu gören Resûlullah (s.a.) “Allah'ın kulları benden uzaklaşmayın, bana doğru gelin.” diye onları etrafında toplanmaya çağırmıştır. “Peygamber, arkanızdan sizi çağırırken siz durmadan dağa yukarı kaçıyor, hiç kimseye dönüp bakmıyordunuz.”⁶³⁰ âyeti Uhud Savaşı'nda Resûlullah'ın (s.a.) bu çağrısını haber vermekte ve Müslümanların bu davranışını kınamaktadır. Bu zor anlarda otuz kadar sahabe Resûlullah'ın (s.a.) etrafında toplanmış (Buhârî'nin rivayetine göre mağlubiyet sonrası Resûlullah'ın yanında sadece on iki kişi

⁶²⁴ Âl-i İmrân, 3/144-145,

⁶²⁵ Âl-i İmrân, 3/142,

⁶²⁶ Âl-i İmrân, 3/146-147.

⁶²⁷ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, VI, 110-111, 122.

⁶²⁸ Âl-i İmrân, 3/148,

⁶²⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, VI, 43-46, 76-80, 98-106; 123-124; 129-133; 146-149; 153-154. Konuyla ilgili diğer bir rivayete göre Uhud savaşında Resûlullah'ı yaralayan Benî Haris b. Abdimenât b. Kinâne'den İbn-i Kamîe'dir. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, VI, 43-46. VI, 153.

⁶³⁰ Âl-i İmrân, 3/153.

kalmıştır.) ve Resûlullah'ın (s.a.) önünden yürüyerek onu korumaya çalışmışlardır. Müşriklerin saldırısı karşısında Resûlullah'ın (s.a.) önünde Talha ve Sehl b. Huneyf durabilmişler, Talha, Resûlullah'ı (s.a.) atılan oklara karşı korumuş ve koluna isabet eden bir oktan dolayı çolak kalmıştır. Bu kritik anda Übey b. Halef el-Cumahî, Resûlullah'a (s.a.) saldırabilecek bir mesafeye kadar yaklaşmasına rağmen Resûlullah, (s.a.) Übey b. Halef el-Cumahî'den önce hamle yaparak onu yaralamıştır. Übey b. Halef el-Cumahî aldığı bu yaradan ötürü kısa bir süre sonra ölmüştür.⁶³¹ Resûlullah, (s.a.) yanından ayrılmayan az sayıdaki arkadaşıyla Uhud dağının tepesindeki kayaya sığınan Müslümanların yanına ulaşmış, gelenlerin kim olduğunu fark edemeyen bir sahabe okunu yayına yerleştirerek Resûlullah'a (s.a.) atmak istemiş, gelenlerin Resûlullah (s.a.) ve arkadaşları olduğunu anlayınca bundan vazgeçmiştir.⁶³²

Resûlullah, (s.a.) Uhud Savaşı'nda etrafından uzaklaşan Müslümanları savaş meydanından ayrılmamaları için etrafında toplanmaya çağırılmış, O'nun bu çağırısına rağmen Müslümanlar savaş alanından kaçmışlardır. Resûlullah'ın (s.a.) bu çağırısını haber veren "*Peygamber, arkanızdan sizi çağırırken siz durmadan dağa yukarı kaçıyor, hiç kimseye dönüp bakmıyordunuz.*"⁶³³ âyetindeki "tü's'idûn" kelimesini Hicaz, Şam ve Irak ehli, ilk harfi "te" yi ötreli, "ayn" harfini esreli okumuşlardır. Bu kıraat şekline göre kelime "Onlar vadide kaçışmaya başladılar." anlamına gelmektedir. Taberî de kelimenin bu şekilde okunması gerektiğini belirmiş ve bu şekilde okunması hususunda icmânın olduğunu belirtmiştir. Hasan-ı Basrî ise bu kelimeyi "tes'dûn" diye okumuştur. Bu kıraat şekline göre âyetin manası "Sizler düz arazide veya yukarıdan aşağıya doğru koşuyordunuz." demektir. Hasan-ı Basrî, Uhud Savaşı'nda müminler düz vadilere ve aşağılara doğru koştuklarından bu kıraat şeklinin daha isabetli olduğunu söylemiştir.

⁶³¹ Übey b. Halef, Bedir savaşında esir alınan oğlunu kurtarmak için Medine'ye gelmiş ve Resûlullah'a "Gözüm gibi baktığım bir atım var. O atın üzerinde seni öldüreceğim." demiş, Resûlullah da ona "Hayır! O atın üzerinde inşaallah ben seni öldüreceğim." demişti. Uhud Savaşı'nda Resûlullah, Übey b. Halef el-Cumahî'yi hafifçe yaralayınca Übey, yere düşmüş ve öküz gibi böğürmeye başlamıştır. Kavmi onu alıp götürmüş ve önemli bir yarası olmadığını söylemelerine rağmen daha önce Resûlullah ile aralarında geçen konuşmayı hatırlamış ve "Vallahi bu yara, bütün Rebia ve Mudar kabilelerinde bulursa onların hepsini öldürür." demiştir. Übey b. Halef el-Cumahî, kısa bir süre sonra, müşrikler Mekke'ye dönerken bu yarasından dolayı yolda ölmüştür. Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VI, 100-101. Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 250.

⁶³² Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VI, 78. Buhârî, *Kitâbu't-Tefsîr*, 10.

⁶³³ Âl-i İmrân, 3/153.

Buhârî de “tüs'idûn” kelimesinin “tezhebûn” yani gidiyorlardı anlamına geldiğini ifade etmiştir.⁶³⁴

Uhud dağına sığınan Resûlullah (s.a.) ve arkadaşları birbirlerine kavuşmanın sevincini yaşamışlar, Resûlullah'ın (s.a.) hayatta olduğunu gören sahibeler üzüntülerini unutmışlar, kendi aralarında zaferden sonra yaşanan mağlubiyeti, kaybedilen ganimetleri ve şehit olan arkadaşlarından konuşmaya başlamışlardı. Bu esnada Ebû Süfyân'ın Müslümanların üst tarafından Resûlullah'ın (s.a.) bulunduğu yere kadar yaklaşması Resûlullah ve arkadaşlarını endişelendirmiş ve daha önceki üzüntülerini unutturmuştur. Ebû Süfyân'ın Müslümanlara üst taraflarından gelmeden önce ve geldikten sonraki hâlet-i ruhiyeleri “Allah, size keder üstüne keder verdi ki, (bu durumlara alışsınız ve daha sonra) elinizden gidene (ganimetlere) ve başınıza gelene (içinizden şehit olanlara ve Ebû Süfyân'ın sizi meşgul etmesine) üzülmesiniz.”⁶³⁵ âyetinde veciz bir şekilde dile getirilmektedir. Bu zor anlarda Resûlullah (s.a.) “Allahım! Bizim için senden başka güç ve kuvvet yoktur. Bu beldede sana bu topluluktan başka ibadet edecek yoktur. Allah'ım! Onun bize saldırmasına fırsat verme.” diye dua etmiş, “Gevşemeyin, hüznlenmeyin. Eğer (gerçekten) iman etmiş kimseler iseniz üstün olan sizlersiniz.”⁶³⁶ âyeti nazil olarak onları teselli etmiştir. Müslümanlar attıkları taşlar ile Ebû Süfyân ve beraberindekileri alt taraflarına indirmişlerdir. Resûlullah'ın (s.a.) hayatta olduğunu öğrenen Ebû Süfyân, Resûlullah'tan (s.a.) ortaya çıkmasını isteyerek şunları söylemiştir: “Ey Muhammed, ilâhlarımızın dediği gibi harp nöbetleşedir. Bir gün bizim lehimize, bir gün de sizin lehinizdir. Bedir gününe karşılık Uhud, Hanzala'ya karşılık bir Hanzala,⁶³⁷ Hübel'in şânı ne yücedir. Bu gün Hübel'in dini galip geldi. Bizim Uzza putumuz var. Sizin Uzza'nız

⁶³⁴ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, VI, 145-146. Buhârî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, 20.

⁶³⁵ Âl-i İmrân, 3/153. “Peygamber, arkanızdan sizi çağırırken siz durmadan dağa yukarı kaçıyor, hiç kimseye dönüp bakmıyordunuz. Bundan dolayı Allah, size keder üstüne keder verdi ki, (bu durumlara alışsınız ve daha sonra) elinizden gidene ve başınıza gelene üzülmesiniz. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.” âyetinde haber verildiği üzere Uhud günü Müslümanların yaşadıkları birinci üzüntünün sebebi, Resulullah'ın öldürüldüğünü zannetmeleridir. İkinci üzüntülerinin sebebi ise, savaşın sonunda tekrar düşmanın kendilerine saldıracaklarını zannetmeleridir. Müslümanların hissettikleri bu iki üzüntü onlara ellerinden kaçырdıkları zaferi, ganimeti ve maruz kaldıkları öldürülme ve yaralanmaları unutturmuştur.” Konuyla ilgili diğer bir görüşe göre ise bu âyet Uhud savaşında Müslümanlar'ın yaşadıkları şu hâlet-i ruhiyeyi haber vermektedir: Uhud savaşında Müslümanlar'ın ilk kederleri, yaralanmaları ve öldürülmeleridir. İkinci kederleri ise Nebî'ni öldürüldüğünü haber almalarıdır. İkinci kederleri birinci kederlerini ve ganimet elde etme isteklerini unutturmuştur. Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, VI, 150-151, 158.

⁶³⁶ Âl-i İmrân, 3/139.

⁶³⁷ Uhud Savaşı'nda Müslümanlardan Hanzala b. Rahib şehid olmuştu. Bedir Savaşı'nda da Ebu Süfyân'ın oğlu Hanzala öldürülmüştü. Hanzala b. Rahib cünüp olarak şehit olmuş ve melekler yıkamıştır. Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, VI, 153.

yok.” Ebû Süfyân’ın bu sözlerine Resûlullah’ın (s.a.) isteği üzere Müslümanlar şu şekilde yanıt vermişlerdir: “Bizden öldürülenler cennette, sizden öldürülenler ise cehennem ateşindedirler. Bizim dostumuz Allah’tır. Sizin ise dostunuz yok. En yüce ve en büyük olan Allah’tır.” Mekke müşriklerinin elde ettikleri bu zaferin putlarının yardımıyla olduğunu, kendilerinin daha doğru bir yol üzere olduklarını söylemeleri üzerine “*Allah yolunda öldürülenlere gelince, Allah onların amellerini asla boşa çıkarmayacaktır. Onları doğruya ve güzele erdirecek ve durumlarını düzeltecektir. Onları, kendilerine tanıttığı cennete koyacaktır.*”⁶³⁸ âyeti nazil olarak Müslümanların Allah yolunda öldüklerini, yaptıklarının karşılıksız kalmayacağını, müşriklerin ise bu işten herhangi bir kazançlarının olmadığını bildirmiştir.⁶³⁹ Karşılıklı konuşmaların sonunda Ebu Süfyân “Bizim de sizin de buluşacağımız yer, küçük Bedir olsun.” teklifinde bulunmuş, Resûlullah da (s.a.) onların bu isteğini kabul etmiştir. Uhud sonrası nazil olan “İşte (iyi veya kötü) günleri insanlar arasında (böyle) döndürür dururuz. (Bazen bir topluma iyi ya da kötü günler gösteririz, bazen öbürüne.)”⁶⁴⁰ âyeti mağlup olan Müslümanlara ilâhi kanunu hatırlatarak umutsuzluğa düşmemeleri konusunda uyarmıştır.⁶⁴¹

Ebû Süfyân’ın savaş sonrası askerlerini müsle konusunda serbest bırakması üzerine Mekke müşrikleri öldürülen Müslümanlardan Hanzala b. Râhib dışındakilere müsle yapmışlardır.⁶⁴² Ebû Süfyân, bu yapılanlar hakkında Resûlullah’a (s.a.) “Sizden öldürülenler müsle yapılmış. Allah’a yemin olsun ki ben bu konuda onları serbest bıraktım. Yaptıklarına da ne sevindim ne de üzüldüm.” demiştir.⁶⁴³ Müşriklerin bu yaptıklarına çok öfkelenen Müslümanlar, müşrikleri mağlup ettikleri takdirde Arapların daha önce hiç görmediği bir şekilde onlara müsle yapacaklarını söylemişler, konu

⁶³⁸ Muhammed, 47/4-6.

⁶³⁹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXI, 191. Konuyla ilgili rivayet şu şekildedir: Bu âyet Uhud günü nazil olmuştur. O gün, Müslümanlardan bazıları şehit edilmiş, bazıları da yaralanmıştı. Müşrikler “Hübel ne yücedir.” dediler. Müslümanlar da onların bu sözlerine “Allah en yüce, en azizdir.” diye cevap verdiler. Müşrikler “Bedir’e karşılık Uhud, savaş nöbetleşedir. Bizim Uzzamız var, sizin ise yok.” dediler. Resûlullah da “Allah bizim mevlamızdır. Sizin ise mevlanız yoktur. Bizden ölenler ölmemişlerdir. Onlar diridirler ve Allah tarafından rızıklandırılmaktadırlar. Sizden öldürülenler ise cehennem de azap görmektedirler.” demiştir. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXI, 191. Buhârî, *Kitâbu’l-Megâzi*, 17.

⁶⁴⁰ Âl-i İmrân, 3/140.

⁶⁴¹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VI, 84-85, 152-157.

⁶⁴² Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VI, 153-155. Ebû Süfyân “Onların müsle yapmalarına ne üzüldüm ne de sevindim.” demiştir. VI, 153.

⁶⁴³ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VI, 154-157. Hanzala’nın babası Ebû Âmir, Ebû Süfyân’la birlikteydi. Bundan dolayı ona müsle yapmamışlardır. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XIV, 404.

hakkında “Eğer ceza verecekseniz size yapılanın misliyle cezalandırın. Eğer sabrederseniz, elbette bu, sabredenler için daha hayırlıdır.”⁶⁴⁴ âyeti nazil olarak Müslümanlara düşmanlarını cezalandırma hususunda nasıl davranmalarını gerektiğini bildirmiş ve müsle yapmaktan nehyetmiştir.⁶⁴⁵

Mekke müşriklerinin Uhud’da şehid edilenlere müsle yapmaları Müslümanların tepkisini çekmiş ve ilk fırsatta düşmanlarına daha fazlasını yapacaklarını söylemişlerdi. Konuyla ilgili olarak nazil olduğu belirtilen “Eğer ceza verecekseniz size yapılanın misliyle cezalandırın. Eğer sabrederseniz, elbette bu, sabredenler için daha hayırlıdır.”⁶⁴⁶ âyetinin sebep-i nüzûlü hakkında farklı görüşler söz konusudur. Müfessirlerden bazılarının göre bu âyet Müslümanlara savaşı başlatan taraf olmamalarını, kendilerine savaş açıldığı zaman savaşmalarını emretmiş, daha sonra da “Allah’a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün,”⁶⁴⁷ âyetiyle neshedilmiştir. “Sizinle savaşanlara karşı Allah yolunda siz de savaşın. Ancak aşırı gitmeyin. Çünkü Allah aşırı gidenleri sevmez.”⁶⁴⁸ âyeti de bunu ifade etmektedir. Bazılarına göre ise bu âyet Resûlullah’a (s.a.) mahsus nazil olmuş, O’nun müşriklerin kendisine yaptıklarına karşı azimetle davranmasını emretmiş, daha sonra da bu âyet neshedilmiştir. Diğer bir görüşe göre de bu âyette zulme uğrayan kimseye misliyle karşılık vermesi, haddi aşmaması emredilmektedir. Bundan ötürü âyet mensuh değil, muhkemdir. Taberî’ye göre ise âyetin zâhirine bakıldığı zaman zarara uğrayan bir mümine cezalandırmayı ihtiyar ederse misliyle cezalandırabileceği emredilmekte ve sabretmesinin daha uygun bir davranış olacağı bildirilmektedir. Bu âyetle ilgili te’villere gelince bunların hepsi bu âyet için mümkün olabilir. Fakat bu te’villerden hangisinin bu âyetle ilgili olduğunu dair ne nakli, ne de akli bir delil bulunmamaktadır. Batınî bir delilde bulunmadığından o halde şöyle bir hüküm verebiliriz: Bu âyet muhkemdir, âyetin neshedildiğine dair bir delil söz konusu değildir. Allah bu âyette kullarına mal ve nefis konusunda Allah’ın kendilerine belirlediği sınırların dışına çıkmamalarını emretmektedir.⁶⁴⁹

⁶⁴⁴ Nahl, 16/126.

⁶⁴⁵ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XIV, 402-404.

⁶⁴⁶ Nahl, 16/126.

⁶⁴⁷ Tevbe, 9/4.

⁶⁴⁸ Bakara 2/190.

⁶⁴⁹ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XIV, 402-407.

ayrılarak Uhud dağındaki bir kayaya sığınmışlar, bir kısmı ise Medine'ye gitmişlerdir. Osman b. Affân, Ukbe b. Osman ve Sa'd b. Osman ise Medine yakınlarındaki Cel'ab dağına sığınmışlardır. O gün Müslümanların bu tavırları hakkında *“İki topluluğun karşılaştığı gün, içinizden yüz çevirip kaçanları, şeytan ancak yaptıkları bazı hatalardan dolayı yoldan kaydırmak istemişti. Ama yine de Allah onları affetti. Kuşkusuz Allah çok bağışlayandır, halimdir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir).”*⁶⁵⁰ âyeti nazil olmuş ve onların bu davranışlarının affedildiğini bildirmiştir.⁶⁵¹

Uhud günü savaş alanından izinsiz olarak ayrılanlar hakkında nazil olan *“İki topluluğun karşılaştığı gün, içinizden yüz çevirip kaçanları, şeytan ancak yaptıkları bazı hatalardan dolayı yoldan kaydırmak istemişti. Ama yine de Allah onları affetti. Kuşkusuz Allah çok bağışlayandır, halimdir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir).”*⁶⁵² âyetinin Uhud Savaşı'nda savaşmayı bırakarak Resûlullah'ın (s.a.) etrafından uzaklaşan bütün Müslümanlar hakkında indiği dair rivayetler bulunduğu gibi, sadece Medine'ye gidenler hakkında nazil olduğuna dair rivayetler de bulunmaktadır. Bazı rivayetlere göre de bu âyet, Osman b. Affân, Ukbe b. Osman ve Sa'd b. Osman gibi önde gelen sahibeler hakkında nazil olmuştur. Taberî, âyetin Resûlullah'ın (s.a.) ashabından Uhud Savaşı'nda mağlup olup kaçanlar hakkında nazil olduğunu belirtmiştir. Buhârî'nin konuyla ilgili rivayetine göre bu âyet, Osman b. Affân'ın affedilmesi hakkında nazil olmuştur. Vâkıdî'nin rivayetine göre bu âyet, Uhud günü düşman karşısında direnemeyip geri çekilenler hakkında nazil olmuştur.⁶⁵³

Uhud Savaşı'nda altmış altısı Ensar'dan, dördü Muhacirler'den olmak üzere yetmiş kişi şehit olmuş ve bir bu kadarı da yaralanmıştır. Şehit olanlar arasında Resûlullah'ın (s.a.) amcası Hz. Hamza da vardı. *“Sonra sizi denemek için onlardan yüzünüzü çevirdi.”*⁶⁵⁴ âyeti Müslümanların Uhud'da başına gelen bu musibeti haber vermektedir.⁶⁵⁵ Yetmiş şehit veren Müslümanlar bu sonucu kabullenmekte zorlanmışlar ve *“Hak dine inanmamıza ve içimizde kendisine vahiy gelen bir peygamberimiz olmasına rağmen neden Allah'a ortak koşan ve inkâr eden düşmanlarımız galip geldi?”* demişlerdir.

⁶⁵⁰ Âl-i İmrân, 3/155.

⁶⁵¹ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VI, 172-174.

⁶⁵² Âl-i İmrân, 3/155.

⁶⁵³ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VI, 171-174; Buhârî, *Kitâbu'l-Meğâzi*, 19. Vâkıdî, *Meğâzi*, I, 324.

⁶⁵⁴ Âl-i İmrân, 3/152.

⁶⁵⁵ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VI, 143, 150-151.

Bu düşüncede olanlara cevaben “Onların (müşriklerin) başına (Bedir’de) iki mislini getirdiğiniz bir musibet (Uhud’da) sizin başınıza geldiğinde, “Bu nereden başımıza geldi?” dediniz, öyle mi? De ki: “O (musibet), kendinizdendir.” Şüphesiz Allah’ın gücü her şeye hakkıyla yeter.”⁶⁵⁶ âyeti başlarına gelen bu musibetin sorumluluğunun kendilerinde olduğunu bildirmiştir.⁶⁵⁷ Uhud mağlubiyeti sonrası bazıları da “Resûlullah (s.a.) bize zafer vadetmemiş miydi? demiş, bunun üzerine “Andolsun, Allah, izniyle, onları (müşrikleri) kırıp geçirdiğiniz sırada size olan vadini gerçekleştirdi. Nihayet sevdiğiniz şeyi (zaferi) size gösterdikten sonra, za’f gösterdiniz. (Peygamber’in verdiği) emir konusunda tartıştınız ve emre karşı geldiniz. İçinizden dünyayı isteyenler de vardı, ahireti isteyenler de. Sonra sizi denemek için onlardan yüzünüzü çevirdi.”⁶⁵⁸ âyeti nazil olarak Resûlullah’ın onlara vadettiği zaferi Allah’ın onlara lütfettiğini, sonrasında yaşadıkları mağlubiyetin nedeninin ise Resûlullah’ın (s.a.) emrine itaat etmeyerek ganimet endişesiyle yerlerini terk eden okçular olduğunu bildirmiştir.⁶⁵⁹ “Sana ne iyilik gelirse Allah’tandır. Sana ne kötülük gelirse kendindedir. (Ey Muhammed!) Seni insanlara bir peygamber olarak gönderdik. Şahit olarak Allah yeter.”⁶⁶⁰ âyeti de Bedir Savaşı’nda kazanılan zaferin Allah’ın bir ihsanı olduğu, Uhud Savaşı’nda başlarına gelen mağlubiyetin ise Müslümanların kendi hatalarının bir neticesi olduğunu hatırlatmıştır.⁶⁶¹

Uhud Savaşı’nda Müslümanların başına gelen mağlubiyetin sorumluluğunu hatırlatan “O (musibet), kendinizdendir.”⁶⁶² âyetinde belirtilen musibetin ne olduğu hususunda iki farklı görüş söz konusudur. Bir görüşe göre Müslümanların Uhud Savaşı’nda başına gelen musibetin nedeni Resûlullah’ın (s.a.) Medine’de kalarak savunma savaşı yapma isteğine karşı gelmeleridir. Diğer görüşe göre ise Uhud’da Müslümanların başına gelen musibet Bedir’de müşrikleri esir almaları ve onları öldürmeyerek fidye karşılığı serbest bırakmalarındır. Konuyla ilgili rivayet şu şekildedir. “Bedir’de Müslümanlar müşriklerden yetmiş kişiyi öldürmüş, yetmiş kişiyi de esir

⁶⁵⁶ Âl-i İmrân, 3/165.

⁶⁵⁷ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VI, 214-220.

⁶⁵⁸ Âl-i İmrân, 3/152.

⁶⁵⁹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VI, 143.

⁶⁶⁰ Nisâ, 4/79. Taberî, âyet hakkında herhangi bir sebep-i nüzuldan bahsetmemiş, âyetin manasının genel olduğunu belirtmiştir. O, âyeti şu şekilde yorumlamıştır: Ey Muhammed! Sana gelen nimet, âfiyet, selâmet ve huzur Allah’ın sana lütfu ve ihsanıdır. Başına gelen sıkıntı, meşakkat, eziyet ve hile ise işlediğin günahlar nedeniyledir. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VII, 243.

⁶⁶¹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VII, 241-243.

⁶⁶² Âl-i İmrân, 3/165.

almışlardı. Resûlullah sahabilere şöyle dedi: Esirler konusunda iki seçeneğiniz var. İsterseniz düşmanınıza karşı güçlenmek için onlardan fidye alıp onları serbest bırakır, bunun karşılığında yetmiş kişiyi şehid verirsiniz; isterseniz de onları öldürürsünüz. Sahabiler fidye alınmasını ve kendilerinden yetmiş kişinin şehit olmasını tercih ettiler.” Taberî’ye göre Uhud Savaşı’nda Müslümanların başına gelen musibetin nedeni Resûlullah’a (s.a.) itaat etmeyerek emrine muhalefet etmeleridir.⁶⁶³

Uhud Savaşı’nda taraflar birbirlerine karşı kesin bir sonuç alamadan bir yıl sonra Bedir’de buluşmak üzere sözleşerek Uhud’dan ayrılmışlardır. Uhud’dan ayrılan Mekke müşriklerinin Medine’ye saldırma riskini göz ardı etmeyen Resûlullah, bir gözcü görevlendirerek durumlarını araştırmasını istemiştir. Resûlullah, (s.a.) müşriklerin atlarının üzerine yüklerini yükleyip kendileri de develerine binip atlarını yedeklerine aldılarsa Mekke’ye doğru gittiklerini, kendileri atlara binip, develeri de yanlarına aldılarsa Medine’ye doğru gittiklerini söylemiştir. Gözcü, müşriklerin atlarının üzerine yüklerini yükleyip develerine bindikleri bilgisini iletmesi üzerine Resûlullah (s.a.) onların Mekke’ye doğru gittiklerini söylemiştir. Resûlullah’ın verdiği bu haber üzerine müminler kendilerini güvende hissederek uykuya dalmışlardır. Münafıklar ise Resûlullah’ın kendilerine verdiği habere itimat etmeyerek müşriklerin geri dönerek kendilerine saldıracakları endişesiyle uyumamışlardır. *“Sonra o kederin ardından (Allah) üzerinize içinizden bir kısmını örtüp bürüyen bir güven, bir uyku indirdi. Bir kısmınız da kendi canlarının kaygısına düşmüştü. Allah'a karşı cahiliye zannı gibi gerçek dışı zanda bulunuyorlar”*⁶⁶⁴ âyeti savaş sonrası Resûlullah’ın (s.a.) verdiği bu haber üzerine müminlerin mazhar olduğu ikrâm-ı ilâhiyi, münafıkların ise içinde buldukları psikolojiyi haber vermektedir.⁶⁶⁵

c. Savaş Sonrası Müşrikleri Takip

Uhud Savaşı’nda yaşananların Medine ve çevresinde bulunan düşmanlarını cesaretlendireceğinin farkında olan Resûlullah, (s.a.) hem Mekke müşriklerine hem de çevre güçlere, güçlü oldukları mesajını vermek için Uhud’un ertesi günü Uhud’a

⁶⁶³ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VI, 214-220.

⁶⁶⁴ Âl-i İmrân, 3/154.

⁶⁶⁵ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VI, 160-164. Buhârî’nin rivayetine göre de Müslümanlar Uhud günü âyette ifade edildiği gibi uykuya dalmışlardır. Buhârî, *Kitâbu’t-Tefsîr*, 11.

katılanlardan oluşan ordusuyla Mekke müşriklerini takip etmeye karar vermiştir.⁶⁶⁶ Müslümanlar, içlerinden bazıları yaralı, bazıları da binekleri olmadan zor şartlar altında Medine'ye sekiz mil uzaklıktaki Hamrâülesed'e kadar varmışlar, burada Pazartesi, Salı, Çarşamba olmak üzere üç gün kalmışlardır. *“Onlar yaralandıktan sonra Allah'ın ve Peygamberinin davetine uyan kimselerdir. Onlardan güzel davranıp iyilik edenlere ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlara büyük bir mükâfat vardır.”*⁶⁶⁷ âyeti Müslümanların Uhud sonrası Mekke müşriklerini zor şartlarda takibini haber vermekte ve onların bu davranışını takdir etmektedir.⁶⁶⁸ Hamrâülesed'e varan Resûlullah (s.a.) burada Huzâa kabilesinden müttefiki Ma'bed el-Huzaî ile karşılaşmış, Ma'bed el-Huzaî, Resûlullah'a (s.a.) Uhud'da yaşadıklarından ötürü üzüntüsünü belirtmiştir. Resûlullah'ın (s.a.) yanından ayrılan Ma'bed el-Huzaî, Ravha mevkiinde geldiğinde Mekke müşriklerinin Uhud'da yarım bıraktıkları işi bitirmek için hazırlık yaptıklarını görmüş, Ebû Süfyân'ın kendisine Müslümanların durumunu sorması üzerine Müslümanların Uhud Savaşı'na katılmayanlarla birlikte büyük bir ordu hazırlayarak üzerlerine gelmekte olduklarını, Müslümanlara karşı yapacakları bir savaşın kendileri için felaketle sonuçlanabileceğini söylemiştir. Ma'bed'in söyledikleri Ebû Süfyân'ı Müslümanlara tekrar saldırma düşüncesinden vazgeçirmiş, buldukları bölgeden geçmekte olan ve Medine'ye giden

⁶⁶⁶ Resûlullah, Uhud savaşı sonrası müşrikleri takip için Uhud'a katılanların dışında hiç kimsenin gelmemesini emretmiştir. Bunun istisnası ise babası Uhud'a katıldığı için yedi kız kardeşine bakmak için geride kalıp Uhud'a katılmayan Cabir b. Abdullah b. Amr b. Haram olmuştur. O, Resûlullah'ın izin vermesiyle düşmanı takip için Hamrâülesed'e gitmiştir. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, VI, 240.

⁶⁶⁷ Âl-i İmran, 3/172.

⁶⁶⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, VI, 239-243. Taberî, Resûlullah'ın Uhud sonrası Mekke müşriklerini takibi ile ilgili diğer rivayetlerdeki bilgilerden farklı olarak İbn Abbas'tan şöyle bir rivayet nakletmektedir: Uhud savaşından sonra Allah, Ebû Süfyân'ın kalbine korku saldı ve Müslümanlar'a tekrar saldırmaktan vazgeçerek Mekke'ye döndü. Resûlullah, Ebû Süfyân'ın Allah'ın kalbine attığı korku nedeniyle tekrar kendilerine saldırmaktan vazgeçtiğini söyledi. Uhud Savaşı Şevval ayında meydana geldi. Tüccarlar, Medine'ye Zilkâde ayında gelirlerdi. Her yıl bir kez Bedr-i Sügra'da konaklardı. Tüccarlar, Uhud Savaşı'ndan sonra geldiler. Müminler yaralıydılar ve başlarına gelen musibet onlara çok ağır gelmişti. Bu durumu Resûlullah'a şikâyet ettiler. Resûlullah insanları kendisiyle birlikte müşrikleri takibe çağırdı ve Uhud'a katılanlar Resûlullah ile birlikte yola çıktılar. Resûlullah tüccarlar için *“Onlar şu an buradan ayrılıyorlar. Hacca gidiyorlar. Gelecek yıl böyle bir şey yapamayacaklar.”* dedi. Bu esnada şeytan Müslümanları *“Düşmanlarımız sizin için toplanmış geliyorlar.”* diyerek korkuttu. Bunun üzerine insanlar Resûlullah'ı takip etmekten çekindiler. Resûlullah onların bu tavrına karşılık *“Hiç kimse bana tabii olmasa bile ben insanları Allah'a davete ısrarla devam edeceğim.”* dedi. Bu sözler üzerine Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali, Sa'd, Talha, Abdurrahman b. Avf, Abdullah b. Mesud, Huzeyfe el-Yaman ve Ebû Ubeyde b. Cerrah'ın da içinde bulunduğu yetmiş kişi Resûlullah'ın davetine icabet ettiler ve Ebû Süfyân'ı Sifrâ denilen bölgeye kadar takip ettiler. *“Onlar yaralandıktan sonra Allah'ın ve Peygamberinin davetine uyan kimselerdir. Onlardan güzel davranıp iyilik edenlere ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlara büyük bir mükâfat vardır.”* (Âl-i İmrân, 3/172). âyeti bu hadise üzerine nazil olmuştur. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, VI, 242, 243.

Abd-i Kays kabilesine ait bir kervandan belirli bir ücret karşılığında “Ebû Süfyân ve beraberindekiler, sizden geri kalanları tamamen yok etmek için geliyorlar.” mesajını iletmelerini istemiştir. Müslümanları tamamını öldürmediklerinden ötürü pişman olup bütün Müslümanları öldürmeye karar veren Mekke müşriklerinin bu planlarını gerçekleştirememelerinin nedeni “*Hakkında hiçbir delil indirmediği şeyleri Allah'a ortak koştuklarından dolayı; inkâr edenlerin (Uhud'da Müslümanlara karşı savaşanların) kalplerine korku salacağız. Barınakları da cehennemdir. Zalimlerin kalacakları yer ne kötüdür.*”⁶⁶⁹ âyetinde bildirildiği üzere Allah'ın onların kalplerine korku salması olduğu ifade edilmiştir. Hamrâüesed'de⁶⁷⁰ bulunan Müslümanlara ulaşan bu haber üzerine şeytanının da vesvesesiyle bazılarında geri dönme endişesi oluşturmuş “*O şeytan, sizi ancak kendi dostlarından korkutuyor. Onlardan korkmayın, eğer mü'min iseniz, benden korkun.*”⁶⁷¹ âyeti nazil olarak, içlerindeki bu korku duygusunun şeytandan olduğunu, Allah'ın yardımının kendileriyle olduğunu bildirmiş, âyetin kalpleri sükunete erdirmesi sonucu Müslümanlardan hiç kimse geri dönmemiş ve “*Allah bize yeter, O, ne güzel vekildir.*” demişler, “*Onlar öyle kimselerdir ki, halk kendilerine, “İnsanlar size karşı ordu toplamışlar, onlardan korkun.” dediklerinde, bu söz onların imanını artırdı ve “Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!” dediler.*”⁶⁷² âyeti Müslümanların bu örnek tavrını tabloştürmüştür.⁶⁷³ Müslümanlar bu takip neticesinde düşmanla herhangi bir çatışma yaşamadan karlı bir ticaret yaparak geri dönmüşlerdir. “*Bundan dolayı Allah'tan bir nimet ve lütufla kendilerine hiçbir fenalık dokunmadan geri döndüler ve Allah'ın rızasına uydular. Allah, büyük lütufla sahibidir.*”⁶⁷⁴ âyeti bu takibin neticesini haber vermektedirler.⁶⁷⁵

Uhud Savaşı sonrası Müslümanlar Resûlullah'ın (s.a.) çağrısı üzerine Mekke müşriklerini yaralı ve yorgun olmalarına rağmen Resûlullah'ın emrine itaat ederek Hamrâüesed'e kadar takip etmişler, onların zor şartlarda Resûlullah'ın çağrısına kayıtsız şartsız itaat etmeleri “*Onlar yaralandıktan sonra Allah'ın ve Peygamberinin davetine*

⁶⁶⁹ Âl-i İmrân, 3/151.

⁶⁷⁰ Taberî'nin Katâde'den konuyla ilgili rivayetine göre Müslümanlar Zi'l-Huleyfe bölgesinde bulunurken bedeviler, Ebû Süfyân'ın kendilerinin üzerine geldiklerini haber verdiler. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VI, 249.

⁶⁷¹ Âl-i İmrân, 3/175.

⁶⁷² Âl-i İmrân, 3/173.

⁶⁷³ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VI, 127-128, 244-249.

⁶⁷⁴ Âl-i İmrân, 3/174.

⁶⁷⁵ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VI, 248-257.

uyan kimselerdir. Onlardan güzel davranıp iyilik edenlere ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlara büyük bir mükâfat vardır.”⁶⁷⁶ âyetinde bahsi geçen takibin ne zaman olduğuna dair farklı yorumlar söz konusudur. Konuyla ilgili olarak Mücâhid ve İkrime'nin rivayetlerine göre Uhud Savaşı sonrası Müslümanlar ile Mekke müşrikleri bir yıl sonra Bedir'de buluşmak üzere sözleşmişler, verilen bu söz üzerine bir yıl sonra Müslümanlar Bedir'e gitmek üzere yola çıkmışlar, Kureyş'in büyük bir orduyla gelmekte olduğunu haberini almaları üzerine “Allah bize yeter, O, ne güzel vekildir.” diye mukabelede bulunmuşlardır. İşte “İnsanlar size karşı ordu toplamışlar, onlardan korkun” dediklerinde, bu söz onların imanını artırdı ve “Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!” dediler.”⁶⁷⁷ âyeti Bedr-i Suğra'da Müslümanların bu örnek tavrını haber vermektedir. Diğer bir rivayete göre ise bu âyet, Hz. İbrahim'in ateşe atıldığı zaman söylediği sözlerden bahsetmektedir. Taberî, âyette Resûlullah'ın (s.a.) çağrısına icabet edenlerin yaralı olduklarının belirtilmesini ve Bedr-i Suğra'da herhangi bir çatışmanın olmadığını göz önünde bulundurarak bu âyetin Uhud Savaşı sonrası müşrikleri takip eden Müslümanlar hakkında nazil olduğunu belirtmiştir.⁶⁷⁸ İbn Hişâm'ın konuyla ilgili rivayetine göre de bu âyet Müslümanların Uhud Savaşı sonrası Mekke müşriklerini Hamrâüesed'e kadar takip etmeleri ve savaşmadan geri dönmeleri üzerine nazil olmuştur. Buhârî de bu âyetin savaş sonrası müşrikleri takip eden yetmiş Müslüman hakkında nazil olduğunu nakletmektedir. Konuyla ilgili olarak Vâkıdî'nin rivayetine göre ise Uhud Savaşı'nda bir sonraki yıl Bedir'de tekrar buluşmak üzere sözleşen Ebû Süfyân, Nuaym b. Mesud'u Medine'ye Müslümanları savaştan vazgeçirmek için “Kureyş, büyük bir ordu toplamış, size doğru geliyor, ona karşı çıkmayın.” mesajını iletmek üzere göndermiş, Resûlullah da (s.a.) “Kimse benimle yola çıkmasa bile tek başıma yola çıkarım.” diyerek kararlılığını belirtmiş, bunun üzerine Müslümanlar Bedir'e doğru yola çıkmışlardır. Müslümanlar yola çıktıkları zaman Bedir'de ticaret panayırı kurulmuştu. Müslümanlar herhangi bir savaş olmadan karlı bir ticaret yaparak Medine'ye dönmüşlerdir. Onun konuyla ilgili rivayetine göre ise bu âyet Bedr-i Suğra hakkında nazil olmuştur.⁶⁷⁹

Uhud Savaşı sonrası Resûlullah'ın (s.a.) emri üzerine müşrikleri takip eden Müslümanların elde ettikleri güzel neticeden bahseden “*Bundan dolayı Allah'tan bir*

⁶⁷⁶ Âl-i İmrân, 3/172.

⁶⁷⁷ Âl-i İmrân, 3/173.

⁶⁷⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VI, 250-252.

⁶⁷⁹ Buhârî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, 25; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III-IV, 121; Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 327.

nimet ve lütufla kendilerine hiçbir fenalık dokunmadan geri döndüler ve Allah'ın rızasına uydular. Allah, büyük lütuf sahibidir."⁶⁸⁰ âyetinin hangi hadiseden bahsettiği hakkında iki farklı görüş söz konusudur. Süddî'nin rivayetine göre bu âyet, Bedr-i Suğra hakkında nazil olmuştur. Onun rivayetine bu safere çıkanlar Resûlullah'ın (s.a.) kendilerine verdiği dirhemlerle Bedir'de kârlı bir alış veriş yapmışlardır. İşte bu âyet Bedr-i Suğra'ya çıkanların elde ettikleri bu kazançtan bahsetmektedir. Taberî ise bu âyetin Uhud'da yaralanan Müslümanların Resûlullah'ın (s.a.) çağrısına icabet ederek O'nunla birlikte Hamrâüsed'e kadar gitmeleri ve düşmanla karşılaşmadan orada karlı bir ticaret yaparak herhangi bir sıkıntıya maruz kalmadan geri dönmeleri hakkında nazil olmuştur. İbn Hişâm da bu âyetin savaşı sonrası Resûlullah'ın (s.a.) Mekke müşriklerini Hamrâüsed'e kadar takibi hakkında nazil olduğunu belirtmiştir. Konuyla ilgili olarak Vâkıdî'nin rivayetine göre ise bu âyet, Bedr-i Suğra hakkında nazil olmuştur.⁶⁸¹

Uhud Savaşı, *"Allah müminleri bulunduğu durumda bırakacak değildir. Sonunda murdarı temizden ayıracaktır.*"⁶⁸² âyetinde ifade edildiği üzere müminlerle münafıkların birbirinden tefrik edildiği bir savaş olmuş,⁶⁸³ savaş öncesi geri dönenen münafıklara Müslümanların başına gelenler hatırlatıldığında *"(Onlar), kendileri oturup kaldıkları halde kardeşleri için, "Eğer bize uysalardı öldürülmezlerdi" diyen kimselerdir. De ki: "Eğer doğru söyleyenler iseniz kendinizden ölümü savın.*"⁶⁸⁴ âyetinde bildirildiği şekilde tepki vermişler, alınan mağlubiyetteki dolaylı etkilerinin suçluluğunu bastırmak için de⁶⁸⁵ *"Bu işte bizim hiçbir dahlimiz yok."*⁶⁸⁶ demişlerdir. Münafıkların söylediği bu ve benzeri sözler üzerine *"De ki: "Bütün iş, Allah'ındır." Onlar sana açıklayamadıklarını içlerinde saklıyorlar ve diyorlar ki: "Bu konuda bizim elimizde bir şey olsaydı burada öldürülmezdik." De ki: "Evlerinizde dahi olsaydınız, üzerlerine öldürülmesi yazılmış bulunanlar mutlaka yatacakları (öldürülecekleri) yerlere çıkıp gideceklerdi. Allah bunu göğüslerinizdekini denemek, kalplerinizdekini arındırmak için yaptı. Allah göğüslerin özünü (kalplerde olanı) bilir."*⁶⁸⁷ âyeti nazil olarak münafıkların gerçek düşünce ve

⁶⁸⁰ Âl-i İmrân, 3/174.

⁶⁸¹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, VI, 253-254; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I-II, 121; Vâkıdî, *Meğâzi*, I, 327.

⁶⁸² Âl-i İmrân, 3/179.

⁶⁸³ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, VI, 263-264.

⁶⁸⁴ Âl-i İmrân, 3/168.

⁶⁸⁵ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, VI, 226-227.

⁶⁸⁶ Âl-i İmrân, 3/154.

⁶⁸⁷ Âl-i İmrân, 3/154.

niyetlerini ortaya koymuş,⁶⁸⁸ “Ey iman edenler! Kardeşleri sefere veya savaşa çıktığında onlar hakkında, “Onlar bizim yanımızda olsalardı ölmezlerdi ve öldürülmezlerdi.” diyen inkârcular gibi olmayın. Allah bunu (bu düşünceyi) onların kalplerine bir hasret (yarası) olarak koydu. Allah yaşatır ve öldürür. Allah, yaptıklarınızı görmektedir.”⁶⁸⁹ âyetiyle de Müslümanlar onlara karşı dikkatli olmaya çağırılmıştır.⁶⁹⁰

Uhud Savaşı sonrası oluşan olumsuz atmosferin etkisinde kalan bir kişinin Yahudilerden emân alarak Yahudi olmak istediğini söylemesi, bir diğerinin de Şam’da bulunan Hristiyanlara sığınarak bu dine geçmek istediğini söylemesi üzerine “Ey inananlar! Yahudi ve Hristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostlarıdır. Sizden kim onları dost edinirse kuşkusuz o da onlardandır. Şüphesiz Allah zalimler topluluğunu doğruya iletmez.”⁶⁹¹ âyeti nazil olarak bu iki kişi ve benzeri düşüncede olanları böyle bir şey yapmaktan nehyetmiş ve onları kınamıştır.⁶⁹²

Uhud Savaşı sonrası oluşan tedirginlik neticesi din değiştirmeyi düşünen bazı kimseler hakkında nazil olduğu rivayet edilen “Ey inananlar! Yahudi ve Hristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostlarıdır. Sizden kim onları dost edinirse kuşkusuz o da onlardandır. Şüphesiz Allah zalimler topluluğunu doğruya iletmez.”⁶⁹³ âyetinin sebab-i nüzûlü hakkında farklı rivayetler söz konusudur. Rivayetlerden bazılarına göre Bedir Savaşı’ndan galip ayrılan Müslümanlar, Mekkeliler’in dostu olan Yahûdilere “Allah, size Bedir günü gibi bir göstermeden iman edin” demişler, Yahudilerden Mâlik b. Sayf da “Savaşmayı bilmeyen bir topluluğa karşı galip gelmeniz sizi aldatmasın. Size karşı birleşip savaşmaya karar verecek olursak bizimle savaşacak bir güç bulamazsınız.” diye karşılık vermiştir. Onun bu sözleri üzerine Ubâde b. Sâmî “Ey Allah’ın Resûlü, benim Yahudilerden olan dostlarım çetin insanlardır, silahları çoktur ve çevrelerine etkileri büyüktür. Şu andan itibaren onları dost edinmekten beri olduğumu Allah’a ve Resûlü’ne bildiriyorum. Benim artık Allah ve Resûlü’nden başka hiçbir dostum yoktur.” diyerek tepki göstermiş, Abdullah b. Übey ise “Ben, Yahudilerin

⁶⁸⁸ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VI, 167-168.

⁶⁸⁹ Âl-i İmrân, 3/156.

⁶⁹⁰ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VI, 175-176.

⁶⁹¹ Mâide, 5/51. Mukâtil b. Süleyman’a göre de bu âyet Uhud Savaşı sonrası Müslümanlardan birisinin Yahudilerden emân alarak Yahudi olmak istediğini söylemesi, bir diğerinin de Şam’da bulunan Hristiyanlara sığınarak bu dine geçmek istediğini söylemesi üzerine nazil olmuştur. Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîrû Mukâtil b. Süleyman*. Nşr. Abdullah Mahmûd Şehhâte. Kahire: 1979. I, 483-484.

⁶⁹² Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VIII, 506.

⁶⁹³ Mâide, 5/51.

dostluğundan beri olmam, onların dostluğuna ihtiyacım var.” demiştir. Onun bu sözlerine Resûlullah’ın (s.a.) “Ey Ebû Hubâb! Ubâde b. Sâmit’e karşı cimrilik ettiğin Yahudilerin dostluğu senin olsun.” demesine rağmen Abdullah b. Übey’in tavrında bir değişiklik olmamış, bunun üzerine bu âyet ve sonrasındaki on beş âyet nazil olmuştur. Diğer bir rivayete göre ise bu âyet Benî Kaynuka ile yapılan savaşta Kaynuka Yahudileri ile birlikte hareket eden Abdullah b. Ubey b. Selûl hakkında nazil olmuştur. Bir diğer rivayete göre ise bu âyet Kureyza’ya gönderilen ve onların lehine davranan Ebû Lübâbe hakkında nazil olmuştur. Taberî, ilgili âyetin bu olaylardan herhangi birisinin sebep-i nüzûlü olduğuna dair sahih bir rivayet söz konusu olmadığını, âyetin bu olaylardan herhangi birisine tahsis edilemeyeceğini belirtmiş, bu âyetten sonra gelen “İşte kalplerinde bir hastalık (nifak) bulunanların, “Başımıza bir felaketin gelmesinden korkuyoruz.” diyerek onların arasında koşup durduklarını görürsün.” âyetini de dikkate alarak âyetin başına bazı felaketlerin gelmesinden korkarak Yahûdi veya Hıristiyanları dost edinen münafıklar hakkında nazil olduğunu belirtmiştir.⁶⁹⁴

Uhud’da şehit olanlar hakkında “Allah yolunda öldürülenleri sakın ölümler sanma. Bilakis onlar diridirler, Rableri katında Allah’ın, lütfundan kendilerine verdiği nimetlerin sevincini yaşayarak rızıklandırılmaktadırlar. Arkalarından kendilerine ulaşamayan (henüz şehit olmamış) kimselere de hiçbir korku olmayacağına ve onların üzülmeyeceklerine sevinirler.”⁶⁹⁵ âyetleri nazil olarak onların mazhar oldukları ilahi lütufları haber vererek yakınlarını teselli etmiştir.⁶⁹⁶

⁶⁹⁴ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VIII, 504-508.

⁶⁹⁵ Âl-i İmrân, 3/169-170. Resûlullah, Uhud şehitleri hakkında şunları söylemiştir: Kardeşleriniz Uhud savaşında şehid olunca Allah onların ruhlarını yeşil renkli kuşların içlerine yerleştirdi. Onlar cennetin nehirlerine gelir sularını içerler, onun meyvelerinden yerler ve arşın gölgesinde altından yapılmış kandillerin çevresinde konaklardı. Onlar, yiyecek ve içeceklerinin temiz ve lezzetli oluşunu, konaklarının güzelliğini görünce şöyle dediler: “Bizim diri olduğumuzu ve cennette rızıklandırıldığımızı mümin kardeşleriniz bilselerdi, cihattan geri kalmazlar ve savaşmaktan çekinmezlerdi.” Onların bu sözleri üzerine Allah, “Bunu kullarıma sizin yerinize ben bildireyim.” dedi ve bu âyetleri indirdi. Konuyla ilgili bir rivayet de şu şekildedir: Kardeşleriniz Uhud savaşında şehid olunca, Allah onların ruhlarını yeşil renkli kuşların içlerine yerleştirdi. Onlar cennetin nehirlerine gelir sularını içerler, onun meyvelerinden yerler ve arşın gölgesinde altından yapılmış kandillerin çevresinde konaklardı. Allah onların bu halini görür ve onlara “Ey kullarım! Nefislerinizin arzu ettiği başka bir şey varsa onu da sizlere vereyim” deyince Uhud şehitleri üç kez şöyle dediler: Ey Rabbimiz! Bundan daha öte ikramın olamaz. Cennette istediğimiz her şeyi yiyoruz. Allah onlara tekrar sorunca yine aynı cevabı verdiler ve Allah’tan ruhlarını cesetlerine tekrar iade etmesini ve dünya hayatına tekrar geri dönerek O’nu rızası için savaşarak tekrar şehit olmayı istediler. Rebi’nin rivayetine göre bu âyet hem Bedir savaşında, hem de Uhud Savaşı’nda şehit olanlar hakkında nazil olmuştur. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VI, 228-229, 237.

⁶⁹⁶ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VI, 228-237.

Resûlullah, (s.a.) Uhud'dan döndükten sonra minbere çıkarak şehit olanların yakınlarına taziye de bulunmuş ve şehit olanların ecrini onlara haber vermiştir. Sonrasında da “Müminlerden öyle adamlar vardır ki, Allah’a verdikleri söze sâdik kaldılar. İçlerinden bir kısmı verdikleri sözü yerine getirmiştir (şehit olmuştur). Bir kısmı da (şehit olmayı) beklemektedir. Verdikleri sözü asla değiştirmemişlerdir.”⁶⁹⁷ âyetini okumuştur. Mescide bulunanlardan birisi kalkarak “Ya Resûlullah bu âyette bahsedilenler kim?” diye sormuş. Resûlullah, soru soranın da onlardan olduğunu söylemiştir.⁶⁹⁸

4. Hendek Savaşı (H.5/M.627)

a. Savaş Öncesi Gelişmeler

Resûlullah’a (s.a.) suikast girişimleri akim kalan Benî Nadîr Yahudileri Şam ve Hayber’e sürgün edilmişlerdi. Hayber’de bulunan bu Yahudilerden bir grup⁶⁹⁹ Mekke’ye giderek Kureyş’e Resûlullah’a (s.a.) karşı birlikte savaşmayı teklif etmişlerdir. Kureyş, Yahudilerin kitap ehlinin ilki olmalarından dolayı görüşlerinin önemli olduğunu düşündükleri Yahudilere kendi dinlerinin mi yoksa Muhammed’in dini mi daha hayırlı olduğunu sormuş, Yahudiler de Mekke müşriklerinin doğru yol üzere bulunduğunu söyleyerek Kureyş’in gururunu okşamışlardır. Onların bu sözleri Mekke müşriklerini Müslümanlara karşı yapılacak bir savaşa daha da cesaretlendirmiştir. “Kendilerine Kitap’tan bir nasip verilmiş olanları görmüyor musun? Onlar “cibt’e ve “tâğüt’a inanıyorlar. İnkâr edenler için de, “Bunlar, iman edenlerden daha doğru yoldadır” diyorlar. Onlar, Allah’ın lanet ettiği kimselerdir. Allah kime lanet ederse, artık ona asla bir yardımcı bulamazsın. Yoksa onların hükümlerinde bir payı mı var? Öyle olsa, insanlara bir zerre bile vermezler. Yoksa insanları; Allah’ın lütfundan kendilerine verdiği şey dolayısıyla kıskanıyorlar mı? Şüphesiz biz, İbrahim ailesine de kitap ve hikmet vermişizdir. Onlara büyük bir hükümlerlik da vermiştik.”⁷⁰⁰ âyetleri Yahudilerin Hendek

⁶⁹⁷ Ahzâb, 33/23.

⁶⁹⁸ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XIX, 67.

⁶⁹⁹ Yahudilerden Mekke’ye giden grup şu kimselerden oluşuyordu: Sellâm b. Ebu’l-Hukayk, Ebû Râfi’ Rabî’ b. Rabî’ Ebu’l-Hukayk, Ebû Ammâr, Vahve b. Âmir, Hevze b. Kays, Selâm b. Ebû Hukayk en-Nadrî, Huyey b. Ahtab en-Nadrî, Kinâne b. Rebî’ b. Ebû Hukayk en-Nadrî, Hevze b. Kays el-Vâilî, Ebû Ammâr el-Vâilî. Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VII, 146; XIX, 30-31.

⁷⁰⁰ Nisâ, 4/51-54. İbn Hişâm’ın konuyla ilgili rivayetine göre de bu dört âyet, Hendek savaşı öncesi Mekke’ye gelen Yahudi heyetine Mekke müşriklerinin kendilerinin mi yoksa Muhammed’in mi doğru yol üzere bulduklarını sormaları üzerine nazil olmuştur. İbn Hişâm, *es-Sîre*, III-IV, 214-215. Vâkîdî’nin rivayetine göre ise sadece ilk âyet, Yahudi heyetinin Mekke müşriklerini savaşa teşvik için kendilerinin

Savaşı öncesi Mekke müşriklerini savaşa ikna etmek için çıkarları için ilâhi hakikatleri açıkça tahrif ettiklerini bildirmektedir. Kureyş'i Müslümanlara karşı savaşa ikna eden Yahudiler, Gatafân kabilesine giderek Kureyş'in⁷⁰¹ dahil olduğu ittifaka kendilerinin de katılmasını istemişler, onlar da Yahudilerin teklifini kabul ederek ittifaka dâhil olmuşlardır. Yahudilerin bu ittifaktan beklentileri Müslümanları tamamen yok etmekti. İttifakın taraflarından Kureyş Ebû Süfyân komutasında, Gatafân⁷⁰² da Benî Fezâre'den Uyeyne b. Hısn Huzeyfa b. Bedr komutasında yola çıkmıştır. Müslümanlara karşı oluşturulan bu ittifak on bin kişiden oluşuyordu.⁷⁰³ Kureyş, Gatafân ve Yahudi Benî Nadîr'den oluşan ahzâb ordusu "Hani onlar size hem üst tarafınızdan hem alt tarafınızdan gelmişlerdi."⁷⁰⁴ âyetinde haber verildiği üzere Hendek savaşında Müslümanların üzerine Kureyş ve Gatafân üst taraftan, Kureyza Yahudileri ise alt taraflarından gelmişlerdir.⁷⁰⁵ Kureyş ve müttefiklerinin Medine üzerine gelmekte oldukları haberini alan Resûlullah, (s.a.) Uhud Savaşı'nın aksine düşmana karşı savunma savaşı yapmaya karar vermiş ve şehri savunmak için Benî Hârise kabilesinin oturduğu kalelerin bulunduğu yerden başlayacak ve Mezâd bölgesine kadar uzanacak şekilde bir hendek kazılmasını emretmiştir.⁷⁰⁶ Resûlullah, Müslümanlardan hendek kazmaları için onar kişilik gruplar oluşturmuş ve her grubu kırk zirâlık bir alanı kazmakla görevlendirmiştir. Hendek kazmakla görevli sahabilerden Selmân-ı Farisî güçlü kuvvetli birisi olduğu için Ensar ve Muhacir onun kendi gruplarında olmasını istemiş, Resulullah (s.a.) "Selmân bizden, ehl-i beyttendir." demiştir. Hendek kazılırken Selmân ve beraberindekilerin kazdığı bölümde

Muhammed'e göre doğru yol üzere bulduklarını söylemeleri hakkında nazil olmuştur. Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 440.

⁷⁰¹ Kureyş, Kureyş'in anlaşmalıları olan Benî Mustalik ve Benî Hevn b. Hazîme ile onlara tâbi olan Benî Kinâne ve Tihâme'den oluşan bir ordu ile Hendek savaşına katılmıştır. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XIX, 31.

⁷⁰² Gatafân, Benî Mürre'den Hâris b. Avf b. Ebû Hârise el-Mürri, Eşcâ' kabilesinden Mis'ar b. Ruhayle b. Nüveyre b. Tarif ve kendisine tâbi olanlarla birlikte yola çıkmıştır. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XIX, 31-32.

⁷⁰³ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XIX, 30-39.

⁷⁰⁴ Ahzâb, 33/10.

⁷⁰⁵ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XIX, 25-34; VII, 146.

⁷⁰⁶ Taberî, hendek kazma fikrinin kime ait olduğunu belirtmemiş, bizzat Resûlullah'ın emriyle hendek kazıldığına dair rivayete yer vermiştir. Konuyla ilgili olarak İbn Hişâm, İbn İshâk'dan naklettiği rivayete göre hendek kazılması fikrinin kime ait olduğuna dair bir bilgi nakletmemiş, Resûlullah'ın düşman ittifakından haberdar olması üzerine hendek kazıldığını belirtmiş, kendi duyumuna göre naklettiği rivayete göre ise hendek kazma fikrini Selmân-ı Farisî vermiştir. İbn Hişâm, *es-Sîre*, III-IV, 216, 224. Vâkıdî ve İbn Sa'd'ın rivayetlerine göre Medine'de kalarak savunma savaşı yapılması yönünde görüşlerin ağırlık kazanması üzerine Selmân-ı Farisî'nin teklifi üzerine Resûlullah hendek kazılmasını emretmiştir. Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 444-445; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 63. Hendek kazılan bölge Sel dağına arkalarına alacak şekilde olmak üzere Mezâd denilen tepeden başlamış, Zubâb'a ve Râtic'e kadar devam etmiştir. Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 445.

bir kaya parçası ortaya çıkmış ve bu kayanın bütün çabalara rağmen bir türlü parçalanamaması hendeğin planlanan şekilde kazılmasını engellemiş, durum Resûlullah'a (s.a.) haber verilmiştir. Kayanın bulunduğu yere gelen Resûlullah, (s.a.) kazma ile kayaya üç kez vurmuş ve kayaya her vuruşunda Medine semalarını aydınlatan bir kıvılcım çıkmıştır. Bu harikulade olaya orada bulunan sahabiler de tanıklık etmişlerdir. Resûlullah (s.a.) bu harikulâde hadiseyi şu şekilde yorumlamıştır: İlk kıvılcım ümmetimin Hire ve Fars'ı, ikinci kıvılcım Rum topraklarını fethedeceğini, üçüncü kıvılcım da ümmetimin San'a saraylarına hakim olacağını bir işarettir.”⁷⁰⁷ Resûlullah, (s.a.) daha sonra da üç kez “Onlara karşı kazanacağınız zaferden ötürü size müjdeler olsun.” demiştir. Resûlullah'ın (s.a.) bu sözlerine sahabiler “Bize gerçekleşmesinden şüphe duymayacağımız zafer vaadinde bulunduğu için Allah'a hamdolsun.” demişlerdir. Düşman ittifakı Medine'ye yakın bir yerde görülünce de Müslümanlar “İşte bu Allah'ın ve Resûlü'nün bize vaad ettiği şeydir. Allah ve Resûlü doğru söylemişlerdir.” demişlerdir.⁷⁰⁸ Münafıklar ise Resûlullah'ın (s.a.) verdiği bu müjdeler hakkında şu yorumu yapmışlardır: “Bizler, Yesrib'de muhasara altında korkudan hendek kazarken ve şehirden ayrılmanız mümkün değilken Resûlullah'ın (s.a.) Hîre saraylarının ve Kısra şehirlerinin fethinden bahsetmesi kuruntu ve boş vaadden başka bir şey değildir.” Kur'an münafıkların bu tavrını “Hani münafıklar ve kalplerinde hastalık olanlar, Allah ve Resûlü bize, ancak aldatmak için vaadde bulunmuşlar.”⁷⁰⁹ âyetiyle tasvir etmiştir.⁷¹⁰ Resûlullah,

⁷⁰⁷ Hendek kazarken Resûlullah'ın ümmetinin gelecekte fethedeceği yerlere dair verdiği gaybi habere dair rivayetlere İbn Hişâm ve Vâkıdî de eserlerinde yer vermişlerdir. İbn Hişâm, *es-Sîre*, III-IV, 219. Vâkıdî, *Meğâzi*, II, 449-450.

⁷⁰⁸ Ahzâb, 33/22.

⁷⁰⁹ Ahzâb, 33/11.

⁷¹⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XIX, 38-41. Konuyla ilgili Taberî, İbn Zeyd'den şöyle bir rivayet nakletmektedir: Hendek günü bir adam sahabilere “Duydunuz mu? Resûlullah, Kısra ve Kayser'in mülkünün Müslümanlar tarafından fethedileceğini, hazinelerini de Müslümanların Allah yolunda infak edeceklerini söylüyormuş, bizlerden herhangi birimiz korkudan tuvalet ihtiyacımızı bile gidermeye çıkamazken böyle bir şey nasıl mümkün olur ki? Allah ve Resûlü bize, ancak aldatmak için vaadde bulunmuşlar.” dedi. Sahabiler bu kimseye yalan söylediğini, söylediklerini Resûlullah'a haber vereceklerini söylediler. Resûlullah, o kişiye bu sözleri söyleyip söylemediğini sorunca “Ya Resûlullah, benim hakkımda yalan söylüyorlar, ben bu sözleri söylemedim, benim ağzımdan böyle bir söz çıkmadı.” dedi. Bunun üzerine “Bir şey söylemediklerine dair Allah'a yemin ediyorlar. Hâlbuki o küfür sözünü söylediler ve (sözde) müslüman olduktan sonra inkâr ettiler. Ayrıca başaramadıkları şeye (peygamberi öldürmeye) de yeltendiler. Sırf, Allah ve Resûlü kendi lütfu ile onları zengin kıldığı için intikam almaya kalktılar. Eğer tövbe ederlerse kendileri için hayırlı olur. Şayet yüz çevirirlerse Allah onları dünyada ve ahirette elem dolu bir azaba çarptıracaktır. Artık onlar için yeryüzünde ne bir dost ne de bir yardımcı vardır. (Tevbe, 9/74). “Boşuna özür dilemeyin! Çünkü siz, (sözde) iman ettikten sonra küfrünüzü açığa vurdunuz. İçinizden (tövbe eden) bir zümreyi affetsek bile, suçlarında ısrar etmeleri sebebiyle, diğer bir zümreye azap edeceğiz.” (Tevbe, 9/66). âyetleri nazil olmuştur. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XIX, 39.

(s.a.) Medine çevresine kazdırdığı hendeğin gerisine üç bin kişiden oluşan askerlerini arkalarında Sel dağı, önlerinde hendek olacak şekilde savaş konumuna geçirmiştir. Medine’de bulunan çocukları ve kadınları ise kalelere yerleştirmiştir.⁷¹¹

İslâm devletinin oluşum sürecinde Müslümanların karşılaşmış oldukları en büyük tehditlerden birisi olan Hendek kuşatması öncesi ve esnasında Müslümanları meşgul eden en önemli gelişmelerden birisi de dâhili düşmanları münafıklar olmuşlardır. Kendilerinden düşmana karşı savaşmaları istenilen münafıklar, Resûlullah (s.a.) ve ashabının bu savaşı kazanmalarının mümkün olamayacağını, düşmanlarının Müslümanları yok edeceğini, savaşmalarının bir anlamı olmadığını söyleyerek savaş öncesi Müslümanların kuvve-i manevilerini kırmak için her türlü çabayı sarf etmişlerdir. Hendek Savaşı öncesi münafıkların bu ikircikli tavırları “*Şüphesiz Allah içinizden, savaştan alıkoyanları ve kardeşlerine, “Bize gelin” diyenleri biliyor. Size katkıda cimri davranarak savaşa pek az gelirler. Korku geldiğinde ise, üzerine ölüm baygınlığı çökmüş kimse gibi gözleri dönerek sana baktıklarını görürsün. Korku gidince de ganimete karşı aşırı düşkünlük göstererek sizi keskin dillerle incitirler. İşte onlar iman etmediler. Allah da onların amellerini boşa çıkardı. Bu Allah'a kolaydır.*”⁷¹² âyetlerinde dile getirilmiştir.⁷¹³

b. Kuşatma ve Kuşatma Esnasında Kureyza Yahudilerinin İhaneti

⁷¹¹ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XIX, 32.

⁷¹² Ahzâb, 33/18-19.

⁷¹³ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XIX, 50-52. Hendek kazılırken mü’minlerin tavrı, İbn Hişâm’ın rivayetine göre haklarında inen “Müminler ancak Allah'a ve peygamberine inanan, onunla beraber toplumu ilgilendiren bir iş üzerindeyken ondan izin almadan çekip gitmeyen kimselerdir. Senden izin isteyenler var ya, iste onlar Allah'a ve Rasûlüne iman eden kimselerdir. O halde bazı işlerini görmek için senden izin isterlerse, içlerinden dilediğine izin ver ve onlar için Allah'tan bağışlama dile. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. (Nur, 24/62). âyetinde ifade edildiği şekilde olmuş; münafıkların tavrı ise “(Ey inananlar!) Peygamberin (sizi) çağırmasını aranızda birbirinizi çağırmanız gibi tutmayın. İçinizden birbirini siper ederek sıvışıp gidenleri Allah gerçekten bilir. Artık onun emrine muhalefet edenler, başlarına bir belânın gelmesinden veya elem dolu bir azaba uğramaktan sakınsınlar. Bilmiş olun ki şüphesiz göklerdeki her şey, yerdeki her şey Allah'ındır. O, içinde bulunduğunuz durumu gerçekten bilir. Allah'a döndürülecekleri ve yaptıklarını Allah'ın onlara haber vereceği günü hatırla. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.” (Nur, 24/63). âyetinde bildirildiği şekilde olmuştur. İbn Hişâm, *es-Sîre*, III-IV, 216-217. Taberî, bu âyetlerin sebab-i nüzûlü hakkında her hangi bir şey zikretmemiş, bu âyetlerin ister cuma ve bayram namazları gibi toplu ibadetler olsun, ister ülkenin ve topluluğun önemli bir işini görüşmek üzere tertiplenmiş toplantılar olsun, müminlerin nasıl davranması gerektiğini bildirdiğini ifade etmiştir. Yine bu âyetler Hz. Peygamber’in emri Allah’ın emri gibi olduğuna göre O’na uymayanların, aykırı hareket edenlerin hem dünyada birtakım belâ ve musibetlerle cezalandırılacaklarını, hem de ahirette azaba müstahak olacaklarını bildirmektedir. Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XVII, 385-394.

Ahzâb ordusu Medine'ye gelerek şehri kuşatmış, muhasara devam ederken Müslümanlara karşı oluşturulan ittifakın mimarlarından Benî Nadîr'den Huyey b. Ahtab, yeni bir hamle yaparak Müslümanlara karşı açılan cepheyi genişletmek için Resûlullah (s.a.) ile aralarında anlaşma bulunan Ka'b b. Esed el-Kurazî'yi Resûlullah'a karşı birlikte savaşmayı teklif etmiştir. Ka'b bu teklifi başlangıçta "Ey Huyey, sen uğursuz bir adamsın, ben Muhammed'le (s.a.) anlaşma yaptım, yapmış olduğum anlaşmayı bozamam çünkü ben Muhammed'den vefa ve sadâkatten başka bir şey görmedim." diyerek kabul etmese de Huyey b. Ahtab'ın Resûlullah'a karşı oluşturulan ittifakın çok güçlü olduğunu ve bu defa Müslümanları tamamen yok edecekleri teminatı üzerine ittifaka dâhil olmuştur. Ka'b b. Esed'in Resûlullah ile yaptıkları anlaşmanın hükümsüz olduğunu söylemesi Resûlullah'a ulaşınca haberin doğruluğunu teyit etmeleri için Evs'in lideri Sa'd b. Muâz, Hazrec'in lideri Sa'd b. Ubâde, Abdullah b. Ravâha ve Havvâs b. Cübeyr'i göndermiş, heyet haberin doğru olduğunu teyit etmiştir. Ka'b b. Esed'in anlaşmayı bozduğu haberi Müslümanlar arasındaki sıkıntının ve korkunun büyümesine neden olmuştur. Resûlullah (s.a.) bu durum karşısında "Allah-ü Ekber! Ey Müslüman topluluğu sizlere müjdeler olsun." diyerek Müslümanların endişesini gidermeye çalışmıştır. Bu zor durum bazı insanların içindeki nifakı ortaya çıkarmış, Muattib b. Kuşeyr bu esnada "Muhammed, bize Kisrâ ve Kayser'in hazinelerine sahip olacağımızı vadediyor, ama biz tuvalet ihtiyacımızı bile gidermeye gidemiyoruz." diyerek tepkisini dile getirmiştir. Benî Hârise b. Hârîs'ten Evs b. Kayzî ve kabilesinden bir grup "*Hani onlardan bir grup, "Ey Yesrib (Medine) halkı! Sizin burada durmak imkânınız yok. Haydi geri dönün!" demişti. Onlardan bir başka grup da, "Evlerimiz açık (korumasız)" diyerek Peygamberden izin istiyorlardı. Oysa evleri açık (korumasız) değildi. Onlar sadece kaçmak istiyorlardı. Eğer Medine'nin her tarafından üzerlerine gelinse ve orada karışıklık çıkarmaları istenseydi, onu mutlaka yaparlardı; o konuda fazla gecikmezlerdi.*"⁷¹⁴ âyetinde belirtilen mazeretleri belirterek Hendek Savaşı'nın bu en kritik anlarında Resûlullah'dan (s.a.) izin isteyerek savunma hattından ayrılmak istemişlerdir. Kur'ân, onların bu tavrını şu şekilde tasvir etmiştir: "*Eğer Medine'nin her tarafından üzerlerine gelinse ve orada karışıklık çıkarmaları istenseydi, onu mutlaka yaparlardı; o konuda fazla gecikmezlerdi.*"⁷¹⁵ Bu âyet, o gün bu düşünceye sahip olan bu münafıklardan imandan sonra şirki tercih etmeleri istenseydi bu

⁷¹⁴ Ahzâb, 33/13-14.

⁷¹⁵ Ahzâb, 33/14.

isteği hemen yerine getirebileceklerini ifade ederek münafıkların iç dünyalarında yaşadıkları çelişkileri haber vermiştir.⁷¹⁶ Kuşatma devam ederken gerçekçi olmayan mazeretler ileri sürerek geri çekilmek isteyen Benî Hârise kabilesi, Uhud Savaşı'nda da Benî Seleme kabilesiyle birlikte geri dönmeye yeltenmiş, daha sonra Allah'ın lütfuyla geri dönmemişler ve bir daha böyle bir şey yapmayacaklarına dair Allah'a söz vermişlerdi. Bu kabileye mensup bir grup verdikleri söze sadık kalmayarak Hendek Savaşı'nda *“Evlerimiz korumasız.”* diyerek savaştan kaçmak istemişlerdir. *“Andolsun ki, onlar, daha önce geri dönüp kaçmayacaklarına dair Allah'a söz vermişlerdi. Allah'a verilen söz ise sorumluluğu gerektirir.”*⁷¹⁷ âyeti onların daha önce verdikleri sözü hatırlatmış,⁷¹⁸ *“De ki: “Eğer siz ölümden ya da öldürülmekten kaçırıyorsanız, kaçmak size asla fayda vermeyecektir. O takdirde bile (hayatın zevklerinden) pek az yararlandırılırsınız. De ki: “Eğer Allah size bir kötülük dilese, sizi Allah'tan koruyacak kimdir? Yahut size bir rahmet dilese buna engel olacak kimdir?” Onlar kendilerine Allah'tan başka hiçbir dost ve hiçbir yardımcı bulamazlar.”*⁷¹⁹ âyetleri de onların bu taktiklerinin kendilerini ilahi takdirden koruyamayacağını bildirmiştir.⁷²⁰

Kureyza'nın da ittifaka dâhil olmasıyla şartlar Müslümanlar aleyhine iyice ağırlaşmış, münafıklar, Allah'ın va'dinin gerçekleşmeyeceğini, Müslümanların mağlup olacağını düşünmeye başlamışlar, müminler ise Allah'ın va'dinin hak olduğunu, neticenin kendi lehlerine olacağına inanıyorlardı. Müminlerin ve münafıkların bu tavrı *“Siz de Allah'a karşı çeşitli zanlarda bulunuyordunuz.”*⁷²¹ âyetinde veciz bir şekilde dile getirilmiştir.⁷²² Düşmanın sayısal üstünlüğü, şiddetli soğuk ve açlıktan ötürü

⁷¹⁶ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XIX, 30-45; XVIII, 419.

⁷¹⁷ Ahzâb, 33/15.

⁷¹⁸ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XIX, 46-47. Konuyla ilgili diğer bir rivayete göre bu âyet Bedir savaşına katılmayanlar hakkında nazil olmuştur. Bunlar Allah kendilerine savaşmayı nasip ederse müşriklere karşı savaşacaklarına söz vermişler, fakat Hendek günü verdikleri bu söze sadakat göstermemişlerdir. Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XIX, 47; Vâkıdî ve İbn Hişâm'ın rivayetlerine göre Uhud Savaşı'nda geri dönmeye yeltenen Benî Hârise, geri dönmekten vazgeçmiş, bir daha da böyle bir şey yapmayacaklarına dair söz vermişti. Bu kabile verdiği söze rağmen Hendek Savaşı'nda Kurayza'nın anlaşmayı bozduğu haberini almaları üzerine Resûlullah'tan izin isteyerek geri dönmek istemiştir. *“Andolsun ki, onlar, daha önce geri dönüp kaçmayacaklarına dair Allah'a söz vermişlerdi. Allah'a verilen söz ise sorumluluğu gerektirir.”* (Ahzâb, 33/15). âyeti Hendek Savaşı'nda bu kabilenin geri dönmek istemesi üzerine onlara verdikleri sözü hatırlatmıştır. İbn Hişâm, *es-Sîre*, III-IV, 246-247. Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 495.

⁷¹⁹ Ahzâb, 33/16-17.

⁷²⁰ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XIX, 45.

⁷²¹ Ahzâb, 33/11.

⁷²² Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XIX, 35-36.

Müslümanlar “*Hani gözler kaymış ve yürekler ağızlara gelmişti.*”⁷²³ âyetinde ifade edildiği bir hal üzere iken bazıları “Allah ve Resûlü bize, ancak aldatmak için vaadde bulunmuşlar.”⁷²⁴ demişler, bunun üzerine “*Yoksa siz, sizden öncekilerin başına gelenler, sizin de başınıza gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? Peygamber ve onunla beraber müminler, “Allah'ın yardımı ne zaman?” diyecek kadar darlığa ve zorluğa uğramışlar ve sarsılmışlardı. İyi bilin ki Allah'ın yardımı pek yakındır.*”⁷²⁵ âyeti nazil olarak müminlere bunun bir imtihan olduğunu bildirmiş, bunun üzerine müminler de “İşte bu Allah’ın ve Resûlü’nün bize vaad ettiği şeydir. Allah ve Resûlü doğru söylemişlerdir.” dediler. Bu onların ancak imanlarını ve teslimiyetlerini artırmıştır.”⁷²⁶ diyerek Allah’a ve Resûlü’ne sadâkatlerini bildirmişlerdir.⁷²⁷

c. Kuşatmanın Sona Ermesi ve Sonuçları

Hendek Savaşı’nda güçlü düşman ittifakı karşısında zor durumda kalan Müslümanlar, Resûlullah’tan (s.a.) ne yapmaları gerektiğini sormuşlar, Resûlullah da (s.a.) “Allahım, zayıflığımızı düşmanımıza karşı setr et ve bizi korkularımızdan emin kıl!” diye dua etmiştir. Resûlullah’ın (s.a.) bu duası üzerine çıkan şiddetli rüzgâr mütteliklerin kuşatmayı daha fazla sürdürmesine imkân vermeyerek geri dönmelerine neden olmuştur. “*Ey iman edenler! Allah’ın size olan nimetini hatırlayın. Hani (düşman) ordular üzerinize gelmişti de biz onların üzerine bir rüzgâr ve göremediğiniz ordular (melekler) göndermiştik. Allah yaptıklarınızı hakkıyla görmektedir.*”⁷²⁸ âyeti Hendek Savaşı’nda Allah’ın müminlere olan bu yardımını haber vermektedir.⁷²⁹ Hendek günü rüzgâr ile birlikte müminlere gönderilen ordu meleklerden oluşuyordu. Bu savaşta melekler savaşmamışlardır.⁷³⁰

Muhasaranın sona erdiği gece Resûlullah (s.a.) uzun bir namaz kılmış ve Müslümanlara “İçinizden kim düşmanlarımızın durumu hakkında haber getirmek ister, her kim bunu yaparsa Allah onu cennetine koyacak.” demiş, Resûlullah (s.a.) bu isteğini üç kez tekrarlamasına rağmen şiddetli soğuk, korku ve açlığın etkisi altında olan

⁷²³ Ahzâb, 33/10.

⁷²⁴ Ahzâb, 33/12.

⁷²⁵ Bakara, 2/214.

⁷²⁶ Ahzâb, 22.

⁷²⁷ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XIX, 59-61. III, 637.

⁷²⁸ Ahzâb, 33/9.

⁷²⁹ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XIX, 25.

⁷³⁰ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XIX, 28-29.

Müslümanlardan hiç kimse bu konuda istekli davranmamıştır. Müslümanlardan hiç kimse bu göreve kabul etmeyince Resûlullah, (s.a.) düşman hakkında bilgi toplaması için Ebû Huzeyfe'yi görevlendirmiş ve Ebû Huzeyfe'den dönünceye kadar da hiç kimseye bir şey söylememesini emretmiştir. Düşmanların içine sızan Ebû Huzeyfe esen şiddetli rüzgârın kazanları devirdiğini, ateşleri söndürdüğünü ve çadırları yerlerinden söktüğünü, yaşanan bu panikte Ebû Süfyân'ın Kureyza'nın kendilerine ihanet ettiğini, hiçbir şeylerinin yerinde kalmadığını, şartların tamamen kendi aleyhlerine cereyan ettiğini, artık Mekke'ye geri dönmeleri gerektiğini söyleyerek yola çıktıklarını görmüş ve geri dönerek olup bitenleri Resûlullah'a (s.a.) iletmiştir. Kureyş'in geri dönmesiyle birlikte Gatafân da geri dönmüştür.⁷³¹ Hendek Savaşı'nda o güne kadar Müslümanlara karşı oluşturdukları en büyük askeri güçle saldıran müşrik Araplar ve Yahudiler *"Allah inkâr edenleri, hiçbir hayra ulaşmaksızın kin ve öfkeleriyle geri çevirdi."*⁷³² âyetinde belirtildiği üzere hiçbir şey elde edemeden geri dönmüşlerdir.⁷³³

Hendek muhasarası yirmi küsur gün veya bir ay sürmüştür. Bu süre içinde karşılıklı ok atmalar olmuş, bunun dışında herhangi bir çatışma meydana gelmemiştir.⁷³⁴

Hendek kuşatmasının en çetin geçtiği gün, Resûlullah (s.a.) ve sahabiler öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını kılamamışlar, geceleyin *"Allah, savaşta müminlere kâfi geldi. Allah kuvvetlidir, mutlak güç sahibidir."*⁷³⁵ âyetinin nazil olması üzerine Resûlullah, (s.a.) Bilâl'den her namaz için ayrı ayrı ezan okumasını emretmiş ve kılamadıkları namazları vaktinde kıldıkları gibi kılmışlardır.⁷³⁶

Hendek Savaşı'nda Müslümanların çok güçlü bir düşmanla karşılaşmaları çetin bir imtihan vesilesi olmuş, müminler ile münafıkların ayrışmasına neden olmuştur. *"İşte (Hendek muhasarasında) müminler denendiler ve şiddetli bir şekilde sarsıldılar. Hani münafıklar ve kalplerinde hastalık olanlar, "Allah ve Resûlü bize, ancak aldatmak için*

⁷³¹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XIX, 25-27.

⁷³² Ahzâb, 33/25.

⁷³³ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XIX, 69-70.

⁷³⁴ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XIX, 28, 34.

⁷³⁵ Ahzâb, 33/25.

⁷³⁶ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XIX, 70. Buhârî'nin konuyla ilgili rivayetine göre Resûlullah Hendek kuşatması nedeniyle ikindi namazını kılamamaları üzerine *"Allah onların kabirlerini ve evlerini (veya karınlarını) ateşle doldursun"* demiştir. Buhârî, *Fezâilü'l-Kur'ân*, 42.

vaadde bulunmuşlar” diyorlardı.”⁷³⁷ âyeti Müslümanların tabi tutuldukları bu zorlu imtihanın neticesini ifade etmektedir.⁷³⁸

Hendek Savaşı’na katılmayarak Resûlullah (s.a.) ve arkadaşlarından geri kalanlar kendilerinden beklenen davranışı yerine getirmedikleri, bu konuda onlardan beklenenin Resûlullah’ın (s.a.) örnek tavrı olması gerektiği “*Andolsun, Allah’ın Resûlü’nde sizin için; Allah’a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah’ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır.*”⁷³⁹ âyetiyle haber verilmiş ve bu savaşa katılmayan müminler itib edilmiştir.⁷⁴⁰ “*Düşman birliklerinin gitmediğini sanıyorlar. Düşman birlikleri (bir daha) gelecek olsa, isterler ki, (çölde) bedevilerin arasında bulunsunlar da size dair haberleri (gidip gelenlerden) sorsunlar. İçinizde bulunsalardı da pek az savaşırlardı.*”⁷⁴¹ âyeti ise münafıkların Hendek Savaşı’nın beklentilerinin aksine sonuçlanmasının şokunu yaşadıklarını, bu durumu kabullenmekte zorlandıklarını belirtmekte ve benzer durumlarda nasıl bir tutum içinde olmaları gerektiği hakkında müminleri uyarmaktadır.⁷⁴²

Kur’ân, Ahzâb ordusunun başarısızlığıyla sonuçlanan bu sonucu tıpkı peygamberlerini öldürenlerin başına gelenlerin bir benzeri olduğunu “*Allah’a ve Resûlü’ne karşı gelenler daha öncekilerin aşağılandığı gibi aşağılanacaklardır. Halbûki biz apaçık âyetler indirmiştik. Ve kâfirler için küçük düşürücü bir azap vardı.*”⁷⁴³ âyetiyle ifade etmiştir.⁷⁴⁴

Resûlullah, (s.a.) kuşatma sona erdikten sonra savaş esnasında aralarındaki anlaşmayı bozarak Kureyş ve müttefiklerine yardım eden Benî Kureyza üzerine yürüyerek Benî Kureyza’nın Medine’deki varlığına son vermiştir. “*Allah kitap ehlerinden olup müşriklere yardım edenleri kalelerinden indirdi ve kalplerine büyük bir korku saldı. Siz onların bir kısmını öldürüyor, bir kısmını da esir ediyordunuz. Allah sizi onların topraklarına, yurtlarına, mallarına ve henüz ayak basmadığınız topraklara varis kıldı. Allah her şeye hakkıyla gücü yetendir.*”⁷⁴⁵ âyeti bu fethi haber vermektedir.⁷⁴⁶

⁷³⁷ Ahzâb, 33/10-11.

⁷³⁸ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XIX, 37.

⁷³⁹ Ahzâb, 33/21.

⁷⁴⁰ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XIX, 59.

⁷⁴¹ Ahzâb, 33/20.

⁷⁴² Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XIX, 56-57.

⁷⁴³ Mücâdele, 58/5.

⁷⁴⁴ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXII, 466-467.

⁷⁴⁵ Ahzâb, 33/26-27.

⁷⁴⁶ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XIX, 71-74.

5. Hudeybiye Barış Anlaşması (H. 6./M.628)

a. Hudeybiye Seferi Öncesi Yaşanan Gelişmeler

Resûlullah, (s.a.) rüyasında kendisi ve ashabının traş olmuş, güven içinde Kâbe'yi ziyaret ettiğini görünce ashabından umre için hazırlık yapmalarını istemiştir.⁷⁴⁷ Gerekli hazırlıkların tamamlanması üzerine Resûlullah, (s.a.) hicretin altıncı yılı Zilkâde ayında bin dört yüz kişiden oluşan ashabıyla birlikte umre yapmak üzere yetmiş kurbanlığı da yanlarına alarak ihramlı olarak Mekke'ye doğru yola çıkmıştır. Resûlullah, (s.a.) bu tavrıyla savaş için yola çıkmadıklarının mesajını vermek istiyordu. Bununla birlikte Resûlullah, (s.a.) Mekkelilerin kendileriyle çatışmasından ve Kâbe'yi ziyaret etmelerini engellemelerinden endişe ettiği için Medine çevresinde bulunan Bedevilerden⁷⁴⁸ kendisiyle birlikte sefere çıkmalarını istemiştir. Resûlullah'ın (s.a.) bu çağrısına *“Bedevîlerin (Umre yapmak için Mekke'ye gitmek için çıkılan seferden) geri bırakılanları sana, “Bizi mallarımız ve ailelerimiz alıkoydu; Allah'tan bizim için af dile” diyecekler. Onlar kalplerinde olmayanı dilleriyle söylerler. De ki: “Allah sizin bir zarara uğramanızı dilerse yahut bir yarar elde etmenizi dilerse, ona karşı kimin bir şeye gücü yeter? Hayır, Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”*⁷⁴⁹ âyetinde dile getirilen mazeretleri ileri sürerek olumlu cevap vermemişlerdir. *“(Umre yapmak için Mekke'ye gitmek için çıkılan seferden) geri kalan Ey Bedeviler!) Siz aslında, Peygamberin ve inananların bir daha ailelerine geri dönmeyeceklerini sanmıştınız. Bu, sizin gönüllerinize güzel gösterildi de kötü zanda bulduğunuz ve helaki hak eden bir kavim (Bedevilerden münafıklar) oldunuz.”*⁷⁵⁰ âyeti ise onların sefere çıkmamalarının gerçek nedenini bildirmiş,⁷⁵¹ *“(Münafık Bedevilerden) kim Allah'a ve Peygambere inanmazsa bilsin ki, şüphesiz biz, inkârcular için alevli bir ateş hazırladık. Göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'ındır. O, dilediğini bağışlar, dilediğine ceza verir. Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”*⁷⁵² âyetleriyle de münafık bedevilerin Resûlullah'ın (s.a.) çağrısına icabet etmemelerinin uhrevi cezası hatırlatılmış ve bu yaptıklarından ötürü Allah'a tövbe etmeye

⁷⁴⁷ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XXI, 310-319.

⁷⁴⁸ Taberî'ye göre bu bedeviler Cüheyne ve Müzeyne kabileleridir. Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XXI, 257.

⁷⁴⁹ Fetih, 48/11.

⁷⁵⁰ Fetih, 48/12.

⁷⁵¹ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, III, 304; XXI, 257-259.

⁷⁵² Fetih, 48/13-14.

teşvik edilmişlerdir.⁷⁵³ “İnsanların ellerini sizden çekmiştir. (Allah böyle yaptı) ki, bunlar mü'minler için bir delil olsun, sizi de doğru bir yola iletsin.”⁷⁵⁴ âyeti de umre yapmak üzere yola çıkan müminlerin Medine’de kalan yakınlarına Yahudi ve müşriklerin zarar verme düşünceleri Allah’ın hıfzı ile neticesiz kaldığını bildirmektedir.⁷⁵⁵

Hudeybiye seferi öncesi Allah’ın müminlere ihsan ettiği nimetlerden birisi de “İnsanların ellerini sizden (Rıdvan biatına katılanlardan) çekmiştir. (Allah böyle yaptı) ki, bunlar müminler için bir delil olsun, sizi de doğru bir yola iletsin.”⁷⁵⁶ âyetinde ifade edildiği üzere Müslümanların hem geride kalan yakınlarının hem de sefere katılanların ciddi bir olumsuzlukla karşılaşmamış olmalarıdır. Bu âyette müminlerin üzerinden elleri çekilenlerin kimlerin olduğuna dair farklı yorumlar söz konusudur. Bazılarına göre müminlerden elleri çekilenler Mekke müşrikleridir. Taberî’ye göre ise müminlerin üzerinden elleri çekilenler Müslümanların Medine’de bulunan yakınlarına zarar vermek isteyen Yahudilerdir. Taberî, bu görüşü tercih etmesinin nedenini ise şu şekilde açıklamaktadır: Bu âyetten sonra gelen “O, Mekke'nin göbeğinde, sizi onlara karşı üstün kıldıktan sonra, onların ellerini sizden, sizin ellerinizi onlardan çekendir. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görmektedir.”⁷⁵⁷ âyetinde Hudeybiye’de Mekke müşriklerinin ellerini Müslümanlardan çektiği bildirilmekte, diğer âyette ise kimin elini çektiği belirtilmemektedir.⁷⁵⁸ Konuyla ilgili olarak Vâkıdî’nin eserinde yer verdiği rivayete göre ise âyette müminlerden elleri çekilenler Hudeybiye’de Resûlullah’a (s.a.) zarar vermek için etrafında dolaşan Mekke müşriklerinin esir edilerek zararlarından emin olunması kastedilmektedir.⁷⁵⁹

b. Sefere Çıkış ve Anlaşma Öncesi Diplomatik Temaslar

⁷⁵³ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXI, 243-244, 260-261. Hudeybiye’de Rıdvan biatına kaç kişinin katıldığına dair farklı rivayetler söz konusudur. Bazı rivayetlere göre bin on dört kişi, bazı rivayetlere göre, bin üç yüz kişi, bazı rivayetlere göre bin beş yüz kişi, bazı rivayetlere göre bin beş yüz yirmi beş kişidir. Sefere katılanların üç yüzünü süvariler oluşturmaktaydı. Taberî’i bu konuda bir tercihte bulunmamıştır. Hudeybiye bir kuyunun adıdır. Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXI, 243, 276-278, 296. Buhârî’nin üç farklı rivayetinden ilkinde göre Hudeybiye’ye katılanların sayısı bin dört yüz kişi veya daha fazlaydı. İkinci bir rivayetine göre bin on dört kişi, üçüncü rivayetine göre ise bin üç yüz kişidir. Buhârî, *Kitâbu’l-Meğâzî*, 35.

⁷⁵⁴ Fetih, 48/20.

⁷⁵⁵ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXI, 282-283.

⁷⁵⁶ Fetih, 48/20.

⁷⁵⁷ Fetih, 48/24.

⁷⁵⁸ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXI, 282-283.

⁷⁵⁹ Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 621.

Müslümanlar, Zülhuleyfe'ye gelince kurbanlıklarına gerdanlıklarını takarak umre için ihrama girmişlerdir. Resûlullah, (s.a.) Kureyş hakkında bilgi toplaması için Huzâa kabilesinden Bişr b. Süfyân'ı gözcü olarak görevlendirmiş, Müslümanlar, Usfân'a yakın Ğadîr'il-Eşdâd bölgesindeyken geri dönen Bişr b. Süfyân, Kureyş'in Resûlullah'ın (s.a.) gelişinden haberdar olduğunu, Ehâbişlerle birlikte kaplan derisinden yapılmış elbiselerini giydiklerini, sağmal develer ve yavrularıyla birlikte Zîtuvâ'ya geldiklerini, Müslümanları Mekke'ye sokmamaya kararlı olduklarını haber vermiştir. Ayrıca Halid b. Velid komutasındaki öncü süvari birliğinin Kürâ' el-Ğamîm'de bulunduğunu bildirmiştir. Resûlullah (s.a.) Kureyş'in bu tavrı üzerine "Kureyş kendine yazık etti. Zaten savaşlar onları yorgun düşürdü. Keşke benimle diğer Araplar arasında tarafsız kalsalardı. Bu onlar için daha iyi olurdu. Çünkü diğer Arap kabilelerinin bizi mağlup etmesi onların istediği bir şey. Onlar değil de biz galip gelirsek onlar gruplar halinde İslâm'a girerler." demiştir. Kureyş'in olumsuz tavrı üzerine Resûlullah, (s.a.) Hırâş b. Ümeyye el-Huzâî'yi "Sağleb" isimli devesine bindirerek amaçlarının Kâbe'yi ziyaret etmek olduğunu, savaşma düşüncelerinin olmadığını Kureyş ileri gelenlerine iletmesi için Mekke'ye göndermiştir. Mekkeliler, diplomatik teammüllere aykırı olarak Resûlullah'ın (s.a.) devesini kesmişler ve Hırâş b. Ümeyye el-Huzâî'yi de öldürmek istemişler, Ehâbişler elçinin öldürülmesine engel olarak Resûlullah'ın (s.a.) yanına dönünceye kadar onu korumuşlardır.⁷⁶⁰

Mekke müşriklerinin olumsuz tavırları üzerine Resûlullah (s.a.) ashabıyla istişare etmiş, kendisi "Bulduğumuz yöne doğru ilerleyip bizi Kâbe'ye girmekten alıkoyanlarla savaşalım mı, yoksa Kureyş'e yardım için gelenleri gerimizde bırakıp onların çoluk çocuklarının üzerine mi yürüyelim? Bu takdirde eğer bizi takip edecek olurlarsa Allah'ın koparacağı boyunlar bizi takip etmiş olur. Eğer oturlarsa yağmalanmış ve tasalanmış olarak otururlar." diyerek düşüncesini belirtmiştir. Hz. Ebû Bekir, kendilerinin savaşmak için gelmediklerini, Kâbe'yi ziyaret etmelerine engel olunması halinde onlarla savaşmaktan çekinmeyeceklerini belirtmiştir. Resûlullah'ın (s.a.) kendileriyle istişare ettiği sahabilerden birçoğu Hz. Ebû Bekir'in söylediklerine benzer şeyle söyleyince Resûlullah (s.a.) yolculuğuna devam etmiştir. Resûlullah'ın (s.a.) ashabıyla yaptığı bu istişareler hakkında Ebû Hureyre, "Resûlullah (s.a.) kadar ashabıyla istişare eden bir kimse görmedim." demiştir. Yolculuk devam ederken Resûlullah, (s.a.) Halid b. Velid

⁷⁶⁰ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XXI, 303-304.

komutasındaki Kureyş süvarilerinin öncü birliğinin Ğâmîm’de bulunduğunu, sağ tarafa yönelmelerini emretmiştir. Müslümanların varlığını çıkardıkları tozdan fark eden Halid b. Velid, Kureyş’i uyarmak için oradan ayrılmıştır. Resûlullah, yolculuğuna devam ederken inmekte oldukları bir tepede bineği Kusvâ, dizleri üzerine çökmüş, tüm çabalara rağmen yerinden kaldıramamışlardır. Bu durum karşısında Resûlullah (s.a.) “Filin gitmesine engel olan Kusvâ’nın da girmesine engel oldu.” demiştir. Ayağa kalkan deve geri dönerek Hudeybiye’ye yakın az bir suyun olduğu yerde durmuştur. Kısa sürede bu su bitince durum Resûlullah’a (s.a.) bildirilmiş, Resûlullah, (s.a.) sadağından bir ok çıkararak suyun içine konulmasını emretmiştir. Kuyudan çıkan suyla bütün Müslümanlar su ihtiyaçlarını gidererek Resûlullah’ın (s.a.) bir mucizesine şahitlik etmişlerdir.⁷⁶¹ Bu esnada Büdeyl b. Verkâ el-Huzâi –onlar Tihâme’de Resûlullah’ın (s.a.) sırlarını taşıyan kimselerdi- Resûlullah’a (s.a.) gelerek Ka’b b. Lüey ve Âmir b. Lüey’in beraberlerinde kadınları ve çocuklarıyla birlikte kendilerinin Kâbe’yi ziyaret etmelerine engel olmak için savaş hazırlığı içinde oldukları haberini ulaştırdı. Resûlullah, (s.a.) umre yapmak üzere geldiklerini, amaçlarının savaş olmadığını, Kureyş’in savaşlar nedeniyle yorgun düştüğünü, arzu ederlerse belli bir süreliğine anlaşma yapabileceklerini, bu süre zarfında onlarla savaş yapmayacaklarını, Kureyş’in bu anlaşma gereği kendileriyle diğer kabileler arasındaki ilişkilere karışmaması gerektiğini, kendilerinin diğer kabilelere karşı galip geldikleri takdirde Kureyş’in dilerse Müslümanlara itaat edebileceğini, kendileri mağlup olursa Müslümanlarla savaşmak zorunda kalmayarak eski güçlerine kavuşabileceklerini, anlaşma teklifini kabul etmedikleri ve diğer Araplara karşı yapacağı şeylere karşı geldikleri takdirde onlarla sonuna kadar savaşacaklarını Büdeyl’den Kureyş’e iletmesini istedi. Büdeyl, Kureyş’e gelerek Resûlullah’ın (s.a.) yanından geldiğini isterlerse onun mesajını kendilerine iletmek istediğini söyledi. Kureyş ileri gelenlerinden birisi “Onunla ilgili bize bir şey söylemene gerek yok.” diye tepki gösterince basiretli birisi Resûlullah’ın (s.a.) mesajını kendilerine aktarmasını söyledi. Büdeyl, Resûlullah’ın (s.a.) mesajlarını Kureyş’e ilettili. Resûlullah’ın (s.a.) teklifini dinleyenlerden Urve b. Mesud es-Sekafi, Kureyş’ten kendisine güvenip güvenmediklerini sordu. Aldığı olumlu cevap üzerine Kureyş’ e “Muhammed, size kabul edilebilecek bir teklifte bulunuyor. Onunla bunları konuşmam için bana müsaade edin.” dedi. Bunun üzerine Kureyş, Resûlullah

⁷⁶¹ Hudeybiye seferinde Resûlullah’ın elinden gerçekleşen bu mucizeye Buhârî de eserinde yer vermiştir. Buhârî, Kitâbu’l-Meğâzî, 35.

(s.a.) ile görüşmek üzere Urve b. Mesud'u görevlendirdi. Resûlullah, (s.a.) yanına gelen Urve'ye Büdeyl'e söylediği şeylerin benzerini söyledi. Resûlullah'ın (s.a.) kararlılığını gören Urve, Resûlullah'a (s.a.) "Senin bu tavrın kavminin kökünü kazıman anlamına geliyor. Senden önce Araplardan her hangi bir kimsenin kavmini yok ettiğini duydun mu? Şartlar sizin aleyhinize gelişmeyeceğinden emin misin? Sizler farklı gruplardan oluşuyorsunuz. İçinizden bazılarınızın sizi terk edebileceklerini görüyorum." dedi. Urve'nin bu sözlerine Ebû Bekir ağır sözlerle yanıt vermiş, Urve ise Ebû Bekir'e karşılığını ödeyemeyeceği bir iyiliğinden dolayı mukabelede bulunmayacağını söylemiştir.⁷⁶²

Bu görüşme esnasında Resûlullah'a ashabının gösterdiği saygı ve ta'zim Urve'nin dikkatinden kaçmamış, o, sahabenin Resûlullah'a (s.a.) olan saygı ve ta'zimini Mekkelilere şu şekilde tasvir etmiştir. "Ben daha önce Kayser, Kisrâ ve Necâsî gibi hükümdarların huzuruna elçi olarak çıktım. Muhammed'in (s.a.) arkadaşlarının ona gösterdiği saygı, bu hükümdarlara gösterilen saygının çok fevkinde. Muhammed'in (s.a.) tükürüğünü bile zayi etmiyorlar. Onun tükürüğünü yüzlerine ve vücutlarına sürüyorlar. Bir şey emrettiği zaman anında gereğini yerine getiriyorlar. Abdest aldığı zaman abdest suyu için neredeyse birbirlerine zarar verecekler. Onun yanında konuştukları zaman seslerini alçaltıyorlar. Saygılarından ötürü onun yüzüne bakmaktan çekiniyorlar."⁷⁶³

Kavminin yanına dönen Urve, Muhammed'in (s.a.) kendilerine güzel bir anlaşma teklifinde bulunduğunu, onun bu teklifini kabul etmelerini önerdi. Urve'nin bu teklifi üzerine Kinâne'den birisi⁷⁶⁴ kendisinin de Muhammed'in (s.a.) yanına gideceğini söyledi. Kinânelinin geldiğini gören Resûlullah, (s.a.) gelen kimsenin kavminin kurbanlıklara saygı gösterdiğini, kurbanlıkları ona doğru salıvermelerini istedi. Müslümanlar, Kinâneliyi telbiye ile karşıladılar. Bu durumu gören Kinâneli "Bunları Beyt'i ziyaret etmekten men etmek doğru olmaz." demiş, kavminin yanına dönünce de "Ben işaretlenmiş ve gerdanlıkları takılmış kurbanlıklar gördüm. Bunların Kâbe'yi tavaf

⁷⁶² Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XXI, 296-298; III, 664-665. Vâkıdî'nin rivayetine göre ise Resûlullah sadece savaş hakkında ashabıyla yoğun bir şekilde istişare ediyordu. Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 580-581. Urve b. Mes'ud, bir diyeti ödeyebilmek için birileri ona bir hisse verirken Ebû Bekir ona on hisse vermişti. Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 581.

⁷⁶³ XXI, 299.

⁷⁶⁴ Vâkıdî'nin rivayetine göre Kureyş'in gönderdiği bu elçinin adı el-Huleys b. Alkame'dir. Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 599-600.

etmelerini engellemeyi doğru bulmuyorum.” demiştir.⁷⁶⁵ Kinâneli elçinin dönmesinden sonra Kureyş’ten Mikrez b. Hafs, Resûlullah’la (s.a.) kendisinin de görüşeceğini söyleyerek Resûlullah’ın (s.a.) yanına gitmiştir. Mikrez b. Hafs’ı gören Resûlullah, (s.a.) onun günahkâr birisi olduğunu ifade etmiştir.⁷⁶⁶

c. Rıdvan Biati

Mekke müşrikleriyle diplomatik temaslarını sürdüren Resûlullah (s.a.) bu defa elçi olarak Hz. Ömer’i göndermek istemiş, Hz. Ömer, Kureyş’e olan düşmanlığı ve sertliğinin sorun oluşturabileceğini, kabilesinden başka kendisini himaye edecek kimse bulunmadığını, bundan ötürü Hz. Osman’ı elçi olarak göndermesini teklif etmiştir. Hz. Ömer’in bu teklifi üzerine Resûlullah, (s.a.) Hz. Osman’ı geliş amaçlarını haber vermesi için Ebû Süfyân ve Mekke önde gelenlerine elçi olarak göndermiştir. Mekke’ye yaklaşan Hz. Osman, Ebân b. Sâid b. Âs himayesinde Resûlullah’ın (s.a.) mesajını Kureyş’e iletmiştir. Kureyşliler, Hz. Osman’a dilerse Kâbe’yi ziyaret edebileceğini söylemelerine rağmen o, Kâbe’yi ancak Resûlullah (s.a.) ile birlikte tavaf edebileceğini söyleyerek müşriklerin bu teklifini reddetmiştir. Bunun üzerine Kureyş, Hz. Osman’ı hapsedmiştir. Mekkelilerin Hz. Osman’ı hapsedmeleri Hz. Osman’ın öldürüldüğü şeklinde ulaşıncı Resûlullah, (s.a.) Hudeybiye’de Müslümanların geri dönmek üzere biat etmeye çağırıştır. Resûlullah’ın (s.a.) Müslümanları biata çağırması üzerine Ruhu’l-Kudüs de gelmiştir. Hudeybiye seferine katılanlardan Ced b. Kays dışında bütün Müslümanlar Semüre ağacının altında Resûlullah’a (s.a.) biat etmişlerdir. Resûlullah’a (s.a.) ilk biat eden Benî Seleme’den Ebû Sinan b. Vehb olmuştur. “*Şüphesiz Allah, ağaç altında sana biat ederlerken inananlardan hoşnut olmuştur. Gönüllerinde olanı bilmiş (sana biat ederlerken niyetlerindeki samimiyeti ve vefalarını), onlara huzur, güven duygusu vermiş ve onlara yakın bir fetih (Hayber’in fethini) ve elde edecekleri birçok ganimetler nasip etmiştir. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.*”⁷⁶⁷ âyeti Hudeybiye’de yapılan biat üzerine nazil olarak bu biatı gerçekleştirenlerin rıza makamına eriştiklerini müjdelemiştir. Rıdvan biatından sonra Hz. Osman’ın öldürülmediğinin anlaşılması

⁷⁶⁵ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXI, 299-300. Hudeybiye’de kurbanlıkların aklıktan tüylerini yemeleri ve yavrularına özlemlerini dillendirmeleri, Müslümanların uzun bir süredir beklemelerinden ötürü kirlenip bitlenmeleri Huleys b. Alkame’yi çok etkilenmiştir. Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 599-600.

⁷⁶⁶ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXI, 300.

⁷⁶⁷ Fetih, 48/18-19.

üzerine herhangi olay olmamıştır.⁷⁶⁸ “Sana (Hudeybiye’de düşmanla karşılaştıkları takdirde gerisin geriye dönmeyeceklerine dair) biat edenler ancak Allah’a biat etmiş olurlar. Allah’ın eli onların ellerinin üzerindedir. Verdiği sözden dönen kendi aleyhine dönmüş olur. Allah’a verdiği sözü yerine getirene, Allah büyük bir mükâfat verecektir.”⁷⁶⁹ âyeti de Hudeybiye’de Resûlullah’a (s.a.) biat edenlerin yaptıkları şeyin Allah nezdindeki yerini bildirmektedir.⁷⁷⁰

Mekke müşrikleri Hudeybiye’de bulunan Müslümanlara ansızın saldırmak için kırk elli kişiden oluşan bir askeri birlik gönderdiler. Bunların amacı Müslümanların dikkatsizliğinden yararlanarak onları öldürmekti. Kureyş’in gönderdiği bu askeri grup yakalanarak esir edilmişler, Resûlullah (s.a.) bunları öldürtmeyip serbest bırakmıştır. “O, Mekke’nin göbeğinde, sizi onlara karşı üstün kıldıktan sonra, onların ellerini sizden, sizin ellerinizi onlardan çekendir. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görmektedir.”⁷⁷¹ âyeti bu hadise üzerine nazil olmuştur. Mekke müşrikleri şayet Hudeybiye’de Müslümanlarla savaşmış olsalardı “İnkâr edenler (Kureyş kâfirleri) sizinle (Hudeybiye’ye katılanlarla) savaşsalar, arkalarını dönüp kaçarlar, sonra da ne bir dost, ne de bir yardımcı bulabilirlerdi. Allah’ın öteden beri işleyip duran kanunu (budur). Allah’ın kanununda asla bir değişiklik bulamazsın.”⁷⁷² âyetinde belirtilen akıbetle karşılaşacakları bildirilmiştir.⁷⁷³

⁷⁶⁸ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXI, 272-278.

⁷⁶⁹ Fetih, 48/10.

⁷⁷⁰ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXI, 254. Resûlullah’ın ashabı Resûlullah’a ölüm üzerine biat etmiş, Resûlullah ise onlara “Gücünüz yettiği kadarına biat edin.” demiştir. Altında biat yapılan ağaç, Mekke tarafındaki bir yol üzerinde bulunuyordu. Hz. Ömer, bu ağacın bulunduğu yere ağaç yok olduktan sonra uğramış ve ağacın yerinin neresi olduğunu sormuş, insanlar onun yeri hakkında ihtilaf etmişlerdir. Hz. Ömer, ağacın yeri hakkında çok fazla ihtilafın olduğunu görünce “Bu iş, tekellüfî bir iş, yürüyün.” demiştir. Bu ağacın nasıl yok olduğuna dair kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXI, 275.

⁷⁷¹ Fetih, 48/24.

⁷⁷² Fetih, 48/22-23.

⁷⁷³ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXI, 287-291. Bu konuyla ilgili rivayetlerde şu detaylar da yer almaktadır: Resûlullah, Mekke heyetiyle Hudeybiye anlaşmasını yaptığı esnada müşriklerden silahlı otuz kişi Müslümanlara karşı saldırdığına geçmişler, Resûlullah’ın onlara beddua etmesi üzerine gözleri göremez olmuş, Müslümanlar da onları esir almışlardır. Resûlullah, esirlere herhangi bir kimsenin emânını alıp almadıklarını sormuş, almadıklarını söyleyince onları serbest bırakmıştır. Bu hadise üzerine “O, Mekke’nin göbeğinde, sizi onlara karşı üstün kıldıktan sonra, onların ellerini sizden, sizin ellerinizi onlardan çekendir. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görmektedir.” (Fetih 48/24). âyeti nazil olmuştur. Mekke’nin göbeği Hudeybiye’dir. Resûlullah’ın ashabından Züneym isimli birisi Hudeybiye’de bir tepeye çıkınca müşrikler attıkları okla onu öldürmüşler, bunun üzerine Resûlullah müşrikleri yakalamaları için bir süvari birliği göndermiştir. Bu süvari birliği on iki kişiden oluşan müşrikleri yakalayıp Resûlullah’a getirmişler, Nebî, onlara anlaşmalarının veya emânlarının olup olmadığını sormuş, onlar da olmadığını söyleyince Nebî onları serbest bırakmıştır. Bu hadise hakkında “O, Mekke’nin göbeğinde, sizi

d. Hudeybiye Barış Anlaşması

Müslümanların kararlılığını karşısında Mekke müşrikleri Süheyl b. Amr'ı elçi olarak gönderdiler. Süheyl'in gelmesi üzerine Resûlullah, (s.a.) "Allah işinizi kolaylaştırdı." demiştir. Süheyl'in anlaşma teklif etmesi üzerine Resûlullah, (s.a.) Hz. Ali'yi anlaşmayı yazmakla görevlendirmiş ve anlaşmaya "bismillâhirrahmânirrahîm" ifadesini yazarak başlamasını emretmiştir. Süheyl, "Rahmân" da neymiş, onun ne olduğunu bilmiyorum diyerek anlaşmanın bu ifadeyle başlamasına itiraz etmiş ve anlaşmanın Cahiliye'de olduğu gibi "Allah'ın ismiyle" başlanmasını istemiştir. Müslümanlar bu konuda taviz vermek istemeseler de Resûlullah, (s.a.) Süheyl'in bu isteğini kabul ederek anlaşmaya "Allah'ın adıyla" başlanmasını emretmiştir. Daha sonra Resûlullah "Anlaşmanın taraflarından birisi Allah'ın Resûlü Muhammed'dir." ibaresinin yazılmasını emretmiş, Süheyl buna da "Biz senin Allah'ın Resûlü olduğunu bilseydik seninle savaşmaz ve seni Beyt'i tavaf etmekten men etmezdik." diyerek itiraz etmiştir. Resûlullah (s.a.) "Allah'a yemin olsun ki siz beni yalanlasanız da ben Allah'ın Resûlü'yüm." diyerek anlaşmanın başlangıcının Süheyl'in istediği gibi Muhammed b. Abdullah şeklinde yazılmasını emretmiştir. Resûlullah'ın Kureyş'in bu taleplerini yerine getirmesinin nedeni "Kureyş, Allah'ın haremindedir ta'zim ettikleri şeylerden ötürü ne isterlerse istediklerini onlara vereceğim." demesinden dolayı olmuştur.⁷⁷⁴ Mekke müşriklerinin anlaşma esnasındaki bu tutumu "*(Ey Muhammed!) Böylece seni, kendilerinden önce nice ümmetlerin geçmiş olduğu bir ümmete gönderdik ki, onlar Rahmân'ı inkâr ederken sana vahyettiğimizi kendilerine okuyasın. De ki: "O, benim*

onlara karşı üstün kıldıktan sonra, onların ellerini sizden, sizin ellerinizi onlardan çekendir. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görmektedir." âyeti nazil olmuştur. Mekke'den seksen kişilik bir grup Resûlullah ve ashabına Ten'im dağında sabah namazını kılariken saldırılarına üzerine Resûlullah bunları yakalayıp serbest bırakmıştır. "O, Mekke'nin göbeğinde, sizi onlara karşı üstün kıldıktan sonra, onların ellerini sizden, sizin ellerinizi onlardan çekendir. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görmektedir." (Fetih 48/24). âyeti bu hadise hakkında nazil olmuştur. Taberî'ye göre ise Hudeybiye'de müşrikler Resûlullah'ın ashabının dikkatsizliğinden faydalanarak onları öldürmek istemişler, Resûlullah'ın gönderdiği görevliler onları esir alıp getirdikten sonra Resûlullah bu müşrikleri karşılıksız olarak serbest bırakmıştır. "O, Mekke'nin göbeğinde, sizi onlara karşı üstün kıldıktan sonra, onların ellerini sizden, sizin ellerinizi onlardan çekendir. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görmektedir." âyeti bu hadise hakkında nazil olmuştur. Konuyla ilgili diğer bir rivayete göre ise bu âyet Hudeybiye anlaşmasının Müslümanların aleyhine gibi görünen maddelerden birisi olan Mekke'de Müslüman olup Medine'ye gelenlerin iade edilmesi ile ilgilidir. Ebû Basîr ve arkadaşlarının oluşturduğu tehdit üzerine Mekkelilerin talebi üzerine bu madde kaldırılmış, bunun üzerine de "O, Mekke'nin göbeğinde, sizi onlara karşı üstün kıldıktan sonra, onların ellerini sizden, sizin ellerinizi onlardan çekendir. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görmektedir." âyeti nazil olmuştur. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XXI, 288-304.

⁷⁷⁴ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XXI, 300.

Rabbimdir. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Ben yalnız O'na tevekkül ettim, dönüşüm de yalnız O'nadır."⁷⁷⁵ âyetinde dile getirilerek Kureyş'in bu tavrı kınanmıştır.⁷⁷⁶

Mekke müşriklerinin Resûlullah'ın (s.a.) risâletine anlaşma metnine bile yazılmasına tahammül edemeyecek kadar taassup içinde olmaları, anlaşmaya "bismillâhirrahmânirrahîm" cümlesini yazdırmamaları, Müslümanların Kâbe'yi ziyaret etmelerine engel olmaları, ayrıca Müslümanların o şartlarda aleyhlerine gibi gözükten anlaşmayı kabullenmelerinin nedenleri "*Hani inkâr edenler kalplerine taassubu, cahiliye taassubunu yerleştirmişlerdi. Allah ise, Peygamberine ve inananlara huzur ve güvenini indirmiş ve onların takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) sözünü tutmalarını sağlamıştı. Zâten onlar buna lâayık ve ehil idiler. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir.*"⁷⁷⁷ âyetinde veciz bir şekilde ifade edilmektedir.⁷⁷⁸

Hudeybiye anlaşması öncesi Mekke heyetinin anlaşma metninin yazılması esnasında Resûlullah'ın (s.a.) risâleti hakkındaki olumsuz tutumları hakkında nazil olduğu nakledilen "*(Ey Muhammed!) Böylece seni, kendilerinden önce nice ümmetlerin geçmiş olduğu bir ümmete gönderdik ki, onlar Rahmân'ı inkâr ederken sana vahyettiğimizi kendilerine okuyasın. De ki: "O, benim Rabbimdir. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Ben yalnız O'na tevekkül ettim, dönüşüm de yalnız O'nadır.*"⁷⁷⁹ âyetin sebebi nüzûlü hakkında Katâde ve Mücâhid'in rivayetlerine yer veren Taberî, âyetin sebebi nüzûlü hakkında herhangi bir yorumda bulunmamış, âyeti genel bir şekilde yorumlamıştır.⁷⁸⁰ Taberî'nin aksine Vâkıdî ise "*De ki: "(Rabbinizi) ister Allah diye çağırın, ister Rahman diye çağırın. Hangisiyle çağırırsanız çağırın, nihayet en güzel isimler O'nundur.*"⁷⁸¹ âyetinin Mekke elçisinin "Rahmân" ifadesini yazmayı reddetmesi üzerine nazil olduğunu nakletmiştir. Taberî ise bu âyeti şu şekilde yorumlamıştır: Ey Muhammed, ister Allah diye çağırın, ister Rahman diye çağırın. Hangisiyle çağırırsanız

⁷⁷⁵ Ra'd, 13/30.

⁷⁷⁶ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XIII, 530-531; XXI, 288-300.

⁷⁷⁷ Fetih, 48/26. Taberî'ye göre bu ayetteki cahiliye taassubu Süheyl b. Amr'ın Hudeybiye anlaşması yapılırken bismillâhirrahmânirrahîm ve Muhammed'ün-Resulullah ibarelerini yazmayı reddetmesi ve Müslümanların Kâbe'yi ziyaret etmelerine engel olmalarıdır. Ebû Hureyre'nin rivayetine göre ise Cahiliye taassubundan maksat müşriklerin Hudeybiye anlaşması yapıldığı gün büyüklükten Allah ve Resûlünü inkâr etmeleridir. Müşriklerin bu tavrına karşı Allah, Resûlullah ve müminlere sabır, itminan ve vakar duygusu indirerek müşriklerin cahiliye taassubundan korumuştur. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XXI, 307-310.

⁷⁷⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XXI, 301-304.

⁷⁷⁹ Ra'd, 13/30.

⁷⁸⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XIII, 530-531.

⁷⁸¹ İsrâ, 17/110.

çağırın, nihayet en güzel isimler O'nundur! Namazda Kur'ân tilavet ederken, dua ederken ve Allah'ı zikrederken sesini yükseltme ki müşrikler sana eziyet etmesinler. Bütün bütün de sesini kısma ki arkadaşların seni işitebilsin. Bu ikisinin arasında bir yol tutarak hem müşrikler sana eziyet etmesin hem de arkadaşların seni duyabilsin. Şayet müfessirlerin icmâsına muhalefet etmeyecek olsaydım bu âyeti şöyle yorumlardım: "Gündüz namazlarını kılarken yüksek sesle okuma, gece namazlarını kılarken de gizli okuma. Sana yüksek sesle okumanı emrettiğimiz gece namazlarında yüksek sesle oku, gizli olarak okumanı emrettiğimiz gündüz namazlarında ise gizli oku, hem gece namazlarını hem de gündüz namazlarını aynı şekilde kılma."⁷⁸² Buhârî'nin rivayetine göre bu âyet Resûlullah'ın (s.a.) ashabına namaz kıldırırken sesini yükselterek Kur'ân okuması üzerine müşriklerin Kur'ân'a, Allah'a ve diğer dini değerlere küfretmeleri üzerine bu konuda nasıl davranılması gerektiğini bildirmek üzere nazil olmuştur.⁷⁸³

Bu ifadelerin yazılmasından sonra Resûlullah, (s.a.) Mekke heyetinden Kâbe'yi ziyaret etmelerine engel olmamalarını istemiştir. Süheyl, Resûlullah'ın (s.a.) bu talebini Arapların kendilerini ayıplamalarından korktuğu için kabul etmemiş ve bir sonraki yıl Kâbe'yi ziyaret etmelerinin mümkün olabileceğini söylemiştir. Kureyş ile Resûlullah (s.a.) arasında gerçekleşen Hudeybiye barış anlaşması şu maddelerden oluşmuştur: Mekkelilerle yapılan anlaşma gereği Müslümanlar bir sonraki yıl aynı ayda Mekke'ye gelerek umre yapabilecekler, yanlarında yolculuk silahları dışında silah bulunmayacak, Mekke'de ikamet edenler Mekke'den ayrılacaklardır. Anlaşma gereği Müslümanların o yıl Kâbe'yi ziyaret etmeden geri dönmelerinden dolayı Kureyş bunun gururunu yaşamıştır. Hicretin yedinci yılında Hayber'in fethinden sonra Müslümanlar Hudeybiye anlaşması gereği umre için Mekke'ye gelmişlerdir. Mekkeliler, Müslümanların bu ziyaretinden memnun kalmayarak Mekke dışına çıkmışlardır. Müslümanlar üç gün süreyle Mekke'de kalarak umre ibadetlerini yerine getirmişlerdir. "*Haram ay, haram aya karşılıktır. Hüretler (saygı gösterilmesi gereken şeyler) kısas kuralına tabidir.*"⁷⁸⁴ âyeti müşriklerin Müslümanların umre yapmalarına engel olmalarına karşılık bir yıl sonra umre yapmalarının onlara bir misilleme olduğunu ifade etmiştir.⁷⁸⁵

⁷⁸² Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XV, 135-136.

⁷⁸³ Buhârî, *Kitâbu't-Tefsîr*, 17/14.

⁷⁸⁴ Bakara, 2/194.

⁷⁸⁵ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XXI, 300. III, 304-307. Taberî'ye göre Allah bu âyette Zilkâde ayını haram ay olarak nitelendirmiştir. Cahiliyede bu ay haram ay olarak kabul ediliyordu. Bu ayda

Anlaşmanın diğer maddeleri şu şekilde belirlenmiştir: Bu anlaşma gizli veya açık bir şekilde ihlal edilmeyecektir. Medine'den Mekke'ye Müslümanlardan her kim hac, umre veya ticaret için giderse can ve mal güvenliği sağlanacaktır. Mekkeliler de Şam veya Mısır'a ticaret yapmak için gitmek ister de Medine'ye uğrarsa can ve mal güvenliği sağlanacaktır. Kureyş'ten her hangi bir kimse Resûlullah'a (s.a.) gelirse geri iade edilecek, Medine'den her hangi bir kimse Mekke'ye giderse geri iade edilmeyecektir. Bu maddenin Müslümanlara çok ağır gelmesi üzerine Resûlullah (s.a.) "Bizden her kim onlara giderse Allah'ın rahmetinden uzak olsun. Onlardan her kim de bize gelirse o kişiyi iade edeceğiz. Allah, geri göndereceğimiz kişinin kalbinde olanı bilir, onun için bir çıkış yolu halk eder." demiştir.⁷⁸⁶

Anlaşma esnasında Mekke'den kaçan Ebû Cendel b. Süheyl b. Amr ayakları bağlı bir şekilde Müslümanlara sığınmış, Süheyl, anlaşma gereği Ebû Cendel'in kendilerine geri verilmesini istemiştir. Resûlullah'ın (s.a.) bütün ısrarına ve Mekke heyetindeki Mikrez'in de olumlu yaklaşımına rağmen Süheyl, Ebû Cendel konusunda taviz vermemiştir. Bunun üzerine Ebû Cendel "Ey müminler! Ben Müslüman olarak size sığınmışken beni müşriklere geri mi iade edeceksiniz? Başıma gelenleri görmüyor musunuz?" diye sitem etmiştir.

e. Anlaşmaya Tepkiler ve Anlaşmanın Sonuçları

Anlaşmanın Mekke müşrikleri lehine olan maddelerinden rahatsızlık duyan Hz. Ömer, Ebû Cendel olayının da etkisiyle "Biz hak din üzere, düşmanlarımız batıl bir din üzereler değil mi? diyerek daha önce hiç yapmadığı bir şekilde Resûlullah'a (s.a.) tepki göstermiştir. Resûlullah'ın (s.a.) hak din üzere olduklarını söylemesine rağmen tepkisini sürdüren Hz. Ömer bu defa "O halde niçin bu zillete katlanıyoruz?" demiş, Resûlullah da (s.a.) Ömer'e cevaben "Ben Allah'ın Resûlü'yüm. Ben Allah'a isyan etmiş de değilim. Allah benim yardımcımdır." demiştir. Hz. Ömer bu defa da "Kâbe'yi ziyaret edeceğimizi sen bize söylemedin mi?" diye sormuş, Resûlullah,(s.a.) "Ben, Kâbe'yi ziyaret edeceğimizi söyledim. Bu yıl ziyaret edeceğimizi söylemedim. Yakın bir zamanda Kâbe'yi ziyaret edeceksiniz." demiştir. Tepkisi dinmeyen Hz. Ömer, daha sonra Hz. Ebû

bir kimse babasının veya oğlunun katiliyle karşılaşsa onu öldürmezdi. Bu ayda savaşmadıkları için ona bu ismi vermişlerdir. Katâde ve Rebî'nin rivayetlerine göre anlaşma şartlarından birisi Mekkeliler'den hiç kimse şehri terk etmeyecekti. Taberî, *Câmi' u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, III, 306-309.

⁷⁸⁶ Taberî, *Câmi' u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XXI, 294-295.

Bekir'in yanına giderek ona da aynı şekilde "Bu gerçekten Allah'ın Resûlü değil mi? Bizler hak din üzere, düşmanlarımız batıl bir din üzereler değil mi? diyerek tepkisini sürdürmüştür. Hz. Ebû Bekir'in Resûlullah'ın (s.a.) kararlarında yanılmayacağını, verdiği karara saygı duymaları gerektiğini söyleyince Hz. Ömer "O halde niçin bu zillete katlanıyoruz?" diye mukabelede bulunmuştur. Hz. Ömer'in endişelerini gidermek üzere Hz. Ebû Bekir şunları söylemiştir: "Muhammed, (s.a.) Allah'ın Resûlü'dür. O, Rabbine isyan etmez. Ömrünün sonuna kadar ona itaat et. Çünkü o, hak üzere bulunmaktadır." Fetih sûresi nazil olarak Hudeybiye anlaşmasının apaçık bir fetih olduğunu bildirmesi üzerine Resûlullah'a karşı tepkisinin yersiz olduğunu anlayan Hz. Ömer, Hudeybiye anlaşması esnasındaki tavrından ötürü ömrünün sonuna kadar bu yaptığının pişmanlığını yaşamış ve bu hatasını telafi etmek için birçok hayır yapmıştır.⁷⁸⁷

Hudeybiye anlaşmasından sonra "*O Halde, Rabbin için namaz kıl, kurban kes.*"⁷⁸⁸ âyeti nazil olmuş, Cebrail, Resûlullah'a (s.a.) kurbanlarını keserek Medine'ye geri dönmesini bildirmiştir. Resûlullah, (s.a.) bayram hutbesini okuduktan sonra iki rekât namaz kılmış ve kurbanlıklarını kesmiştir. Kurbanlıkları keserken de "*O Halde, Rabbin için namaz kıl, kurban kes.*" âyetini okumuştur.⁷⁸⁹ Resûlullah, (s.a.) ashabına da kurbanlarını kesmelerini ve başlarını tıraş etmelerini emretmiş ve "Tıraş olanlara Allah rahmet etsin." demiştir. Resûlullah bu emrini üç kez tekrar etmesine rağmen sahabilerden hiç kimse bu emri yerine getirmek için yerinden kalkmamıştır. Sahabilerin bu tavrı üzerine Resûlullah, eşi Ümmü Seleme'nin yanına giderek onunla bu konuyu istişare etmiş, Ümmü Seleme, Resûlullah'a (s.a.) hiç kimseyle bir şey konuşmadan çıkmasını, kurbanlığını kesmesini ve tıraşını olmasını önermiş, Resûlullah, (s.a.) eşinin dediği şekilde kurbanlığını kesmiş ve tıraş olmuştur. Resûlullah'ın (s.a.) kararlılığını gören sahabiler de kurbanlarını kesme ve tıraş olmada adeta birbirleriyle yarışmışlardır.⁷⁹⁰

⁷⁸⁷ XXI, 242-243, 300-301.

⁷⁸⁸ Kevser, 108/2.

⁷⁸⁹ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XXIV, 695-696. Bu âyetle ilgili değişik görüşlere yer veren Taberî bu görüşlerden Muhammed b. Ka'b el-Kurazî'nin rivayetini tercih etmiştir. Bu görüşü tercih etmesinin nedenini de şu şekilde izah etmiştir. Allah bu âyetten önceki âyette Nebî'ye verdiği kevser nimetinden haber vermekte, sonrasında da "O halde, Rabbin için namaz kıl, kurban kes." diyerek bu nimetine karşılık namaz kılmasını ve kurban kesmesini emretmektedir. Bu âyette bahsi geçen namaz ve kurbanı herhangi bir namaz ve kurban tahsis etmek söz konusu değildir. Nebî'den namaz ve kurbanını sadece Allah için ifâ etmesini, başkaları gibi diğer ilahlara ibadet etme amaçlı ve putlar için kurban kesmekten uzak durmasını emretmektedir. Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XXIV, 696-697.

⁷⁹⁰ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XXI, 294-295, 301-302.

Resûlullah ve arkadaşlarının umre yolculuğu amacına ulaşmadan Hudeybiye’de bir anlaşma ile sona ermiştir. Kâbe’yi tavaf edememenin hüznünü yaşayan Müslümanlar, kurbanlarını kesince “Resûlullah’ın (s.a.) rüyasına ne oldu?” demişler, bunun üzerine “*Andolsun, Allah, Peygamberinin rüyasını doğru çıkardı. Allah dilerse, siz güven içinde başlarınızı kazıtmış veya saçlarınızı kısaltmış olarak, korkmadan Mescid-i Haram’a gireceksiniz.*”⁷⁹¹ âyeti nazil olarak Resûlullah’ın (s.a.) rüyasının hak olduğunu ve tahakkuk edeceğini bildirerek Müslümanları teselli etmiştir.⁷⁹²

Umre niyetiyle yola çıkan Müslümanlar, Mekke müşriklerinin engeliyle karşılaşmışlar, bu engeli aşmak için her türlü zorluğu aşma konusunda kararlılığı göstermelerine rağmen ilâhi hikmet onların Kâbe’yi ziyaret etmelerine izin vermemiştir. Çünkü Mekke müşriklerinin Mekke’den çıkmalarına izin vermeyip orada alıkoydukları çaresiz Müslümanlar vardı. Müslümanlar bu kimseler hakkında yeterli bir bilgiye sahip de değillerdi. “*Allah, sizin bilmediğinizi bildi.*”⁷⁹³ âyeti bu hususu ifade etmektedir. Muhtemel bir savaş durumunda Müslümanların bunları öldürmesi söz konusu olabilirdi. Allah bundan ötürü Müslümanların Mekke’ye girmelerine izin vermemiştir. “*Eğer, oradaki henüz tanımadığınız inanmış erkeklerle, inanmış kadınları bilmeyerek ezmeniz ve böylece size bir eziyet gelecek olmasaydı, (Allah Mekke’ye girmenize izin verirdi).*”⁷⁹⁴ âyeti bunun nedenini açıkça ifade etmektedir.⁷⁹⁵

Hudeybiye anlaşmasının maddelerinden birisi de Mekkeliler’den herhangi bir kimse Müslüman olarak velisinin izni dışında Medine’ye hicret ederse Mekkelilere geri iade edilecekti. Resûlullah, (s.a.) Hudeybiye’nin alt tarafında bulunurken kendisine sığınan kadınlar hakkında “*Ey iman edenler! Mümin kadınlar muhacir olarak size geldiklerinde, onları imtihan edin. Allah onların imanlarını daha iyi bilir. Eğer siz onların inanmış kadınlar olduklarını anlarsanız, onları kâfirlere geri göndermeyin.*”⁷⁹⁶ âyeti nazil olarak Hudeybiye anlaşmasının bu maddesinin muhacir kadınlar aleyhine uygulamamasını ve onları imtihan ederek Allah rızası için hicret edenlerin müşriklere

⁷⁹¹ Fetih, 48/27.

⁷⁹² Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXI, 315-317. İbn Zeyd’in rivayetine göre ise Hudeybiye anlaşmasından sonra “Resûlullah’ın rüyasında haber verdiği şeye ne oldu? diyenler münafıklardır. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXI, 317.

⁷⁹³ Fetih, 48/27.

⁷⁹⁴ Fetih, 48/25.

⁷⁹⁵ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXI, 305-317.

⁷⁹⁶ Mümtehine, 60/10.

iade edilmesini yasaklamıştır.⁷⁹⁷ “Ey Peygamber! Mümin kadınlar Allah’a hiçbir şeyi ortak koşmayacakları, hırsızlık yapmayacakları, zina etmeyecekleri, çocuklarını öldürmeyecekleri, elleriyle ayakları arasında bir iftira düzüp getirmeyecekleri, dine ve akla uygun hiçbir konuda sana karşı gelmeyecekleri hususunda sana biat etmeye geldiklerinde onların biatlarını kabul et ve onlar için Allah’tan bağışlama dile. Kuşkusuz Allah bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir.”⁷⁹⁸ âyeti de bu biatın ne şekilde icra edileceğini bildirmiştir.⁷⁹⁹

Kureyşlilerin örfüne göre herhangi bir kimse, babasının katilinin dahi Mekke’ye girmesine engel olmazdı. Kureyşliler, örflerinin aksine Hudeydiye’ye gelen Müslümanların Mekke’ye girmelerine engel olmuşlardır. Onların Müslümanların umre yapmasına engel olmalarının nedeni Bedir’de yakınlarının öldürülmeleri ve Mekke’de Müslümanların varlığına tahammül edememeleriydi. “Allah’ın mescitlerinde onun adının anılmasını yasak eden ve onların yıkılması için çalışandan kim daha zalimdir.”⁸⁰⁰ âyeti Mekkelilerin Müslümanların Kâbe’yi ziyaret etmelerini engellemeleri hakkında nazil olmuştur. Mekkeliler, Müslümanların hac ve umre yapmalarına engel olarak orada Allah’ın isminin anılmasına engel olmuşlar, Müslümanların Kâbe’yi onarmalarına izin vermeyerek de yıkılmasına göz yummuşlardır.⁸⁰¹

Mekke müşriklerinin Müslümanların Kâbe’ye girmelerine ve onu korumalarına engel olmaları üzerine nazil olduğu belirtilen “Allah’ın mescitlerinde onun adının anılmasını yasak eden ve onların yıkılması için çalışandan kim daha zalimdir.”⁸⁰² âyetinde bahsi geçenlerin kimler olduğu hususunda müfessirler ihtilaf etmiştir. İbn Zeyd, âyette bahsi geçenlerin Mekke müşrikleri olduklarını ifade etmektedir. Abdullah b. Abbâs ve Mücahid’e göre bu âyette bahsi geçenler Hristiyanlardır. Hristiyanlar, Mescid-i Aksâ’da inananların Allah’ın adını anmalarına ve namaz kılmalarına engel olmuşlar ve oraya eziyet verici şeyler atmışlardır. Katâde ve Süddî’ye göre ise mescitlerde Allah’ın

⁷⁹⁷ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXII, 578-579. Resûlullah’ın hicret etmek için gelen kadınları imtihan etmesiyle ilgili rivayetler bkz. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXII, 575-578.

⁷⁹⁸ Mümtehine, 60/12.

⁷⁹⁹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXII, 594-602. Buhârî de Hudeydiye anlaşması sonrası Resûlullah’ın Mekke’den Medine’ye hicret eden mümine kadınları bu âyetle imtihan ettiğini nakletmektedir. Buhârî, *Kitâbu’l-Meğâzî*, 35.

⁸⁰⁰ Bakara, 2/114.

⁸⁰¹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, II, 444.

⁸⁰² Bakara, 2/114.

isminin anılmasına engel olan ve oraların tahrip edilmesine çalışan kişiler Babil’de yaşayan ve Mecusi olan Buhtunnasr ve ona yardımcı olan Hristiyanlardır. Yahudilerin Hz. Zekeriyya’yı öldürmelerine kızan Hristiyanlar, Buhtunnasr’a Kudüs’ün tahrip edilmesi hususunda yardım etmişlerdir. Taberî ise âyeti şu şekilde yorumlamıştır: Mescitlerde Allah’ın adının anılmasına engel olan ve oraların tahrip edilmeleri için çalışan kişiler Hristiyanlardır. Kudüs’ün Buhtunnasr tarafından tahrip edilmesine Hristiyanlar yardım etmişler ve Buhtunnasr’dan sonra da Yahudilerin orada ibadet etmelerine engel olmuşlardır. Bu âyetin Kureyş müşriklerine işaret ettiğini söylemek doğru değildir. Her ne kadar Kureyşliler, bazen Resûlullah (s.a.) ve arkadaşlarının Mescid-i Harâm’da ibadet etmelerine engel olmuşlarsa da hiçbir zaman onun tahribine çalışmamışlar, bilakis orayı tamir etmişler ve bununla da övünmüşlerdir. Diğer yandan bu âyetten önceki âyet, Yahudi ve Hristiyanların yaptıklarını kınamaktadır. O halde bu âyetin de Hristiyanlara işaret ettiğini söylemek âyetler arasında irtibatı sağlama bakımından daha doğrudur. Her ne kadar âyet, özel bir şekilde Kudüs’ün yıkılmasına yardım eden ve orada müminlerin ibadetlerine engel olan Hristiyanlardan bahsediyorsa da âyetin genel ifadesi Allah’ın mescitlerinde farz olsun nafîle olsun ibadet eden müminlere engel olanları ve oraları tahrip edenleri kapsamaktadır. Bu sıfatları taşıyan herkes en büyük zalimlerdenidir.⁸⁰³

Hudeybiye seferi esnasında Müslümanlar, ehl-i kitap Rumlar’ın Mecûsi Farşlılar’ı mağlup ettiklerini haberini sevinçle karşılamışlardır.⁸⁰⁴ Umre yapamadan üzgün bir şekilde Medine’ye dönmek üzere hareket eden Müslümanları sevindiren bir diğer gelişme de Resûlullah’a (s.a.) Fetih sûresinin nazil olması olmuştur.⁸⁰⁵ Resûlullah, (s.a.) bu

⁸⁰³ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, II, 442-445. Kaynaklar Babil kralı Buhtunnasr’ın milattan önce 605-562 yılları arasında hüküm sürdüğünü, Yahudi Devleti’ni ortadan kaldırarak Kudüs’ü ve Süleyman Mabedi’ni yakıp yıktığını belirtmektedirler. Taberî’nin hristiyanların Süleyman Mabedi’ni yıkılması için Buhtunnasr’a yardım ettiklerine dair verdiği bilgiler tarihi gerçeklerle örtüşmemektedir. Ömer Faruk Harman, “Buhtunnasr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları (İSAM), 1992, C. 6, s. 380-381.

⁸⁰⁴ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XVIII, 454-455. Taberî’ye göre Müslümanlar, Rumlar’ın Farşlılar’ı mağlup ettikleri haberini Bedir’de almışlardır. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XVIII, 446-447, 457-458.

⁸⁰⁵ Bazı rivayetlere göre ise Fetih sûresi, Müslümanlar traş olup kurbanlarını kestikten sonra Hudeybiye’de nazil olmuştur. Fetih sûresinin nazil olması Hudeybiye dönüşü şu şekilde olmuştur: Müslümanlar Hudeybiye’den dönerken dinlenmek için mola vermişlerdi. Müslümanlar uyandıkları zaman güneş doğmuştu. Müslümanlarla birlikte uyuyakalan Resûlullah “Sizin bu durumunuz uyuyup kalan veya unutan kimsenin durumu gibidir. Bu durumda yapmanız gereken neyse onu yapın.” demiştir. Resûlullah’ın devesini kaybeden Müslümanlar, deveyi yuları bir ağaca takılmış bir halde bulmuşlar, devesine binerek yola devam eden Resûlullah’a bu esnada vahiy gelmiştir. Resûlullah’a vahiy gelince bu O’nda tahammül edilmesi güç bir durum meydana getiriyordu. Vahyin gelmesi sona erince Fetih sûresinin indiğini haber vermiştir. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXI, 238-239.

sûrenin nazil olması üzerine “Bana öyle bir âyet nazil oldu ki dünyadaki her şeyden daha sevimidir.” diyerek Hudeybiye anlaşmasının bir fetih olduğunu müjdelemiştir.⁸⁰⁶ Resûlullah, (s.a.) kendisine nazil olan “*Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik. Ta ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlasın, sana olan nimetini tamamlasın, seni doğru yola iletsin ve Allah sana, şanlı bir zaferle yardım etsin.*”⁸⁰⁷ âyetlerini sahabilere okuyunca onlar “Ya Resûlullah, bu âyetler sizin için, bizim için de bir şey var mı?” diye sormaları üzerine “*O, inananların imanlarını kat kat artırmaları için kalplerine huzur ve güven indirendir. Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. Bütün bunlar Allah'ın; inanan erkek ve kadınları, içlerinden ırmaklar akan, içinde temelli kalacakları cennetlere koyması, onların kötülüklerini örtmesi içindir. İşte bu, Allah katında büyük bir başarıdır.*”⁸⁰⁸ âyetlerini okuyarak Hudeybiye'ye katılan sahabilerin elde ettikleri ecri müjdelemiştir.⁸⁰⁹ “*O, Peygamberini hidayet ve hak din ile gönderendir. (Allah) o hak dini bütün dinlere üstün kılmak için (böyle yaptı). Şahit olarak Allah yeter.*”⁸¹⁰ âyeti de Hudeybiye barış anlaşmasının imzalanmasından hoşnut olmayan sahabileri teselli etmiş, onlara gelecekte Mekke ve diğer beldeleri fethedeceklerinin müjdesini vermiştir.⁸¹¹

Sefer dönüşü inen “*Allah, sizin bilmediğinizi bildi ve size bundan başka yakın bir fetih daha verdi.*”⁸¹² âyeti ise Hudeybiye sulhünün büyük bir fetih olduğunu müjdelemiştir.⁸¹³ Müslümanlar, Hudeybiye seferinden sonra Hayber'i fethederek “*Şimdilik bunu size hemen vermiş ve insanların ellerini sizden (Rıdvan biatına katılanlardan) çekmiştir. (Allah böyle yaptı) ki, bunlar müminler için bir delil olsun, sizi de doğru bir yola iletsin.*”⁸¹⁴ âyetinde müjdesi verilen yakın zamanda kavuşacakları ganimetleri elde etmişlerdir. Daha sonra da Hevâzin, Gatafân, Fars ve Rum ve diğer yerleri fethederek “*Henüz elde edemediğiniz, (fethedemediğiniz) fakat Allah'ın, ilmiyle kuşattığı başka (kazançlar) da vardır.*”⁸¹⁵ âyetinde müjdesi verilen ganimetleri elde

⁸⁰⁶ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XXI, 238-244.

⁸⁰⁷ Fetih, 48/1-3.

⁸⁰⁸ Fetih, 48/4-5. Buhârî de bu iki âyetin iniş sebebi olarak aynı bilgilere yer vermektedir. Buhârî, *Kitâbu'l-Meğâzi*, 35.

⁸⁰⁹ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XXI, 240-247.

⁸¹⁰ Fetih, 48/28.

⁸¹¹ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XXI, 320-321.

⁸¹² Fetih, 48/27.

⁸¹³ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XXI, 319.

⁸¹⁴ Fetih, 48/20.

⁸¹⁵ Fetih, 48/21.

etmişlerdir.⁸¹⁶ Hayber'in fethine sadece Hudeybiye'de bulunanların katılmasını emredilmesi üzerine Hudeybiye seferinden geri kalanlar “Savaştan geri bırakılanlar, siz ganimetleri almaya giderken, “Bırakın biz de sizinle gelelim” diyeceklerdir. Onlar Allah'ın sözünü değiştirmek isterler. De ki: “Siz bizimle asla gelmeyeceksiniz. Allah önceden böyle buyurmuştur.” Onlar, “Bizi kıskanıyorsunuz” diyeceklerdir. Hayır, onlar pek az anlarlar.”⁸¹⁷ âyetinde haber verildiği üzere ganimetlerden pay almak için Hayber seferine katılmak isteyerek Allah'ın sözünü değiştirmek istemişlerdir.⁸¹⁸

Hudeybiye anlaşmasının büyük bir fetih olduğunu müjdeleyen “Allah, sizin bilmediğinizi bildi ve size bundan başka yakın bir fetih daha verdi.”⁸¹⁹ âyeti hakkında farklı yorumlar söz konusudur. Bu âyette bahsi geçen yakın fetih İbn Zeyd'e göre Hayber'in fethidir. Çünkü Resûlullah, (s.a.) Hudeybiye'den döndükten sonra Hayber'i fethetmiş ve Hayber ganimetlerini sadece Hudeybiye'ye katılanlara taksim etmiştir. Hudeybiye'ye katılanlardan Ebû Dücâne Simâk b. Hareşe, Hayber'in fethine katılmadığı için ganimetten pay almamıştır. Mücâhid, Zührî, İbn İshâk'ın rivayetlerine göre ise âyette belirtilen yakın fetih Hudeybiye barış anlaşmasıdır. Konuyla ilgili olarak Taberî'nin yorumu şu şekildedir: “Allah, sizin bilmediğinizi bildi ve size bundan başka yakın bir fetih daha verdi.” âyeti Resûlullah (s.a.) ve ashabının bir sonraki yıl Mescid-i Harâm'a girmeden önce onlara yakın bir fethi haber vermektedir. Âyette bir tahsis söz konusu

⁸¹⁶ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XXI, 279-281. İbn Abbas'a göre “Şimdilik bunu size hemen vermiş ve insanların ellerini sizden (Rıdvan biatına katılanlardan) çekmiştir.” (Fetih, 48/20). âyetinde Müslümanların yakın zamanda elde edecekleri ganimetlerden maksat Hudeybiye sulhudur. Taberî'ye göre Müslümanlar, Hudeybiye'de ganimet elde etmemişlerdir. Hudeybiye'den sonra Hayber fethi öncesi de ganimet elde etmemişlerdir. O halde Allah'ın yakın bir fetih olarak nitelediği Hayber fethinde alınan ganimetler âyette belirtilen hemen elde edilen ganimetlerdir. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XXI, 281.

⁸¹⁷ Fetih, 48/15.

⁸¹⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XXI, 261-262. İbn Zeyd'e göre “Savaştan geri bırakılanlar, siz ganimetleri almaya giderken, “Bırakın biz de sizinle gelelim” diyeceklerdir. Onlar Allah'ın sözünü değiştirmek isterler. De ki: “Siz bizimle asla gelmeyeceksiniz. Allah önceden böyle buyurmuştur.” Onlar, “Bizi kıskanıyorsunuz” diyeceklerdir. Hayır, onlar pek az anlarlar.” (Fetih, 48/15). âyetinde bildirildiği üzere Hudeybiye'den geri bırakılanlar Hayber seferine katılmaktan men edilmişlerdir. Fakat onlar ganimet alabilmek için Hayber'in fethinde katılmak istemişlerdir. Onlar bu istekleriyle Allah'ın sözünü değiştirmek istediler. Onların Allah'ın sözlerini değiştirmek istemeleri üzerine “Eğer (bundan böyle) Allah seni onlardan bir zümrenin yanına döndürür de, onlar (sefere) çıkmak için senden izin isterlerse, de ki: “Artık siz benimle birlikte ebediyen çıkmayacak ve benimle birlikte hiçbir düşmanla asla savaşmayacaksınız. Çünkü siz baştan yerinizde oturup kalmaya razı oldunuz. Şimdi de geri kalan (kadın ve çocuk)larla birlikte oturun.” (Tevbe, 9/83). âyeti nazil olmuştur. Taberî'ye göre ise bu âyet Tebuk seferinden dönülürken seferden geri kalanlar hakkında nazil olmuştur. Tebuk seferinin Hayber'in ve Mekke'nin fethinden sonra gerçekleştiğine dair ilim ehli arasında bir ihtilaf söz konusu değildir. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XXI, 263-264.

⁸¹⁹ Fetih, 48/27.

olmadığı için yakın fetih Hudeybiye sulhu ve Hayber'in fethidir.⁸²⁰ Konuyla ilgili olarak Vâkıdî, âyette bahsi geçen “yakın fethi” Hudeybiye sulhu olarak yorumlamıştır.⁸²¹

Resûlullah, (s.a.) Medine'ye dönünce Mekke'de Müslüman olan Ebû Basîr Medine'ye gelmiştir. Resûlullah da (s.a.) anlaşma gereği Ebû Basîr'i Mekke'den gelen iki görevliye teslim etmiştir. Mekke'ye dönerlerken yemek için mola verdikleri Zülhuleyfe'de Ebû Basîr, bir yolunu bularak kendisini Mekke'ye götürmekle görevli olanlardan birisini öldürmüş, diğeri ise kaçarak Medine'ye gelmiş ve telaşla mescide girerek arkadaşının öldürüldüğünü, engel olunmadığı takdirde kendisinin de öldürüleceğini söylemiştir. Bu esnada mescide giren Ebû Basîr, Resûlullah'a (s.a.) “Ya Resûlullah, anlaşmaya sadık kalıp beni Mekkelilere iade ettin. Allah da beni onların elinden kurtardı.” demiştir. Resûlullah, (s.a.) Ebû Basîr'in bu davranışının anlaşmayı bozup savaşa neden olabileceğinden ötürü onaylamamıştır. Resûlullah'ın (s.a.) kendisini Mekkelilere iade etme düşüncesinde olduğunu anlayan Ebû Basîr, Medine'den ayrılarak Mekke ticaret kervanlarının geçtiği deniz kenarında bir yere yerleşmiştir. Anlaşma esnasında Mekkelilere teslim edilen Ebû Cendel b. Süheyl b. Amr da Mekke'den kaçarak Ebû Basîr'in yanına gelmiştir. Mekke'de Müslüman olup ayrılanlar da Ebû Basîr'e katılmaya başlamışlar, zamanla sayıları artarak Mekke'den Şam'a gitmekte olan ticaret kervanları için tehdit olmaya başlamışlardır. Ebû Basîr ve arkadaşları, Mekkelilere ait kervanların Şam'a gideceği haberini alınca kervandakileri öldürmeye, mallarına da el koymaya başlamışlar, zaman içerisinde Mekkeliler için büyük bir ekonomik tehdit oluşturmuşlardır. Bunun üzerine Mekkeliler Ebû Süfyân'ı Medine'ye göndererek Mekke'den Medine'ye gelenlerin emniyet içinde olduklarını bildirmesini istemişlerdir. Ebû Süfyân'ın Medine'ye gelip Hudeybiye anlaşmasının ilgili maddesinin yürürlükten kaldırıldığını bildirmesi hakkında “*O, Mekke'nin göbeğinde, sizi onlara karşı üstün kıldıktan sonra, onların ellerini sizden, sizin ellerinizi onlardan çekendir. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görmektedir. Onlar, inkâr edenler ve sizi Mescid-i Harâm'ı ziyaretten ve (ibadet amacıyla) bekletilen kurbanlıkları yerlerine ulaştırmaktan alıkoyanlardır. Eğer, oradaki henüz tanımadığınız inanmış erkeklerle, inanmış kadınları bilmeyerek ezmeniz ve böylece size bir eziyet gelecek olmasaydı, (Allah Mekke'ye girmenize izin verirdi). Allah, dilediğini rahmetine koymak için böyle yapmıştır. Eğer,*

⁸²⁰ Taberî, *Câmi'ü'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XXI, 318-319.

⁸²¹ Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 623.

inananlarla inkârcular birbirinden ayrılmış olsalardı, onlardan inkâr edenleri elem dolu bir azaba uğrattırdık.”⁸²² âyetleri nazil olmuştur.⁸²³

Resûlullah, (s.a.) üç kez umre yapmıştır. Bu üç umreyi de zilkâde ayında yapmıştır. Her defasında da Medine’ye geri dönmüştür. Hudeybiye anlaşması gereği bir sonraki yıl Resûlullah (s.a.) ile birlikte gelen herkes umre yapacak, hiç kimse engellenmeyecekti. Bir yıl sonra Müslümanlar Mekke’ye gelerek üç gün süreyle Kâbe’yi ziyaret etmişler, üçüncü gün öğleye yakın bir zamanda Mekkeliler, Resûlullah’a (s.a.) gönderdikleri elçi aracılığıyla belirlenen sürede Mekke’yi terk etmelerini istemişlerdir. Müslümanlara “Güneş batmadan önce Resûlullah (s.a.) ile birlikte gelen herkes Mekke’den ayrılınsın.” çağrısı yapılması üzerine Mekke’den ayrılmışlardır.⁸²⁴ Bu umre esnasında Resûlullah, (s.a.) Meymune binti Hâris el-Hilâliyye ile nikâhlanmıştır.⁸²⁵

Hudeybiye sulhu, Müslümanların tarihinde önemli bir dönüm noktası olmuş, bu anlaşma öncesi Müslüman olanların manevi mertebelerinin yüceliği vahiyle teyit edilmiştir. “*Size ne oluyor da, Allah yolunda harcama yapmıyorsunuz? Hâlbuki göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. İçinizden, fetihten (Hudeybiye sulhunden) önce harcayanlar ve savaşanlar, (diğerleri ile) bir değildir. Onların derecesi, sonradan harcayan ve savaşanlardan daha yüksektir. Bununla beraber Allah hepsine de en güzel olanı (cenneti) vadetmiştir. Allah bütün yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.*”⁸²⁶ âyeti bunu açıkça ifade etmektedir.⁸²⁷

Hudeybiye barışı öncesi Müslüman olanların bu anlaşma sonrası Müslüman olanlardan manevi derecelerinin daha yüksek olduğunu bildiren “*Hâlbuki göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. İçinizden, fetihten önce harcayanlar ve savaşanlar, (diğerleri ile) bir değildir.*”⁸²⁸ âyetinde haber verilen fethin hangisi olduğu hususunda farklı görüşler söz konusudur. Bazılarına göre hicretten önce iman edip infak edenlerle hicretten sonra iman edip infak edenler bir değildir. Bazılarına göre ise Mekke fethinden önce infak edip savaşanlar, Mekke fethinden sonra bunları yapanlardan daha faziletlidirler. Taberî’ye göre ise âyetteki fetihten makat Hudeybiye seferidir. O bu görüşü Ebû Saîd el-

⁸²² Fetih, 48/24-25.

⁸²³ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXI, 301-304.

⁸²⁴ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXI, 295-296.

⁸²⁵ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, III, 307.

⁸²⁶ Hadîd, 57/10.

⁸²⁷ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXII, 392-394.

⁸²⁸ Hadîd, 57/10.

Hudrî'nin naklettiği şu hadisten dolayı tercih ettiğini belirtmiştir: Resûlullah'ın (s.a.) bize Hudeybiye anlaşmasının yapıldığı yıl “Yakında bir kavim gelecek. Siz onların amellerini görünce yaptığınız amelleri küçümseyeceksiniz.” demesi üzerine bizler de: “Ey Allah'ın Resûlü, onlar Kureyşliler midir?” diye sorunca Resulullah (s.a.) “Hayır, onlar gönülleri daha hassas, kalpleri daha yumuşak olan Yemen halkıdır.” diye cevap vermiştir. Bu defa “Ey Allah'ın Resulü, onlar bizden daha mı hayırlıdır?” diye sorduk. Resûlullah (s.a.) bu kez “Onlardan herhangi birinin altından bir dağı olsa ve onu Allah yolunda harcasa, sizden birinizin harcadığı ne bir müd miktarına ne de onun yarısına ulaşabilir. Dikkat edin, insanlarla bizi birbirimizden ayıran sınır *“İçinizden fetihten önce harcayanlar ve savaşanlar, (diğerleri ile) bir değildir.”*⁸²⁹ âyetidir.” demiştir.⁸³⁰

Hudeybiye anlaşmasının gerçek bir fetih olduğu anlaşmadan sonraki iki yılda Müslüman olanların sayısı İslâm'ın başlangıcından o güne kadar Müslüman olanların sayısına denk veya daha fazla olması bunun en somut ifadesidir. Bundan ötürü Hudeybiye barış anlaşması İslâm'ın en büyük fethidir. Bu iki yıllık barış sürecinde insanlar birbirleriyle güven ortamının etkisiyle diyalog kurmuşlar, bu da insanların İslâm'ı yakından tanımalarına imkân vermiştir.⁸³¹ Bunun en açık göstergesi Hudeybiye seferine bin dört yüz Müslümana katılırken, Mekke'nin fethine on bin Müslüman katılmıştır.⁸³²

6. Mekke'nin Fethi (H.8/M/628)

a. Fethi Gerekli Kılan Sebebler

Resûlullah'ın (s.a.) Mekke'de müşriklerle birlikte ikâmet etmesi *“Oysa sen onların içinde iken Allah onlara azap edecek değildi.”*⁸³³ âyetinde haber verildiği üzere müşriklerin acele istedikleri azap sünnetullah gereği tehir edilmişti. Resûlullah (s.a.) Medine'ye hicret edince *“Bağışlanma dilerlerken de Allah onlara azap edecek değildir.”*⁸³⁴ âyeti nazil olarak hicret edemeyip Mekke'de kalan ve istiğfar eden Müslümanların varlığı müşriklerin acele istedikleri azaba engel teşkil etmiştir. Mekke'de kalan Müslümanlar da hicret edince *“Onlar Mescid-i Haram'dan (müminleri)*

⁸²⁹ Hadîd, 57/10.

⁸³⁰ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XII, 392-394.

⁸³¹ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XXI, 318.

⁸³² Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XXI, 276-278, 296; Buhârî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, 47; Vâkîdî, *Meğâzî*, II, 801; Taberî, *Tarihu'l-Umem ve'l-Mülûk*, III, 50.

⁸³³ Enfâl, 8/33.

⁸³⁴ Enfâl, 8/33.

alıklarken ve oranın bakımına ehil de değillerken, Allah onlara ne diye azap etmesin? Oranın bakımına ehil olanlar ancak Allah'a karşı gelmekten sakınanlardır. Fakat onların çoğu bilmez."⁸³⁵ âyeti nazil olarak Mekke'nin fethine izin verilmiş, böylece müşriklere va'dedilen azap gelmiştir.⁸³⁶

Mekke müşrikleri Resûlullah'ın (s.a.) kendilerini uyardığı azabı acele olarak istediklerini haber veren ve acele istedikleri azabın gecikmesinin hikmetini bildiren "*Oysa sen onların içinde iken Allah onlara azap edecek değildi. Bağışlanma dilerlerken de Allah onlara azap edecek değildir.*"⁸³⁷ âyetine müfessirler farklı anlamlar yüklemişlerdir. Müfessirlerden bazılarına göre Allah, Resûlullah (s.a.) Mekke'de bulunduğu sürece ve müşrikler de istiğfar ettikleri sürece onlara azap etmemiş, Nebî'nin Mekke'den çıkarılması "*Onlar Mescid-i Haram'dan (müminleri) alıklarken ve oranın bakımına ehil de değillerken, Allah onlara ne diye azap etmesin? Oranın bakımına ehil olanlar ancak Allah'a karşı gelmekten sakınanlardır. Fakat onların çoğu bilmez.*"⁸³⁸ âyetinde bildirildiği üzere müşriklerin başına gelen dünyevi cezayı, Mescid-i Harâm'dan (müminleri) alkoymaları da uhrevi cezayı netice vermiştir. Taberî, âyeti şu şekilde yorumlamıştır: Allah bu âyette Resûlullah'a (s.a.) şu ilâhi mesajı vermektedir: Sen, müşriklerin içinde bulunduğun sürece ben onlara azap etmem. Zira ben, peygamberimin içinde bulunduğu bir beldeyi helak etmem. Yine bu âyette Resûlullah'a (s.a.) "*Seni içlerinden çıkardıktan sonra yaptıklarından vazgeçip istiğfar etselerdi yine onlara azap edecek değildim. Fakat onlar, günah ve inkârlarında ısrar ediyorlar. Bu sebeple azabı hak etmiş oldular.*" denilmektedir. Mekke müşrikleri "*Ey Allahım, eğer Muhammed'in getirdiği (Kur'ân) senin katından inmiş hak (kitap) ise hemen üzerimize gökten taş yağdır veya bize elem dolu bir azap getir!*" diyorlardı. Allah, Resûlullah'ın (s.a.) Mekke'de bulunmasının onların acele olarak istedikleri azaba engel olduğunu, Resûlullah'ın Mekke'den çıkarmaları ve Mescid-i Harâm'dan (müminleri) alkoymaları nedeniyle acele istedikleri azabı hak ettiklerini bildirmiş ve o azabı da ilk olarak Bedir'de tattırmıştır. Bu kişilere aynı zamanda ahirette de azap edeceğini bildirmiştir."⁸³⁹

⁸³⁵ Enfâl, 8/34.

⁸³⁶ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XI, 148-149.

⁸³⁷ Enfâl, 8/33.

⁸³⁸ Enfâl, 8/34.

⁸³⁹ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XI, 151-158.

Resûlullah (s.a.) ile anlaşmalı olan kabileler, Mekke lideri Ebû Süfyân'ın kendilerine verdiği ziyafetler üzerine “(Müşrikler) Allah'ın âyetlerini az bir karşılığa değiştiler de insanları onun yolundan alıkoydular. Bunların yapmakta oldukları şeyler gerçekten ne kötüdür!”⁸⁴⁰ âyetinde ifade edildiği üzere anlaşmalarını bozmuşlardır.⁸⁴¹ Mekkeliler ile Resûlullah (s.a.) arasında imzalanan Hudeybiye anlaşmasına göre taraflar birbirlerinin anlaşmalarına saldırmayacak ve anlaşmalı tarafların düşmanlarına yardım etmeyeceklerdi. Mekke müşrikleri “Eğer (Kureyş'ten) antlaşmalarından sonra yeminlerini bozup dininize dil uzatırlarsa, küfrün elebaşlarıyla savaşın. Çünkü onlar yeminlerine riâyet etmeyen kimselerdir. Umulur ki, vazgeçerler.”⁸⁴² âyetinde haber verildiği üzere Hudeybiye anlaşmasında kendi taraflarında yer alan Benî Deil kabilesini Hudeybiye'de Resûlullah'ın (s.a.) yanında yer alan Benî Huzâa kabilesine karşı destekleyerek anlaşma şartlarını ihmal etmeleri üzerine inen bu âyet, Müslümanlara anlaşmayı bozan Mekke müşriklerine karşı savaşmayı emretmiştir.⁸⁴³

Mekke müşrikleri daha önce Resûlullah'ı (s.a.) Mekke'den çıkarmak istemişler, Müslümanlara karşı ilk defa savaşı başlatan taraf olmuşlar ve Hudeybiye anlaşmasının şartlarını ihmal etmişlerdi. “Yeminlerini bozan, peygamberi yurdundan çıkarmaya kalkışan ve üstelik size tecavüzü ilk defa kendileri başlatan bir kavimle savaşmaz mısınız? Yoksa onlardan korkuyor musunuz? Oysa Allah, -eğer siz gerçek müminler iseniz- kendisinden korkmanıza daha lâyıktır. Onlarla (Huzâa'ya karşı Benî Bekir'e yardım eden Mekkelilerle) savaşın ki, Allah onlara sizin ellerinizle azap etsin, onları rezil etsin, onlara karşı size yardım etsin, mümin topluluğun gönüllerini (Huzâa'nın) ferahlatsın ve onların kalplerindeki öfkeyi gidersin. Allah dilediğinin tövbesini kabul eder. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”⁸⁴⁴ âyetleri Mekkelilerin bu tutumlarını nazara vererek onlara karşı yapılacak savaşın meşruiyetini bildirmiş, Müslümanlara savaş emrini vermiştir. Ayrıca Mekke müşriklerine karşı yapılacak savaşın neticesinde elde edecekleri şeyleri haber vermiştir.⁸⁴⁵

⁸⁴⁰ Tevbe, 8/9.

⁸⁴¹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XI, 360.

⁸⁴² Tevbe, 8/12.

⁸⁴³ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XI, 353-365. Bu âyette bahsi geçen “Küfrün elebaşlarıyla savaşın” ifadesiyle kimlerden bahsedildiğine dair bkz. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XI, 364-365.

⁸⁴⁴ Tevbe, 8/13-15.

⁸⁴⁵ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XI, 367-371. Konuyla ilgili İbn İshâk'ın rivayetine göre “Yeminlerini bozan, peygamberi yurdundan çıkarmaya kalkışan ve üstelik size tecavüzü ilk defa kendileri

Hudeybiye anlaşması sonrası “*Henüz elde edemediğiniz (fethedemediğiniz) fakat Allah'ın, ilmiyle kuşattığı başka fethedeceğiniz beldeler de vardır.*”⁸⁴⁶ âyeti de Müslümanlara fethetmek istedikleri fakat o günkü şartlarda mümkün olmayan Mekke'nin fethini müjdelemiştir.⁸⁴⁷

Mekke'nin fethini müjdeleyen “*Henüz elde edemediğiniz (fethedemediğiniz) fakat Allah'ın, ilmiyle kuşattığı başka fethedeceğiniz beldeler de vardır.*”⁸⁴⁸ âyetinde ifadesini bulan Müslümanların “henüz fethedemediği” yerin neresi olduğu hakkında müfessirler ihtilaf etmiştir. Bazılarınca âyette Müslümanlara fethi müjdelenen yerler Rum ve Fars ülkeleridir. Bazılarına göre Müslümanların kıyamete kadar fethedeceği yerler, bazılarına göre âyette Müslümanlara fethi müjdelenen yer Hayber'dir. Konuyla ilgili son görüşe göre de Mekke'dir. Taberî'nin de tercih ettiği görüşe göre de bu âyette Müslümanlara fethi müjdelenen yer Mekke'dir. Taberî, âyette fethi müjdelenen yerin Mekke olduğunu şu şekilde yorumlamıştır: Bu âyet nazil olmadan önce Resûlullah'ın (s.a.) Hayber'i fethetmek için gizli açık herhangi bir girişimde bulunmamaştır. Ayrıca Müslümanların o günkü şartlarda bir an önce elde etmeyi isteyip de muvaffak olamadıkları en açık hedefleri Mekke şehriydi. Hem âyetin zâhiri, hem de akli deliller bunu açıkça göstermektedir.⁸⁴⁹

b. Mekke'nin Fethi ve Fetih Süresince Yaşanan Gelişmeler

Mekke'yi fethetmek isteyen Resûlullah, (s.a.) ashabından Mekke'ye yapılacak seferin gizli tutmalarını istemesine rağmen Bedir ashabından olan Hâtib b. Ebû Beltea, Mekke üzerine yapılacak seferi bir kadın aracılığıyla Mekkelilere haber vermek istemiştir. Durumdan haberdar olan Resûlullah Hz. Ali ve Zübeyr b. el-Avvâm'ı kadında bulunan mektubu almak üzere görevlendirdi. Mekke'ye gitmekte olan kadını yakalayan Hz. Ali ve Zübeyr b. Avvâm, kadının üzerinde sakladığı mektubu bularak Resûlullah'a (s.a.) getirdiler. Resûlullah, (s.a.) kadına mektubu veren Hâtib b. Ebû Beltea'ya bunu neden yaptığını sorunca Hâtib, kendisinin irtidat etmediğini, Mekke'de bulunan

başlatan bir kavimle savaşmaz mısınız? Yoksa onlardan korkuyor musunuz? Oysa Allah, -eğer siz gerçek mü'minler iseniz- kendisinden korkmanıza daha lâyıktır.” (Tevbe, 8/13). âyeti şunu ifade etmektedir: Allah, Resûlüne müşriklerden özel ve genel antlaşma yaptığı ve kendilerine dört aydan sonra süre verdiği kimselerden yaptığı antlaşmayı bozanlarla savaşmayı emretmiştir. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XI, 368-369.

⁸⁴⁶ Fetih, 48/21.

⁸⁴⁷ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XXI, 286.

⁸⁴⁸ Fetih, 48/21.

⁸⁴⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XXI, 283-286.

yakınlarını ve mallarını himaye edecek kimse bulunmadığı için böyle bir şey yaptığını söylemiştir. Hz. Ömer'in bu yaptığından dolayı Hâtıb b. Ebû Beltea'yı cezalandırmayı teklif etmesi üzerine Resûlullah, (s.a.) Hz. Ömer'e Allah'ın Bedir savaşına katılanlar için "Dilediğinizi yapın, ben sizleri bağışladım." müjdesini hatırlatarak Hâtıb'ın Bedir'e katıldığını, bundan dolayı Hâtıb'ı affettiğini söylemiştir. "Ey İman edenler! Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları dost edinmeyin. Siz onlara sevgi gösteriyorsunuz. Hâlbuki onlar (Mekke müşrikleri) size gelen hakkı inkâr ettiler. Rabbiniz olan Allah'a inandınız diye Resûlü ve sizi yurdunuzdan (Mekke'den) çıkarıyorlar. Eğer rızamı kazanmak üzere benim yolumda cihad etmek için çıktıysanız (böyle yapmayın). Onlara gizlice sevgi besliyorsunuz. Oysa ben sizin gizlediğinizi de, açığa vurduğunuzu da bilirim. Sizden kim bunu yaparsa mutlaka doğru yoldan sapmıştır."⁸⁵⁰ âyeti bu hadise üzerine nazil olmuştur.⁸⁵¹

Resûlullah, Mekke'ye ciddi bir direnişle karşılaşmadan girmiş ve Kâbe'nin kapısının yanında Mekkelilere "Vaadini yerine getiren, kuluna yardım eden Allah'a hamd olsun. Sizlere nasıl davranmamı umuyorsunuz?" diye sormuş, Mekkelilerin "Hayır söylüyor ve hayır umuyoruz. Kerim bir kardeş ve kerim bir kardeşin oğlusun, şu anda galip durumdasın." demeleri üzerine Resûlullah (s.a.) "Yusuf kardeşimin dediği gibi "Bugün size kınama yoktur. Allah sizi bağışlasın. O merhametlilerin en merhametlisidir."⁸⁵² âyetini okumuştur.⁸⁵³

Resûlullah, (s.a.) Mekke'nin fethettikten sonra Kâbe'nin etrafında bulunan üç yüz altmış tane putu kırmış, putları kırarken de "De ki: "Hak geldi, batıl yok oldu. Şüphesiz

⁸⁵⁰ Mümtehine, 60/1. Buhârî, İbn Hişâm ve Vâkîdî de bu âyetin Hatip b. Ebû Beltea'nın yaptığı bu yanlış davranış hakkında nazil olduğunu nakletmektedirler. İbn Hişâm, *es-Sîre*, III-IV, 399; Vâkîdî, *Meğâzî*, II, 798; Buhârî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, 45.

⁸⁵¹ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XXII, 559-564.

⁸⁵² Yusuf, 12/92.

⁸⁵³ Vâkîdî, *Meğâzî*, III, 835. Vâkîdî, Resûlullah'ın Mekke'nin fethi günü bu âyeti okuyarak Mekkelilerin büyük çoğunluğunu geçmişte kendisine ve arkadaşlarına yaptıklarından dolayı affettiğini belirtirken Taberî, hem ilgili âyeti tefsir ederken, hem de tefsirinde böyle bir rivayete yer vermemiştir. Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XIII, 330-331. Konuyla ilgili olarak İbn Hişâm da Vâkîdî'nin rivayetine benzer bir rivayete yer vermekte, fakat onun rivayetinde Resûlullah'ın bu âyeti okuduğuna dair bir bilgi yer almamaktadır. İbn Hişâm, Kâbe'nin kapısında Resûlullah'ın hem Taberî'de hem de Vâkîdî'de yer almayan şu âyeti "Ey insanlar! Şüphiz sizi bir erkek ve dışiden yarattık, tanışsınız diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız O'na itaatsizlikten en fazla sakınanızdır. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir, her şeyden haberdardır." (Hucurât, 49/13) okuduğunu nakletmektedir. İbn Hişâm, *es-Sîre*, III-IV, 412; Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XXII, 382-388.

batıl, yok olmaya mahkûmdur.”⁸⁵⁴ âyetini okumuştur.⁸⁵⁵ Resûlullah, (s.a.) Kâbe’nin anahtarını Osman b. Talha’dan alarak Kâbe’ye girmiş, Kâbe’den çıkarken de yeni nazil olan “*Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor. Doğrusu Allah, bununla size ne güzel öğüt veriyor! Şüphesiz ki Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir.*”⁸⁵⁶ âyetini okumuştur. Bu âyeti okuyan Resûlullah, (s.a.) Kâbe’nin anahtarını tekrar Osman b. Talha’ya vermiş ve kendisine yardımcı olmalarını istemiştir.⁸⁵⁷

Resûlullah’a (s.a.) fetih günü Kâbe’nin anahtarını Osman b. Talha’dan almış, “Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor. Doğrusu Allah, bununla size ne güzel öğüt veriyor! Şüphesiz ki Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir.”⁸⁵⁸ âyetinin nazil olması üzerine Kâbe’nin anahtarını tekrar Osman b. Talha’ya vermiştir. Konuyla ilgili İbn Cüreyc ve Zührî’nin rivayetlerine yer veren Taberî, âyetin nüzûl sebebinin hususi olmasının anlamının umumi olmasına mani olmadığını belirterek âyetin Müslüman yöneticilere devlet yönetiminde tavzif ettikleri kimseleri liyakât ve ehliyet sahibi kimselerden tesbit etmelerini, hükümlerinde adil olmalarını emrettiğini belirtmiştir. “*Ey iman edenler! Allah’a itaat edin, peygambere itaat edin, sizden olan ülü’l- emre de.*”⁸⁵⁹ âyeti de buna işaret etmektedir. Müfessirlerden bazılarında göre de âyet, Müslüman yöneticiler hakkında nazil olmuş, onlara emanetleri liyakatli olanlara vermesini emretmiştir. Bazılarında göre ise yöneticilerin kadınlara nasihatte bulunması hakkında nazil olmuştur.⁸⁶⁰ Resûlullah’ın (s.a.) fetih günü Kâbe’nin anahtarını tekrar Osman b. Talha’ya verdiği dair rivayetlere yer veren İbn Hişâm ve Vâkîdî, konuyla ilgili böyle bir âyetin nazil olduğuna dair herhangi bir bilgiye yer vermemişlerdir.⁸⁶¹

⁸⁵⁴ İsrâ, 17/81.

⁸⁵⁵ XV, 60-61. Buhârî de Resûlullah’ın fetih günü Kâbe’nin etrafındaki üç yüz altmış putu kırarken “De ki: “Hak geldi, batıl yok oldu. Şüphesiz batıl, yok olmaya mahkûmdur.”⁸⁵⁵ âyetini okuduğunu nakletmiştir. Buhârî, Kitâbu’t-Tefsîr, 17/12.

⁸⁵⁶ Nisâ, 4/58.

⁸⁵⁷ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VII, 170-171.

⁸⁵⁸ Nisâ, 4/58.

⁸⁵⁹ Nisâ, 4/59.

⁸⁶⁰ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VII, 169-173.

⁸⁶¹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, III-IV, 412; Vâkîdî, *Meğâzî*, III, 833-834.

Resûlullah, (s.a.) daha önce her namaz için ayrı ayrı abdest alırken Mekke'nin fethi günü öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını âdetinin aksine tek abdestle kılmıştır.⁸⁶²

Fetih günü Huzâa kabilesinin Hüzeyl kabilesinden birisini öldürmesi üzerine Resûlullah “Ey İnsanlar! Allah yeryüzünü ve gökyüzünü yarattığı günden beri Mekke'yi haram kılmıştır. Kıyamet gününe kadar da haram kalacaktır. Allah'a ve ahiret gününe inanan kimse orada kan dökmesin ve oranın bitkisini koparmasın. Benden sonra bu kimseye helal değildir. Bana da şu andan itibaren haramdır. Ben de dünkü halime döndüm. Burada bulunanlar, bulunmayanlara bu mesajımı duyursun. Resûlullah, (s.a.) Mekke'de savaştı/öldürdü. Allah, O'na bunu helal kıldı. Size orada savaşmayı yasakladı.” demiştir.⁸⁶³

Mekke'nin fethiyle “*Ama Allah, yakın bir fetih veya katından bir emir getirir ve onlar içlerinde gizledikleri şeye (nifaka) pişman olurlar.*”⁸⁶⁴ âyetinde belirtildiği üzere Allah, küfür ve nifak ehline, sözünü mutlaka yücelteceğine ve kâfirlerin tuzaklarını etkisiz hale getireceğine dair hükmünü açıklamıştır.⁸⁶⁵

Mekke müşrikleriyle süre gelen mücadelede Mekke'nin fethinin nihâi hüküm olduğunu bildiren “*Ama Allah, yakın bir fetih veya katından bir emir getirir ve onlar içlerinde gizledikleri şeye (nifaka) pişman olurlar.*”⁸⁶⁶ âyetinde geçen “fetih” kelimesi müfessirlerden bazılarına göre hüküm vermek anlamına gelmektedir. Konuyla ilgili olarak Taberî, “fetih” kelimesinin Arapça'da “hüküm vermek” anlamına geldiğini, bu âyetteki “fetih” kelimesinin de “hüküm verme” manasına geldiğini belirtmiş, “*Ey Rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasında gerçekle hükmet. Çünkü sen hükmedenlerin en hayırlısıdır.*”⁸⁶⁷ âyetini de yorumuna delil olarak göstermiştir. Ayrıca âyetteki “fetih” kelimesinin Mekke'nin fethi mânasına geldiğinin bir diğer delili de Allah'ın iman ehli ile inkâr ehli arasında verdiği en büyük hükümlerden birisinin Mekke'nin fethedilmesine dair verdiği hükümdür. Allah bu hükmüyle küfür ve nifak ehline sözünü mutlaka

⁸⁶² Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, VIII, 159-161. Rivayetlerden birisine göre de ayaklarını meshetmiştir. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, VIII, 159.

⁸⁶³ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, II, 538-539.

⁸⁶⁴ Mâide, 5/52.

⁸⁶⁵ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, VIII, 513-514.

⁸⁶⁶ Mâide, 5/52.

⁸⁶⁷ A'râf, 7/89.

yücelteceğine ve kâfirlerin tuzaklarını tamamen etkisiz hale getireceğine dair hükmünü açıklamıştır.⁸⁶⁸

Mekke'nin fethi, Mekke müşriklerinin Resûlullah'ı (s.a.) yalanlamaları, Allah'ı inkâr etmeleri ve Resûlullah'ı (s.a.) Mekke'den çıkarmak istemelerine karşı daha önce başlarına gelen musibetlerden farklı olarak “Allah'ın sözü yerine gelinceye kadar, inkâr edenlere yaptıkları işler sebebiyle devamlı olarak, ya büyük bir felaket gelecek veya o felaket yurtlarının yakınına inecektir. Şüphesiz Allah verdiği sözden dönmez.”⁸⁶⁹ âyetinde ifade edildiği üzere Allah'ın sözünün yerine gelerek müşriklerin yurtlarının yakınına inen bir felaket olmuştur.⁸⁷⁰

Mekke müşriklerinin kendi içlerinden gelen peygamberi yalanlamalarının yurtları Mekke'nin fethiyle netileneceğini bildiren “Allah'ın sözü yerine gelinceye kadar, inkâr edenlere yaptıkları işler sebebiyle devamlı olarak, ya büyük bir felaket gelecek veya o felaket yurtlarının yakınına inecektir. Şüphesiz Allah verdiği sözden dönmez.”⁸⁷¹ âyetiyle ilgili farklı yorumlar söz konusudur. Bazılarına göre “İnkâr edenlere yaptıkları işler sebebiyle devamlı olarak, ya büyük bir felaket gelecek.” ifadesinden maksat seriyyelerdir. “O felaket yurtlarının yakınına inecektir.” ifadesi Resûlullah'a işaret etmektedir. “Allah'ın sözü yerine gelinceye kadar,” dan maksat ise Mekke'nin fethidir. Hasan-ı Basrî'ye göre ise “O felaket yurtlarının yakınına inecektir.” den maksat büyük bir felaketin inmesidir. “Allah'ın sözü yerine gelinceye kadar,” dan maksat ise kıyamet günüdür. Taberî, âyeti şu şekilde yorumlamıştır: Bu âyetin “İnkâr edenlere yaptıkları işler sebebiyle devamlı olarak, ya büyük bir felaket gelecek.” kısmında ifade edilen müşriklerin başına gelecek felaket, bazen savaş, bazen kıtlık, bazen öldürülme gibi her türlü musibetlerdir. Müşriklerin “yurtlarının yakınına inecek olan felaket” ise Resûlullah'tır. Âyetin “Allah'ın sözü yerine gelinceye kadar,” kısmında da Mekke'nin fethi haber verilmektedir.⁸⁷²

Mekke'nin fethi, doğup büyüdüğü şehirden çıkarılan Resûlullah'a (s.a.) “Kur'an'ı sana farz kılan Allah, şüphesiz seni dönülecek bir yere döndürecektir. Müşriklere de ki:

⁸⁶⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VIII, 513-514.

⁸⁶⁹ Ra'd, 13/31.

⁸⁷⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XIII, 539-543.

⁸⁷¹ Ra'd, 13/31.

⁸⁷² Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XIII, 540-544

*“Rabbim hidayetle geleni ve apaçık bir sapıklık içinde olanı daha iyi bilir.”*⁸⁷³ âyetinde Resûlullah’a daha önce va’dedilen müjdenin tahakkuk etmesidir.⁸⁷⁴

Mekke’nin fethini müjdeleyen *“Kur’ân’ı sana farz kılan Allah, şüphesiz seni dönülecek bir yere döndürecektir. Müşriklere de ki: “Rabbim hidayetle geleni ve apaçık bir sapıklık içinde olanı daha iyi bilir.”*⁸⁷⁵ âyeti için farklı yorumlar söz konusudur. Bazılarına göre âyette geçen *“Şüphesiz seni dönülecek bir yere döndürecektir.”* ifadesinden maksat “cennet” tir. Bazılarına göre ise âyette geçen *“Şüphesiz seni dönülecek bir yere döndürecektir.”* ifadesinden maksat “ölüm” dür. Bazılarına göre ise Resûlullah’ın (s.a.) döndürüleceği yer “cennet”tir. Taberî, âyetteki “meâd” kelimesini “âdetün” kelimesinin mef’ûlü olarak okunursa Resûlullah’ın döndürüleceği yer ölümdür. Şayet, “meâd” kelimesini “avdün” kelimesinden masdar olarak okunursa Mekke’yi fethederek oraya tekrar döneceksin anlamına geldiğini belirterek âyetin her iki anlama da gelebileceğini belirtmiştir.⁸⁷⁶

Resûlullah, (s.a.) fetih günü Abdullah b. Sa’d b. Ebû Serh, Mikyas b. Subâbe, İbn Hatal ve Resûlullah’a (s.a.) her sabah beddua eden bir kadın dışında herkese emân vermiştir. Resûlullah’ın (s.a.) öldürülmesini emrettiği Abdullah b. Sa’d b. Ebû Serh, Resûlullah’a (s.a.) vahiy kâtipliği yapmış olmasına rağmen irtidat ederek Mekke müşriklerine iltica etmiş ve *“Muhammed, benim isteğim dışında bir şey yazmıyordu.”* diye propagandan yapmaya başlayınca bunu duyan Ensar’dan birisi *“Eğer Allah bana imkân verirse bu adamı öldüreceğim.”* diye nezirde bulunmuştur. Mekke fethedilince Ebû Serh’in sütkardeşi Osman b. Affân ona emân vererek Resûlullah’dan (s.a.) onu affetmesini istemiştir. Resûlullah, (s.a.) başlangıçta Abdullah b. Sa’d b. Ebû Serh’i affetmek istemese de Hz. Osman’ın ısrarı üzerine onu öldürmekten vazgeçmiştir. Hadiseden haberdar olan Ensarlı kılıcını kuşanarak Resûlullah’ın (s.a.) kendisine onu öldürmesi için işaret etmesini beklemiş, Resûlullah’ın Ebû Serh’e elini uzatarak biatını alması üzerine Ensarlı adama *“Allah’a yemin olsun ki nezrini yerine getirmedeğinden dolayı seni ayıplıyorum.”* demiş, onun Resûlullah’a (s.a.) kendisinden işaret beklediği için Ebû Serhi’i öldürmediğini söylemesi üzerine Resûlullah *“Bir Nebî’ye işaret etmesi yaraşmaz.”* demiştir. *“Eğer sana hainlik etmek isterlerse (bil ki) onlar daha önce Allah’a*

⁸⁷³ Kasâs, 28/85.

⁸⁷⁴ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XVIII, 350-351.

⁸⁷⁵ Kasâs, 28/85.

⁸⁷⁶ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XVIII, 346-351.

da hainlik etmişlerdi de Allah onlara karşı (sana) imkan vermişti. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."⁸⁷⁷ âyeti bu hadise hakkında nazil olmuştur.⁸⁷⁸

Resûlullah'ın vahiy kâtipliğini yapan, daha sonra da irtidat edip Resûlullah'ın fetih günü öldürülmesini emrettiği, Hz. Osman'ın emân vermesi üzerine affettiği Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh hakkında nazil olduğu Kâtâde tarafından nakledilen "*Eğer sana hainlik etmek isterlerse (bil ki) onlar daha önce Allah'a da hainlik etmişlerdi de Allah onlara karşı (sana) imkan vermişti. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.*"⁸⁷⁹ âyetini İbn Abbâs şu şekilde yorumlamıştır: Bedir savaşında esir alınan Abbâs ve arkadaşları Resûlullah'a (s.a.) "Senin getirdiğine iman ettik. Senin Allah'ın Resûlü olduğuna şahitlik ediyoruz. Senin hakkında kavmimize hayır tavsiye edeceğiz." diye Resûlullah'a (s.a.) söz vermeleri üzerine bu âyet nazil olarak verdikleri söze sadık kalmamaları halinde Bedir'de başlarına gelenlerin yine gelebileceği uyarısında bulunmuştur. Taberî de bu âyetle ilgili olarak İbn Abbâs'ın rivayetini tercih etmiştir.⁸⁸⁰

Mekke henüz fethedilmeden önce "Allahım! Seni her türlü eksiklikten tenzih eder, sana hamdu senâ ederim. Senden bağışlanma diliyorum ve tevbe ile sana sığınıyorum." sözlerini çokça tekrar eden Resûlullah'a (s.a.) Hz. Aişe'nin "Ey Allah'ın Resûlü! Bu sözleri çok tekrar ettiğini görüyorum." demesi üzerine "Rabbim bana ümmetim için bir alâmet göstereceğini haber verdi. O alameti görünce (Mekke'nin fethini) bu sözleri çokça tekrar ediyorum. O alâmetin "*Allah'ın yardımı ve fetih (Mekke fethi) geldiğinde ve insanların bölük bölük Allah'ın dinine girdiğini gördüğünde, Rabbine hamd ederek tespihte bulun ve O'ndan bağışlama dile. Çünkü O tövbeleri çok kabul edendir.*"⁸⁸¹ sûresi olduğunu gördüm." demiştir.⁸⁸² Nasr sûresinin fethini müjdelediği Mekke'nin fethi ile

⁸⁷⁷ Enfâl, 8/71.

⁸⁷⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XIV, 380-381; XI, 288. Mekke'nin fethi günü Resûlullah'ın cezalandırdığı kimseler ve bunun hukuki ve siyasi boyutu hakkındaki değerlendirmeler için bkz. Adem APAK, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi I*, İstanbul: Ensar Yayınları, 2011, s. 302-303. Adnan Demircan, *Siyer Konusunda Bilinmesi Gereken Seksen Sekiz Soru*, İstanbul: Beyân Yayınları, 2019, s. 245-247.

⁸⁷⁹ Enfâl, 8/71.

⁸⁸⁰ XI, 287-288.

⁸⁸¹ Nasr, 110/1-3.

⁸⁸² Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XXIV, 706. Nasr sûresi ile ilgili rivayetlerden bazılarına göre ise bu sûre Mekke'nin fethinden sonra Medine'de nazil olmuş ve Resûlullah'ın vefat edeceğini haber vermiştir. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XXIV, 711-713. Konuyla ilgili olarak Vâkıdî'nin naklettiği rivayete göre ise Nasr sûresi Mekke'nin fethi sonrası Resûlullah Mekke'deyken nazil olmuştur. Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 889.

birlikte Arap toplulukları ve kabileleri (Yemen ve Nizâr kabileleri de dahil) topluca İslâm'a girmişlerdir.⁸⁸³

B. DİĞER MÜŞRİK ARAPLARLA İLİŞKİLER

1. Racî' Olayı (H.4/M.625)

Hicretin dördüncü yılında Safer ayında Adel ve Karre kabilelerini temsilen bir heyet Medine'ye gelerek Resûlullah'tan (s.a.) kendilerine İslâm'ı öğretecek muallimler göndermesini istediler. Resûlullah, (s.a.) onların bu talebini geri çevirmeyerek Mersed b. Ebû Mersed'in sorumluluğunda on kişilik bir heyeti bu kabilelere gönderdi. Mekke yolu üzerinde bulunan Racî' suyunun yakınında konaklayan heyete bölgenin hâkimi Lihyânoğulları'ndan yüz kişilik bir grup saldırı düzenleyerek Müslümanlardan yedisini şehit etmişler, üç kişiyi de esir almışlardır. Esirlerden Abdullah b. Târik yolda öldürülmüş, Zeyd b. Desinne ile Hubeyb b. Adî ise köle olarak Mekke müşriklerine satılmışlardır.⁸⁸⁴

Hubeyb, Âsım, Mersed ve arkadaşlarının Mekke ve Medine arasındaki Racî'de başlarına gelen üzücü olaydan sonra münafıklar "Şu zavallıların başlarına gelenler ne kadar kötü! Ne evlerinde oturabildiler, ne de Muhammed'in dinin tebliğ edebildiler." diyerek bu duruma sevinmişlerdir. "*İnsanlardan öylesi de vardır ki, dünya hayatına ilişkin sözleri senin hoşuna gider. Bir de kalbindekine (Sözünün özüne uyduğuna) Allah'ı şahit tutar. Halbuki o düşmanlıkta en amansız olandır.*"⁸⁸⁵ âyeti nazil olarak münafıkların bu tavrını izhâr etmiş ve kınamıştır. "*İnsanlardan öylesi de vardır ki, Allah'ın rızasını kazanmak için kendini feda eder. Allah kullarına çok şefkatlidir.*"⁸⁸⁶ âyeti de ise Racî' olayında ölenlerin şehit olduğunu ve bunun hayırdan başka bir şey olmadığını bildirmiştir.⁸⁸⁷

Racî' olayı hakkında münafıkların tavrı hakkından nazil olduğu nakledilen "*İnsanlardan öylesi de vardır ki, dünya hayatına ilişkin sözleri senin hoşuna gider. Bir*

⁸⁸³ Taberî, *Câmi'ü'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XXIV,705-706.

⁸⁸⁴ Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 354-363; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III-IV, 169-174. Buhârî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, 10.

⁸⁸⁵ Bakara, 2/204.

⁸⁸⁶ Bakara, 2/207.

⁸⁸⁷ Taberî, *Câmi'ü'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, III, 573-574.

de kalbindekine (Sözünün özüne uyduğuna) Allah'ı şahit tutar. Hâlbuki o düşmanlıkta en amansız olandır. Hâkimiyeti ele aldığı anda ise ülkede bozgunculuk çıkarıp ürünleri ve nesilleri yok etmeye çalışır. Allah, bozgunculuğu sevmez. Ona “Allah'tan kork!” dense gurur kendisini günaha sürükler. Ona cehennem yeter! Orası ne kötü bir yataktır.”⁸⁸⁸ âyeti hakkında müfessirler ihtilaf etmiştir. Süddî'nin konuyla ilgili rivayetine göre ilgili âyet Ahnes b. Şerîk es-Sekafî hakkında nazil olmuştur. Benî Zühre kabilesinin anlaşmalı olan Ahnes b. Şerîk es-Sekafî, Medine'ye gelerek Resûlullah'ın (s.a.) huzurunda “Allah'a yemin olsun ki sen sâdık bir kimsesin” diyerek Müslüman olması Resûlullah'ı (s.a.) memnun etmişti. “İnsanlardan öylesi de vardır ki, dünya hayatına ilişkin sözleri senin hoşuna gider. Bir de kalbindekine (Sözünün özüne uyduğuna) Allah'ı şahit tutar. Hâlbuki o düşmanlıkta en amansız olandır.”⁸⁸⁹ âyeti bu kişi hakkında nazil olmuştur. İlgili âyet onun hakikatte Müslüman olmadığını, nifak üzere olduğunu Resûlullah'a (s.a.) bildirmiştir. Resûlullah'ın (s.a.) yanından ayrılan Ahnes b. Şerîk es-Sekafî, Müslümanlara ait ekili arazileri yakmış ve eşekleri de kesmiştir. “O, (senin yanından) ayrılınca yeryüzünde bozgunculuk yapmağa, ekin ve nesli yok etmeğe çalışır. Allah ise bozgunculuğu sevmez. Ona “Allah'tan kork” denildiği zaman gururu onu daha da günaha sürükler. Artık böylesinin hakkından cehennem gelir. O ne kötü yataktır!”⁸⁹⁰ âyetleri de onun bu yaptıkları hakkında nazil olmuştur. Yine “İnsanları arkadan çekiştiren, kaş göz işaretiyle alay eden her kişinin vay haline!”⁸⁹¹ ile “Yemin edip duran, aşağılık, daima kusur arayıp kınayan, durmadan söz taşıyan, iyiliği hep engelleyen, saldırgan, günaha dadanmış, kaba saba; bütün bunların ötesinde bir de soysuz olan kimseye sakın boyun eğme.”⁸⁹² âyetleri de Ahnes b. Şerîk es-Sekafî hakkında nazil olmuştur.⁸⁹³ İbn Abbâs'tan gelen rivayetlere göre ise bu âyetler Racî' olayındaki tavırlarından ötürü münafıklar hakkında nazil olmuştur. Diğer bir görüşe göre de bu âyet münafıkların karakteristik özellikleri hakkında nazil olmuştur. Taberî bu âyetlerin sebebi nüzûlü hususi olsa da hükmünün umumi olduğunu, âyetlerin münafıklar hakkında nazil

⁸⁸⁸ Bakara, 2/204-207.

⁸⁸⁹ Bakara, 2/204.

⁸⁹⁰ Bakara, 2/205-206. Bu âyetler Ahnes b. Şerîk el-Ahnes hakkında nazil olsa da münafıkların genel özelliklerinden bahsetmektedirler. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, III, 584, 588.

⁸⁹¹ Hümeze, 104/1.

⁸⁹² Kalem, 68/10-13.

⁸⁹³ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, III, 572-582.

olduğunu belirtmiştir.⁸⁹⁴ Racî‘ olayı hakkında bilgi veren müelliflerden sadece İbn Hişâm bu üç âyetin Racî‘ olayı hakkında nazil olduğunu nakletmektedir.⁸⁹⁵

Yine Racî‘ olayı hakkında nazil olduğu belirtilen “*İnsanlardan öylesi de vardır ki, Allah’ın rızasını kazanmak için kendini feda eder. Allah kullarına çok şefkatlidir.*”⁸⁹⁶ âyeti hakkında da ihtilaf söz konusudur. Katâde, bu âyetin Allah yolun cihad eden ensar ve muhacir hakkında nazil olduğunu, İkrime ve Re’bi, âyetin Suheyb b. Sinan ve Ebû Zer Gıfârî hakkında nazil olduğunu, İbn Abbâs ise Racî‘ olayında şehit olanlar hakkında nazil olduğunu naklederken; Muğîre, Katâde, Hazm b. Ebû Hazm ve Ebû Halil, âyetin nefsinin Allah için feda eden, Allah yolunda cihad eden, iyiliği emredip kötülükten nehyeden kişiler hakkında nazil olduğunu belirtmişlerdir. Taberî de âyetin genel ifadesini göz önünde bulundurarak son izah şeklini tercih etmiş, Süheyb b. Sinan ve Ebû Zer Gıfârî’nin de âyette vasıflarından bahsedilen insanlara dâhil olduklarını belirtmiştir.⁸⁹⁷ İbn Hişâm ise bu âyetin Racî‘ olayında şehit olanlar hakkında nazil olduğunu nakletmektedir.⁸⁹⁸

2. Bi’ru Maûne Olayı (H.4/M.624)

Uhud Savaşı’ndan yaklaşık dört ay sonra Medine’ye gelen Ebû Berâ Âmir b. Mâlik’i Resûlullah İslâm’a davet etmiş, Ebû Berâ, Resûlullah’ın (s.a.) davetine olumlu veya olumsuz bir yanıt vermemekle birlikte kavmine İslâm’ı anlatmaları için tebliğciler göndermesini istemiştir.⁸⁹⁹ Bu çağrı üzerine Resûlullah, Bi’ru Maûne’ye kırk veya yetmiş kişiden oluşan bir heyet göndermiştir.⁹⁰⁰ Bir su kuyusunun adı olan Bi’ru Maûne üzerinde Âmir b. Tufeyl el-Caferî bulunuyordu. Yola çıkan heyet, Bi’ru Maûne’ye hâkim bir yerde bulunan mağarada konaklamış, Resûlullah’ın mesajını burada bulunanlara tebliğ etmek üzere Harâm b. Milhân el-Ensârî’yi göndermişlerdir. Harâm b. Milhân el-Ensârî, Bi’ru Maûne’de bulunanlara kendisinin Resûlullah’ın elçisi olduğunu; onlardan kelime-i şahadet getirerek Allah’a ve Resûlü’ne iman etmelerini istemiş, fakat onlar kendilerini İslâm’a davet eden Harâm b. Milhân el-Ensârî’yi öldürmüşlerdir. Onun son sözü “Allah en büyüktür, Kâbe’nin Rabbi’ne yemin olsun ki kazandım.” olmuştur. Âmir b. Tufeyl ve

⁸⁹⁴ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, III, 571-577.

⁸⁹⁵ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, III, 571-577; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III-IV, 174-175.

⁸⁹⁶ Bakara, 2/207.

⁸⁹⁷ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, III, 592-594.

⁸⁹⁸ İbn Hişâm, *es-Sîre*, III-IV, 174-175.

⁸⁹⁹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, III-IV, 183-184. Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 346.

⁹⁰⁰ Vâkıdî, *Bir’u Maûne’ye gönderilenlerin sayısı hakkındaki rivayetlerden onların kırk kişi olduğunu bildiren rivayetin daha sahih olduğunu belirtmiştir. Vâkıdî, Meğâzî*, I, 347.

beraberindekiler Harâm b. Milhân el-Ensârî'nin izini takip ederek diğer arkadaşlarını da mağarada öldürmüşlerdir. Bi'ru Maûne'de şehit edilenler hakkında “Kavmimize bizim Rabbimize kavuştuğumuzu bildirin. Biz Rabbimizden, Rabbimiz de bizden razı oldu.” âyeti nazil olmuş, bir süre sonra bu âyet neshedilerek “*Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma. Bilakis onlar diridirler, Rableri katında Allah'ın, lütfundan kendilerine verdiği nimetlerin sevincini yaşayarak rızıklandırılmaktadırlar.*”⁹⁰¹ âyeti nazil olmuştur.⁹⁰²

Bi'ru Maûne'de şehit edilenler hakkında “Kavmimize bizim Rabbimize kavuştuğumuzu bildirin. Biz Rabbimizden, Rabbimiz de bizden razı oldu.” nazil olduğu ve bir süre sonra neshedilerek yerine “*Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma. Bilakis onlar diridirler, Rableri katında Allah'ın, lütfundan kendilerine verdiği nimetlerin sevincini yaşayarak rızıklandırılmaktadırlar.*”⁹⁰³ âyeti nazil olduğuna dair Taberî'nin naklettiği rivayete Buhârî, Vâkıdî ve İbn Sa'd eserlerinde yer vermişlerdir. Ama bu müellifler, sadece ilk âyetin nazil olup neshedildiğine yer vermişler, ilgili âyetin yerine herhangi bir âyetin nazil olduğuna dair bir rivayete yer vermemişlerdir. Taberî, ilgili âyetin yerine nazil olduğunu naklettiği “*Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma. Bilakis onlar diridirler, Rableri katında Allah'ın, lütfundan kendilerine verdiği nimetlerin sevincini yaşayarak rızıklandırılmaktadırlar.*”⁹⁰⁴ âyetinin bu hadise hakkında değil, Uhud şehitleri hakkında nazil olduğunu belirtmiştir. İbn Hişâm ise ilgili konuyu naklederken böyle bir âyetin inip inmediğine dair bir bilgiye yer vermemiştir.⁹⁰⁵

Resûlullah, (s.a.) Bi'ru Maûne olayı sonrası sabah namazının kıyamında kırâattan sonra rûkûa gider ve rûkûdan kalktıktan sonra “Semia allahü limen hamideh” der, sonrada ayakta iken “Allahım! Ayyaş b. Ebû Rebîa'yı, Seleme b. Hişâm'ı, Velîd b. Velîd'i kurtar. Allahım! Zayıf ve yardıma muhtaç Müslümanları kurtar. Allahım! Mudar'ın sıkıntısını artır. Yusuf ailesinin başına gelen kıtlık gibi onları da kıtlığa maruz bırak. Allah ve Resulü'ne isyan eden Lihyân, Ri'le, Zekvân ve Usayye'ye lanet et.” diye beddua etmiştir. “*Bu işte senin yapacağın bir şey yoktur. Allah, ya tövbelerini kabul edip onları affeder,*

⁹⁰¹ Âl-i İmrân, 3/169.

⁹⁰² Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VI, 234-235.

⁹⁰³ Âl-i İmrân, 3/169.

⁹⁰⁴ Âl-i İmrân, 3/169.

⁹⁰⁵ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VI, 227-238; Buhârî, Meğâzî, 28; Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 350; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 49.

ya da zalim olduklarından dolayı onlara azap eder.”⁹⁰⁶ âyeti nazil olunca Resûlullah (s.a.) sabah namazlarında yaptığı bu bedduayı bırakmıştır.⁹⁰⁷

Resûlullah, Bi’ru Maûne olayı sonrası arkadaşlarına yapılanlara çok üzölmüş, bunu yapanlara beddua etmeye başlamış, “*Bu işte senin yapacağın bir şey yoktur. Allah, ya tövbelerini kabul edip onları affeder, ya da zalim olduklarından dolayı onlara azap eder.*”⁹⁰⁸ âyetinin nazil olmasıyla birlikte beddua etmeyi bıraktığı rivayet edilmektedir. Konuyla ilgili âyetin sebep-i nüzûlüyle ilgili farklı rivayetler söz konusudur. Rivâyetlerin büyük çoğunluğuna göre bu âyet, Resûlullah’ın Uhud Savaşı esnasında yaralanması üzerine kavmine beddua etmek istemesi üzerine nazil olmuştur. Müfessirlerden bazılarına göre ise bu âyet, Resûlullah’ın “Allahım! Ebu Süfyan’a lanet et. Hâris b. Hişâm’a lanet et. Safvan b. Ümeyye’ye lanet et.” diye dua ediyordu. Yine Resûlullah, sabah namazında rükûdan kalktıktan sonra “Allah hamd edenin hamdini işitir. Hamd sanadır.” der, sonrada ayakta iken “Allahım! Ayyaş b. Ebû Rebîa’yı, Seleme b. Hişâm’ı, Velîd b. Velîd’i kurtar. Allahım! Zayıf ve yardıma muhtaç Müslümanları kurtar. Allahım! Mudar’ın sıkıntısını artır. Yusuf ailesinin başına gelen kıtlık gibi onları da kıtlığa maruz bırak. Allah ve Resulüne isyan eden Lihyân, Ri’le, Zekvan ve Usayye’ye lanet et.” diye beddua etmesi hakkında nazil olmuştur. Bu âyetin nazil olması üzerine Resûlullah (s.a.) bu şekilde dua etmeyi bırakmıştır. Taberî, âyetle ilgili rivayetlerden herhangi bir tercihte bulunmamış, âyette Allah’ın kulları üzerinde mutlak hâkimiyetine vurgu yapıldığını, isyan eden kullarına karşı dilediği şekilde tasarrufun sadece kendisine ait olduğunu bildirdiğini belirtmiş, âyeti herhangi bir olaya tahsis etmeyerek umumi bir şekilde yorumlamıştır. Buhârî, konuyla ilgili üç farklı rivayete yer vermiştir. Bunlardan ilkinde göre âyet Uhud savaşında yaralanan Resûlullah’ın “Nebîlerine bunu yapan bir kavim nasıl hidayete ulaşır?” demesi üzerine nazil olmuştur. Diğer rivayete göre âyet Resûlullah’ın sabah

⁹⁰⁶ Âl-i İmrân, 3/128.

⁹⁰⁷ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VI, 48. Diğer bir görüşe göre de bu âyet Resûlullah’ın Uhud’da yaralanması ve müşriklerin hidayeti konusunda ümidini kesmesi neticesinde inmiştir. Resûlullah, Uhud günü yaralanmış, dişleri kırılmış ve kaşı açılmıştı. Zırhlı olduğu halde yere düşmüş, kanı akıyordu. Nebi’nin yanına gelen Ebû Huzeyfe’nin mevlası Sâlim, Resûlullah’ın yanına oturmuş ve yüzündeki kanı silmiştir. Bu esnada Resûlullah “Kendilerini Allah’a davet eden bir peygambere bunu yapan bir kavim nasıl hidayete erişir.” demiş, bunun üzerine “Bu işte senin yapacağın bir şey yoktur. Allah, ya tövbelerini kabul edip onları affeder, ya da zalim olduklarından dolayı onlara azap eder.”(Âl-i İmrân 2/128). âyeti nazil olmuştur. Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VI, 43-47.

⁹⁰⁸ Âl-i İmrân, 3/128. Resûlullah, Uhud savaşında kendisini yaralayan Utbe b. EbûVakkas için “Allahım! Onun üzerinden bir yıl geçmeden kâfir olarak ölsün” diye beddua etmiş, Utbe b. Ebû Vakkas bir yıl geçmeden ölmüştür. Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VI, 47.

namazının son rekâtında rükûdan kalktıktan sonra “Allah hamd edenin hamdini işitir.” dedikten sonra “Allahım! Filan kimseye, filan kimseye lanet et.” demesi üzerine nazil olmuştur. Konuyla ilgili diğer bir rivayetine göre ise Resûlullah’ın Safvân b. Ümeyye, Süheyl b. Amr ve Hâris b. Hişâm’a beddua etmesi üzerine nazil olmuştur. İbn Hişâm, İbn Sa’d ve Vâkıdî’nin rivayetlerine göre de bu âyet Uhud Savaşı’nda Resûlullah’ın (s.a.) yaralanması üzerine nazil olmuştur.⁹⁰⁹

3. Müreysi (Mustalikoğulları) Gazvesi (H.5/M.627)

Benî Mustalik’in Müslümanlarla karşı savaş hazırlığı içinde oldukları haberi Resûlullah’a (s.a.) ulaşınca Müslümanlar hızlı bir şekilde yola çıkmış ve iki ordu Benî Mustalik’e ait Müreysi’ denilen bir su kaynağında karşılaşmıştır. Benî Mustalik’i Hâris b. Ebû Dırâr komuta etmekteydi. Yapılan savaş Müslümanlar kazanarak Benî Mustalik’in çocukları, kadınları ve mallarını esir almışlardır. Bu savaşta Benî Kelb b. Avf b. Âmir b. Leys b. Bekr’den Hişâm b. Subâbe, Ubâde b. Sâmit’in kabilesinden birisi tarafından yanlışlıkla düşman askeri zannedilerek öldürülmüştür. Savaş sonrası Gıfâr kabilesinden Hz. Ömer’in kölesi Cahcâh b. Saîd ile Benî Avf b. Hazrec’in anlaşmalısı Sinân el-Cühenî su doldurma nedeniyle Emece ile Usfân arasında bulunan Kedîd bölgesinde kavgaya etmişler, Sinân el-Cühenî “Ey Ensâr! diyerek, Cahcâh b. Saîd de “Ey Muhacirler! diye bağırarak kabilelerine yardım çağırılmışlardır. Münafıkların lideri Abdullah b. Ubey b. Selûl bu duruma kızarak “Sonunda bu da mı olacaktı? Beldemize gelen bu Celâbibler (münafıklar, muhacirlere “Celâbîb” lâkabını takmışlardı. Abdullah b. Ubey b. Selûl, kendisiyle aynı görüşten olan münafıklara Celâbibler konusunda kendisine itaat etmelerini emretmişti.) sayıca çoğaldılar ve bununla bize karşı övünmeye başladılar. Bunların durumu şu söze benzemektedir: “Besle köpeğini, yesin seni.” Allah’a yemin olsun ki Medine’ye döndüğümüz zaman aziz olan zelil olanı oradan çıkaracaktır. Bunları bu kadar pervasızca davranmaya iten şey sizin onları beldenize kabul etmeniz ve onlarla mallarınızı paylaşmanızdır. Siz onlarla mallarınızı paylaşmazsanız onlar başka beldelere gitmek zorunda kalacaklar.” sözleriyle tepki göstermiştir. “Onlar, “Allah Resûlü’nün yanında bulunanlara (muhacirlere) bir şey vermeyin ki dağılıp gitsinler” diyenlerdir. Halbuki göklerin ve yerin hazineleri Allah’ındır. Fakat münafıklar (bunu) anlamazlar.

⁹⁰⁹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VI, 47; VI, 42-49; Buhârî, *Kitâbu’l-Meğâzî*, 21; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III-IV, 79-80; İbn Sa’d, *Tabakât*, II, 42. Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 320.

*Onlar, “Andolsun, eğer Medine'ye dönersek, üstün olan, zayıf olanı oradan mutlaka çıkaracaktır” diyorlardı. Halbuki asıl üstünlük, ancak Allah'ın, Peygamberinin ve mü'minlerindir. Fakat münâfıklar (bunu) bilmezler.”*⁹¹⁰ âyetleri Abdullah b. Ubey b. Selûl'un Ensar hakkındaki söyledikleri üzerine nazil olmuş ve onun nifağını ortaya koymuştur. Abdullah b. Ubey b. Selûl'ün söylediklerini Zeyd b. Erkam, Resûlullah'a ulaştırmış, Hz. Ömer, söylediklerinden ötürü Abdullah b. Ubey b. Selûl'ün öldürülmesini, muhacirlerden birisinin onu öldürmesini doğru bulmadığı takdirde Sa'd b. Muâz ve Muhammed b. Mesleme'nin onu öldürmesi önerisinde bulunmuş, Hz. Peygamber “Ey Ömer! Bunu nasıl yapabilirim, böyle yaptığım takdirde insanlar “Muhammed arkadaşlarını öldürüyor derler.” diyerek Hz. Ömer'in önerisini reddetmiş ve âdetinin aksine (Resûlullah (s.a.) bu saatlerde yolculuk yapmazdı) ordunun hareket etmesini emretmiştir. Resûlullah, (s.a.) Abdullah b. Ubey b. Selûl'u çağırarak duyduklarının doğru olup olmadığını sormuş, o da yemin ederek böyle bir şey söylemediğini ifade etmiştir. Arkadaşları Abdullah b. Ubey b. Selûl'e Resûlullah'a (s.a.) gidip kendisi için istiğfar etmesi istemişlerse de o alaycı bir şekilde başını çevirerek kendisine teklif edilen şeyi “Siz benden iman etmemi istediniz ben de iman ettim. Zekât vermemi emrettiniz verdim. Artık Muhammed'e secde etmekten başka bir şey kalmadı.” diyerek reddetmiştir. “O münâfıklara, “Gelin, Allah'ın Resûlü sizin için bağışlama dilesin.” denildiği zaman başlarını çevirirler ve sen onların büyüklük taslayarak uzaklaştıklarını görürsün. Onlara bağışlama dilesen de, dilemesen de onlar için birdir. Allah onları asla bağışlamayacaktır. Çünkü Allah, fasıklar topluluğunu doğru yola iletmez.”⁹¹¹ âyetleri Abdullah b. Ubey b. Selûl'un bu tavrı üzerine nazil olmuştur. Abdullah b. Ubey b. Selûl kavminin ileri gelenlerinden olduğu için ensardan bazıları içinde bulunduğu zor durumdan kurtulabilmesi için Resûlullah'a (s.a.) gelerek Zeyd b. Erkam'ın ondan işittiklerini yanlış anlamış veya eksik duymuş olabileceğini söylediler. Münâfıkûn sûresi nazil olarak münâfıkların bu seferde yaptıklarından Müslümanları haberdar etmesiyle Ensardan bazılarının kınadığı Zeyd b. Erkam'ın söylediklerini Allah tasdik etmiştir. Medine'ye dönmek için yola çıkan Resûlullah, (s.a.) Useyd b. Hudayr 'ın “Ya Resûlullah (s.a.) daha önce yolculuk yapmadığın bir zamanda erkenden yola koyuldun.” sözleri üzerine uygulamasına gerekçe olarak “Arkadaşınız Abdullah b. Ubey b. Selûl'un ne dediğini

⁹¹⁰ Münâfıkûn, 63/7-8.

⁹¹¹ Münâfıkûn, 63/5- 6.

duymadın mı? O Medine'ye döndüğü zaman aziz olanın zelil olanı çıkaracağını iddia ediyormuş.” diye cevap vermiştir. Bunun üzerine Üseyd “İstesen sen onu çıkarırsın, o zelil, sen azizsin. Ona şefkat et. Çünkü sen Medine'ye geldiğin zaman kavmi onun için taç hazırlıyordu. O, seni melik olmasını elinden zorla alan birisi olarak görüyor.” demiştir. Resûlullah (s.a.) o gün akşama kadar, geceleyin de sabaha kadar yürümüştür. Yine güneşin sıcaklığı insanlara eziyet verecek dereceye gelince yürümüşler, sonrasında uyumak için durmuşlardır. Resûlullah'ın (s.a.) bu sefer dönüşünde böyle bir strateji izlemesinin nedeni insanların bir gün önce Abdullah b. Ubey b. Selûl'un söyledikleriyle meşgul olmalarının önüne geçmek istemesiydi. Hicâz'a doğru devam eden Müslümanlar Fûveyk en-Nekî'de bir su kaynağında konakladılar. Buradan ayrılınca esen sert rüzgâr Müslümanları korkutmuş ve onlara zorluk çıkarmıştır. Resûlullah (s.a.) “Korkmayın, bu rüzgâr kâfirlerin ileri gelenlerinden birisinin ölümünden dolayı esiyor.” diyerek bunun hikmetini açıklamış, Müslümanlar Medine'ye döndükleri gün Benî Kaynuka Yahudilerinin önde gelenlerinden ve münafıkların dostlarından Rifâe b. Zeyd b. Et-Tabût'un öldüğüne şahit olmuşlardır. Daha sonra Resûlullah, (s.a.) münafıkların liderinin oğlu Abdullah b. Abdullah b. Ubey'in çağrılmasını istemiş, babasının söyledikleri hakkında onu bilgilendirmiştir. Babasının söyledikleri karşısında Abdullah b. Abdullah b. Ubey b. Selûl'un tepkisi “Ya Resûlullah! Allah'a yemin olsun ki babam doğru söylemiş, sen azizsin O da zelildir. Yesripliler benim sözüme ne kadar sadık olduğumu bilirler. Allah ve Resûlü babamı öldürüp başını onlara getirmemden razı olacaklarsa bunu hiç tereddüt etmeden yerine getiririm.” şeklinde olmuşsa da Resûlullah (s.a.) onun bu isteğini kabul etmemiştir. Abdullah b. Abdullah b. Ubey b. Selûl, Medine'ye gelince evinin kapısında elinde kılıcıyla babasının karşısına dikilmiş ve ona “Aziz ve zelil olanın sen mi yoksa Allah Resûlü mü olduğunu çok iyi bileceksin. Allah ve Resûlü izin vermediği sürece bu evin ne içine, ne de gölgesine sığınabileceksin.” diyerek babasının karşı tepkisini ortaya koymuş, Abdullah b. Ubey b. Selûl oğlunun bu yaptıklarına karşı Hazrec'ten yardım istemiş, Hazrec'in bütün ısrarına rağmen oğlu bu karardan vazgeçmeyince durum Resûlullah'a (s.a.) haber verilmiş, Resûlullah'ın (s.a.) isteği üzerine bu karardan vazgeçmiştir.⁹¹²

⁹¹² Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XXII, 655-670.

Benî Mustalik gazvesi sonrası Resulullah'ın(s.a.) Benî Mustalik'in komutanı Hâris b. Ebû Dırâr'ın kızı Cüveyriye binti Hâris'le evlenmesinin oluşturduğu akrabalık bağı ve Resûlullah'ın (s.a.) onların Müslüman olması için izlediği siyaset bu kabilenin tamamının Müslüman olmasına neden olmuştur.⁹¹³ Resûlullah, (s.a.) Müslüman olmalarından sonra bu kabileye zekat memuru olarak Velid b. Ukbe b. Ebû Muâyt'ı görevlendirmiştir. Resûlullah'ın (s.a.) temsilcinin geldiğini haber alınca onu karşılamak için yola çıkmalarından korkan Velid b. Ukbe b. Ebû Muâyt, Benî Mustalik'in kendisini öldürmeye yeltendiğini ve zekât vermeyi kabul etmediklerini söylemesi üzerine Müslümanlar onlarla savaşı konuşmaya başlamışlardı ki Resûlullah da (s.a.) bunu düşünmeye başlamıştı. Müslümanlar bu keyfiyet üzereyken Benî Mustalik'ten bir heyet gelerek işin hakikatini Resûlullah'a(s.a.) bildirmişlerdir. Onlar hadisenin şu şekilde cereyan ettiğini ifade etmişlerdir: Ey Allah'ın Resûlü! Senin elçinin geleceğinden haberdar olunca elçini karşılamak, ikram etmek ve sadakalarımızı teslim etmek üzere ona doğru yola çıktık. O ise geri dönerek bizden uzaklaştı. Bu davranışımız size onu öldürmek için yola çıktığımız şeklinde ulaşmış. Allah'a yemin ederiz ki biz bu niyetle bir şey yapmadık. Olup bitenlerin iç yüzünü bildirmek üzere *“Ey iman edenler! Bilmeden birilerine zarar verip de sonra yaptığınıza pişman olmamanız için, yoldan çıkmışın biri size bir haber getirdiğinde doğruluğunu araştırın. Bilin ki Allah'ın elçisi aranızdadır. Birçok durumda o sizin dediklerinizi yapsaydı işiniz kötüye giderdi, fakat Allah size imanı sevdirdi ve onu gönlünüze sindirdi; inkârcılığı, yoldan çıkmayı ve emre aykırı davranmayı da size çirkin gösterdi. Allah tarafından bahşedilmiş bir lutuf, bir nimet olarak doğru yolu bulmuş olanlar işte onlardır (bu vasıflara sahip olanlar sizlersiniz). Allah her şeyi bilmekte, yerli yerince yapmaktadır.”*⁹¹⁴ âyetleri nazil olarak Müslümanlara bu tür durumlarda nasıl davranmaları gerektiğini bildirmiştir.⁹¹⁵

⁹¹³ İbn Hişâm, *es-Sîre*, III-IV, 394-396; Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 411-412.

⁹¹⁴ Hucurât, 49/6-8.

⁹¹⁵ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XXI, 352. Konuyla ilgili Katâde'nin rivayetine göre Velid b. Ukbe b. Ebû Muâyt'ın Beni Mustalik'in Resûlullah'a irtidât ettiğini söylemesi üzerine Resûlullah verilen haberin doğruluğunu araştırmak üzere Hâlit b. Velid'i görevlendirmiş, Hâlid, yaptığı araştırma sonucunda onların İslâm'a bağlılıklarını gözlemlemiş, ezan okuduklarını ve namaz kıldıklarını Resûlullah'a haber vermiştir. Bunun üzerine ilgili âyetler nazil olunca Resûlullah “İşin hakikatini araştırmak Allah'tan, acele ise şeytandandır.” buyurmuştur. Bu âyetlerin nazil olma sebebiyle ilgili olarak Dahhâk'ın rivayeti konuyla ilgili diğer rivayetlerden farklılık arz etmektedir. Onun rivayetine göre Resûlullah, arkadaşlarından birisini bir kavme zekât toplamakla görevlendirmiş, zekât toplamakla görevli olan kimse ile o kavim arasında Cahiliye'den kalma husumet vardı. Resûlullah'ın elçisine o topluluk zekâtlarını teslim etmelerine rağmen Medine'ye gelince gönderildiği kavmin zekât vermeyi reddettiğini ve İslâm'dan döndüklerini söylemiştir. Resûlullah, işin doğrusunu öğrenmek üzere gönderdiği kişi böyle bir şey olmadığını

4. Huneyn Savaşı (H.8/M.630)

Müslümanlar, Mekke'nin fethini müteakip Huneyn'e giderken yolda müşriklerin etrafında ibadet ettikleri ve üzerine silahlarını astıkları yeşil ve büyük bir sedir ağacına rastlamışlar, içlerinden birisinin "Ey Allah'ın Resûlü! Bizim için de inkâr edenlerin silahlarını astığı ve etrafında ibadet ettiği bir sedir ağacı (Arabistan kirazı) edin." demesi üzerine Resûlullah (s.a.) "Nefsim elinde olan Allah'a yemin olsun ki siz kavminin Hz. Musa'ya "Ey Mûsâ! Onların kendilerine ait ilahları (putları) olduğu gibi sen de bize ait bir ilah yapsana"⁹¹⁶ demelerine benzer şeyler söylediniz. Şüphesiz sizler cahil bir topluluksunuz. Şüphesiz ki sizler, sizden öncekilerin izini takip ediyorsunuz." diyerek bu isteği kınamıştır.⁹¹⁷

Huneyn Savaşı hicretin sekizinci yılında meydana gelmiştir.⁹¹⁸ Huneyn, Mekke ve Tâif arasında bulunan Zü'l-Mecâz'a yakın bir vadinin adıdır. Hevâzin ve Sakîf kabilesiyle yapılan Huneyn Savaşı burada meydana gelmiştir. Savaşın taraflarından Hevâzin kabilesinin komutanı Benî Nasr'ın kardeşi Mâlik b. Avf, Sakîf kabilesinin komutanı ise Abd-i Yelîl b. Amr es-Sakâfi'ydi. Müslümanlar, on bini Ensar ve Muhacirden, iki bini de Mekke fethinden sonra Müslüman olanlar olmak üzere on iki bin kişiydi. Tulekâ (İslâm'a zorla girenler) Resûlullah'tan (s.a.) çekindikleri için bu sefere katılmıştır. O gün Müslümanların sayıca fazla olmalarından dolayı içlerinden birisi "Bu gün azlık sebebiyle mağlup olmayacağız." demiş,⁹¹⁹ fakat Müslümanlar savaşın başlangıcında düşman okçularının yoğun saldırısı nedeniyle kısa sürede bozguna uğrayıp kaçışmaya başlamışlardır. Resûlullah'ın (s.a.) önünde bulunan Eymen b. Ümmü Eymen şehit olmuş, amcası Abbâs ve Ebû Süfyan b. Hâris dışındaki herkes Resûlullah'ı terk etmiştir. Buna rağmen Resûlullah, düşmanların üzerine saldırmak için beyaz katırını

Resûlullah'a bildirmeden ilgili âyetler nazil olarak o kavmin ma'zur olduğunu bildirmiştir. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XXI, 351-353.

⁹¹⁶ A'râf, 7/138. Mekke'nin fethini müteakip Sakif ve Hevâzin'in üzerine yürüten Resûlullah, Huneyn'e giderken yolda müşriklerin eski Cahiliye adetlerinden Zâtü Envât'ın bir benzerini kendileri için edinmesini istemeleri üzerine "Ey Mûsâ! Onların kendilerine ait ilahları (putları) olduğu gibi sen de bize ait bir ilah yapsan." âyetini okumuştur. Konuyla ilgili rivayet ve âyet, hem İbn Hişâm, hem de Vâkîdî tarafından nakledilmektedir. İbn Hişâm, *es-Sîre*, III-IV, 442; Vâkîdî, *Meğâzî*, III, 890-891.

⁹¹⁷ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, X, 410-411.

⁹¹⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, III, 665.

⁹¹⁹ Taberî'nin kaynak göstermeden naklettiği diğer rivayete göre bu sözü Huneyn Savaşı öncesi Resûlullah söylemiştir. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XI, 386. Konuyla ilgili olarak İbn Hişâm, iki rivayete yer vermiş, rivayetlerden ilkinde göre bu sözü Resûlullah söylemiştir. Diğer rivayete göre ise Benî Bekir'den birisi söylemiştir. Vâkîdî'nin rivayetlerinden birisinde bu sözü Resûlullah, diğerinde ise Ebû Bekir söylemiştir. İbn Hişâm, *es-Sîre*, III-IV, 444; Vâkîdî, *Meğâzî*, III, 890.

mahmuzlamış ve şöyle demiştir: “Ben Nebî’yim, bunda yalan yok, Ben Abdûlmuttâlib’in oğluyum.” Bu esnada Ebû Süfyân b. Hâris, Resûlullah’ı (s.a.) düşmanın üzerine gitmesini engellemek istemiştir. Huneyn günü bozgun esnasında Resûlullah’tan (s.a.) daha cesaretli birisi ortaya çıkmamıştır. Müslümanların kaçıştığını gören Resûlullah, (s.a.) “Rabbim! Bana vermiş olduğun sözü yerine getir.” diye dua etmiş ve gür sesli amcası Abbâs’dan Ashab-ı Semûre ve Ensarı çağırmasını istemiştir. Abbâs, önce Rıdvân biatına katılanları çağırmış, onlar geri dönmüşlerdir. Daha sonra Ensarı çağırmış, onlar da “Ey Allah’ın Resûlü! Sen bizi Yemen’de bulunan Berk el-Gımd’a kadar götürmek istesen biz seninle beraber geliriz.” diyerek geri dönmüşlerdir. Müslümanların geri dönmesiyle savaş yeniden başlamış, Resûlullah (s.a.) binitinin üzerinden uzun uzun savaşı izlemiş ve “Savaş şimdi kızıştı.” diyerek bir avuç çakıl taşını “Yüzleriniz çirkinleşsin.” diyerek müşriklerin üzerine atmıştır. Resûlullah’ın (s.a.) attığı bu çakıl taşları bütün müşriklere isabet ederek Müslümanlar galip gelmişlerdir. *“Andolsun, Allah birçok yerde ve Huneyn Savaşı gününde size yardım etmiştir. Hani, çokluğunuz size kendinizi beğendirmiş, fakat (bu çokluk) size hiçbir yarar sağlamamış, yeryüzü bütün genişliğine rağmen size dar gelmişti. Nihayet (bozularak) gerisin geriye dönüp kaçmıştınız. Sonra Allah, Resûlü ile mü’minler üzerine kendi katından güven duygusu ve huzur indirdi. Bir de sizin göremediğiniz ordular indirdi ve inkâr edenlere azap verdi. İşte bu, inkârcıların cezasıdır.”*⁹²⁰ âyetleri Müslümanların Huneyn Savaşı öncesinde sayısal çokluklarına güvenerek zaferden emin bir şekilde Huneyn’e geldiklerini, savaşın başlangıcında mağlup olduklarını, sonrasında da Allah’ın yardımıyla düşmana galip geldiklerini haber vermektedir. Allah, Huneyn Savaşı’nda Müslümanlara işaretli beş bin melek ile yardım etmiş ve o gün Ensara “müminûn” ismini vermiştir.⁹²¹

Resûlullah, Huneyn Savaşı’nda elde edilen ganimetleri toplatmış ve Ci’râne’de içlerinde Ebû Süfyân, Hâris b. Hişâm, Süheyl b. Amr ve Akra’ b. Hâsib’in de bulunduğu kalplerini İslâm’a ısındırmak istediği kişilere Huneyn ganimetlerini taksim etmiştir. Resûlullah’ın (s.a.) bu taksimi üzerine Ensardan bazıları “Adam kavmini özlemiş,

⁹²⁰ Tevbe, 9/ 25-26.

⁹²¹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 387-395. Buhârî, *Kitâbü’l-Meğâzi*, 54. Konuyla ilgili bazı rivayetlerde Huneyn Savaşı’nda bozguna uğrayıp kaçışmaya başlayan Müslümanlara geri dönmeleri için çağrıda bulunan Resûlullah’ın kendisidir. Taberî’nin konuyla ilgili naklettiği rivayetlerden birisine göre Huneyn Savaşı’nın başlangıcında Müslümanlar galip gelmiş, ganimetler için koşuşturan Müslümanlara düşman okçuların saldırısı neticesinde Müslümanlar mağlup olmuşlardır. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 391-393.

kavmini bize tercih etti.” diyerek tepki göstermiş, çadırında bulunan Resûlullah’a (s.a.) Ensarın söyledikleri ulaşınca onlara şöyle seslenmiştir: “Bu duyduklarım da neyin nesi? Sizler dalâlet üzere iken Allah sizi hidayete erdirmemi mi? Sizler zillet içindeyken Allah sizi azîz kılmadı mı?” Resûlullah’ın (s.a.) bu sözleri üzerine Sa’d b Muâz, söz hakkı istemiş, Resûlullah’ın izin vermesi üzerine “Sizler dalâlet üzere iken Allah sizi hidayete erdirmemi mi?” sözünüz doğru, bizler sen gelmeden önce dalâlet üzereydik. Sizler zillet içindeyken Allah sizi azîz kılmadı mı? sözünüze gelince sen de biliyorsun ki bizim dışımızdaki bütün Arap kabileleri seni içlerinde istemediler. Biz sana yardım ettik.” demiştir. Sa’d b. Muâz’ın bu sözlerine Hz. Ömer, kiminle konuştuğunu ve neler söylediğine dikkat etmesini isteyince Sa’d b Muâz, söylediklerinin arkasında olduğunu ifade etmiştir. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.) “Nefsim elinde olana yemin ederim ki şayet Ensar bir vadiye gitse, insanlar da başka bir vadiye gitse ben Ensarla birlikte giderim. Eğer hicret olmasaydı Ensardan bir kimse olmayı isterdim. Ey Ensar topluluğu! Herkes evlerine deve ve koyunla dönerken sizlerin evinize Resûlullah (s.a.) ile birlikte dönmeniz hoşunuza gitmez mi?” diyerek Ensarın kendi nezdindeki yerini açıkça ifade edince Ensar “Biz, Allah ve Resûlü’nden razı olduk. Resûlullah’tan (s.a.) başka bir şey istemiyoruz.” diyerek yaptıklarından ötürü pişmanlıklarını dile getirmişlerdir. Resûlullah da “Allah ve Resûlü sizi tasdik ediyor ve sizin mazeretinizi kabul ediyor.” demiştir.⁹²²

Müslümanlar, Huneyn günü altı bin kişiyi esir almışlar, o gün Müslüman olanlar Resûlullah’a (s.a.) gelerek “Ya Resûlullah! Sen insanların en hayırlısı ve en iyilikseverisin. Çocuklarımızı, kadınlarımızı ve mallarımızı aldın.” diyerek esirlerini geri istemişler, Resûlullah da (s.a.) onlara “Benim yanımda olanları gördünüz. Sözlerin en güzeli doğru olanıdır. Çoluk çocuğunuz mu, yoksa mallarımızı mı tercih ediyorsunuz? demiş, onlar ise hiçbir şey verecek durumda olmadıklarını ifade edince Resûlullah (s.a.) ayağa kalkarak “Bunlar bana Müslüman olarak geldiler. Ben onları çoluk çocukları ve malları arasında muhayyer bıraktım. Onlar ise bunu kabul etmediler. Kimin eline onlara ait hoşuna giden bir şey varsa onlara geri versin. Vermek istemeyenler ise daha sonra kendilerine tarafımızdan ödenmek üzere borç olarak versinler.” diyerek Müslümanlara çağrıda bulunmuştur. Müslümanlar da “Ey Allah’ın Nebî’si! Verdiğin karardan razı olduk ve gereğini yerine getireceğiz.” diyerek Resûlullah’ın (s.a.) bu isteğini yerine

⁹²² Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 387-389.

getireceklerini bildirmişlerdir. Müslümanların bu teslimiyeti karşısında Resûlullah (s.a.) yine de “Bilemiyorum, belki içinizde memnun olmayanlar vardır. Liderlerinize gidin. Onlar bana kararlarını bildirsınler.” diyerek bu konuda içlerinde herhangi bir sıkıntı kalmaması için liderlerine de sormalarını istemiş, onlar da Resûlullah’ın (s.a.) verdiği karardan razı olduklarını ve gereğini yerine getireceklerini iletmışlerdir.⁹²³

Huneyn Savaşı sonrası Benî Sa‘d b. Bekir kabilesinden Resûlullah’ın (s.a.) sütanesi gelerek esirleri kendilerine geri vermesini istemiş, Resûlullah, (s.a.) ona sadece kendi payına mâlik olduğunu, Müslümanlar kendi yanındayken gelip esirleri istemesini, kendi payını geri verdiği zaman diğer Müslümanların da vereceğini söylemiştir. Resûlullah (s.a.) ertesi günü elbisesini sütanesi için yere sermiş ve onu üzerine oturtmuştur. Esirleri isteyince de kendi payını vermiş, bunu gören diğerleri de ellerindeki esirleri geri vermişlerdir.⁹²⁴

⁹²³ Taberî, *Câmi‘u‘l-Beyân ‘an Te‘vîli Âyi‘l-Kur‘ân*, XI, 391.

⁹²⁴ Taberî, *Câmi‘u‘l-Beyân ‘an Te‘vîli Âyi‘l-Kur‘ân*, XI, 389. Taberî, Huneyn savaşı sonrası esirler arasında Resûlullah’ın sütanesinin de bulunduğunu, Resûlullah’ın onun isteği üzerine esirleri geri verdiğini nakletmektedir. Konuyla ilgili olarak Vâkîdî, Huneyn Savaşı sonrası Resûlullah’ın sütkardeşi Şeyma’nın esirler arasında bulunduğunu, Resûlullah’ın kendisini tanıması sonrası sütanesini ve sütbabasını sorduğunu, Şeyma’nın onların vefat ettiğini söylediğini nakletmektedir. Vâkîdî, *Meğâzi*, III, 913-914.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YAHUDİLERLE İLİŞKİLER

A. İSLAM ÖNCESİ MÜŞRİK ARAPLARLA YAHUDİLERİN MÜNASEBETLERİ

Resûlullah, (s.a.) Medine'ye hicret ettiği zaman Medine'de kitap ehlinde sadece Yahudiler ikâmet etmekteydiler. Bu dönemde Medine'de Hristiyan bulunmuyordu.⁹²⁵ Medine'de Nadîr, Kurayza ve Kaynuka isimli üç Yahudi kabilesi bulunmaktaydı. Aynı dine mensup bu kabileler kitap ehli olmalarına rağmen birbirlerine karşı hasmane bir tutum içerisindeydiler. Kendi aralarındaki bu husumet onları putlara tapan, ölüm ötesine inanmayan, haram helal gibi kavramlara yabancı Medineli Arap kabilelerinden Evs ve Hazrec'le birbirlerine karşı ittifaklar oluşturmaya kadar götürmüştür. Medine Yahudileri kutsal kitapları Tevrat'ta birbirlerinin kanlarını dökmek kendilerine haram kılınmasına rağmen Arap kabileleriyle birbirleri aleyhine ittifak yaparak savaşıyor, savaş sonrası ise kendilerine emredildiği şekilde karşılıklı olarak esirlerini fidye karşılığı serbest bırakıyorlardı. *“Ama siz, birbirinizi öldüren, içinizden bir kesime karşı kötülük ve zulümde yardımlaşarak; size haram olduğu halde onları yurtlarından çıkararak, size esir olarak geldiklerinde ise, fidye verip kendilerini kurtaran kimselersiniz. Yoksa siz Kitab'ın (Tevrat'ın) bir kısmına inanıp, bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? Artık sizden bunu yapanın cezası, dünya hayatında rezil olmaktan başka bir şey değildir. Kıyamet gününde ise onlar azabın en şiddetlisine uğratılırlar. Çünkü Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir.”*⁹²⁶ âyeti hem atalarının, hem de onlara halef olan Medine Yahudilerinin Tevrat'ın hükümlerini açıkça ihlâl ettiklerini, bu davranışlarının neticesinde bir takım

⁹²⁵ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XVIII, 419.

⁹²⁶ Bakara, 2/85. Bu âyette kimlerden bahsedildiğine dair iki görüş söz konusudur. İlk görüşe göre Resûlullah dönemi Medine Yahudileri, ikinci görüşe göre ise İsrailoğullarıdır. Bu rivayete göre İsrail oğulları birbirlerini öldürmeyecekleri ve esir etmeyeceklerine dair söz vermelerine rağmen kendi içlerinden zayıf düşen toplulukları yurtlarından çıkarmışlardır. Taberî, bu âyeti “Vaktiyle sizden birbirinizin kanlarını dökmeyeceğinize, birbirinizi yurtlarından çıkarmayacağınıza dair de söz almıştık. Siz de kabullene geldiniz. Hâlâ da buna şahitlik yapıyorsunuz.” (Bakara, 2/84). âyetiyle birlikte yorumlayarak âyetin muhataplarının hem Medine Yahudilerinin hem de atalarının olduğunu belirtmektedir. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, II, 204-205.

dünyevi ve uhrevi cezalara maruz kalacakları bildirilmektedir.⁹²⁷ Yahudilerin Tevrat'ın açık hükümlerini ihlal etmeleri neticesinde dünyevi cezalarının Resûlullah'ın (s.a.) gönderilmesiyle adaletin tesis edilmesi neticesinde haklının hakkını alması, Yahudilikte ısrar etmeleri nedeniyle cizye vermek suretiyle zelil düşmeleri, Benî Nadîr'in Medine'den çıkarılması, Kureyza'nın erkeklerinin öldürülmesi, eş ve çocuklarının esir edilmesi şeklinde yorumlanmıştır.⁹²⁸

Medine Yahudileri, müşrik Araplar karşısında mağlup oldukları zaman ise vasıflarını Tevrat'tan öğrendikleri son peygamberi onlara karşı şefaatçi kılarak Allah'tan yardım istiyorlardı. Bekledikleri son peygamberin kendi soylarından gelmemesi üzerine kıskançlıklarından ötürü vasıflarını bildikleri halde bekledikleri peygamberin bu olmadığını söyleyerek gerçeği inkâr etmişlerdir. *“Kendilerine ellerindekini (Tevrat'ı) tasdik eden bir kitap (Kur'ân) gelince onu inkâr ettiler. Oysa daha önce (bu kitabı getirecek peygamber ile) inkârcılara (Arap müşriklerine) karşı yardım istiyorlardı. (Tevrat'tan) tanıyıp bildikleri (bu peygamber) kendilerine gelince ise onu inkâr ettiler. Allah'ın lâneti inkârcıların üzerine olsun.”*⁹²⁹ âyeti Resûlullah'ın (s.a.) vasıflarını bilmelerine ve gelmesini bekledikleri halde inanmayan Medine Yahudileri hakkında nazil olarak onların ikiyüzlü tavırlarını açığa vurmuştur.⁹³⁰

Diğer yandan Medine Yahudileri, kitap ehli olmalarından ötürü müşrik Arapları dini açıdan etkilemişlerdir. İslam öncesi Medine toplumunda doğan çocukları ölen bazı kadınların “Bundan sonra doğan çocuğum yaşarsa onu Yahudi yapacağım, çünkü Yahudilerin dini bizim dinimizden daha üstün.” diye adakta bulunmaları bunun en açık

⁹²⁷ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, II, 207-209. Yahudi kabilelerinden Benî Nadîr ve Benî Kurayza, Arap kabilelerinden Evs ile, Benî Kaynuka ise Hazrec ile anlaşmalıydı. Diğer bir rivayete göre ise Beni Nadîr, Hazrec'le Benî Kurayza ise Evs'le anlaşmalıydı. Konuyla ilgili rivayetlerin özeti şu şekildedir. Tevrat'ta İsrailoğullarından birbirlerini öldürmemeleri, köle veya cariye İsrailoğullarından her kim olursa olsun ücretlerini ödeyerek azad etmeleri sözü alınmıştı. Kureyza, Evs ile Nadîr ise Hazrec'in anlaşmalıydı. Benî Nadîr, müttefiği Hazrec ile Kureyza ve müttefikleriyle yapmış oldukları Sümeyr (Beni Amr b. Avf'dan birisi) savaşını kazanmış ve onların yurtlarını tahrip ederek Medine'den çıkarmıştı. Savaş sonrası iki Yahudi kabile bir araya gelerek esirleri fidye karşılığı serbest bırakmaları üzerine Araplar, Yahudilerin bu davranışını “Hem kendi dindaşlarınızı öldürüyor; hem de esirlerinizi iki Yahudi kabilesi birleşerek kurtarıyorsunuz, bu nasıl oluyor?” diyerek kınamışlar, Yahudiler ise “Bize onları esaretten kurtarmak emredilmiş ve birbirimizi öldürmemiz yasaklanmıştır.” diyerek yaptıklarını savunmaya çalışmışlardır. Arapların “O halde niçin onları öldürüyorsunuz?” diye sormaları üzerine “Biz kendileriyle anlaşma yaptığımız dostlarımızın zelil düşmelerinden utanıyoruz ve bu sebeple savaşıyoruz.” diye cevap vermişlerdir. Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, II, 207-209.

⁹²⁸ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, II, 215-216.

⁹²⁹ Bakara, 2/89.

⁹³⁰ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, II, 237-241.

göstergelerinden birisidir. Medine’de bu şekilde Yahudi olmuş bir topluluk bulunuyordu. İslâm gelince Medine’de Yahudi olmuş bu kişilerin yakınları kendilerini Müslüman olmaya zorlayınca bunlardan bir kısmı İslâm’ı kabul etmeyerek Yahudilikte ısrar etmişlerdir. Bunun üzerine “*Dinde zorlama yoktur. Çünkü doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır. O halde kim tâğûtu tanımayıp Allah'a inanırsa, kopmak bilmeyen sapasağlam bir kulpa yapışmıştır. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.*”⁹³¹ âyeti nazil olarak Medine’de Araplardan Yahudi ve Hristiyan olanları Müslüman olmaya zorlamayı yasaklamıştır.⁹³²

Medine’de Medine Yahudilerinden etkilenerek Yahudiliği benimseyen kimseler bulunmaktaydı. İslâm’ın gelmesiyle yakınlarının bu kişileri Müslüman olmaya zorlamaları üzerine nazil olduğu rivayet edilen “*Dinde zorlama yoktur. Çünkü doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır. O halde kim tâğûtu tanımayıp Allah'a inanırsa, kopmak bilmeyen sapasağlam bir kulpa yapışmıştır. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.*”⁹³³ âyeti hakkında farklı rivayetler söz konusudur. Konuyla ilgili rivayetlerden bazısına göre Resûlullah’ın (s.a.) Benî Nadîr hakkında sürgün hükmü vermesi üzerine Ensâr’dan bazıları daha önce Yahudi olan çocuklarının Medine’den ayrılmasına izin vermemeleri üzerine bu âyet nazil olmuştur. Konuyla ilgili diğer bir rivayete göre lâkabi “el-Husayn” olan Ensardan Sâlim b. Avf ın iki oğlu daha önce Yahudiliği benimsemişlerdi. Bütün çabasına rağmen oğulları Yahudilikten vazgeçmeyince Resûlullah’a (s.a.) oğullarını Müslüman olmaya zorlamasının doğru olup olmadığını sorması üzerine bu âyet nazil olmuştur. Ayrıca bu âyetin hükmünün nesh olup olmadığı hakkında ihtilaf söz konusudur. Müfessirlerden bazılarının göre ehl-i kitab cizye ödediği takdirde İslâm’a girmeye zorlanamaz ve dinleri üzere kalırlar. Bu âyette kastedilenler inkâr edenlerdir ve bundan dolayı âyetin hükmü nesh edilmemiştir. Bazılarına göre ise bu âyetin hükmü neshedilmiştir. Taberî bu âyeti şu şekilde yorumlamıştır: Bir nassın mensuh olabilmesi, onu nesheden diğer nass ile tamamen çelişmesi ve aralarını te’lif etmenin imkânsız olması halinde söz konusu olur. Şayet iki nassın birini âmm (genel ifadeli) diğerini hâss (özel ifadeli) kabul etmek mümkünse, âyetlerin birbirlerini neshettiklerini söylemek isabetli değildir. Bu âyet de bu kabilendir. Yani, cizye vererek boyun eğen ehl-

⁹³¹ Bakara, 2/256.

⁹³² Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, IV, 546-548.

⁹³³ Bakara, 2/256.

i kitabı ve Mecusileri zorla dine sokmak caiz değildir. Buna mukabil cizye vermeyen kitap ehlini ve inkâr edenleri dine girmeye zorlamak caizdir. O halde bu âyetle, kâfirleri öldürmeyi emreden âyetlerin arasını te'lif etmek mümkündür. Yine ayetin sebab-i nüzûlü olarak zikredilen İbn Abbâs ve ondan nakledilen Ensarın çocuklarını İslâm'a girmeye zorlamaları ile ilgili rivayetler sahihtir. Bu âyet her ne kadar özel bir durum hakkında nazil olsa da hükmü umumidir.⁹³⁴

B. RESÛLULLAH'IN YAHUDİLERLE İLİŞKİLERİ

1. Resûlullah'ın Yahudileri İslâm'a daveti

Resûlullah'ın (s.a.) çağdaşı Yahudiler, Resûlullah'ın (s.a.) kendisi, yakınları ve kabilesinin vahiy gelmeden önce bilgisine sahip olmadıkları birçok gerçeği (Resûlullah'ın (s.a.) vasıfları bunlardan birisidir) kitap ehli olmalarından ötürü biliyorlardı. Kur'ân, Yahudileri İslâm'a davete bu nimetleri hatırlatarak başlamıştır. Onlara verilen diğer nimetler, kendi içlerinden peygamberlerin seçilmesi, Firavun'un zulmünden kurtarılmaları, yeryüzüne vâris kılınmaları, kayadan pınarların fişkırması, bıldırcın eti ve kudret helvasının indirilmesi gibi nimetlerdir. Resûlullah'ın (s.a.) çağdaşı Yahudilere bu nimetler hatırlatılarak iman ettikleri takdirde kendilerinin de tıpkı daha önceki dindaşları gibi ilâhi nimetlere mazhar olacakları, iman etmedikleri takdirde seleflerinin başlarına gelen şeylerin kendi başlarına da geleceği *“Ey İsrâiloğullar! Size verdiğim nimetimi hatırlayın.”*⁹³⁵ âyetinde dile getirilmiştir. *“Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki ben de size vaad ettiklerimi vereyim. Asıl bana itaatsizlikten sakının.”*⁹³⁶ ifadesiyle de kendilerinden daha önce Hz. Muhammed'in peygamber olduğunu insanlara beyan edeceklerine, O'na ve getirdiğine iman edeceklerine dair verdikleri söze vefalı davranmaya çağrılmışlardır.⁹³⁷ Kur'ân ayrıca Yahudilere verilen ilahî nimetleri hatırlatmayı sadece Resûlullah'ın (s.a.) çağdaşlarına yapmadığını, Hz. Musa'nın da atalarına aynı hatırlatmayı yaptığını *“Hani Mûsâ kavmine demişti ki: “Ey kavmim! Allah'ın, üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani içinizden peygamberler çıkarmıştı. Sizi hükümdarlar kılmıştır ve (diğer) toplumlardan hiçbirine vermediğini size vermiştir.”*⁹³⁸

⁹³⁴ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, IV, 547-554.

⁹³⁵ Bakara, 2/40.

⁹³⁶ Bakara, 2/40.

⁹³⁷ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, I, 593-598.

⁹³⁸ Mâide, 5/20.

âyetiyle vurgulamıştır. Medine Yahudilerine ahde vefalı davranarak Resûlullah'a (s.a.) iman ettikleri takdirde *“Andolsun, Allah İsrailoğullarından sağlam söz almıştı. Onlardan on iki temsilci -başkan- seçmiştik. Allah şöyle demişti: “Sizinle beraberim. Andolsun eğer namazı kılar, zekâtı verir ve elçilerime inanır, onları desteklerseniz, (fakirlere gönülden yardımda bulunarak) Allah'a güzel bir borç verirsiniz, elbette sizin kötülüklerinizi örterim ve andolsun sizi, içinden ırmaklar akan cennetlere koyarım. Ama bundan sonra sizden kim inkâr ederse, mutlaka o, dümdüz yoldan sapmıştır.”*⁹³⁹ *“Rahmetim ise her şeyi kapsamıştır. Onu, bana karşı gelmekten sakınanlara, zekâtı verenlere ve âyetlerimize inananlara yazacağım.” Onlar, yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları Resûle, o ümmî peygambere uyan kimselerdir.”*⁹⁴⁰ âyetlerinde ifadesini bulan ilâhi müjdeye erişecekleri bildirilmiştir.⁹⁴¹

Kurân'ın bu çağrısına karşılık Yahudi âlimleri kendi kavimleri ve dindaşları üzerindeki otoritelerini kaybetme endişesiyle -ki dünyevi bir endişedir- Resûlullah (s.a.) hakkındaki gerçekleri gizlemeyi tercih etmişlerdir. Onların bu yeni dine karşı tutumları üzerine *“Elinizdeki Tevrat'ı tasdik edici olarak indirdiğimize (Kur'ân'a) iman edin. Onu inkâr edenlerin ilki olmayın. Âyetlerimi az bir karşılığa değiştirmeyin ve bana karşı gelmekten sakının.”*⁹⁴² âyeti nazil olarak Yahudilere Resûlullah (s.a.) hakkında gerçekleri gizlememelerini, kendilerine yaraşanın Resûlullah'a (s.a.) inananların ilki olmaları gerektiğini hatırlatarak İslâm'a davete devam etmiştir.⁹⁴³ Yine Resûlullah, (s.a.) Medine Yahudilerini *“De ki: “Ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda ortak bir söze gelin: Yalnız Allah'a ibadet edelim. Ona hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilah edinmesin. Eğer onlar yine yüz çevirirlerse, deyin ki: “Şahit olun, biz Müslümanlarız.”*⁹⁴⁴ âyetinde haber verildiği üzere aralarında ortak söz olan Allah'a ibadet etmeye çağırılmış, fakat onlar Resûlullah'ın (s.a.) bu teklifini reddetmişlerdir.⁹⁴⁵ *“İçlerinden zulmedenler hariç, Kitap ehli ile ancak en güzel bir yolla mücadele edin.”*⁹⁴⁶ âyeti de müminlere Yahudi ve Hıristiyanları güzel söz ile Allah'a inanmaya çağırma

⁹³⁹ Mâide, 5/12.

⁹⁴⁰ A'raf, 7/156-157.

⁹⁴¹ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, I, 593-596.

⁹⁴² Bakara, 2/41.

⁹⁴³ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, I, 601-604.

⁹⁴⁴ Âl-i İmrân, 3/64.

⁹⁴⁵ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, V, 474-476.

⁹⁴⁶ Ankebût, 29/46.

ve davet ettikleri şeyleri onlara delilleriyle ortaya koymalarını emretmiştir.⁹⁴⁷ “*Ey Kitap ehli! (Gerçeğe) şahit olduğumuz halde, niçin Allah’ın âyetlerini inkar ediyorsunuz?*”⁹⁴⁸ âyeti ise Resûlullah’ın (s.a.) hak peygamber olduğu kitaplarında bildirilmesine ve doğruluğuna şahitlik etmelerine rağmen Yahudi ve Hristiyanların Allah Resûlü’nü inkâr etmelerini kınamaktadır.⁹⁴⁹ “*(Ey Kitap ehli) Hani, Allah peygamberlerden, “Andolsun, size vereceğim her kitap ve hikmetten sonra, elinizdekini doğrulayan bir peygamber geldiğinde, ona mutlaka iman edeceksiniz ve ona mutlaka yardım edeceksiniz” diye söz almış ve “Bunu kabul ettiniz mi; verdiğim bu ağır görevi üstlendiniz mi?” demişti. Onlar, “Kabul ettik” demişlerdi. Allah da, “Öyleyse şahid olun, ben de sizinle beraber şahit olanlardanım.” demişti.*”⁹⁵⁰ âyetiyle de kitap ehline Resûlullah’ın (s.a.) nübüvvetinin yeni durum olmadığını, Hz. Muhammed’in (s.a.) daha önce kendilerinden söz alınmış olan peygamberleri tasdik edici olarak gönderildiğini belirterek Resûlullah’a (s.a.) iman etmeye davet edilmişlerdir.⁹⁵¹

Kitap ehlini İslâm’a davet ederken izlenecek metodu ortaya koyan “*İçlerinden zulmedenler hariç, Kitap ehli ile ancak en güzel bir yolla mücadele edin.*”⁹⁵² âyetinde geçen “İçlerinden zulmedenler hariç,” ifadesinin ne anlama geldiğine dair farklı görüşler söz konusudur. Birinci görüşe göre kitap ehlinden cizye vermeyi reddedip, Müslümanlara savaş açanlar zulmetmişlerdir. Bu hal üzere olanlarla Müslüman olana veya cizye vermeyi kabul edinceye kadar savaşılmalıdır. İkinci görüşe göre kitap ehlinden zulmedenler Allah’a ortak koşanlar, Allah’ın oğlu olduğunu söyleyenler, Allah’ın eli bağlıdır, yani Allah fakirdir diyenler ve Resûlullah’a (s.a.) eziyet edenlerdir. Üçüncü görüşe göre kitap ehlinden zulmedenler yaptıkları anlaşmalara sadık kalmayanlardır. Dördüncü görüşe göre ise kitap ehlinden “zulmedenler” kitaplarında haber verildiği halde Resûlullah’a (s.a.) inanmayıp eski dinleri üzere kalanlardır ve bunlarla savaşılmalıdır. Ayrıca bu âyet mensuh değildir. Beşinci görüşe göre ise bu âyet Nebî’ye (s.a.) savaş izni veren âyet inmeden önce nazil olmuştur. Bundan dolayı “*Kendilerine kitap verilenlerden Allah’a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah’ın ve Resûlünün haram kaldığını haram saymayan ve hak din İslam’ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi*

⁹⁴⁷ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XVIII, 417.

⁹⁴⁸ Âl-i İmrân, 3/70.

⁹⁴⁹ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, V, 491-492.

⁹⁵⁰ Âl-i İmrân, 3/64.

⁹⁵¹ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, V, 535-544.

⁹⁵² Ankebût, 29/46.

elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın.”⁹⁵³ âyeti bu âyeti nesh etmiştir. Bu âyetin inmesiyle kitap ehli ile şehadet getirinceye veya cizye vermeyi kabul edinceye kadar savaşılması emredilmiştir. Taberî, ehl-i kitaptan cizye vermeyi kabul etmeyerek savaşmayı tercih edenlerle savaşın görüşünün daha isabetli olduğunu ve âyetin mensuh olmadığını belirtmiştir.⁹⁵⁴

Resûlullah, (s.a.) kitap ehlini ilâhi dinlerin ortak paydası tevhit üzere ittifaka çağırılmış, fakat onlar bu çağırışı reddetmişlerdir. Resûlullah'ın (s.a.) bu çağırısının kabul edilmemesi üzerine “*De ki: “Ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda ortak bir söze gelin: Yalnız Allah'a ibadet edelim. Ona hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilah edinmesin.” Eğer onlar yine yüz çevirirlerse, deyin ki: “Şahit olun, biz Müslümanlarız.”*⁹⁵⁵ âyeti nazil olmuştur. Müfessirler, Resûlullah'ın ortak söze çağırısındaki muhataplarının kim olduğu hususunda iki farklı görüş ortaya koymuştur. Onlardan bir kısmı bu âyetin Medine'de bulunan Yahudileri Resûlullah'ın (s.a.) aralarında ortak söz olan Allah'a ibadet etmeye davet etmesi ve onların bunu reddetmesi üzerine nazil olduğunu, bir kısmı da Resûlullah'ın (s.a.) Necrân Hristiyanlarına bu çağırışı yapması ve onların bunu reddetmesi üzerine nazil olduğu zikretmişlerdir. Taberî, âyette Yahudi veya Hristiyanlardan bir gruba delâlet eden bir ifadenin olmadığı için âyetin hem Yahudilere hem de Hristiyanlara hitap ettiğini belirtmiştir. Bundan dolayı âyette ifadesini bulan ehl-i kitaptan maksat hem Yahudiler hem de Hristiyanlar olduğunu ifade etmiştir.⁹⁵⁶

2. İslâm Davetine Karşı Tutumları

Yahudiler daha başlangıçta Resûlullah'ın (s.a.) Medine'ye gelmesinden hoşnut olmamışlar ve “Peygamberlerin vatanı Şam'dır. Medine peygamber beldesi değildir.” diyerek bu rahatsızlıklarını açıkça ifade etmişlerdi. Bu önyargılı tutumları Resûlullah (s.a.) ile ilişkilerinin seyrini çoğunlukla olumsuz etkilemiştir.⁹⁵⁷ Buna karşı Medineli Müslümanlar Yahudilerle uzun süre iç içe yaşamalarında dolayı Yahudilerin inançları hakkında bilgi sahibi olmaları ve Yahudilerin yeni bir peygamber beklentilerini Medine müşriklerine ifade etmeleri haklı olarak Müslümanları Yahudilerin Müslüman olabileceği

⁹⁵³ Tevbe, 9/29.

⁹⁵⁴ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XVIII, 417-423.

⁹⁵⁵ Âl-i İmrân, 3/64.

⁹⁵⁶ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, V, 476.

⁹⁵⁷ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XV, 18-19.

beklentisine sokmuştur. Fakat Yahudilerin yeni dine ve peygamberine karşı tutumları beklentilerin aksine olunca “*Şimdi (ey müminler!) onların size inanacaklarını mı umuyorsunuz? Oysa onlardan bir zümre, Allah’ın kelâmını işitirler; sonra o kelâmı iyice anlamış olmalarına rağmen yine de bile bile onu tahrif ederlerdi.*”⁹⁵⁸ âyeti nazil olarak bunun Yahudilerden beklenen bir davranış olduğunu, onlardan özellikle din bilginlerinin kitaplarında vasıflarını bildikleri son Peygamber’le ilgili bilgileri kasıtlı bir şekilde tahrif ettiklerini, kendi kutsal kitaplarını bile tahrif edecek kadar hadlerini aşan bu topluluğun iman etmesini beklememeleri gerektiğini hatırlatarak Müslümanları teselli etmiştir.⁹⁵⁹

Medine Yahudilerini Resûlullah’a (s.a.) iman etmekten alıkoyan en önemli etkenlerden birisi beklentilerinin aksine kendi soylarından bir peygamberin gelmemesinden kaynaklanan kıskançlıkları olmuştur. Bundan ötürü onların büyük çoğunluğu Resûlullah’a (s.a.) iman etmemiş ve Müslümanları da tekrar küfre döndürmek için büyük çaba göstermişlerdir. “*Kitap ehlinde birçoğu, hak kendilerine belirdikten sonra dahi, içlerindeki kıskançlıktan ötürü sizi, imanınızdan sonra küfre döndürmek isterler.*”⁹⁶⁰ âyeti Resûlullah’ın (s.a.) çağdaşı Medine Yahudilerinin İslâm tebliğine karşı gelmelerinin nedenini ve ona karşı mücadelelerini bildirmektedir.⁹⁶¹ Resûlullah’ın (s.a.) vasıflarını kitaplarında bulmalarına ve O’nun hak peygamber olduğunu bilmelerine rağmen Arap olmasından dolayı kıskanan ve inkâr eden Yahudi ve Hristiyanlar hakkında “*İman ettikten, Peygamberin hak olduğuna şahitlik ettikten ve kendilerine açık deliller geldikten sonra inkâr eden bir toplumu Allah nasıl doğru yola eriştirir? Allah zalim toplumu doğru yola iletmez. İşte onların cezası; Allah’ın, meleklerin ve bütün insanların lanetinin üzerlerine olmasıdır. Onun (lanetin) içinde ebedi kalacaklardır. Onların azabı hafifletilmez, onlara göz açtırılmaz. Ancak bundan sonra tövbe edip kendilerini düzeltenler müstesnadır. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.*”⁹⁶²

⁹⁵⁸ Bakara, 2/75. Taberî, bu âyette bahsi geçen Yahudilerin Tevrat’ta yaptıkları tahrifin lafzî değil, yorumun saptırılması olarak yorumlamıştır. Bu yorumu tercih etmesinin sebebi olarak da âyetin zahirini göstermiştir. Ona göre ilmüne sahip olunmayan bir şeyin saptırılması mümkün değildir. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, II, 144. Konuyla ilgili değerlendirmeler için bkz. Muhammet Tarakçı, “Tevrat ve İncil’in Tahrîfi İle İlgili Kur’ân Âyetlerinin Anlaşılması Sorunu”, *Usûl: İslâm Araştırmaları*, S. 2 (2004), s. 33-54. Baki Adam, “Tevrat’ın Tahrifi Meselesine Müslüman ve Yahudi Cephesinden Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 36, (1997), s. 359-404

⁹⁵⁹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, II, 139-145

⁹⁶⁰ Bakara, 2/109.

⁹⁶¹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, II, 419-420.

⁹⁶² Âl-i İmrân, 86-89.

âyetleri de onların bu tutumlarının dünyevi ve uhrevi neticelerini bildirmiştir.⁹⁶³ “Kendilerine Kitaptan bir nasip verilmiş olanları görmüyor musun? Onlar sapıklığı satın alıyorlar ve sizin de yoldan sapmanızı istiyorlar.”⁹⁶⁴ âyeti Müslümanları Yahudilerin kendileri hakkındaki olumsuz tutumları hakkında uyarılmış, “Allah sizin düşmanlarınızı çok daha iyi bilir. Allah dost olarak yeter. Allah yardımcı olarak da yeter.”⁹⁶⁵ âyeti ise Yahudilerin Müslümanlara kıskançlık, aldatma ve düşmanlık yapmaktan geri kalmayacağını, onların dostluğundan uzak durmalarını istemiştir.⁹⁶⁶

Yahudilerin Resûlullah’ın risâletini inkâr etmelerinin bir diğer gerekçesini de Cebrâil hakkındaki olumsuz yargıları oluşturmuştur. Onlar, vahiy meleği Cebrâil ve Mikâil hakkındaki inançlarını “Cebrâil bizim düşmanımızdır; çünkü o savaş, kıtlık ve kuraklık meleğidir. Mikâil rahmet, bolluk ve yağmur meleğidir.” yaklaşımıyla temellendirmişlerdir. “Söyle (Yahudilere): Cebrâil’e kim düşmansa bilsin ki, Allah’ın izniyle önce gelen kitapları doğrulayıcı, müminler için bir hidayet rehberi ve müjdeci olarak Kur’ân’ı senin kalbine indiren odur. Her kim Allah’a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrâil’e ve Mikâil’e düşman ise bilsin ki Allahda inkârcıların düşmanıdır.”⁹⁶⁷ âyetleri Yahudilerin bu iddialarının tutarsızlığını ve işin gerçeğini bildirmek üzere nazil olmuştur.⁹⁶⁸

⁹⁶³ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, V, 560-561. Diğer bir görüşe göre de bu âyet Medine’de irtidat edenler hakkında nazil olmuştur. Taberî’ye göre âyetin zahirine göre bu âyet konuyla ilgili her iki görüşü de kapsamaktadır. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, V, 557-561.

⁹⁶⁴ Nîsâ, 4/44.

⁹⁶⁵ Nîsâ, 4/45.

⁹⁶⁶ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VII, 98-101. Bazı rivayetlere göre de bu âyet, Yahudi Rifâa b. Zeyd es-Sâib hakkında nazil olmuştur. Rifâa b. Zeyd et-Tâbût, Yahudilerin ileri gelenlerinden birisiydi. Resûlullah konuştuğunda bu kişi dilini eğip bükerek “Ey Muhammed, konuşurken bize özen göster ki seni anlayabilelim.” der, sonra bu kişi İslâm’a dil uzatır ve Müslümanları ayıpladı. Bu âyet ve sonrasındaki iki âyet bu kişi hakkında nazil olmuştur. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VII, 98-99.

⁹⁶⁷ Bakara, 2/97-98.

⁹⁶⁸ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, II, 283-302. Bu âyetin Yahudilerin “Cebrâil, bizim düşmanımız, Mikâil ise dostumuz.” iddiaları üzerine nazil olduğu konusunda müfessirler ittifak etmişlerdir. Yahudilerin bu iddialarının nedeni hakkında farklı görüşler söz konusudur. Müfessirlerden bazılarına göre onlar bu sözleri Resûlullah ile aralarında risalet hakkındaki münazarada söylemişlerdir. Yahudilerinden bir grup Hz. Peygamber’e gelerek, dört konuda soruları olduğunu, bunlara doğru cevaplar verirse müslüman olacaklarını ifade etmişler, üç sorunun cevabını bekledikleri gibi aldıktan sonra dördüncü soruları Hz. Peygamber’e vahiy getiren meleğin isminin ne olduğuna “Cebrâil” cevabını alan Yahudiler, “Cebrâil bizim düşmanımızdır; çünkü o savaş, kıtlık ve kuraklık meleğidir.” diyerek Resûlullah’a iman etmekten imtina etmişlerdir. Müfessirlerden bazılarına göre de Hz. Ömer Yahudilere, Tevrat’taki apaçık gerçeklere rağmen neden Resûlullah’ı ısrarla yalanladıklarının sebebini sorması üzerine “Çünkü ona vahiy getiren Cebrâil bizim düşmanımızdır. Mikâil rahmet, bolluk ve yağmur meleğidir” demeleri üzerine bu âyet nazil olmuştur. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, II, 283-302. Konuyla ilgili olarak Buhârî’nin rivayeti göre ise Abdullah b. Selâm Resûlullah’a gelerek kıyametin ne zaman kopacağı, cennet yemeklerinin ilkinin

Allah, Yahudilerden ve diğer kitap ehlinden Hz. Peygamber'in (s.a.) risâletini insanlara açıklayacaklarına dair söz almış ve bu husus Tevrat ve İncil'de yar almasına rağmen onlar bu gerçeği gizlemişler ve Resûlullah'ı (s.a.) yalanlamışlardır. “Allah, kendilerine kitap verilenlerden, “Onu insanlara mutlaka açıklayacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz” diye sağlam söz almıştı. Ama onlar bunu kulak ardı edip kitabı az bir dünyalıkla değiştiler. Karşılığında aldıkları ne kadar da değersiz!”⁹⁶⁹ âyeti Yahudilerin bu özelliklerine dikkat çekmektedir. “Sanma ki yaptıklarından memnun olanlar, yapmadıklarıyla övülmekten hoşlananlar, evet, sanma ki onlar azaptan kurtulacaklardır! Onlar için elem verici bir azap vardır.”⁹⁷⁰ âyeti ise ehl-i kitabın bu davranışlarının kendilerini aldatmaktan başka bir şey ifade etmediğini, fakat Hz. Peygamber'i (s.a.) üzdüğünü belirtmiştir. Çünkü önceki âyette belirtildiği üzere özellikle Yahudiler gerçeği gizlemeyeceklerine dair Allah'a söz vermiş oldukları halde onu gizleyerek Hz. Peygamber'in (s.a.) sorularına yanıltıcı cevaplar vermişler, üstelik yapmadıkları bir şeyle de övülmek istemişlerdir. Bu sebeple onlar için elem verici bir azap hazırlanmış olduğu kendilerine bu âyetle haber verilmiştir.⁹⁷¹

Müfessirlerin “Onu insanlara mutlaka açıklayacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz” diye sağlam söz almıştı. Ama onlar bunu kulak ardı edip kitabı az bir dünyalıkla değiştiler. Karşılığında aldıkları ne kadar da değersiz!”⁹⁷² âyetinde kimlerin kastedildiğine dair farklı yorumları söz konusudur. Bazılarına göre bu âyet, Resûlullah'ın (s.a.) çağdaşı Finhâs, Eşya' ve benzeri Yahudi âlimlerin Hz. Peygamber'in risâletine karşı tavırlarını bildirmektedir. Bazılarına göre de bu âyet her ne kadar ehl-i kitabı eleştirmek üzere inmiş olsa da hükmü geneldir ve bilgisi olup da onu insanlara açıklamayan veya gizleyen herkes için geçerlidir. Taberî ise bu âyetin genelde kitap ehli hakkında, özellikle de Yahudiler hakkında nazil olduğunu belirtmiştir.⁹⁷³

hangisi olacağını ve anne rahminde çocuğun cinsiyetinin oluşmasında anne-babanın etkisini sormuş, Resûlullah'ın Cibril'in kendisine bu soruların cevabını bildirdiğini belirtmesi üzerine Abdullh b. Selâm, Yahudilerin Cebrâil'e düşman olduklarını bildirmiş, bunun üzerine de “Söyle (yahudilere): Cebrâil'e kim düşmansa bilsin ki, Allah'ın izniyle önce gelen kitapları doğrulayıcı, müminler için bir hidayet rehberi ve müjdeci olarak Kur'an'ı senin kalbine indiren odur.” (Bakara, 2/97). âyeti nazil olmuş, akabinde Abdullah b. Selâm Müslüman olmuştur. Buhârî, Kitâbu't-Tefsir, 6.

⁹⁶⁹ Âl-i-İmrân, 2/187.

⁹⁷⁰ Âl-i-İmrân, 2/188.

⁹⁷¹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, VI, 300-307.

⁹⁷² Âl-i-İmrân, 2/187.

⁹⁷³ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, VI, 293-300.

Münafıkların karakteristik özelliklerine vurgu yaptığı şeklinde de yorumlanan *“Sanma ki yaptıklarından memnun olanlar, yapmadıklarıyla övülmekten hoşlananlar, evet, sanma ki onlar azaptan kurtulacaklardır! Onlar için elem verici bir azap vardır.”*⁹⁷⁴ âyeti hakkında da müfessirler farklı değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Ebû Sâid el-Hudrî ve İbn Zeyde göre bu âyet münafıklar hakkında nazil olmuştur. Sâid b. Cübeyr ve İkrime’ye göre insanları doğru yoldan saptırmalarına sevinen ve âlim olmamalarına rağmen insanların kendilerini bu şekilde takdir etmelerini isteyen Yahudiler hakkında nazil olmuştur. Dahhâk, Süddî ve İbn Abbâs’a göre bu âyet Resûlullah’ı (s.a.) yalanlama hususunda ittifak etmelerinden ötürü sevinen, aynı zamanda da insanların kendilerini ibadet ehli olarak takdir etmelerinden hoşnut olan Yahudiler hakkında nazil olmuştur. Mücâhid’in rivayetine göre de bu âyet Tevrat’ı tahrif etmekten dolayı sevinen, bu yaptıklarından dolayı da takdir edilmeyi isteyen Yahudiler hakkında nazil olmuştur. Abdullah b. Abbâs’a göre ise Hz. Peygamber (s.a.) Yahudileri çağırarak onlara bir mesele sormuş, Yahudiler sorunun gerçek cevabını gizleyerek kasten yanlış cevap vermişler; sorusunu cevaplandırdıkları için Hz. Peygamber’in (s.a.) kendilerini takdir etmesini beklerlerken gerçeği gizledikleri için de sevinmişlerdi. İşte âyet onların bu tutarsızlıklarını yüzlerine vurmaktadır. Katâde’ye göre ise bu âyet Hayber Yahudileri hakkında nazil olmuştur. Onlar kendi gerçekte Müslüman olmadıkları halde Resûlullah’a (s.a.) gelerek iman ettiklerini söylemişler, bu davranışlarıyla da Resûlullah’ın (s.a.) kendilerini takdir etmesi istemişlerdir. Bu âyet onların nifakını izhar etmiştir. Taberî bu görüşleri naklettikten sonra âyeti şu şekilde yorumlamıştır: Allah, Yahudilerden ve diğer kitap ehlinde Hz. Peygamber’in (s.a.) risâletini insanlara açıklayacaklarına dair söz almış ve bu husus Tevrat ve İncil’de yer almasına rağmen onlar bu gerçeği gizlemişler ve Resûlullah’ı yalanlamışlardır. *“Allah, kendilerine kitap verilenlerden, “Onu insanlara mutlaka açıklayacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz” diye sağlam söz almıştı. Ama onlar bunu kulak ardı edip kitabı az bir dünyalıkla değiştiler. Karşılığında aldıkları ne kadar da değersiz!”*⁹⁷⁵ âyeti Yahudilerin bu özelliklerine dikkat çekmiş, bu âyette ise konuyla ilgili rivayetlerde geçtiği üzere Yahudilerin Resûlullah’ın (s.a.) risâletini inkâr adına yaptıklarından memnuniyet duymaları ve sonrasında da kendilerini olduklarından farklı bir şekilde nazara vererek takdir edilmek istemeleri söz konusu edilmektedir.⁹⁷⁶ Konuyla

⁹⁷⁴ Âl-İmrân, 3/188.

⁹⁷⁵ Âl-İmrân, 3/187.

⁹⁷⁶ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VI, 300-307.

ilgili olarak Buhârî de bu âyetle ilgili iki farklı rivayete yer vermektedir. İlk rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.) Yahudileri çağırarak onlara bir mesele sormuş, Yahudiler sorunun gerçek cevabını gizleyerek kasten yanlış cevap vermişler; sorusunu cevaplandırdıkları için Hz. Peygamber'in kendilerini takdir etmesini beklerlerken gerçeği gizledikleri için de sevinmişlerdir. İşte âyet onların bu tutarsızlıklarını yüzlerine vurmuştur. Bir başka rivayete göre âyet, çeşitli bahanelerle Hz. Peygamber'in seferlerine katılmayarak bundan hoşnut olan, sefere katılmış gibi de takdir bekleyen münafıklar hakkında inmiştir.⁹⁷⁷

Yahudiler, İslâm davetinin hem kendi dindaşları arasında, hem de müşrik Araplar arasında yayılmasına engel olmak için Tevrat ve İncil'de son peygamberin bütün özelliklerinden haberdar olmalarına rağmen gerçeği açıklama konusunda cimri davranarak Resûlullah (s.a.) hakkında başkalarına bir şey anlatmamaları hususunda sözleşmişler, kendilerine bu konuda bir şey sorulduğunda da gerçeği gizlemeyi tercih etmişlerdir. *“Bunlar cimrilik eden, insanlara da cimriliği emreden ve Allah'ın, lütfundan kendilerine verdiği nimeti gizleyen kimselerdir. Biz de o nankörlere alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır.”*⁹⁷⁸ âyeti Medine Yahudilerin bu tepkisel tutumlarını haber vermektedir.⁹⁷⁹

Resûlullah'ın (s.a.) hak peygamber olduğundan önceden haberdar olmalarına ve onun risâletine muhatap olmalarına rağmen gerçeği gizleyerek cimrilik eden Yahudiler hakkında nazil olan *“Bunlar cimrilik eden, insanlara da cimriliği emreden ve Allah'ın, lütfundan kendilerine verdiği nimeti gizleyen kimselerdir. Biz de o nankörlere alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır.”*⁹⁸⁰ âyetinin nasıl yorumlanması gerektiği hususunda müfessirler ihtilaf etmiştir. Konuyla ilgili görüşlerden ilkinde göre Yahudilerin cimriliğinden maksat Resûlullah (s.a.) hakkındaki gerçekleri gizlemeleridir. İbn Abbâs'ın rivayetine göre ise âyet, Yahudilerden Kerem b. Zeyd, Üsâme b. Habib, Nâfi' b. Ebû Nâfi', Bahrî b. Amr, Huyey b. Ahtab ve Rifâa b. Zeyd, dostane ilişki içerisinde buldukları ensarlı bazı Müslümanlara *“Mallarınızı harcamayın. Zira bizler sizlerin fakirliğe düşeceğinizden korkuyoruz. İnfak etmekte acele etmeyin. Çünkü sizler, yarın ne olacağını bilemezsiniz.”* demeleri üzerine nazil olmuştur. Taberî, âyetin te'vilinde tercihe şayan olan görüşün birinci görüş olduğunu söylemiş ve âyeti şu şekilde yorumlamıştır:

⁹⁷⁷ Buhârî, Kitâbu't-Tefsîr, 16.

⁹⁷⁸ Nîsâ, 4/37.

⁹⁷⁹ VII, 22-23.

⁹⁸⁰ Nîsâ, 4/37.

Bu âyette Yahudilerin hem cimrilik ettikleri hem de başkalarına cimri davranmayı emrettikleri ifade edilmektedir. Buradaki cimrilikten maksadın maddi cimrilik olduğu söylenecek olursa bu takdirde hiçbir toplumda görülmeyen ve herkes tarafından yadırganan bir şey yapmış oldukları söylenir ki o günün toplumu içinde yaşayan insanların bu hale düşmüş olmaları beklenemez. Zira insanlar bizzat kendileri cimri olsalar da başkalarına maddi yönden cimri davranmayı emredemezler. Çünkü cimrilik her topluluk ve her fert tarafından kınanan, cömertlik ise herkes tarafından övülen ve takdir edilen bir haslettir. Bu nedenlerle âyette zikredilen cimrilikten maksadın “bilgileri gizleme cimriliği” olduğunu söylemek daha isabetlidir. Ancak âyette bahsi geçen cimriliği mallarını Allah yolunda harcamaktan kaçınma şeklinde yorumladığımız takdirde Abdullah b. Abbâs’tan nakledilen rivayeti de tercih edebilir, âyet bu şekilde de yorumlayabiliriz.⁹⁸¹

Resûlullah, (s.a.) Yahudileri farklı zaman ve mekânlarda farklı üslupla İslâm’a davet etmiştir. Getirdiği mesajların içeriğine aşına olan Yahudilere yerine göre hatırlatmalar yapmış, yerine göre de uyarıştır. Bir defasında “Yahudi hahamlarından Abdullah b. Sûriya ve Ka’b b. Üseyd gibi ileri gelenlerine kendisinin getirdiği mesajların hak katından olduğunu, bu hususta Allah’tan korkmaları gerektiğini hatırlatmış ve onları Müslüman olmaya davet etmiş, onlar ise “Ey Muhammed biz bunu bilmiyoruz.” diyerek gerçeği inkâr yoluna giderek küfürlerinde ısrar etmişlerdir. “*Ey kendilerine kitap verilenler! Bir takım yüzleri silip de tersine çevirmeden yahut Cumartesi halkını lanetlediğimiz gibi onları lanetlemeden, yanınızda bulunanı (Tevrat’ı) doğrulayıcı olarak indirdiğimiz bu kitaba (Kur’ân’a) iman edin. Allah’ın emri mutlaka yerine gelecektir.*”⁹⁸² âyeti onları bu inatçı tavırlarından vazgeçmeye çağırmış, iman etmedikleri takdirde kendilerini bekleyen akıbeti hatırlatmıştır.⁹⁸³ Müslümanlar Yahudilere “Allah’tan korkun. Allah’a yemin olsun ki sizler O’nun Allah’ın Resûlü olduğunu biliyorsunuz. O, gönderilmeden önce bize O’nu anlatıyor ve vasıflarından bahsediyordunuz.” diyerek daha önce söylediklerini hatırlatınca Yahudilerden Râfi’ b. Hureymele ve Vehb b. Yehûdâ “Biz bu söylediğiniz şeyleri size söylemedik. Allah, Musa’dan başka birisine kitap indirmedir. O’ndan sonra müjdeleyici ve uyarıcı göndermedi.” diyerek daha önce

⁹⁸¹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VII, 22-25.

⁹⁸² Nîsâ, 4/47.

⁹⁸³ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VII, 111-118.

söylediklerini inkâr etmişler, “*Ey kitap ehli! Peygamberlerin arası kesildiği bir sırada “Bize ne müjdeleyici bir peygamber geldi, ne de bir uyarıcı” demeyesiniz diye, işte size (hakikatı) açıklayan elçimiz (Muhammed) geldi.*”⁹⁸⁴ âyeti onların bu inkârcı tutumları üzerine nazil olmuştur.⁹⁸⁵

Yahudilerini İslâm davetine karşı bir diğer tepkileri de “Bizler zenginiz, Allah ise fakirdir, Allah’ın eli bağlıdır.” şeklinde iftira atarak kendileri hakkında olumlu duygular besleyen Müslümanları hayal kırıklığına uğratmaları olmuştur. Aynı şekilde Hıristiyanlar da “Mesih Allah’ın oğludur” ve benzeri küfür ifade eden sözler söyleyerek Müslümanları üzüyorlardı. Konuyla ilgili olarak nazil olan “*Andolsun, mallarınız ve canlarınız konusunda imtihana çekileceksiniz. Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden (Yahudilerden) ve Allah'a ortak koşanlardan (Hıristiyanlardan) üzücü birçok söz işiteceksiniz. Eğer sabreder ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız bilin ki, bunlar (yapmaya değer) azmi gerektiren işlerdendir.*”⁹⁸⁶ âyeti Müslümanlara onların bu çirkin söz ve tavırlarına sabır ve takva ile mukabelede bulunmalarını emretmiştir.⁹⁸⁷ Yahudi âlimlerinden bazıları ise “Muhammed, bizim dışındakilere gönderilmiş bir peygamberdir.” diyerek ırkçı bir tavır sergilemişler, bu iddialarını Resûlullah’ı (s.a.) inkârlarına gerekçe göstermişlerdir. Bu düşünceye sahip kimseler hakkında “*Hakkı bâtilla karıştırıp da bile bile hakkı gizlemeyin.*”⁹⁸⁸ âyeti nazil olarak Resûlullah (s.a.) ve

⁹⁸⁴ Mâide, 5/19.

⁹⁸⁵ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, VIII, 273. Resûlullah ile Hz. İsa arasında geçen sürenin ne kadar olduğu hususunda farklı rivayetler söz konusudur. Katâde, bir rivayetinde Resûlullah ile Hz. İsa arasında geçen süre beş yüz altmış sene olduğunu, diğer rivayetine göre ise Resûlullah ile Hz. İsa arasında geçen süreni altı yüz sene veya daha fazla olduğu şeklindedir. Ma’mer’in rivayetine göre Resûlullah ile Hz. İsa arasında geçen süre beş yüz kırk senedir. Dahhâk’ın rivayetine göre ise Resûlullah ile Hz. İsa arasında geçen süre dört yüz otuz kûsur senedir. Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, VIII, 274-275.

⁹⁸⁶ Âl-i İmrân, 3/186. Buhârî’nin rivayetine göre Resûlullah ve arkadaşları, Yahudi ve müşriklerle savaşmaya izin verilmeden önce âyette ifade edildiği şekilde muamele etmişler, daha sonra Bedir’le birlikte Yahudilere karşı Müslümanların tavrı değişmiştir. Buhârî, *Kitâbu’t-Tefsîr*, 3/15.

⁹⁸⁷ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, VI, 290-291. Taberî konuyla ilgili şu rivayeti nakletmektedir: Resûlullah, Hz. Ebû Bekir’i Benî Kaynuka’nın efendisi Yahudi Finhâs’a göndererek ondan maddi destek talep etmiş ve ona bir de mektup yazmıştı. Resûlullah, Hz. Ebû Bekir’i “Benim yanıma dönünceye kadar sakın kendi görüşünle hareket etme.” diye de uyarmıştır. Hz. Ebû Bekir, Finhâs’a mektubu ulaştırınca mektubu okuyan Finhas “Rabbimiz, bizim yardımımıza mı muhtaç oldu?” demiş, onun bu çirkin sözleri üzerine Hz. Ebû Bekir Finhâs’ı öldürmek istemiş, fakat Resûlullah’ın “Dönünceye kadar sakın kendi görüşünle hareket etme.” ikazını hatırlayarak öldürmekten vazgeçmiştir. Bunun üzerine (Âl-i İmrân, 3/180-184). âyetleri nazil olmuştur. Diğer bir rivayete göre de bu âyet, Resûlullah’ı hicveden ve Müslüman kadınları taciz eden Ka’b b. b. Eşref hakkında nazil olmuştur. Resûlullah, müşrikleri Müslümanlar aleyhine kışkırtan ve onlara eziyet eden Ka’b b. b. Eşref’i içlerinde Muhammed b. Mesleme, Ebû Abs’ın da bulunduğu Ensar’dan beş kişiye öldürme emri vermiş, onlar da Resûlullah’ın bu emrini yerine getirmişlerdir. Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, VI, 290-293.

⁹⁸⁸ Bakara, 2/42.

O'na Allah katından indirilen Kur'ân hakkında gerçeği çarpıtmamalarını, O'nun bütün insanlığa gönderildiğini, daha önce iman edeceklerine dair verdikleri sözü yerine getirmelerini istemiştir.⁹⁸⁹ “Siz Kitabı (Tevrat'ı) okuyup durduğunuz halde, kendinizi unutup başkalarına iyiliği mi emrediyorsunuz? (Yaptığınızın çirkinliğini) anlamıyor musunuz?”⁹⁹⁰ âyeti de onların insanlara söz ve amel bakımından Allah'ın razı olacağı şeyler söylediklerini, kendileri ise başkalarından yapmaları istedikleri şeylere aykırı davranarak ikiyüzlü bir tavır sergilediklerini bildirmiştir.⁹⁹¹

Yahudilerin Resûlullah'ın (s.a.) risâletini inkâr etmelerinin bir nedeni de İslâm'ın kendisinden önceki bütün peygamberleri tasdik etmesi olmuştur. İçlerinde Ebû Yâsir b. Ahtab, Râfi' b. Ebû Râfi', Âzer, Zeyd, Hâlid, İzâr b. Ebû İzâr ve Eşya'ın da bulunduğu bazı Yahudiler Resûlullah'a (s.a.) peygamberlerden kimlere iman ettiğini sormuşlar, Resûlullah'ın (s.a.) “Ben, Allah'a, bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a ve torunlara indirilene, Musa'ya ve İsâ'ya indirilene ve Rableri tarafından bütün peygamberlere verilenlere iman ediyorum. Biz, onların arasında bir ayırım yapmayız. Biz, Allah'a teslim olanlarız.” cevabı üzerine Yahudiler “Biz, ona iman edene iman etmeyiz.” diyerek Hz. İsâ'nın peygamberliğini inkâr etmişlerdir. “De ki: “Ey kitap ehli! Sadece Allah'a, bize indirilene ve daha önce indirilmiş olan (ilahi kitap)lara inandığımızdan ve çoğunuzun da fasıklar olmasından ötürü bizden hoşlanmıyorsunuz.”⁹⁹² âyeti bu hadise üzerine nazil olmuştur.⁹⁹³

Her zaman inhisarcı bir tutum sergileyen Yahudiler bunu farklı şekillerde dile getirmişlerdir. Onlardan Abdullah b. Sûriyâ, Resûlullah'a (s.a.) “Doğru yol bizim üzerinde bulunduğumuzdan başkası değildir. Bize tabi olduğun takdirde doğru yola ulaşabilirsin.” diyerek Resûlullah'ın (s.a.) risâletini inkâr etmiş, benzer sözleri Hristiyanlar da söylemişlerdir. “Onlar, Yahudi ve Hristiyan olun ki doğru yolu bulasınız.” dediler. Sen de şöyle de: “Hayır! Biz, Hanif olan İbrahim'in dinine uyarız. O, müşriklerden değildi.”⁹⁹⁴ âyeti kitap ehlinin bu tavrı üzerin nazil olmuştur. Bu âyet Resûlullah'ın (s.a.) risâletinin en belîğ ve mükemmel delilidir. Aynı şekilde bu âyet, Yahudi ve Hristiyanların

⁹⁸⁹ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, I, 606-611.

⁹⁹⁰ Bakara, 2/44.

⁹⁹¹ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, I, 615-617.

⁹⁹² Mâide, 5/59.

⁹⁹³ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VIII, 537-538.

⁹⁹⁴ Bakara, 2/135.

inhisarçı yaklaşımlarına karşı onları tevhidin sembolü olması hasebiyle üzerinde ittifak edebilecekleri yegâne din olan İbrahim'in dini üzere olmaya davet etmiştir. Özellikle Hz. İbrâhîm'in dininin hanif ismiyle anılmasının sebebi, Hz. Muhammed'den (s.a.) önceki bütün peygamberler içinde sadece bu yüce peygamberin kendisinden sonra gelecek bütün insanlara önder kılınmış olmasıdır.⁹⁹⁵ “Yahudi ve Hristiyan olun ki doğru yolu bulasınız.” diyerek Müslümanları kendi dinlerine davet eden kitap ehline *“Biz Allah'a ve bize indirilene; kezâ İbrâhîm, İsmâîl, İshak, Ya'kûb ve torunlarına indirilenlere; yine Mûsâ ve İsâ'ya verilenlere ve bütün peygamberlere rableri tarafından gönderilenlere inandık. Onlar arasında ayırım yapmayız; biz O'na teslim olmuşuzdur”* deyin.”⁹⁹⁶ âyeti bütün hak dinlerin ortak inanç esaslarını hatırlatarak cevap vermiştir.

Yahudiler, İslâm davetine karşı temel tutumları olumsuz olmasına rağmen değişik şartlar ileri sürerek Müslüman olabileceklerini de söylemişlerdir. Yahudi ileri gelenlerinden bir grup Hz. Peygamber'i (s.a.) yanıltmak ve ona yanlış hüküm verdimak maksadıyla şöyle demişlerdir: “Ey Muhammed! Bilirsin ki biz Yahudilerin bilginleri ve eşrafıyız. Biz sana tâbi olursak bütün Yahudiler sana tâbi olur. Şimdi bizimle hasımlarımız arasında bir dava var, davayı sana getirelim, sen de bizim lehimize hüküm ver. Böyle yaparsan sana iman eder ve seni tasdik ederiz.” Hz. Peygamber (s.a.) onların gayr-i ahlâkî teklifini reddetmiş, olay üzerine *“Aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet, onların arzularına uyma, Allah'ın sana indirdiği hükümlerin bir kısmından seni saptırmamaları için onlardan sakın (diye onu indirdik). Eğer yüz çevirirlerse bil ki Allah, (öyle istedikleri, bunu hak ettikleri için) onların bazı günahları sebebiyle başlarına bir belâ getirmek istiyordur. İnsanların birçoğu gerçekten Allah'ın yolundan çıkmışlardır.”*⁹⁹⁷ âyeti nazil olmuştur. Yahudilerin kitap ehli olduklarından ötürü işin hakikatini bilmelerine rağmen böyle davranmalarının müşriklerin keyfi hüküm vermelerini gibi olduğu *“Yoksa Câhiliye devrinin hükmünü mü istiyorlar? Gerçeği kesin olarak bilip kabul eden kimseler için Allah'tan daha güzel hüküm sahibi kim olabilir?”*⁹⁹⁸ âyetinde dile getirilerek Yahudiler kınanmıştır.⁹⁹⁹

⁹⁹⁵ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, II, 589-590.

⁹⁹⁶ Bakara, 2/136.

⁹⁹⁷ Mâide, 5/49.

⁹⁹⁸ Mâide, 5/50.

⁹⁹⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VIII, 501-503.

Yahudilerinin büyük çoğunluğu Resûlullah'ı (s.a.) yalanlarken aralarında Abdullah b. Selâm'ın da bulunduğu bazı kimseler ise Resûlullah'ın (s.a.) davetini kabul etmişlerdir. *“İşte böylece biz sana kitabı indirdik. Kendilerine kitap verdiklerimiz ona inanırlar. Şunlar (Kitap ehlinden çağdaşın olanlar) dan da ona inananlar vardır. Bizim âyetlerimizi ancak kâfirler inkâr ederler.”*¹⁰⁰⁰ *“Kendilerine ilim verilenler, Rabbinden sana indirilen Kur'ân'ın gerçek olduğunu ve onun, mutlak güç sahibi ve övgüye layık Allah'ın yoluna ilettiğini görürler.”*¹⁰⁰¹ âyetleri bu kimseler hakkında nazil olmuştur.¹⁰⁰² Yahudiler kendi dindaşlarından Abdullah b. Selâm, Sa'lebe b. Selâm, Üseyd. Sa'ye, Esed b. Abîd gibi bazı kişilerin Müslüman olmasını kabullenememiş, “Muhammed'e bizim en şerirlerimiz iman ettiler. Eğer onlar bizim en hayırlılarımız olsalardı babalarının dinlerini terk edip başka dine inanmazlardı.” şeklinde tepki göstermişlerdir. *“Onların (Kitap ehlinin) hepsi bir değildir. Kitap ehli içinde, gece saatlerinde ayakta duran, secdeye kapanarak Allah'ın âyetlerini okuyan bir topluluk da vardır. Bunlar Allah'a ve âhiret gününe inanırlar, iyiliği emrederler, kötülükten menederler ve hayırlarda yarışırlar. İşte bunlar iyi kimselerdendir. Ne hayır yaparlarsa bilsinler ki karşılıksız bırakılmayacaklardır. Allah kötülükten sakınanları bilir.”*¹⁰⁰³ âyetleri Yahudilerin bu yaklaşımına mukabelede bulunmuştur.¹⁰⁰⁴

Resûlullah'ın (s.a.) vasıflarından kitaplarınının daha önce haber vermesi nedeniyle ehl-i kitaptan bazıları Kur'ân'ın Allah tarafından gönderildiğine, Resûlullah'ın (s.a.) hak peygamber olduğuna şehadette bulunmuşlardır. Resûlullah'ın (s.a.) risâleti ve vasıflarına daha önceden vakıf olmaları hasebiyle İslâm olan kitap ehlinden bazıları ise müşriklerin işkencelerine maruz kalmışlar, müşriklerin bu zulümlerine karşı “Selam olsun size (bizden size zarar gelmez). Biz cahilleri istemeyiz” diye mukabelede bulunmuşlardır. *“Bu Kur'ân'dan önce kendilerine kitap verdiklerimiz var ya, işte onlar ona da inanırlar. Kur'ân kendilerine okunduğu zaman, “Ona inandık, şüphesiz o Rabbimizden gelen gerçektir. Şüphesiz biz ondan önce de müslümandık.”* derler. *İşte onların, sabredip kötülüğü iyilikle savmaları ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden*

¹⁰⁰⁰ Ankebût,29/ 47.

¹⁰⁰¹ Sebe, 6.

¹⁰⁰² Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XVIII, 423; XIX, 213. Katâde'ye göre âyette bahsi geçen “Kendilerine ilim verilenler” den maksat, Resûlullah'ın ashabıdır. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XIX, 214.

¹⁰⁰³ Âl-i İmrân, 113-115.

¹⁰⁰⁴ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, V, 689-692.

*Allah yolunda harcamaları karşılığında, mükâfatları kendilerine iki kez verilecektir. Boş sözü işittikleri vakit ondan yüz çevirirler. Bizim işlerimiz bize, sizin işleriniz de size. Selam olsun size (bizden size zarar gelmez). Biz cahilleri istemeyiz” derler.*¹⁰⁰⁵ âyetleri ehl-i kitaptan Müslüman olan, sonrasında da zulme maruz kalan bu kimseler hakkında nazil olmuştur.¹⁰⁰⁶

Ehl-i kitabın müslümanlar karşısındaki genel tavrının olumsuz olduğu “*Sen onların dinlerine uymadıkça Yahudiler de Hıristiyanlar da senden asla memnun kalmayacaklardır.*”¹⁰⁰⁷ âyetiyle tesbit edildikten sonra “*Kendilerine kitap verdiğimiz ve onu hakkını vererek okumakta olanlar var ya, işte kitaba iman edenler onlardır; ama her kim onu inkâr ederse işte asıl kaybedenler onlardır.*”¹⁰⁰⁸ âyeti Yahudiler arasında hâlâ kendi kitaplarını hakkıyla okuyan, geleneksel Yahudi taassubundan ve ön yargısından uzak kalabilen bazı kimselerin bulunduğu, bunların Hz. Peygamber (s.a.) ve Müslümanlar hakkında insafı ve adaletli hükümler verebildiklerini belirtmektedir.¹⁰⁰⁹ Bu âyette bahsi geçen “Kendilerine kitap verilenler” ile kimlerin, kitapla da hangi kitabın kastedildiği hakkında tefsirlerde iki farklı görüş ileri sürülmüştür. Bir görüşe göre buradaki kitaptan maksat Kur’ân-ı Kerîm, kitap verilenler de Hz. Muhammed’e (s.a.) uyan Müslümanlardır. Ancak daha güçlü olan bir başka yoruma göre kitapla Tevrat, kendilerine kitap verilenlerle de Tevrat’ı hakkıyla okuyarak onunla amel eden, özellikle Hz. Muhammed’in (s.a.) geleceğine dair Tevrat’ta geçen bilgileri dikkate alarak onun peygamberliğini tasdik eden Yahudiler kastedilmiştir. Taberî’ye göre âyetin bağlamı ikinci görüşü desteklemektedir. Çünkü önceki ve sonraki âyetler de kitap ehlinden bahsetmektedir.¹⁰¹⁰

¹⁰⁰⁵ Kasâs, 28/51-55.

¹⁰⁰⁶ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XVIII, 276-282. Ali b. Rifâe’nin rivayetine göre kitap ehlinden içlerinde Ebû Rifâe’nin de bulunduğu on kişilik bir grup Nebî’ye gelerek iman etmişler, sonrasında da zulme maruz kalmışlardır. Bu âyet bu kimseler hakkında nazil olmuştur. Katâde, bu âyeti şu şekilde yorumlamıştır: Biz bu âyetin kitap ehlinden kendi şeriatları üzere amel eden, Resûlullah gelince de O’na iman eden, böylece Allah’ın iki kez mükâfat verdiği kişiler hakkında nazil olduğundan bahsederdik. Çünkü bunlar daha evvelki kitaplarına göre iman ederek sabretmişler, hem de Resûlullah’a iman ederek sabretmişlerdir. Onlardan ikisinin Selmân ve Abdullah b. Selâm olduğu bize zikredildi. İbn Zeyd’e göre ise “Şüphesiz biz ondan önce de Müslümandık.” (Kasâs, 28/53). âyeti kitap ehliyle ilgilidir. Kavimlerinden Allah’ın kitabını yanlarında kendi elleriyle yazıp “Bu Allah’ın katındandır” diyenlere uğrayıp okuduklarını işiten kitap ehli sanki onların okuduklarını hiç duymamış gibi onlardan yüz çeviriyorlardı. Çünkü onlar Hz. İsa’nın dini üzere gerçek müminlerdi. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XVIII, 277-281.

¹⁰⁰⁷ Bakara, 2/120.

¹⁰⁰⁸ Bakara, 2/121.

¹⁰⁰⁹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, II, 486-496

¹⁰¹⁰ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, II, 486-488.

Resûlullah, bütün çabalarına rağmen Yahudi ve münafıkların küfürde ısrar etmelerine çok üzölmüş, “Allah kimin azaba uğramasını istemişse artık sen onun için asla Allah'a karşı hiçbir şey yapamazsın. Onlar, Allah'ın kalplerini temizlemeyi istemediği kimselerdir. Onlara dünyada bir rüsvaylık, ahirette ise yine onlara büyük bir azap vardır.”¹⁰¹¹ âyeti Resûlullah'ı (s.a.) teselli etmek üzere nazil olmuştur.¹⁰¹² Yine Resûlullah'ın (s.a.) çağrısını kitap ehlinin büyük çoğunluğunun reddetmesi üzerine “Sen onların dinlerine uymadıkça Yahudiler de hıristiyanlar da senden asla memnun kalmayacaklardır. De ki: “Asıl doğru yol ancak Allah'ın yoludur.” Eğer sana gelen ilimden sonra onların arzularına uyarsan, bilesin ki artık Allah sana ne dost ne de yardımcı olacaktır.”¹⁰¹³ âyeti nazil olarak ehl-i kitabın kendisinden hiçbir zaman memnun olmayacağını, onları memnun etme, onlarla muvâfakat etme isteğinden vazgeçmesini emretmiştir.¹⁰¹⁴

Yahudilerin kıskançlıkları, seçkin ümmet olduklarına dair kuruntuları, ırkçı tutumları onların iman etmelerine engel olmakla kalmamış, yeni dinin müntesiplerini dinleri hakkında şüpheye düşürmek için her türlü yola başvurmuşlardır. Özellikle Müslümanları başlarına gelebilecek muhtemel musibetlerle korkutarak kendileriyle birlikte hareket etmeye çağırılmışlardır. Yahudilerin Müslümanlar üzerinde oluşturabilecekleri bu muhtemel tehlikelere karşı “Ey inananlar! Yahudi ve Hıristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostlarıdır. Sizden kim onları dost edinirse kuşkusuz o da onlardandır. Şüphesiz Allah zalimler topluluğunu doğruya iletmez.”¹⁰¹⁵ “Sizin dostunuz ancak Allah'tır, Resûlüdür ve Allah'ın emirlerine boyun eğerek namazı kılan, zekâtı veren müminlerdir. Kim Allah'ı, onun peygamberini ve inananları dost edinirse bilsin ki şüphesiz Allah taraftarları galiplerin ta kendileridir.”¹⁰¹⁶ “Ey iman edenler! Kendilerine Allah'ın gazap ettiği, kabirlerdeki kâfirlerin ümit kestikleri gibi tamamen ahiretten ümitlerini kesmiş bir toplumu (Resûlullah'ın (s.a.) bilgisine sahip olmalarına rağmen onu inkâr eden Yahudileri) dost edinmeyin.”¹⁰¹⁷ âyetleri nazil olarak

¹⁰¹¹ Mâide, 5/41.

¹⁰¹² Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VIII, 427.

¹⁰¹³ Bakara, 2/120.

¹⁰¹⁴ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, II, 484-486.

¹⁰¹⁵ Mâide, 5/51.

¹⁰¹⁶ Mâide, 5/55-56.

¹⁰¹⁷ Mümtehine, 60/13.

Yahudi, Hristiyan ve müşriklerle ilişkilerinin çerçevesini tayin etmiş, emredildikleri şekilde davranmaları halinde neticenin kendi lehlerine olacağı hatırlatılmıştır.¹⁰¹⁸

Medine Yahudileri Tevrat'ı İbranice olarak okurlar, Müslümanlara ise Tevrat'ı Arapça olarak açıklarlardı. Bundan dolayı Resûlullah, (s.a.) Müslümanlardan Yahudilere karşı “*Biz, bize indirilene de, size indirilene de inandık. Bizim ilahımız ve sizin ilahınız birdir (aynı ilahdır). Biz sadece ona teslim olmuş kimseleriz.*”¹⁰¹⁹ âyetinde ifade edildiği şekilde Müslümanlardan onları ne tasdik etmelerini, ne de yalanlamalarını şeklinde tavır belirlemelerini istemiştir. Resûlullah'ın (s.a.) Yahudilere karşı Müslümanlara bu şekilde davranmalarını istemesine Yahudilerin Müslümanları inançları hakkında şüpheye düşürme ve kendi dinlerine davet çabaları neden olmuştur.¹⁰²⁰ “*Kitap ehlerinden bir grup sizi saptırabilmeyi çok arzu etti. Oysa sadece kendilerini saptırıyorlar, fakat farkına varmıyorlar.*”¹⁰²¹ âyeti Yahudi ve Hristiyanların Müslümanları iman ettikten sonra tekrar küfre dönmeleri için her türlü çabayı sarf ettiklerini bildirmektedir.¹⁰²²

Netice olarak “*Ehl-i kitap da inanmış olsalardı elbette onlar için hayırlı olurdu; içlerinden inananlar da var, fakat çoğu yoldan çıkmıştır.*”¹⁰²³ âyetinde de bildirildiği üzere Kur'ân, Yahudi ve Hristiyanlardan Resûlullah'ın (s.a.) risâletine ve kendilerine Allah katından getirdiği Kur'ân'a iman etmelerinin hem dünyaları, hem de ahiretleri için hayırlı olacağını bildirmiş, ama onlardan Abdullah b. Selâm ve kardeşi, Salebe b. Sa'ye ve kardeşi olmak üzere çok azı iman etmiş, büyük çoğunluğu kendi kitaplarında peygamber olarak gönderileceği ve vasıfları bildirilmesine rağmen apaçık gerçekleri

¹⁰¹⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VIII, 507, 532; XXII, 602-605.

¹⁰¹⁹ Ankebût, 29/46.

¹⁰²⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XVIII, 421-423. Konuyla ilgili olarak Buhârî'nin rivayetine göre de Medine Yahudileri Tevrat'ı İbranice olarak okuyorlar, Müslümanlara ise Tevrat'ı Arapça olarak açıklıyorlardı. Yahudilerin Müslümanlara yönelik bu tavrına karşı Resûlullah, Müslümanlardan onları ne tasdik etmelerini, ne de yalanlamalarını onlara “De ki: “Biz Allah'a ve bize indirilene; kezâ İbrâhim, İsmâil, İshak, Ya'küb ve torunlarına indirilenlere; yine Mûsâ, İsâ ve bütün peygamberlere rableri tarafından verilenlere iman ettik. Onlar arasında ayırım yapmayız ve biz O'na teslim olmuşuzdur.” (Âl-i İmrân, 3/84.) âyetini okumalarını istemiştir. Buhârî, *Kitâbu'l-Tefsîr*, 3/11. Taberî ise bu âyeti şu şekilde yorumlamıştır: “Onlar Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar! Oysa göklerde olanlar da yer de olanlar da isteyerek veya istemeyerek hep O'na boyun eğmişlerdir ve O'na döndürüleceklerdir.” (Âl-i İmrân, 3/83.) âyetinde kitap ehli ve diğer insanlar, kozmik deliller nazara verilerek hakikatin ne olduğu ortaya konmuş, “De ki: “Biz Allah'a ve bize indirilene; kezâ İbrâhim, İsmâil, İshak, Ya'küb ve torunlarına indirilenlere; yine Mûsâ, İsâ ve bütün peygamberlere rableri tarafından verilenlere iman ettik. Onlar arasında ayırım yapmayız ve biz O'na teslim olmuşuzdur.” (Âl-i İmrân, 3/84.) âyetiyle de özellikle Yahudilerden bu açık gerçekler karşısında son ilâhi dine iman etmeye çağrılmışlardır. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, V, 548-555.

¹⁰²¹ Âl-i İmrân, 3/69.

¹⁰²² Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, V, 489-490.

¹⁰²³ Âl-i İmrân, 3/110.

inkâr etmiştir. Böylece kendi dinlerini de tekzip ederek doğru yoldan uzaklaşmışlardır. *“Onlar size incitmekten başka zarar veremezler. Sizinle savaşarlarsa geri dönüp kaçarlar. Sonra onlara yardım da edilmez.”*¹⁰²⁴ âyeti de kitap ehlinde bu fasıkların Resûlullah'ı (s.a.) yalanlamalarının ve risâletini inkâr etmelerinin müminlere zarar veremeyeceğini, fakat şirk koşmaları, küfürlerini izhar etmeleri, Hz. İsa ile annesi ve Hz. Üzeyr hakkındaki sözleriyle müminleri dalâlete davet etmelerinin Müslümanları üzeceğini, ama Allah'ın bu vasıflara sahip kitap ehlinin kalplerine atacağı korkuyla müminlerin galip geleceklerini vadetmiştir. Allah'ın bu vaadi *“Allah'tan bir ipe ve insanlardan bir ipe tutunmadıkça, nerede bulunurlarsa bulunsunlar, onlara (Yahudilere) alçaklık damgası vurulmuş; Allah'ın gazabına uğramışlar ve aşağılanmaya mahkûm olmuşlardır.”*¹⁰²⁵ âyetinde bildirildiği üzere gerçekleşmiş, özellikle bu âyetin muhatapları hayatlarında Yahudilerin cizye vererek varlıklarını sürdürdüklerine şahitlik etmişlerdir.¹⁰²⁶

3. İslâm Toplumunun Oluşumunu Engelleme Çabaları

İslâm öncesi Buâs savaşları nedeniyle aralarında husumet bulunan Medine'deki iki büyük kabile Evs ve Hazrec'in Müslüman olmalarıyla düşmanlıkları sona ermiş, artık Ensar olmuşlardı. Medineli bu iki kabile arasındaki sosyal ilişkilerin İslâm kardeşliği ekseninde gelişmesi Yahudileri rahatsız etmeye başlamıştır. Çünkü bu birlikteliğin kendi aleyhlerine olacağını ve Müslümanların kendilerini mağlup edeceğini düşünen Yahudiler, iki kabile arasındaki bu kardeşlik bağlarını bozmak için Evs ve Hazrec'in İslâm öncesi yaptıkları Buas savaşlarını hatırlatmışlar, bu savaşlarda onların birbirlerine söyledikleri şiirleri okumuşlardı. Yahudilerin planladığı bu tuzak Ensar'ın kabile asabiyetini canlandırmış, kılıçlarına davranmışlardır. Durumdan haberdar olan Resûlullah, bunun bir Cahiliye davranışı olduğunu, İslâm'la birlikte böyle bir şey olmayacağını gayet mukni bir şekilde Müslümanlara ifade etmiş, Müslümanlar da yaptıklarının yanlışlığını fark ederek birbirlerinden özür dilemişlerdir. Yahudilerin bu ve benzeri faaliyetlerinin nedeni Müslümanların Medine'deki varlığından rahatsızlık duymaları ve kendi gelecekleri için Müslümanların tehdit olarak görmeleriydi. Aynı şekilde Yahudilere Resûlullah'ın (s.a.) vasıflarının kitaplarında varlığı sorulunca böyle bir şeyin olmadığını söyleyerek insanları

¹⁰²⁴ Âl-i İmrân, 3/111.

¹⁰²⁵ Âl-i İmrân, 3/111.

¹⁰²⁶ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, V, 677-688.

İslâm'dan uzaklaştırmaya çalışıyorlardı. Hem onların hem bu ikiyüzlü tavırlarını ortaya koyarak Müslümanları uyarmak, hem de Evs ve Hazrec arasındaki kardeşliği bozma girişimlerini boşa çıkarmak için “De ki: “Ey kitab ehli! Allah yaptıklarınızı görüp dururken Allah'ın âyetlerini niçin inkâr ediyorsunuz?” De ki: “Ey Kitab ehli! (Gerçeği) görüp bildiğiniz halde niçin Allah'ın yolunu eğri ve çelişkili göstermeğe yeltenerek inananları Allah'ın yolundan çevirmeye kalkışıyorsunuz? Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir.”¹⁰²⁷ âyetleri nazil olmuştur.¹⁰²⁸ Yine “Ey iman edenler, kendilerine kitap verilenlerden herhangi bir gruba uyarmanızdan sonra sizi döndürüp kâfir yaparlar. Size Allah'ın âyetleri okunup dururken ve Allah'ın Resûlü de aranızda iken dönüp nasıl inkâr edersiniz? Kim Allah'a sınıksız bağlanırsa, kesinlikle o, doğru yola iletilmiştir.”¹⁰²⁹ âyetleri Evs ve Hazrec kabilelerini Yahudilerin aldatma, saptırma ve kardeşliklerini bozma amaçlı faaliyetlerine karşı uyarmıştır.¹⁰³⁰ “Hep birlikte Allah'ın ipine (Kur'ân'a) sınıksız sarılın. Parçalanıp bölünmeyin. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani sizler birbirinize düşmanlar idiniz de o, kalplerinizi birleştirmişti. İşte onun bu nimeti sayesinde kardeşler olmuştunuz. Yine siz, bir ateş çukurunun tam kenarında idiniz de o sizi oradan kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle apaçık bildiriyor ki doğru yola eresiniz.”¹⁰³¹ âyetiyle de kendilerine verilen kardeşlik nimeti hatırlatılarak geçmişteki cahiliye davranışlarına geri dönmemeleri konusunda uyarılmışlardır. İbn Hişâm da Yahudilerin Müslüman toplumunun birlikteliğini bozmak için Evs ve Hazrec arasında İslâm öncesi meydana gelen Buâs savaşlarını dile getirmeleri üzerine konuyla ilgili âyetlerin nazil olduğunu nakletmektedir.¹⁰³²

Yahudiler, kendileri hakkında Kur'ân'ın haklı uyarılarını doğrularak Medine'de tekâmülünü tamamlamaya çalışan İslâm toplumunun içi bünyesini zayıflatmak, Müslümanları akideleri hakkında şüpheye düşürmek için “Müminlere indirilene günün başlangıcında inanın, sonunda da inkâr edin, belki onlar (size bakarak) dönerler.”¹⁰³³

¹⁰²⁷ Âl-i İmrân, 3/98-99.

¹⁰²⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, V, 627-630. Bazı rivayetlere göre de Medine'de Yahudilerin yanında Hristiyanlar İslâm'ı eğri ve çelişkili göstermeğe yeltenerek insanları Allah'ın yolundan uzaklaştırmaya çalışmışlardır. Taberî, âyette bahsi geçenlerin Yahudiler olduğunu belirtmiştir. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, V, 629- 630.

¹⁰²⁹ Âl-i İmrân, 3/100-101.

¹⁰³⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, V, 630-636.

¹⁰³¹ Âl-i İmrân, 3/103.

¹⁰³² Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, V, 650-651. İbn Hişâm, *es-Sîre*, I-II, 555-556.

¹⁰³³ Âl-i İmrân, 3/72.

âyetinde dile getirildiği üzere sabahleyin Müslüman olduklarını söylüyorlar, akşamleyin ise “Sizin dininize (Yahudiliğe) uyandan başkasına inanmayın.”¹⁰³⁴ diyerek söylediklerini inkar ediyorlardı. Onların ikiyüzlü tavırları “Ey Kitap ehli! Niçin hakkı batıla karıştırıyor ve bile bile gerçeği gizliyorsunuz?”¹⁰³⁵ “(Ey Muhammed) De ki: “Şüphesiz hidayet, Allah'ın hidayetidir. Birine, size verilenin benzerinin verilmesinden veya Rabbinizin huzurunda aleyhinize deliller getireceklerinden ötürü mü (böyle söylüyorsunuz)? De ki: “Lütuf Allah'ın elindedir. Onu dilediğine verir. Allah lütfü geniş olandır, hakkıyla bilendir.” O, rahmetini dilediğine has kılar. Allah büyük lütf sahibidir.”¹⁰³⁶ âyetlerinde dile getirilmiş, onları bu şekilde davranmaya sevk eden âmilin kıskançlıkları ve gerçeği tahrif etmelerinden ötürü cezalandırılacakları endişesinin olduğu bildirilmiştir.¹⁰³⁷

Süreç içerisinde Yahudilerin olumsuz tutumları nedeniyle Müslümanların daha önce onlarla var olan ve olması muhtemel dostane ilişkiler kurması yasaklanmıştır. Ensardan bazılarının Yahudilerle cahiliyeden beri süregelen dostlukları ve anlaşmaları bulunmaktaydı. “Ey iman edenler! Sizden olmayanlardan hiçbir sırdaş edinmeyin. Onlar size fenalık etmekten asla geri kalmazlar. Hep sıkıntıya düşmenizi isterler. Onların kinleri konuşmalarından apaçık ortaya çıkmıştır. Kalplerinde gizledikleri ise daha büyüktür. Eğer düşünürseniz size âyetleri açıkladık.”¹⁰³⁸ âyeti Yahudilerin Müslümanlar hakkındaki gerçek duygu, düşünce ve kanaatlerini izhar etmiş, fitnelerinden emin olmaları için Müslümanları onları dost edinmekten men etmiştir.¹⁰³⁹ “Size gelince, bakın siz onları seviyorsunuz, ama onlar sizi sevmiyorlar. Siz kitabın tamamına inanıyorsunuz; onlar sizinle karşılaştıkları zaman “inandık” diyorlar, yalnız kaldıklarında ise size karşı öfkelerinden parmaklarını ısırtıyorlar. De ki: “Öfkenizden çatlayın!” Şüphesiz Allah

¹⁰³⁴ Âl-i İmrân, 3/73.

¹⁰³⁵ Âl-i İmrân, 3/71.

¹⁰³⁶ Âl-i İmrân, 3/73-74.

¹⁰³⁷ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, V, 492-497, 500-506.

¹⁰³⁸ Âl-i İmrân, 3/118.

¹⁰³⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, V, 709-710. Bazılarına göre bu âyette Allah, müminleri Medine münafıklarını dost etmekten nehyetmiştir. Taberî ise bu âyeti şu şekilde yorumlamıştır: Bu âyette bahsi geçenler sadece münafıklar değil, Medine ve çevrelerinde bulunan, İslam'a karşı kinleriyle tanınan Yahudilerdir. Zira müminlere karşı açıkça savaşan müşrikler müminler tarafından dost edinilmiyorlar, sadece müminlerle anlaşma yapıp onlara dost görünmeye çalışan Yahudileri dost ediniyorlardı. Bu nedenle âyet, müminleri onları yakın dost edinmekten men etmiştir. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, V, 709-714. İbn Hişâm'ın konuyla ilgili rivayetine göre bu âyet Müslümanlardan bazılarının Yahudilerle olan anlaşma ve emânları üzerine nazil olarak Müslümanları onlarla yapılan bu tür ilişkileri yasaklamıştır. İbn Hişâm, *es-Sîre*, I-II, 558.

kalplerde olanı bilmektedir."¹⁰⁴⁰ âyeti de Müslümanların Yahudilerle niçin dostane ilişkiler kurmamaları gerektiğinin gerekçesini açıklamaktadır.¹⁰⁴¹ "*Size bir iyilik gelirse bu onları üzer, ama başınıza bir kötülük gelse buna sevinirler. Eğer sabreder ve sakınırsanız, onların tuzağı size hiçbir zarar vermez. Allah onların yaptıklarını çepeçevre kuşatmıştır.*"¹⁰⁴² âyeti ise Müslümanların düşmanlarına karşı elde ettikleri zaferler ve İslâm'a dehâlet edenlerin varlığının Yahudileri üzdüğünü, Müslümanların mağlup olması ve aralarında ihtilafların ortaya çıkmasının onları sevindirdiğini bildirmiş, onların tuzaklarından emin olabilmeleri için Allah'ın belirlediği sınırlara riayet etmelerini, onları dost edinmekten kaçınmalarını emretmiştir.¹⁰⁴³

4. Resûlullah'ın Risâletine Karşı Tartışmacı Tavırları

Yahudilerin Müslümanlarla ilişkilerinde zaman zaman tartışmacı bir tutum sergilemişlerdir. Onlar yer yer Resûlullah (s.a.) ve ashabını hedeflerinden saptırmaya, ileri sürmedikleri bir görüşü onlara isnat ederek mağlup etmeye çalışmışlar, bazen de kişiliklerini küçük düşürücü tavırlar takınmışlardır. Çoğu zamanda kesin bir delile dayanmadan tartışmaya girişmişler, gerçeğin ortaya çıkmasından sonra da tartışmayı sürdürmüşlerdir. Yine hakkı batıl ve batılı hak diye göstermeye çabalamak gibi ilmi ve ahlaki nitelikler taşımayan tartışmalara girmişlerdir.

Medine Yahudileri öncelikle Tevrat'tan deliller göstererek Resûlullah (s.a.) ile tartışmışlar, Tevrat'ın Resûlullah'a (s.a.) ve son kitaba iman etme hususunda Kur'ân'a muvafakat ettiğini görünce de Hz. Süleyman zamanında kâhinlerin yazdıkları kitaplar ile Resûlullah'a (s.a.) muhalefet etmişlerdir. Resûlullah, (s.a.) Hz. Davut ve Hz. Süleyman'ın isimlerini zikredince Yahudiler "Muhammed'e bakın, hak ile batılı birbirine karıştırarak Süleyman'ın da peygamber olduğunu söylüyor. Hâlbuki o, bir sihirbazdır." demişlerdir. Hz. Süleyman hakkındaki Yahudilerin bu iddialarını tekzip etmek üzere "*Süleyman'ın hükümranlığı hakkında şeytanların (ve şeytan tıynetli insanların) uydurdukları yalanların ardına düştüler. "Oysa Süleyman (büyü yaparak) küfre girmedi. Fakat*

¹⁰⁴⁰ Âl-i İmrân, 3/119.

¹⁰⁴¹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, V, 716-721.

¹⁰⁴² Âl-i İmrân, 3/119.

¹⁰⁴³ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, V, 721-723.

şeytanlar, insanlara sihri öğretmek suretiyle küfre girdiler.”¹⁰⁴⁴ âyeti nazil olmuştur.¹⁰⁴⁵ Yâsir b. Ahtab, kardeşi Huyey b. Ahtab gibi Yahudilerden bazı kimseler ise Resulullah’ın (s.a.) ve ümmetinin ne kadar yaşayacağını mukattaa harflerini yorumlayarak çıkarmaya çalışmışlar ve O’nunla tartışmışlardır. Yine Necrân Hristiyanları da Hz. İsâ hakkında Resûlullah’la (s.a.) tartışmışlardır. “*Kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için müteşabih âyetlerinin ardına düşerler.*”¹⁰⁴⁶ âyeti Resûlullah’la tartışan ehl-i kitap hakkında nazil olmuştur.¹⁰⁴⁷

Yahudilerin Resûlullah’ı (s.a.) inkâr gerekçelerinden bir diğeri de Kur’ân ile Tevrat’ın muhtevalarını farklı üslupla sunmaları oluşturmuştur. Mahmud b. Seyhân, Nu’mân b. Edâ, Bahrî b. Amr Uzeyz b. Ebû Uzeyz ve Sellâm b. Mişkem’den oluşan bir grup Yahudi, Kur’ân’ı Tevrat gibi düzenli bir kitap olarak görmediklerini, bunun gerekçelerinin ne olduğunu Resûlullah’a (s.a.) sormuşlar, Resûlullah “Allah’a yemin olsun ki sizler Kur’ân’ın Allah tarafından indirildiğini biliyorsunuz. Sizler Kur’ân

¹⁰⁴⁴ Bakara, 2/102.

¹⁰⁴⁵ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, II, 313-328. Süddî ve İbn Zeyd’e göre bu âyette bahsi geçenler Medine Yahudileridir. İbn-i Cüreyc ve İbn-i İshak’a göre âyetin başında zikredilen “onlar” kelimesinden maksat Hz. Süleyman dönemindeki Yahudilerdir. Taberî bu görüşlerden ilkinin tercih etmiş ve bu âyeti şu şekilde yorumlamıştır: Bu âyet, Resulullah’ın döneminde yaşayan Yahudileri kınamaktadır. Çünkü Medine Yahudileri, Resûlullah’ı yalanlamışlardır. Bu sebeple de âyetin muhatabı Resûlullah dönemindeki Yahudilerdir. Ayrıca atalarının izlerini takip eden insanlara, atalarının işledikleri suçları kendilerinin işlemiş olduklarını söylemek Arapça’da kullanılan bir üslup şeklidir. Bu bakımdan âyetin sadece geçmişteki Yahudileri zikrettiğini söylemek delilsiz bir iddiadır. Konuyla ilgili rivayetin detayı şu şekildedir: Şeytanlar göğe tırmanarak orada meleklerin konuştuklarını işitmeye çalışıyorlardı. Meleklerden yeryüzünde meydana gelecek ölüm, yağmur vb. şeyleri dinleyip yeryüzünde bulunan kâhinlere ulaştırıyorlar, kâhinler de bunları insanlara anlatıyorlardı. Şeytanlar, kâhinlerin kendilerine güvendiklerini görünce bu defa yalan söylemeye başlamışlar, meleklerden duyduklarına başka şeyler de eklemişlerdir. Daha sonra kâhinlerin söyledikleri bu sözler yazılarak kitap haline getirilmiştir. İsrailoğulları arasında cinlerin gaybı bildikleri haberi yayılması üzerine Hz. Süleyman bu konuda yazılan kitapları toplatarak bir sandığın içine koyarak tahtının altına gömerek tahtına yaklaşmalarına engel olmuştur. Hz. Süleyman vefatından bir süre sonra şeytan Hz. Süleyman’ın tahtının altında bir hazinenin olduğunu haber vermiş, İsrailoğulları da bu kitapları bulmuşlardır. Şeytan “Süleyman, insanları, şeytanları ve kuşları işte bu sihirlerle kontrolüne almıştı.” diyerek kaybolup gitmiş, sonrasında İsrailoğulları arasında Hz. Süleyman sihir yazdığı görüşü yayılmıştır. Yahudiler, Hz. Peygamber gelince bu kitaplara dayanarak onunla tartışmaya girişmişlerdir. İşte âyet, bu olayı zikretmektedir. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, II, 313-318.

¹⁰⁴⁶ Âl-i İmrân, 3/7.

¹⁰⁴⁷ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, V, 205-206. Katâde ve Hz. Aişe’den nakledilen diğer bir görüşe göre âyette bahsi geçen “Kalplerinde bir eğrilik olanlar” dan maksat, Kur’an’ın çeşitli te’villere ihtimali bulunan âyetlerini yanlış bir şekilde yorumlayarak Resulullah’ın getirdiği dine bid’at sokmak isteyen her insandır. Taberî’ye göre âyette geçen “kalplerinde bir eğrilik olanlar” dan maksat, Allah’ın Hz. Peygamber’e indirdiği müteşabih âyetlere dayanarak Resulullah ile tartışmaya girişen kimselerdir. Bu tartışma Hz. İsa hakkında veya Resullah’ın ve ümmetinin ömrü hakkındaki tartışmadır. Çünkü “Bunların açıklamasını sadece Allah bilir.” ifadesi göstermektedir ki, Resulullah ile tartışmaya girişen kimseler, müteşabih âyetlere dayanarak Resûlullah’ın ve ümmetinin ömrü, Hz. İsa hakkında kendileri için meçhul olan bir şeyi öğrenmek istemişler ve yorumda bulunmuşlardır. Tartıştıkları bu konuların kesin bilgisi sadece Allah’ın ilminde olan şeylerdir. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, V, 207- 212.

hakkında elinizdeki Tevrat'ta da bilgilerin olduğunu biliyorsunuz. Eğer insanlar ve cinler bu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar yine onun benzerini getiremezler.” sözleriyle işin hakikatini onlara bildirmiştir. Yahudilerden Finhâs, Abdullah b. Sûriyâ, Kinâne b. Ebû Hukayk, Eşya', Ka'b b. Esed, Şümevil b. Zeyd ve Cibl b. Amr ise “Ey Muhammed! Kur'ân'ı sana insanlar ve cinlerden başkası öğretmiyor. Allah bir peygamber gönderdiği zaman resûlünün istediği şeyi yerine getirmeye gücü yeter, o halde senin getirdiğin kitabın bir benzerini biz sana getirmeden bize okuyacağımız ve tanıyacağımız bir kitap indir.” isteğinde bulunmuşlar, “De ki: “*Andolsun, insanlar ve cinler bu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar ve birbirlerine de destek olsalar, yine onun benzerini getiremezler.*”¹⁰⁴⁸ âyeti onların iddialarını hem tekzip etmiş, hem de isteklerinin imkânsızlığını vurgulamıştır.¹⁰⁴⁹

Yahudiler daha önce Mekke'de Resûlullah'a (s.a.) ruh hakkında soru sormuşlar, konu hakkında “*Ve sana ruh hakkında soru soruyorlar. De ki: “Ruh, Rabbimin bileceği bir şeydir. Size pek az ilim verilmiştir.*”¹⁰⁵⁰ âyeti nazil olmuş, Resûlullah, (s.a.) Medine'ye hicret edince Yahudi âlimleri “Size pek az ilim verilmiştir.”¹⁰⁵¹ diyormuşsun, bununla bizi mi kastediyorsun, yoksa kendinizi mi.” demeleri üzerine Resûlullah (s.a.) “Bu âyet hem sizi, hem de bizi kastediyor.” diye cevap verince bu kez Yahûdiler “Sen, sana gönderileni okumuyor musun? Orada bize Tevrat'ın verildiği ve orada her şeyin açıklandığı ifade edilmektedir.” demişlerdir. Resûlullah da (s.a.) onlara “Tevrat'ta size verilen ilim Allah'ın ilminden az bir miktardır ve size yetecek kadar verilmiştir.” diye karşılık vermiştir. “*Eğer yeryüzündeki ağaçlar kalem, deniz de mürekkep olsa, arkasından yedi deniz daha ona katılsa, Allah'ın sözleri (yazmakla) yine de tükenmez. Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.*”¹⁰⁵² âyeti bu hadise üzerine nazil olmuştur.”¹⁰⁵³

Resûlullah, (s.a.) Medine'ye gelen Negrân Hristiyanlarını ve Yahudileri İslâm'a davetine Yahudiler “Ey Muhammed! Hristiyanların Hz. İsa'ya ibadet ettikleri gibi biz de sana mı ibadet edeceğiz.” sözleriyle karşılık vermiş, Negrân Hristiyanları da “Ey

¹⁰⁴⁸ İsrâ, 17/88.

¹⁰⁴⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XV, 75-76.

¹⁰⁵⁰ İsrâ, 17/85. Konuyla ilgili olarak Buhârî de bu âyetin Yahudilerin Resûlullah'a “ruh” un mahiyetini sormaları üzerine nazil olmuştur. Buhârî, *Kitâbu't-Tefsîr*, 17/13.

¹⁰⁵¹ İsrâ, 17/85.

¹⁰⁵² Lokmân, 31/27.

¹⁰⁵³ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XVIII, 572-574.

Muhammed! Sen bizi gerçekten kendine ibadet etmeye mi çağırıyorsun? tepkisi üzerine Resûlullah “Söylediklerinizden Allah’a sığınırım. Ben Allah’tan başkasına ibadet etmem ve kimseyi de Allah’tan başkasına ibadet etmeye çağırmam. Ben ne bunun için gönderildim, ne de bununla emredildim.” sözleriyle cevap vermiştir. *“Allah’ın, kendisine Kitab’ı, hükmü (hikmeti) ve peygamberliği verdiği hiçbir insanın, “Allah’ı bırakıp bana kullar olun” demesi düşünülemez. Fakat (şöyle öğüt verir:) “Öğretmekte ve derinlemesine incelemekte olduğunuz Kitap uyarınca rabbânîler (Allah’ın istediği örnek ve rehber kullar) olun. Onun (Hz. Muhammed’in) size, “Melekleri ve peygamberleri ilahlar edinin.” diye emretmesi de düşünülemez. Siz müslüman olduktan sonra, o size hiç inkârı emreder mi?”*¹⁰⁵⁴ âyetleri bu hadise üzerine nazil olarak Yahudi ve Hristiyanların bu iddialarının gerçeği yansıtmadığını ifade etmiştir.¹⁰⁵⁵ Yine bu tartışmada Yahudi âlimleri Hz. İbrahim’in Yahudi olduğunu, Necrân Hristiyanları ise Hz. İbrahim’in Hristiyan olduğunu iddia etmişler, konu hakkında *“Ey kitap ehli! İbrahim hakkında niçin tartışıyorsunuz. Oysa Tevrat da, İncil de ondan sonra indirilmiştir. Siz hiç düşünmüyor musunuz?”*¹⁰⁵⁶ âyeti nazil olarak Yahudi ve Hristiyanlar arasındaki ihtilafı nihai olarak sonlandırmıştır.¹⁰⁵⁷ *“İşte siz böyle kimselersiniz! Diyelim ki biraz bilginiz olan şey hakkında tartıştınız. Ya hiç bilginiz olmayan şey hakkında niçin tartışıyorsunuz? Allah bilir, siz bilmezsiniz.”*¹⁰⁵⁸ âyeti de onların bu tartışmalarının esastan yanlış olduğunu, Hz. İbrahim hakkında tartışacak kadar bir bilgiye sahip olmadıklarını bildirmektedir.¹⁰⁵⁹ *“İbrahim ne Yahudi idi ne de Hristiyan. Fakat o, hanif (Allah’ı bir tanıyan, hakka yönelen) bir müslümandı. Allah’a ortak koşanlardan da değildi.”*¹⁰⁶⁰ *“Şüphesiz, insanların İbrahim’e en yakın olanı, elbette ona uyanlar, bir de bu peygamber (Muhammed) ve müminlerdir. Allah da müminlerin dostudur.”*¹⁰⁶¹ âyetleri de Yahudi ve

¹⁰⁵⁴ Âl-i İmrân, 3/79-80.

¹⁰⁵⁵ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, V, 524-535. İbn Cüreyc’e göre Yahudilerden bir grup insan Allah’ın kitabını tahrif ederek Allah’tan başka insanlara kulluk ediyorlardı. Bu âyette bu kimselerden bahsedilmektedir. V, 525.

¹⁰⁵⁶ Âl-i İmrân, 3/65. Katâde ve Rebî’ye göre bu âyet, Resûlullah’ın Medine Yahudilerini aralarında ortak bir kelimeye çağırması üzerine Yahudiler Resûlullah ile Hz. İbrahim hakkında tartışmışlar ve Hz. İbrahim’in Yahudilik üzere öldüğünü iddia etmeleri üzerine nazil olmuştur. Mücâhid’e göre ise bu âyet Yahudilerin hanif olan her milletin Yahudi olduğunu iddia etmeleri üzerine nazil olarak onların bu iddiasını reddetmiştir. Taberî’ye göre ise bu âyet, Yahudi ve Hristiyanların her birinin Hz. İbrahim’in kendi dinleri üzerine olduğu iddiasını tekrar etmektedir. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, V, 480-483.

¹⁰⁵⁷ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, V, 481.

¹⁰⁵⁸ Âl-i İmrân, 3/66.

¹⁰⁵⁹ V, 484-485.

¹⁰⁶⁰ Âl-i İmrân, 3/67.

¹⁰⁶¹ Âl-i İmrân, 3/68.

Hristiyanların iddialarını tekzip ederek sadece Müslümanların Hz. İbrahim'in yolu ve şeriatı üzerine olduğunu bildirmiştir.¹⁰⁶²

5. Şeriatlarını Tahrif Etmeleri

Kur'ân, çağdaşı Medine Yahudilerine ilâhi vahyin özünden uzaklaştıklarını, zamanla bunun şeriatlarında tahrife neden olduğunu belirterek onları Müslüman olmaya çağırılmış ve onlara hak dine inanan kimselerde bulunması gereken temel vasıfları bildirmiştir. Çünkü Yahudi âlimleri ve münafıklar, insanlara namaz kılmalarını ve zekât vermelerini emrediyorlar, fakat kendileri namaz kılmıyor ve zekât vermiyorlardı. *“Namazı kılın, zekâtı verin. Rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin.”*¹⁰⁶³ âyeti onlara Müslüman olarak Müslümanlarla birlikte namaz kılmalarını, mallarından zekât vermelerini, Allah'a ve Resûlü'ne boyun eğmelerini emretmiştir. *“Sabrederek ve namaz kılarak (Allah'tan) yardım dileyin. Şüphesiz namaz, Allah'a derinden saygı duyanlardan başkasına ağır gelir.”*¹⁰⁶⁴ âyetiyle de kitap ehlinin âlimlerinden yalnızca Allah'a itaat etmelerini, nefsanî istek ve arzularından uzak durmalarını, bu konuda namaz ile Allah'tan yardım istemelerini emretmiştir.¹⁰⁶⁵

Tevrat'ın hükümlerini keyfi olarak değiştiren Yahudilerin bu yaptıklarının kendilerini Şârî'nin yerine koymak anlamına geldiği tespitini yapan *“(Yahudiler) Allah'ı bırakıp, hahamlarını; (hıristiyanlar ise) rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih'i rab edindiler. Oysa bunlar da ancak, bir olan Allah'a ibadet etmekle emrolunmuşlardır. Ondan başka hiçbir ilah yoktur. O, onların ortak koştukları her şeyden uzaktır.”*¹⁰⁶⁶ âyeti kendilerine okununca Adıyy b. Hâtim, kendilerinin hahamlara ibadet etmediğini, bunun iftiradan ibaret olduğunu söyleyince Resûlullah (s.a.) *“Onlar, Allah'ın helâl kıldığı şeyleri haram kılıyor, siz de onu kendinize haram kılıyorsunuz. Onlar, Allah'ın haram kıldığını helâl kılıyor, siz de onu kendinize helâl kılıyorsunuz. İşte bu sizin onlara ibadet etmeniz anlamına gelir.”* diye cevap vererek âyetin onlar hakkında sadece hakikati ifade ettiğini belirtmiştir.¹⁰⁶⁷

¹⁰⁶² Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, V, 485-488.

¹⁰⁶³ Bakara, 2/43.

¹⁰⁶⁴ Bakara, 2/45.

¹⁰⁶⁵ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, I, 611, 617, 623.

¹⁰⁶⁶ Tevbe, 9/31.

¹⁰⁶⁷ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XI, 417-418.

Yahudilerin şeriatlarını tahrif etmelerinin en önemli delili recm ve kısasla ilgili Tevrat'taki hükümleri değiştirmeleri ve yerlerine farklı cezaları ikame etmeleridir. Resûlullah, (s.a.) Medine'ye geldiği zaman Medine Yahudileri zina eden kadın ve erkek hakkında Tevrat'ın açık hükmü recm cezası olmasına rağmen özellikle toplumsal statüsü yüksek olan kişilere celde ve tahmîm cezası tatbik ediyorlardı. Kendi içlerinde ihtilafa düşmeleri üzerine bu konuda Resûlullah'ın (s.a.) hüküm vermesini istemişler, Resûlullah da(s.a.) zina eden erkek ve kadın hakkında Tevrat'taki recm cezasına hükmetmiştir. *“Eğer sana gelirlerse ister aralarında hüküm ver, ister onlardan yüz çevir. Onlardan yüz çevirecek olursan sana asla hiçbir zarar veremezler. Eğer hükmedecek olursan aralarında adaletle hükmet. Çünkü Allah, âdil davrananları sever.”*¹⁰⁶⁸ âyeti bu hadise üzerine nazil olmuştur.¹⁰⁶⁹ Bazıları ise bu âyetin Kureyza ve Nadîr Yahudileri hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir. Resûlullah, (s.a.) Medine'ye geldiği zaman Benî Nadîr'den birisi Kureyza'dan birisini öldürülürse tam diyete hükmediliyor, Kureyza'dan birisi Benî Nadîr'den birisini öldürürse yarım diyet ödenmesine hükmediliyordu. Yine Benî Nadîr'den birisi Kureyza tarafından öldürülürse öldürülene kısas uygulanıyor, Nadîr tarafından birisi Kureyza'dan birisini öldürürse diyete hükmediliyordu. *“Onda (Tevrat'ta) üzerlerine şunu da yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş kısas edilir. Yaralar da kısasa tabidir. Kim de bu hakkını bağışlar, sadakasına sayarsa o, kendisi için keffaret olur. Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler zalimlerin ta kendileridir.”*¹⁰⁷⁰ âyetinin hükmünden haberdar olan Benî Kureyza, Resûlullah'ın (s.a.) aralarında bulunduğunu, artık bu konuda O'nun hükmüne başvurmaları gerektiğini söylemiş, hadise üzerine *“Eğer sana gelirlerse ister aralarında hüküm ver, ister onlardan yüz çevir. Onlardan yüz çevirecek olursan sana asla hiçbir zarar veremezler. Eğer hükmedecek olursan aralarında adaletle hükmet. Çünkü Allah, âdil davrananları sever.”*¹⁰⁷¹ âyeti nazil olarak Resûlullah'ı (s.a.) bu konuda muhayyer bırakmış,¹⁰⁷² Resûlullah, (s.a.) *“Şüphesiz Tevrat'ı biz indirdik. İçinde bir hidayet, bir nur vardır. (Allah'a) teslim olmuş nebiler onunla yahudilere hüküm verirlerdi. Kendilerini Rabb'e adanmış kimseler ile âlimler de öylece hükmederlerdi. Çünkü bunlar Allah'ın kitabını korumakla görevlendirilmişlerdi. Onlar Tevrat'ın hak olduğuna da şahit idiler. Şu halde*

¹⁰⁶⁸ Mâide, 5/42.

¹⁰⁶⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VIII, 436-439.

¹⁰⁷⁰ Mâide, 5/45.

¹⁰⁷¹ Mâide, 5/42.

¹⁰⁷² Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VIII, 437-439, 449.

siz de insanlardan korkmayın, benden korkun ve âyetlerimi az bir karşılığa değişmeyin. Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler kâfirlerin ta kendileridir.”¹⁰⁷³ âyetinin nazil olması üzerine zina eden kadın ve erkeğe Tevrat'ta bulunan recm cezası, Benî Nadîr ve Benî Kureyza hakkında da kısas ve eşit diyete hükmetmiştir.¹⁰⁷⁴ “Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler kâfirlerin ta kendileridir.”¹⁰⁷⁵ “Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler zalimlerin ta kendileridir.”¹⁰⁷⁶ “Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler fasıkların ta kendileridir.”¹⁰⁷⁷ âyetleri de Resûlullah'ın (s.a.) hükümlerine rıza göstermedikleri takdirde Yahudiler hakkındaki ilâhi hükmün ve akibetin ne olacağını bildirmiştir.¹⁰⁷⁸

¹⁰⁷³ Mâide, 5/44.

¹⁰⁷⁴ Taberî, *Câmi'ü'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VIII, 449-451. Katâde'nin rivayetine göre bu âyet nazil olması üzerine Resûlullah “Yahûdiler ve diğer din mensupları hakkında biz hüküm veririz.” demiştir. Taberî, *Câmi'ü'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VIII, 450-453.

¹⁰⁷⁵ Mâide, 5/44.

¹⁰⁷⁶ Mâide, 5/45.

¹⁰⁷⁷ Mâide, 5/47.

¹⁰⁷⁸ Taberî, *Câmi'ü'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VIII, 456-461. Berâe b. Âzîb'in rivayetine göre Resûlullah'ın yanından yüzü karartılmış ve sopayla vurulmuş bir Yahûdi geçmiş, bunu gören Resûlullah “Zina edenler hakkında kitabınızdaki hüküm bu şekilde mi yer almakta?” diye sormuş, Yahudiler gerçeğe aykırı olmasına rağmen kitaplarındaki hükmün uygulamakta oldukları hali hazırdaki ceza olduğunu söylemeleri üzerine Resûlullah, içlerinden en bilgili olanı çağırarak ondan “Tevrat'ı Musa'ya indiren Allah adına doğruyu söyle. Kitabınızda zina edene bu şekilde mi ceza verileceği hükmediliyor? diyerek işin hakikatini öğrenmek istemiş, Yahudi bilgini, Tevrat'ta zina cürmünün cezasının “recm” olduğunu söylemiştir. Yahudi ileri gelenleri arasında zina fiili artınca onlara recm cezası uygulamamaya başladıklarını, sıradan kişiler zina edince onlara recm cezası uyguladıklarını, bu farklı uygulama Yahudi toplumunu rahatsız edince aralarında anlaşarak recm cezası yerine tahmîm ve celde cezasını ikâme ettiklerini söylemiştir. İşin hakikatini öğrenen Resûlullah “Allahım! Ben, kaldırılan emirlerini ihya edenlerin ilkiyim” diyerek yanından geçen zâniye recm cezası tatbik edilmesini emretmiştir. Bunun üzerine “Ey Peygamber! Kalpten inanmadıkları halde ağızlarıyla “İnandık” diyenler (münafıklar) ile Yahudilerden küfürde yarışanlar seni üzmesin.” (Mâide, 41). âyeti ve “Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler kâfirlerin ta kendileridir.” Yani Yahûdiler, “Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler zalimlerin ta kendileridir.” Yani, Yahûdiler, “Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler fasıkların ta kendileridir.” (Mâide, 44-47). âyetleri nazil olmuştur. Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe b. Mes'ud'un yanında bir adam “ bu âyetleri okuyunca Ubeydullah şöyle demiştir: İnsanların birçoğu bu âyeti yanlış tevil ediyor. Bu âyeti haklarında inmeyen kişilere isnad ediyorlar. Bu âyet, Kureyza ve Nadîr kabilele hakkında nazil olmuştur. Bu iki kabile Resûlullah Medine'ye gelmeden önce birbirleriyle savaşımlar, biri diğerine galip gelmişti. Savaş sonrasında galip gelen taraf mağlup taraftan öldürdüğü her kişi için elli vesk fide, mağlup taraf da galip taraftan öldürdüğü her kişi için yüz vesk fide vermek sûretiyle sulh yapmıştı. Mağlup taraf bu anlaşmayı korktuğu için kabul etmek zorunda kalmıştı. Resûlullah, Medine'ye geldiği zaman onlar bu hal üzereydiler ve her iki kabile de zelil durumdaydı. Resûlullah'ın Medine'y hicretinden sonra mağlup taraftan birisi galip kabileden birisini öldürünce galip kabile, mağlup kabileden yüz vesk fide istemesi üzerine mağlup taraf “Bu iki kabilenin dinleri aynı, yerleşim yerleri aynı, ama bazılarının diyeti bazılarına göre iki katı, bu nasıl oluyor? Daha önce sizden korktuğumuzdan dolayı haksız bir şekilde bizden fide aldınız.” diyerek tepki göstermesi üzerine taraflar aralarındaki bu sorunu çözmesi için Resûlullah'a gitmeye ve onun verdiği hükme göre hareket etme konusunda anlaştilar. Galip taraf, Nebî'nin diyet konusunda kendi lehlerine olan uygulamanın aksine bir hüküm vermesinden korkarak Nebî'nin yanına bir münafık yerleştirerek Allah'ın Resûlü'nün verdiği hüküm kendilerine haber vermesini tembihlediler. Resûlullah'ın verdiği hüküm lehlerine olursa kabul edeceklerini, aleyhlerine olursa kabul etmeyeceklerini söylediler. Görevlendirdikleri münafık Resûlullah'ın yanına gitmişti ama Allah, onların bu mesele hakkında yapmak istedikleri her şeyi Resûlullah'a bildirmiş, bu kimseler hakkında (Mâide, 41-47). âyetleri nazil olmuştur. Bazıları da bu âyetlerin ehl-i İslâm'dan inkâr eden, Yahûdilerden zulmeden ve Hıristiyanlardan fâsık kimseler hakkında

Medine Yahudileri hakkında nazil olan “*Yanlarında içinde Allah’ın hükmü bulunan Tevrat varken nasıl oluyor da seni hakem yapıyorlar, sonra bunun ardından verdiği hükümden yüz çeviriyorlar? İşte onlar (kendi kitaplarına da, sana da) inanmış değillerdir.*”¹⁰⁷⁹ âyeti Resulullah’a (s.a.) hitap etmekte ise de aslında Yahudileri yaptıkları çirkin davranışlarından dolayı kınamaktadır. Çünkü onlar hem Hz. Muhammed’in (s.a.) peygamberliğini reddediyor ve yalanlıyorlar hem de recm konusunda onun hakemliğine başvuruyorlardı. Ayrıca bunu hükmü hak kitap olduğuna iman ettikleri Tevrat’ta bulmalarına rağmen yapıyorlardı. Bu sebeple âyet, Yahudilerin davranışlarının samimiyetle bağdaşmadığını ve Yahudilerin gerçekten iman edenler olmadıklarını bildirmektedir.¹⁰⁸⁰

Yahudi şeriatına göre zina eden muhsan kadına recm cezası uygulanıyordu. Yahudiler zamanla bu cezayı hafifleterek muhsan kadına yüz sopa vurma ve traş etme cezası uygulamaya başlamışlardı. Resûlullah (s.a.) zamanında Medine çevresinde yaşayan Yahudilerin muhsan kadına uyguladıkları ceza da yüz sopa vurma ve başını traş etme şeklindeydi. Yahudiler, Resûlullah’a (s.a.) recm cezası hakkında soru sorunca onlara kendi uygulamalarını sormuş, onlar da daha önce ölüm cezası uyguladıklarını, zamanla zinanın artmasıyla çok fazla kişinin recm edilerek öldürülmesi nedeniyle böyle bir uygulamayı başlattıklarını söylemişlerdir. Resûlullah, (s.a.) onlar hakkında recm hükmü vermiştir. “*Ey kitap ehli! Artık size elçimiz (Muhammed) gelmiştir. O, kitabınızdan gizleyip durduğunuz gerçeklerden birçoğunu sizlere açıklıyor, birçoğunu da affediyor. İşte size Allah’tan bir nur ve apaçık bir kitap (Kur’ân) gelmiştir.*”¹⁰⁸¹ âyeti Yahudilerin

nazil olduğunu söylemişlerdir. Bazıları ise bu âyetlerin ehl-i kitap hakkında nazil olduğunu belirtmişlerdir. Bazılarına göre de bu âyetler Allah’ın indirdiği hükümlerle hükmetmeyen fâsıklar ve zâlimlerden bahsetmektedir. Taberî ise âyetleri şöyle tevîl etmiştir: Bu âyetler, kitap ehlinin inkâr edenleri hakkında nazil olmuştur. Çünkü bu âyetlerin öncesindeki ve sonrasındaki âyetler onlar hakkında nazil olmuştur ve onlardan bahsetmektedir. Şayet bu âyetlerin anlamı umumdur, nasıl ehl-i kitabın kâfirlerine tahsis edilebilir denilirse onlara şöyle derim: Allah, indirdiği ile hükmetmeyenlerin kâfirliğini, indirdiği ile hükmetmemesiyle birlikte onu inkâr edenler için genelleştirmiştir. Abdullah b. Abbas’ın da dediği gibi Allah’ın indirdiğini inkâr ederek onunla hükmetmeyen herkes ehl-i kitabın kâfirleri hükmündedir. Zira Allah’ın indirdiğini bildiği halde onu inkâr eden kimse, Resûlullah’ın peygamberliğini bildiği halde onun peygamberliğini inkâr eden kimse gibidir. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VIII, 460-468.

¹⁰⁷⁹ Mâide, 5/43.

¹⁰⁸⁰ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VIII, 448-449.

¹⁰⁸¹ Mâide, 5/15.

gizleyip Resûllah'ın (s.a.) kendilerine açıkladığı şeyin muhsan kadın hakkındaki recm cezası olduğunu bildirmektedir.¹⁰⁸²

Resûlullah, (s.a.) Medine'ye geldiği zaman Yahudiler zina eden evli kadın ve erkeğe Tevrat'taki recm cezası yerine kırk ipe kırk kez vurma (celde), yüzleri siyahlaştırılarak yüzleri eşeğin kuyruk tarafına döndürülmüş bir şekilde dolaştırma cezası (tahmîm) uyguluyorlardı. Resûlullah'ın (s.a.) Medine'ye hicretinden sonra Yahudi eşrafından Büsrâ isimli bir kadın zina etmişti. Kadının babası Resûlullah'a (s.a.) bu konuda bir şey inmesinden ve kendilerine haber vermesinden endişe ederek arkadaşlarını zina konusunda kendisine indirilen bir şey inip inmediğini sormak için Resûlullah'a (s.a.) gönderdi. Fedek Yahudileri de Muhammed bizim uyguladığımız cezaya mutabık bir ceza verirse kabul edin, recm cezası verirse kabul etmeyin" diye Medine Yahudilerine akıl vermiş, Resûlullah (s.a.) ise onlara bunun hükmünün recm olduğunu söylemiştir. *"Onlar, (Yahudilerin) yalan uydurmak için (seni) dinlerler, sana gelmeyen bir topluluk hesabına dinlerler. "Eğer size şu hüküm verilirse onu tutun. O verilmezse sakının."*¹⁰⁸³ âyeti bu hadise üzerine nazil olmuştur.¹⁰⁸⁴

¹⁰⁸² Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VIII, 262-263. Konuyla ilgili rivayetin detayı şu şekildedir. Yahudiler, Resûlullah'a gelerek recm cezasını sormaları üzerine Resûlullah onlara "İçinizden en bilgili olanınız hanginizdir" diye sormuş, Yahudilerin İbn-i Sûriyâ'yı işaret etmeleri üzerine Resûlullah: Bunların en bilgilisi sen misin? sorusuna "Dilediğini sor." diye yanıt vermiştir. Bunun üzerine Resûlullah, İbn-i Sûriyâ'yı, Musa'ya Tevrat'ı indiren, Tur dağıyı yukarı kaldıran Allah hakkı ve kendilerinden alınan ahitler hakkı için doğru söylemeye çağırmış, sonrasında da "Zina cezalarının hepsi Tevrat'ta var mıydı? diye sormuştur. İbn-i Sûriyâ da "Bizim kadınlarımız güzeldir. Bizde bir zaman çok öldürme hadisesi oldu. Biz bu sebeple zina cezasını hafiflettik. Zina edene yüz sopa vurmaya ve başını traş etmeye başladık. Biz onların baş traşlarını hayvan (deve) kırkmalarından farklı yapıyorduk." diyerek işin gerçeğini haber vermiştir. Bunun üzerine Resûlullah onlar hakkında recm hükmü vermiştir. İşte bunun üzerine "Ey kitap ehli! Artık size elçimiz (Muhammed) gelmiştir. O, kitabınızdan gizleyip durduğunuz gerçeklerden birçoğunu sizlere açıklıyor, birçoğunu da affediyor. İşte size Allah'tan bir nur ve apaçık bir kitap (Kur'ân) gelmiştir." âyeti (Mâide, 5/15). ve "Onlar iman edenlerle karşılaşınca, "İman ettik" derler. Birbirleriyle baş başa kaldıklarında da şöyle derler: "Rabbimizin huzurunda delil olarak kullanıp sizi sustursunlar diye mi, Allah'ın (Tevrat'ta) size bildirdiklerini onlara söylüyorsunuz? (Bu kadarcık şeye) akıl erdiremiyor musunuz?" (Bakara, 2/76). âyeti nazil olmuştur. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VIII, 262-263.

¹⁰⁸³ Mâide, 5/41.

¹⁰⁸⁴ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VIII, 414-426. Taberî, "Kelimelerin (ifade içindeki) yerlerini bildikten sonra yerlerini değiştirir." âyetini "Yahudiler evli erkek ve kadın hakkında Tevrat'ta yer alan recm cezası verilmesi hükmünü yüzlerini siyahlaştırma ve sopa ile vurma cezası uygulayarak hükmü değiştirirler." şeklinde yorumlamıştır. Katâde'ye göre "Kelimelerin (ifade içindeki) yerlerini bildikten sonra yerlerini değiştirir ve şöyle derler: "Eğer size şu hüküm verilirse onu tutun. O verilmezse sakının." âyeti Benî Nadîr Yahudilerinin öldürdüğü Benî Kureyza'dan bir Yahudi hakkında nazil olmuştur. Benî Nadîr, Benî Kureyza'dan birini öldürdüğü zaman kendilerini onlardan üstün saydıkları için kendilerine kısas uygulamazlar, Benî Kureyza'ya sadece diyet öderlerdi. Benî Kureyza, Benî Nadîr'den birisini öldürürse Benî Nadîr kendilerini üstün sayarak kısasın dışında hiçbir şeye razı olmazdı. Bu iki kabile arasındaki uygulama bu şekilde devam ederken Resûlullah Medine'ye gelince Yahudiler bu meseleyi Resûlullah'a sormaya karar verdiler. Bunun üzerine münafıklardan birisi "Bu kişi kasıtlı bir şekilde

Medine’de bir münafık ile bir Yahudi, aralarındaki anlaşmazlığın çözümü hususunda ihtilafa düşmüş, Yahudi, âlimlerinin rüşvet karşılığı hüküm vermelerinden dolayı muhakeme için Resûlullah’a (s.a.) gitmeyi teklif etmiş, münafık ise sorunun çözümü için Yahudilere gitmeyi teklif etmişti. Sonunda aralarında hüküm vermesi için Cüheyne’den bir kâhine gitme konusunda anlaşmışlardır. *“Ey Muhammed!) Sana indirilen Kur’ân’a ve senden önce indirilene inandıklarını iddia edenleri görmüyor musun? Tâğût’u tanımamaları kendilerine emrolunduğu halde, onun önünde muhakeme olmak istiyorlar. Şeytan da onları derin bir sapıklığa düşürmek istiyor. Münafıklara, “Allah’ın indirdiğine (Kur’ân’a) ve Peygambere gelin” dediği zaman onların senden büsbütün uzaklaştıklarını görürsün. Kendi işledikleri yüzünden başlarına bir musibet geldiği, sonra da “Biz iyilik etmek ve uzlaştırmaktan başka bir şey istememiştik” diye Allah’a yemin ederek sana geldikleri zaman halleri nasıl olur? Onlar, Allah’ın kalplerindeki bildiği kimselerdir. Öyleyse onlara aldırma. Onlara öğüt ver ve onlara, kendileri hakkında etkili ve güzel söz söyle.”*¹⁰⁸⁵ âyetleri nazil olarak Yahudi ve münafıkların açıkça hakkı batıla tercih etmelerini kınamıştır.¹⁰⁸⁶

6. Kendilerinin Seçkin Ümmet Olduklarını İddia Etmeleri

Seçkin ümmet olduklarını her fırsatta dile getiren Yahudiler “Kitapların en hayırlısı ve şerefli si bizim kitabımızdır. Bizim peygamberimiz Hz. Musa, Hz. İ sâ ve Hz. Muhammed’den önce geldi. Allah’la perdesiz olarak görüşmüş ve Allah’ın en şerefli Nebî’sidir. Biz, İbrahim’in dini üzereyiz. Yahudilerden başka hiç kimce cennete giremeyecek. Bizim dinimiz en hayırlı dindir.” sözleriyle bu iddialarını temellendirmişler, onların bu tezleri üzerine Hristiyanlar da “Hz. İ sâ, son peygamberdir.

öldürülmüştür. Siz bu meseleyi Muhammed’e götürürseniz korkarım ki o size kısas yapma hükmünü verir. Eğer, Muhammed sizin diyet vermenizi kabul ederse onun verdiği hükmü alın. Aksi takdirde ondan kaçınmın.” demiştir. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VIII, 423-426.

¹⁰⁸⁵ Nîsâ, 4/60-62. Bu âyetlerin sebab-i nüzûlü hakkında farklı rivayetler ve yorumlar söz konusudur. Mücâhid’in rivayetine göre münafıklardan birisi ile bir Yahudinin arasında ihtilaf çıkmış, münafığın sorunun çözümü için Ka’b b. Eşref’e gitmeyi teklif etmesi, Yahudinin ise Resûlullah’a gitmeyi teklif etmesi üzerine bu âyet ve sonrasındaki iki âyet nazil olmuştur. İbn Abbas’a göre de âyette bahsi geçen tağut, Ka’b b. Eşref’tir. Bir Yahudi ile bir münafık, Allah’ın Resûlü’ne indirdiğiyle aralarında hükmedilmeye çağrıldıklarında biz Ka’b b. Eşref’in verdiği hükmü göre davranacağız demişlerdir. Bir diğer rivayete göre ise bu âyet Kurayza ve Nadir Yahudilerden Müslüman olanlar ve bunların içlerinden münafık olanların aralarındaki ihtilafı kimin çözeceği hususunda ihtilaf etmeleri üzerine nazil olmuştur. Müslüman olanlar ihtilafın çözümü için Resûlullah’a gitmeyi, münafık olanlar Ebû Berze el-Eslemî adındaki kâhine gitmeyi önermişlerdir. Taberî’ye göre bu âyet ve sonrasındaki üç âyet, muhakeme için tağutu tercih eden münafıklar ile Yahudiler hakkında nazil olmuştur. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VII, 192-197.

¹⁰⁸⁶ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VII, 189-191.

Allah O'na Tevrat ve İncil'i verdi. Eğer Hz. Mûsâ veya Hz. Muhammed O'na yetişseydi İsâ'ya tabii olurdu. Bizim dinimiz en hayırlı dindir.” diyerek kendi görüşlerini temellendirmişlerdir. Müslümanlar ise her iki görüşe karşı “Hz. Muhammed, (s.a.) son nebî ve nebîlerin efendisidir. Furkan ise Allah tarafından indirilmiş son kitaptır. Furkan bütün kitaplar üstünde bir emindir. Bizim kitabımız ve Nebimiz sizin kitabınız ve nebinizden sonra gönderildi. Sizler eski inançlarınızı terk ederek bize tabi olmakla emrolundunuz. Bizler sizden daha hayırlıyız. Biz, İbrahim'in, İsmail'in ve İshâk'ın dini üzereyiz. Bizim dinimize inananların dışında hiç kimde cennete giremeyecektir. İslâm kendisinden önceki bütün dinleri neshetmiştir.” şeklinde mukabelede bulunmuşlardır. Ehl-i Kitap ile Müslümanlar arasında gerçekleşen bu tartışma sonrasında “*İş ne sizin kuruntunuza, ne de kitap ehlinin kuruntusuna göredir. Kim kötü bir iş yaparsa onunla cezalandırılır. O kendisine Allah'tan başka ne bir dost, ne de bir yardımcı bulabilir. Mümin olarak, erkek veya kadın, her kim salih ameller işlerse, işte onlar cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar. Kimin dini, iyilik yaparak kendini Allah'a teslim eden ve hakka yönelen İbrahim'in dinine tabi olan kimsenin dininden daha güzeldir? Allah İbrahim'i dost edindi.*”¹⁰⁸⁷ âyetleri nazil olmuş ve bu konudaki ilâhi hüküm Müslümanların lehine verilmiştir.¹⁰⁸⁸ Yahudi, Hristiyan ve Müslümanların birbirlerine karşı üstünlük iddia etmeleri üzerine nazil olduğu ve konu hakkında nihai hükmü verdiği nakledilen bu âyetin sebep-i nüzûlü hakkında müfessirler farklı yaklaşımlar ortaya koymuşlardır. Dahhâk, Süddî, Ebû Salih ve İbn Abbâs'a göre bu âyet Yahudi, Hristiyan ve Müslümanların kendi dinleri ve peygamberlerinin üstünlüğünü iddia etmeleri üzerine nazil olmuştur. Dahhâk'ın rivayetine göre bu tartışma esnasında Mecusiler ile müşrik Araplar ise “Bizim dinlerimiz en eski dinlerdir, onun için en hayırlı din bizim dinlerimizdir.” demişlerdir. Mesrûk'un rivayetine göre “*İş, ne sizin kuruntunuza, ne de kitap ehlinin kuruntusuna göredir.*”¹⁰⁸⁹ âyeti nazil olunca ehl-i kitap Müslümanlara “biz ve siz eşitiz.” demiş, bunun üzerine “*Mümin olarak, erkek veya kadın, her kim salih ameller işlerse, işte onlar cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar.*”¹⁰⁹⁰ âyeti nazil olmuştur. Mücâhid'in rivayetine göre ise bu âyet, Kureyş'in “Biz öldükten sonra dirilmeyecek ve azaba da uğramayacağız.” demeleri, Yahudilerin “*Bize ateş, sayılı*

¹⁰⁸⁷ Nîsâ, 4/123-125.

¹⁰⁸⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VII, 507-511.

¹⁰⁸⁹ Nîsâ, 4/123.

¹⁰⁹⁰ Nîsâ, 4/124.

birkaç günden başka asla dokunmayacaktır."¹⁰⁹¹ demeleri, kitap ehlinin de "Yahudi ve Hıristiyanlardan başkası cennete girmeyecek."¹⁰⁹² demeleri üzerine nazil olmuştur. Taberî, bu âyeti şöyle te'vil etmiştir: Bu âyetten önceki "Onları mutlaka saptıracağım, mutlaka onları kuruntulara sokacağım ve onlara emredeceğim de (putlara adak için) hayvanların kulaklarını yaracaklar. Yine onlara emredeceğim de Allah'ın yarattığını değiştirecekler. Kim Allah'ı bırakıp da şeytani dost edinirse şüphesiz o, apaçık bir hüsrana düşmüştür. Şeytan onlara (birçok) va'dde bulunur ve onları kuruntulara sürükler. Oysa şeytan, ancak aldatmak için onlara vaadde bulunuyor."¹⁰⁹³ âyetlerinde "ümniyye" nin şeytana ait bir özellik olduğu belirtilmekte, burada Müslümanların kastedildiğine dair ne bir icmâ, ne de hadis söz konusudur. O halde bu âyeti Mücâhid'in yorumladığı şekilde "İş ne Mekke müşriklerinin "Biz, öldükten sonra dirilmeyecek ve azaba da uğramayacağız" dedikleri gibi; ne de Yahudilerin "Bize ateş, sayılı birkaç günden başka asla dokunmayacaktır."¹⁰⁹⁴ dedikleri gibi; ne de "Yahudi ve Hıristiyanlardan başkası cennete girmeyecek."¹⁰⁹⁵ diyen Yahudi ve Hıristiyanların dedikleri gibidir şeklinde anlamamız daha doğrudur.¹⁰⁹⁶

Resûlullah, Yahudilerden Nu'man b. Edâ, Bahrî b. Amr ve Şe's b. Adıyy'i İslâm'a davet ederek Allah'ın azabı ile uyarınca onlar bu daveti Hıristiyanlar gibi "Ey Muhammed, bizi boşuna korkutma. Biz Allah'ın oğulları ve sevgili kullarıyız." diyerek reddetmişler, konu hakkında "(Bir de) Yahudiler ve Hıristiyanlar, "Biz Allah'ın oğulları ve sevgili kullarıyız" dediler. De ki: "Öyleyse (Allah) size neden günahlarınız sebebiyle azap ediyor? Hayır, siz de onun yarattıklarından bir beşersiniz." (Allah) dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Göklerin, yerin ve bunların arasında bulunanların da hükümranlığı Allah'ındır. Dönüş de ancak onadır."¹⁰⁹⁷ âyeti nazil olarak onların sözlerinin gerçeği yansıtmadığını, iftiradan ibaret bir kuruntu olduğunu bildirmişti.¹⁰⁹⁸ "Kendilerine, "Allah'ın indirdiğine iman edin" denilince, "Biz sadece bize indirilene inanırız" derler ve ondan başkasını inkâr ederler. Halbuki o Kur'ân, kendi ellerinde bulunan Tevrat'ı doğrulayıcı olarak gelmiş hak kitaptır. (Resûlüm!) Onlara, "Şayet siz

¹⁰⁹¹ Bakara, 2/80.

¹⁰⁹² Bakara, 2/111.

¹⁰⁹³ Nisâ, 4/119-120.

¹⁰⁹⁴ Bakara, 80.

¹⁰⁹⁵ Bakara, 111.

¹⁰⁹⁶ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, VII, 507-515.

¹⁰⁹⁷ Mâide, 5/18.

¹⁰⁹⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, VIII, 269- 272.

gerçekten inanıyor idiyse daha önce Allah'ın peygamberlerini neden öldürüyordunuz?" deyiver."¹⁰⁹⁹ âyeti de Yahudilerin ilâhî vahye karşı inhisarcı tutumlarında samimi olmadıklarını, geçmişte atalarının irtikâp ettiklerine tepki göstermeyip onları kabullenmelerinin bunun en açık delili olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁰⁰

Medine Yahudileri, "*Biz Allah'ın oğulları ve sevgili kullarıyız.*"¹¹⁰¹ *Yahudi ve Hristiyan olanlar hariç, hiç kimse cennete giremeyecek.*"¹¹⁰² âyetlerinde ifade edildiği üzere seçkin ümmet oldukları kuruntusuyla Resûlullah'ın davetini reddetmişlerdir. "*Onlara, "Şayet Allah katında, âhîret yurdu diğer insanlara değil de yalnız size ait ise ve bu iddianızda doğruysanız haydi ölümü isteyin bakalım!" de. Kendi elleriyle yapıp ettikleri işler sebebiyle hiçbir zaman ölümü temenni etmeyeceklerdir. Allah zalimleri iyi bilir.*"¹¹⁰³ âyetleri onların bu konuda tutarlı olmadıklarını ifade etmektedir. Özellikle "*Onlara, "Şayet Allah katında, âhîret yurdu diğer insanlara değil de yalnız size ait ise ve bu iddianızda doğruysanız haydi ölümü isteyin bakalım!" de.*"¹¹⁰⁴ âyeti Resûlullah'ın (s.a.) risâletine karşı gelen Medine Yahudilerine bu konuda apaçık bir delil teşkil etmektedir. Necdân Hristiyanları Hz. İsa hakkında Resûlullah'la (s.a.) tartışmaları nedeniyle nihai sonucu belirlemek üzere mübahaleye davet edilmişlerdi. Bu âyet, çağdaş Yahudilerle aralarında adil bir hükme ulaşmaları için Resûlullah'a aynı çağrışı yapmasını emretmektedir. Bu şekilde Yahudilerin iddialarındaki samimiyetleri ortaya çıkacağını bildirmektedir. Çünkü ölümü temenni etmek ancak samimi kimselerin yapabileceği bir şeydir. Gerçekte Allah'a iman eden bir kimse için ölüm neticesi itibariyle güzel bir şeydir. Yahudiler Resûlullah'ın (s.a.) bu çağrısının dünyevi ve uhrevi açıdan ne anlama geldiğini bildikleri için tıpkı Necdân hristiyanları gibi reddetmişlerdir. Resûlullah (s.a.) bu konuda "*Şayet Yahudiler ölümü temenni etmiş olsalardı cehennemdeki yerlerini görmüş olacaktı. Allah'ın Resûlü'ne karşı mübahale yapmaya çıksalardı döndükleri zaman ne ailelerini, ne de mallarını bulamayacaklardı.*" demiştir.¹¹⁰⁵

Yahudiler, kutsal kitabı ve peygamberliği kendi kavimlerine özgü bir ayrıcalık olduğunu kabul ettikleri için son peygamberin Araplar içinden seçilmesini ve İslâm'ın

¹⁰⁹⁹ Bakara, 2/91.

¹¹⁰⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, II, 255-260.

¹¹⁰¹ Mâide, 5/18.

¹¹⁰² Bakara, 2/111.

¹¹⁰³ Bakara, 2/94-95.

¹¹⁰⁴ Bakara, 2/94.

¹¹⁰⁵ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, II, 267-280.

mesajının hızla yayılmasını hazmedememişlerdir. “*Ehl-i kitaptan kâfirler ve putperestler rabbinizden size iyi bir şey indirilmesini istemezler. Hâlbuki Allah rahmetini ancak dilediğine tahsis eder. Allah büyük lutuf sahibidir.*”¹¹⁰⁶ âyeti hem Yahudilerin, hem de müşriklerin bu durumdan rahatsız olduklarını bildirmiş, Müslümanları bu konuda uyararak onlarla işbirliği yapmaktan nehyetmiştir. Bunun nedeni Müslümanlara karşı hem Yahudilerin, hem de müşriklerin temel yaklaşımlarının olumsuz olduğu, aksini söylemelerinin gerçeği gizlemekten başka bir şey olmadığını belirtmiş, Müslümanların bu konuda dikkati olmalarını istemiştir.¹¹⁰⁷

Medine Yahudileri seçkinci tutumlarını sosyal ilişkilerinde de pratikte ortaya koymuşlardır. Onlardan bazıları Müslüman olanları dinlerini değiştirdikleri için diğer Araplar gibi müşrik olarak kabul etmişlerdir. Bu anlayışları onları “Arapların emanetlerini geri vermemizde bizim herhangi bir yükümlülüğümüz yok. Biz sadece kitap ehline karşı sorumluyuz. Bu davranışımız bizi günahkâr kılmaz. Allah bunu bize helal kıldı.” şeklinde bir yaklaşıma sevk etmiştir. “*Kitap ehlerinden (Yahudilerden) öylesi vardır ki, ona yüklerle mal emanet etsen, onu sana (eksiksiz) iade eder. Fakat onlardan öylesi de vardır ki, ona bir dinar emanet etsen, tepesine dikilip durmadıkça onu sana iade etmez. Bu da onların, “Ümmîlere karşı (yaptıklarımızdan) bize vebal yoktur” demelerinden dolayıdır. Onlar, bile bile Allah’a karşı yalan söylerler.*”¹¹⁰⁸ âyeti Yahudilerin bu çirkin tutumunu haber vermekte, onların Tevrat’ta olmayan bir şeyi gerçekmiş gibi kabul ederek bile bile yalan söylediklerini haber vermektedir. Yahudiler hakkında bu âyet nazil olunca Resûlullah (s.a.) “Allah’ın düşmanları yalan söylediler. Cahiliyye dönemindeki her şey ayaklarımın altındadır. Ancak emanet bunun dışındadır. Her kim olursa olsun emanetler sahibine geri verilmelidir.” demiştir.¹¹⁰⁹

¹¹⁰⁶ Bakara, 2/105.

¹¹⁰⁷ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, II, 386-387.

¹¹⁰⁸ Âl-i İmran, 3/75.

¹¹⁰⁹ V, 510-514. Bazı Müslümanlar cahiliye döneminde alış veriş yaptıkları Yahudilerden alacaklarını isteyince Yahudiler “Siz dininizi terk ettiniz, Tevrat’ın bu konudaki hükmüne göre artık sizin bizde ne bir emanetiniz vardır ne de bizim aleyhimize dâvada bulunabilirsiniz.” demişlerdir. “Ümmîlere karşı (yaptıklarımızdan) bize vebal yoktur.” (Âl-i İmran, 3/75). âyeti onların bu davranışlarının gerçeğe aykırı olduğunu, bile bile yalan söylediklerini haber vermektedir. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, V, 512.

7. Kiblenin Değişmesi Karşısındaki Tutumları

Müslümanların ilk kibleleri Mescid-i Aksâ'dan Kâbe'ye yönelerek namaz kılmaları emri Resûlullah'ın (s.a.) Medine'ye gelişinin on yedinci ayı Receb ayının başında gerçekleşmiştir. Bu önemli hadise üzerine Yahudilerden Ka'b b. Eşref, Rifa'e b. Kays ve Kardem b. Amr'ın içinde bulunduğu bir grup Resûlullah'a gelerek (s.a.) "Ey Muhammed, daha önce İbrahim'in dini üzere olduğunu iddia etmene rağmen yöneldiğin kibleden seni çeviren şey nedir? Mescid-i Aksâ'ya tekrar dönersen sana tabii olacağız ve seni tasdik edeceğiz." diyerek bu durumu kendi amaçları doğrultusunda değerlendirmek istemişlerdir. Yahudilerin bu çirkin tavrı "*Bir takım kendini bilmez insanlar, "Onları (müslümanları) yönelmekte oldukları kibleden çeviren nedir?" diyecekler. De ki: "Doğu da, Batı da Allah'ındır. Allah dilediği kimseyi doğru yola iletir. Bir takım kendini bilmez insanlar, "Onları (müslümanları) yönelmekte oldukları kibleden çeviren nedir?" diyecekler. "Biz, yönelmekte olduğun ciheti ancak; Resûl'e tabi olanlarla, gerisin geriye dönecekleri ayırt edelim diye kible yaptık.*"¹¹¹⁰ âyetlerinde dile getirilmiştir.¹¹¹¹ Kiblenin değişmesi sonrası Yahudilerden Sellâm b. Mişkem, Nu'man b. Evfâ Şe's b. Kays ve Mâlik b. Sayf ise Resûlullah'a (s.a.) "Sen bizim kiblemizi terk ettikten ve Üzeyir'in Allah'ın oğlu olduğunu kabul etmedikten sonra nasıl sana tâbi oluruz"? şeklinde tepki göstermeleri üzerine "*Yahudiler, "Üzeyr Allah'ın oğludur" dediler. Hıristiyanlar ise, "İsâ Mesih Allah'ın oğludur" dediler. Bu onların ağızlarıyla söyledikleri (gerçeği yansıtmayan) sözleridir. Onların (Hristiyanların) bu sözleri daha önce inkar etmiş kimselerin (Yahudilerin) söylediklerine benziyor. Allah onları kahretsin. Nasıl da haktan çevriliyorlar!"*¹¹¹² âyeti nazil olmuştur.¹¹¹³

8. Alaycı ve İki Yüzlü Tavırları

Medine Yahudileri, Resûlullah'a (s.a.) karşı besledikleri kin ve nefretlerinin neticesi olarak O'na herhangi bir kişinin bir başkasına küfrettiği şekilde "İşit, işitmez olası!" diyerek küfrediyorlar, onunla alay ediyorlar ve eziyet ediyorlardı. "*Yahudilerden öyleleri var ki, (Tevrat'taki kelimeleri yerlerinden kaydırıp) tahrif ederek onları*

¹¹¹⁰ Bakara, 2/142-143.

¹¹¹¹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, II, 616-619.

¹¹¹² Tevbe, 9/30.

¹¹¹³ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XI, 409-413. Başka bir rivayete göre ise "Yahudiler, "Üzeyr Allah'ın oğludur." dediler." ifadesini Finhas isimli bir Yahudinin söylemesi üzerine bu âyet nazil olmuştur. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XI, 408-409.

anlamlarından uzaklaştırırlar. Dillerini eğip bükerek ve dine saldırarak “İşittik, karşı geldik”, “İşit, işitmez olası!” “Râ'inâ” derler. Hâlbuki onlar, “İşittik ve itaat ettik; dinle ve bize bak” deselerdi bu kendileri için daha hayırlı olurdu. Fakat Allah, küfürleri yüzünden kendilerini lânetlemiştir. Bu yüzden pek az iman ederler.”¹¹¹⁴ âyeti Medine Yahudilerinin Resûlullah’a (s.a.) yaptıkları bu çirkin davranışları haber vermektedir.¹¹¹⁵ Yine gerçeği bilmelerine rağmen “Muhammed yalancı birisidir, O, peygamber değildir.” demeleri, Tevrat’taki ilâhi hükümleri keyfi bir şekilde değiştirmeleri ve rüşvetle hüküm vermeleri Resûlullah’ın (s.a.) çağdaşı Yahudilerin belirgin vasıflarını oluşturmaktaydı “Onlar, yalanı çok dinleyen, haramı çok yiyenlerdir.”¹¹¹⁶ âyeti de Yahudilerin bu çirkin tutum ve davranışlarını ifade etmektedir.¹¹¹⁷ Yahudilerden bazıları ise Resûlullah’ın (s.a.) yanına gelince “es-sâmü aleyk” (Başına ölüm gelsin veya içine (dininden) bıkkınlık gelsin.) diye selam veriyorlardı. Yahudilerin bu şekilde selam verdiğini işiten Hz. Aişe, “es-sâmü aleyküm, Allah’ın laneti sizin üzerinize olsun.” diye karşılık vermesi üzerine Resûlullah, (s.a.) Hz. Aişe’nin Yahudilere bu şekilde davranmasını tasvip etmemiş ve onlara “Sizin üzerinize olsun.” diye mukabelede bulunmuştur. “Gizlice konuşmaktan menedilip de, menedildikleri şeyi işleyen ve günah, düşmanlık ve peygambere isyanı konuşanları (Yahudileri) görmedin mi? Sana geldiklerinde Allah’ın seni selamlamadığı selamla selamlıyorlar. İçlerinden de, “Söylediklerimizden dolayı Allah bize azap etsen ya!” diyorlar. Cehennem onlara yeter! Oraya girecekler. Ne kötü varış yeridir orası!”¹¹¹⁸ âyeti Yahudilerin bu alaycı davranışlarını kınamaktadır.¹¹¹⁹ Müslümanlar ve ibadetleriyle alay eden Yahudilere “De ki: Allah katında yeri bundan daha kötü olanı size haber vereyim mi? Allah’ın lanetlediği ve gazap ettiği, aralarından maymunlar, domuzlar ve tâğuta tapanlar çıkardığı kimseler. İşte bunlar yeri (durumu) daha kötü olan ve doğru

¹¹¹⁴ Nîsâ, 4/46.

¹¹¹⁵ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VII, 104-107.

¹¹¹⁶ Mâide, 5/42.

¹¹¹⁷ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VIII, 428, 429.

¹¹¹⁸ Mücâdele, 58/8.

¹¹¹⁹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXII, 469-473. Konuyla ilgili farklı bir rivayete göre ise Resûlullah ashâbıyla birlikte otururken yanlarına bir Yahudi gelerek selam vermiş, Müslümanlar da onun selamına mukabele etmişlerdir. Resûlullah “Onun size ne dediğini biliyor musunuz?” diye sorunca selam verdiğini söylemişler, Resûlullah işin hakikatinin böyle olmadığını, onun kendilerine “es-sâmü aleyküm” yani “Başınıza ölüm gelsin.” veya “İçine (dininden) bıkkınlık gelsin.” diye selam verdiğini söylemiş, sonrasında Yahudi de bu cümleleri söylediğini itiraf etmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber “Sizden birinize ehl-i kitaptan birisi selam verince sizin üzerinize olsun.” demelerini istemiştir. İbn Abbas’a göre Resûlullah’a “es-sâmü aleyküm” diye selam verenler münafıklardır. Taberî’ye göre Yahudilerdir. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXII, 469-473.

yoldan daha ziyade sapmış bulunanlardır.”¹¹²⁰ âyetinde kendileriyle alay ettikleri Müslümanların mı yoksa kendilerinin durumlarının mı Allah katında daha kötü olduğunu hatırlatılmıştır.¹¹²¹ Yine Yahudiler müşriklerle birlikte ezan okunduğu zaman namazla alay etmişlerdir. “Siz namaza çağırdığınız vakit onu alaya alıp eğlence yerine koyuyorlar. Bu şüphesiz onların akılları ermeyen bir toplum olmalarındandır.”¹¹²² âyeti onların bu çirkin davranışını haber vermektedir.¹¹²³

Yahudiler, Resûlullah’ın (s.a.) peygamber olarak gönderileceğini, özelliklerini ve geldiği zaman kendisine iman etmeleri gerektiğine dair bütün hakikatlere kitaplarında verilen bilgilerden ötürü vâkıflar. Yahudiler önceden sahip oldukları bu bilgileri Müslümanlara açıklayarak Müslüman olduklarını ifade ediyorlar, “Onlar iman edenlerle karşılaşınca, “İman ettik” derler. Birbirleriyle baş başa kaldıklarında da şöyle derler: “Rabbimizin huzurunda delil olarak kullanıp sizi sustursunlar diye mi, Allah’ın (Tevrat’ta) size bildirdiklerini onlara söylüyorsunuz? (Bu kadarlık şeye) akıl erdiremiyor musunuz?”¹¹²⁴ âyetinin haber verdiği üzere birbirleriyle karşılaştıklarında ise Resûlullah (s.a.) hakkında Müslümanlara söyledikleri gerçeklerin aleyhlerine gelişmelere neden olabileceği endişesiyle bir daha söylememeleri hususunda birbirlerini uyararak nifaklarını ortaya koyuyorlardı. “Onlar bilmezler mi ki, gizlediklerini de açığa vurduklarını da Allah bilmektedir!”¹¹²⁵ âyeti Yahudilerin bu ikiyüzlü tavırlarının gizli kalmayacağını ifade etmiştir.¹¹²⁶

Medine’de bulunan Yahudilerin Müslümanlara karşı ikiyüzlü davranışlarını ifşâ eden “Onlar iman edenlerle karşılaşınca, “İman ettik” derler. Birbirleriyle baş başa kaldıklarında da şöyle derler: “Rabbimizin huzurunda delil olarak kullanıp sizi sustursunlar diye mi, Allah’ın (Tevrat’ta) size bildirdiklerini onlara söylüyorsunuz? (Bu kadarlık şeye) akıl erdiremiyor musunuz?”¹¹²⁷ âyeti hakkında müfessirler ihtilaf etmiştir.

¹¹²⁰ Mâide, 5/60.

¹¹²¹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VIII, 546.

¹¹²² Mâide, 5/58.

¹¹²³ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VIII, 536. Süddî, konuyla ilgili şöyle bir rivayet nakletmektedir. Medine’de bulunan Hristiyan bir adam, müezzinin ezan okurken “Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah” dediğini duyunca “Ateşte yanası yalancı” demiş, bir gece bu Hristiyanın hizmetçisi, kendisi ve ailesi uyurken elinde bir ateşle içeri girmiş, ateşten düşen parçanın çıkardığı yangın sonucu kendisi ve ailesi yanarak ölmüştür. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VIII, 536.

¹¹²⁴ Bakara, 2/76.

¹¹²⁵ Bakara, 2/77.

¹¹²⁶ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, II, 145-151.

¹¹²⁷ Bakara, 2/76.

Süddî'ye göre bu âyet, iman edip sonrasında nifaklarını ortaya Yahudilerden bahsetmektedir. İbn Abbâs'ın rivayetine göre âyet, Yahudilerin Müslümanlara "Arkadaşınız Allah'ın resûlüdür. Ama O, sadece sizin peygamberinizdir." demeleri ve birbirleriyle baş başa kalınca da bu sözleri Araplara karşı söylemeyelim, çünkü biz daha önce Araplara karşı gelecek Nebî'den yardım istiyorduk." demeleri üzerine nazil olmuştur. Ebû Âliye ve Kâtade'nin naklettiklerin göre ise "Rabbimizin huzurunda delil olarak kullanıp sizi sustursunlar diye mi, Allah'ın (Tevrat'ta) size bildirdiklerini onlara söylüyorsunuz? âyetinde ifade edilen delilden kasıt Tevrat'ta Hz. Peygamber'in (s.a.) vasıflarının varlığıdır. Mücahid'in rivayetine göre "Rabbimizin huzurunda delil olarak kullanıp sizi sustursunlar diye mi, Allah'ın (Tevrat'ta) size bildirdiklerini onlara söylüyorsunuz? âyetinde bahsi geçen Yahudiler aleyhindeki delil, onların geçmişteki atalarının maymunlara ve domuzlara dönüştürülmeleridir. Resulullah, (s.a.) Kureyza oğullarının kalelerini kuşatma altına aldığı zaman onlara Hz. Ali'yi elçi olarak göndermiş, Kureyza, Hz. Peygamber (s.a.) hakkında çirkin şeyler söyleyince Hz. Peygamber (s.a.) de onlara "Ey, maymunların, domuzların kardeşleri, ey tağuta tapanlar," diye seslenmiş, bunun üzerine Yahudiler "Bizim böyle olduğumuzu Muhammed'e kim bildirdi. Bunları mutlaka içimizden birisi söyledi. Allah'ın size açıkladığı şeyleri onlara açıklıyorsunuz, sonra da sizin aleyhinize onların elinde delil oluyor." demişlerdir. İbn Zeyd ise âyeti şu şekilde yorumlamıştır: Müslümanlar Yahudilere "Siz bu konunun Tevrat'ta nasıl ifade edildiğini bilmiyor musunuz?" diye sorduğunda bildiklerini söylüyorlardı. Bundan haberdar olan liderleri bu kimselere "Allah'ın size indirdiği şeyleri niçin onlara haber veriyorsunuz ki rabbiniz katında onların elinde aleyhinizde bir delil olsun, hiç düşünmüyor musunuz" diyorlardı. Resûlullah, (s.a.) Müslüman olmayanların Medine'ye girmelerini yasaklaması üzerine Yahudi liderleri bu sorunu aşmak için dindaşlarına Müslüman olduklarını söyleyerek şehre girmelerini, döndükleri zaman da ise inkâr etmelerini söylediler. Bunun üzerine Yahudiler, Resulullah (s.a.) hakkında bilgi elde etmek için sabahleyin Müslüman olduklarını söyleyerek Medine'ye geliyor, ikindi sonrası ayrılarak inkâr ediyorlardı. "Kitap ehlinden bir grup, "Müminlere indirilene günün başlangıcında inanın, sonunda da inkâr edin, belki onlar (size bakarak) dönerler." dedi." ¹¹²⁸ âyeti onların ikiyüzlü davranışlarını Resûlullah'a (s.a.) bildirerek onların bu şekilde Medine'ye girmemeleri konusunda uyarmıştır. Müslümanlar ise bu kimselerin

¹¹²⁸ Âl-i İmrân, 2/72.

Müslüman olduğunu zannederek “Allah sizin hakkınızda kitabında şunları hususları söyledi mi? deyince onlar da evet söyledi.” diyorlar, kavimlerinin yanlarına dönünce de Rabbinizin huzurunda delil olarak kullanıp sizi sustursunlar diye mi, Allah’ın (Tevrat’ta) size bildirdiklerini onlara söylüyorsunuz? diyorlardı. Taberî, âyetin Yahudilerin kitaplarında bildirilmesi nedeniyle son peygambere dair hakikatleri bildiklerini, bu bilgileri Müslümanlarla paylaştıklarını, sonrasında da bunların kendi aleyhlerine delil oluşturabileceği endişesiyle paylaşmalarının doğru olmadığını dair birbirleriyle kendi aralarında konuştuklarını haber verdiğini ifade etmiştir.¹¹²⁹

Yahudilerden bazıları da Resûlullah’ın (s.a.) yanına gelerek kendisine ve getirdiği şeylere iman ettiklerini söylüyorlardı. “*Yanınıza küfürle girip yine (yanınızdan) küfürle çıktıkları halde size geldiklerinde “İnandık” dediler. Allah onların saklamakta oldukları şeyi daha iyi bilir.*”¹¹³⁰ âyeti nazil olarak Resûlullah’a (s.a.) Yahudilerden bu gibi kimselerin gerçekte iman etmediklerini, münafık olduklarını haber vermiştir.¹¹³¹

Yahudilerden bazıları ise Müslümanlara iman ettiklerini söylüyorlar, bir süre sonra da tekrar inkâr ediyorlardı. “*İman edenlerle karşılaşınca “inandık” derler, şeytanlarıyla baş başa kaldıklarında ise “Biz sizinleyiz, biz yalnızca alay etmekteyiz” derler. Asıl onlarla alay eden ve azıp saparak dolaşmalarına izin veren Allah’tır.*”¹¹³² âyetleri bu tür davranışlarının bir kısmını dile getirmiş, “*Ey iman edenler! Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden dininizi alay ve eğlence konusu edinenleri ve kâfirleri dost edinmeyin. Eğer müminseniz Allah’tan korkun.*”¹¹³³ âyetiyle özel olarak dini alay ve eğlence konusu yapan Yahudi ve Hıristiyanlarla; genel olarak da müşriklerle dostane ilişkiler kurmayı yasaklamıştır. Konuyla ilgili olarak İbn Abbâs’ın rivayetine göre özellikle Medine’de münafık Yahudileri dost edinen bazı Müslümanlar bulunuyordu, bu âyet Müslümanları onları dost edinmekten nehyetmiştir.¹¹³⁴

C. KAYNUKA KUŞATMASI (H.2/M.624)

Resûlullah, (s.a.) Kaynuka Yahudileriyle başlangıçta iyi ilişkiler içerisinde olmaya çalışmış, buna karşın Yahudiler ise Resûlullah (s.a.) ve Müslümanlara karşı

¹¹²⁹ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, II, 150, 151.

¹¹³⁰ Mâide, 4/61.

¹¹³¹ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, VIII, 547-548.

¹¹³² Bakara, 2/14-15.

¹¹³³ Mâide, 5/57.

¹¹³⁴ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, VIII, 533-536.

hasmane bir tavır sergilemişlerdir. Bir defasında Resûlullah, (s.a.) Hz. Ebû Bekir'in ulaştırdığı mektupla Benî Kaynuka'nın efendisi Finhâs'dan maddi destek talep etmiş, mektubu okuyan Finhâs "Rabbiniz, bizim yardımımıza mı muhtaç oldu?" demiştir. Finhâs'ın bu sözlerine çok kızan Hz. Ebû Bekir onu öldürmek isteyince Resûlullah'ın (s.a.) "Dönüncüye kadar sakın kendi görüşünle hareket etme." ikazını hatırlayarak bu düşüncesinden vazgeçmiştir. Bu hadise üzerine "Andolsun, mallarınız ve canlarınız konusunda imtihana çekileceksiniz. Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden (Yahudilerden) ve Allah'a ortak koşanlardan (Hristiyanlardan) üzücü birçok söz işiteceksiniz. Eğer sabreder ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız bilin ki, bunlar (yapmaya değer) azmi gerektiren işlerdendir."¹¹³⁵ âyeti ve öncesindeki altı âyet¹¹³⁶ nazil olmuştur.¹¹³⁷

Yahudilerin Müslümanları üzme için söyledikleri kötü sözler üzerine nazil olduğu nakledilen "Andolsun, mallarınız ve canlarınız konusunda imtihana çekileceksiniz. Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden (Yahudilerden) ve Allah'a ortak koşanlardan (Hristiyanlardan) üzücü birçok söz işiteceksiniz. Eğer sabreder ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız bilin ki, bunlar (yapmaya değer) azmi gerektiren işlerdendir."¹¹³⁸ âyeti hakkında müfessirler ihtilaf etmiştir. Zührî'nin rivayetine göre bu âyet, Resûlullah'ı (s.a.) hicveden, Müslüman kadınları taciz eden Ka'b b. Eşref hakkında nazil olmuştur. Konuyla ilgili olarak İbn Cüreyc ise âyette bahsi geçenlerin Yahudi ve Hristiyanlar olduğunu, âyet Yahudilerin "Üzeyr Allah'ın oğludur." Hristiyanların "Mesih Allah'ın oğludur." diyerek müminleri üzdüklerini haber vermektedir. Taberî, bu âyeti şu şekilde yorumlamıştır: Müslümanlar Yahudilerden "Şüphesiz, Allah fakirdir, biz zenginiz, Allah'ın eli bağlıdır." gibi iftiralar işitecekler, Hristiyanlardan da "Mesih, Allah'ın oğludur." sözünde olduğu gibi şirk ifade eden sözler işiteceklerdir.¹¹³⁹

Resûlullah, (s.a.) Bedir Savaşı sonrası Medine'ye dönünce Kaynuka Yahudilerini Kaynuka çarşısında toplamış ve onlardan Kureyş'in başına gelen felaketin kendi başlarına gelmeden Müslüman olmalarını istemiştir. Resûlullah'ın Kaynuka Yahudilerinden bunu istemesinin nedeni kitaplarında kendisinin peygamber olarak gönderileceğinin onlara

¹¹³⁵ Âl-i İmrân, 2/186.

¹¹³⁶ Âl-i İmrân, 2/180-185

¹¹³⁷ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, VI, 290-291.

¹¹³⁸ Âl-i İmrân, 2/186.

¹¹³⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, VI, 290-293.

daha önce haber verilmiş olmasıydı. Kureyza, Resûlullah'ın (s.a.) bu teklifine “Ey Muhammed! Kureyş’e karşı kazandığınız zafer sizleri aldatmasın. Sizler savaşmayı bilmeyen bir topluluğa karşı zafer kazandınız. Bizlerin savaş sanatını iyi bilen bir millet olduğumuzu biliyorsunuz. Siz bizim gibi bir toplulukla henüz karşılaşmadınız.” diyerek Resûlullah’a (s.a.) tehdit içerikli bir karşılık vermiştir. Kureyza'nın bu sözleri hakkında “*İnkâr edenlere de ki: “Siz mutlaka yenilgiye uğrayacak ve toplanıp cehenneme doldurulacaksınız. Orası ne fena yataktır!” Şüphesiz, karşı karşıya gelen iki toplulukta sizin için bir ibret vardır: Bir topluluk Allah yolunda çarpışıyordu. Öteki ise kâfirdi. (Onları) göz bakışıyla kendilerinin iki katı görüyorlardı. Allah da dilediğini yardımıyla destekliyordu. Basireti olanlar için bunda elbette ibret vardır.*”¹¹⁴⁰ âyetleri nazil olarak Resûlullah'a iman etmedikleri takdirde kendilerin bekleyen akibeti haber vermiştir.¹¹⁴¹

Resûlullah (s.a.) “*Antlaşma yaptığın bir kavmin hainlik etmesinden korkarsan, sen de antlaşmayı bozduğunu aynı şekilde onlara bildir. Çünkü Allah hainleri sevmez.*”¹¹⁴² âyetinin nazil olması üzerine Kaynuka Yahudilerini kuşatmıştır.¹¹⁴³

Resûlullah'ın Benî Kaynuka Yahudilerini Medine'den sürgün etmesiyle sonuçlanan Kureyza kuşatmasının nedeni hakkında Taberî, tefsirinde onların Bedir Savaşı sonrası Resûlullah'ı (s.a.) tehdit etmesi üzerine bu kararı aldığını ifade etmekte, tarihin de ise bu nedenin dışında “*Antlaşma yaptığın bir kavmin hainlik etmesinden korkarsan, sen de antlaşmayı bozduğunu aynı şekilde onlara bildir. Çünkü Allah hainleri*

¹¹⁴⁰ Âl-i İmrân, 3/12-13

¹¹⁴¹ V, 239-240. İbn Hişâm da bu iki âyetin Kureyza hakkında nazil olduğunu nakletmektedir. İbn Hişâm, *es-Sîre*, III-IV, 47. Konuyla ilgili bir diğer rivayette konun detayları şu şekilde nakledilmektedir: Mekkeliler, Bedir savaşında mağlup olunca Müslümanların Mekkelilerin dostu olan Yahûdilere “Allah, size Bedir günü gibi bir göstermeden iman edin” diye çağrıda bulunması üzerine Yahudilerden Mâlik b. Sayf “Kureyş'ten savaşmayı bilmeyen bir topluluğa karşı galip gelmeniz sizi aldatmasın. Şayet bizler size karşı birleşip savaşmaya karar verecek olursak sizin bize karşı savaşmanız mümkün olmaz. Savaşacak bir güç bulamazsınız.” Onların bu tehdine Ubâde b. Sâmit “Ey Allah'ın Resûlü, benim, Yahudilerden olan dostlarım çetin insanlardır, silahlı çoktur ve çevrelerine tesirleri büyüktür. Şimdi ise ben onları dost edinmekten beri olduğumu Allah'a ve Resûlü'ne bildiriyorum. Benim artık Allah ve Resûlü'nden başka hiçbir dostum yoktur.” diye tepki göstermiş, buna karşılık münafıkların reisi Abdullah b. Übey “Ben, Yahudilerin dostluğundan beri olmam. Benim Yahudilerin dostluğuna ihtiyacım var.” diyerek nifakını ortaya koymuştur. Onun bu sözleri üzerine Resûlullah da “Ey Ebû Hubâb! Ubâde b. Sâmit'e karşı cimrilik ettiğin Yahudilerin dostluğu onun değil sadece senin olsun.” demesine rağmen Abdullah b. Übey'in Yahudilerle olan dostluğunu ısrarla sürdürceğini belirtmiş, bunun üzerine “Ey inananlar! Yahudi ve Hristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostlarıdır. Sizden kim onları dost edinirse kuşkusuz o da onlardandır. Şüphesiz Allah zalimler topluluğunu doğruya iletmez.” (Mâide, 5/51). âyeti ve sonrasındaki on beş âyet nazil olmuştur. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, VIII, 504-505.

¹¹⁴² Enfâl, 8/58.

¹¹⁴³ Vâkıdî, *Meğâzi*, I, 176.

sevmez.”¹¹⁴⁴ âyetinin nazil olmasını da nakletmektedir. Konuyla ilgili olarak Vâkîdî ve İbn Hişâm ise bu sebeplerin dışında Kaynuka Yahudilerinden birisinin Kaynuka pazarında bir kuyumcudâ alış veriş yapan Müslüman bir kadını taciz etmesi sonucu bu Yahudinin Müslüman birisi tarafından öldürülmesi, sonrasında da Müslümanın Yahudiler tarafından öldürülmesini bu kuşatmanın bir diğer nedeni olarak nakletmektedirler.¹¹⁴⁵

Kaynuka Yahudileri muhasara sonucu kalelerinden inmeyi kabul etmişler, anlaşmalıları Abdullah b. Ubey b. Selûl’ün ısrarı üzerine Resûlullah (s.a.) tarafından affedilerek Medine’den sürgün edilmişlerdir. Resûlullah’ın (s.a.) bu uygulamasına Kureyza Yahudilerinin Hendek Savaşı’nda Müslümanlara ihanet etmesi sonucu kalelerinden indirilerek erkeklerinin öldürülmesi, kadın ve çocukların esir edilmesi hükmü verilince Evs kabilesi tepki göstermiş, Hacrec’in anlaşmalıları olan Benî Kaynuka’ya farklı, kendi anlaşmalıları olan Kureyza’ya farklı hüküm verildiğini söylemeleri üzerine Resûlullah, (s.a.) Kureyza hakkında hüküm vermesi için Evs kabilesinden Sa’d b. Muâz’ı hakem tayin etmiştir.¹¹⁴⁶

Abdullah b. Ubey b. Selûl’ün Kaynuka Yahudilerine karşı kuşatma öncesi ve sonrası yakın ilgisi Kaynuka Yahûdileriyle anlaşmalı olanlardan Benî Avf b. Hazrec’ten Ubâde b. Sâmit’in tepkisini çekmiş, Resûlullah’a (s.a.) gelerek onlarla ve Abdullah b. Ubey b. Selûl’la olan bütün ilişkilerini kestiğini bildirmiştir. “*Ey inananlar! Yahudi ve hıristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostlarıdır. Sizden kim onları dost edinirse kuşkusuz o da onlardandır. Şüphesiz Allah zalimler topluluğunu doğruya iletmez.*”¹¹⁴⁷ âyeti bu hadise üzerine nazil olarak Müslümanların kitap ehline karşı ilişkilerini düzenlemiştir. Abdullah b. Ubey ve onun düşüncesinde olan münafıkların Müslümanları bırakıp Yahudi, Hıristiyan ve müşriklerle işbirliği yapmalarının nedenini “*İşte kalplerinde bir hastalık (nifak) bulunanların, “Başımıza bir felaketin gelmesinden korkuyoruz” diyerek onların arasında koşup durduklarını görürsün. Ama Allah yakın bir fetih veya katından bir emir getirir ve onlar içlerinde gizledikleri şeye (nifaka) pişman*

¹¹⁴⁴ Enfâl, 8/58.

¹¹⁴⁵ Vâkîdî, *Meğâzî*, I, 176-177; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III-IV, 47-48; Taberî, *Tarih ‘ul-Ümem ve’l Mülûk*, II, 480. Kunuyla ilgili değerlendirmeler için bkz. W. N. Arafat, “Medine Yahudileri ve Benî Kureyza Hikâyesi Üzerine Yeni Bakışlar”, çev. Şaban Öz, *İslâmî Araştırmalar*, C. 17, S. 2 (2004), s. 139-144, Mehmet Azimli, “Benî Kureyza Kuşatması ve Sonucu Hakkında Bazı Düşünceler”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 10, S. 2 (2008), s. 23-32

¹¹⁴⁶ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VIII, 505; XIX, 77.

¹¹⁴⁷ Mâide, 5/51.

olurlar.”¹¹⁴⁸ âyeti açıkça ifade etmiştir. “Sizin dostunuz ancak Allah’tır, Resûlü’dür ve Allah’ın emirlerine boyun eğerek namazı kılan, zekâtı veren mü’minlerdir.”¹¹⁴⁹ âyetiyle de müminlerin gerçek dostlarının vasıfları hatırlatılmıştır.¹¹⁵⁰ “Kim Allah’ı, O’nun peygamberini ve inananları dost edinirse bilsin ki şüphesiz Allah taraftarları galiplerin ta kendileridir.”¹¹⁵¹ âyetiyle ise müminlerin Yahudilere ve diğer inkâr edenlere belirtilen ilâhi prensipler doğrultusunda davrandıkları takdirde mutlaka galip gelecekleri, onlardan korkarak dostluklarına sığınılmaması gerektiği bildirmiştir.¹¹⁵²

Ehl-i kitapla Müslümanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen “Ey inananlar! Yahudi ve hıristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostlarıdır. Sizden kim onları dost edinirse kuşkusuz o da onlardandır. Şüphesiz Allah zalimler topluluğunu doğruya iletmez.”¹¹⁵³ âyetinin nüzûl sebebi hakkında Taberî’ye göre doğru olan görüş şudur: Allah, tüm müminlere Yahûdi ve Hıristiyanları, müminlere ve peygambere karşı dost edinmeyi ve onlarla müminlere karşı antlaşmalar yapmayı yasaklamıştır. Müminlerden herhangi bir kimsenin Allah’ı, Resûlü’nü ve müminleri bırakarak Yahûdi ve Hıristiyanları dost edinmesi halinde onun da Allah’a, Resûlü’ne ve müminlere karşı olmakta Yahûdi ve Hıristiyanlardan biri olacağını, Allah ve Resûlü’nden uzaklaşacağını ifade etmiştir. Bu âyet, Ubâde b. Sâmî ve Abdullah b. Übey ile onların dost edindikleri Yahûdiler hakkında da nazil olmuş olabilir. Ebû Lübâbe ile Kureyza Yahûdileri hakkında da nazil olmuş olabilir. Süddî’nin zikrettiği Uhud Savaşı sonrası Yahûdi Dehlek’i ve Şamlı bir Hıristiyanı dost edinmek isteyen iki kişi hakkında da nazil olmuş olabilir. Zikredilen bu görüşlerden herhangi birinin âyetin sebep-i nüzûlü olacak derecede sahih olmadığından âyeti umumi olarak yorumlamak ve müfessirlerin hepsinin görüşlerini kapsar mahiyette olduğunu söylemek daha isabetli olur. Ancak bu âyetin başına bazı felaketlerin gelmesinden korkarak Yahûdi veya Hıristiyanları dost edinen bir münafık hakkında nazil olduğu muhakkaktır. Zira bundan sonra gelen âyette “İşte kalplerinde bir hastalık (nişak) bulunanların, “Başımıza bir felaketin gelmesinden korkuyoruz” diyerek onların arasında koşup durduklarını görürsün.”¹¹⁵⁴ denmektedir.¹¹⁵⁵ “Sizin dostunuz

¹¹⁴⁸ Mâide, 5/52.

¹¹⁴⁹ Mâide, 5/55.

¹¹⁵⁰ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VIII, 504-510.

¹¹⁵¹ Mâide, 5/56.

¹¹⁵² Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VIII, 532.

¹¹⁵³ Mâide, 5/51.

¹¹⁵⁴ Mâide, 5/52.

¹¹⁵⁵ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VIII, 507-508.

ancak Allah'tır, Resûlü'dür ve Allah'ın emirlerine boyun eğerek namazı kılan, zekâtı veren mü'minlerdir."¹¹⁵⁶ âyetinde de müminlerin Allah, Resûlü ve müminlerden başka dostu olmadığını, Yahudi ve Hristiyanları dost edinmemeleri gerektiği belirtilmektedir.¹¹⁵⁷

Münafıkların Müslümanlara karşı Yahudi, Hristiyan ve müşriklerle işbirliği yapmalarının nedenini bildiren *"İşte kalplerinde bir hastalık (nifak) bulunanların, "Başımıza bir felaketin gelmesinden korkuyoruz." diyerek onların arasında koşup durduklarını görürsün. Ama Allah yakın bir fetih veya katından bir emir getirir ve onlar içlerinde gizledikleri şeye (nifaka) pişman olurlar.*"¹¹⁵⁸ âyetinde kimlerin kastedildiği konusunda müfessirler ihtilaf etmiştir. Bazıları âyette Abdullah b. Ubey b. Selûl'ün kastedildiğini ifade etmişlerdir. Bazıları da bu âyetin münafıklar hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir. Mücâhid, bu âyetin Yahudilerle hoş geçinen, onlarla fısıldaşan ve çocuklarını onlara emzirten münafıklar hakkında nazil olduğunu belirtmiş, münafıkların Yahûdilerin başlarına bir felaket getirmelerinden korktuklarını nakletmiştir. Katâde'ye göre ise bu âyet, müminleri bırakarak Yahudileri dost edinen, onlarla arkadaşlık eden münafıklar hakkında nazil olmuştur. Taberî âyeti şu şekilde yorumlamıştır. Bu âyet, münafıkların Yahudi ve Hristiyanları dost edindiklerini, müminlere şöyle diyerek onları aldattıklarını haber vermektedir: "Yahudi, Hristiyan ve diğer müşriklerin Müslümanların başına bir felaket getireceğinden korktuğumuz için onlarla iyi ilişkiler içindeyiz." Bu sözleri Abdullah b. Ubey b. Selûl veya bir başkası söylemiş olabilir ama bu sözleri münafıkların söylediğinden kuşku yoktur.¹¹⁵⁹ Bu âyetin *"Ama Allah, yakın bir fetih veya katından bir emir getirir ve onlar içlerinde gizledikleri şeye (nifaka) pişman olurlar."* kısmındaki "fetih" kelimesinin ne anlama geldiği hususunda da ihtilaf edilmiştir. Katâde'ye göre buradaki "fetih" maksat hüküm vermektir. Süddî'ye göre "fetih" maksat Mekke'nin fethidir. Taberî'ye göre ise "fetih" kelimesi Arapça'da "hüküm vermek" manasına gelir. Bu âyette de "fetih" kelimesi "hüküm vermek" anlamına gelmektedir. *"Ey Rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasında gerçekle hükmet. Çünkü sen hükmedenlerin en hayırlısıdır."*¹¹⁶⁰ âyeti bizim bu hükmümüzün açık bir delilidir. "Allah, yakın bir fetih

¹¹⁵⁶ Mâide, 5/55.

¹¹⁵⁷ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VIII, 529.

¹¹⁵⁸ Mâide, 5/52.

¹¹⁵⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VIII, 511-512.

¹¹⁶⁰ A'râf, 7/89.

veya katından bir emir getirir” âyetindeki fetih, Mekke’nin fethi manasına gelmesi de mümkündür. Zira Allah’ın inanalar ile inkâr edenler arasında verdiği en büyük hükümlerden biri de Mekke’nin fethine dair verdiği hükümdür. Allah bu hükümüyle küfür ve nifak ehline, sözünü yücelteceğine ve kâfirlerin tuzaklarını etkisiz hale getireceğine dair hükmünü açıklamıştır.¹¹⁶¹ Bu âyette zikredilen “Allah’ın katından göndereceği bir emir” den maksat Süddî’ye göre ehl-i kitabın boyun eğerek zillet içinde cizye vermeleridir. Taberî’ye göre Allah’ın katından göndereceği emir cizye de olabilir başka bir şey de. Ancak her halükârda bu emir, münaflıkların hoşuna gitmeyen, müminleri kâfirlere karşı aziz kılacak bir emir olduğu muhakkaktır.¹¹⁶² Taberî, âyetleri bu şekilde yorumlarken konuyla ilgili olarak İbn Hişâm, bu âyetlerin Kureyza kuşatması sonrası Abdullah b. Ubey b. Selûl’un Yahudi yanlısı tutumu üzerine Yahudilerle anlaşmalı olan Ubâde b. Sâmit’in tepki olarak onlarla olan anlaşmasını sona erdirmesi sonucu nazil olduğunu nakletmektedir.¹¹⁶³

D. BENÎ NADÎR KUŞATMASI (H.4/M.625)

Medine Sözleşmesi’ne göre şehirde yaşayan herhangi bir kimse, bir başka kabileden birini öldürürse öldürülenin diyeti bütün Medineliler tarafından ödenecekti. Raci’ olayında sağ kurtulan Ümmeyye ed-Damrî, dönüş yolunda iki kişiyi öldürmüştü. Resûlullah, (s.a.) Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Ali’yle birlikte Amr b. Ümeyye ed-Damrî’nin öldürdüğü iki Amirî’nin diyetlerinin ödenmesine yardım etmeleri için Benî Nadîr Yahudilerine gitmiş, Resûlullah’ın (s.a.) bu isteğine olumlu yaklaşan Benî Nadîr, diyetleri hazırlayınca kadar kendilerine yemek ikram edebileceklerini söyleyerek Resûlullah (s.a.) ve beraberindekilere beklemelerini söylemişlerdir. Resûlullah’ın (s.a.) beklemesini fırsat bilen Benî Nadîr’in reisi Huyey b. Ahtab kabilesine “Ebû Kâsım, bize hiç bu kadar yakın olmamıştı. Muhammed’in üzerine taş atarak öldürelim. Bir daha ebediyen kötülük görmeyiz.” diyerek bir suikast hazırlığına girişmişlerdir. Resûlullah’a(s.a.) atmak için hazırladıkları büyük bir taşı atmalarına fırsat bulamadan Cebrail’in haberdar etmesiyle Resûlullah (s.a.) oradan uzaklaşmıştır. *“Ey iman edenler! Allah’ın size olan nimetini hatırlayın. Hani bir topluluk size el uzatmaya (tecavüze) kalkışmıştı da Allah (buna engel olmuş) onların ellerini sizden çekmişti. Allah’a karşı*

¹¹⁶¹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VIII, 53, 514.

¹¹⁶² Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VIII, 514.

¹¹⁶³ İbn Hişâm, *es-Sîre*, III-IV, 49-50.

gelmekten sakının. Mü'minler yalnız Allah'a tevekkül etsinler.”¹¹⁶⁴ âyeti onların Resûlullah’a (s.a.) kurdukları ama Allah’ın yardımıyla akim kalan tuzaklarını haber vermektedir.¹¹⁶⁵ “İşte, verdikleri sözlerini bozmaları sebebiyledir ki onları lanetledik, kalplerini de kaskatı kıldık. Kelimeleri yerlerinden kaydırarak (tahrif edip) değiştiriyorlar. Akıllarından çıkarmamaları istenen şeylerden önemli bir kısmını da unuttular. (Ey Muhammed!) İçlerinden pek azı hariç, onların daima bir hainliğini görüyorsun. Yine de sen onları affet ve aldırış etme. Çünkü Allah iyilik yapanları sever.”¹¹⁶⁶ âyeti hem bu olaydan, hem de daha önceki Yahudilerin karakteristik özelliklerinden bahsetmekte, Resûlullah’ı benzer davranışları sergileyen ve sergileyecek olan çağdaşı Yahudilere karşı uyarmaktadır.¹¹⁶⁷ “Yine de sen onları affet ve aldırış etme.” ifadesiyle de Resûlullah’dan (s.a.) kendisini öldürmeye yeltenen Yahudileri affetmesini istemekte, çünkü Allah’ın kötülük yapanlara iyilikle mukabele edenleri sevdiğini belirtmektedir.¹¹⁶⁸

Benî Nadîr Yahudilerinin Resûlullah’a (s.a.) suikast teşebbüsünün Allah’ın yardımıyla neticesiz kaldığını bildiren “Ey iman edenler! Allah’ın size olan nimetini hatırlayın. Hani bir topluluk size el uzatmaya (tecavüze) kalkışmıştı da Allah (buna engel olmuş) onların ellerini sizden çekmişti. Allah’a karşı gelmekten sakının. Müminler yalnız Allah’a tevekkül etsinler.”¹¹⁶⁹ âyetinin sebebi nüzûlü hakkında Taberî farklı rivayetlere

¹¹⁶⁴ Mâide, 5/11.

¹¹⁶⁵ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VIII, 228-230; VII, 144; Vâkıdî, *Meğâzi*, I, 363-364; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, II, 53. Katâde ve Abdullah b. Ebû Bekir’in rivayetine göre Benî Nadîr’in Resûlullah’a suikast hazırlığı yaptığı haberini Amr b. Cihâş b. Ka’b haber vermiştir. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VIII, 228.

¹¹⁶⁶ Mâide, 5/13. İbn Abbas’a göre âyetin “yerlerinden kaydırarak (tahrif edip) değiştiriyorlar.” kısmında şu ifade edilmektedir: Yahudiler, Tevrat’ta Allah’ın koyduğu hükümleri “Muhammed, sizin dininizde olan bir şeyi emrediyorsa onu kabul edin, sizin dininize muhalif bir şey söylerse ondan uzak durun.” diyerek tahrif etmişlerdir. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VIII, 251.

¹¹⁶⁷ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VIII, 251-254.

¹¹⁶⁸ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VIII, 255. Katâde’ye göre “Yine de sen onları affet ve aldırış etme.” âyeti “Kendilerine kitap verilenlerden Allah’a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah’ın ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslam’ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın.” (Tevbe, 9/29). âyetiyle neshedilmiştir. Taberî’ye göre nesh edildiği söylenen âyet kendinden sonra gelen âyetin hükmüne tamamen ters düşmüyorsa ve onları belli bir noktada bağdaştırmak mümkünse, sonra gelenin öncekini neshettiğini söylemek ancak Allah’ın veya Resûlünün bildirmesiyle mümkün olur. Bundan dolayı “Kendilerine kitap verilenlerden Allah’a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah’ın ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslam’ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın.” (Tevbe, 29). âyetinden Yahudilerin yaptıklarından dolayı onların affedilmesi ve yaptıklarına aldırış etmemenin nehyedildiğini söylemek mümkün değildir. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VIII, 255- 256.

¹¹⁶⁹ Mâide, 5/11.

yer vermektedir. Konuyla ilgili naklettiği Ebû Mâlik'in rivayetine göre bu âyet, Resûlullah'a (s.a.) tuzak kurmak isteyen Ka'b b. Eşref ve arkadaşları hakkında nazil olmuştur. İbn Abbâs'ın rivayetine göre ise bu âyet Yahudilerden bir topluluğun Resûlullah'ı (s.a.) öldürmek için tertipledikleri bir yemeğe davet etmeleri üzerine Allah'ın bunu Resûlullah'a (s.a.) haber vermesi ve onun bu yemeğe gitmemesi üzerine nazil olmuştur. Katâde'nin rivayetine göre ise bu âyet Resûlullah'ın (s.a.) yedinci gazvesi Batnu Nahle gazvesi esnasında nazil olmuştur. Benî Sa'lebe ve Benî Muhârib kabileleri Resûlullah'ı (s.a.) öldürmek için fırsat kolluyorlardı. İçlerinden birisi bu sefer esnasında Resûlullah'ı (s.a.) öldürmek için harekete geçerek yanına kadar gelmiş, kılıcı asılı olan Resûlullah'a (s.a.) "Seni benden kim koruyacak?" deyince Resûlullah (s.a.) "Allah, beni senden koruyacak." demiş ve suikastçı amacını gerçekleştirememiştir. Bu hadise üzerine ilgili âyet nazil olmuştur. Taberî'ye göre âyette ifade edilen ilâhi nimetin Resûlullah'ın (s.a.) Benî Nadîr Yahudilerinin suikast teşebbüsünden kurtulmasıdır. Zira bundan sonra gelen âyetlerde Yahudilerin çirkin sıfatlarını zikredilmekte, Allah'a ve peygamberlerine ihanet ettikleri bildirilmektedir. Resûlullah'a (s.a.) kendisine yaptıkları bu kötülükler karşılığında onlara dokunmaması da emredilmektedir. Bütün bunlar göstermektedir ki âyette müminlere ve Resûlullah'a (s.a.) el uzatmak isteyenler Benî Nadîr Yahudileridir.¹¹⁷⁰

Resûlullah'ın (s.a.) kendisine suikast tertip eden Benî Nadîr Yahudilerini kuşatması üzerine Benî Avf b. Hazrec'ten Abdullah b. Ubey b. Selûl, Vedîa, Rifâe (Râfia b. Tâbût), Mâlik b. Ebû Kavkal, Süveyd, Abdullah b. Nebtel, Evs b. Kayzî ve Dâis'in içlerinde olduğu bir topluluk Beni Nadîr'e elçi göndererek kalelerinde kalmalarını, herhangi bir anlaşmayı kabul etmemelerini, kendilerini Resûlullah'a (s.a.) teslim etmeyeceklerini, Resûlullah (s.a.) kendileriyle savaşırса birlikte Müslümanlara karşı savaşacaklarını, şayet kalelerinden çıkarılırlarsa kendilerinin de kalelerinden çıkacaklarını, zafere kadar beklemeleri mesajını ulaştırdılar. *"(Ey Muhammed) Kitap ehlinde O inkâr eden kardeşlerine (Benî Nadîr'e), "Yemin ederiz ki, siz (Medine'den) çıkarılırsanız, muhakkak biz de sizinle beraber çıkarız. Sizin hakkınızda asla kimseye boyun eğmeyiz. Eğer size karşı savaşılırsa size mutlaka yardım ederiz" diyerek münafıklık yapanlara bakmaz mısınız? Hâlbuki Allah onların kesinlikle yalancı*

¹¹⁷⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VIII, 231-234.

*olduklarına şahitlik eder.*¹¹⁷¹ âyeti münafıkların bu girişimini haber vermektedir.¹¹⁷² “*Andolsun, eğer (kardeşleri Benî Nadîr Medine’den) çıkarılırsa, (münafıklar) onlarla beraber çıkmazlar. Kendilerine karşı savaşılırsa, onlara yardım etmezler. Yardım edecek olsalar bile, andolsun mutlaka arkalarını dönüp kaçarlar, sonra kendilerine de (Müslümanlara karşı) yardım edilmez.*”¹¹⁷³ âyeti ise münafıkların Benî Nadîr Yahudilerine her hâlükârda kendileriyle birlikte hareket edeceklerine dair verdikleri sözün karakterleri gereği gerçeği yansıtmadığını haber vermiştir.¹¹⁷⁴ “*Onların (Benî Nadîr’in) kalplerinde size karşı duydukları korku, Allah’a karşı duydukları korkudan daha baskındır. Bu onların anlamaz bir toplum olmaları sebebiyledir. Onlar (Benî Nadîr) müstahkem kaleler içinde veya duvarlar arkasında olmadan sizinle toplu halde savaşmazlar. Kendi aralarındaki çekişmeleri şiddetlidir. Sen onları (kitap ehli ve münafıkları) toplu sanırsın. Hâlbuki kalpleri darmadağındır. Bu, onların (kitap ehli ve münafıkların) akılları ermez bir topluluk olmalarındandır.*”¹¹⁷⁵ âyetleri de Benî Nadîr Yahudilerinin Müslümanlar hakkındaki gerçek duygularını ve münafıklarla ilişkilerinin mahiyeti hakkında Resûlullah’ı (s.a.) haberdar etmektedir.¹¹⁷⁶

Resûlullah, (s.a.) kuşatma esnasında Benî Nadîr’e ait hurma ağaçlarını kestirip yaktırmıştır. Resûlullah’ın (s.a.) bu tavrına karşı Yahudiler “Sen bozgunculuk yapmaktan insanları nehyeder ve onları ayıplardın. Ama hurma ağaçlarını kestirip yaktırıyorsun, bu nasıl bir şey!” diye tepki göstermeleri ve bazı Müslümanların hurma ağaçlarını ganimet malı olması nedeniyle, bazılarının da fitneye neden olur kaygısıyla kesilmesini uygun görmemeleri üzerine “*Hurma ağaçlarından her neyi kestiniz, yahut (kesmeyip) kökleri üzerinde dikili bıraktınızsa hep Allah’ın izniyledir. Bu da fasıkları rezil etmesi içindir.*”¹¹⁷⁷ âyeti nazil olarak Resûlullah’ın (s.a.) hurma ağaçlarını kesmesinin veya kesmemesinin Allah’ın emriyle olduğunu, onun kendi tercihi olmadığını haber vermiştir.¹¹⁷⁸

¹¹⁷¹ Haşr, 59/11.

¹¹⁷² Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXII, 500-535.

¹¹⁷³ Haşr, 59/12.

¹¹⁷⁴ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXII, 536.

¹¹⁷⁵ Haşr, 59/13-14.

¹¹⁷⁶ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXII, 536-538.

¹¹⁷⁷ Haşr, 59/5.

¹¹⁷⁸ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXII, 508-511.

Münafıkların taahhütlerine yerine getirmemeleri nedeniyle zor durumda kalan Benî Nadîr, Resûlullah'ın (s.a.) istediği şartlarda anlaşma yapmak zorunda kalmıştır. Yapılan anlaşmaya göre Benî Nadîr'in kadınları ve çocukları öldürülmeyecek, yanlarına bir deve yükü eşya alarak Medine'den ayrılacaklardı. Bu Yahudi kabilesi, anlaşma gereği evlerini ve kalan mallarını bırakarak bir kısmı Hayber'e, bir kısmı da Şam'ın Ezriât bölgesine gitmiştir. Bu onların Şam'a dünyadaki ilk toplu sürgünü olmuştur.¹¹⁷⁹ “O, kitap ehlerinden inkar edenleri ilk toplu sürgünde yurtlarından çıkarandır. Siz onların çıkacaklarını sanmamıştınız. Onlar da kalelerinin, kendilerini Allah'tan koruyacağını sanmışlardı. Ama Allah'ın emri onlara ummadıkları yerden geldi. O, yüreklerine korku düşürdü. Öyle ki, evlerini hem kendi elleriyle, hem de mü'minlerin elleriyle yıkıyorlardı. Ey basiret sahipleri ibret alın.”¹¹⁸⁰ âyeti kuşatma esnasında ve sonrasında Benî Nadîr'in yaşadıklarını haber vermektedir.¹¹⁸¹ Resûlullah, (s.a.) Benî Nadîr'ı sürgüne göndereceği zaman “Peşim sıra buradan ayrılın, bu ilk toplu sürgündür.” demiştir.¹¹⁸² Benî Nadîr Medine'den ayrılırken evlerinin iç kısımlarını, müminler de onların evlerinin dış kısmını yıkıyorlardı. Evlerini yıkan Yahudiler değerli eşyalarını götürmek için develerine yüklüyorlardı. “Evlerini hem kendi elleriyle, hem de mü'minlerin elleriyle yıkıyorlardı.”¹¹⁸³ âyeti onların bu yaptıklarını haber vermektedir.¹¹⁸⁴

Allah'ın Benî Nadîr hakkında Levh-i Mahfuz'da bir beldeden bir beldeye sürgün hükmünü vermesi böyle bir neticeyi doğurmuştur. Eğer onlar hakkında sürgün hükmü verilmemiş olsaydı haklarındaki hüküm ölüm ve esir edilmeleri şeklinde olacaktı. “Eğer Allah, onlar hakkında sürülmeye hükmetmemiş olsaydı, muhakkak kendilerine dünyada azap edecekti. Ahirette ise, onlar için cehennem azabı vardır. Bu, onların Allah'a ve Resûlü'ne karşı gelmeleri sebebiyledir. Kim Allah'a karşı gelirse bilsin ki, Allah'ın azabı şiddetlidir.”¹¹⁸⁵ âyeti hem bu hususu, hem de başlarına gelen musibetin nedenini haber vermektedir.¹¹⁸⁶ “Onların (kitap ehlerinden Benî Nadîr ve münafıkların), durumu

¹¹⁷⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XXII, 497.

¹¹⁸⁰ Haşr, 59/2.

¹¹⁸¹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XXII, 496-506.

¹¹⁸² Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XXII, 497- 501.

¹¹⁸³ Haşr, 59/2.

¹¹⁸⁴ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XXII, 501-502. Konuyla ilgili diğer rivayetlere göre ise Müslümanlar Benî Nadîr'in kalelerini yıkmaya başlayınca onlar da evlerini yıkıyorlardı. Daha sonra da Müslümanların yıktıkları yerleri tamir ediyorlardı. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XXII, 502.

¹¹⁸⁵ Haşr, 59/3-4.

¹¹⁸⁶ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XXII, 504-505.

kendilerinden az öncekilerin (Mekke'li müşriklerin ve Benî Kaynuka'nın) durumu gibidir. Onlar (Bedir'de) yaptıklarının cezasını tatmışlardır. Onlara (ahirette de) elem dolu bir azap vardır. (Benî Nadîr'e vaatte bulunan) Münafıkların durumu ise tıpkı şeytanın durumu gibidir. Çünkü şeytan insana, "inkar et" der; insan inkar edince de, "Şüphesiz ben senden uzağım. Çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım." der. Nihayet ikisinin de (azdıranın da azanın da) akıbeti, ebediyen ateşte kalmaları olmuştur. İşte zalimlerin (Benî Nadîr ve münafıkların) cezası budur."¹¹⁸⁷ âyetleri de Benî Nadîr Yahudilerinin ve münafıkların başlarına gelenlerin olağandışı bir şey olmadığını, daha öncekiler gibi Allah ve Resûlü'nü yalanladıkları için sünnetullahın hükmünün icrasından başka bir şey olmadığını bildirmiştir.¹¹⁸⁸

Resûlullah, (s.a.) Benî Nadîr'dan elde edilen ganimetlerden Ensardan sadece Sehl b. Huneyf ve Ebû Dücâne Simâk b. Hareşe'ye vermiş, geri kalanını da muhacirler arasında pay etmiştir. Resûlullah'ın (s.a.) bu tasarrufu Ensardan bazılarının hoşuna gitmeyerek olumsuz şeyler söylemelerine neden olmuş, bunun üzerine "Onların (Benî Nadîr'in) mallarından Allah'ın, savaşmaksızın peygamberine kazandırdığı mallar için siz, at ya da deve koşturmuş değilsiniz. Fakat Allah, peygamberlerini, dilediği kimselerin üzerine salıp onlara üstün kılar. Allah'ın her şeye hakkıyla gücü yeter."¹¹⁸⁹ "Allah'ın (fethedilen) memleketlerin ahalisinden savaşmaksızın peygamberine kazandırdığı mallar; Allah'a, peygamberine, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. O, mallar içinizde yalnızca zenginler arasında dolaşan bir servet (ve güç) haline gelmesin diye (Allah böyle hükmetti.) Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin. Allah'a karşı gelmekten sakının. Allah'ın azabı çetindir."¹¹⁹⁰ âyetleri nazil olarak onların hem bu tavrını kınamış, hem de bu ganimetlerin taksiminde izlenecek yolu bildirmiştir. Resûlullah da (s.a.) "Herhangi bir yeri Allah savaşmadan resûlüne vermişse orası Allah ve Resûlü'nündür. Her hangi bir yer de savaşarak fethedilmişse beşte biri Allah ve Resûlü'nün, kalan kısmı da savaşanlarındır."¹¹⁹¹ Ayrıca, "Kardeşleriniz mallarını ve evlatlarını bırakarak sizlere geldiler." diyerek bu tasarrufunun gerekçelerini anlatmış, bunun üzerine Ensar,

¹¹⁸⁷ Haşr, 59/15-17.

¹¹⁸⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XXII, 539-541.

¹¹⁸⁹ Haşr, 59/6.

¹¹⁹⁰ Haşr, 59/7.

¹¹⁹¹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XXII, 513-514.

“Muhacirler, bağ ve bahçelerimizi ekip biçebilirler.” demiş, Resûlullah (s.a.) bunun dışında başka bir şeyler yapamaz mısınız? diye sorunca Ensar bu konuda başka ne yapabileceklerini sormuş, Resûlullah’ın (s.a.) “kardeşleriniz çalışmayı bilmiyorlar, onlarla ürünlerinizi paylaşmanız iyi olur.” teklifini de kabul eden Ensarın bu destansı fedakarlığı “*Daha önceden Medine’yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimseler (Ensâr), kendilerine göç edip gelenleri (Muhacirleri) severler ve onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık hissetmezler. Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.*”¹¹⁹² âyetinde dile getirilmiştir.¹¹⁹³

Benî Nadîr Yahudileri hakkında Medine’den sürgün kararı verilince Araplardan Yahudiliği benimseyenlerin yakınları onların Medine’den ayrılmalarına engel olunca “*Dinde zorlama yoktur. Çünkü doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır. O halde kim tâğûtu tanımayıp Allah’a inanırsa, kopmak bilmeyen sapasağlam bir kulpa yapışmıştır. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.*”¹¹⁹⁴ âyeti nazil olarak onların muhayyer bırakılmasını emretmiş, bu durumda olanlardan bir kısmı Medine’den ayrılmış, bir kısmı da Müslüman olarak Medine’de kalmışlardır.¹¹⁹⁵

¹¹⁹² Haşr, 59/9. Konuyla ilgili diğer bir rivayete göre ise “Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler.” (Haşr, 59/9). âyeti şu hadise üzerine nazil olmuştur: İhtiyaç sahibi bir adam Resûlullah’a gelerek kendisine ikramda bulunmasını istedi. Resûlullah, yanında kendisine ikram edebileceği bir şey olmayınca arkadaşlarından kimin bu kimseyi misafir edebileceğini sordu. Ensardan Ebû Talha, Resûlullah’ın bu isteğini yerine getirerek misafir ile birlikte evine gitti. Evlerinde kendilerine yetebilecek kadar bir yemek olduğu için Ebû Talha eşinden çocuklarını yatırmasını, yemeği ikram ettikten sonra lambayı söndürmesini ve kendisinin de yanına oturarak yemek yiyormuş gibi davranarak misafirin yemeği yemesini istedi. Ebû Talha ve eşinin bu fedakârlıkları üzerine “Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler.” âyeti nazil olmuştur. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXII, 528. Buhârî’ye göre de bu âyet (detay farklılıklarıyla söz konusu olsa da) bu hadise üzerine nazil olmuştur. Buhârî, *Kitâb-u Menâkibu’l-Ensar*, 10.

¹¹⁹³ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXII, 513-515, 524-526. Haşr sûresinin tamamı Benî Nadr hakkında nazil olmuştur. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXII, 498.

¹¹⁹⁴ Bakara, 2/256.

¹¹⁹⁵ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, IV, 546-548. Medinelilerin Yahudiliği benimsemesi şu şekilde gerçekleşmiştir: Ensar’dan doğan çocuğu ölen kadınlar, bir sonraki doğacak çocuğu yaşarsa onu Yahudi yapacağına dair adakta bulunuyorlardı. Onların bu şekilde bir adakta bulunmalarının nedeni Yahudilerin dinlerini kendi dinlerinden üstün görmeleriydi. İslâm geldiği zaman Medine’de bu şekilde Yahudi olmuş bir topluluk vardı. İslâm gelince Medineliler Araplardan Yahudi olanların yakınları bunları Müslüman olmaya zorlamışlardır. Benî Nadîr, Medine’den sürgün edilince onların arasında Ensâr’ın bu şekilde Yahudi olan çocukları da vardı. Taberî, Mucâhid’den konuyla şu rivayeti de nakletmektedir: Yahudi Nadîr’in Evs’ten bazılarıyla sütkardeşliği vardı. Resûlullah, Beni Nadîr’i Medine’den sürgün edince Evs kabilesinden bazılarının çocukları “Bizde onlarla birlikte gitmek istiyoruz ve onların dinine inanmak istiyoruz.” dediler. Aileleri ise onları İslâm’a zorladılar. Bu âyet bunun üzerine nazil olmuştur. Taberî’ye göre bu ayetin sebep-i nüzûlü olarak zikredilen İbn Abbas ve ondan nakledilen Ensar’ın çocuklarını zorla İslâm’a girmeye zorlamaları ile ilgili rivayetler sahihtir. Bu âyet her ne kadar özel bir durum hakkında nazil olsa da hükmü umumdur. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, IV, 549-554.

1. Ka'b b. Eşref'in öldürülmesi

Resûlullah'ın (s.a.) Medine'deki varlığından ve davetinden en çok rahatsız olanların başında gelen Ka'b b. Eşref, Resûlullah'ın (s.a.) Benî Âmir kabilesinden öldürülen iki kişinin diyetinin ödenmesi konusunda Benî Nadîr Yahudilerine gelmesini fırsat bilerek Resûlullah'ı (s.a.) öldürmek için arkadaşlarıyla bir suikast tertip etmiş, suikast girişiminin akim kalması üzerine Ka'b b. Eşref kaçarak Mekke'ye gitmiş ve Mekkelilerle Resûlullah'a (s.a.) karşı anlaşma yapmıştır. Bu görüşme esnasında Ebû Süfyân, Ka'b b. Eşref'e "Ya Saîd! Sizler kitabı okuyor ve anlıyorsunuz. Biz ise kitabı bilmeyen bir kavimiz. Muhammed'in dini mi hayırlı, yoksa bizim dinimiz mi? diye bir soru sorunca Ka'b, öncelikle Mekke müşriklerinden dinleri hakkında kendisine bilgi vermelerini istemiş, Ebû Süfyân, kendilerinin putlar için kurban kestiklerini, hacılara su dağıttıklarını, misafire ikram ettiklerini, Allah'ın evini imar ettiklerini, babalarının ibadet ettiği gibi ilahlarına ibadet ettiklerini, Muhammed'in ise ilahlarına tapmalarını terk etmelerini ve kendisine tabi olunmasını emrettiğini ifade etmiş, Ebû Süfyân'ın bu sözleri üzerine Ka'b b. Eşref "Sizin dininiz Muhammed'in dininden daha hayırlı, dininizde sebat edin, görmüyor musunuz Muhammed tevazu üzere gönderildiğini söylüyor ama dilediği kadar kadınla evleniyor, biz, kadınların mülkünden daha büyük bir mülk bilmiyoruz." diyerek Mekke müşriklerini Müslümanlar aleyhine kışkırtmıştır. Mekke müşrikleri ve Ka'b b. Eşref arasında geçen bu diyalog hakkında "*Kendilerine Kitap'tan bir nasip verilmiş olanları görmüyor musun? Onlar "cibt"e ve "tâğut"a inanıyorlar. İnkâr edenler için de, "Bunlar, iman edenlerden daha doğru yoldadır" diyorlar.*"¹¹⁹⁶ âyeti nazil olmuştur.¹¹⁹⁷ Yine Ka'b b. Eşref ve arkadaşlarının Resûlullah'a (s.a.) suikast girişimi hakkında da "*Ey iman edenler! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani bir topluluk size el uzatmaya (tecavüze) kalkışmıştı da Allah (buna engel olmuş) onların ellerini sizden çekmişti. Allah'a karşı gelmekten sakının. Müminler yalnız Allah'a tevekkül etsinler.*"¹¹⁹⁸ âyeti nazil olmuştur.¹¹⁹⁹

¹¹⁹⁶ Nisâ, 4/51. İbn Hişâm'ın konuyla ilgili rivayetine göre de bu dört âyet (Nisâ, 51-54.) Hendek savaşı öncesi Mekke'ye gelen Yahudi heyetine Mekke müşriklerinin kendilerinin mi yoksa Muhammed'in mi doğru yol üzere bulduklarını sormaları üzerine nazil olmuştur. İbn Hişâm, es-Sîre, III-IV, 214-215. Vâkıdî'nin rivayetine göre ise sadece ilk âyet, Yahudi heyetinin Mekke müşriklerini savaşa teşvik için kendilerinin Muhammed'e göre doğru yol üzere bulduklarını söylemeleri hakkında nazil olmuştur. Vâkıdî, Kitâbu'l-Meğâzî, II, 440.

¹¹⁹⁷ VII, 144.

¹¹⁹⁸ Mâide, 5/11.

¹¹⁹⁹ VIII, 231.

Ka'b b. Eşref, şiirleriyle müşrikleri Resûlullah'a (s.a.) ve sahabilerine karşı kışkırtıyor ve Resûlullah'ı (s.a.) hicvediyordu. Bu sebeple içlerinde Muhammed b. Mesleme, Ebû Abs'ın da bulunduğu Ensardan beş kişiye Ka'b b. Eşref'i öldürmelerini emretmiştir. Resûlullah'ın (s.a.) görevlendirdiği bu kişiler onu öldürmek için gerekli hazırlığı yaptıktan sonra Medine'nin üst tarafında kavminin meclisinde bulunan Ka'b b. Eşref'in yanına gitmişler, Ka'b b. Eşref, Müslümanları görünce tedirgin olmuş, onlarla doğrudan görüşmek istememiştir. Müslümanlar, Kâ'b b. Eşref'in kendilerinden endişelenmemesi için "Biz sana bir ihtiyaç için geldik." demişler, buna rağmen "Biriniz bana yaklaşsın ve ihtiyacınızı anlatsın." diyerek kuşkusunu ifade etmiştir. Müslümanlardan biri ona yaklaşarak "Biz, sana zırhlarımızı satarak bedellerini alıp infak edelim diye geldik." teklifini sununca Kâ'b "Vallahi eğer bunu yapacak olursanız bu adam sizin yurdunuza geldiğinden beri büyük bir sıkıntıya düştüğünüz iyice açığa çıkmış olur." demiştir. Müslümanlar, geceyin ortalığın sakinleştiği bir vakitte Kâ'b'ın yanına tekrar geleceklerine dair sözleşerek oradan ayrılmışlardır. Geceyin sözleştikleri gibi Kâ'b'a seslenince karısı "Bunlar, bu saatte sana hoşuna gidecek bir şey için gelmiş olamazlar" diyerek Ka'b b. Eşref'i uyarılmış, Ka'b da "Onlar bana meselelerini anlatmışlardı." diyerek Müslümanların yanına çıkıp onlarla konuşmuştur. Müslümanlara "Size vereceğim hurma karşılığında rehin olarak çocuklarınızı bana vermelisiniz" teklifini sunmuş, Müslümanlar ise "Bizler, çocuklarımız hakkında "Bu bir vesk karşılığında rehin verilmiştir. Şu iki vesk karşılığında rehin verilmiştir." şeklinde insanların bizi ayıplanmalarından utanırız." diyerek Kâ'b b. Eşref'in bu teklifini kabul etmemişler, bunun üzerine Ka'b b. Eşref "Kadınlarımızı bana rehin olarak verir misiniz?" demiş, Müslümanlar bu teklifi de kabul etmemişler, ona "Sen insanların en yakışıklı olanısın. Bu konuda sana güvenemeyiz. Çünkü yakışıklılığın karşısında hangi kadın senden etkilenmez ki! Fakat biz sana silahlarımızı rehin verebiliriz. Bizim bugün silahlara ne kadar ihtiyacımız olduğunu da biliyorsun." teklifini sunmuşlar, Ka'b "Haydi silahlarımızı getirin ve istediğinizi yükleyip götürün." diyerek Müslümanların isteğini kabul etmiştir. Müslümanlar, Ka'b b. Eşref'i yanlarına gelerek mübadele yapmaya çağırınca Ka'b'ın karısı yalnız başına Müslümanların yanına gitmemesi için âdeta yalvarmış, Ka'b "Bunlar, benim uyuduğumu görseler beni uyandırmazlar." diye karşılık verince bu defa eşi rehin işlemini evinde yapmasını istemiştir. Ka'b, eşinin uyarılarını dikkate almayarak etrafına güzel kokular yayarak Müslümanların yanına inmiş,

Müslümanlar bu güzel kokunun nedenini sorunca Ka'b "Bu, (karısını kastederek) filanın annesine ait olan kokudur." demiş, bu esnada Müslümanlardan biri onun kokusunu koklamak gerekçesiyle yaklaşarak yakalamış ve arkadaşlarından öldürmelerini istemiştir. Bu fırsatı iyi değerlendiren Ebû Abs ve Muhammed b. Mesleme Ka'b b. Eşref'i öldürmüşlerdir. Bu hadise üzerine Yahudiler korkuya kapılarak Resûlullah'a gelerek efendilerinin suikastla öldürüldüğünü bildirince Resûlullah (s.a.) onlara, Ka'b b. Eşref'in müşrikleri Müslümanların aleyhine savaşa kışkırttığını ve onlara eziyet ettiğini, bu cezayı hak ettiğini söylemiştir. Bu olay üzerine Resûlullah (s.a.) Yahudileri barış anlaşması imzalamaya davet etmiş, yapılan bu anlaşma metni Hz. Ali'nin yanında kalmıştır.¹²⁰⁰ "Andolsun, mallarınız ve canlarınız konusunda imtihana çekileceksiniz. Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden (Yahudilerden) ve Allah'a ortak koşanlardan (Hristiyanlardan) üzücü birçok söz işiteceksiniz. Eğer sabreder ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız bilin ki, bunlar (yapmaya değer) azmi gerektiren işlerdendir."¹²⁰¹ âyeti Ka'b b. Eşref b. Eşref hakkında nazil olmuştur.¹²⁰²

E. BENÎ KUREYZA KUŞATMASI (H.5/M.627)

Resûlullah'ın (s.a.) Benî Kureyza Yahudilerini kuşatmasının nedeni, onların Hendek kuşatması sürerken daha önce Müslümanlarla yaptıkları anlaşmayı bozarak düşmanla işbirliği yapmaya karar vermeleri olmuştur. "Şüphesiz Allah katında, yeryüzünde yürüyen canlıların en kötüsü, inkâr edenlerdir. Artık onlar iman etmezler. Onlar, kendileriyle antlaşma yaptığın, sonra da her defasında antlaşmalarını hiç çekinmeden bozan kimselerdir."¹²⁰³ âyeti onların bu ihanetini haber vermiş,¹²⁰⁴ "Eğer onları savaşta yakalarsan, bunlar(a vereceğin ceza) ile arkalarındakileri de dağıt ki ibret alsınlar."¹²⁰⁵ âyeti de yaptıkları anlaşmaya sadık kalmayan Yahudilere Müslümanların nasıl bir karşılık vermeleri gerektiğini bildirmiştir.¹²⁰⁶ "Antlaşma yaptığın bir kavmin hainlik etmesinden korkarsan, sen de antlaşmayı bozduğunu aynı şekilde onlara bildir.

¹²⁰⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, VI, 291-293.

¹²⁰¹ Âl-i İmrân, 3/186. Konuyla ilgili diğer bir rivayete göre ise bu âyet, Kaynuka Yahudilerinin reisi Finhâs hakkında nazil olmuştur. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, V, 290-291.

¹²⁰² Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, VI, 291-292. Ka'b b. Eşref'in Resûlullah'ın emri ile öldürüldüğünü Buhârî de nakletmekte, fakat onun hakkında herhangi bir âyetin inip inmediğine dair bir bilgi yer almamaktadır. Buhârî, *Kitâbu'l-Megâzi*, 15.

¹²⁰³ Enfâl, 8/55-56.

¹²⁰⁴ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XI, 235.

¹²⁰⁵ Enfâl, 8/57.

¹²⁰⁶ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XI, 235-236.

Çünkü Allah hainleri sevmez.”¹²⁰⁷ âyeti ise Resûlullah’a (s.a.) Benî Kureyza’nın Ahzâb ordusuyla Müslümanlara karşı işbirliği yapmayı kabul etmesi nedeniyle onlarla yaptığı antlaşmayı bozmasını emretmiştir. *“Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş ve Allah’a tevekkül et. Çünkü o hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”*¹²⁰⁸ âyeti de Benî Kureyza’nın cizye verip boyun eğdikleri takdirde Resûlullah’a barış yapmasına izin vermiştir.¹²⁰⁹ Kureyza Yahudileri’nin anlaşmalarına ihanet etmeleri halinde *“Eğer seni aldatmak isterlerse bilmiş ol ki sana yetecek Allah’tır. O, seni bizzat kendi yardımıyla ve mü’minlerle destekleyendir.”*¹²¹⁰ âyetinde haber verildiği üzere Allah, Resûlullah’ı (s.a.) kendisi ve Ensar ile destekleyeceğini bildirmiştir.¹²¹¹

Hendek Savaşı’nda Resûlullah (s.a.) ile yaptıkları anlaşmaya sadık kalmayarak Müslümanlara ihanet eden Benî Kureyza hakkında *“Antlaşma yaptığın bir kavmin hainlik etmesinden korkarsan, sen de antlaşmayı bozduğunu aynı şekilde onlara bildir. Çünkü Allah hainleri sevmez.”*¹²¹² âyeti nazil olarak Resûlullah’a (s.a.) onlara karşı nasıl muamele etmesi gerektiğini bildirmiştir. Müfessirler bu âyetin hangi hadise üzerine nazil olduğunu ve âyetin nasıl anlaşılması gerektiğini farklı şekillerde yorumlamıştır. Vâkidî, Meğazî’inde, Taberî de *Tarihu’l Ümem ve’l-Mülûk*’ünde Urve’den naklettikleri rivayete göre bu âyet Benî Kaynuka hakkında nazil olmuş, bunun üzerine Resûlullah, (s.a.) Kaynuka üzerine yürümüştür. Yine İbn Sa’d’a göre de bu âyet Kaynuka Yahudileri hakkında nazil olmuştur. Taberî, bu âyetin Kureyza Yahudileri hakkında nazil olduğunu belirtmiş ve tefsirinde âyeti şöyle yorumlamıştır: “Sırf düşmanın ihanetinden korkularak anlaşma bozulamaz, çünkü bu bir zandır. Zan ise kesinlik ifade etmez.” şeklinde bir sav ileri sürülecek olursa bu teze şu şekilde cevap vermek gerekir: “Düşmanın ihanet edeceği belirtisi ortaya çıkar ve onların saldıracaklarından endişe edilirse işte o zaman yapılan anlaşma bozulur ve savaş ilan edilir.” Resûlullah, (s.a.) Benî Kureyza’nın Ebû Süfyân ve müttetikleriyle işbirliği yapmayı kabul etmeye yeltenmesi ve kendisine ihanet edecekleri endişesinden dolayı onlarla olan antlaşmasını bozduğunu bildirmiştir. Müminlerle anlaşma yapan bütün kavimler bu hükme tabidirler. Müslümanların halifesi, Benî

¹²⁰⁷ Enfâl, 8/58.

¹²⁰⁸ Enfâl, 8/ 61.

¹²⁰⁹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 254.

¹²¹⁰ Enfâl, 8/62,

¹²¹¹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 254-255.

¹²¹² Enfâl, 8/58.

Kureyza'nın Resûlullah'a (s.a.) ve sahabilerine yaptıkları ihanet gibi herhangi bir ihanet görecektir onlarla yaptığı antlaşmayı bozabilir ve onlara karşı savaş ilan edebilir.¹²¹³

Kureyza Yahudilerinin ihanetleri sonrası pişman olmaları halinde Resûlullah'a (s.a.) onlarla barış yapabileceğini bildiren “*Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş ve Allah'a tevekkül et. Çünkü o hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.*”¹²¹⁴ âyeti Katâde, İkrime, Hasan-ı Basrî ve İbn Zeyd'e göre Tevbe sûresindeki müşriklere karşı savaşmayı emreden âyetlerle neshedilmiştir. Katâde'ye göre “Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de yanaş.” hükmü, Tevbe sûresi inmeden önce nazil olmuştur. Bu dönemde Resûlullah, (s.a.) müşriklerle belli süreler için ateşkes antlaşması yapıyor, sürenin sonunda müşrikler ya Müslüman oluyor veya savaş yapıyordu. “*Müşrikleri nerede bulursanız öldürün.*”¹²¹⁵ “*Ey müminler, müşrikler sizinle nasıl topluca savaşıyorlarsa siz de onlarla topluca savaşın.*”¹²¹⁶ âyetleri, Resûlullah (s.a.) ile muâhede yapmış olanların antlaşmasını iptal etmiş ve Allah'tan başka ilah yoktur deyip Müslüman olmadıkça müşriklere karşı savaşmasını, iman dışında onlardan herhangi bir şeyi kabul etmemesini emretmiştir. Böylece bu sûrede ve bunun dışındaki sûrelerde zikredilen müminlerin müşriklerle yaptıkları muahede ve sulh antlaşmaları Tevbe sûresiyle neshedilmiştir. İkrime ve Hasan-ı Basri ise “*Kitap ehlinden, Allah'a ve âhiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve peygamberinin haram kıldığını haram saymayan ve hak din olan İslâm'ı din edinmeyenlerle, boyun eğip kendi elleriyle cizye verinceye kadar savaşın.*”¹²¹⁷ âyeti “Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş ve Allah'a tevekkül et. Çünkü o hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”¹²¹⁸ âyetinin hükmünü nesh etmiştir. Taberî bu görüşleri zikrettikten sonra âyetle ilgili düşüncelerini şu şekilde açıklamıştır: Bu âyetin nesh edildiğini söyleyenlerin görüşleri kitap, sünnet ve akl-ı selimle telif edilemez. “*Müşrikleri nerede bulursanız öldürün.*” âyeti, “Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de yanaş” âyetinin hükmünü ortadan kaldırması mümkün değildir. Resûlullah'a (s.a.) barış yapılabilceğini bildiren eden bu âyet, ehl-i kitaptan Kureyza Yahudileri hakkında nazil olmuştur. Tevbe sûresinin yirmi dokuzuncu âyetinde

¹²¹³ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XI, 239; Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 176-177, Taberî, *Tarih 'ul-Ümem ve'l Mülük*, II, 480; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 342.

¹²¹⁴ Enfâl, 8/ 61.

¹²¹⁵ Tevbe, 9/5.

¹²¹⁶ Tevbe, 9/36.

¹²¹⁷ Tevbe, 9/29.

¹²¹⁸ Enfâl, 8/61.

belirtildiği gibi, cizye verip boyun eğdikleri takdirde onlarla barış yapılmasına izin verilmiştir. Tevbe sûresinin, “Müşrikleri nerede bulursanız öldürün.” âyeti ise putlara tapan Arap müşriklerini kastetmektedir. Bunların cizye vererek mallarını ve canlarını teminat altına almaları mümkün değildir. Onların Müslüman olmaktan başka kurtuluş yolları yoktur. Görüldüğü üzere sulh yapılmasını emreden âyetle müşriklerin öldürülmesini emreden âyetlerin hükümleri farklıdır. Onlardan biri, diğerinin hükmünü tamamen ortadan kaldırmadığı için birinin diğerini neshettiğini söylemek doğru değildir. Bu nedenle her iki âyette muhkemdir.¹²¹⁹

Hendek Savaşı'ndan sonra Medine'ye dönen Resûlullah, (s.a.) öğleyin eşlerinden Zeynep binti Cahş'ın yanındayken Cebrail gelerek meleklerin kırk gecedir silahlarını bırakmadıklarını, Hendek Savaşı'nda Müslümanlara ihanet eden Kurayza'nın kirislerini kırdığını, kapılarını açtığını, onları endişe ve korku içinde bıraktığını, Allah'ın emri üzere hemen üzerlerine yürümelerini istemiş, kendisinin de Kurayza'ya gideceğini söylemiştir. Cebrail'in bu çağrısı üzerine Resûlullah (s.a.) münâdisine “Bu çağrıyı duyan herkes ikinci namazını Beni Kureyza'da kılsın.” diye çağrıda bulunmasını emretmiş ve Hz. Ali'yi sancakla birlikte Kureyza'ya göndermiştir. Müslümanlar da Kureyza'ya gitmek için birbirleriyle yarışmışlardır. Resûlullah, (s.a.) Benî Kureyza yurduna varmadan önce Medine'ye yakın bir bölge olan Savreyn'de ashabından bir topluluğa uğrayarak onlara “Size herhangi bir kimse uğradı mı?” diye sormuş, sahabiler de beyaz bir katır üzerinde Dihye b. Halife el-Kelbî'nin uğradığını söylemeleri üzerine “Size uğrayan o kişi Cibril'dir. Kalelerini sarssın ve kalplerine korku salsın diye Kureyza'ya gönderildi.” demiştir. Resûlullah, (s.a.) Kureyza yurduna ulaşınca onların mallarının bulunduğu Ennâ kuyusunun yanına inmiştir. Kureyza seferi için yola çıkan sahabiler de buraya gelmeye başlamışlar, onlardan bazıları akşam namazı vaktinin sonuna doğru oraya ulaşmışlardır. Sahabilerden bazıları “Hiç kimse ikinci namazını Kureyza yurdunun dışında kılmamasın.” emrinden dolayı ikinci namazını kılamamışlar, akşam namazından sonra ikinci namazlarını kılmışlardır. Bu şekilde davranmalarından ötürü ne Allah, ne de Resûlullah (s.a.) onları kınamamıştır. Kureyza'nın kalelerine yaklaşan Hz. Ali, onların Resûlullah (s.a.) hakkında çirkin sözler söylediğini duyunca geri dönerek yolda karşılaştığı Resûlullah'ın (s.a.) üzülmemesi için onlara yaklaşmamasını istemiş, Resûlullah (s.a.) ise

¹²¹⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XI, 252-255.

“Onlar beni görselerdi böyle şeyler söylemezlerdi.” demiştir. Resûlullah, (s.a.) Kureyza’nın kalelerini kuşatma altına alarak Hz. Ali’yi elçi olarak göndermiştir. Kureyza, Hz. Peygamber’i (s.a.) rahatsız eden sözlerine devam edince Hz. Peygamber de (s.a.) onlara “Ey maymunların, domuzların kardeşleri, ey tağuta tapanlar! Allah sizi rezil etmedi mi, size azabını indirmede mi?” diye seslenmiş, Resûlullah’a (s.a.) cevaben Kureyza “Ey Ebû Kâsım, sen kötü söz söylemezdin.” demişler, sonra da “Bizim böyle olduğumuzu Muhammed’e kim bildirdi. Bu mutlaka içinizden biri tarafından söylendi. Allah’ın size açıkladığı şeyleri onlara açıklıyorsunuz, sizin aleyhinize onların elinde delil oluyor.” diye birbirlerine tepki göstermişlerdir. “*Rabbimizin huzurunda delil olarak kullanıp sizi sustursunlar diye mi, Allah’ın (Tevrat’ta) size bildirdiklerini onlara söylüyorsunuz?*”¹²²⁰ âyetinde bu husus dile getirilmiştir.¹²²¹ Bu âyete müfessirler farklı yorumlar getirmişlerdir.¹²²² İbn Abbâs, âyetin Yahudileri kastettiğini, Yahudi münafıklar Hz. Peygamberle (s.a.) karşılaştıklarında O’na iman ettiklerini söylüyorlar, birbirleriyle baş başa kaldıklarında ise “Rabbimizin huzurunda delil olarak kullanıp sizi sustursunlar diye mi, Allah’ın (Tevrat’ta) size bildirdiklerini onlara söylüyorsunuz.” diye tepki göstermeleri bu âyette dile getirilmektedir. İbn Abbâs’tan nakledilen diğer bir görüşe göre ise “Onlar iman edenlerle karşılaştınca, “iman ettik” derler.” âyeti, Yahudilerin Müslümanlara “Arkadaşınız Allah’ın resûlüdür. Ama O, sadece sizin peygamberinizdir” derler, birbirleriyle baş başa kalınca da bu sözleri Araplara karşı söylemeyelim. Çünkü biz daha önce Araplara karşı kendimize gönderilecek Peygamberden yardım istiyorduk.” demeleri üzerine nazil olmuştur.”¹²²³ Ebû Âliye ve Kâtade’nin naklettiklerin göre ise bu âyette ifade edilen delilden kasıt Tevrat’ta Hz. Peygamber’in vasıflarının varlığıdır.¹²²⁴ Mücahid’e göre âyette bahsi geçen Yahudiler aleyhindeki delil, onların geçmişteki atalarının maymunlara ve domuzlara dönüştürülmeleridir. Resulullah, (s.a.) Kureyza’nın kalelerini kuşatma altına aldığı zaman onlara Hz. Ali’yi elçi olarak göndermiş, Kureyza, Hz. Peygamber’i rahatsız eden sözler söyleyince Hz. Peygamber de onlara “Ey, maymunların, domuzların kardeşleri, ey tağuta tapanlar,” diye seslenmiş, bunun üzerine Yahudiler “Bizim böyle olduğumuzu Muhammed’e kim bildirdi. Bu mutlaka içinizden biri tarafından söylendi. Siz, Allah’ın size açıkladığı şeyleri onlara açıklıyorsunuz, sizin

¹²²⁰ Bakara, 2/76.

¹²²¹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XIX, 72-74; II, 148.

¹²²² Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XIX, 72-74; II, 148.

¹²²³ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, II, 145-146.

¹²²⁴ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, II, 147

aleyhinize onların elinde delil oluyor.” demeleri âyette ifade edilmektedir.¹²²⁵ İbn Zeyd ise bu âyeti şöyle yorumlamıştır: Allah’ın Yahudilere açıkladığı delillerden maksat, Tevrat’ta açıkladığı bir kısım hükümlerdir. Bir kısım Yahudilere “Siz bunun Tevrat’ta böyle olduğunu bilmiyor musunuz?” diye sorulduğunda onlar bildiklerini söylüyorlar, liderlerinin yanlarına vardıklarında liderleri “Allah’ın size indirdiği şeyleri niçin onlara haber veriyorsunuz ki rabbiniz katında onların elinde aleyhinizde bir delil olsun, hiç düşünmüyor musunuz?” diyerek onları azarlıyorlardı. Resûlullah, (s.a.) mümin olmayanların Medine’ye girmelerini yasaklayınca Yahudi liderleri onlara “Siz gidin iman ettik.” deyip içlerine girin. Döndüğünüz de ise inkâr edin.” şeklinde çözüm bulmuşlar, böylece Yahudiler Resulullah’ın (s.a.) haber ve emirlerini öğrenmek için “Biz Müslüman olduk” diyerek sabahleyin şehre giriyorlar, ikindiden sonra oradan çıkıyorlar ve kâfir olduklarını belirtiyorlardı. Konu hakkında “*Kitap ehlinden bir grup, “Müminlere indirilene günün başlangıcında inanın, sonunda da inkâr edin, belki onlar (size bakarak) dönerler.” dedi.*”¹²²⁶ âyeti nazil olarak Yahudilerin ikiyüzlülüğünü ifşa ederek onların bu durumunu Resûlullah’a (s.a.) haber vermiş, Müslümanları onlara karşı uyarmıştır. Sahabiler ise onların Müslüman olduğunu zannediyorlar ve onlara “Allah sizin hakkınızda kitabında şunları şunları söyledi mi? deyince onlar da evet söyledi.” diyorlar, kavimlerinin yanlarına dönünce de “Rabbinizin huzurunda delil olarak kullanıp sizi sustursunlar diye mi, Allah’ın (Tevrat’ta) size bildirdiklerini onlara söylüyorsunuz?” diyorlardı. İşte bu âyet onların ikiyüzlü tavırlarını açığa vurmaktadır.¹²²⁷ Taberî ise âyeti şöyle yorumlamıştır: Bu âyetin başındaki “Onlar iman edenlerle karşılaşınca, “İman ettik” derler.” ifadesi Yahudilerin Resûlullah’a (s.a.) ve onun getirdiklerine iman ettiklerini haber vermektedir. O halde âyetin insicamı göz önünde bulundurduğumuzda Yahudilerin birbirlerini kınadıkları ve Allah’ın huzurunda aleyhlerinde delil olacağını düşündükleri şey Resûlullah’a (s.a.) ve O’nun getirdiklerine iman etmelerinin nedenini Resûlullah’ın vasıflarını ve getirdiği kitabın hak olduğunu kendi kitaplarında bulmaları olduğunu söylemeleridir.¹²²⁸ Konuyla ilgili olarak Vâkîdî de Kureyza kuşatmasının başlangıcında Kureyza Yahudilerinin Resûlullah’a (s.a.) ve eşlerine küfür ettiklerini, onların bu yaptıklarından haberdar olan Resûlullah (s.a.) “Ey maymunların ve domuzların

¹²²⁵ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, II,148.

¹²²⁶ Âl-i İmrân, 3/72.

¹²²⁷ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, II, 149.

¹²²⁸ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, II, 150-151.

kardeşleri ve ey puta tapanlar! Bana mı küfrediyorsunuz? diye sorunca onlar böyle bir şey yapmadıklarını Tevrat üzerine yemin ederek inkar etmişlerdir. Vâkıdî, bu hadise üzerine ilgili âyetin nazil olduğuna dair bir bilgiye yer vermemiştir.¹²²⁹

Yirmi beş gün süren muhasara Kureyza'yı çok zor durumda bırakmış, Resûlullah'ın (s.a.) kendilerini mağlup edinceye kadar kuşatmanın süreceğini anlayan Ka'b b. Esed "Ey Yahûdî topluluğu! Başınıza gelenleri görüyorsunuz, bu durumdan kurtulmak için size üç seçenek sunuyorum, bunlardan birisini seçmeniz en doğru karar olur." demiş ve ilk seçeneği "Bu adama iman edelim. Allah'a yemin olsun ki artık O'nun hak bir peygamber olduğu açıkça ortaya çıkmıştır. Hem O'nun hak peygamber olduğunu sizler kitabınızda da bulmaktasınız. Bunu yaparsanız kanlarınızı, mallarınızı, çocuklarınızı ve kadınlarınızı güvence altına almış olursunuz." şeklinde olmuş, Yahudilerin buna tepkisi "Biz Tevrat'ın hükmünden ayrılarak onu başka bir şeyle değiştirmeyiz." sözleri olmuştur.

Yahudiler bu teklifi kabul etmeyince Ka'b b. Esed bu kez "Geliniz, çocuklarımızı ve kadınlarımızı öldürerek arkamızda hiçbir ağırlık bırakmadan erkekler olarak Müslümanlarla savaşılim, Allah da aramızda hükmünü versin. Şayet mağlup olursak arkamızda endişe duyacak bir şeyler bırakmamış oluruz. Galip gelirse tekrar kadınlar ve çocuklar ediniz." teklifini sunmuş, Yahudiler'in bu teklife karşılıkları ise "Şu zavallıları mı öldüreceğiz, onlardan sonra yaşamının ne anlamı kalır ki!" şeklinde olmuştur.

Ka'b b. Esed, son olarak onlara "Bu gece Cumartesi gecesidir. Umulur ki Müslümanlar bu gece bizden emin olurlar. Biz de onların bize olan güvenlerinden faydalanarak kalelerimizden çıkarak kuşatmadan kurtulabiliriz." teklif etmiş, buna karşı dindaşları "Sebtimizi mi ifsat edeceğiz, sen de biliyorsun ki daha önce böyle yapan kimsenin başına mesh gelmemiş olmasın. Senin de başına böyle bir şey gelmesinden korkuyoruz." diyerek liderlerinin bütün çözüm önerilerini reddetmişlerdir. Ka'b b. Esed'in onlara son sözü şu olmuştur "Sizden hiç biriniz anasından doğduğu günden beri isabetli bir karar vermemiştir."¹²³⁰

Muhasara devam ederken Kureyza Yahudileri Resûlullah'a (s.a.) haber göndererek Evs'in anlaşmalı olduğu Benî Amr b. Avf'ın kardeşi Ebû Lübâbe b. Münzir'i

¹²²⁹ Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 499-500.

¹²³⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XI, 74-75.

akibetleri hakkında istişare etmek için kendilerine göndermesini istediler. Resûlullah (s.a.) onların bu isteğini kabul ederek Ebû Lübâbe'yi göndermiştir. Kureyza'nın erkekleri Ebû Lübâbe'yi görünce ayağa kalkmışlar, kadın ve çocukları ise ağlamaya başlamışlardır. Kadın ve çocukların bu hali Ebû Lübâbe'yi üzmüş, onların düştükleri bu duruma acımıştır. Yaşadıklarının etkisinde kalan Ebû Lübâbe'ye Kaynuka Yahudilerinin "Muhammed'in hükmü üzere inmemiz konusunda ne dersin?" diye sorunca onlara eliyle boğazını işaret etmiş, yani öldürüleceklerini söylemiştir. Bu söylediklerinden sonra Ebû Lübâbe "Allah'a yemin olsun ki daha ayaklarım yerlerinden ayrılmadan Allah ve Resûlü'ne ihanet ettiğimi anladım." diyerek Resûlullah'ın (s.a.) yanına uğramadan doğruca mescide giderek kendisini mescidin direklerinden birisine bağlamıştır. Sonrasında "Allah beni işlediğim şeyden ötürü bağışlamadıkça kendimi bu direktan çözmeyeceğim. Bir daha Allah ve Resûlü'ne ihanet ettiğim Benî Kureyza yurduna ayak basmayacağım ve bir şey yiyip içmeyeceğim." diye Allah'a söz vermiştir. Resûlullah'a Ebû Lübâbe'yle ilgili haber biraz geç de olsa ulaşmış, "O, şayet bana gelseydi onun hakkında istiğfar ederdim, fakat o bu şekilde yemin ettikten sonra Allah'ın tevbesini kabul edinceye kadar onun için yapabileceğim bir şey yok." demiştir. Ebû Lübâbe, yedi gün boyunca düşüp bayılıncaya kadar bir şey yiyip içmemiş, Allah'ın tövbesini kabul ettiği kendisine bildirilince "Allah'a yemin olsun ki Resûlullah (s.a.) gelip beni çözmedikçe kendimi çözmeyeceğim." diye yemin etmesinden dolayı Resûlullah (s.a.) bizzat kendisi onu bağladığı direktan çözmüştür. Yaptıklarından dolayı affedilen Ebû Lübâbe "Benim tövbem, günah işlediğim yerden hicret etmek ve bütün malımı tasadduk etmektir." demiş, fakat Resûlullah ona malının üçte birisini tasadduk etmesini söylemiştir. *"Ey iman edenler! Allah'a ve Peygamber'e hainlik etmeyin. Bile bile kendi (aranızdaki) emanetlerinize de hainlik etmeyin."*¹²³¹ âyeti bu hadise üzerine nazil olmuştur. ¹²³² Yine Ebû Lübâbe'nin Kureyza Yahudilerine Sa'd b. Muâz'ın hükmü gereği kalelerinden inmeleri halinde öldürüleceklerini söylemesi hakkında *"Ey Peygamber! Kalpten inanmadıkları halde ağızlarıyla "İnandık" diyenler (münafıklar) ile Yahudilerden küfürde yarışanlar seni üzmesin. Onlar, (Yahudiler) yalan uydurmak için (seni) dinlerler, sana gelmeyen bir topluluk hesabına dinlerler."*¹²³³ âyeti nazil

¹²³¹ Enfâl, 27.

¹²³² Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XI, 121-122; VIII, 506-507.

¹²³³ Mâide, 5/41.

olmuştur.¹²³⁴ Kureyza'ya Ebû Lübâbe'nin boğazını işaret ederek öldürüleceklerini îma etmesi üzerine de *"Ey inananlar! Yahudi ve hıristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostlarıdır. Sizden kim onları dost edinirse kuşkusuz o da onlardandır. Şüphesiz Allah zalimler topluluğunu doğruya iletmez."*¹²³⁵ âyeti nazil olmuştur.¹²³⁶

Kureyza'nın kendisiyle görüşmek istediği Ebû Lübâbe'nin yapmış olduğu hata üzerine nazil olduğu nakledilen *"Ey iman edenler! Allah'a ve Peygamber'e hainlik etmeyin. Bile bile kendi (aranızdaki) emanetlerinize de hainlik etmeyin."*¹²³⁷ âyeti hakkında müfessirler ihtilaf etmiştir. Câbir b. Abdullah'ın rivayetine göre Bedir Savaşı'na sebep olan Kureyş ticaret kervanı hakkında Cebrail Resûlullah'ı (s.a.) bilgilendirmiş, Resûlullah da (s.a.) arkadaşlarına Ebû Süfyân'ın yerini bildirerek onu yakalamalarını istemiş, ayrıca bunu da gizli tutmalarını emretmiştir. Buna rağmen münafıklardan birisi mektupla durumu Ebû Süfyân'a haber vermiştir. Resûlullah'ın emrine ihanet üzerine bu âyet nazil olmuştur. Zührî ve Katâde'nin rivayetine göre bu âyet, Kureyza kuşatmasında Resûlullah'a (s.a.) ihanet eden Ebû Lübâbe hakkında nazil olmuştur. Muğire b. Şu'be'nin rivayetine göre ise bu âyet, Hz. Osman'ın öldürülmesi hakkında nazil olmuştur. Taberî ise âyeti şu şekilde yorumlamıştır: Allah, bu âyette müminlere, Allah'a, Resûlü'ne ve müminlere emanet ettiği şeylere ihanet etmemelerini emretmiştir. Bu âyetin, Ebu Lübâbe hakkında inmiş olması da mümkündür, başkaları hakkında inmiş olması da mümkündür. Bu âyetin iniş sebebiyle ilgili nakledilen rivayetlerden hiç biri âyetin sebab-i nüzûlü

¹²³⁴ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, VIII, 413.

¹²³⁵ Mâide, 5/51.

¹²³⁶ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, VIII, 506-507. Taberî, "Ey inananlar! Yahudi ve hıristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostlarıdır. Sizden kim onları dost edinirse kuşkusuz o da onlardandır. Şüphesiz Allah zalimler topluluğunu doğruya iletmez." (Mâide, 5/51). âyetin nüzûl sebebi hakkındaki görüşü şu şekildedir: Allah, tüm müminlere Yahudi ve Hıristiyanları müminlere ve peygambere karşı dost edinmeyi ve onlarla müminlerin aleyhine anlaşmalar yapmayı yasaklamıştır. Müminlerden herhangi bir kimsenin Allah'ı, Resûlü'nü ve müminleri bırakarak Yahûdi ve Hıristiyanları dost edinmesi halinde onun da Allah'a, Resûlü'ne ve müminlere karşı olmakta Yahûdi ve Hıristiyanlardan biri olacağını, Allah ve Resûlü'nden uzaklaşacağını bildirmiştir. Bu âyet, Ubâde b. Sâmî ve Abdullah b. Übey ile onların dost edindikleri Yahûdiler hakkında da nazil olmuş olabilir. Ebû Lübâbe ile Kureyza Yahûdileri hakkında da nazil olmuş olabilir. Uhud savaşı sonrası Yahudi ve Hıristiyanları dost edinmek isteyen iki kişi hakkında da nazil olmuş olabilir. Zikredilen bu görüşlerden herhangi birisinin âyetin sebab-i nüzûlü olacak derecede sahih olduğu tesbit edilemediğinden âyeti umumi mânâda yorumlamak ve müfessirlerin hepsinin görüşlerini kapsadığını söylemek daha isabetli olur. Ancak âyetin, başına bazı felaketlerin gelmesinden korkarak Yahûdi veya Hıristiyanları dost edinen bir münafık hakkında nazil olduğu muhakkaktır. Zira bundan sonra gelen "İşte kalplerinde bir hastalık (nifak) bulunanların, "Başımıza bir felaketin gelmesinden korkuyoruz" diyerek onların arasında koşup durduklarını görürsün." (Mâide, 5/52) âyeti böyle olduğunu göstermektedir. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, VIII, 507.

¹²³⁷ Enfâl, 8/27.

olduğunu isbat edebilecek bir sıhate sahip değildir.¹²³⁸ İbn Hişâm ve Vâkıdı bu âyetin Ebû Lübâbe hakkında indiğine dair rivayetlere eserlerinde yer vermişlerdir.¹²³⁹

Ebû Lübâbe'nin ihaneti üzerine nazil olduğu belirtilen “*Ey Peygamber! Kalpten inanmadıkları halde ağızlarıyla “İnandık” diyenler (münafıklar) ile Yahudilerden küfürde yarışanlar seni üzmesin.*”¹²⁴⁰ âyeti hakkında da müfessirler ihtilaf etmiştir. Süddî, Benî Kureyza'nın muhasara esnasında kuşatmayı bırakıp kalelerinden inmeleri halinde Hz. Peygamber'in kendilerine ne yapacağını Ebû Lübâbe'ye sormaları, onun da öldürüleceklerini söyleyerek Müslümanlara ihaneti üzerine bu âyetin nazil olduğunu belirtmektedir. Diğer bir rivayete göre bu âyet, şu olay hakkında nazil olmuştur: Yahudilerden birisi dindaşını öldürünce Müslümanlardan anlaşmalı olduğu kişilere işlediği suçun cezasının karşılığını Resûlullah'a (s.a.) sormalarını istemiş, “Eğer o, bu konuda diyet ödememe hükmederse onun önünde muhakeme oluruz. Şayet o, öldürülmeme hükmederse ona gitmeyiz.” demesi üzerine bu nazil olmuştur.¹²⁴¹ Ebû Hureyre'nin rivayetine göre ise bu âyet şu hadise üzerine nazil olmuştur: Resûlullah, (s.a.) Medine'ye geldikten sonra Yahudi âlimleri zina yapan evli bir erkek ile evli bir kadının durumunu görüşmek üzere Beytü'l-Midrâs'ta toplanmışlar, bu konuyu hükme bağlaması için Resûlullah'a (s.a.) başvurmaya karar vermişlerdir. Ayrıca onlar Resûlullah'ın (s.a.) verdiği hükmün konu hakkında kendi verdikleri hükme uygun düşmesi şartıyla kabul edeceklerini de şart olarak belirlemişlerdir. -Yahudiler, zina eden kadın ve erkeğe ziftlenmiş liften yapılmış bir ip ile vururlar, sonra yüzlerini karartırlar ve zina yapan kadın ve erkek merkebin üzerine ters bir şekilde bindirilirdi.- Muhammed'in verdiği hüküm bu yönde olursa o bir melik olduğu için hükmü kabul edeceklerini, şayet recm cezası verirse kabul etmeyecekleri ön kabulüyle Resûlullah'a (s.a.) gelerek “Ya Muhammed! Bu evli kadın ve evli erkek zina yaptılar. Bunlar hakkında hükmü ver. Onlar hakkında hüküm verme konusunda seni yetkili kıldık.” demişlerdir. Onların bu isteği üzerine Resûlullah (s.a.) Yahudi âlimlerinin toplandığı Beytü'l-Midrâs'a giderek içlerinden en bilginleriyle bu konuyu konuşmak istediğini söylemiş, onlar da Abdullah b. Sûriyâ'yı işaret etmişlerdir. Resûlullah, Allah hakkı için ondan bu meselenin hükmünün ne olduğunu sormuş, Abdullah b. Sûriyâ, Resûlullah'ın (s.a.) ısrarı üzerine Tevrat'ta bunun

¹²³⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XI, 121-123.

¹²³⁹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, III-IV, 237; Vâkıdı, *Meğâzî*, II, 509.

¹²⁴⁰ Mâide, 5/41.

¹²⁴¹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, VIII, 413-414.

hükmünün recm olduğunu söylemiş, aynı zamanda dindaşlarının gerçeği bilmelerine rağmen kıskançlıklarından dolayı kendisine iman etmediklerini itiraf etmiştir. Beytü'l-Midrâs'tan ayrılan Resûlullah, (s.a.) zina eden kadın ve erkeğe Benû Ğanm b. Mâlik b. Neccâr'da bulunan mescidin kapısının yanında recm cezası uygulanmasını emretmiştir. Abdullah b. Sûriyâ ise daha sonra irtidat etmiştir. İşte bu hadise üzerine ilgili âyet nazil olmuştur. Berâ b. Âzib'in rivayetine göre ise bu âyet şu hadise hakkında nazil olmuştur: Resulullah'ın (s.a.) yanından yüzü kömürle karartılmış ve sopa vurulmuş bir Yahudi geçmişti. Resulullah (s.a.) Yahudilere kitaplarında zina suçunun hükmünün bu şekilde olup olmadığını sorunca onlar bu şekilde olduğunu söyleyerek gerçeği gizlemişlerdir. İşin hakikatini onlara itiraf ettirmek isteyen Resûlullah, (s.a.) âlimlerinden birini çağırarak Musa'ya Tevrat'ı indiren Allah'a yemin ederek işin aslını kendisine söylemesini istemiş, o da Tevrat'ta zina eden evli kadın ve erkeğin cezasının recm olduğunu söylemiştir. Tevrat'taki bu hükmü ileri gelenler arasında zinanın çoğalması nedeniyle terk ettiklerini belirtmiştir. O, Yahudi ileri gelenlerinin zina suçunu irtikâp ettiklerinde cezalandırılmadıklarını, toplumun geri kalan kısmı bu suçu işlediklerinde cezalandırıldıklarını, ileri gelenler arasında bu suçun artması üzerine hem ileri gelenlere, hem de diğerlerine uygulayabilecekleri tahmîm ve celde cezasını tatbik etmeye başladıklarını söylemiştir. Bunu üzerine Resûlullah (s.a.) “Ey Allahım, onların öldürdükleri (yürürlükten kaldırdıkları) emri ilk ihya eden benim!” diyerek onların recmedilmelerini emretmiştir. Zührî ise âyetin iniş sebebi olarak Ebû Hureyre'den şu hadiseyi nakletmektedir: Yahudiler, zina eden evli bir erkek hakkında hüküm vermesi için Resûlullah'a (s.a.) başvurmuşlar, bunun üzerine Resûlullah, Beytü'l-Midrâs'a giderek orada bulunanlara “Allah'ın Musa'ya indirdiği kitap üzerine bana doğruyu söyleyin. Evli bir erkeğin zinasının cezası hususunda Tevrat'ta ne tür bir ceza bulunmaktadır?” diye sormuş, onlar da bu suçun cezasının Tevrat'ta sopa ile vurma ve yüzünü karartma olduğunu söylemişlerdir. Resûlullah (s.a.) onların âlimlerinden birisinin sustuğunu görünce ondan doğruyu söylemesi için yemin etmesini istemiş, o da “Allah'a yemin olsun ki Tevrat'ta zina suçunun cezasını recm olarak bulmaktayız.” diyerek gerçeği ikrar etmiştir. Bunun üzerine Resûlullah, (s.a.) Allah'ın bu emrinden ne zaman vazgeçtiniz? diye sormuş o da bu uygulamanın devlet başkanının amcası zina etmesine rağmen başkanın ona recm cezası tatbik etmemesi ve sonrasında halktan insanların zina etmesine recm uygulanmak istenince halkın tepkisi göstermesi üzerine tarafların

anlaşması sonucu başladığını söylemiştir. Bunları dinleyen Resûlullah (s.a.) “Ben Tevrat’ta olan şey ile hükmedeceğim.” demiş, bunun üzerine bu âyet ve sonrasındaki üç âyet nazil olmuştur. Abdullah b. Kesîr ve Mücâhid bu âyetin münafıklar hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir.¹²⁴² Konuyla ilgili bütün yorumları zikreden Taberî’ye göre bu âyetle ilgili en uygun görüş şudur: Bu âyet, münafıklar hakkında nazil olmuştur. Bu âyetin Abdullah b. Sûriyâ, Ebû Lübâbe ve bunların dışındakiler hakkında nazil olduğunu söylemek de mümkündür. Ebû Hüreyre ve Berâ b. Âzib, Resûlullah’ın (s.a.) sahabileri olduğundan konuyla ilgili onların rivayetleri daha sahihtir. Böyle olunca bu âyetin Abdullah b. Sûriyâ hakkından nazil olduğunu söyleyebilir ve âyeti şu şekilde yorumlayabiliriz. Resûlullah’a (s.a.) gelerek biz senin hak peygamber olduğuna inanıyoruz, çünkü senin vasıflarını kitabımızda buluyoruz diyerek iman edip sonrasında da inkâr eden Yahudi münafıkların tavır ve davranışlarına karşı Resûlullah (s.a.) teselli edilmektedir.¹²⁴³ Konuyla ilgili olarak Vâkıdî’de bu âyetin Ebû Lübâbe hakkında nazil olduğuna dair Zührî’nin rivayetine yer vermiş, ama o, Ebû Lübâbe hakkında nazil olan bu âyetin değil “*Diğer bir kısmı ise, günahlarını itiraf ettiler. Bunlar salih amelle kötü ameli birbirine karıştırmışlardır. Umulur ki Allah tövbelerini kabul eder. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.*”¹²⁴⁴ âyetinin nazil olduğunu özellikle belirtmiştir. İbn Hişâm da bu son âyetin Ebû Lübâbe hakkında nazil olduğunu nakletmektedir.¹²⁴⁵ Taberî, bu âyetin içlerinde Ebû Lübâbe’nin de bulunduğu Tebük seferine katılmayanlar hakkında nazil olduğunu belirtmiş ve bu görüşü tercih etmesinin nedeni olarak âyette günahlarını itiraf edenler hakkında çoğul bir siganın kullanılmış olması ve âyetin Tebük seferi hakkında nazil olduğuna dair müfessirler arasında icmânın bulunmasını göstermiştir.¹²⁴⁶

¹²⁴² Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VIII, 414- 418.

¹²⁴³ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VIII, 419.

¹²⁴⁴ Tevbe, 9/102.

¹²⁴⁵ Vâkıdî, *Meğâzi*, II, 509-510; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III-IV, 238.

¹²⁴⁶ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 651-658. Konunun detayları Zührî’nin rivayetinde şu şekilde yer almaktadır: Ebû Lübâbe, Tebük seferinden geri kalınca Resûlullah Medine’ye dönmeden kendini bir sütuna bağlayarak kendisini bu sütundan çözmeyeceğini, Allah tevbesini kabul etmezse ölünceye kadar hiçbir şey yiyip içmeyeceğini söylemiştir. Yedi gün boyunca hiçbir şey yiyip içmeden orada kalmış ve sonrasında bayılmıştır. Daha sonra kendisine Allah’ın tevbesini kabul ettiği haber verilince, Resûlullah kendisini çözmediği sürece bağlı kalmaya devam edeceğini söylemiş Resûlullah’ın gelerek onu bağlı olduğu yerden çözmesi üzerine “Ya Resûlullah! Benim tövbem günah işlediğim kavmimin yanına hicret etmektir ve bütün malımı Allah ve Resûlüne sadaka olarak vermektir.” demiş, Resûlullah ise ona malının üçte birisini vermesinin yeterli olacağını söylemiştir. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 658.

Kureyza'nın Resûlullah'ın hükmü üzere kalelerinden inmesine Evs "Ya Resûlullah, (s.a.) onlar Hazrec'in değil, bizim anlaşmalılarımız, bildiğiniz üzere kardeşlerimizin anlaşmalı olduklarına bizim anlaşmalı olduklarımızdan farklı muamele ettin!" diyerek tepki göstermiştir. Resûlullah, (s.a.) Benî Kureyza'dan önce Hazrec'in anlaşmalısı Benî Kaynuka'yı muhasara etmiş, onlar da Resûlullah'ın (s.a.) hükmü üzere kalelerinden inmişler, Abdullah b. Ubey b. Selûl'un ısrarı üzerine Resûlullah (s.a.) onları affetmişti. Resûlullah, (s.a.) Evs'in bu tavrına karşılık kendi içlerinden birisinin hakem olabileceğini belirtmiş, Evs'in bu teklifi kabul etmesi üzerine Resûlullah, (s.a.) Sa'd b. Muâz'ı Kureyza hakkında hüküm vermesi için hakem olarak tayin etmiştir. Bu esnada Sa'd b. Muâz, Hendek Savaşı'nda kendisine isabet eden bir okla yaralandığı için Rufeide isimli kadının çadırında tedavi oluyordu. Onu yaralı halde Resûlullah'ın (s.a.) yanına getirirlerken "Ey Ebû Âmir, anlaşmalı olduğun kavme iyilikte bulun, Resûlullah (s.a.) bunun için seni hakem tayin etti." diye ısrarlı bir şekilde telkinde bulunmaları üzerine o, "Sa'd için hiçbir kınayıcının kınamasının fayda vermeyeceği bir an gelmiştir." demiştir. Sa'd b. Muâz, Resûlullah'ın (s.a.) yanına gelince Resûlullah (s.a.) "Efendiniz için ayağa kalkın." demiş, onlar da ayağa kalkmışlardır. Sa'd b. Muâz, Kureyza'nın savaşçıların öldürülmesine, kadın ve çocuklarının esir edilmesine, gayr-i menkullerinin de Muhacirlere verilmesine hükmetmiştir. Kavminin Sa'd b. Muaz'a neden muhacirleri kendilerine tercih ettiğini sormaları üzerine Ensarın kendilerine ait gayr-i menkullerinin olduğunu, Muhacirlerin ise olmadığını söylemiştir. Resûlullah, (s.a.) Sa'd b. Muâz'ın bu hükmü karşısında tekbir getirerek "Sizin hakkınızda Allah'ın hükmü ile hüküm verdi." demiştir.¹²⁴⁷ *"Allah kitap ehlinde olup müşriklere (Ahzâb savaşında Kureyş ve Gatafân'a yardım eden Benî Kureyza'yı) yardım edenleri kalelerinden indirdi ve kalplerine büyük bir korku saldı. Siz onların bir kısmını öldürüyor, bir kısmını da esir ediyordunuz. Allah sizi onların topraklarına, yurtlarına, mallarına ve henüz ayak basmadığınız topraklara varis kıldı. Allah her şeye hakkıyla gücü yetendir."*¹²⁴⁸ âyetleri Kurayza kuşatmasının nedenini ve sonucunu veciz bir şekilde belirtmiştir.¹²⁴⁹

Resûlullah, (s.a.) kalelerinden indirilen Kureyza Yahudilerini Benî Neccâr'dan Hâris'in kızının evinde hapsedmiş, Medine'nin çarşısında kazılan hendeklere gruplar

¹²⁴⁷ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XIX, 72-78.

¹²⁴⁸ Ahzâb, 33/26-27.

¹²⁴⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XIX, 71.

halinde getirilen erkeklerinin boyunları bu hendeklerde vurulmuştur. Getirilenler arasında Huyey b. Ahtab ve Kureyza'nın reisi Ka'b b. Esed'de vardı. Öldürülenleri sayısı altı yüz veya yedi yüz kişiydi. Bu sayının daha fazla olduğunu söyleyenlere göre öldürülenlerin sayısı sekiz yüz ile dokuz yüz arasındaydı. Gruplar götürülürken Ka'b b. Esed'e "Bize ne yapılacağını biliyor musun" diye sorulunca Ka'b "Siz hiçbir zaman aklınızı kullanmayacak mısınız? Görmüyor musunuz çağrılan çıkmıyor ve sizden götürülen kimse geri dönmüyor. Allah'a yemin olsun ki bu işin sonu ölümdür." demiştir. Resûlullah, (s.a.) Kurayza'nın bütün erkeklerini öldürtmüştür. Ka'b b. Esed'den sonra elleri boynuna ipe bağlı bir halde getirilen Huyey b. Ahtab, Resûlullah'a (s.a.) bakarak "Allah'a yemin olsun ki sana düşmanlık yaptığım için kendimi kınamıyorum. Allah'ın rezil ettiği rezil olur. Sonra da insanlara dönerek "Allah'ın emrine karşı koymak mümkün değildir. Bu O'nun takdiri ve Allah'ın Benî İsrâil üzerine yazdığı şiddetli bir katildir." demiş, sonra da boynundan vurulmuştur.¹²⁵⁰

Resûlullah (s.a.) Kureyza'nın bütün erkekleri öldürtmüş, sadece Kureyza'nın erkeklerinden Benî Hüzeyl kabilesinden Sa'lebe b. Sa'ye, Esîd b. Sa'ye, Esed b. Ubeyde'yi bu hükmün dışında tutmuştur. -ki bunlar ne Benî Kureyza'dan ne de Benî Nadîr'dendir. Bu üç kişi, Benî Kureyza ve Benî Nadîr'in amcaoğullarıydı.- Bu üç kişi Kureyza'nın kalelerinden indikleri gece Müslüman olarak canlarını ve mallarını teminat altına almışlardır. Yine Kureyza Yahudilerinden Amr b. Su'da el-Kurazî, Hendek günü "Ben asla Muhammed'e ihanet etmem." diyerek dindaşlarının ihanetine ortak olmamıştı. Kureyza'nın erkeklerinin esir edildiği gece Resûlullah'ı (s.a.) korumakla görevli Muhammed b. Mesleme onu görünce "Allahım, beni şerefli kişileri affetmekten mahrum etme!" diyerek Amr b. Su'da'yı serbest bırakmıştır. Muhammed b. Mesleme'nin yanından ayrılınca doğruca Resûlullah'ın (s.a.) mescidinin kapısına gitmiş, sonrasında nereye gittiği meçhul kalmıştır. Amr b. Su'da'nın durumu Resûlullah'a (s.a.) hatırlatılınca "Allah onu vefası nedeniyle kurtarmıştır." demiştir. Bazıları da onun Kureyza'nın Sa'd b. Muâz'ın hükmü üzere kalelerinden inince eski bir ipe bağlandığını, sabahleyin bağlı olduğu yerde bulunamadığı, nereye gittiği de bilinmediğini, Resûlullah'ın (s.a.) bu hadise üzerine onun hakkında bu sözü söylediğini zikretmişlerdir.¹²⁵¹

¹²⁵⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XIX, 78-79.

¹²⁵¹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XIX, 76-77.

Kureyza'nın kadınlarından sadece birisi öldürülmüştür. Öldürülen bu kadın hakkında orada bulunan Hz. Aişe şunları söylemiştir: Resûlullah, (s.a.) Kureyza'nın erkeklerini öldürürken Allah'a yemin olsun ki o kadın konuşuyor ve gülüyordu. Bir ara falan kadın nerededir diye bir ses duyuldu. Kadın da "bu benim, beni çağırıyorlar" dedi. Ben de ona "Yazık sana, sen ne yaptın." dedim, kadın da öldürüleceğini söyledi. Neden öldürüleceğini sorunca daha önce yaptığı bir şeyden olduğunu söyledi. Kadın götürüldü ve boynu vuruldu. Ben o kadının halini unutamadım. Öldürüleceğini bilmesine rağmen gülüyor ve gönül rahatlığıyla davranıyordu."¹²⁵²

Müslümanlar, Hendek Savaşı'ndan sonra Beni Kureyza kuşatmasında da meleklerle desteklenmiştir. Abdullah b. Ebû Evfâ'nın konuyla ilgili rivayetinde bu husus şu şekilde nakledilmektedir: Biz, Kureyza ve Nadîr'i Allah'ın dilediği kadar kuşatma altında tutmamıza rağmen fethi muvaffak olamayarak geri döndük. Cebrail'in "Ey Muhammed! Siz silahlarınızı bıraktınız ama melekler bırakmadılar." demesi üzerine Resûlullah'ın (s.a.) bizi tekrar kuşatmaya çağırması üzerine bitkin bir halde Kureyza'ya geldik. O gün, Allah'ın üç bin melekle yardımı bize fethi nasip etti."¹²⁵³

¹²⁵² Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XIX, 79-80. Nübâte isimli bu kadın Kureyza kuşatması esnasında kocasının isteği üzerine Zübeyr b. Bâtâ kalesindeyken sahabilerden birisinin üzerine değirmen taşı atarak şehit olmasına sebep olduğu için Resûlullah onun öldürülmesini emretmiştir. Vâkîdî, *Meğâzî*, II, 516.

¹²⁵³ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, VI, 26.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HRİSTİYANLARLA İLİŞKİLER

A. HABEŞ HRİSTİYANLARIYLA İLİŞKİLER

Resûlullah, (s.a.) Mekke müşriklerinin Müslümanların can güvenliği nedeniyle Ca'fer b. Ebû Talib, Abdullah b. Mesud ve Osman b. Maz'un'un da içinde bulunduğu bir grup Müslümanı Habeşistan kralı Necâşî'ye göndermiştir. Müslümanların Habeşistan'a gittiklerini haber alan Mekke müşrikleri Amr b. Âs'ın içinde bulunduğu bir heyeti Necâşî'ye göndermiştir. Mekke heyeti Müslümanlardan önce Habeşistan'a ulaşarak Necâşî'nin huzuruna çıkmışlar ve Resûlullah (s.a.) ve Müslümanlar hakkında önyargı oluşturabilmek için şu iddiaları ileri sürmüşlerdir: İçimizden bir adam çıktı. Bu adam Kureyşlilerin akıllarını ve düşüncelerini küçümsüyor. Kendisinin peygamber olduğunu iddia ediyor. O, halkını senin aleyhine kışkırtmak için bir heyet gönderdi. Biz bunu sana bildirmeyi uygun gördük. Mekke heyetinin iddialarını dinleyen Necâşî, Müslümanları da dinledikten sonra karar vereceğini belirterek Mekke heyetinin beklentilerini karşılamaktan uzak bir tavır sergilemiştir. Habeşistan'a ulaşan Müslümanlar Necâşî'yle görüşmek için "Allah'ın dostlarının içeri girmesine izin verir misiniz?" nezâketi içerisinde izin istemişler, Necâşî de "Allah'ın dostlarına kapımız açıktır." diyerek Müslümanlarla görüşmeyi kabul etmiştir. Müslümanlar selam vererek Necâşî'nin huzuruna çıkınca Kureyş heyeti iddialarına delil teşkil edebileceğini düşünerek "Ey Kral, bizim sana söylediklerimizin doğru olduğu ortaya çıktı. Bunlar seni makamına layık bir şekilde selamlamadılar." diyerek Necâşî'yi kendi lehlerine etkilemeye çalışmaları üzerine Necâşî, Müslümanlara kendisini bu şekilde selamlamalarının nedenin sormuş, onlar da "Biz seni cennet ehlinin ve meleklerin selamı ile selamladık." sözleriyle kendilerini ifade etmişlerdir. Müslümanlarla diyaloga devam eden Necâşî "Arkadaşımız Hz. İsâ ve annesi hakkında neler söylüyor? diye bir soru yöneltmiş, Müslümanların "Hz. Muhammed, İsâ hakkında diyor ki: "O, Allah'ın kuludur. Allah'ın Meryem'e ulaştırdığı bir sözüdür. Ve Allah'tan bir ruhtur." Meryem hakkında da diyor ki: "O, bakire bir kadındır." sözlerinden

çok etkilenen Necâşî yerden bir çöp alarak “Hz. İsa ve annesi, sizin arkadaşınızın bu söylediklerinden şu kadar farklı bir şey söylememişlerdir.” diyerek memnuniyetini dile getirmiştir. Necâşî’nin bu yaklaşımı Mekke heyetini rahatsız etmiştir. Necâşî bu kez de Müslümanlara Kur’ân’dan âyetler okumasını istemiş, Necâşî’nin yanında bulunan keşişler, ruhbanlar ve diğer Hıristiyanlar okunan âyetleri dinleyince işin gerçeğini anlamalarından dolayı gözyaşı dökmüşlerdir. Necâşî ve huzurunda bulunanların Kur’ân’ın hakikatine şahitlik etmeleri “(Ey Muhammed!) İman edenlere düşmanlık etmede insanların en şiddetlisinin kesinlikle Yahudiler ile Allah'a ortak koşanlar olduğunu görürsün. Yine onların iman edenlere sevgi bakımından en yakınının da “Biz Hristiyanlarız” diyenler olduğunu mutlaka görürsün. Çünkü onların içinde keşişler ve rahipler vardır. Onlar büyüklük de taslamazlar. Peygamber'e indirileni (Kur’ân’ı) dinledikleri zaman hakkı tanımalarından dolayı gözlerinin yaşla dolup taşıdığını görürsün. “Ey Rabbimiz! İnandık. Artık bizi şahitlerle (Muhammed’in ümmeti) ile beraber yaz” derler.” Rabbimizin, bizi salihler topluluğuyla beraber (cennete) koymasını umarken, Allah'a ve bize gelen gerçeğe ne diye inanmayalım? Dedikleri bu söze karşılık Allah onlara, devamlı kalacakları, içinden ırmaklar akan cennetleri mükâfat olarak verdi. İşte bu, iyilik yapanların mükâfatıdır.”¹²⁵⁴ âyetlerinde dile getirilmiştir.¹²⁵⁵

Habeşistan’a hicret eden Müslümanlar Medine’ye dönerlerken Habeş kralı Necâşî, onlarla birlikte Resûlullah’a (s.a.) bir heyet göndermiştir. Medine’ye gelen heyete Resûlullah Kur’ân’dan âyetler okumuş, onları İslâm’a davet etmiştir. Onların İslâm’ı kabul etmeleri üzerine “(Ey Muhammed!) İman edenlere düşmanlık etmede insanların en şiddetlisinin kesinlikle Yahudiler ile Allah’a ortak koşanlar olduğunu görürsün. Yine onların iman edenlere sevgi bakımından en yakınının da “Biz Hristiyanlarız” diyenler olduğunu mutlaka görürsün. Çünkü onların içinde keşişler ve rahipler vardır. Onlar büyüklük de taslamazlar. “Peygamber'e indirileni (Kur’ân’ı) dinledikleri zaman hakkı tanımalarından dolayı gözlerinin yaşla dolup taşıdığını görürsün. “Ey Rabbimiz! İnandık. Artık bizi şahitlerle (Muhammed’in ümmeti) ile beraber yaz” derler.”¹²⁵⁶ âyeti nazil

¹²⁵⁴ Mâide, 5/82-85.

¹²⁵⁵ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VIII, 595-597, 604-605.

¹²⁵⁶ Mâide, 82-83. Müfessirler âyette zikredilen keşiş ve rahiplerin kimler olduğu hususunda iki görüş zikretmişlerdir. Abdullah b. Abbas’a göre âyette bahsi geçen keşiş ve rahipler, Hz. İsa’nın davetine icabet edip Hıristiyanlığı kabul eden ve onun şeriati üzere yaşayan denizcilerdir. Ebû Salih ve Saîd b. Cübeyr’e göre ise bunlar, Habeş kralı Necâşî’nin Resûlullah’a gönderdiği heyettir. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VIII, 599-600.

olmuştur. Habeş heyeti geri dönünce yaşadıklarını Necâşî'ye anlatmış ve Necâşî Müslüman olmuştur. Habeş kralı vefat edince Resûlullah (s.a.) “Kardeşiniz Necâşî vefat etti, onun cenaze namazını kılın.” demiş ve Necâşî için Medine’de gıyabi cenaze namazı kılınmış, onun için istiğfar etmiştir.¹²⁵⁷ Konuyla ilgili diğer bir rivâyete göre (Saîd b. Cübeyr) Resûlullah’ın (s.a.) huzuruna gelen Habeş heyetine Resûlullah (s.a.) Yâsin sûresinin ilk iki âyetini okumuş, heyettekiler Resûlullah’ın (s.a.) kendilerine okuduğu şeylerin hak olduğunu anlayınca ağlamışlar, bu kimseler hakkında “Çünkü onların içinde keşişler ve rahipler vardır. Onlar büyüklük de taslamazlar.”¹²⁵⁸ “Bu Kur’ân’dan önce kendilerine kitap verdiklerimiz var ya, işte onlar ona da inanırlar. Kur’ân kendilerine okunduğu zaman, “Ona inandık, şüphesiz o Rabbimizden gelen gerçektir. Şüphesiz biz ondan önce de müslümandık” derler. İşte onların, sabredip kötülüğü iyilikle savmaları ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda harcamaları karşılığında, mükâfatları kendilerine iki kez verilecektir.”¹²⁵⁹ âyetleri nazil olmuştur.¹²⁶⁰

Resûlullah, (s.a.) Necâşî’nin vefatını haber alınca “Kardeşiniz Necâşî öldü, kalkıp namazını kılın.” demesi üzerine sahabiler “Müslüman olmayan ve bizim kıblemize karşı namaz kılmayan birinsin namazını mı kılacağız?” diye şaşkınlıklarını ifade etmişlerdir. Münafıklar da “Şuna bakın, kendisini hiç görmediği dinsiz bir Hristiyanın cenaze namazını kılıyor.” diye tepki göstermişlerdir. Bunun üzerine “Kitap ehlinde öyleleri var ki, Allah’a, size indirilene ve kendilerine indirilene, Allah’a derinden saygı duyarak inanırlar. Allah’ın âyetlerini az bir değere satmazlar. Onlar var ya, işte onların, Rableri katında mükâfatları vardır. Şüphesiz Allah hesabı çabuk görendir.”¹²⁶¹ âyeti nazil olarak Necâşî’nin Müslüman olduğunu, Resûlullah’ın (s.a.) onun cenaze namazını kıldırmasının bir mahzuru olmadığını bildirmiştir. Yine sahabilerin “O, bizim kıblemize karşı namaz kılmıyordu.” demeleri hakkında da “Doğu da, Batı da (tüm yeryüzü) Allah’ındır. Nereye dönerseniz Allah’ın yüzü işte oradadır. Şüphesiz Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla

¹²⁵⁷ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VIII, 594- 596. Süddî’nin rivâyetine göre Necâşî’nin Resûlullah’a gönderdiği heyet yedi keşiş, beş rahipten oluşmaktaydı. Yine Süddî’nin rivâyetine göre Müslüman olan Necâşî Medine’de iman eden heyetiyle birlikte hicret için Medine’ye giderken yolda vefat etmiştir. Ebû Salih’in rivâyetine göre Resûlullah’a gelen heyet altmış altı veya yetmiş altı yahut altmış iki kişiden oluşmaktaydı. Bunlar yün elbise giyiyorlar ve hücreleri bulunuyordu. Saîd b. Cübeyr’in rivâyetine göre bu heyet elli veya yetmiş kişiden oluşmaktaydı. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VIII, 596-600.

¹²⁵⁸ Mâide, 5/82.

¹²⁵⁹ Kasas, 28/52-54.

¹²⁶⁰ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VIII, 600.

¹²⁶¹ Âl-i İmrân, 33/199.

bilendir."¹²⁶² âyeti nazil olarak asıl olanın Allah'a ve Resûlü'ne iman olduğunu bildirmiştir.¹²⁶³

Resûlullah'ın (s.a.) Necâşi'nin gıyabi cenaze namazını kıldırmasına sahabiler ve münafıkların farklı tepkiler ortaya koymaları üzerine nazil olduğu nakledilen "*Kitap ehlinden öyleleri var ki, Allah'a, size indirilene ve kendilerine indirilene, Allah'a derinden saygı duyarak inanırlar. Allah'ın âyetlerini az bir değere satmazlar. Onlar var ya, işte onların, Rableri katında mükâfatları vardır. Şüphesiz Allah hesabı çabuk görendir.*"¹²⁶⁴ âyetinin sebab-i nüzûlü hakkında farklı rivayetler ve yorumlar söz konusudur. Konuyla ilgili Katâde'nin rivayetlerinden ilkinde göre âyet, Resûlullah'ın (s.a.) Necâşi'nin gıyabi cenaze namazını kıldırarak istemesi üzerine Müslümanların işin hakikatini öğrenmek istemeleri hakkında nazil olmuştur. Onun konuyla ilgili diğer bir rivayetine göre âyet, münafıkların Necâşi'nin gıyabi cenaze namazının kılınmasına tepki göstermeleri üzerine nazil olmuştur. Katâde'nin konuyla ilgili son rivayetine göre ise bu âyet, Resûlullah'a (s.a.) iman eden Necâşi ve arkadaşları hakkında nazil olmuştur. İbn Cüreyc'in rivayetine göre ise âyet, Resûlullah'ın (s.a.) Necâşi'nin cenaze namazını kıldırmasını münafıkların kınamaları üzerine nazil olmuştur. Konuyla ilgili olarak İbn Zeyd'in rivayetine göre bu âyet Yahudilerden Müslüman olan Abdullah b. Selâm ve arkadaşları hakkında nazil olmuştur. Mücâhid'in rivayetine göre ilgili âyet, ehl-i kitaptan Müslüman olanlar hakkında nazil olmuştur. Taberî, konuyla ilgili rivayetleri naklettikten sonra âyeti şu şekilde yorumlamıştır: Bu âyetin manası umumidir. Yahudi veya Hristiyanlardan herhangi birisine tahsis edilemez. Bu âyette Müslüman olan bütün ehl-i kitaptan bahsedilmektedir. Necâşi ile ilgili rivayetlerin isnadında nazar var. Şayet bu rivayetler sahih olsa bile bizim âyetle ilgili yorumumuzla tezat teşkil etmez. Âyet konuyla ilgili bütün rivâyetlere teşmil edilebilir.¹²⁶⁵

Habeşistan'a hicret eden Müslümanların Necâşi'nin huzurunda söyledikleri sözlerden ve okudukları âyetlerden etkilenen kesişler ve rahipler hakkında nazil olduğu belirtilen "*(Ey Muhammed!) İman edenlere düşmanlık etmede insanların en şiddetlisinin kesinlikle Yahudiler ile Allah'a ortak koşanlar olduğunu görürsün. Yine onların iman edenlere sevgi bakımından en yakınının da "Biz Hristiyanlarız" diyenler olduğunu*

¹²⁶² Bakara, 2/115.

¹²⁶³ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VI, 327-330.

¹²⁶⁴ Âl-i İmrân, 3/199.

¹²⁶⁵ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VI, 327-330.

mutlaka görürsün. Çünkü onların içinde keşişler ve rahipler vardır. Onlar büyüklük de taslamazlar."¹²⁶⁶ âyeti ve sonrasındaki dört âyetin nüzûl sebebi hakkında farklı görüşler söz konusudur. İbn Abbâs ve Atâ'nın rivayetlerine göre bu âyetler Necâşi'nin huzurunda muhacir Müslümanların dile getirdikleri hakikatlerden ve okunan âyetlerden sonra gerçeği anlayan keşiş, rahip ve diğer Hıristiyanlar hakkında nazil olmuştur. Saîd b. Cübeyr, Mucâhid ve Süddî'nin rivâyetlerine göre Necâşi'nin Medine'ye gönderdiği heyeti Resûlullah, (s.a.) İslâm davet etmiş, onlara Kur'an'dan âyetler okumuş, heyet okunan âyetler üzerine ilâhi gerçekler karşısında teslim olmuşlardır. Bu âyetler heyetin ilâhi gerçekler karşısındaki bu teslimiyetleri üzerine nazil olmuştur. Konuyla ilgili olarak Katâde ise bu âyetlerin Hz. İsa'nın şeriatı üzerine olan bir topluluk hakkında nazil olduğunu belirtmektedir. Onun rivayetine göre ehl-i kitaptan bir grup insan, Hz. İsa'nın getirdiği tahrif edilmemiş şeriatı üzerine iman ediyorlardı. Bu kimseler Resûlullah (s.a.) peygamber olarak gönderilince O'nun getirdiklerinin hak olduğunu ikrar ederek O'na iman etmişlerdir.¹²⁶⁷ Taberî bu âyetleri şu şekilde yorumlamıştır. İlgili âyetler Hıristiyan olduklarını söyleyen, Allah'a, resûlüne ve müminlere karşı sevgi beslemede insanların en yakını olan kişileri zikretmiş, fakat bunların isimlerini bize açıklamamıştır. Bunlar Necâşi ve arkadaşları da olabilir, Hz. İsa'nın şeriatı üzere yaşayıp, İslâm geldikten sonra Müslüman olan bir kısım insanlarda olabilir.¹²⁶⁸ Yine bu âyetlerde bazı Hıristiyanların Allah'a, müminlere ve Resûlullah'a (s.a.) sevgi beslemelerini övülmüştür. Hıristiyanların övülmesinin nedeni ise, içlerinde kendilerini ibadete veren, manastırlara ve kiliselere çekilerek ruhbanlık yapan âbidleri, kitaplarını anlayan ve okuyan âlimlerinin olmasıdır. Bu nedenle onlar gerçeği anlayınca kibirlenmezler ve müminlerden uzak durmazlar. Zira onlar Allah yolunda samimidirler. Hâlbuki Yahudiler böyle değildirler. Onlar peygamberleri öldürmeyi, Allah'ın emir ve yasaklarına karşı çıkarak Allah'a isyan etmeyi ve indirdiği kitapları tahrif etmeyi âdet haline getiren bir topluluk olagelmüşlerdir.¹²⁶⁹

B. NECRÂN HRİSTİYANLARININ MEDİNE'YE GELİŞLERİ

Necrân Hıristiyanları altmış kişiden oluşan bir heyetle Resûlullah (s.a.) ile görüşmek üzere Medine'ye gelmişlerdir. Heyette Necrân Hıristiyanlarının önde

¹²⁶⁶ Mâide, 5/82.

¹²⁶⁷ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, VIII, 595-597.

¹²⁶⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, VIII, 597.

¹²⁶⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, VIII, 600-605.

gelenlerinden on dört kişi de bulunuyordu. Bu on dört kişiden Âkîp lâkablı Abdu'l-Mesih, heyetin başkanı; Seyyid lâkablı Eyhem ise heyetin idari işlerinden sorumluydu. Heyette bulunan Ebû Hâris b. Alkâme, dini bilgisi en iyi olanlarıydı. Ebû Hâris b. Alkâme, dini konulardaki derinliğinden dolayı Rum melikinın takdirini kazanmış ve Rum meliki onun için bir kilise yaptırmıştır.¹²⁷⁰

Necrân heyeti Medine'ye geldiği zaman Resûlullah, (s.a.) ikinci namazını kılıyordu. Heyettekilerin giydikleri elbiseler çok şatafatlı olduğu için sahabiler daha önce böyle bir elbise görmediklerini söyleyerek şaşkınlıklarını ifade etmişlerdir. Necrân heyeti namaz vakitleri girince ayağa kalkıp namaz kılmak isteyince Resûlullah (s.a.) mescidinde onların namaz kılmalarına izin vermiş, onlar da doğuya yönelerek namazlarını kılmışlardır.¹²⁷¹

Heyeti temsilen Resûlullah (s.a.) ile Âkîp lâkablı Abdu'l-Mesih, Seyyid lâkablı Eyhem ve Ebû Hâris b. Alkâme konuştu. Heyet, kendi içinde ihtilaf içindeydi. Heyette bulunanlardan bir grup, Hz. İsa'nın ilah olduğunu, bir grup Hz. İsa'nın Allah'ın oğlu olduğunu, bir grup da Hz. İsa'nın üçün üçüncüsü olduğunu iddia ediyor, her grup kendi iddiasını ispatlamaya çalışıyordu.

Hz. İsa'nın ilah olduğunu iddia edenler, O'nun ölüleri dirilttiğini, hastaları iyileştirdiğini, gelecekte haber verdiğini, çamurdan kuş şeklinde bir şey yaparak ona üflediğini, onun da hemen kuş oluverdiğini, Hz. İsa bütün bunları Allah'ın izni ile yapmış ve bununla Allah O'nu insanlara delil kılmıştır tezini savunuyorlardı. Hz. İsa'nın Allah'ın oğlu olduğunu iddia edenler ise O'nun bilinen bir babasının olmadığını, daha önce hiçbir Âdem evladının yapmadığı bir şey olan beşikte konuşmasının Hz. İsa'nın Allah'ın oğlu olduğunun açık bir delili olduğunu iddia etmişlerdir. Hz. İsa'nın üçün üçüncüsü olduğunu iddia edenler de Allah'ın kelimasında biz yaptık, biz emrettik, biz yarattık, biz hükmettik gibi çoğul ifadelerin kullanılması, tekil ifadelerin kullanılmaması Allah, İsa ve Meryem'in ilah olduğunun delili olduğunu tezini savunmuşlardır.¹²⁷²

¹²⁷⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, V, 172.

¹²⁷¹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, V, 172.

¹²⁷² Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, V, 171-174. Konuyla ilgili olarak aynı rivayete İbn Hişâm da eserinde yer vermekte, o da Âl-i İmrân sûresinin ilk seksen küsur âyetinin Necrân Hristiyanları hakkında nazil olduğunu nakletmektedir. İbn Hişâm, *es-Sîre*, I-II, 573-577.

Resûlullah, (s.a.) Medine'ye gelen Necrân Hristiyanlarını İslâm'a davet edince orada bulunan Yahudilerden Ebû Râfi el-Kurazî "Ey Muhammed! Hristiyanların Hz. İsbâ'ya ibadet ettikleri gibi biz de sana mı ibadet edeceğiz?" demiş, Necrân Hristiyanlarından birisi de "Ey Muhammed! Sen bizi gerçekten kendine ibadet etmeye mi çağırıyorsun? diye sorunca Resûlullah (s.a.) "Söylediklerinizden Allah'a sığınırım. Ben Allah'tan başkasına ibadet etmem ve kimseyi de Allah'tan başkasına ibadet etmeye çağırmam. Ben ne bunun için gönderildim, ne de bununla emrolundum." diyerek kendisinin misyonunu açıkça ifade etmiştir. Yahudi ve Hristiyanların kendi inançlarını tahrif neticesi oluşan peygamber telakkilerinin etkisiyle Resûlullah (s.a.) hakkındaki bu ithamları hakkında "Allah'ın, kendisine Kitab'ı, hükmü (hikmeti) ve peygamberliği verdiği hiçbir insanın, "Allah'ı bırakıp bana kullar olun" demesi düşünülemez. Fakat (şöyle öğüt verir:) "Öğretmekte ve derinlemesine incelemekte olduğunuz Kitap uyarınca rabbânîler (Allah'ın istediği örnek ve dindar kullar) olun. Onun size, "Melekleri ve peygamberleri ilahlar edinir." diye emretmesi de düşünülemez. Siz müslüman olduktan sonra, o size hiç inkârı emreder mi?"¹²⁷³ âyetleri nazil olarak onların bu düşüncelerinin gerçeği yansıtmadığını ve peygamberlerin asli görevlerini bildirmiştir.¹²⁷⁴ Necrân Hristiyanları, Resûlullah'ın (s.a.) davetini kabul etmemek için "Biz senden önce Müslüman olduk." mazeretini ileri sürmeleri üzerine Resûlullah (s.a.) "Allah'a evlat nispet etmeniz, haç çıkarmanız, domuz eti yemeniz sizin Müslüman olmanıza engel olmuştur." demiştir. Necrânlılar bu kez Hz. İsbâ'nın babasının kim olduğunu Hz. Peygamber'e (s.a.) sormuşlar, Hz. Peygamber (s.a.) onların bu sorusunu yanıtsız bırakması üzerine hem Hristiyan heyetin sorularına yanıt vermek, hem de kendi aralarında ihtilafa düştükleri konulara açıklık getirmek üzere Âl-i İmrân sûresinin ilk seksen küsur âyeti nazil olmuştur.¹²⁷⁵

Necrân Hristiyanlarının Resûlullah'a (s.a.) yönelttikleri "Sen Hz. İsbâ'nın Allah'ın kelimesi ve ruhu olduğunu iddia etmiyor musun?" sorusuna Resûlullah (s.a.) "Evet, Hz. İsbâ Allah'ın kelimesi ve ruhudur." diye cevap vermesi heyettekilerin beklentileri yönünde

¹²⁷³ Âl-i İmrân, 3/79-80. İbn Cüreyc'e göre Yahudilerden bir grup insan, Allah'tan başka insanlara kulluk ediyor ve Allah'ın kitabını tahrif ediyorlardı. "Allah'ın, kendisine Kitab'ı, hükmü (hikmeti) ve peygamberliği verdiği hiçbir insanın, "Allah'ı bırakıp bana kullar olun" demesi düşünülemez. Fakat (şöyle öğüt verir:) "Öğretmekte ve derinlemesine incelemekte olduğunuz Kitap uyarınca rabbânîler (Allah'ın istediği örnek ve dindar kullar) olun." (Âl-i İmrân, 3/79). âyetinde bunlardan bahsedilmektedir. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, V, 525.

¹²⁷⁴ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, V, 524-525, 534-535.

¹²⁷⁵ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, V, 171-174.

bir cevap olunca “Senin bu sözün bizim için kâfidir.” diyerek Resûlullah’ın (s.a.) kendi inançlarını tasdik ettiği şeklinde yorumlamışlardır. “*Kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için müteşabih âyetlerinin ardına düşerler.*”¹²⁷⁶ Şüphesiz Allah katında (yaratılışları bakımından) Îsâ’nın durumu, Âdem’in durumu gibidir: Onu topraktan yarattı. Sonra ona “ol” dedi. O da hemen oluverdi.”¹²⁷⁷ âyetleri nazil olmuştur.¹²⁷⁸ Heyettekiler, Resûlullah’a (s.a.) Hz. Îsâ’nın babasız dünyaya gelmesi ve mahiyeti hakkında neler düşündüğünü de sormuşlar, Resûlullah da (s.a.) “Îsâ Allah’ın kulu, Meryem’e attığı kelimesi ve ruhudur.” demiştir. Bu cevaptan memnun olmayan Necrânîlular “Eğer doğru söylüyorsan bize ölüleri diriltin, körü iyileştiren, çamurdan kuş suretinde bir şey yapan ve ona üfleyen bir insan gösterebilir misin? Îsâ, bunları yaptığı için ve Allah’ın mülkünden inerek Meryem’in rahmine girerek oradan çıkmasıyla bize kudretini ve iradesini gösterdi. Bütün bunlar onun Allah olduğunun delilidir.” diyerek kendi tezlerini ortaya koymuşlardır. Onların bu düşüncelerini tashih etmek üzere “*Andolsun, “Allah, Meryem oğlu Mesih’dir.” diyenler kesinlikle kâfir oldular.*”¹²⁷⁹ “Şüphesiz Allah katında (yaratılışları bakımından) Îsâ’nın durumu, Âdem’in durumu gibidir.” Onu topraktan yarattı. Sonra ona “ol” dedi. O da hemen oluverdi.”¹²⁸⁰ âyetleri nazil olmuştur.¹²⁸¹

Resûlullah (s.a.) ile yaptıkları tartışmada ilâhi gerçekleri çarpıtın Necrân Hristiyanların amaçlarının gerçeği anlamak olmadığını, fitne çıkarmak olduğunu bildiren “*Kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için müteşabih âyetlerinin ardına düşerler.*”¹²⁸² âyetinde bahsi geçen “kalplerinde bir eğrilik olanlar” ın kimler olduğu hususunda farklı görüşler söz konusudur. Bazılarına göre âyetin bu bölümünde bahsi geçenler Yâsir b. Ahtab ve kardeşi Huyey b. Ahtab gibi Resûlullah’ın (s.a.) ve ümmetinin ne kadar yaşayacağını mukattaa harflerini yorumlayarak çıkarmaya çalışan Yahudilerdir. Katâde ve Hz. Aîşe’den nakledilen diğer bir görüşe göre âyetin bu kısmındaki “kalplerinde bir eğrilik olanlar” dan maksat, Kur’ân’ın çeşitli te’villere ihtimali bulunan âyetlerini yanlış bir şekilde yorumlayarak Resûlullah’ın (s.a.) getirdiği

¹²⁷⁶ Âl-i İmrân, 3/7.

¹²⁷⁷ Âl-i İmrân, 3/59.

¹²⁷⁸ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, V, 205-206.

¹²⁷⁹ Maide, 5/17.

¹²⁸⁰ Âl-i İmrân, 3/59.

¹²⁸¹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, V, 459-462.

¹²⁸² Âl-i İmrân, 3/7.

dine bid‘at sokmak isteyen herkeştir. Taberî’ye göre âyetin bu kısmı müteşâbih âyetlere dayanarak Resûlullah (s.a.) ile tartışmaya girişen kimseler hakkında inmiştir. Bu tartışma Hz. Îsâ hakkında veya Resûlullah’ın (s.a.) ve ümmetinin ömrü hakkındaki tartışmadır. Çünkü “Bunların açıklamasını sadece Allah bilir.” ifadesi göstermektedir ki, Resûlullah (s.a.) ile tartışmaya girişen kimseler, müteşâbih âyetlere dayanarak Resûlullah (s.a.) ve ümmetinin ömrü ile Hz. Îsâ hakkında kendileri için meçhul olan bir şeyi öğrenmek istemişler ve yorumda bulunmuşlardır. Tartıştıkları bu konuların kesin bilgisi sadece Allah’ın ilminde olduğu haber verilmektedir. Çünkü haber verilen şey, gerçekleşmiş olan bir şey hakkında olduğu için bilinen bir şeydir. İbn Hişâm da bu âyetin sebab-i nüzûlü olarak Yahudilerin Kur’ân’daki mukataa harflerinin her birisinin farklı sayılara işaret ettiğini, bunlardan yola çıkarak Resûlullah (s.a.) ve ümmetinin ne kadar yaşayacaklarını tespit edebileceklerine yönelik spekülasyonları üzerine nazil olduğuna dair bir rivayete yer vermiştir. Ayrıca İbn Hişâm bu âyetin Necrân Hristiyanlarının Hz. Îsâ hakkındaki sorularından ötürü nazil olduğuna dair de bir rivayet nakletmektedir. Konuyla ilgili olarak Buhârî, Hz. Aişe’den şu hadisi nakletmektedir: Resûlullah, bu âyeti okuduktan sonra her kim Kur’ân’ın sadece müteşâbihlerine uyarsa bu âyette vasıfları bildirilenler gibidir. Onlardan sakınınız.” demiştir.¹²⁸³

Necrân heyeti Resûlullah’a (s.a.) kendilerinin Allah’ı ve Hz. Îsâ’yı sevdiklerini söylemeleri üzerine “*De ki: “Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. De ki: “Allah’a ve resule itaat edin.” Eğer yüz çevirirlerse bilsinler ki Allah kâfirleri sevmez.*”¹²⁸⁴ âyetleri nazil olarak Allah’ı ve Hz. Îsâ’yı sevdiklerine dair iddialarının Resûlullah’ın nübüvvetini kabul etmekle gerçekleşebileceğini yoksa inkâr edenlerden olacaklarını bildirmiştir.¹²⁸⁵

Necrân heyetinin Allah’ı ve Hz. Îsâ’yı sevdiklerini söylemeleri üzerine nazil olduğu nakledilen “*De ki: “Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.*”¹²⁸⁶ âyeti Hasan-ı Basrî’ye göre Resûlullah (s.a.) döneminde “Ey Muhammed! Biz Allah’ı

¹²⁸³ Taberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, V, 206-212. İbn Hişâm, *es-Sîre*, I-II, 545-547; Buhârî, *Fezâilü’l-Kur’ân*, 1.

¹²⁸⁴ Âl-i İmrân, 3/31-32.

¹²⁸⁵ Taberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, V, 325- 327.

¹²⁸⁶ Âl-i İmrân, 3/31.

seviyoruz.” diyen bir kavim hakkında nazil olmuştur. Bu kavim hakkında nazil olan ilgili âyet, onların Allah’a olan sevgilerinin delilinin Resûlullah’a (s.a.) tabi olmakla mümkün olabileceğini belirtmektedir. Diğer bir görüşe göre de bu âyet Resûlullah’a (s.a.) gelen Necdân Hristiyanları hakkında nazil olmuştur. Taberî, ikinci görüşü tercih etmiş ve bu görüşü tercih etmesinin nedeni olarak bu sûrenin başlangıcından buraya kadar doğrudan veya dolaylı olarak Necdân heyetinden bahsedildiğini, sûrenin başından bu âyete kadar Resûlullah (s.a.) döneminde yaşayıp da “Biz Allah’ı seviyoruz” diyen bir topluluktan bahsedilmediğini, Hasan-ı Basri’den rivayet edilen bu haberin sıhhatine dair herhangi bir delilin de olmadığını ifade etmiştir. Hasan-ı Basri bu toplulukla Necdân heyetini kastetmiş olursa o zaman âyetin nüzûl sebebi bizim tercih ettiğimiz sebep olur. Allah bu âyetle kendisini sevdiklerini iddia eden Necdân Hristiyan heyetine Hz. Muhammed’e tabi olmalarını, ancak ona tabi olduklarında Allah’ın kendilerinden razı olacağını, Allah için Hz. İsa’yı sevdikleri iddialarının da ancak Hz. Muhammed’e (s.a.) iman etmeleriyle mümkün olabileceğini bildirmiştir.¹²⁸⁷

Resûlullah (s.a.) ile tartışan Necdân Hristiyanları hakkında “*Şüphesiz bu (İsa hakkındaki) gerçek kıssadır. Allah’tan başka hiçbir ilâh yoktur. Şüphesiz Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. Eğer yüz çevirirlerse, şüphesiz ki Allah fesat çıkarıcıları çok iyi bilir.*”¹²⁸⁸ âyetleri nazil olarak aralarındaki ihtilafla ilgili ilahi hükmü vermiştir. Necdân heyetinin bu hükme razı olmaması üzerine “*De ki: “Ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda ortak bir söze gelin: Yalnız Allah’a ibadet edelim. Ona hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Allah’ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilah edinmesin.” Eğer onlar yine yüz çevirirlerse, deyin ki: “Şahit olun, biz müslümanlarız.*”¹²⁸⁹ âyeti nazil olarak onları daha kolay olana yani ortak bir söze çağırılmış, fakat onlar bunu da kabul etmemişlerdir.¹²⁹⁰ Bunun üzerine “*Sana (gerekli) bilgi geldikten sonra artık kim bu konuda seninle tartışacak olursa de ki: “Gelin, oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve*

¹²⁸⁷ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, V, 325-327.

¹²⁸⁸ Âl-i İmrân, 3/62-63.

¹²⁸⁹ Âl-i İmrân, 3/64. Bu âyetle ilgili diğer görüşe göre Resûlullah bu âyetle Medine Yahudilerini ortak bir söze davet etmiş, onlar Resûlullah’ın bu çağrısını reddetmişlerdir. Taberî’ye göre ise bu âyette Yahudi veya Hristiyanlardan herhangi birisine delâlet eden bir ifadenin olmadığını, bundan dolayı âyet hem Yahudileri hem de Hristiyanları kastetmektedir. Burada ehl-i kitaptan maksat hem Yahudiler hem de Hristiyanlardır. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, V, 474-476. Buhârî’nin rivayetine göre Resûlullah, Diyetu’l-Kelbî aracılığıyla Bizans meliki Hirakl’e İslâm’a davet mektubu göndermiş, Hirakl’i bu âyetle İslâm’a davet etmiştir. Buhârî, *Kitâbu’t-Tefsîr*, 3/4.

¹²⁹⁰ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, V, 475-476.

kadınlarınızı çağıralım. Biz de siz de toplanalım. Sonra gönülden dua edelim de, Allah'ın lanetini (aramızdan) yalan söyleyenlerin üstüne atalım."¹²⁹¹ âyetinde ifade edildiği şekilde Resûlullah'a (s.a.) onlarla mülâane yapması emredilmiştir. Resûlullah, (s.a.) bu âyetin inmesi üzerine Necrânlılarla ertesi gün mülâane yapmak üzere sözleşmiştir. Necrânlılar, Resûlullah (s.a.) ile lanetleşme konusunda önde gelenlerinden Seyyid, Nâkib ve bilge bir kişiyle görüş alış verişinde bulunmuşlar, görüşlerine başvurdukları kişiler Hz. Muhammed'in (s.a.) bir peygamber olduğunu, böyle bir şey yapmaları halinde Allah'ın gazabına uğrayacaklarını, O'nunla anlaşmalarının daha doğru olduğunu söylemişlerdir. Bu görüşmeler sonucunda Necrânlılar, Resûlullah (s.a.) ile mülâane yapmaktan vazgeçmişlerdir. Ertesi gün Resûlullah, (s.a.) kucığında Hz. Hasan, Hz. Hüseyin'in elinden tutmuş ve Hz. Fatma da arkasından gelmiş,¹²⁹² Necrânlıları bir gün önce ihtilaf ettikleri konularla ilgili lanetleşmeye çağırmıştır. Onlar bu çağrıya "Allah'a sığınırız." diye karşılık vermişler, Resûlullah (s.a.) onları tekrar çağırınca yine "Allah'a sığınırız." diyerek mülâane yapmaktan kaçınmışlardır. Son olarak Resûlullah (s.a.) onları Müslüman olmaya davet etmiş, Müslüman olurlarsa diğer Müslümanlarla aynı haklara sahip olacaklarını, İslâmiyeti kabul etmezlerse Allah'ın emrettiği şekilde onlardan cizye alacağını, cizye vermeyi de kabul etmedikleri takdirde kendileriyle savaşaacağını söylemiştir. Necrânlılar "Bizim Araplarla savaşıcağımız yok." diyerek Resûlullah'a (s.a.) her sene bini Receb ayında, bini de Sefer ayında olmak üzere yıllık iki bin elbise cizye vermeyi kabul etmişlerdir. Ayrıca Necrân heyeti Resûlullah'tan (s.a.) razı olduğu birisini kendileriyle birlikte göndermesini ve gönderdiği kişinin malları hususunda ihtilafa düştüklerinde aralarında hüküm vermesini istemiştir.¹²⁹³

¹²⁹¹ Âl-i İmrân, 3/61.

¹²⁹² Zeyd b. Ali'nin rivayetine göre Necrân heyetiyle mülâane yapmak üzere giden Resûlullah'ın yanında Hz. Ali, Hz. Fatma, Hasan ve Hüseyin vardı. Süddî'nin rivayetine göre ise Resûlullah, Hasan, Hüseyin ve Fatma'nın ellerinden tuttu. Hz. Ali'ye de "bizi takip et" diyerek Necrân Hristiyanlarıyla buluşmaya gitti. Katâde'nin rivayetine göre Resûlullah, Necrânlılarla lanetleşmeye kızı Fatma, torunları Hasan ve Hüseyin'le birlikte gitmiştir. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, V, 471-472.

¹²⁹³ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, V, 468-472. Süddî ve Katâde'nin rivayetlerine göre Necrân heyeti "Biz Peygamberle lanetleşmekten korkuyoruz. Peygamber'in daveti herhangi bir kimsenin daveti gibi değildir." diyerek o günkü buluşmaya gitmemişlerdir. Resûlullah da "Eğer gelselerdi helak olacaklardı" demiştir. Onlar daha sonra Resûlullah ile cizye karşılığı anlaşma yapmışlardır. Taberî, Resûlullah'ın Necrân Hristiyanlarıyla mülâane yapmak istediğini, onların bundan imtina ettiğini, sonrasında sulh yaptıklarını ifade etmektedir. Konuyla ilgili rivayetlerden birisinde de mülâane âyeti nazil olunca Resûlullah beraberinde Hz. Ali, Hz. Fatma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i götürerek Yahudileri mübahaleye çağırdı. Yahudilerden bir genç "Size yazıklar olsun. Daha önce kardeşleriniz ahitlerinden dolayı aşağılık maymunlar oldular, sakın lanetleşmeyiniz." demiş, bu sözler üzerine Yahudiler lanetleşmeden vazgeçmişlerdir. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, V, 468-473. Konuyla ilgili değerlendirme için bkz. Mustafa Fayda, "Hz. Muhammed'in Necrânlı Hristiyanlarla Görüşmesi ve

Resûlullah'ın (s.a.) Necrânîliler'la yaptığı tartışmadan sonra “Keşke Necrânîliler'la benim aramda böyle bir tartışma olmasaydı. Keşke ne ben onları, ne de onlar beni görselerdi.” demiştir.¹²⁹⁴

Necrân Hıristiyanları Medine'ye gelince sadece Resûlullah (s.a.) ile değil, Medine Yahudileriyle de Resûlullah'ın huzurunda tartışmışlardır. Yahudilerden Ra'fi b. Hureymele “Sizin inancınız hiçbir temele dayanmıyor.” diyerek Meryem oğlu İsa'yı ve İncil'i inkâr etmiş, Necrân Hıristiyanları da Hz. Musa'nın peygamberliğini ve Tevrat'ı inkâr etmişlerdir. “Yahudiler, “Hıristiyanlar bir temel üzerinde değiller” dediler. Hıristiyanlar da, “Yahudiler bir temel üzerinde değiller” dediler. Oysa hepsi Kitab'ı okuyorlar.(Kitab'ı) bilmeyenler de tıpkı bunların söyledikleri gibi demişti. Artık onların aralarında uyuşmadıkları davada, hükmü Allah verecektir.”¹²⁹⁵ âyeti Resûlullah'ın (s.a.) huzurunda tartışan bu iki grup hakkında nazil olmuştur.¹²⁹⁶

Resûlullah'ın (s.a.) yanında tartışan Yahudi ve Necrân Hıristiyanları hakkında nazil olduğu nakledilen “Yahudiler, “Hıristiyanlar bir temel üzerinde değiller” dediler. Hıristiyanlar da, “Yahudiler bir temel üzerinde değiller” dediler. Oysa hepsi Kitab'ı okuyorlar. (Kitab'ı) bilmeyenler de tıpkı bunların söyledikleri gibi demişti. Artık onların aralarında uyuşmadıkları davada, hükmü Allah verecektir.”¹²⁹⁷ âyetinde kimlerin kastedildiği hakkında müfessirler farklı yorumlarda bulunmuşlardır. İbn Abbâs'ın rivayetine göre âyet Necrân Hıristiyanları ve Yahudilerin Resûlullah'ın (s.a.) huzurunda tartışmaları üzerine nazil olmuştur. Rebî'nin rivayetine göre de âyet Resûlullah'ın (s.a.) çağdaşı kitap ehlinde bahsetmektedir. Katâde ve Mücâhid'e göre ise âyet, Yahudilerin “İlk Hıristiyanlar hakikat üzere değildirlere, onlar bizzat kendilerinin uydurduğu ve fırkalara ayırdıkları bir dine inanıyorlar.” demelerini; Hıristiyanların da “İlk Yahudiler hak bir din üzere değildirlere, Yahudi kavmi onu uydurdu ve fırkalara ayırdı.” dediklerini haber vermektedir. Taberî'ye göre Allah'ın müminlere Yahudi ve Hıristiyanların birbirlerini tahkir etmelerini bildirmesinin sebebi bu guruplardan her birinin iman ettiklerini iddia ettikleri kendi kitaplarının hükümlerini dahi çiğnediklerini bildirmek

Mübâhele”, *İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 1975, S. 2, (1975), s. 143-149

¹²⁹⁴ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, V, 466.

¹²⁹⁵ Bakara, 2/113.

¹²⁹⁶ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, II, 435.

¹²⁹⁷ Bakara, 2/113.

içindir. Zira Hıristiyanların hak kitap kabul ettikleri İncil, Hz. Musa'nın peygamberliğini ve İsrailoğullarına farz kılınan hükümlerin hak olduğunu bildirmesine rağmen Hıristiyanlar, kendi kitapları İncil'i tahrif etmiş, Hz. Musa'nın peygamberliğini ve Tevrat'ın hükümlerini reddetmişlerdir. Kezâ Yahudilerin hak kitap kabul ettikleri Tevrat, kendisinden sonra İncil'in geleceğini ve Hz. İsa'nın hak peygamber olduğunu bildirmesine rağmen Yahudiler bizzat kendi kitaplarını tahrif ederek Hz. İsa'nın peygamberliğini ve İncil'in hak kitap olduğunu reddetmişlerdir. Her biri diğerini dini yönden hiçbir şey olmamakla suçlamıştır. Gerçekte Hz. Muhammed (s.a.) peygamber olarak gönderilince Yahudi ve Hıristiyanlar, dinlerini tahrif ederek bir hiç mesabesine düşmüşlerdir. Bu âyet, Yahudilerin ve Hıristiyanların Resulullah (s.a.) döneminde yaşayanlarını kastetmemiş, henüz dinlerini tahrif etmemiş olan ilk Yahudi ve Hıristiyanları kastetmiştir. Onların birbirlerini suçlamaları birer iftiradır. Yoksa Resûlullah (s.a.) döneminde yaşayan Yahudi ve Hıristiyanlar dinlerini tahrif ettiklerinden dolayı onların bu konuda söylediklerinin bir hükmü yoktur.¹²⁹⁸ Konuyla ilgili olarak İbn Hişâm da Taberî'nin tefsirinde yer verdiği rivayetlerden İbn Abbâs'ın rivayetine yer vererek âyetin Necân Hıristiyanları ile Medine Yahudileri arasında vuku bulan tartışma hakkında nazil olduğunu nakletmiştir.¹²⁹⁹

Resûlullah'ın (s.a.) huzurundaki bu tartışmada Yahudi âlimleri “Hz. İbrahim Yahudiydi.” iddiasında bulunmuşlar, Hıristiyanlar da “Hz. İbrahim Hıristiyandı.” diyerek Yahudileri yalanlamışlardır. Kitap ehlinin bu iddiaları üzerine “*Ey kitap ehli! İbrahim hakkında niçin tartışıyorsunuz. Oysa Tevrat da, İncil de ondan sonra indirilmiştir. Siz hiç düşünmüyor musunuz?*” İşte siz böylesiniz; hadi hakkında bilginiz olan konuda tartıştınız, fakat hiç bilgi sahibi olmadığınız bir konuda niçin tartışıyorsunuz? Oysa Allah bilir, siz bilmezsiniz. İbrahim ne Yahudi, ne de Hıristiyandı; bilakis o, tek Allah'a inanıp boyun eğmiş birisiydi. Müşriklerden değildi. Doğrusu insanların İbrahim'e en yakın olanı ona tâbi olanlar, şu peygamber (Hz. Muhammed) ve iman edenlerdir. Allah da

¹²⁹⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, II, 434-437.

¹²⁹⁹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, I-II, 549.

müminlerin dostudur.”¹³⁰⁰ âyetleri nazil olarak onların iddialarının yersiz olduğunu bildirmiş ve bu konuda nihâi hükmü vermiştir.¹³⁰¹

C. TEBÜK SEFERİ (H.9/M.630)

1. Tebük Seferinin Nedeni ve Sefer Öncesi Gelişmeler

Daha nübüvvetin ilk yıllarından itibaren Resûlullah, (s.a.) kavmine ve müminlere Rum ve Fars ülkelerinin ümmeti tarafından fethedileceğini müjdeliyor¹³⁰² ve bu müjdesinin tahakkuku için dua ediyordu. Onun bu duası üzerine “*De ki: “Ey mülkün sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsin. Dilediğinden de mülkü çeker alırsın. Dilediğini aziz edersin, dilediğini zelil edersin. Hayır, senin elindedir. Şüphesiz sen her şeye hakkıyla gücü yetensin.*”¹³⁰³ âyeti nazil olmuştur.¹³⁰⁴ “*Kendilerine kitap verilenlerden (Yahudi ve Hristiyanlar) Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlü'nün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslam'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın.*”¹³⁰⁵ “*Ey iman edenler! Kâfirlerden (öncelikle) yakınınızda olanlarla (Rumlarla) savaşın ve sizde bir sertlik bulsunlar. Bilin ki Allah kendisine karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir.*”¹³⁰⁶ âyetlerinin nazil olmasıyla da Müslümanlar, Rumlara karşı savaşmakla emrolunmuşlar, bu ilâhi emir üzerine Resûlullah (s.a.) Tebük seferi hazırlıklarına

¹³⁰⁰ Âl-i İmrân, 3/65-67. İbn Abbâs, bu âyetlerin Necdî hristiyanları ile Medine Yahudilerinin Resûlullah'ın huzurunda tartışmaları üzerine nazil olduğunu; Katâde, bu âyetlerin Resûlullah'ın Medine Yahudilerini aralarında ortak bir kelimeye çağırması üzerine Yahudilerin Resûlullah ile Hz. İbrahim hakkında tartışmaları ve onların Hz. İbrahim'in Yahudilik üzere öldüğünü iddia etmeleri üzerine nazil olduğunu nakletmektedir. Mücâhid ise bu âyetlerin Yahudilerin “Hanif olan her millet Yahudidir.” iddiaları üzerine nazil olduğunu nakletmektedir. Konuyla ilgili olarak İbn Hişâm bu âyetlerin Resûlullah'ın huzurunda tartışan Necdî hristiyanları ile Yahudiler hakkında nazil olduğunu nakletmektedir. V, 481-489. İbn Hişâm, *es-Sîre*, I-II, 553.

¹³⁰¹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, V, 481-489.

¹³⁰² Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, XIX, 38-41.

¹³⁰³ Âl-i İmrân, 3/26. Taberî, âyetin sebep-i nüzûlü hakkında Katâde ve Mücâhid'in rivayetlerine yer vermiş, Katâde, âyetin Resûlullah'ın Fars ve Rum ülkelerinin fethini istemesi üzerine nazil olduğunu belirtmiş, Mücâhid ise âyeteki “mülk” ten maksadın nübüvvet olduğunu ifade etmiştir. Taberî, âyetin Allah'ın kâinattaki mutlak hâkimiyetine vurgu yaptığını belirterek âyeti naklettiği rivayetlere tahsis etmeyerek genel manada yorumlamıştır. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, V, 303, 314.

¹³⁰⁴ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, V, 303.

¹³⁰⁵ Tevbe, 9/29.

¹³⁰⁶ Tevbe, 123. Taberî'ye göre Tebük seferi öncesi Müslümanların yakın olanlar Şam'daki Rumlar'dı. Şam, Müslümanlara Irak'tan daha yakındır. Müfessirlerden bazılarına göre de bu âyette savaşılması istenenler Deylemliler'dir. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, XII, 85-87.

başlamıştır.¹³⁰⁷ Resûlullah'ın (s.a.) Tebük seferine çıkmak istemesinin ana nedeni Rum ve Hristiyan Arapların topraklarını fethetmekti.¹³⁰⁸

Resûlullah (s.a.) daha önce uyguladığı savaş stratejilerinin aksine Tebük seferi öncesi Rumlara karşı bir sefere çıkılacağını açıkça bildirmiştir. Resûlullah'ın(s.a.) bu şekilde bir strateji izlemesinin nedeni gidilecek mesâfenin uzunluğu, havaların çok sıcak olması ve düşmanın çok güçlü olmasından dolayı gerekli hazırlıkları yapmaktı. Resûlullah (s.a.) bu sefer öncesi zenginleri Allah yolunda infak etmeye çağırmıştır.¹³⁰⁹ Resûlullah'ın (s.a.) Müslümanlara Tebük seferine hazırlamaları emrini verdiğinde Medine'de meyveler olgunlaşmıştı ve aşırı sıcaklardan dolayı insanlar gölgeliklerde oturmayı tercih ediyorlardı. Bu şartlarda savaşa çıkmak Müslümanlara ağır gelmiştir. *“Ey iman edenler! Ne oldunuz ki, size “Allah yolunda sefere çıkın” denilince, yere çakılıp kaldınız. Yoksa ahiretten vazgeçip dünya hayatını mı seçtiniz? Oysa ahirete göre dünya hayatının yararı, pek az bir şeydir.”*¹³¹⁰ âyeti Tebük seferine çıkma konusunda isteksiz davranan Müslümanların varlığını haber vermekte ve onları savaşa çıkmaya teşvik etmektedir.¹³¹¹ Sefere çıkmamaları halinde *“Eğer Allah yolunda sefere çıkmazsanız, sizi elem dolu bir azap ile cezalandırır ve yerinize sizden başka bir toplum getirir. Siz ise ona hiçbir zarar veremezsiniz. Allah her şeye hakkıyla gücü yetendir.”*¹³¹² âyetinde belirtilen akıbete maruz kalacakları hatırlatılmıştır.¹³¹³

Tebük seferi öncesi mesafenin uzaklığı, havaların sıcak olması, erzak sıkıntısı çekilmesi, sefer öncesi ve sefer esnasında bazı Müslümanlarda şüphe hâsıl etmiş, bazılarının da kalpleri haktan uzaklaşmaya meyletmiştir. *“Andolsun Allah; Peygamber ile içlerinden bir kısmının kalpleri eğrilmeğe yüz tuttuktan sonra, sıkıntılı bir zamanda ona uyan muhacirlerle ensarın tövbelerini kabul etmiştir. Evet, onların tövbelerini kabul*

¹³⁰⁷ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XI, 407; XII, 85-86.

¹³⁰⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XII, 58-59. Konuyla ilgili olarak Vâkîdî ve İbn Sa'd'ın rivayetlerinde Resûlullah, Bizans'ın Lahm, Cüzâm, Gassân ve Âmile kabilelerinin de yer aldığı büyük bir ordu ile Müslümanlara karşı yürüyüşe geçtiği haberini alması üzerine Tebük seferi hazırlıklarına başlamıştır. Vâkîdî, *Meğâzi*, II, 989-990. İbn Sa'd, *Tabâkat*, II, 150-151. İbn Hişâm ise seferin sebebi hakkında herhangi bir rivayete yer vermemiştir. İbn Hişâm, *es-Sîre*, III-IV, 516.

¹³⁰⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XI, 489-490.

¹³¹⁰ Tevbe, 9/38.

¹³¹¹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XI, 458-460.

¹³¹² Tevbe, 9/39. “Eğer Allah yolunda sefere çıkmazsanız, sizi elem dolu bir azap ile cezalandırır.” âyetinde bahsi geçen azabın ne olduğu İbn Abbas'a sorulunca o şunları söylemiştir: Resûlullah, Araplardan bir topluluğu sefere çıkmaya çağırdı. Onlar sefere çıkma konusunda ağır davranınca kuraklıkla cezalandırıldılar. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XI, 461.

¹³¹³ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XI, 460-462; XXI, 263-264.

etmiştir.”¹³¹⁴ âyeti sefer öncesi ve sefer esnasında Müslümanların psikolojik durumlarını haber vermekte, hakta sebat ederek sefere katılan Müslümanların tövbesini kabul edildiğini haber vermektedir. Vâkıdî'nin rivayetine göre bu âyet, sıcaklığı ve uzaklığı bahane ederek Resûlullah'tan (s.a.)geri kalan Ebû Heyseme'ye işaret etmektedir. İbn Hişâm, âyetin Tebük seferinden geri kalan Ka'b b. Mâlik, Mürâre b. Rebî' ve Hilâl b. Ümeyye hakkında indiğini nakletmiştir. Taberî, âyetin sefer öncesi ve sefer esnasında yaşananlarla ilgili olduğunu belirtmiş, konuyla ilgili naklettiği İbn Şihâb'ın rivayetinde de bu âyetin seferden geri kalan üç kişi hakkında nazil olduğu belirtilmiştir. Buhârî ise bu âyetin Ka'b b. Mâlik, Mürâre b. Rebî' ve Hilâl b. Ümeyye hakkında nazil olduğunu nakletmektedir.¹³¹⁵

Sefer öncesi ve esnasında yaşanan zorluklardan ötürü bu sefere Kur'ân'da “sâatü'l-usre” denilmiştir.¹³¹⁶

2. Sefer Öncesi Münafıkların Tavrı

Resûlullah'ın çağrısı karşısında münafıklardan bazıları “Eğer yakın bir dünya menfaati ve kolay bir yolculuk olsaydı, (sefere katılmayan münafıklar da) mutlaka sana uyarlardı. Fakat meşakkatli yol, onlara uzak geldi. Gerçi onlar, “Eğer gücümüz yetseydi, elbette sizinle beraber çıkardık.” diye Allah'a yemin edeceklerdir. Onlar kendilerini helâke sürüklüyorlar. Allah biliyor ki onlar kesinlikle yalancıdırlar.”¹³¹⁷ âyetinde haber verildiği üzere mesafenin uzaklığı, elde edilecek şeyler hakkındaki belirsizlikler nedeniyle Resûlullah'tan (s.a.) izin isteyerek sefere katılmaktan imtina etmişlerdir.¹³¹⁸ Bazı münafıklar da Tebük seferi öncesi havaların sıcak olması ve kuraklığın etkili olmasını gerekçe göstererek sefere çıkmak istememişler ve Resûlullah'dan (s.a.) da bu sefere çıkmamasını istemişlerdir. “Allah'ın Resûlü'ne karşı gelerek (sefere çıkmayıp) geri bırakılanlar, oturup kalmalarına sevindiler. Allah yolunda mallarıyla canlarıyla cihad etmek hoşlarına gitmedi ve “Bu sıcakta sefere çıkmayın” dediler. De ki: “Cehennem ateşi daha sıcaktır.” Keşke anlasalardı.”¹³¹⁹ âyeti sefer öncesi yaşanan

¹³¹⁴ Tevbe, 9/117. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XII, 58; Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 1074; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III-IV, 531, 536; Buhârî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, 81.

¹³¹⁵ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XII, 49-58; Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 1074; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III-IV, 531, 536; Buhârî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, 81.

¹³¹⁶ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XII, 49-52.

¹³¹⁷ Tevbe, 9/42.

¹³¹⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XI, 476-477.

¹³¹⁹ Tevbe, 9/81.

sıkıntıları, sefere katılmamak için gösterilen mazeretlerin geçersizliğini ve seferden geri kalmanın uhrevi cezasını bildirmiştir.¹³²⁰ Yine münafıklar “Resûlullah’tan (s.a.) izin isteyin, izin verirse sefere katılmayın, şayet izin vermezse de katılmayın.” diyerek Resûlullah’tan (s.a.) sefere katılmamak için izin istemişler, Resûlullah, (s.a.) sefer öncesi kendisinden izin isteyen bu kimselere izin vermiştir. “*Allah seni affetsin! Doğru söyleyenler sana iyice belli olup, yalancılara bilinceye kadar beklemeden niçin onlara izin verdin?*”¹³²¹ âyeti nazil olarak kendisine emredilmeyen bir konu hakkında izin vermesinden dolayı Resûlullah’ı (s.a.) itâb etmiştir. Çünkü Tebük seferinin hikmetlerinden birisi de Müslümanlarla münafıkların birbirinden iyice tefrik edilmesiydi. Resûlullah, (s.a.) bu hikmet tam gerçekleşmeden münafıklara izin verdiği için bu âyetle uyarılmıştır.¹³²² Sefer öncesi Resûlullah’tan (s.a.) izin isteyenlerin gerçek niyetleri “*Allah’a ve ahiret gününe iman edenler, mallarıyla ve canlarıyla cihat etmekten geri kalmak için senden izin istemezler. Allah, kendine karşı gelmekten sakınanları çok iyi bilir. Ancak Allah’a ve ahiret gününe inanmayan, kalpleri şüpheye düşüp kendileri de o şüphelerinin içinde bocalayan kimseler senden izin isterler.*”¹³²³ âyetlerinde haber verilmiş, bu kimselerin münafık oldukları açıkça belirtilmiştir.¹³²⁴

Resûlullah’tan (s.a.) Tebük seferine katılmamak için izin isteyenler Abdullah b. Ubeyy b. Selûl ve Ced b. Kays gibi kavimlerinin önde gelenleriydiler. Allah, münafıkların gerçek niyetlerini ezeli ilmiyle bildiğini ve bundan ötürü onların seferden geri kalmalarını takdir ettiğini “*Onlar eğer savaşa çıkmak isteselerdi, elbette bunun için bir hazırlık yaparlardı. Fakat Allah onların harekete geçmelerini istemedi de onları geri bıraktı ve onlara, “Oturun oturan acizlerle beraber.”*”¹³²⁵ âyetiyle haber vermiştir.¹³²⁶

İçlerinde Abdullah b. Ubeyy b. Selûl, Evs b. Kayzî ve Rifâe b. Et-Tâbut’tun da bulunduğu bu münafıklar “*Eğer onlar da sizin içinizde (sefere) çıksalardı, size*

¹³²⁰ XI, 602-604.

¹³²¹ Tevbe, 9/43.

¹³²² Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 477-79. Tebük seferi öncesi kendisinden izin isteyenlere Resûlullah izin vermiş, “Allah seni affetsin! Doğru söyleyenler sana iyice belli olup, yalancılara bilinceye kadar beklemeden niçin onlara izin verdin? (Tevbe, 9/43). âyeti nazil olarak kendisine emredilmeyen bir konu hakkında izin vermesinden dolayı Resûlullah’ı itâb etmişti. Daha sonra “O halde bazı işlerini görmek için senden izin isterlerse, içlerinden dilediğine izin ver.” (Nur, 24/62). âyeti inerek seferlere katılmak istemeyenler için Resûlullah’a dilediklerine izin verebileceği ruhsatı verilmiştir. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 478-479.

¹³²³ Tevbe, 9/44-45.

¹³²⁴ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 479-481.

¹³²⁵ Tevbe, 9/46.

¹³²⁶ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 481-482.

bozgunculuktan başka bir katkıları olmayacak ve sizi fitneye düşürmek için aranızda koşuşturacaklardı. Aranızda onları dinleyecek kişiler de vardı. Allah zalimleri hakkıyla bilendir."¹³²⁷ âyetinde belirtildiği üzere Tebük seferine katılmaları halinde Müslümanlar arasında fitne çıkaracakları açıkça ifade edilmiştir. Çünkü İslam ordusunun içinde bu münafıklarla sevgi besleyen ve onlarla işbirliği yapacak kişiler de bulunuyordu. Bu âyet münafıkların gerçek amaçlarını haber vererek onların sefere katılmamalarının sefere katılmalarından daha hayırlı olduğunu belirterek sefere katılan Müslümanları teselli etmiştir.¹³²⁸

Resûlullah, (s.a.) seferi öncesi Müslümanları sefere teşvik için Rum kadınlarını ganimet olarak alabileceklerini söylemiş, Ced b. Kays'a da Rumlara karşı yapılacak sefere katılıp katılmayacağını sormuştur. Ced b. Kays ise kendisinin kadınlara olan düşkünlüğünün herkes tarafından bilindiğini, sefere çıktığı takdirde Rum kadınlara karşı nefesine hâkim olamayıp fitneye düşebileceğini, bundan dolayı sefere çıkmayacağını fakat maddi destek sağlayabileceğini söylemiştir. Ced b. Kays'ın sözlerinden memnun olmayan Resûlullah, (s.a.) ona safere çıkmaması için izin vermiştir. Ced b. Kays ve benzeri düşüncede olanlar hakkında *"Onlardan (münafıklardan) "Bana izin ver, beni fitneye (isyana) sevk etme."* diyen de vardır. *Bilesiniz ki onlar (böyle diyerek) fitnenin ta içine düştüler. Şüphesiz ki cehennem kâfirleri elbette kuşatacaktır.*"¹³²⁹ âyeti nazil olarak kendilerini bekleyen akibeti haber vermiştir.¹³³⁰ Tebük seferine katılmayan Ced b. Kays ve benzeri münafıkların sefere çıkan Müslümanlar hakkındaki mülahazalarını *"Sana bir iyilik gelirse, bu onları üzer. Eğer başına bir musîbet gelirse, "Biz tedbirimizi önceden almıştık" derler ve sevinerek dönüp giderler.*"¹³³¹ âyeti veciz bir şekilde tasvir etmektedir.¹³³² Münafıkların bu düşüncelerine karşı Allah, Resûlullah'dan (s.a.) münafıklara *"De ki: "Bizim başımıza ancak, Allah'ın bizim için yazdığı şeyler gelir. O bizim yardımcımızdır. Öyleyse müminler, yalnız Allah'a güvensinler."*¹³³³ ifadeleriyle mukabelede bulunmasını istemiştir.¹³³⁴ *"Bizim için siz, (şehitlik veya zafer olmak üzere) ancak iki güzellikten birini bekleyebilirsiniz. Biz de, Allah'ın kendi katından veya bizim*

¹³²⁷ Tevbe, 9/47.

¹³²⁸ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XI, 484-487.

¹³²⁹ Tevbe, 9/49.

¹³³⁰ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XI, 491-493.

¹³³¹ Tevbe, 9/50.

¹³³² Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XI, 494-495.

¹³³³ Tevbe, 9/51.

¹³³⁴ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XI, 495.

ellerimizle size ulaştıracadı bir azabı bekliyoruz. Haydi bekleyedurun. şüphesiz biz de sizinle birlikte beklemekteyiz.”¹³³⁵ âyetinde de nihâi olarak kazananların Müslümanların olduğu, kaybedenlerin ise her halükârda münafıkların olduğu bildirilmiştir.¹³³⁶

Ced b. Kays ve benzeri münafıkların sefere katılmayıp maddi destekte bulunma tekliflerine karşı da “Yine de ki: “İster gönüllü, ister gönülsüz olarak harcayın, sizden asla kabul olunmayacaktır. Çünkü siz fasık bir topluluksunuz.”¹³³⁷ âyeti nazil olarak onlardan bu sefer için istenen şeyin bizzat sefere katılmak olduğu; bunun dışındaki şeylerin kendilerinden kabul edilmeyeceği bildirilmiştir.¹³³⁸ Münafıkların Tebük seferi için maddi yardım taleplerinin kabul edilmemesinin nedeni ise “Harcamalarının kabul edilmesine, yalnızca, Allah’ı ve Rasûlü’nü inkâr etmeleri, namaza ancak üşene üşene gelmeleri ve ancak gönülsüzce harcamaları engel olmuştur.”¹³³⁹ âyetiyle ifade edilmiştir.¹³⁴⁰

Tebük seferine katılmayan bu münafıkların karakteristik özelliklerinin birisi de “Onlardan sadakaların (taksimi) hususunda seni ayıplanalar da vardır. Sadakalardan onlara da (bir pay) verilirse razı olurlar, şayet onlara sadakalardan verilmezse hemen kızarlar.”¹³⁴¹ âyetinde haber verildiği üzere sadakalardan kendilerine bir şey verilmediği zaman Resûlullah’ı (s.a.) ayıplamaları ve ona kızmalarıdır.¹³⁴² Resûlullah’ı (s.a.) bu şekilde ayıplayanlar “Eğer onlar Allah ve Resûlü’nün kendilerine verdiğine razı olup “Allah bize yeter, yakında Allah da bize lütfundan verecek, Resûlü de. Biz yalnız Allah’a rağbet edenleriz.” deselerdi (daha iyi olurdu).”¹³⁴³ âyetinde bildirilen ilâhi ölçüye riayet etmelerinin kendileri için en doğrusu olacağı ifade edilmiştir.¹³⁴⁴

¹³³⁵ Tevbe, 9/52.

¹³³⁶ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 496.

¹³³⁷ Tevbe, 9/53.

¹³³⁸ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 499.

¹³³⁹ Tevbe, 9/54.

¹³⁴⁰ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 499.

¹³⁴¹ Tevbe, 9/58. Bu âyet, Temîm oğullarından Zü’l-Huvaysıra adında birisinin Resûlullah sadakaları dağıtırken “Ey Allah’ın Resûlü! Adaleti gözet.” diyerek tepki göstermesi, Resûlullah’ın da “Öyle mi! Ben de adaleti gözetmezsem artık kim adalet yapar.” diye cevap vermesi üzerine nazil olmuştur. Konuyla ilgili İbn Zeyd’in rivayetine göre ise münafıklar “Muhammed, sadakaların taksimi hususunda hevasına göre davranarak sevdiği kimselere iltimas geçmektedir.” demeleri üzerine bu âyet nazil olarak Resûlullah’ın sadakaları Allah’ın kendisine emrettiği şekilde dağıttığını bildirmiştir. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 506-508.

¹³⁴² Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 505-506.

¹³⁴³ Tevbe, 9/59.

¹³⁴⁴ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 508-509.

Sefer öncesi Bedevilerden de bir grup sefere katılmamak için Resûlullah'tan (s.a.) izin istemiştir. *“Bedevilerden mazeret ileri sürenler, kendilerine izin verilsin diye geldiler. Allah'a ve Resûlüne yalan söyleyenler ise (mazeret bile belirtmeden) oturup kaldılar. Onlardan kâfir olanlara elem dolu bir azap isabet edecektir.”*¹³⁴⁵ âyeti de bu kimseler hakkında nazil olmuştur.¹³⁴⁶ *“Medine halkı ve onların çevresinde bulunan bedevilere, Allah'ın Resûlü'nden geri kalmak, kendi canlarını onun canından üstün tutmak yaraşmaz. Çünkü onların, Allah yolunda çektikleri susuzluk, yorgunluk, açlık, kâfirleri öfkelenmek üzere bir yere adım atmaları ve düşmana karşı herhangi bir başarı kazanmaları gibi hiçbir olay yoktur ki karşılığında kendilerine iyi bir amel (in sevabı) yazılmış olmasın. Şüphesiz Allah iyilik yapanların mükâfatını elbette zayi etmez.”*¹³⁴⁷ âyeti nazil olarak Medine halkı ve onların çevresinde bulunan bedevilere, Allah'ın Resûlü'nden Tebük seferinde geri kalmalarının ve kendi canlarını onun canından üstün tutmalarının yaraşmayacağını bildirmiştir.¹³⁴⁸ *“Medine halkı ve onların çevresinde bulunan bedevilere, Allah'ın Resûlü'nden geri kalmak, kendi canlarını onun canından üstün tutmak yaraşmaz. Çünkü onların, Allah yolunda çektikleri susuzluk, yorgunluk, açlık, kâfirleri öfkelenmek üzere bir yere adım atmaları ve düşmana karşı herhangi bir başarı kazanmaları gibi hiçbir olay yoktur ki karşılığında kendilerine iyi bir amel (in sevabı) yazılmış olmasın. Şüphesiz Allah iyilik yapanların mükâfatını elbette zayi etmez.”*¹³⁴⁹ âyetinin nazil olması üzerine Resûlullah'ın (s.a.) Bedevilere İslâm'ı tebliğ için gönderdiği muallimler âyette zikri geçen “geride kalanlardan” olmamak için Medine'ye dönmeleri üzerine *“Bununla beraber müminlerin hepsinin toptan savaşa çıkmaları doğru değildir. Onların her kesiminden bir grup dinde yeterli bilgi sahibi olmaya çalışmak ve seferden dönen topluluklarını uyarmak üzere geride kalmalıdır. Umulur ki sakınırlar.”*¹³⁵⁰ âyeti nazil olarak tebliğ görevi nedeniyle Tebük seferinden geri kalanların ma'zur olduklarını bildirmiştir.¹³⁵¹

Tebük seferinden geri kalmamak için irşad görevlerini bırakarak Medine'ye dönen sahabiler hakkında nazil olduğu belirtilen *“Bununla beraber müminlerin hepsinin*

¹³⁴⁵ Tevbe, 9/90. Mücâhid, âyette söz konu edilen bu bedevilerin Gıfar kabilesinden olduklarını rivayet etmektedir. Taberî, *Câmi' u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XI, 621.

¹³⁴⁶ Taberî, *Câmi' u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XI, 619-621.

¹³⁴⁷ Tevbe, 9/120.

¹³⁴⁸ Taberî, *Câmi' u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XII, 71.

¹³⁴⁹ Tevbe, 9/120.

¹³⁵⁰ Tevbe, 9/122.

¹³⁵¹ Taberî, *Câmi' u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XII, 56.

toptan savaşa çıkmaları doğru değildir. Onların her kesiminden bir grup dinde yeterli bilgi sahibi olmaya çalışmak ve seferden dönen topluluklarını uyarmak üzere geride kalmalıdır. Umulur ki sakınırlar."¹³⁵² âyeti hakkında müfessirler ihtilaf etmiştir. Mücâhid'e göre bu âyet, Tebük seferinden geri kalmamak için irşad görevlerini bırakarak Medine'ye dönen sahabiler hakkında nazil olmuştur. İbn Zeyd, İbn Abbâs, Katâde ve Dahhâk'a göre ise âyetten şu husus anlaşılmalıdır: Resûlullah'ın (s.a.) gönderdiği seriyyelere bütün müminlerin katılması doğru değildir. Müminlerden bir kısmı Resûlullah'la birlikte Medine'de kalarak yeni nazil olan âyetleri ve dini hükümleri savaşa katılan Müslümanlara anlatmalıdırlar. İbn Abbâs'tan nakledilen bir diğer rivayete göre ise bu âyet cihad hakkında nazil olmamıştır. Bi'ri Maûne olayından sonra Resûlullah, (s.a.) Mudar kabilesinin kıtlığa düşmesi için beddua etmişti. Kıtlığa maruz kalan Mudar, gerçekte Müslüman olmamasına rağmen kalabalık gruplar halinde Medine'ye gelerek Müslümanları zor durumda bırakmışlar, âyet onların gerçekte münafık olduklarını bildirmiştir. Bu âyetin nazil olmasından sonra Resûlullah (s.a.) onları kabilelerine geri göndermiştir. Bundan dolayı âyet gerçek müminlerin gruplar halinde gelmelerinin doğru olmadığını, her kabileden bir grubun dini öğrenerek geri dönüp kabilelerini uyarmasının daha doğru olduğunu bildirmiştir. Konuyla ilgili olarak İkrime âyetin nüzûl sebebi olarak şu hadiseyi nakletmektedir: *"Medine halkı ve onların çevresinde bulunan bedevîlere, Allah'ın Resûlü'nden geri kalmak, kendi canlarını onun canından üstün tutmak yaraşmaz. Çünkü onların, Allah yolunda çektikleri susuzluk, yorgunluk, açlık, kâfirleri öfkelenmek üzere bir yere adım atmaları ve düşmana karşı herhangi bir başarı kazanmaları gibi hiçbir olay yoktur ki karşılığında kendilerine iyi bir amel (in sevabı) yazılmış olmasın. Şüphesiz Allah iyilik yapanların mükâfatını elbette zayi etmez.*"¹³⁵³ âyetinin nazil olması üzerine münafıklar Bedevîlere ve kendi kabilelerine irşad için gidenler hakkında "Geride kalanlar helak oldu." demeleri üzerine nazil olmuştur. Taberî, âyeti naklettiği görüşlerin aksine şu şekilde yorumlamıştır: Âyette her kabileden bir grubun ayrılıp gitmesi anlamına gelen "nefere" kelimesi kullanılmaktadır. Bu kelime yalnız kullanıldığında "cihada çıkma, savaşa" anlamlarına gelir. Kelimeyi bu şekilde anladığımız takdirde dini öğretecek olanlar geride kalanlar değil, cihada çıkanların olması gerekir. Dini cihada çıkanların öğretmesi gerektiğini şu akıl yürütme sonucundan

¹³⁵² Tevbe, 9/122.

¹³⁵³ Tevbe, 9/120.

çıkarıyorum. “Cihada çıkmayanların cihada çıkanları uyarması mümkün değildir. Çünkü cihada çıkanlar Allah’ın kendilerine nasip ettiği zafer vesilesiyle dinde daha da derinleşerek geride kalan münafık ve müşrikleri uyarmaları daha makul bir durumdur. Yine cihada çıkanlar bir günah mı işlediler ki geride kalanlar onları uyuysın. Mutlaka uyarılması gereken birileri varsa bunlar cihaddan geri kalanlar olmalıdır. Kaldı ki âyette uyarılması gerekenlerden maksat inkâr edenlerdir.”¹³⁵⁴ Konuyla ilgili olarak Vâkıdî ise bu âyetle ilgili iki farklı rivayete yer vermektedir. Rivayetlerden ilkinde göre Resûlullah, (s.a.) Tebük seferine hazırlanırken sahabeden bazıları kabilelerine dini anlatmakla meşguldüler. Bunu fırsat bilen münafıklar “Muhammed’in ashabından bazıları çöllerde kaldılar, çöl ashabı helak oldu.” diye şâyia yaymaya başladılar. Bunun üzerine bu âyet nazil olmuştur.¹³⁵⁵ Diğer bir rivayete göre ise hicri dokuzuncu yılın Ramazan ayında Medine’ye dönen Resûlullah (s.a.) “Bu seferden nasip ettiği mükâfattan ötürü Allah’a hamdolsun. Bize sonradan yetişenlerde bu sevaba ortaklırlar.” dedi. Bu sözleri işiten Hz. Aişe “Ey Allah’ın Resûlü! Seferin meşakkatlerine katlandınız. Gelemeyenler de sevaba ortak olacaklar mı?” diye sorunca Resûlullah (s.a.) “Medine’de öyle kimseler vardır ki, gittiğiniz hiçbir yer, geçtiğiniz hiçbir vadi yoktur ki onlar da sizinle birlikte olmasın. Onları ancak hastalık alıkoymuştur. Allah, kitabında “*Bununla beraber müminlerin hepsinin toptan savaşa çıkmaları doğru değildir.*”¹³⁵⁶ demiyor mu? Biz onların gazileriyiz. Onlar ise bizim oturanlarımızdır. Onların duaları düşmanlarımıza bizim silahlarımızdan daha etkili ve etkileyicidir.” demiştir.¹³⁵⁷ Konuyla ilgili olarak Buhârî, Resûlullah’ın Tebük’ten dönerken Medine’ye yaklaşınca “Medine’de öyle kimseler vardır ki, gittiğiniz hiçbir yer, geçtiğiniz hiçbir vadi yoktur ki onlar da sizinle birlikte olmasın. Onları ancak özürleri alıkoymuştur.” dediğini nakletmektedir.¹³⁵⁸

Tebük seferi öncesi Müslümanların sayısı bir hayli fazlaydı. Müslümanların isimlerini kaydeden bir kayıt defteri de yoktu. Bu sebeple sefere katılmak istemeyen her hangi bir kimse, vahiy gelmedikçe gizlenebileceğini düşünmüştür.¹³⁵⁹

¹³⁵⁴ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, XII, 70-85.

¹³⁵⁵ Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 1023.

¹³⁵⁶ Tevbe, 9/122.

¹³⁵⁷ Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 1056-1057.

¹³⁵⁸ Buhârî, *Kitâbu’l-Meğâzî*, 81.

¹³⁵⁹ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, XII, 59-60. Konuyla ilgili olarak Vâkıdî iki farklı bilgi vermektedir. Onun verdiği ilk bilgiye göre Tebük seferi için toplanan Müslümanların sayısı kayıt defterine sığmayacak kadar çoktu. Diğer bilgiye göre ise Tebük seferine otuz bin Müslüman katılmıştır. Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 991-992, 996.

3. Sefere Çıkış

Medine'den ayrılan Rasûlullah, (s.a.) ordusunu Seniyyetü'l-Veda' mevkiinde, Abdullah b. Ubeyy b. Selûl de askerlerini Seniyyetu'l-Veda'nın alt tarafında toplamıştır. Abdullah b. Ubeyy b. Selûl ve beraberinde sefere çıkmayıp geride kalan münafıkların sayısı Resûlullah (s.a.) ile birlikte sefere çıkanlardan sayıca az değildi. Abdullah b. Ubeyy b. Selûl, Benî Amr b. Avf'tan Abdullah b. Nebtel, Rifâe b. Ra'fi, Zeyd b. et-Tâbût el-Kaynukânî münafıkların reisleriydi. Bunlar her zaman olduğu gibi sefer öncesi Müslümanlar için tuzak kuruyorlardı. *“Andolsun bunlar daha önce de (Uhud Savaşı öncesinde olduğu gibi) fitne çıkarmak istemişler ve sana karşı türlü türlü işler çevirmişlerdi. Nihayet hak geldi ve onlar istemedikleri halde Allah'ın dini galip geldi.”*¹³⁶⁰ âyeti bu ve benzeri münafıklar hakkında nazil olmuştur.¹³⁶¹

Sefer esnasında Müslümanlar, bineklerinin yetersiz olması nedeniyle bir deveye ikişer, üçer kişi binmişler, susuzluk nedeniyle develerini keserek karınlarındaki suyu içmişlerdir. Yine bir hurmayı iki kişi paylaşmışlardır. Tebük seferinde bahsedilen bu zorlukların yaşanması *“Andolsun Allah; Peygamber ile içlerinden bir kısmının kalpleri eğrilmeğe yüz tuttuktan sonra, sıkıntılı bir zamanda ona uyan muhacirlerle ensarın tövbelerini kabul etmiştir. Evet, onların tövbelerini kabul etmiştir.”*¹³⁶² âyetinde haber verildiği üzere sefer esnasında bazı Müslümanların kalplerinde şüpheye neden olmuş, Allah, onlara hakta sebat duygusu vererek kalplerindeki şüpheyi izâle etmiştir.¹³⁶³

Tebük gazvesi öncesi sefere katılmamak için değişik mazeretler ileri sürerek sefere katılmayan münafıklar olduğu gibi, sefere katılarak sefer esnasında Müslümanlar arasında bozgunculuk yaparak Müslümanların morallerini bozacak davranışlar sergileyen

¹³⁶⁰ Tevbe, 9/48.

¹³⁶¹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, XI, 488-491. Konuyla ilgili olarak Vâkîdî ve İbn Hişâm da Tebük seferi öncesi Abdullah b. Ubey ve beraberindeki Yahudiler ve münafıkların sayısının Resûlullah'ın askerlerinden az olmadığını nakletmektedirler. Vâkîdî, *Meğâzî*, III, 995; İbn Hişâm, *es-Sire*, III-IV, 519.

¹³⁶² Tevbe, 9/117.

¹³⁶³ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, XII, 49-52. Abdullah b. Abbâs, Hz. Ömer'den bu seferle ilgili şöyle bir hadise nakletmektedir: Hz. Ömer “Biz, Resûlullah ile birlikte aşırı sıcak bir zamanda Tebük seferine çıktık. Bir yerde konakladık. Çok susamış, neredeyse susuzluktan ölecektik. Bazıları develerini kesip karındaki suyu içiyor, böylece ciğerlerini yanmaktan kurtarıyordu. Hz. Ebû Bekir “Ey Allah'ın Resûlü, Allah sana dualarının karşılığında hayır nasip ediyor, bizim için dua et.” dedi. Hz. Ebû Bekir'in bu isteği üzere Resûlullah, ellerini kaldırıp Allah'a yalvarmaya başladı. Daha ellerini indirmeden hava değişti, bulutlar geldi ve yağmur yağmaya başladı. Herkes yanında bulunan kaplar doldurdu. Etrafımıza baktığımızda yağmurun sadece ordunun üzerine yağdığını gördük. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, XII, 52.

münafıklar da olmuştur. Sefere katılan bu münafıklardan Vedâ b. Sâbit'in sefer esnasında "Bizim kurrâmız kadar boğazına düşkün, yalan söyleyen ve düşmanın karşısına çıkmaktan korkan kimseler görmedik." sözlerini işiten Avf b. Mâlik "Yalan söylüyorsun. Sen bir münafıksın, bu söylediklerini mutlaka Resûlullah'a (s.a.) haber vereceğim." diyerek Resûlullah'ın yanına gitmiş, fakat Avf b. Mâlik, Resûlullah'ın (s.a.) Vedâ b. Sâbit'in sözlerinden önceden haberdar olduğuna şahitlik etmiştir. Abdullah b. Ömer "Ben, bu adamın Resûlullah'ın (s.a.) devesinin terkesine sarıldığını, ayaklarının taşlara çarptığını ve "Ey Allah'ın Resûlü, biz lafa dalmıştık, eğleniyorduk." dediğini, Resûlullah'ın (s.a.) da ona "Allah'la, O'nun âyetleriyle ve peygamberiyle mi eğleniyordunuz? Boşuna özür dilemeyin! Çünkü siz, (sözde) iman ettikten sonra küfrünüzü açığa vurdunuz." dediğini gördüm demiştir. Yine Tebük seferinde münafıklar Resûlullah'ın (s.a.) önünde yürüyor ve kendi aralarında "Bu adam, Rumların köşklerini ve kalelerini fethedeceğini mi zannediyor. Böyle bir şey nasıl olabilir, bu mümkün değil. Muhammed bize filan adamın devesi şu vadide, filan gün şunlar şunlar olacak" diyor. Geleceğe dair haberleri ona kim bildiriyor?" diye konuşmuşlar, Allah, münafıkların söylediklerini Resûlullah'a bildirmiş, bu kişilere neden böyle şeyler konuştuklarını sorunca yaptıklarını "Biz, aramızda lafa dalmış şakalaşıyorduk." diye yemin ederek inkâr etmişlerdir. "Şâyet kendilerine (niçin alay ettiklerini) sorsan, "Biz sadece lâfa dalmıştık ve aramızda eğleniyorduk." derler. De ki: "Allah'la, O'nun âyetleriyle ve peygamberiyle mi eğleniyordunuz?"¹³⁶⁴ âyeti sefer esnasında münafıkların söyledikleri bu sözler hakkında nazil olmuştur.¹³⁶⁵ Allah ve Resûlü ile alay eden bu münafıkların mazeretlerinin kabul edilmeyeceği, içlerinden sadece bir kısmının mazeretinin kabul edildiği "Boşuna özür dilemeyin! Çünkü siz, (sözde) iman ettikten sonra küfrünüzü açığa vurdunuz. İçinizden (tövbe eden) bir zümreyi affetsek bile, suçlarında ısrar etmeleri sebebiyle, diğer bir zümreye azap edeceğiz."¹³⁶⁶ âyetiyle dile getirilmiştir.¹³⁶⁷

¹³⁶⁴ Tevbe, 9/65.

¹³⁶⁵ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XI, 544-546.

¹³⁶⁶ Tevbe, 9/66.

¹³⁶⁷ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XI, 546-547. Bazı kimseler "İçinizden (tövbe eden) bir zümreyi affetsek bile, suçlarında ısrar etmeleri sebebiyle, diğer bir zümreye azap edeceğiz." (Tevbe, 9/66). âyetinde bahsi geçen ve affedilen zümreden kasıt bir kişidir demişlerdir. Bu kişi de münafıkların söylediklerinin bazılarını inkâr eden Benî Seleme'nin anlaşmalı Mahşî b. Humeyyir el-Eşcaî'dir. Bazıları da bir grubun tevbe ettikleri için affedildiğini, bir grubun da tevbe etmeyi terk ettikleri için azaba uğrayacaklarını söylemişlerdir. Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XI, 546-547.

Yine münafıklar Resûlullah'ın (s.a.) örnek kişiliğine gölge düşürmek için “Muhammed (her söyleneni dinleyen) bir kulaktır. Kendisine söylenen her şeyi tasdik etmektedir.” diyerek çirkin ifadeler kullanmışlardır. *“Yine onlardan (münafıklardan) peygamberi inciten ve “O (her söyleneni dinleyen) bir kulaktır” diyen kimseler de vardır. De ki: “O sizin için bir hayır kulağıdır ki Allah’a inanır, müminlere inanır (güvenir). İçinizden inanan kimseler için bir rahmettir. Allah’ın Resûlü’nü incitenler için ise elem dolu bir azap vardır.”*¹³⁶⁸ âyeti nazil olarak münafıkları tekzip etmiş, Resûlullah'ın (s.a.) hayırdan başka bir şey dinlemediğini, Allah'ı ve müminleri tasdik ettiğini, münafıkları ve inkâr edenleri dinlemediğini haber vermiştir.¹³⁶⁹ Resûlullah'a (s.a.) eziyet eden bu münafıklar gerçeğin ortaya çıkması üzerine *“Sizi razı etmek için, Allah’a yemin ederler. Eğer gerçekten mümin iseler (bilsinler ki), Allah ve Resûlü’nü razı etmeleri daha önceliklidir.”*¹³⁷⁰ âyetinde ifade edildiği üzere yemin ederek gerçeklerin üstünü örtmeye çalışmışlardır.¹³⁷¹ *“Allah’a ve Resûlü’ne karşı gelen kimseye, içinde ebedî kalacağı cehennem ateşinin olduğunu bilmediler mi? İşte bu, büyük bir rezilliktir.”*¹³⁷² âyeti de bu münafıkların akıbetini haber vermektedir.¹³⁷³ *“Münafıklar, kalplerinde olan şeyleri, yüzlerine karşı açıkça haber verecek bir sûrenin üzerlerine indirilmesinden çekinirler. De ki: “Siz alay ede durun! Allah, çekindiğiniz o şeyi ortaya çıkaracaktır.”*¹³⁷⁴ âyeti de

¹³⁶⁸ Tevbe, 9/61. İbn İshâk'ın rivayetine göre bu âyet Benî Amr b. Avf'ın kardeşi Nebtel b. Hâris'in “Muhammed (her söyleneni dinleyen) bir kulaktır. Kendisine söylenen her şeyi tasdik etmektedir.” demesi üzerine nazil olmuştur. XI, 535. Vâkıdî ise bu âyette bahsi geçen kişi Abdullah b. Nebtel'dir. Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 1066. İbn Hişam'ın konuyla ilgili rivayeti Taberî'nin İbn İshâk'tan naklettiği ile örtüşmektedir. Onun rivayetine göre de bu âyet, Benî Amr b. Avf'ın kardeşi Nebtel b. Hâris'in “Muhammed (her söyleneni dinleyen) bir kulaktır. Kendisine söylenen her şeyi tasdik etmektedir.” demesi üzerine nazil olmuştur. İbn Hişam, *es-Sire*, III-IV, 550.

¹³⁶⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XI, 534-535.

¹³⁷⁰ Tevbe, 9/62. Katâde'nin rivayetine göre münafıklardan birisi “Bu kınananlar bizim seçkinlerimiz ve eşrafımızdır. Şayet Muhammed'in söyledikleri doğru ise bu adamlar eşeklerden daha âdi olurlar.” demiş, bu sözleri duyan Müslümanlardan birisi “Allah'a yemin olsun ki Muhammed'in söylediği gerçektir ve sen de eşekten daha âdisin.” diyerek duyduklarını Resûlullah'a bildirmiştir. Resûlullah bu münafığa “Seni bu sözü söylemeye sevk eden nedir ?” diye sorunca böyle bir şey söylemediğine dair yemin etmeye ve söyleyenlere lanet okuyunca iftiraya maruz kalan Müslümanın “Ey Allahım! Sen doğru söyleyeni tasdik et. Yalan söyleyeni de açığa çıkar.” diye dua etmesi üzerine bu âyet nazil olmuştur. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XI, 540.

¹³⁷¹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XI, 539.

¹³⁷² Tevbe, 9/63.

¹³⁷³ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XI, 540.

¹³⁷⁴ Tevbe, 9/64.

bu münafıkların yaptıkları şeylerin açığa çıkacağından endişe ettiklerini, bu endişelerini kendi aralarında paylaştıklarını ifade etmektedir.¹³⁷⁵

Sefere mazeretsiz olarak katılmayanların akıbetleri hakkında inen âyetler Resûlullah'ı endişelendirmiş, seferden geri kalan Ka'b b. Mâlik'in ne yaptığını sormuş, Seleme oğullarından birisi, zenginliği ve gururunun onu seferden alıkoyduğunu söyleyince Resûlullah (s.a.) onun hakkında herhangi bir şey söylememiştir. Bu esnada beyaz elbisesiyle âdeta serapları titreten bir adamın çıkıp geldiğini görünce gelen kişinin Ebu Hayseme olmasını arzu etmiş, gelen kişinin Ebu Hayseme Ensârî olması Resûlullah'ı (s.a.) memnun etmiştir.¹³⁷⁶

Resûlullah, Tebük'e giderken Semud kavminin yurdu Hicr'e gelince buranın lanetli bir vadi olduğunu, ashabından buradan hızlıca geçmelerini, konaklamalarını ve suyunu içmemelerini emretmiştir. Diğer bir rivayete göre de Hicr bölgesinin azâba uğrayanların ülkesi olduğunu, buraya ağlayarak girmelerini, ağlamadıkları takdirde buraya girmemelerini; yoksa Semud halkına gelen musibetin kendilerine de gelebileceğini söylemiştir. Ayrıca ashabına "Peygamberinizden mucizeler istemeyin. Salih'in kavmi peygamberlerinden mucize istedi. Allah da onlara bir deve gönderdi. O deve, bu yoldan gelmiş, geldiği zaman da onların suyunu içmişti." demiştir.¹³⁷⁷

Tebük'e ulaşan Resûlullah, (s.a.) burada on kûsûr gece kalmış, bu süre zarfında Ezruh ve Eyle heyetleriyle cizye anlaşması yapmış, savaş yapmadan geri dönmüştür.¹³⁷⁸

4. Sefere Katılmayanlara Karşı Resûlullah'ın Tavrı

Tebük seferine katılmayan münafıklar hakkında "Onlardan ölen hiçbirine asla namaz kılma ve kabrinin başında durma. Çünkü onlar Allah'ı ve Resûlü'nü inkâr ettiler ve fasık olarak öldüler."¹³⁷⁹ âyeti nazil olarak Resûlullah'a (s.a.) onların cenaze

¹³⁷⁵ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XI, 541-542. Katâde'nin rivayetine göre bu sûrenin diğer bir adı da "Rûsvay eden" anlamına gelen "Fâdîha"dır. Çünkü bu sûrede münafıkların rûsvay edildiği bildirilmektedir. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XI, 542.

¹³⁷⁶ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XII, 60-61.

¹³⁷⁷ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XII, 462-464. Taberî bu hadislere "Helâk" emrimiz geldiğinde Salih'i ve beraberindeki iman etmiş olanları tarafımızdan bir rahmetle helaktan ve o günün rezilliğinden kurtardık. Şüphesiz Rabbin mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir." (Hud, 11/66). âyetinin te'vilinde yer vermiştir.

¹³⁷⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XII, 58-59.

¹³⁷⁹ Tevbe, 9/84.

namazlarını kılmamasını emrederek onları ağır bir şekilde cezalandırmıştır.¹³⁸⁰ Resûlullah'a (s.a.) cenaze namazlarını kıldırması yasaklanan bu münafıklar hakkında "Onların malları ve evlatları seni imrendirmesin. Allah bunlarla ancak, dünyada kendilerine azap etmeyi ve canlarının kâfir olarak çıkmasını istiyor."¹³⁸¹ "Allah'a iman edin ve Resûlü ile birlikte cihat edin" diye bir sûre indirildiğinde, onlardan servet sahibi olanlar, senden izin istediler ve "Bizi bırak da oturup kalanlarla birlikte olalım" dediler."¹³⁸² "Onlar geride kalan (kadın)larla birlikte olmaya razı oldular ve kalpleri mühürlendi. Artık onlar anlamazlar."¹³⁸³ âyetleri nazil olmuştur.¹³⁸⁴

Taberî, "Onlardan ölen hiçbirine asla namaz kılma ve kabrinin başında durma. Çünkü onlar Allah'ı ve Resûlü'nü inkâr ettiler ve fasık olarak öldüler."¹³⁸⁵ âyetinin sûrenin içeriğiyle daha uyumlu olan Tebük seferinden geri kalan münafıklar hakkında nazil olduğunu belirterek konuyla ilgili hem tefsirinde zikrettiği rivayetlere,¹³⁸⁶ hem de âyetin Resûlullah'ın (s.a.) Abdullah b. Ubey b. Selûl'ün cenaze namazını kıldırması üzerine nazil olduğunu rivayet eden Vâkîdî, İbn Hişâm ve Buhârî'nin rivayetlerine göre farklı bir şekilde yorumlamıştır.¹³⁸⁷

Tebük seferinde münafıkların kadınlarla birlikte savaştan geri kalmalarına karşılık sefere katılan müminler "Fakat peygamber ve beraberindeki müminler, mallarıyla, canlarıyla cihat ettiler. Bütün hayırlar işte bunlarındır. İşte bunlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir. Allah onlara, içinde ebedî kalacakları, içinden ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. İşte bu büyük başarıdır."¹³⁸⁸ âyetlerinde belirtildiği şekilde kendilerinden

¹³⁸⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XI, 610.

¹³⁸¹ Tevbe, 9/85.

¹³⁸² Tevbe, 9/86. İbn İshâk'ın rivayetine göre bu âyette Ced b. Kays ve Abdullah b. Ubey b. Selûl gibi servet sahibi olanlardan bahsedilmektedir. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XI, 616.

¹³⁸³ Tevbe, 9/87.

¹³⁸⁴ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XI, 615-617.

¹³⁸⁵ Tevbe, 9/84.

¹³⁸⁶ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XI, 610-614. Konuyla ilgili rivayetlerin özeti şu şekildedir: Abdullah b. Ubey b. Selûl vefat edince Resûlullah onun cenaze namazını kıldırması için ayağa kalkmış, Ömer b. Hattab, Resûlullah'a münafıkların cenaze namazını kıldırmasının yasaklandığını hatırlatmış, Resûlullah ise "Onlar için ister af ile ister dileme,," (Tevbe, 9/80). âyetinin kendisini muhayyer bıraktığını belirterek Abdullah b. Ubey b. Selûl'ün cenaze namazını kıldırması. Resûlullah cenaze nazmını kıldırdıktan sonra "Onlardan ölen hiçbirine asla namaz kılma ve kabrinin başında durma. Çünkü onlar Allah'ı ve Resûlünü inkâr ettiler ve fasık olarak öldüler." (Tevbe, 9/84). âyeti nazil olmuş, Resûlullah bir daha münafıkların cenaze namazını kıldırması. XI, 610-614. Vâkîdî, *Meğâzî*, III, 1069-1070; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III-IV, 552; Buhârî, *Kitâbu't Tefsirü'l-Kur'an*, 12-13.

¹³⁸⁷ Vâkîdî, *Meğâzî*, III, 1070; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III-IV, 552; Buhârî, *Kitâbu't Tefsirü'l-Kur'an*, 12-13.

¹³⁸⁸ Tevbe, 9/88-89.

beklenen ideal tavrı göstererek ilâhi müjdeye ulaşmışlardır.¹³⁸⁹ “Allah’a ve Resûlü’ne karşı sadık ve samimi oldukları takdirde, güçsüzlere, hastalara ve (seferde) harcayacakları bir şey bulamayanlara (sefere katılmadıkları için) bir günah yoktur. İyilikte bulunan kimselerin (kınanması) için de bir sebep yoktur. Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”¹³⁹⁰ “Kendilerini bindirip (cepheye) sevk edesin diye sana geldikleri zaman, senin, “Sizi bindirebileceğim bir şey bulamıyorum” dediğin; bu uğurda harcayacakları bir şey bulamadıklarından dolayı üzüntüden gözleri yaş döke döke geri dönen kimselere de bir sorumluluk yoktur.”¹³⁹¹ âyetleri de belirtilen nedenlerden ötürü Tebük seferine katılmayanların sorumluluğunun olmadığını bildirmiştir.¹³⁹² “Sorumluluk ancak, zengin oldukları halde senden izin isteyenleredir. Bunlar, geri kalan (kadınlarla) birlikte olmaya razı oldular. Allah ta kalplerini mühürledi. Artık onlar bilmezler.”¹³⁹³ âyeti ise imkânı olduğu halde Tebük seferine katılmayan münafıkların sorumlu olduğunu bildirmiştir.¹³⁹⁴ “Eğer (bundan böyle) Allah seni onlardan bir zümrenin yanına döndürür de, onlar (sefere) çıkmak için senden izin isterlerse, de ki: “Artık siz benimle birlikte ebediyen çıkmayacak ve benimle birlikte hiçbir düşmanla asla savaşmayacaksınız. Çünkü siz baştan yerinizde oturup kalmaya razı oldunuz. Şimdi de geri kalan (kadın ve çocuk)larla birlikte oturun.”¹³⁹⁵ âyetiyle de sefere katılmayan münafıkların Resûlullah (s.a.) ile birlikte sonraki seferlere katılması yasaklanmıştır. Resûlullah (s.a.) da Tebük seferine mazeretsiz olarak katılmayanların helak olduklarını belirtmiştir.¹³⁹⁶ Yine bu münafıklar hakkında “Kendilerinden razı olmanız diye, size yemin edeceklerdir. Siz onlardan razı olsanız bile, Allah o fasıklar topluluğundan asla razı olmaz.”¹³⁹⁷ âyeti nazil olarak münafıkların müminlerin gönlünü alabilmek için yemin

¹³⁸⁹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 618-619.

¹³⁹⁰ Tevbe, 9/90.

¹³⁹¹ Tevbe, 9/92. Bu âyette bahsi geçen bu uğurda harcayacakları bir şey bulamadıklarından dolayı üzüntülerinde dolayı ağlayarak geri dönenlerin kimler olduğuna dair farklı rivayetler için bkz. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 625-627.

¹³⁹² Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 624-627.

¹³⁹³ Tevbe, 9/93.

¹³⁹⁴ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 627-628.

¹³⁹⁵ Tevbe, 9/83. Taberî, “geri kalanlarla birlikte” ifadesinde Arapça gramer kurallarına göre kadınlarla birlikte oturun densesydi “havalif” veya “havalifât” kelimelerinin kullanılması gerekirdi. Bu cümlemin anlamı o halde şöyledir: Seferden kendi rızasıyla geri kalan erkekler, zayıflar ve kadınlarla birlikte oturun. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 609.

¹³⁹⁶ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 608-609; XXI, 263-264.

¹³⁹⁷ Tevbe, 9/96.

edeceklerini, müminler onlardan hoşnut olsa bile, Allah onlardan razı olmayacağını bildirmiş, müminlerin bu kimselerle münasebette bulunmamasını emretmiştir.¹³⁹⁸

Tebük seferine katılmayanlardan Ebû Lübâbe ve arkadaşları, Resûlullah ve müminler cihad ederken kendilerinin gölgeliklerde kadınlarla hoşça vakit geçirdiklerini, bundan dolayı helâk olacaklarını düşünerek sefere katılmadıkları için pişman olup kendilerini mescidin direklerine bağlamışlardır. Sefere mazeretsiz olarak katılmayarak pişman olan bu kimseler Resûlullah kendilerini çözmedikçe bu hal üzere kalmaya devam edeceklerini söylemeleri üzerine Resûlullah'ın bu kimselere tepkisi "Allah'a yemin ederim ki Allah onları çözmedikçe ben bunları çözmeyeceğim, çünkü onlar benden yüz çevirdiler ve Müslümanlarla birlikte sefere katılmaktan geri kaldılar." şeklinde olmuştur. Resûlullah'ın bu tutumu üzerine bu kimseler "Allah'a yemin olsun ki Allah bizim bağımızı çözmedikçe bir buradan ayrılmayacağız." diyerek nedâmetlerini bildirmişlerdir. "Diğer bir kısmı ise, günahlarını itiraf ettiler. Bunlar salih amelle kötü ameli birbirine karıştırmışlardır. Umulur ki Allah tövbelerini kabul eder. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."¹³⁹⁹ âyetinin nazil olması üzerine Resûlullah onları çözerek mazeretlerini kabul etmiştir.¹⁴⁰⁰ Resûlullah'ın kendilerini çözmesi üzerine kendilerini mescidin direğine bağlayanlar Resûlullah'a mallarını getirerek tasadduk etmesini, böylece kendilerini arındırmasını ve kendileri için istiğfar etmesini istemişler, fakat Resûlullah kendisine bu konuda bir şey emredilmediği için bunu yapamayacağını belirtmiş, "Onların mallarından, onları kendisiyle arındıracağın ve temizleyeceğin bir sadaka (zekât) al ve onlara dua et (onların affı için)."¹⁴⁰¹ âyetinin nazil olması üzerine onların mallarının bir kısmını alarak bu kimseler adına tasadduk etmiştir.¹⁴⁰² "Onlar, kullarının tövbesini kabul edenin ve sadakaları alanın Allah olduğunu; tövbeyi çok kabul edenin, çok merhametli olanın Allah olduğunu bilmediler mi?"¹⁴⁰³ âyeti onların sadakalarının ve tövbelerinin kabulünün Allah'ın dilemesiyle olduğunu, Resûlullah'ın

¹³⁹⁸ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XI, 631.

¹³⁹⁹ Tevbe, 9/102.

¹⁴⁰⁰ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XI, 651-655.

¹⁴⁰¹ Tevbe, 9/103.

¹⁴⁰² Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XI, 653-661. İbn Zeyd'e göre Tebük seferine katılmayan münafıklar Resûlullah'a gelerek kendilerinin sefere katılmayarak nifaka düştüklerini, tevbe ederek mallarından sadaka vermek istediklerini söylemişlerdir. Allah, bu kimseler hakkında (Tevbe, 9/103) âyetini indirmiştir. Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XI, 661.

¹⁴⁰³ Tevbe, 9/104.

Allah'ın izni olmadan bir tasarrufta bulunamayacağını bildirmiştir.¹⁴⁰⁴ “*De ki: “Durmadan bir şeyler yapın; yaptıklarınızı Allah da, peygamberi de müminler de görecektir. Sonunda, gizliyi de açığı da bilen huzuruna çıkarılacaksınız ve O size yapmış olduklarınızın ne olduğunu verecek.”*¹⁴⁰⁵ âyeti de Resûlullah’la (s.a.) birlikte cihada çıkmayıp geride kalan ve günahlarını itiraf edenlerin bütün bu yaptıklarının mutlak şekilde dünyevi ve uhrevi neticelerinin olacağını bildirmektedir.¹⁴⁰⁶

Tebük seferine katılmayarak pişmanlıklarını kendilerini mescidin direklerine bağlayanlar hakkında nazil olan “*Diğer bir kısmı ise, günahlarını itiraf ettiler. Bunlar salih amelle kötü ameli birbirine karıştırmışlardır. Umulur ki Allah tövbelerini kabul eder. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.*”¹⁴⁰⁷ âyetinin sebep-i nüzûlü hakkında farklı rivayetler söz konusudur. Konuyla ilgili olarak İbn Abbâs’ın rivayetine göre Tebük seferine katılmayarak geride kalan on kişiden yedisi Resûlullah (s.a.) Tebük seferinden dönerken kendilerini mescidin direklerine bağlamışlardır. İbn Abbâs’ın bir diğer rivayetine göre Tebük seferine katılmayan Ebû Lübâbe ile beş arkadaşından kendisi ve iki arkadaşı pişmanlıklarından ötürü kendilerini mescidin direklerine bağlamışlardır. Zeyd b. Eslem’in rivayetine göre kendilerini mescidin direklerine bağlayanlar içlerinde Kerdem, Mirdâs ve Ebû Lübâbe’nin de bulunduğu sekiz kişidir. Saîd b. Cübeyr’in rivayetine göre kendilerini mescidin direklerine bağlayanlar Hilâl, Kerdem, Mirdâs, Ebû Lübâbe ve Ebû Kays’dır. Katâde’nin rivayetine göre ise Tebük seferinden geri kalanlar yedi kişidir. Bunlardan dördü salih amelle kötü ameli birbirine karıştırmışlardır. Bunlar Ensâr’dan Ced b. Kays, Ebû Lübâbe, Cüzâm ve Evs’tir. Bazı rivayetlere göre ise bu âyet, Ebû Lübâbe’nin Kureyza Yahudilerine kalelerinden inmeleri halinde Resûlullah’ın (s.a.) kendilerini öldüreceğini söylemesi ve sonrasında pişman olarak kendini mescidin direklerine bağlaması üzerine nazil olmuştur. Taberî, bu âyetin içlerinde Ebû Lübâbe’nin de bulunduğu Tebük seferine katılmayanlar hakkında nazil olduğunu belirtmiş ve bu görüşü tercih etmesinin nedeni olarak âyette günahlarını itiraf edenler hakkında çoğul bir sigânın kullanılmış olması ve âyetin Tebük seferi hakkında nazil olduğuna dair müfessirler arasında icmânın bulunmasını göstermiştir.¹⁴⁰⁸ Taberî’in bu tesbitine karşın

¹⁴⁰⁴ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 664.

¹⁴⁰⁵ Tevbe, 9/105.

¹⁴⁰⁶ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 667-668.

¹⁴⁰⁷ Tevbe, 9/102.

¹⁴⁰⁸ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 651-658. Konunun detayları Zührî’nin rivayetinde şu şekilde yer almaktadır: Ebû Lübâbe, Tebük seferinden geri kalınca Resûlullah Medine’ye dönmeden

Vâkıdî, Tebük seferiyle ilgili indiğini rivayet ettiği âyetlerin sebab-i nüzûlünü zikrederken bu âyetin Benî Kureyza'nın kılıştan geçirileceğini îmâ eden Ebû Lübâbe, hakkında nazil olduğunu nakletmektedir.¹⁴⁰⁹ İbn Hişâm ise Tebük seferiyle ilgili âyetleri zikrederken bu âyetin Tebük seferine katılmayanlar hakkında nazil olduğunu belirtmiş, Benî Kureyza kuşatması bahsinde ise âyetin Ebû Lübâbe hakkında nazil olduğunu belirtmiştir.¹⁴¹⁰

Resûlullah, (s.a.) Tebük seferinden dönünce âdeti olduğu üzere sefere katılmayanlara gerekçelerini sormuş, sefere katılmayan seksen kûsur kişi yemin ederek mazeretlerini Resûlullah'a bildirmişlerdir. Resûlullah bunların mazeretlerini ve biatlarını kabul ederek onlar için istiğfar ederek gizli hallerini Allah'a havale etmiştir.¹⁴¹¹ *“Yanlarına döndüğünüz zaman, kendilerini rahat bırakmanız için size Allah adıyla yemin edeceklerdir. Artık onların peşini bırakın. Çünkü onlar pistir. Kazandıklarının karşılığı olarak, varacakları yer de cehennemdir. Onlardan razı olmanız diye size yemin edecekler. Fakat siz onlardan razı olsanız bile Allah, fasıklar topluluğundan asla razı olmaz.”*¹⁴¹² âyetleri Tebük seferine katılmayanların gerçek niyetlerini açıklayarak müminleri onlara karşı uyarmış, bu kimselerin imandan sonra küfre düştüklerini bildirmiştir.¹⁴¹³ Sefere katılmayan seksen kûsur kimseden sadece Benî Seleme'den Ka'b b. Mâlik, Benî Amr b. Avf'tan Mürâre b. Rebîa, Benî Vâkıf'tan Hilâl b. Ümeyye, sefere katılmama gerekçelerini Resûlullah'a (s.a.) yalan söylemeden olduğu gibi anlatmışlardır. Resûlullah (s.a.) dürüst davranan bu üç kişiyle konuşmayı ve eşlerine yaklaşmayı yasaklamıştır.¹⁴¹⁴

Ka'b b. Mâlik, Resûlullah'ın (s.a.) kendisine ve diğer iki arkadaşına sefer sonrası nasıl davrandığını şu şekilde anlatmıştır: Resûlullah, (s.a.) Tebük seferi döndükten sonra yanına giderek selam verdim. Resûlullah, (s.a.) bana kızgın bir kimsenin tebessümü ettiği gibi tebessüm ederek yanına çağırdı ve “Seni seferden geri bırakan neydi? Sen, sefer için

kendini bir sütuna bağlamış, kendisini bu sütundan çözmeyeceğini, Allah tevbesini kabul etmezse ölünceye kadar hiçbir şey yiyip içmeyeceğini söylemiştir. Yedi gün boyunca hiçbir şey yiyip içmeden orada kalmış ve sonrasında bayılmıştır. Daha sonra kendisine Allah'ın tevbesini kabul ettiği haber verilince Resûlullah kendisini çözmediği sürece bağlı kalmaya devam edeceğini söylemiştir. Resûlullah'ın gelerek onu bağlı olduğu yerden çözmesi üzerine “Ya Resûlullah! Benim tövbem günah işlediğim kavmin yanına hicret etmektir ve bütün malımı Allah ve Resûlüne sadaka olarak vermektir.” demiş, Resûlullah ise ona malının üçte birisini vermesinin yeteceğini söylemiştir. Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XI, 658.

¹⁴⁰⁹ Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 1072.

¹⁴¹⁰ İbn Hişâm, *es-Sîre*, III-IV, 237-238, 553-554.

¹⁴¹¹ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XI, 630-631.

¹⁴¹² Tevbe, 9/95-96.

¹⁴¹³ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XI, 629-632; XII, 58-59.

¹⁴¹⁴ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XII, 55-59.

binek satın almamış mıydın?” diye sordu. Ben de “Ey Allah’ın Resûlü, Allah’a yemin olsun ki senin dışında dünyadaki insanlardan herhangi birinin yanına oturmuş olsaydım, bir özür beyan ederek onun bana kızmasından kurtulabilirim kanaatindeyim. Çünkü Allah bana güzel konuşma kabiliyeti verdi. Fakat ben çok iyi biliyorum ki şayet bugün yalan söyleyip seni razı edecek olsam yarın Allah sana bu işin hakikatini bildirecek. Şayet sana doğru söyleyecek olsam bundan dolayı bana kızacaksın. Ben, bu hususta Allah’ın hakkımda hayır nasip etmesini ümit ediyorum. Allah’a yemin olsun ki benim hiçbir mazeretim yoktu. Senden geri kaldığım zamandan daha güçlü ve daha imkânlı bir anım olmamıştı.” demem üzerine Resûlullah, kalkıp gitmemi ve Allah’ın hakkımızda hükmünü verinceye kadar beklememi söyledi.”¹⁴¹⁵

Seferden geri kalan ve geri kalma gerekçelerini Resûlullah’a (s.a.) olduğu gibi anlatan diğer iki kişi ise Bedir Savaşı’na katılan Mürâre b. Rebîa el-Âmir ve Hilal b. Ümeyye el-Vâkifi’ydi. Bu ikisi benim için örnek kişilerdi. Resûlullah, (s.a.) Müslümanlara üçümüzle konuşmalarını yasakladı. Böylece insanlardan uzak kaldık ve insanların bize karşı tavırları değişti. Öyle ki, ben sanki daha önce tanımadığım bir yerde yaşıyormuş gibiydim. Bu halimiz, elli gün devam etti. Diğer iki arkadaşım ise boyunlarını büküp evlerinde oturdular ve ağladılar. Ben onların en genci ve en metanetlileriydim. Çıkıp geziyor, namazlarda bulunuyor ve çarşılarda dolaşıyordum. Fakat kimse benimle konuşmuyordu. Resûlullah, (s.a.) namazdan sonra oturup sohbet ettiğinde gidip ona selam veriyordum. Kendi kendime diyordum ki “Acaba selamımı almak için dudaklarını oynattı mı yoksa oynatmadı mı? Ona yakın yerde namaz kılıyor ve göz ucuyla onu takip ediyordum. Namaza yöneldiğimde bana bakıyor, ben ona doğru yönelince de yüzünü çeviriyordu.”¹⁴¹⁶

Yasaktan sonra kırk gün geçip vahiy gelmeyince Resûlullah’ın (s.a.) elçisi eşlerimizden uzak durmamız gerektiğini bildirdi. Ben eşime ailesinin yanına gitmesini ve Allah’ın bu mesele hakkında hükmünü verinceye kadar orada kalmasını söyledim. Hilâl b. Ümeyye’nin karısı Resûlullah’a (s.a.) giderek Hilâl b. Ümeyye’nin kendi ihtiyaçlarını karşılayamayacak kadar yaşlı olduğunu, ona hizmet etmek için yanında kalıp

¹⁴¹⁵ Taberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XII, 60-61.

¹⁴¹⁶ Taberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XII, 61-62.

kalamayacağını sordu. Resûlullah (s.a.) kendisine yaklaşmadığı takdirde onun yanında kalabileceğini söyledi.¹⁴¹⁷

Resûlullah'ın (s.a.) bizim için koyduğu yasak ellinci güne ulaşınca “*Andolsun Allah; Peygamber ile içlerinden bir kısmının kalpleri eğrilmeğe yüz tuttuktan sonra, sıkıntılı bir zamanda ona uyan muhacirlerle ensarın tövbelerini kabul etmiştir. Evet, onların tövbelerini kabul etmiştir. Şüphesiz O, onlara çok şefkatli ve çok merhametlidir. Savaştan geri kalan üç kişinin de tövbelerini kabul etti. Yeryüzü bütün genişliğine rağmen onlara dar gelmiş, vicdanları da kendilerini sıktıkça sıkılmış, böylece Allah(ın azabın)dan yine ona sığınmaktan başka çare olmadığını anlamışlardı. Sonra (eski hallerine) dönsünler diye, onların tövbelerini de kabul etti. Şüphesiz Allah, tövbeyi çok kabul eden ve çok merhamet edendir. Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve doğrularla beraber olun.*”¹⁴¹⁸ âyetlerinin nazil olması üzerine tövbemizin kabul edildiğini Resûlullah(s.a.) sabah namazında bildirmiş, ben ise ellinci gecenin sabahı evimin üzerinde sabah namazını kıldım. Allah vasıflandırdığı şekilde sıkıntılı ve bütün genişliğine rağmen yeryüzü bana dar gelmiş bir halde otururken, Sel' dağının üzerine çıkmış olan bir kişinin sesini işittim. O, yüksek sesiyle şöyle diyordu: “Ey Ka'b. b. Mâlik, müjde!” bu sesi duyar duymaz secdeye kapandım. Artık kurtuluşun geldiğini anlamıştım. Sesini işittiğim adam gelip beni müjdeleyince sırtımda bulunan iki elbiseyi çıkarıp müjdesine karşılık ona giydirdim. Allah'a yemin olsun ki, o gün benim iki elbiseden başka elbisem yoktu. Emanet iki elbise alıp giydim. Resûlullah ile görüşmek için yola çıktım. İnsanlar grup grup beni karşılıyor, tövbemin kabul edilişi nedeniyle “Allah'ın tövbeni kabul etmesi mübarek olsun.” diyerek beni tebrik ediyorlardı. Mescid-i Nebevî'ye girdiğimde Resûlullah (s.a.) etrafında sahabilerle oturuyordu. Muhacirlerden Talhâ b. Ubeydulah yerinden kalkarak benimle musâfaha yaptı ve beni tebrik etti. Muhacirlerden ondan başka kimse gelmedi. (Ka'b, Talha'nın bu davranışın hiç unutmamıştır.) Resulullah (s.a.) sevinince yüzü aydınlanırdı. Sanki o, aydan bir parça olurdu. Bana “Annenin seni doğurduğu günden beri günlerin en hayırlısı sana müjdelenmiş olsun!” dedi. Ben de “Ey Allah'ın Resûlü, bu senin tarafından mı yoksa Allah katından mı?” diye sorunca Resûlullah, (s.a.) tövbelerimizin Allah tarafından kabul edildiğini söyledi. Resûlullah'ın (s.a.) önünde oturdum ve “Ey Allah'ın Resûlü! Allah ve Resûlü yolunda

¹⁴¹⁷ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XII, 63.

¹⁴¹⁸ Tevbe, 9/117-119.

sadaka olarak bütün malımdan feragat etmem tövbemin bir parçasıydı.” dedim. Resûlullah, (s.a.) mallarımın bir kısmını elinde tutmamın benim için daha hayırlı olacağını söyledi. Resûlullah’ın (s.a.) bu tavsiyesi üzerine Hayber’deki payım dışındaki bütün malımı sadaka olarak verdim. Resûlullah’a (s.a.) kendisini doğruluğun kurtardığını, yaşadığı sürece doğruluktan ayrılmayacağını söyledim.¹⁴¹⁹ Ka’b b. Malik, doğru söyledikleri için haklarında âyet inerek affedilmelerinin kendileri için büyük bir lütuf olduğunu, yalan söyleyenler hakkında “*Yanlarına döndüğünüz zaman, kendilerini rahat bırakmanız için size Allah adıyla yemin edeceklerdir. Artık onların peşini bırakın. Çünkü onlar pistir. Kazandıklarının karşılığı olarak, varacakları yer de cehennemdir. Kendilerinden razı olabilirsiniz diye, size yemin edeceklerdir. Siz onlardan razı olsanız bile, Allah o fasıklar topluluğundan asla razı olmaz. Cihaddan döndüğünüzde, kendilerini bırakmanız için, Allah yemin edeceklerdir. Onlardan yüz çevirin. Çünkü onlar, murdardırlar işledikleri günahların cezası olarak varıp kalacakları yer, cehennemdir. Kendilerinden razı olmanız için size yemin ederler. Siz onlardan razı olursanız da şüphesiz ki Allah, fasikiar grupundan razı olmaz.*”¹⁴²⁰ âyetleri inerek bir insanın başına gelebilecek en kötü felaketin geldiğini söylemiştir.¹⁴²¹

5. Mescid-i Dırâr ve Resûlullah Tarafından Yıktırılması

Resûlullah, Tebuk seferi hazırlıklarıyla meşgulken Resûlullah’ın (s.a.) mescidine alternatif olarak Mescid-i Dırâr’ı inşa edenler¹⁴²² Resûlullah’a (s.a.) gelerek yağmurlu gecelerde ve soğuk kış günlerinde namaz kılmak için bir mescit yaptıklarını, burada namaz kılsa memnun olacaklarını söyleyerek Resûlullah’ı (s.a.) mescitlerine davet ettiler. Resûlullah, (s.a.) sefer hazırlıklarıyla meşgul olduğunu, dönünce inşallah orada namaz kıldıracağını söylemiştir. Münafıkların bu mescidi yapmalarındaki nihaî amaçları Allah’ı inkâr etmek, müminlerin arasına nifak sokmak ve Ebû Âmir’in¹⁴²³ Resûlullah

¹⁴¹⁹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, XI, 608-609; XII, 63-66.

¹⁴²⁰ Tevbe, 9/95-96.

¹⁴²¹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, XII, 66. Buhârî, *Kitâbu’l-Meğâzî*, 79.

¹⁴²² Bunlar, Benû Amr b. Avf’tan Hizâm b. Hâlid b Ubeyd b. Zeyd, Benû Ubeyd’dan Sa’lebe b. Hâtub, Benû Dubeya b. Zeyd’dan Muattib b. Kuşeyr, Benî Dubeya b. Zeyd’dan Ebû Habîbe b. Ezar, Sehl b. Huneyf’in kardeşi Abbâd b. Huneyf, Sehl b. Benû Amr b. Avf’tan Sehl b. Huneyf’in kardeşi, Cârîye b. Âmir, bunu iki oğlu Mücemmi’ b. Cârîye ve Zeyd b. Cârîye, Benî Dubeya’dan Nebtel b. Hâris, Benû Dubeya’dan Behzec, Benû Dubeya’dan Bicâd b. Osman, Benû Ümeyye’den Vedîa b. Sâbit, Ebû Lübâbe b. Abdülmünzir’den bir grup. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, XI, 672-674.

¹⁴²³ Ebû Âmir, Sakîf’ten İbn Abdi Yâleyle ve Kays’tan Alkâme b. Ulâse irtidat ederek Rum hükümdarına sığınmışlar, İbn Abdi Yâleyle ve Alkâme b. Ulâse geri dönerek Resûlullah’a biat ederek tekrar Müslüman olmuşlardır. Ebû Âmir ise orada kalarak Hristiyan olmuştur. Münafıklar, Ebû Âmir için Resûlullah’a karşı

(s.a.) ile savaşması için üs olarak kullanılmaktı. Resûlullah, Tebük seferinden dönerken Zû Evân'da¹⁴²⁴ konaklayınca Mescid-i Dırâr'la ilgili haber ona ulaştı. Resûlullah, (s.a.) Benî Sâlim b. Avf'ın kardeşi Mâlik b. Dühşum'a ve Ma'n b. Adıyy yahut kardeşi Âsım b. Adıyy'e (Benî Aclân'ın kardeşi) cemaati zalimlerden oluşan o mescidi yıkmalarını, sonra da yakmalarını emretti. Bu iki kişi hızlı bir şekilde Mâlik b. Dühşum'un kabilesinden olan Benî Sâlim b. Avf'a geldiler. Evlerinden temin ettikleri ateşle içinde cemaatin bulunduğu mescide girerek Dırâr mescidini yakıp yıktıktan sonra oradan ayrılmışlardır. *“Bir de zararlı faaliyetlerde bulunmak, küfre yardım etmek, mü'minler arasına ayrılık sokmak için ve öteden beri Allah ve Resûlüne karşı savaşanlara üs olsun diye bir mescit yapanlar vardır. Bunlar, “Bizim iyilikten başka hiçbir kasdımız yok” diye de mutlaka yemin ederler. Ama Allah şahitlik eder ki bunlar mutlaka yalancıdırlar.*”¹⁴²⁵ âyeti bu konu hakkında nazil olmuştur.¹⁴²⁶

Resûlullah, (s.a.) Tebük seferi hazırlıklarıyla meşgulken yapımı tamamlanan ve Tebük seferi dönüşü Medine'ye yaklaşınca yapılış amacının kendisine vahyedilmesi sonucu yıktırdığı nakledilen Dırâr mescidinin ne zaman, hangi amaçla ve hangi mescide karşı yapıldığına dair Taberî farklı rivayetlere yer vermektedir. Taberî'nin İbn İshâk'tan aldığı rivayet, Vâkîdî ve İbn Hişâm'ın konuyla ilgili aynı râviden aldıkları rivayete göre Dırâr mescidinin yapımı Resûlullah (s.a.) Tebük seferi hazırlıkları yaparken tamamlanmış ve Tebük seferinden dönerken inen vahiy nedeniyle bu mescidi yıktırmıştır.¹⁴²⁷

Konuyla ilgili olarak İbn Abbâs'ın rivayetine göre Ensardan bazı kişiler Ebû Âmir'in “Mescidinizi yapınız, gücünüz yettiğince silah ve asker hazırlayın, ben, Rum meliki Kayser'e gidiyorum. Rumlardan bir ordu getirerek Muhammed ve ashabını Medine'den çıkaracağım.” demesi üzerine bir mescit yapmışlardır. Mescidin yapımını tamamlayınca Resûlullah'a (s.a.) gelerek mescitlerinde namaz kıldırmasının hoşlarına gideceğini ve berekete vesile olacağını söylemişlerdir. Bunun üzerine *“Onun içinde asla*

mücadelede üs olarak kullanacakları Dırâr mescidini inşa ettiler ve bu amaçlarını gizlemek için de “Ebû Âmir gelecek ve burada namaz kılacak.” demişlerdir. Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XI, 679-680.

¹⁴²⁴ Zû Evân, Medine'ye bir saatlik mesafelik bir yerdir. Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XI, 673.

¹⁴²⁵ Tevbe, 9/107.

¹⁴²⁶ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XI, 672-674. Konuyla ilgili bkz. XI, 674-680.

¹⁴²⁷ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XI, 672-674. Vâkîdî, *Meğâzî*, III, 1045-1046, İbn Hişâm, *es-Sîre*, 529-530.

namaz kılma. İlk günden temeli takva üzerine kurulan mescit, içinde namaz kılmana elbette daha layıktır. Orada temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da tertemiz onları sever, binâsını takva ve O'nun rızasını kazanmak temeli üzerine kuran kimse mi daha hayırlıdır, yoksa binâsını çökmeye yüz tutmuş bir yarın kenarına kurup, onunla birlikte kendisi de cehennem ateşine yuvarlanan kimse mi? Allah zalimler topluluğunu doğru yola erdirmez.”¹⁴²⁸ âyetleri nazil olmuştur.¹⁴²⁹ İbn Abbâs'ın konuyla ilgili diğer bir rivayetine göre ise Resûlullah, (s.a.) Kubâ mescidini inşa ettirince Ensardan Abdullah b. Huneyf'in dedesi Behzec, Vedîa b. Hizâm, Mücemmî' b. Cârîye el-Ensârî de nifak mescidini inşa etmişler, Resûlullah'ın (s.a.) Behzec'e “Yazıklar olsun, ne yapmak istiyorsun?” diye tepki göstermesi üzerine Behzec de “Benim iyilikten başka hiçbir kasdım yok.” diye cevap vermiştir.¹⁴³⁰ Bunun üzerine “Onun içinde asla namaz kılma. İlk günden temeli takva üzerine kurulan mescit, içinde namaz kılmana elbette daha layıktır. Orada temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da tertemiz onları sever, Binâsını takva (Allah'a karşı gelmekten sakınmak) ve O'nun rızasını kazanmak temeli üzerine kuran kimse mi daha hayırlıdır, yoksa binâsını çökmeye yüz tutmuş bir yarın kenarına kurup, onunla birlikte kendisi de cehennem ateşine yuvarlanan kimse mi? Allah zalimler topluluğunu doğru yola erdirmez.”¹⁴³¹ âyetleri nazil olarak onların gerçek niyetlerini açığa çıkarmıştır.¹⁴³² Konuyla ilgili Katâde'nin rivayetine göre ise münafıklar Resûlullah'ın (s.a.) mescidine alternatif olarak Kubâ'da bir mescid yaptılar ve Resûlullah'ı (s.a.) bu mescidde namaz kılması için davet ettiler. Resûlullah (s.a.) bu mescide namaz kılmak için gitmek üzere hazırlık yaparken Allah O'na bu hadisenin iç yüzünü haber vermiştir.¹⁴³³ İbn Zeyd'in konu ile ilgili rivayetine göre ise münafıklar Ebû Âmir için Dırâr mescidini inşa ederek Kubâ mescidinde hep birlikte namaz kılanların arasında ihtilaf çıkarmak istemişlerdir. Bunlar Resûlullah'a (s.a.) gelerek “Ya Resûlullah! Sel ve benzeri bir nedenden ötürü bazen mescide gidemiyoruz. Bu tür durumlarda namazımızı yaptığımız mescidde kılalım, sair zamanlarda ise hep birlikte diğer mescidde kılarız.” diyerek Resûlullah'ı (s.a.) aldatmaya çalışmışlardır. Bu mescid, Resûlullah (s.a.) zamanında yıkılmış ve insanlar bu mescide çöp ve kokuşmuş şeyleri atmışlardır. “Onun içinde asla namaz kılma. İlk günden

¹⁴²⁸ Tevbe, 9/108-109.

¹⁴²⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XI, 675-676.

¹⁴³⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XI, 676.

¹⁴³¹ Tevbe, 9/108-109.

¹⁴³² Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XI, 676.

¹⁴³³ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XI, 678.

temeli takva (Allah'a karşı gelmekten sakınmak) üzerine kurulan mescit, içinde namaz kılmana elbette daha layıktır. Orada temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da tertemiz onları sever. Binâsını takva (Allah'a karşı gelmekten sakınmak) ve O'nun rızasını kazanmak temeli üzerine kuran kimse mi daha hayırlıdır, yoksa binasını çökmeye yüz tutmuş bir yarın kenarına kurup, onunla birlikte kendisi de cehennem ateşine yuvarlanan kimse mi? Allah zalimler topluluğunu doğru yola erdirmez."¹⁴³⁴ âyetleri bu hadiseden bahsetmektedir.¹⁴³⁵

¹⁴³⁴ Tevbe, 9/108-109.

¹⁴³⁵ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XI, 679-680. Konuyla ilgili değerlendirme için bkz. Osman Zümrüt, "İslam Tarihinde Zararlı Mescid (Mescid-i Dırrar) Olayı ve Günümüze Anımsattıkları", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 17 (2004), s. 9-30.

BEŞİNCİ BÖLÜM

MÜNAFIKLARLA İLİŞKİLER

A. MEDİNE'DE NİFAKIN ORTAYA ÇIKMA NEDENLERİ

Resûlullah'ın (s.a.) Medine'ye hicretiyle birlikte İslâm bu şehirde hızlı bir şekilde yayılmaya başlamış ve kısa bir süre içerisinde toplumsal yaşamın belirleyici unsuru olmuştur. Bu süreç içerisinde Müslüman olmamalarına rağmen Müslüman gibi davranan münafıkların varlığı da Medine'de çeşitli şekillerde varlığını hissettirmeye başlamıştır. Bu kimseleri ikiyüzlü bir şekilde davranmaya sevk eden temel neden; can ve mal güvenliklerini korumak, müminlere mirasçı olabilmek ve onlarla evlenme bakımından haklarında İslâm'ın hükümlerinin tatbik edilmesini sağlamaktır. *“Onların durumu, (geceleyin) ateş yakan kimsenin durumuna benzer: Ateş tam çevresini aydınlattığı sırada Allah ışıklarını yok ediverir de onları göremez bir şekilde karanlıklar içinde bırakıverir.”*¹⁴³⁶ âyeti onların bu durumunu tasvir etmektedir.¹⁴³⁷ Hidayete karşılık dalâleti tercih eden bu münafıkların hakikat karşısındaki tutumları *“Onlar, sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Artık (İslâm'a tekrar) dönmezler. Yahut onların (münafıkların) durumu, gökten yoğun karanlıklar içinde gök gürültüsü ve şimşekle sağanak halinde boşanan yağmura tutulmuş kimselerin durumu gibidir. Ölüm korkusuyla, yıldırım*

¹⁴³⁶ Bakara, 2/17.

¹⁴³⁷ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, I, 341-343. İbn Abbas ve İbn Mes'ud'a göre “Onların durumu, (geceleyin) ateş yakan kimsenin durumuna benzer: Ateş tam çevresini aydınlattığı sırada Allah ışıklarını yok ediverir de onları göremez bir şekilde karanlıklar içinde bırakıverir.” (Bakara, 2/17). âyeti Resulullah'ın Medine'ye gelmesiyle Müslüman olan, daha sonra ise münafık olanlar hakkında nazil olmuştur. Bu insanların durumu, aydınlanmak için karanlıkta ateş yakan, böylece çevresinde bulunan zararlı şeyleri gören, daha sonra ise ateşi sönerken çevresindeki zarar veren şeyleri göremeyen kişinin durumuna benzetilmiştir. Taberî'ye göre bu âyetin önce hakiki bir şekilde iman edip de daha sonra inkâra düşenleri tasvir ettiğini söylemek doğru değildir. Zira bu âyetten önceki ve sonraki âyetler, “iman ettik” diyerek açıkça Allah'ı ve müminleri kandırmaya çalışan münafıklardan bahsetmektedir. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, I, 337-342. Münafıklarla ilgili değerlendirmeler için bkz. Adnan Demircan, *İslâm'da İnsan Modeli ve Hz. Peygamber Örneği*, “Resûlullah'ın Münafıklarla İlişkileri”, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995,

seslerinden parmaklarını kulaklarına tıkarlar. Oysa Allah, kâfirleri çepeçevre kuşatmıştır.”¹⁴³⁸ âyetlerinde tasvir edilmiştir.¹⁴³⁹

Bunun yanı sıra Kureyş’ten bazı kimseler de yeni dönemin şartlarını dikkate alarak Resûlullah’a gelerek Müslüman olduklarını söylüyorlar, Kureyş’e dönünce putlara tapmaya devam ediyorlardı. Bu kimseleri bu şekilde davranmaya sevk eden şey ise hem kavimlerinden hem de Müslümanlardan emin olmak istemeleri idi. “Diğer bir takım kimselerin de hem sizden emin olmak, hem de kavimlerinden emin olmak istediklerini göreceksin. Bunlar küfre her döndürüldüklerinde ona atılırlar. Eğer bunlar sizden uzak durmazlar, sizinle barış içinde yaşamak istemezler, ellerini savaştan çekmezlerse, onları yakalayın ve onları nerede bulursanız öldürün. İşte bunlara karşı size apaçık bir yetki verdik.”¹⁴⁴⁰ âyeti de bu kimseler hakkında nazil olmuştur.¹⁴⁴¹

İslâm toplumu tarafından dışlanmamak ve toplumsal ilişkilerinin bozulmaması için Müslüman olduklarını söyleyen münafıklar gerçek duygu ve düşüncelerini gizlemek için Müslüman olduklarına dair yemin ediyorlar, yeminlerini yalanlarına kalkan ediyorlardı. “Onlar yeminlerini kalkan edinip Allah yolundan yan çizmişlerdir. Onların

¹⁴³⁸ Bakara, 2/18-19. İbn Mesud’a göre “Yahut onların (münafıkların) durumu, gökten yoğun karanlıklar içinde gök gürültüsü ve şimşekle sağanak halinde boşanan yağmura tutulmuş kimselerin durumu gibidir. Ölüm korkusuyla, yıldırım seslerinden parmaklarını kulaklarına tıkarlar. Oysa Allah, kâfirleri çepeçevre kuşatmıştır.” (Bakara, 2/18-19). âyetinin sebab-i nüzülü şu olaydır: Medine’deki münafıklardan iki kişi Mekke müşriklerine sığındılar. Bu iki kişi âyette bahsedilen gökten yoğun karanlıklar içinde gök gürültüsü ve şimşekle sağanak halinde boşanan yağmura tutuldular. Ölüm korkusuyla, yıldırım seslerinden parmaklarını kulaklarına tıkadılar. Şimşek neredeyse gözlerini alıverecekti. Önlerini her aydınlatışında ışığında yürüdüler. Karanlık çökünce dikilip kaldılar. Yaşadıkları bu sıkıntıdan dolayı birbirlerine “Sabah olunca Hz. Peygamber’in yanına gidelim ve elimizi O’nun eli üzerine koyalım” dediler. Sabah olunca söylediklerini yaptılar. Hz. Peygamber’e gelerek ellerini O’nun eli üzerine koydular ve Müslüman oldular. Allah, bu iki kişinin başlarına geleni Medine’de bulunan münafıklara misal getirmiştir. Münafıklar, Nebi’nin yanına geldiklerinde haklarında bir âyetin inmesinden korkarlar, tıpkı iki münafığın yaptıkları gibi parmaklarını kulaklarına tıkarlardı. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, I, 368.

¹⁴³⁹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, I, 347.

¹⁴⁴⁰ Nisâ, 4/91.

¹⁴⁴¹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VII, 300-301. Konuyla ilgili diğer bir rivayete göre ise Tihâme kabilesinden bir grup Resûlullah’a gelerek “Ey Allah’ın Nebisi! Biz ne seninle, ne de kavmimizle savaşaçağız.” diyerek hem Resûlullah’tan, hem de müşriklerden emin olmak istemişlerdir. “Diğer bir takım kimselerin de hem sizden emin olmak, hem de kavimlerinden emin olmak istediklerini göreceksin. Bunlar küfre her döndürüldüklerinde ona atılırlar. Eğer bunlar sizden uzak durmazlar, sizinle barış içinde yaşamak istemezler, ellerini savaştan çekmezlerse, onları yakalayın ve onları nerede bulursanız öldürün. İşte bunlara karşı size apaçık bir yetki verdik.” (Nisâ, 4/91). âyeti onların bu talebinin kabul edilmediğini bildirmektedir. Konuyla ilgili diğer bir görüşe göre ise bu âyet, Nuaym b. Mesud hakkında nazil olmuştur. Nuaym b. Mesud, Nebî ile müşrikler arasında haber getirip götürdüğü için kendisine hem Müslümanlar tarafından hem de müşrikler tarafından emân verilmişti. Bu âyetin sebab-i nüzülü budur. Taberî’ye göre bu âyette kastedilenler bir grup münafıktır. Bunlar, Resûlullah ve ashabından emin olabilmek, can ve mal güvenliklerini korumak için Müslüman olduğunu söylerler, kavimlerinden inkârcılara karşı da güvende olmak için onların taptıklarına taparlardı. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VII, 300-304.

yaptıkları ne kadar çirkin!”¹⁴⁴² âyeti münafıkların nifaklarını gizleme adına başvurdukları bu özelliklerine dikkat çekmiştir.¹⁴⁴³ Münafıklar iman ettiklerine dair yeminlerini kalkan ederek yalan söylemeleri “Şöyle ki, onlar sözde inandılar ama gerçekte inkâr ettiler; bu yüzden kalpleri mühürlenmiştir; artık anlayıp kavrayamazlar.”¹⁴⁴⁴ âyetinde belirtildiği üzere iman etme kabiliyetlerini tamamen yitirmelerine neden olmuştur.¹⁴⁴⁵ Dünyevi çıkarlarını korumak için yalan söylemeyi bir çözüm yolu olarak gören münafıklar, bunu yaparken aynı zamanda Allah’ı aldattıklarını zannediyorlardı. Münafıkların bu tutumlarının neticesiz kalmayacağı, gizli açık hallerin bilen Allah’ın onlara dünyada mühlet vermesinin lehlerine bir durum olmadığı “Münafıklar, Allah’a oyun etmeye kalkışıyorlar. Hâlbuki Allah onların oyunlarını kendi başlarına çevirmektedir.”¹⁴⁴⁶ âyetiyle bildirilmiştir.¹⁴⁴⁷

Münafıklar, can ve mal güvenliklerini korumak için inkârlarını gizlemeye çalışmışlar, inkârlarını gizlemek için başvurdukları yöntemlerden birisi de ahirette karşılığını almayı ummadıkları namaz kılmaları olmuştur. Onların bu ibadeti yapmalarının temel nedeni mümin görünerek İslâm toplumunda Müslümanların yararlandığı bütün haklardan faydalanmak istemleri olmuştur. “Münafıklar, Allah’ı aldatmaya çalışırlar. Allah da onların bu çabalarını başlarına geçirir. Onlar, namaza kalktıkları zaman tembel tembel kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar ve Allah’ı pek az anarlar.”¹⁴⁴⁸ âyeti de onların bu özelliğini vurgulamaktadır.¹⁴⁴⁹

B. MÜNAFIKLARIN KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ

Münafıkların inanç hususundaki temel tutumları şaşkınlık içerisinde olmalarıdır. Münafıklar iman etmedikleri için ne müminler gibi basiret üzere; ne de müşrikler gibi cehalet üzeredirler, onlar bu ikisi arasında bir tutum sergilemişlerdir. Münafıkların inanç noktasında mütereddit bir ruh haline sahip olmaları ve mümin olmayı kabul etmemelerinin bilinçli bir tercih olmadığı, inkâr edenlerle birlikte olmamaları da

¹⁴⁴² Münâfikûn, 63/2.

¹⁴⁴³ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, XXII, 650-651.

¹⁴⁴⁴ Münâfikûn, 63/3.

¹⁴⁴⁵ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, XXII, 651.

¹⁴⁴⁶ Nisâ, 4/142. İbn Cüreyc’in konuyla ilgili rivayetine göre bu âyet, Abdullah b. Ubey b. Selül, Ebû Âmir b. Nu’mân ve münafıklar hakkında nazil olmuştur. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, VII, 611-612.

¹⁴⁴⁷ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, VII, 611.

¹⁴⁴⁸ Nisâ, 4/142.

¹⁴⁴⁹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, VII, 611-614.

cehaletlerinden dolayı olmadığı “Onlar küfür ile iman arasında bocalayıp dururlar. Ne bunlara (müminlere) ne de şunlara (kâfirlere) bağlanırlar. Allah kimi saptırırsa ona asla bir çıkar yol bulamazsın.”¹⁴⁵⁰ âyetiyle bildirilmiştir.¹⁴⁵¹

Farklı şekillerde tezahür eden nifak, Bedevîlerde yerleşik hayat sürenlerden daha ileri düzeyde olmuştur. “Bedevîler inkâr ve nifak bakımından daha ileri ve Allah’ın peygamberine indirdiği hükümlerin sınırlarını tanımamaya daha yatkındırlar. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”¹⁴⁵² âyeti bedevîlerin kaba, katı kalpli, dar görüşlü olduklarını, bundan dolayı Allah’ın hükümlerinin sınırlarını tanımamaya daha yatkın olduklarını belirtmiştir.¹⁴⁵³

Sosyal ve bireysel ilişkilerinde şahsi çıkarlarını esas alan münafıklar, bunun gereği olarak da her şartta menfaatlerinin gereğine göre davranmışlardır. Çıkarların gereği olarak da güç dengelerini gözetmişler, güçlü olandan yana tavır almışlardır. “Onlar sizi gözetleyip duran kimselerdir. Eğer Allah tarafından size bir fetih (zafer) nasip olursa, “Biz sizinle beraber değil miydik?” derler. Şayet kâfirlerin (zaferden) bir payı olursa, “Size üstünlük sağlayıp sizi mü’minlerden korumadık mı?” derler. Allah, kıyamet günü aranızda hükmünü verecektir. Allah, müminlerin aleyhine kâfirlere (kıyamet gününde) hiçbir yol vermeyecektir.”¹⁴⁵⁴ âyeti onların bu özelliğine dikkat çekmektedir.¹⁴⁵⁵ Yine münafıklar inkâr edenlerin güçlü oldukları vehmine kapılarak Müslümanlar aleyhine onlarla işbirliği yapmışlardır. “Münafıklara haber ver ki, onlar için acı bir azap vardır! Müminleri bırakıp kâfirleri dost edinenler (münafıklar), onların yanında izzet mi arıyorlar? Bilsinler ki bütün izzet yalnızca Allah’a aittir.”¹⁴⁵⁶ âyetleri münafıkların bu özelliklerini ve bu davranışlarının neticesini haber vermektedir.¹⁴⁵⁷ Münafıkların müminlere karşı inkâr edenlerle ilişkileri bir sonraki aşamada dostluğa dönüşmüştür. “Ey iman edenler! Müminleri bırakıp da kâfirleri dost edinmeyin. Kendi

¹⁴⁵⁰ Nisâ, 4/143.

¹⁴⁵¹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VII, 614-617. Resûlullah, münafığı şu şekilde tanımlamıştır: İki sürü arasında şaşkın şaşkın dolaşıp ikisinden birisine ait olmayan koyun gibidir. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VII, 614-615. Konuyla ilgili değerlendirme için bkz. Hülya Alper, “Nifak ya da İmanda Çatışma” (Kur’ân-ı Kerîm Bağlamında Nifak Psikolojisi Üzerine Bir İnceleme), *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 22 (2002), s. 5-24

¹⁴⁵² Tevbe, 9/97.

¹⁴⁵³ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 632.

¹⁴⁵⁴ Nisâ, 4/141.

¹⁴⁵⁵ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VII, 605-611.

¹⁴⁵⁶ Nisâ, 4/138-139.

¹⁴⁵⁷ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VII, 601-602.

aleyhinize Allah'a apaçık bir delil mi vermek istiyorsunuz?"¹⁴⁵⁸ âyeti münafıklara özgü bir davranış olan inkâr edenleri dost edinmeyi müminlere yasaklamıştır.¹⁴⁵⁹ Bu kimselerin nifaklarını ortaya koyan bir diğer özellikleri de "*Oysa Allah size Kitapta (Kur'ân'da) "Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, başka bir söze geçmedikleri müddetçe, onlarla oturmayın, aksi halde siz de onlar gibi olursunuz" diye hüküm indirmiştir. Şüphesiz Allah, münafıkların ve kâfirlerin hepsini cehennemde toplayacaktır.*"¹⁴⁶⁰ âyetinde belirtilen davranışları sergileyen inkâr edenlerin yaptıklarını onaylamaları olmuştur.¹⁴⁶¹

Münafıkların Kur'ân'ın dile getirdiği bir diğer ayırıcı özellikleri de Müslümanlara karşı besledikleri olumsuz duyguların etkisiyle Müslümanları rahatsız etmek, tedirgin edip öfkelenmek için birbirleriyle fısıldaşarak konuşmaları olmuştur. "*O kötü fısıltılar iman edenleri üzmemek için ancak şeytandan kaynaklanmaktadır. Oysa şeytan, Allah'ın izni olmadıkça, müminlere hiçbir zarar verebilecek değildir. Öyle ise müminler ancak Allah'a tevekkül etsinler.*"¹⁴⁶² âyeti münafıkların bu davranışlarının nedeninin haber vererek müminleri teselli etmiştir.¹⁴⁶³

Münafıklar, iman etmemelerine ve İslâm toplumunun huzurunu bozucu davranışları sergilemelerine rağmen bütün bu yaptıklarının aksini ifade etmişlerdir. "*Münafıklar sana geldiklerinde, "Tanıklık ederiz ki sen gerçekten Allah'ın elçisisin" derler. Senin hiç kuşkusuz kendi elçisi olduğunu Allah elbette biliyor; ama Allah tanıklık eder ki münafıklar (inandık derken) kesinlikle yalan söylemektedirler.*"¹⁴⁶⁴ âyeti bu hususu açıkça ifade ederek müminleri onların ikiyüzlü tavırlarına karşı uyarmıştır.¹⁴⁶⁵

¹⁴⁵⁸ Nîsâ, 4/144.

¹⁴⁵⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VII, 617-619.

¹⁴⁶⁰ Nîsâ, 4/140.

¹⁴⁶¹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VII, 602. Taberî'ye göre bu âyet, bâtil içerikli her çeşit bir araya gelmeyi açık bir şekilde yasaklamıştır. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VII, 602.

¹⁴⁶² Mücâdele, 58/10.

¹⁴⁶³ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XXII, 474-476. İbn Zeyd'e göre ise buradaki fısıldaşmadan maksat, herhangi bir insanın Resulullah'tan bir ihtiyacını gizlice istemesidir. Bazı insanlar Resulullah'tan bir ihtiyacının giderilmesini gizlice istiyordu. Resulullah bu hususu kimseye yasaklamamıştı. O gün bütün insanlar Medine'ye karşı savaş halindeydiler. Resulullah'la böyle bir fısıltı yapıldığını gören Müslümanlara şeytan Medine'ye saldırı yapılacağına dair vesvese veriyordu. Bunun üzerine bu âyet nazil olarak şeytanın bu vesvesesine karşı dikkat çekmiştir. Taberî önceki âyeti de dikkate alarak âyette belirtilen fısıldaşmayı münafıkların yaptığı görüşünü tercih etmiştir. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XXII, 475-476.

¹⁴⁶⁴ Münâfikûn, 63/1.

¹⁴⁶⁵ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XXII, 650.

Bundan ötürü münafıkları zahirleri itibariyle diğer insanlardan ayırt etmek mümkün olmamıştır. Onların söz ve davranışlarında mantıki bir tutarlılığın bulunması onları tanımaya engel bir durum oluştursa da anlayışları kıt, cahil ve kendilerinde hiç hayır bulunmayan kimselerdir. Yakınlarının azlığı, sürekli su-i zan içinde olmaları ve günahkâr olmalarından ötürü indirilen her âyetin iç yüzlerini ifşâ edeceği endişesi içinde yaşamışlardır. Kur'ân'ın gerçek yüzlerini bildirmesinin canlarını, mallarını ve çocuk çocuklarını müminlere mübah kılacağı bu endişelerinin temel kaynağını oluşturmuştur. *“Onlara şöyle bir baktığında dış görünüşleri sana iyi bir izlenim verir, konuşurlarsa sözlerine kulak verirsin. Ama onlar sanki bir yere dayanmış kütükler gibidir. (böyle güvendeymiş gibi görünürler.) Ama her gürültüyü de kendilerine yönelik sanırlar. Asıl düşman onlardır, onlardan korun! Allah onları kahretsin! Nasıl da haktan yüz çeviriyorlar!”*¹⁴⁶⁶ âyeti münafıkların bu karakteristik özelliklerini veciz bir şekilde dile getirmiştir.¹⁴⁶⁷

Münafıklar, Resûlullah'ın (s.a.) yanına geldiklerinde kendilerini tanıyacağı endişesiyle elbiseleriyle yüzlerini örterler ve boyunlarını bükereklerdi. Böyle yaptıkları takdirde Resûlullah'ın (s.a.) kendilerini tanımayacaklarını zannediyorlardı. Yine bu davranışlarıyla kalplerinde gizledikleri şeylerin Allah'a gizli kalacağını vehmediyorlardı. Kur'ân okunduğu zaman da kendileri hakkındaki gerçekleri işitmek için sırtlarını eğerek ve elbiselerine bürünürlerdi. Yine gizli konuştukları zaman da elbiselerine bürünüyorlardı. Bütün bunlara rağmen münafıklar Resûlullah'a (s.a.) karşı duydukları öfke ve düşmanlığı gizlemişler, Resûlullah'a (s.a.) inanıyorlarmış gibi bir tavır takınmışlardır. Onların Resûlullah (s.a.) hakkındaki gerçek düşüncelerini *“İyi bilin ki onlar, O'ndan gizlenmek için, kalplerindeki düşmanlığı gizliyorlar. Yine iyi bilin ki, elbiselerine büründükleri zaman bile, Allah onların gizlediklerini de, açığa vurduklarını da bilir. Çünkü O, göğüslerin özünü (kalplerde olanı) hakkıyla bilendir.”*¹⁴⁶⁸ âyeti haber vermiştir.¹⁴⁶⁹

Münafıkların bir diğer özelliği de zahiren Allah'a ve Resûlü'ne iman ettiklerini söylemeleri, hakikatte ise bunu tekzip etmeleri olmuştur. Onlar aralarında vuku bulan hukuki ihtilaflarda hüküm kendi aleyhlerinde olduğu zaman hükümlerinde adil

¹⁴⁶⁶ Münâfikûn, 63/4.

¹⁴⁶⁷ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XXII, 652-653.

¹⁴⁶⁸ Hud, 11/5.

¹⁴⁶⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XII, 316-322.

olmayacağı kaygısıyla Resûlullah'ın (s.a.) haklarında hüküm vermelerinden kaçınmışlar, hüküm kendi lehlerine olduğu zaman da gönülden kabullenmişleridir. Onları bu şekilde davranmaya iten temel neden ise nifakın neden olduğu ruhsal rahatsızlıkları olmuştur. *“Allah'a da, Resûle de inandık ve boyun eğdik” diyorlar, bunu söyledikten sonra da içlerinden bir grup yan çiziyor. Bunlar inanmış kimseler değildir. Aralarındaki anlaşmazlıklar hakkında karar versin diye Allah'a ve Resûlü'ne çağırıldıklarında bir de bakıyorsun içlerinden bir grup buna karşı çıkmış! Haklı çıkacaklarını bilirlerse koşarak ona geliyorlar. Bunların kalplerinde çürüklük mü var, yoksa şüpheye mi düştüler ya da Allah'ın ve Resûlü'nün kendilerine haksızlık etmesinden mi korkuyorlar? Hayır, asıl haksızlık edenler kendileridir.*¹⁴⁷⁰ âyetleri münafıkların bu özelliklerine dikkat çekmektedir.¹⁴⁷¹

Münafıkların en ayırıcı vasfı onların benzer özellikler ve davranışlara sahip olmalarıdır. *“Erkeğiyle kadınıyla münafıklar birbirine benzer; kötülüğü özendirip iyiliği engellerler, hayır için elleri harcamaya varmaz. Onlar Allah'ı umursamadılar, O da onları kendi hallerine bıraktı. Gerçek şu ki münafıklar günaha batmış kimselerdir.*¹⁴⁷² âyeti münafıkların ayırıcı vasıflarını bildirmektedir. *“Artık, erkeğiyle kadınıyla münafıklara ve açıktan inkârcılık yapanlara, içinde ebedi olarak kalacakları cehennem ateşini vaad etmiştir. Onlara bu yeter de artar.*¹⁴⁷³ âyeti de münafıkların bu tutumlarının acı neticesini haber vermektedir.¹⁴⁷⁴

Her şeye rağmen *“Onlar (münafıklar) Kur'an'ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalplerin üzerinde kilitleri mi var?”*¹⁴⁷⁵ âyeti münafıkları Allah'ın indirdikleri üzerine düşünmeye ve içinde buldukları yanlışlıkları fark etmeye çağırılmış, fakat onların peşin hükümlü olmaları nedeniyle düşünme yetilerini kullanamadıklarını bildirmiştir.¹⁴⁷⁶ Bazı münafıklar ise gerçeğin bilgisine vakıf olmalarına rağmen şartlanmışlıkları nedeniyle imandan sonra dalâleti tercih etmişlerdir. *“Doğru yol kendileri için apaçık hale geldikten sonra ona arka dönenlere şeytan bunu güzel göstermiş ve kendilerine yanlış yolda*

¹⁴⁷⁰ Nur, 24/47-50.

¹⁴⁷¹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XVII, 341-342.

¹⁴⁷² Tevbe, 9/67.

¹⁴⁷³ Tevbe, 9/68.

¹⁴⁷⁴ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XI, 548-550.

¹⁴⁷⁵ Muhammed, 47/24.

¹⁴⁷⁶ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XXI, 215.

ilerleme cesareti vermiştir.”¹⁴⁷⁷ âyeti hem onların bu özelliğini, hem de nedenini bildirmektedir.¹⁴⁷⁸

Bütün yaptıklarından ötürü münafıkları bekleyen akıbeti “*Şüphesiz ki münafıklar, cehennem ateşinin en aşağı tabakasındadırlar. Onlara hiçbir yardımcı da bulamazsın.*”¹⁴⁷⁹ âyeti bildirmiş, “*Ancak tövbe edenler, durumlarını düzeltenler, Allah'ın kitabına sarılanlar ve dinlerini Allah'a has kılanlar müstesnadır. Bunlar mü'minlerle beraberdirler. Allah mü'minlere büyük bir mükâfat verecektir.*”¹⁴⁸⁰ âyeti onları bu akıbetle karşılaşmamaları için neler yapmaları gerektiğini bildirerek onları tövbe etmeye davet etmiştir.¹⁴⁸¹ “*Eğer şükreder ve iman ederseniz, Allah size niye azab etsin ki? Allah şükürün karşılığını verendir, hakkıyla bilendir.*”¹⁴⁸² âyetiyle de tövbe edip iman ettikleri takdirde kendilerini “*Şüphesiz ki münafıklar, cehennem ateşinin en aşağı tabakasındadırlar.*”¹⁴⁸³ âyetinin tehdidinden koruyabilecekleri belirtilmiştir.¹⁴⁸⁴

C. YAHUDİ VE MÜŞRİKLERLE İŞBİRLİĞİ YAPMALARI

Resûlullah'ın (s.a.) hicretinden kısa bir süre sonra Müslümanlar Medine'de müşriklere ve Yahudilere karşı dini, siyasi ve ekonomik üstünlük sağlamaya başlayınca Yahudi âlimleri kıskançlıklarından ötürü Resûlullah'a (s.a.) düşmanlık yapmaya başlamışlardır. “*Kitap ehlinden birçoğu, hak kendilerine belirdikten sonra dahi, içlerindeki kıskançlıktan ötürü sizi, imanınızdan sonra küfre döndürmek isterler. Siz şimdilik, Allah onlar hakkındaki emrini getirinceye kadar affedin, hoşgörün. Şüphesiz Allah, gücü her şeye hakkıyla yetendir.*”¹⁴⁸⁵ âyeti Yahudi âlimlerinin bu tavrını haber vermektedir. Yahudilerin yanı sıra Resûlullah'ı (s.a.) yurtlarında barındıran, onu destekleyen ve yardımına koşan Ensardan bazıları da da şirk üzereydiler. Bu kimseler küfürlerini açığa vurmaları halinde Müslümanlar tarafından öldürüleceklerinden veya esir edileceklerinden korktukları için ikiyüzlü bir tutum sergilemişlerdir. Bundan dolayı Medineli bu münafıklar Yahudilerle işbirliği yaparak müminler aleyhine çeşitli tuzaklar

¹⁴⁷⁷ Muhammed, 47/25.

¹⁴⁷⁸ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XXI, 215.

¹⁴⁷⁹ Nisâ, 4/145.

¹⁴⁸⁰ Nisâ, 4/146.

¹⁴⁸¹ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, VII, 619-623.

¹⁴⁸² Nisâ, 4/147.

¹⁴⁸³ Nisâ, 4/145.

¹⁴⁸⁴ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, VII, 623-624. Buhârî, *Kitâbu't-Tefsîr*, 4/25.

¹⁴⁸⁵ Bakara, 2/109.

kurmaya girişmişlerdir. Bu kimseler Resûlullah'ı (s.a.) ve ashabını gördüklerinde “Biz, Allah'a, Peygamberine ve âhiret gününe iman edenleriz.” derler, Yahudilerle baş başa kaldıklarında da “Biz, sizinle beraberiz. İman ettik diyerek müminlerle alay ediyoruz.” derlerdi. “*İnsanlardan, inanmadıkları halde, “Allah'a ve ahiret gününe inandık” diyenler de vardır. Hâlbuki onlar mümin değillerdir.*”¹⁴⁸⁶ âyetinde ifade edildiği şekilde bir tutum sergilemişlerdir. Bu âyet Müslümanları Yahudi ve münafıkların bu işbirliği konusunda uyarmıştır.¹⁴⁸⁷ Medine'deki Yahudilerle işbirliği yapan bu münafıkların karakteristik özellikleri “*Bunlar (münafıklar) Allah'ı ve müminleri aldatmaya çalışırlar. Oysa sadece kendilerini aldatırlar da farkında değillerdir. Kalplerinde münafıklıktan kaynaklanan bir hastalık vardır. Allah da onların hastalıklarını artırmıştır. Söyledikleri yalana karşılık da onlara elem dolu bir azap vardır.*”¹⁴⁸⁸ âyetlerinde haber verilmiştir.¹⁴⁸⁹ Bu şekilde davranan münafıklardan Yahudilerle işbirliği yapmamaları ve Müslümanlarla birlikte hareket ederek bozgunculuk yapmamaları istenince “Biz, müminler ile kitap ehlinin arasını düzeltmek istiyoruz.” diye cevap vererek gerçek amaçlarını gizlemeye çalışmışlardır. “*Bunlara, “Yeryüzünde fesat çıkarmayın” denildiğinde, “Biz ancak ıslah edicileriz!” derler. İyi bilin ki, onlar (münafıklar) bozguncuların ta kendileridir. Fakat farkında değillerdir.*”¹⁴⁹⁰ âyetleri onların içyüzlerini ifşa etmiştir.¹⁴⁹¹ “*Onlara (münafıklara), “İnsanların (Resûlullah'a (s.a.) ve O'na indirilene inananların) inandıkları gibi siz de inanın” denildiğinde ise, “Biz de akılsızlar gibi iman mı edelim?” derler. İyi bilin ki, asıl akılsızlar kendileridir, fakat bilmezler.*”¹⁴⁹² denildiği zaman da yaptıklarının doğru olduğunu söyleyerek yanıtlarında ısrar etmişlerdir.¹⁴⁹³

Münafıklar, yakın dostları müşrikler ve Yahudilerle karşılaştıkları zaman ise “*İman edenlerle karşılaştıkları zaman, “inandık” derler. Fakat şeytanlarıyla (Yahudi ve müşrik dostlarıyla) yalnız kaldıkları zaman, “Şüphesiz, biz sizinle beraberiz. Biz ancak onlarla (Resûlullah'ın ashabıyla) alay ediyoruz” derler.*”¹⁴⁹⁴ âyetinde tasvir edildiği gibi

¹⁴⁸⁶ Bakara, 2/8.

¹⁴⁸⁷ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, I, 275-278.

¹⁴⁸⁸ Bakara, 2/9-10.

¹⁴⁸⁹ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, I, 276-290.

¹⁴⁹⁰ Bakara, 2/11-12.

¹⁴⁹¹ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, I, 298-301.

¹⁴⁹² Bakara, 2/13.

¹⁴⁹³ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, I, 301-304.

¹⁴⁹⁴ Bakara, 2/14.

davranmışlardır.¹⁴⁹⁵ “Gerçekte Allah onlarla alay eder (alaylarından dolayı onları cezalandırır); azgınlıkları içinde bocalayıp dururlarken onlara mühlet verir. İşte onlar, hidayete karşılık sapıklığı satın almış kimselerdir. Bu yüzden alışverişleri onlara kâr getirmemiş ve (sonuçta) doğru yolu bulamamışlardır.”¹⁴⁹⁶ âyetleri da münafıkların bu ikircikli tavırlarını ve neticelerini bildirmektedir.¹⁴⁹⁷

Yahudilerle iyi ilişkiler içerisinde olan bazı münafıklar da Yahudilerle gizlice konuşuyorlar, çocuklarını Yahudi kadınlarına emzirtiyorlar, sonrasında da müminleri “Yahudi, Hıristiyan ve diğer müşriklerin Müslümanların başına bir felaket getirmesinden korkuyoruz.” diyerek aldatmaya çalışıyorlardı. “İşte kalplerinde bir hastalık bulunan münafıkların “Başımıza bir felaketin gelmesinden korkuyoruz” diyerek onların arasında koşup durduklarını görürsün.”¹⁴⁹⁸ âyeti münafıkların bu hususiyetlerini haber vermektedir. Münafıkları bu şekilde davranmaya iten şey, şartların müminler aleyhine döndüğü zaman gizlice dost edindiklerinin yardımına ihtiyaç duyabilecekleri beklentisi olmuştur. “Ama Allah yakın bir fetih veya katından bir emir getirir ve onlar içlerinde gizledikleri şeye (nifaka) pişman olurlar.”¹⁴⁹⁹ âyeti Mekke’nin fethi ile Allah’ın iman ile küfür arasındaki hükmünü vereceğini; münafıkların da yaptıklarından pişmanlık duyacaklarını haber vermiştir.¹⁵⁰⁰ Bir önceki âyette müjdesi verilen fetih veya Allah katından bir emir geldiğinde Yahudi ve Hıristiyanları dost edinen münafıklar bu yaptıklarından ötürü pişman olacakları, o zaman da müminler onlara “İman edenler de “Sizinle beraber olduklarına dair bütün güçleriyle Allah’a yemin edenler (münafıklar) bunlar mıydı? Derler. Onların bütün yaptıkları boşa gitmiş, sonuçta hüsrâna uğramışlardır.”¹⁵⁰¹ âyetinde belirtilen tepkiyi gösterecekleri bildirilmektedir.¹⁵⁰²

Münafıkların şüpheli tavırları onları ihtiyatlı olmaya sevk etmiş, bundan ötürü de diğer inanç mensuplarıyla işbirliği yapmaktan kaçınmamışlardır. Onların bu tutumu hakkında nazil olan “İşte kalplerinde bir hastalık (nifak) bulunanların, “Başımıza bir felaketin gelmesinden korkuyoruz” diyerek onların arasında koşup durduklarını

¹⁴⁹⁵ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, I, 306-311.

¹⁴⁹⁶ Bakara, 2/15-16.

¹⁴⁹⁷ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, I, 314-316.

¹⁴⁹⁸ Mâide, 2/52.

¹⁴⁹⁹ Mâide, 2/52.

¹⁵⁰⁰ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, VIII, 510-514.

¹⁵⁰¹ Mâide, 5/53.

¹⁵⁰² Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, VIII, 515-517.

görüürsün. Ama Allah yakın bir fetih veya katından bir emir getirir ve onlar içlerinde gizledikleri Şeye (nifaka) pişman olurlar."¹⁵⁰³ âyetinin anlamı hakkında farklı yorumlar söz konusudur. Atiyye b. Sa'd ve Ubâde b. Velîd b. Ubâde b. Sâmit'in rivayetlerine göre bu âyet, Abdullah b. Ubey b. Selûl hakkında nazil olmuştur. Mücâhid'e göre bu âyet, Yahudilerle hoş geçinen, onlarla gizlice konuŐan ve çocuklarını onlara emzirten münafıklar hakkında nazil olmuştur. Katâde'ye göre ise bu âyet, müminleri bırakarak Yahudileri dost edinen, onlarla arkadaşlık eden münafıklar hakkında nazil olmuştur. Taberî bu âyeti Şu Şekilde yorumlamıştır: Bu âyet, münafıkların Yahudi ve Hıristiyanları dost edindiklerini, müminleri Şu sözlerle aldattıklarını haber vermektedir: "Yahudi, Hıristiyan ve diğer müşriklerin ehl-i İslâm'ın başına bir felaket getireceğinden korkuyoruz. Bu nedenden ötürü onlara ihtiyacımız olabilir. Bu âyette bahsi geçen sözleri Abdullah b. Ubey b. Selûl veya bir başkası söylemiş olabilir. Bu sözleri münafıkların söylediğinden kuşku yoktur."¹⁵⁰⁴

Yahudileri dost edinen münafıklar, Müslümanların yanında Müslüman olduklarına dair yemin eder ve bu yeminlerini kendilerine siper edinerek canlarını ve mallarını kurtaracaklarını düşünüyörlardı. Böylece haklarında Allah'ın hükmünün icra edilmesine engel olabileceklerini umuyorlardı. "Allah'ın kendilerine gazap ettiğİ bir topluluğİ (Yahudileri) dost edinenleri (münafıkları) görmez misin? Onlar (münafıklar) ne sizdendirler (Müslümanlardan), ne de onlardan (Yahudilerden). Onlar bile bile yalan yere yemin ederler. Allah onlara (Yahudileri dost edinen münafıklara) çetin bir azap hazırlamıştır. Gerçekten onların yaptıkları Şey ne kötüdür! Onlar yeminlerini kalkan yapıp (insanları) Allah'ın dininden alıkoydular. Bunun için onlara alçaltıcı bir azap vardır."¹⁵⁰⁵ âyetleri onların bu çirkin özelliklerini vasfetmektedir.¹⁵⁰⁶

Münafıkların Yahudi ve müşriklerle özellikle savaş söz konusu olunca Müslümanlar aleyhine işbirliğı yapmaları "Bu da onların (münafıkların), Allah'ın gönderdiğİ vahiyden hoŐlanmayanlara, "Bazı hususlarda sizin dediklerinizi yapacağız" demeleri yüzünden olmuştur. Allah onların gizlediklerini bilir."¹⁵⁰⁷ âyetinde ifade edildiğİ üzere onların iman etme yeteneklerini tamamen kaybetmelerinin bir diğer

¹⁵⁰³ Mâide, 5/52.

¹⁵⁰⁴ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VIII, 510-512.

¹⁵⁰⁵ Mücâdele, 58/14-16.

¹⁵⁰⁶ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XXII, 489-490.

¹⁵⁰⁷ Muhammed, 47/26.

nedenini oluşturmuştur.¹⁵⁰⁸ “Melekler, onların (münafıkların) yüzlerine ve sırtlarına vurarak canlarını alırken halleri nasıl olacak? Bu, Allah’ı gazaplandıran şeylere uydukları ve onun hoşnut olduğu şeyleri beğenmedikleri içindir. Allah da onların amellerini boşa çıkarmıştır.”¹⁵⁰⁹ âyeti bu kimselerin akıbetlerini haber vermektedir.¹⁵¹⁰ Meleklerin münafıklara bu şekilde davranmalarının nedeni ise “Bu, (münafıkların) Allah’ı gazaplandıran şeylere uydukları ve onun hoşnut olduğu şeyleri beğenmedikleri içindir. Allah da onların amellerini boşa çıkarmıştır.”¹⁵¹¹ âyetinde haber verilmektedir.¹⁵¹²

D. RESÛLULLAH’IN MÛNAFIKLARA KARŞI TAVRI

Medine döneminde ortaya çıkan nifak, İslam toplumunun her zaman gündeminde olmuş, süreç içerisinde inen âyetler ve Resûlullah’ın (s.a.) tavrı münafıklara karşı nasıl davranılması gerektiğine dair bazı ölçüler va’zetmiştir. Konuyla ilgili inen âyetler ve Resûlullah’ın (s.a.) tavrı incelendiğinde farklı zaman ve durumlarda en ideal tavır sergilenecek münafıklarla ilişkilerin seyri tayin edilmiştir.

Müslümanlardan bazılarının Yahudilerle Cahiliye döneminden beri süre gelen dostlukları ve anlaşmaları vardı. “Ey iman edenler! Sizden olmayanlardan hiçbir sırdaş edinmeyin. Onlar size fenalık etmekten asla geri kalmazlar. Hep sıkıntıya düşmenizi isterler. Onların kinleri konuşmalarından apaçık ortaya çıkmıştır. Kalplerinde gizledikleri ise daha büyüktür. Eğer düşünürseniz size âyetleri açıkladık.”¹⁵¹³ âyeti Yahudi ve münafıkların Müslümanlar hakkındaki temel yaklaşımını nazara vermiş, bu iki grubun dostlukları ve anlaşmaları kötüye kullanabileceklerine dikkat çekmiş ve Müslümanları bunlarla dostluk kurmaktan ve anlaşma yapmaktan nehyetmiştir.¹⁵¹⁴

Münafıklar müşriklerin aksine Müslümanlara karşı besledikleri gerçek duygularını gizlemeye çalışmışlardır. “Yoksa kalplerinde çürüklük bulunanlar, içlerindeki kini Allah’ın asla açığa çıkarmayacağını mi hesapladılar? İstersek şüphesiz onları sana gösteririz de yüzlerindeki işaretlerden kendilerini tanırısın. Kuşkusuz

¹⁵⁰⁸ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, XXI, 219-200.

¹⁵⁰⁹ Muhammed, 47/26-27.

¹⁵¹⁰ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, XXI, 221.

¹⁵¹¹ Muhammed, 47/28.

¹⁵¹² Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, XXI, 221.

¹⁵¹³ Âl-i İmrân, 2/118.

¹⁵¹⁴ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, V, 709-714.

*konuşma tarzlarından sen onları bileceksin. Allah bütün yaptıklarınızı bilir.*¹⁵¹⁵ âyetleri Allah'ın onların kalplerindeki kin ve nefreti değişik vesilelerle ortaya çıkardığını bildirmektedir. Bu âyetler Resûlullah'ın münafıkları Allah'ın izni ile simalarından ve konuşma üsluplarından tanıdığını bildirmiş, bu tanıma neticesinde de münafıklara “*Şayet Allah seni onlardan bir toplulukla tekrar karşılaştırır da başka bir sefere çıkmak için senden izin isterlerse, de ki: “Bundan böyle benimle asla sefere çıkmayacak ve benim maiyetimde düşmana karşı asla savaşmayacaksınız. Mademki ilk defasında oturup kalmayı yeğlediniz, şimdi de geride kalanlarla birlikte oturmaya devam edin. Onların arasından ölen birinin namazını sakın kılma, mezarı başında da durma! Çünkü onlar Allah ve Resûlü'nü inkâr ettiler ve yoldan sapmış olarak öldüler.*”¹⁵¹⁶ âyetlerinde emredildiği şekilde muamele etmiştir.¹⁵¹⁷ “*Çevrenizdeki bedevîlerden birtakım münafıklar vardır. Medine halkından da münafıklıkta direnenler var ki sen onları bilmezsin. Biz onları biliriz. Onlara iki defa (birisi dünyada, diğeri ise kabirde) azap edeceğiz. Sonra da büyük bir azaba (cehenneme) itileceklerdir.*”¹⁵¹⁸ âyetinde belirtildiği üzere münafıklar Resûlullah'ın (s.a.) dilinden nifaklarının izhar edilmesiyle dünyevi azaba uğramışlardır. Şu olay bunu haber vermektedir: Bir Cuma günü hutbe okuyan Resûlullah (s.a.) “Ey filan dışarı çık, çünkü sen münafıksın. Ey filan dışarı çık, çünkü sen münafıksın.” diyerek münafıklardan bazı insanları mescitten çıkarmış ve onları rezil etmiştir. Münafıklar mescitten çıkarılarken Hz. Ömer'le karşılaşmışlar, Hz. Ömer, cumaya yetişemediğini zannederek utanmış ve onlardan gizlenmiştir. Çünkü o, insanların cumayı kılıp dağıldıklarını zannetmişti. Münafıklar da Hz. Ömer'in durumlarına vakıf olabileceğinde utanarak Hz. Ömer'den gizlenmişlerdir. Hz. Ömer mescide girince insanların henüz namaz kılmadıklarını görmüş, Müslümanlardan birisi “Müjde Ey Ömer! Allah bugün münafıkları açığa çıkarıp rezil etti.” demiştir. İşte münafıkların gördükleri ilk azap bu olmuştur. Onların göreceği ikinci azap ise kabir azabıdır.¹⁵¹⁹

Münafıkların dünyevi ve uhrevi akibetlerini bildiren “*Çevrenizdeki bedevîlerden birtakım münafıklar vardır. Medine halkından da münafıklıkta direnenler var ki sen onları bilmezsin. Biz onları biliriz. Onlara iki defa (birisi dünyada, diğeri ise kabirde)*

¹⁵¹⁵ Muhammed, 47/29-30.

¹⁵¹⁶ Tevbe, 9/83-84.

¹⁵¹⁷ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XXI, 221-223.

¹⁵¹⁸ Tevbe, 101.

¹⁵¹⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XI, 644-649.

azap edeceğiz. Sonra da büyük bir azaba (cehenneme) itileceklerdir.”¹⁵²⁰ âyetinde bahsi geçen “iki azap”ın ne zaman ve ne şekilde olacağı hususunda müfessirler ihtilaf etmiştir. İbn Abbâs ve Ebû Malik’in rivayetlerine göre münafıkların dünyada maruz kalacağı azap Allah’ın onların gizli hallerini Resûlullah’ın (s.a.) diliyle açığa çıkarmasıdır. Onların göreceği ikinci azap ise kabir azabıdır.¹⁵²¹ Katâde’deye göre bu âyette Allah, Resûlullah’a (s.a.) münafıkları sadece kendisinin bildiğini haber vermiştir. Mücâhid’e göre ise münafıkların maruz kalacakları birinci azap onların korku, açlık, öldürülme ve esir edilme gibi musibetlere maruz kalmaları, ikici azap ise kabir azabıdır. Hasan-ı Basrî, İbn Cüreyc ve Katâde’nin diğer bir rivayetine göre iki azaptan ilki dünya azabı, ikicisi ise kabir azabıdır. Katâde konuyla ilgili şu rivayeti nakletmektedir: Resûlullah, (s.a.) Huzeyfe’ye münafıklardan on iki kişinin ismini bildirmiştir. Bunlardan altısı cehennem ateşinin omuzlarından kalplerine nüfuz etmesi sonucu, altısı da normal şekilde ölmüştür. Resûlullah (s.a.) münafıklardan on iki kişinin isimlerini Huzeyfe’ye sır olarak söylemişti. Hz. Ömer, herhangi bir kişinin cenaze namazını kılacağı zaman Huzeyfe’ye bakar, o kılarsa cenaze namazını kılardı. Hz. Ömer, kendisinin onlardan olup olmadığını sormasına Huzeyfe şu yanıtı vermiştir: Allah’a yemin ederim ki sen onlardan değilsin. Ama senin dışındaki herhangi bir kimsenin nifakından benim değilim.¹⁵²² İbn Zeyd’e göre münafıkların başına gelecek azabın ilki dünya hayatında malları ve evlatlarına gelecek musibetler, ikincisi ise cehenneme girmeleridir. İbn Zeyd “*Onların malları ve evlatları seni imrendirmesin. Allah bunlarla ancak, dünyada kendilerine azap etmeyi ve canlarının kâfir olarak çıkmasını istiyor.*”¹⁵²³ âyetini de bu görüşüne delil göstermiştir. Hasan-ı Basrî’ye göre münafıkların maruz kalacağı ilk azap mallarından zekât alınması, ikincisi ise kabir azabıdır. Taberî’ye göre bu âyeti şu şekilde yorumlamamız daha isabetlidir: Bu âyette nifaklarında ısrar edenlerin iki kez azaba maruz kalacakları bildirilmektedir. Bu iki azabın ne olduğunu bize bildirecek her hangi delil bulunmamaktadır. Konuyla ilgili nakledilen görüşlerden herhangi birisinin bize bunu bildirdiğini söylemek caiz olsa da bu konuda kesin bir bilgiye sahip değiliz. Bu konuda kesin olan bir şey var ki bu iki azabın

¹⁵²⁰ Tevbe, 9/101.

¹⁵²¹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 644- 649.

¹⁵²² Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 647.

¹⁵²³ Tevbe, 9/84-85.

cehenneme girmeden önce olacaktır. Galip ihtimal bunlardan birisi kabir azabıdır. Bu iki azaptan sonra da cehenneme gireceklerdir.¹⁵²⁴

Münafıklarla mücadele yöntemlerinden bir diğeri de “*Ey Peygamber! Kâfirlere ve münafıklara karşı cihad et, onlara karşı sert davran. Onların varacağı yer cehennemdir. Ne kötü varılacak yerdir orası.*”¹⁵²⁵ âyetinde ifade edildiği şekilde inkâr edenlerle fiili mücadele, münafıklarla da tehdit ve söz ile cihat etme şeklinde olmuştur.¹⁵²⁶

Resûlullah’ın (s.a.) Medine’ye hicretinden itibaren münafıkların liderliğini üstlenen, Resûlullah’ın (s.a.) aile ismetine iftiraya varıncaya kadar her türlü gizli açık cürmü irtikâp eden Abdullah b. Ubey b. Selûl’un ölümü öncesi ve sonrasında nasıl davrandığına dair Taberî şu bilgilere yer vermektedir: Abdullah b. Ubey b. Selûl ölünce oğlu Abdullah b. Abdullah b. Ubey b. Selûl, vasiyeti gereği babasını kefenlemek için Resûlullah’tan (s.a.) gömleğini, babasının cenaze namazını kıldırmasını ve onun için istiğfar etmesini istemiştir. Resûlullah (s.a.) ona gömleğini vermiş ve cenaze hazır olunca kendisine haber vermelerini söylemiştir. Resûlullah (s.a.) cenaze namazını kıldırma için hareket edince Hz. Ömer “Allah, seni münafıkların cenaze namazını kıldırıktan nehyetmedi mi? diye sorunca Resûlullah, (s.a.) Allah’ın kendisini bu konuda muhayyer bıraktığını söylemiş ve “*Onlar için ister bağışlanma dile ister dileme (farketmez.) Onlar için yetmiş kez bağışlanma dilesen de, Allah onları asla affetmeyecektir.*”¹⁵²⁷ âyetini okumuştur. Yine “Eğer onların affedileceklerini bilsem daha fazla istiğfar ederim.” demiştir. Abdullah b. Ubey b. Selûl’un cenaze namazını kıldırma Resûlullah (s.a.) onun kabri başındayken “*Onlardan ölen hiçbirine asla namaz kılma ve kabrinin başında durma. Çünkü onlar Allah’ı ve Resûlü’nü inkâr ettiler ve fasık olarak öldüler. Onların malları ve evlatları seni imrendirmesin. Allah bunlarla ancak, dünyada kendilerine azap etmeyi ve canlarının kâfir olarak çıkmasını istiyor.*”¹⁵²⁸ âyetleri nazil olmuştur. Resûlullah (s.a.) bu âyet nazil olduktan sonra bir daha münafıkların cenaze namazlarını kıldırılmamış ve onların kabirlerine gitmemiştir. Resûlullah, (s.a.) Abdullah b. Ubey b. Selûl’un cenaze namazı kıldırması üzerine inen âyetten sonra “Benim verdiğim gömlek ve kıldırduğum namaz ona Allah’tan gelecek olana engel olamayacaktır. Ben bu

¹⁵²⁴ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 643-649.

¹⁵²⁵ Tahrîm, 66/9.

¹⁵²⁶ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXIII, 110.

¹⁵²⁷ Tevbe, 9/80.

¹⁵²⁸ Tevbe, 9/84-85.

yaptıklarımla onun kavminden bin kişinin Müslüman olmasını umuyorum.” demiştir. Konuyla ilgili Katâde’nin rivayeti şu şekildedir: Abdullah b. Ubeyy hastalanınca Resûlullah’tan (s.a.) yanına gelmesi için haber göndermiş, Hz. Ömer, Resûlullah’ın (s.a.) onun yanına gitmemesini istemiş, fakat Resûlullah (s.a.) onun yanına gitmiş ve ona “Seni Yahudi sevgisi helâk etti.” demiştir. Abdullah b. Ubeyy ise “Ben, seni bunları bana haber vermen için değil, benim için istiğfar etmen için gelmeni istedim.” diyerek Resûlullah’tan (s.a.) gömleğini istemiştir. Resûlullah (s.a.) gömleğini vermiş ve onun için istiğfar etmiştir. Abdullah b. Ubeyy vefat edince Resûlullah’ın (s.a.) gömleğiyle kefenlemiş ve kabrine koymuştur. Bunun üzerine *“Onlardan ölen hiçbirine asla namaz kılma ve kabrinin başında durma. Çünkü onlar Allah’ı ve Resûlünü inkâr ettiler ve fasık olarak öldüler.”*¹⁵²⁹ âyeti nazil olmuştur. Taberî’nin konuyla ilgili naklettiği rivayetlerden biri hariç diğerleri Resûlullah’ın (s.a.) Abdullah b. Ubey b. Selûl’un cenaze namazını kıldırıldığını nakletmektedir. Taberî’nin Enes b. Mâlik’ten naklettiği rivayete göre ise Resûlullah, (s.a.) Abdullah b. Ubey b. Selûl’un cenaze namazını kıldırılmak istemiş, Cebrail’in Resûlullah’ın elbisesinden tutarak *“Onlardan ölen hiçbirine asla namaz kılma ve kabrinin başında durma.”* diyerek Resûlullah’ı (s.a.) münafıkların liderinin cenaze namazını kıldırılmaktan nehyetmiştir. Taberî’ye göre Allah, bu âyette Resûlullah’a (s.a.) Tebuk seferine katılmayanların cenaze namazını kıldırılmamasını emretmektedir. Abdullah b. Ubey b. Selûl Tebuk seferine katılmadığı için konuyla ilgili Enes b. Mâlik’in rivayetini tercih edebiliriz. Buhârî de Resûlullah’ın (s.a.) Abdullah b. Ubeyy b. Selûl’un cenaze namazını kıldırıldığını, sonrasında ilgili iki âyetin nazil olduğunu nakletmektedir.¹⁵³⁰

Münafıklara nasıl muamele edilmesi gerektiği hususunda *“Allah, zulme uğrayanın dile getirmesi dışında, çirkin sözün açıklanmasını sevmez. Şüphesiz Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”*¹⁵³¹ âyeti bazı ölçüle va’z etmiştir. Bu âyet, nifakında ısrar edenler dışındaki kimselere münafık denmesinin Allah’ın hoşnut olmayacağını ifade etmektedir. Bu âyetin nasıl anlaşılması gerektiğine dair farklı yorumlar söz konusudur. Öncelikle âyetteki “zaleme” fiilinin okunuşunda kıraat âlimleri ihtilaf etmişlerdir. Bu kelimeyi meçhul olarak “zulime” diye okuyan İbn Abbâs, Katâde

¹⁵²⁹ Tevbe, 9/84.

¹⁵³⁰ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XI, 610-615. Buhârî, *Kitâbu’t-Tefsîr*, 9/12-13.

¹⁵³¹ Nisâ, 4/148.

ve Hasan-ı Basrî, âyeti şu şekilde yorumlamışlardır: Allah zulme uğrayan kimse dışında her hangi bir kimsenin açıktan beddua etmesinden hoşlanmaz. Zulme uğrayan kimseye ruhsat verildiği için zulmeden kimseye açıktan beddua etmesinin bir sakıncası yoktur. Mücâhid, âyetle ilgili iki farklı yorum getirmiştir. Onun ilk görüşüne göre ev sahibi tarafından gereği gibi ağırılanmayan misafir zulme uğramıştır. Bu şekilde bir muamele gören misafir oradan ayrıldıktan sonra “Beni gerektiği şekilde ağırlamadı.” demesinde bir sakınca yoktur. Mücâhid’in diğer görüşüne göre âyette şu husus dile getirilmektedir: Allah hiç kimsenin açıkça kötü söz söylemesinden hoşnut olmaz. Bunun istisnası ise zulme uğrayan kimsedir. Zulme maruz kalan herhangi bir kişi zulmeden kimsenin yaptığı kötülükleri açıkça ifade edebilir. Süddî ise âyeti şu şekilde yorumlamıştır: Allah, çirkin sözün açıktan söylenmesini sevmez. Fakat zulme uğrayanın hakkını alması ve zulme mani olması amacıyla çirkin söz söylemesinde mahzur yoktur. Kırâat âlimlerinin okunuşunda ihtilafa düştükleri “zaleme” fiilini “zaleme” diye okuyan İbn Zeyd âyeti şu şekilde yorumlamıştır: Allah, herhangi bir kimseye “sen münafıksın, sen münafıklık yaptın, sen şunu şunu yaptın” denmesinden hoşlanmaz. Ancak nifak üzere ısrar ederek kendisine zulmedenlere açıkça kötü söz söylenmesinde bir mahzur olmaz. Taberî, ilk kıraat şeklinin sahih olduğuna dair icmânın olduğunu, bundan dolayı ikinci kıraatin şaz olduğunu belirterek âyeti şu şekilde yorumlamıştır: Allah, zulme uğrayan kimse dışında bir kimsenin başka bir kimseye açıkça kötü söz söylemesinden hoşnut olmaz. Misafir edilmemek veya misafirlikte kötü muamele görmek; canı, malı gibi hususlarda insanların zulmüne uğramak kişiye uğradığı haksızlıkları açıkça söyleme, haksızlık yapanın aleyhine açıkça beddua ederek Allah’tan yardım istemenin bir mahzuru olmadığı bu âyette ifade edilmektedir.¹⁵³² “*Bir hayrı açıklar veya gizlerseniz yahut bir kötülüğü affederseniz (bilin ki), Allah da çok affedicidir, her şeye hakkıyla gücü yetendir.*”¹⁵³³ âyeti kendilerine kötülük yapılanlara bunu açıklama ruhsatı verilmesine rağmen affetmelerinin ilâhi bir ahlak olduğunu, bundan ötürü kendilerine yapılan kötülüklerle karşı imkânları olmasına rağmen affedici olmalarını istemiştir. Ayrıca bu âyet, İbn Zeyd’in bir önceki âyet hakkındaki görüşlerinin isabetli olmadığına da delil teşkil etmektedir. Bu iki âyeti birlikte değerlendirdiğimizde makul olan yorum şu şekilde olmalıdır: Allah, müminlere ikiyüzlü davranan münafıkları affetmeyi emretmemektedir. Münafıklardan nifakı sabit

¹⁵³² Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VII, 624-632.

¹⁵³³ Nîsa, 4/149.

olanlara da kötü söz söylemeyi yasaklamamaktadır. Böyle bir durumda olan kimseleri affetmenin hiçbir makul tarafı yoktur, çünkü “af” kelimesi, herhangi bir kimsenin hakkı olan bir şey dolayısıyla muhatabını affetmesi anlamına gelmektedir. Münafık ise ikiyüzlü davranışından ötürü ona verilmiş bir isimdir. Münafık bu isimle anılmasından dolayı affedilmesi gereken bir davranış sergilemiş olamaz. Bu âyette zulme maruz kalmış kimsenin cezalandırma veya yapılan kötülüğü ifade etme imkânı olmasına rağmen bundan vazgeçmesinin ilâhi ahlakla ahlaklanma anlamına geleceği belirtilmektedir.¹⁵³⁴

E. SAVAŞ ÖNCESİ MÜSLÜMANLARIN CESARETİNİ KIRMAYA ÇALIŞMALARI

Münafıklar (din hususunda şüphe içinde olup, iman zaafi içinde olanlar), müşriklere karşı savaşı emreden bir hüküm nazil olduğu zaman korkularından ötürü düşmanla karşılaşmak istememişlerdir. “İman edenler “Keşke bir sûre indirilse!” derler. Açık ve kesin hükümlü bir sûre indirildiğinde ve içinde savaştan söz edildiğinde, kalplerinde çürüklük bulunanların sana, ölüm korkusundan baygınlık geçirmiş kimseler gibi baktığını görürsün; zaten o da başlarına geldi gelecek!”¹⁵³⁵ âyeti münafıkların savaş öncesindeki halet-i ruhiyelerini veciz bir şekilde dile getirmektedir. Hâlbuki münafıklar, savaş emri gelmeden önce savaş söz konusu olduğunda üzerlerine düşeni yapacaklarını söylemişler, iş ciddiye bindiğinde ise savaşmamak için her türlü bahaneyi öne sürmüşlerdir. “Güzel olan itaattir, makbul sözdür. Durum (savaş emri) kesinlik kazanınca Allah’a karşı sadâkat göstereceklerdi onlar için hayırlı olacaktı.”¹⁵³⁶ “Emir verirken çıkacaklarına dair büyük yeminler ettiler. De ki: “Boşuna yemin etmeyin, itaat belli bir şeydir; Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır.”¹⁵³⁷ âyetleri münafıkların savaş hükmü inmeden önce verdikleri söze sadakat göstermelerini istemektedir. Münafıklar âyetlerde zikri geçen tutum ve davranışları Uhud, Hendek ve Tebük seferleri öncesinde açıkça ortaya koymuşlardır.¹⁵³⁸ Aynı zamanda bu münafıkların imandan mahrum olmaları hasebiyle sosyal, siyasî ve ahlâkî faaliyetlerde başarılı olamayacakları, imkânları kötüye kullanacakları, tabii ve sosyal düzeni bozacakları da “Küfre döndüğünüzde yeryüzünde

¹⁵³⁴ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, VII, 633-634.

¹⁵³⁵ Muhammed, 47/20.

¹⁵³⁶ Muhammed, 47/21.

¹⁵³⁷ Nur, 24/53.

¹⁵³⁸ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, XXI, 209-213; XVII, 344.

kötülük çıkaracak ve yakınlık bağlarını parça parça edecek değil misiniz?”¹⁵³⁹ âyetinde dile getirilmektedir. “*İşte bunları Allah lânetlemiş, kulaklarını sağır, gözlerini kör etmiştir.*”¹⁵⁴⁰ âyeti de bir önceki âyette bahsi geçen davranışları sergilemeleri nedeniyle artık münafıkların işittikleri ilâhi hakikatleri anlama, gördükleri afâki ve enfüsi delilleri kavrama yeteneklerini kaybederek ilâhi rahmetten uzaklaştıklarını bildirmektedir.¹⁵⁴¹

F. SAVAŞ ZAMANINDA İSLAM ORDUSUNU ZOR DURUMDA BIRAKMALARI

Münafıklar, kritik anlarda verdikleri kararlarla Resûlullah’ı (s.a.) ve Müslümanları zor durumda bırakmak istemişlerdir. Özellikle Müslümanlarla Mekke müşrikleri arasındaki savaşlarda savaş öncesi İslâm ordusunun sayısal gücünü, savaş esnasında moral gücünü zayıflatabilecek bütün kirlî planlarını harekete geçirmişlerdir. Uhud Savaşı’nda münafıklar ilk defa kolektif hareket ederek bir nevi toplumsal bir güç olarak ortaya çıkmışlardır. Münafıklar, Uhud Savaşı öncesi, savaş esnası ve sonrasında ortaya koydukları tavırlarıyla hem Mekke müşrikleri, hem de Medine civarındaki düşmanları cesaretlendirmişlerdir. Savaş öncesi Abdullah b. Ubey b. Selûl, kendisinin Medine’de kalarak savunma savaşı yapılmasını istediğini, Resûlullah’ın bunu kabul etmediğini, müşriklerle savaşmalarının mâkul bir gerekçesi olmadığını ileri sürerek beraberindeki üç yüz kişiyle geri dönmüştür. “*Onlara (münafıklara), “Gelin, Allah yolunda savaşın veya savunmaya geçin” denildi de onlar, “Eğer savaşmayı bilseydik, arkanızdan gelirdik” dediler. Onlar o gün, imandan çok küfre yakın idiler. Ağzlarıyla kalplerinde olmayanı söylüyorlardı. Oysa Allah, içlerinde gizledikleri şeyi çok iyi bilmektedir.*”¹⁵⁴² âyetleri Uhud öncesi geri dönen münafıkların geri dönmelerini ve gerekçesini haber vermektedir.¹⁵⁴³ Ordunun üçte birini oluşturan bir gücün geri dönmesi İslâm ordusu üzerinde olumsuz bir etki oluşturmuş, “*Hani sizden iki takım (paniğe kapılarak) çözülmeye yüz tutmuştu. Hâlbuki Allah onların yardımcısı idi. Müminler, yalnız Allah’a tevekkül etsinler.*”¹⁵⁴⁴ âyetinin dile getirdiği üzere Benî Hârise ve Benî Seleme kabileleri

¹⁵³⁹ Muhammed, 47/22. Bu âyeti bazıları “küfre döndüğünüzde”, bazıları da “iktidara gelmiş olsanız” şeklinde anlamıştır. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, Taberî ilk yorumu tercih etmiştir. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXI, 213-215.

¹⁵⁴⁰ Muhammed, 47/23.

¹⁵⁴¹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXI, 215.

¹⁵⁴² Âl-i İmrân, 2/166-167.

¹⁵⁴³ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VI, 222-223.

¹⁵⁴⁴ Âl-i İmrân, 3/122.

de geri dönmek istemiş, sonrasında bu düşüncelerinden vazgeçmişlerdir.¹⁵⁴⁵ Münafıkların savaş esnasında Resûlullah'ın (s.a.) öldürüldüğü şâyiasına tepkileri ise “Muhammed öldürüldü. Daha önceki dininize geri dönün.” diyerek yaşanan mağlubiyeti kendi lehlerine değerlendirmek istemişlerdir.¹⁵⁴⁶ Savaş sonrası ise müşriklerin geri dönerek kendilerine saldıracakları kaygısını yoğun bir şekilde yaşamışlardır. “*Sonra o kederin ardından (Allah) üzerinize içinizden bir kısmını örtüp bürüyen bir güven, bir uyku indirdi. Bir kısmınız da kendi canlarının kaygısına düşmüştü. Allah'a karşı cahiliye zannı gibi gerçek dışı zanda bulunuyorlar*”¹⁵⁴⁷ âyeti onların halet-i ruhiyelerini bildirmektedir.¹⁵⁴⁸

İslâm devletinin oluşumu sürecinde Müslümanların karşılaşmış oldukları en büyük tehditlerden birisi olan Hendek kuşatması öncesi ve esnasında Müslümanları meşgul eden en önemli gelişmelerden birisi de dâhili düşmanları münafıklar olmuştur. Münafıklar savaş öncesi Resûlullah (s.a.) ve ashabının bu savaşı kazanamayacağını, savaşmalarının makul bir gerekçesi olmadığını iddia ederek moral bozucu her türlü tavrı sergilemişlerdir. Münafıkların bu tavırları “*Şüphesiz Allah içinizden, savaştan alıkoyanları ve kardeşlerine, “Bize gelin” diyenleri biliyor. Size katkıda cimri davranarak savaşa pek az gelirler. Korku geldiğinde ise, üzerine ölüm baygınlığı çökmüş kimse gibi gözleri dönerek sana baktıklarını görürsün. Korku gidince de ganimete karşı aşırı düşkünlük göstererek sizi keskin dillerle incitirler. İşte onlar iman etmediler. Allah da onların amellerini boşa çıkardı. Bu Allah'a kolaydır.*”¹⁵⁴⁹ âyetlerinde dile getirilmiştir.¹⁵⁵⁰ Yine münafıklar savaş öncesi Resûlullah'ın (s.a.) hendek kazılırken verdiği müjdelerin tahakkukunun mümkün olmayacağını söyleyerek zımmen Resûlullah'ı (s.a.) yalanlamışlardır. Kur'ân münafıkların bu tavrını “*Hani münafıklar ve kalplerinde hastalık olanlar, Allah ve Resûlü bize, ancak aldatmak için vaadde bulunmuşlar.*”¹⁵⁵¹ âyetiyle tasvir etmiştir.¹⁵⁵² Bir grup münafık da “*Hani onlardan bir grup, “Ey Yesrib*

¹⁵⁴⁵ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, VI, 12-14. Vâkîdî'nin rivayetine göre bu iki kabile başlangıçta Uhud savaşına katılmak istememiş, savaşa teşvik edilmeleri sonucu Uhud'a gitmişlerdir. Vâkîdî, *Meğâzî*, I, 319. Uhud savaşı öncesi geri dönmeye yeltenen Hazrec'den Benî Seleme ve Evs'den Benî Hârise kabilelerinin reisi Abdullah b. Ubey b. Selûl'dür. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, VI, 13.

¹⁵⁴⁶ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, VI, 110-111, 122.

¹⁵⁴⁷ Âl-i İmrân, 3/154.

¹⁵⁴⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, VI, 160-164.

¹⁵⁴⁹ Ahzâb, 33/18-19.

¹⁵⁵⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XIX, 50-52.

¹⁵⁵¹ Ahzâb, 33/11.

¹⁵⁵² Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XIX, 32, 38-41.

(Medine) halkı! Sizin burada durmak imkânınız yok. Haydi, geri dönün” demişti. Onlardan bir başka grup da, “Evlerimiz açık (korumasız)” diyerek Peygamberden izin istiyorlardı. Oysa evleri açık (korumasız) değildi. Onlar sadece kaçmak istiyorlardı. Eğer Medine'nin her tarafından üzerlerine gelinse ve orada karışıklık çıkarmaları istenseydi, onu mutlaka yaparlardı; o konuda fazla gecikmezlerdi.”¹⁵⁵³ âyetinde belirtilen mazeretleri ileri sürerek Hendek Savaşı'nın en kritik anlarında Müslümanları zor durumda bırakmışlardır. Onların bu tavrı “Eğer Medine'nin her tarafından üzerlerine gelinse ve orada karışıklık çıkarmaları istenseydi, onu mutlaka yaparlardı; o konuda fazla gecikmezlerdi.”¹⁵⁵⁴ âyetinde dile getirilmiştir.¹⁵⁵⁵

Münafıkların faaliyetlerini en etkin bir şekilde yürüttükleri sefer Tebuk seferi olduğunu söyleyebiliriz. Konuyla ilgili sefer öncesi, sefer esnası ve sefer sonrasındaki faaliyetleriyle ilgili birçok âyet nazil olarak münafıkların genel bir fotoğrafını ortaya koymuştur. Resûlullah'ın sefer çağrısına münafıklar “Eğer yakın bir dünya menfaati ve kolay bir yolculuk olsaydı, (sefere katılmayan münafıklar da) mutlaka sana uyarlardı. Fakat meşakkatli yol, onlara uzak geldi. Gerçi onlar, “Eğer gücümüz yetseydi, elbette sizinle beraber çıkardık.” diye Allah'a yemin edeceklerdir. Onlar kendilerini helâke sürüklüyorlar. Allah biliyor ki onlar kesinlikle yalancıdırlar.”¹⁵⁵⁶ âyetinde belirtilen nedenlerden dolayı sefere katılmak istememişlerdir.¹⁵⁵⁷ “Allah'ın Resûlü'ne karşı gelerek (sefere çıkmayıp) geri bırakılanlar, oturup kalmalarına sevindiler. Allah yolunda mallarıyla canlarıyla cihad etmek hoşlarına gitmedi ve “Bu sıcakta sefere çıkmayın” dediler. De ki: “Cehennem ateşi daha sıcaktır.” Keşke anlasalardı.”¹⁵⁵⁸ âyeti de sefer öncesi yaşanan sıkıntıları, sefere katılmamak için gösterilen mazeretlerin geçersizliğini ve seferden geri kalmanın uhrevî cezasını bildirerek münafıkları mezkûr düşüncelerinden vazgeçmeye çağırmıştır.¹⁵⁵⁹ Sefere katılmayı hiçbir şekilde düşünmeyen münafıklar, muhtemel müeyyidelerden korunmak için Resûlullah'tan (s.a.) sefere katılmamak için izin istemişler, Resûlullah (s.a.) da onlara izin vermiştir.¹⁵⁶⁰ Sefer öncesi böylesi

¹⁵⁵³ Ahzâb, 33/13-14.

¹⁵⁵⁴ Ahzâb, 33/14.

¹⁵⁵⁵ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XIX, 30-45.

¹⁵⁵⁶ Tevbe, 9/42.

¹⁵⁵⁷ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XI, 476-477.

¹⁵⁵⁸ Tevbe, 9/81.

¹⁵⁵⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XI, 602-604.

¹⁵⁶⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XI, 477-79. Tebuk seferi öncesi kendisinden izin isteyenlere Resûlullah izin vermiş, “Allah seni affetsin! Doğru söyleyenler sana iyice belli olup, yalancıları

davrananların varlığı ve açıkça münafık oldukları “Allah’a ve ahiret gününe iman edenler, mallarıyla ve canlarıyla cihat etmekten geri kalmak için senden izin istemezler. Allah, kendine karşı gelmekten sakınanları çok iyi bilir. Ancak Allah’a ve ahiret gününe inanmayan, kalpleri şüpheye düşüp kendileri de o şüphelerinin içinde bocalayan kimseler senden izin isterler.”¹⁵⁶¹ âyetlerinde dile getirilmiştir.¹⁵⁶² Daha çok kabile önde gelenleri sefere katılmamak için izin istemişlerdir. “Onlar eğer savaşa çıkmak isteselerdi, elbette bunun için bir hazırlık yaparlardı. Fakat Allah onların harekete geçmelerini istemedi de onları geri bıraktı ve onlara, “Oturun oturan acizlerle beraber” denildi.”¹⁵⁶³ âyeti ise izin isteyen bu kimselerin tutarlı davranmadıklarını belirtmiş,¹⁵⁶⁴ “Eğer onlar da sizin içinizde (sefere) çıksalardı, size bozgunculuktan başka bir katkıları olmayacak ve sizi fitneye düşürmek için aranızda koşturacaklardı. Aranızda onları dinleyecek kişiler de vardı. Allah zalimleri hakkıyla bilendir.”¹⁵⁶⁵ âyeti de bu kimselerin seferden geri bırakılmalarının hikmetini belirterek sefere katılan Müslümanları muhtemel olumsuzluklara karşı uyarılmış ve manevi duygularını güçlendirmiştir.¹⁵⁶⁶

Resûlullah, sefere teşvik için ganimetlerden bahsetmiş, başta Ced b. Kays olmak üzere bazıları Rum kadınlarının kendilerini fitneye düşürebileceği mazeretini ileri sürerek sefer için sadece maddi destekte bulunabileceklerini söylemişlerdir. Resûlullah, (s.a.) bunlara da izin vermiştir. Bu kimseler hakkında nazil olan “Onlardan (münafıklardan) “Bana izin ver, beni fitneye (isyana) sevketme.” diyen de vardır. Bilesiniz ki onlar (böyle diyerek) fitnenin ta içine düştüler. Şüphesiz ki cehennem kâfirleri elbette kuşatacaktır.”¹⁵⁶⁷ âyeti münafıkların bu tavrının fitneden başka bir şey olmadığını belirterek kendilerini bekleyen akıbeti haber vermiştir.¹⁵⁶⁸ Münafıkların sefere çıkan Müslümanlara karşı besledikleri duyguyu “Sana bir iyilik gelirse, bu onları üzer. Eğer başına bir musîbet gelirse, “Biz tedbirimizi önceden almıştık” derler ve sevinerek dönüp

bilinceye kadar beklemeden niçin onlara izin verdin? âyeti nazil olarak kendisine emredilmeyen bir konu hakkında izin vermesinden dolayı Resûlullah’ı itâb etmişti. Daha sonra “O halde bazı işlerini görmek için senden izin isterlerse, içlerinden dilediğine izin ver.” (Nur, 24/62). âyeti inerek seferlere katılmak istemeyenler için Resûlullah’a dilediklerine izin verebileceği ruhsatı verilmiştir. Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, XI, 478-479.

¹⁵⁶¹ Tevbe, 9/44-45.

¹⁵⁶² Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, XI, 479-481.

¹⁵⁶³ Tevbe, 9/46.

¹⁵⁶⁴ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, XI, 481-482.

¹⁵⁶⁵ Tevbe, 9/47.

¹⁵⁶⁶ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, XI, 484-487.

¹⁵⁶⁷ Tevbe, 9/49.

¹⁵⁶⁸ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, XI, 491-493.

giderler."¹⁵⁶⁹ âyeti veciz bir şekilde dile getirmiştir.¹⁵⁷⁰ İşin hakikatının ne olduğu "De ki: "Bizim başımıza ancak, Allah'ın bizim için yazdığı şeyler gelir. O bizim yardımcımızdır. Öyleyse müminler, yalnız Allah'a güvensinler"¹⁵⁷¹ âyeti bildirmiş,¹⁵⁷² "Bizim için siz, (şehitlik veya zafer olmak üzere) ancak iki güzellikten birini bekleyebilirsiniz. Biz de, Allah'ın kendi katından veya bizim ellerimizle size ulaştıracağı bir azabı bekliyoruz. Haydi bekleyedurun. Şüphesiz biz de sizinle birlikte beklemekteyiz."¹⁵⁷³ âyeti de nihâi neticenin ne olacağını haber vermiştir.¹⁵⁷⁴ Sefere sadece maddi destek sağlamakla yetinmek isteyen münafıkların talebi "Yine de ki: "İster gönüllü, ister gönülsüz olarak harcayın, sizden asla kabul olunmayacaktır. Çünkü siz fasık bir topluluksunuz."¹⁵⁷⁵ âyeti tarafından kendilerinden asıl istenen şeyin bizzat sefere katılmak olduğu; bunun dışındaki şeylerin kendilerinden kabul edilmeyeceği bildirilmiştir.¹⁵⁷⁶

Sefere katılmamak için Resûlullah'tan (s.a.) izin isteyen bedeviler de söz konusu olmuş, "Bedevilerden mazeret ileri sürenler, kendilerine izin verilsin diye geldiler. Allah'a ve Resûlüne yalan söyleyenler ise (mazeret bile belirtmeden) oturup kaldılar. Onlardan kâfir olanlara elem dolu bir azap isabet edecektir."¹⁵⁷⁷ âyeti bu kimselerin varlığına işaret etmiş,¹⁵⁷⁸ "Medine halkı ve onların çevresinde bulunan bedevilere, Allah'ın Resûlü'nden geri kalmak, kendi canlarını O'nun canından üstün tutmak yaraşmaz. Çünkü onların, Allah yolunda çektikleri susuzluk, yorgunluk, açlık, kâfirleri öfkelenmek üzere bir yere adım atmaları ve düşmana karşı herhangi bir başarı kazanmaları gibi hiçbir olay yoktur ki karşılığında kendilerine iyi bir amel (in sevabı) yazılmış olmasın. Şüphesiz Allah iyilik yapanların mükâfatını elbette zayi etmez."¹⁵⁷⁹ âyeti de Medine halkı ve onların çevresinde bulunan bedevilere bu davranışın yaraşmadığını bildirmiştir.¹⁵⁸⁰ Bu âyetin nazil olması üzerine Resûlullah'ın (s.a.)

¹⁵⁶⁹ Tevbe, 9/50.

¹⁵⁷⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XI, 494-495.

¹⁵⁷¹ Tevbe, 9/51.

¹⁵⁷² Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XI, 495.

¹⁵⁷³ Tevbe, 9/52.

¹⁵⁷⁴ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XI, 496.

¹⁵⁷⁵ Tevbe, 9/53.

¹⁵⁷⁶ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XI, 499.

¹⁵⁷⁷ Tevbe, 9/90. Mücâhid, âyette söz konu edilen bu bedevilerin Gıfar kabilesinden olduklarını rivayet etmektedir. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XI, 621.

¹⁵⁷⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XI, 619-621.

¹⁵⁷⁹ Tevbe, 9/120.

¹⁵⁸⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XII, 71.

Bedevilere İslâm'ı tebliğ için gönderdiği kişiler âyette zikri geçen “geride kalanlardan” olmamak için Medine’ye dönmüşlerdir. “*Bununla beraber müminlerin hepsinin toptan savaşa çıkmaları doğru değildir. Onların her kesiminden bir grup dinde yeterli bilgi sahibi olmaya çalışmak ve seferden dönen topluluklarını uyarmak üzere geride kalmalıdır. Umulur ki sakınırlar.*”¹⁵⁸¹ âyeti nazil olarak tebliğ görevi nedeniyle Tebük seferinden geri kalanların ma’zur olduklarını bildirmiştir.¹⁵⁸²

Münafıklar seferin her aşamasında değişik taktikler izleyerek Müslümanların seferden geri kalmaları için çaba sarf etmişlerdir. Medine’den ayrılan Rasûlullah, (s.a.) ordusunu Seniyyetü’l-Veda’ mevkiinde toplamış, münafıkların lideri Abdullah b. Ubeyy b. Selûl de sayısı sefere katılanlardan daha az olmayan münafıkları Seniyyetu’l-Veda’nın alt tarafında toplamıştır. Onların bu şekilde davranmalarının karakterlerinin gereği olduğu ve yaptıklarının neticesiz kalacağı “*Andolsun bunlar daha önce de (Uhud Savaşı öncesinde olduğu gibi) fitne çıkarmak istemişler ve sana karşı türlü türlü işler çevirmişlerdi. Nihayet hak geldi ve onlar istemedikleri halde Allah’ın dini galip geldi.*”¹⁵⁸³ âyetiyle ifade edilmiştir.¹⁵⁸⁴

Münafıklar Tebük seferi boyunca da faaliyetlerine devam ederek Müslümanların moralini bozacak davranışlar sergilemişlerdir. Sefere katılan bu münafıklardan Vedâ b. Sâbit’in sefer esnasında “Bizim kurrâmız kadar boğazına düşkün, yalan söyleyen ve düşmanın karşısına çıkmaktan korkan kimseler görmedik.” sözleri Resûlullah’a (s.a.) ulaşmış, sözlerine gerekçe olarak “Ey Allah’ın Resûlü, biz lafa dalmıştık, eğleniyorduk.” dediğini, Resûlullah’ın (s.a.) da ona “Allah’la, O’nun âyetleriyle ve peygamberiyle mi eğleniyordunuz? Boşuna özür dilemeyin! Çünkü siz, (sözde) iman ettikten sonra küfrünüzü açığa vurdunuz.” demiştir. Yine Tebük seferinde Resûlullah’ın (s.a.) önünde yürüyen münafıklar birbirlerine “Bu adam, Rumlar’ın köşklerini ve kalelerini fethedeceklerini gibi olması mümkün olmayan şeyler söylüyor. Muhammed bize filan adamın devesi şu vadide, filan gün şunlar şunlar olacak” diyor. Geleceğe dair haberleri ona kim bildiriyor?” şeklinde konuşmalarının gerekçesi sorulunca onlar da “Biz, aramızda

¹⁵⁸¹ Tevbe, 9/122.

¹⁵⁸² Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, XII, 56.

¹⁵⁸³ Tevbe, 9/48.

¹⁵⁸⁴ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, XI, 488-491. Konuyla ilgili olarak Vâkîdî ve İbn Hişâm da Tebük seferi öncesi Abdullah b. Ubey ve beraberindeki Yahudiler ve münafıkların sayısının Resûlullah’ın askerlerinden az olmadığını nakletmektedirler. Vâkîdî, *Meğâzî*, III, 995. İbn Hişâm, *es-Sire*, III-IV, 519.

lafa dalmış şakalaşıyorduk.” diye yemin ederek inkâr etmişlerdir. “*Şâyet kendilerine (niçin alay ettiklerini) sorsan, “Biz sadece lâfa dalmıştık ve aramızda eğleniyorduk.” derler. De ki: “Allah’la, onun âyetleriyle ve peygamberiyle mi eğleniyordunuz?”*¹⁵⁸⁵ âyeti sefer esnasında münafıkların söyledikleri bu sözler hakkında nazil olmuştur.¹⁵⁸⁶ Allah ve Resûlü ile alay eden bu münafıkların mazeretlerinin kabul edilmeyeceği, içlerinden sadece bir kısmının mazeretinin kabul edildiği “*Boşuna özür dilemeyin! Çünkü siz, (sözde) iman ettikten sonra küfrünüzü açığa vurdunuz. İçinizden (tövbe eden) bir zümreyi affetsek bile, suçlarında ısrar etmeleri sebebiyle, diğer bir zümreye azap edeceğiz.*”¹⁵⁸⁷ âyetiyle dile getirilmiştir.¹⁵⁸⁸

G. MÜSLÜMANLARI BİRBİRİNE DÜŞÜRMEYE ÇALIŞMALARI

Münafıklar, Medine’de İslâm toplumunun belkemiğini oluşturan Ensar ve Muhacir arasındaki en küçük bir problemi bile toplumsal bir çatışmaya dönüştürmek istemişlerdir. Bunun en somut örneğini Benî Mustalik gazvesi sonrası görmekteyiz. Sefer sonrası ordunun su görevlilerinden Gıfâr kabilesinden Hz. Ömer’in kölesi Cahcâh b. Saîd ile Benî Avf b. Hazrec’in anlaşmalısı Sinân el-Cühenî, su doldurma nedeniyle Emece ile Usfân arasında bulunan Kedîd bölgesinde kavgaya tutuşmuşlar, her ikisi de kabilelerin yardıma çağırılmışlardır. Münafıkların lideri Abdullah b. Ubey b. Selûl bu duruma kızarak “Beldemize gelen bu Celâbîbler (münafıklar, muhacirlere “Celâbîb” lâkabını takmışlardı. Abdullah b. Ubey b. Selûl, kendisiyle aynı görüşten olan münafıklara Celâbîbler konusunda kendisine itaat etmelerini emretmişti.) sayıca çoğaldılar ve bununla bize karşı övünmeye başladılar. Medine’ye döndüğümüz zaman aziz olan zelil olanı oradan çıkaracaktır. Bunları bu kadar pervasızca davranmaya iten şey sizin onları beldenize kabul etmeniz ve onlarla mallarınızı paylaşmanızdır. Siz onlarla mallarınızı paylaşmazsanız başka beldelere gitmek zorunda kalacaklar.” diyerek Resûlullah (s.a.) ve Muhacirlerin Medine’deki varlığından rahatsızlığını açıkça ifade etmiş, muhacirlere

¹⁵⁸⁵ Tevbe, 9/65.

¹⁵⁸⁶ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, XI, 544-546.

¹⁵⁸⁷ Tevbe, 9/66.

¹⁵⁸⁸ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, XI, 546-547. Bazıları “İçinizden (tövbe eden) bir zümreyi affetsek bile, suçlarında ısrar etmeleri sebebiyle, diğer bir zümreye azap edeceğiz.” âyetinde bahsi geçen ve affedilen zümreden kasıt bir kişidir demişlerdir. Bu kişi de münafıkların söylediklerinin bazılarını inkâr eden Benî Seleme’nin anlaşmalısı Maşî b. Humeyyir el-Eşcaî’dir. Bazıları da bir grubun tevbe ettikleri için affedildiğini, bir grubunda tevbe etmeyi terk ettikleri için azaba uğrayacaklarını söylemişlerdir. Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, XI, 546-547.

desteklerinden ötürü Ensarı kınamıştır. “Onlar, “Allah Resûlü'nün yanında bulunanlara (muhacirlere) bir şey vermeyin ki dağılıp gitsinler” diyenlerdir. Hâlbuki göklerin ve yerin hazineleri Allah'ındır. Fakat münafıklar (bunu) anlamazlar. Onlar, “Andolsun, eğer Medine'ye dönersek, üstün olan, zayıf olanı oradan mutlaka çıkaracaktır” diyorlardı. Hâlbuki asıl üstünlük, ancak Allah'ın, Peygamberinin ve mü'minlerindir. Fakat münafıklar (bunu) bilmezler.”¹⁵⁸⁹ âyetleri özelde Abdullah b. Ubey b. Selûl'un, genelde münafıkların Müslümanlar hakkındaki tutum ve davranışları hakkında nazil olmuştur. Resûlullah, (s.a.) Abdullah b. Ubey b. Selûl'ün söylediklerinden Zeyd b. Erkam'ın bildirmesiyle haberdar olmuştur. Münafıkların liderinin bu sözleri üzerine Hz. Ömer, Abdullah b. Ubey b. Selûl'ün öldürülmesini, Muhacirlerden birisinin onu öldürmesini doğru bulmadığı takdirde Sa'd b. Muâz ve Muhammed b. Mesleme'nin onu öldürmesini istemiştir. Hz. Ömer'in bu isteğini Resûlullah (s.a.) “Ey Ömer, bunu nasıl yapabilirim, bunu yaptığım takdirde insanlar Muhammed arkadaşlarını öldürüyor derler.” diyerek reddetmiş ve olayın daha da büyümesini engellemek için bu saatlerde yolculuk yapmamasına rağmen ordunun hareket etmesini emretmiştir.¹⁵⁹⁰

Münafıkların İslâm toplumunun birlik ve beraberliğinin hedef aldıkları tuzaklardan bir diğeri de Mescid-i Dırar'ı inşa etmeleri olmuştur. Resûlullah, (s.a.) Tebuk seferi hazırlıklarıyla meşgulken Resûlullah'ın mescidine alternatif olarak Mescid-i Dırar'ı inşa edenler¹⁵⁹¹ Resûlullah'a (s.a.) gelerek yağmurlu gecelerde ve soğuk kış günlerinde namaz kılmak için bir mescit yaptıklarını, burada namaz kılsa memnun olacaklarını söyleyerek Resûlullah'ı (s.a.) mescitlerine davet etmişlerdir. Resûlullah, (s.a.) sefer hazırlıklarıyla meşgul olduğunu, dönünce inşallah orada namaz kıldıracağını söylemiştir. Münafıkların bu mescidi yapmalarındaki nihaî amaçları Allah'ı inkâr etmek, müminlerin arasına nifak sokmak ve Ebû Âmir'in¹⁵⁹² Resûlullah(s.a.) ile savaşması için

¹⁵⁸⁹ Münâfıkûn, 63/7-8.

¹⁵⁹⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XXII, 655-670.

¹⁵⁹¹ Bunlar, Benû Amr b. Avf'tan Hizâm b. Hâlid b Ubeyd b. Zeyd, Benû Ubeyd'den Sa'lebe b. Hâtib, Benû Dubeya b. Zeyd'den Muattib b. Kuşeyr, Benî Dubeya b. Zeyd'den Ebû Habîbe b. Ezar, Sehl b. Huneyf'in kardeşi Abbâd b. Huneyf, Sehl b. Benû Amr b. Avf'tan Sehl b. Huneyf'in kardeşi, Cârîye b. Âmir, bunu iki oğlu Mücemmi' b. Cârîye ve Zeyd b. Cârîye, Benî Dubeya'dan Nebtel b. Hâris, Benû Dubeya'dan Behzec, Benû Dubeya'dan Bicâd b. Osman, Benû Ümeyye'den Vedîa b. Sâbit, Ebû Lübâbe b. Abdülmünzir'den bir grup. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XI, 672-674.

¹⁵⁹² Ebû Âmir, Sakîf'ten İbn Abdi Yâleyl ve Kays'tan Alkâme b. Ulâse irtidat ederek Rum hükümdarına sığınmışlar, İbn Abdi Yâleyl ve Alkâme b. Ulâse geri dönerek Resûlullah'a biat ederek tekrar Müslüman olmuşlardır. Ebû Âmir ise orada kalarak Hristiyan olmuştur. Münafıklar, Ebû Âmir için Resûlullah'a karşı mücadelede üs olarak kullanacakları Dırar mescidini inşa ettiler ve bu amaçlarını gizleme için de “Ebû

üs olarak kullanmaktı. Resûlullah, (s.a.) Tebük seferinden dönerken Zû Evân'da¹⁵⁹³ konaklayınca Mescid-i Dırâr'la ilgili haber ona ulaşmıştır. Bu nifak hareketinin amacına ulaşmasını engellemek için Resûlullah, (s.a.) Benî Sâlim b. Avf'ın kardeşi Mâlik b. Dühşum'a ve Ma'n b. Adıyy yahut kardeşi Âsım b. Adıyy'e (Benî Aclân'ın kardeşi) cemaati münafıklardan oluşan o mescidi yıkmalarını, sonra da yakmalarını emretmiştir. Bu iki kişi Dırâr mescidini yıktıktan sonra oradan ayrılmışlardır. *“Bir de zararlı faaliyetlerde bulunmak, küfre yardım etmek, mü'minler arasına ayrılık sokmak için ve öteden beri Allah ve Resûlüne karşı savaşanlara üs olsun diye bir mescit yapanlar vardır. Bunlar, “Bizim iyilikten başka hiçbir kasdımız yok” diye de mutlaka yemin ederler. Ama Allah şahitlik eder ki bunlar mutlaka yalancılardır.”*¹⁵⁹⁴ âyeti bu konu hakkında nazil olmuştur.¹⁵⁹⁵

H. RESÛLULLAH'IN ŞAHSINI, UYGULAMALARINI VE AİLE FERTLERİNİ YIPRATMAYA ÇALIŞMALARI

Münafıklar Resûlullah'ın (s.a.) şahsiyetini yıpratmak için onun aile ismetini hedef almışlardır. Resûlullah'ın (s.a.) ve ailesinin misyonun farkında olan münafıklar onların bu mümtaz konumunu toplum nezdinde sarsmak için Hz. Aişe'nin iffetine iftira atmışlardır. Resûlullah, (s.a.) sefere çıkacağı zaman eşleri arasında kura çeker, kura kime isabet ederse o eşi Resûlullah (s.a.) ile sefere çıkardı. Benî Mustalik gazvesi öncesi kura Hz. Aişe'ye çıkmış, Hz. Aişe Resûlullah (s.a.) ile birlikte sefere çıkmıştı. Bu sefere çıkılmadan önce tesettür âyeti nazil olmuştu. Sefer boyunca Hz. Aişe bir hevdec içinde yolculuk yapmıştır. Sefer sona erdikten sonra geceleyin Medine'ye dönmek üzere yola çıkan ordunun önüne geçen Hz. Aişe ihtiyacını giderdikten sonra geri dönerken Yemen akiği gerdanlığını kaybettiğini anlayınca onu aramak için tekrar geriye dönmüş, Hz. Aişe gerdanlığını ararken onu taşımakla görevli olanlar Hz. Aişe'nin hevdekte olduğunu zannederek yolculuğa devam etmişlerdir. Hz. Aişe'nin genç ve zayıf birisi olması nedeniyle görevliler bunu fark edememişlerdir. Hz. Aişe, gerdanlığını bulup döndüğünde ordunun ayrıldığını, kimsenin olmadığını görünce orduda bulunanların kendisinin

Âmir gelecek ve burada namaz kılacak.” demişlerdir. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XI, 679-680.

¹⁵⁹³ Zû Evân, Medine'ye bir saatlik mesafede olan bir yerdir. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XI, 673.

¹⁵⁹⁴ Tevbe, 9/107.

¹⁵⁹⁵ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XI, 672-674.

yokluğunu fark ederek geri döneceklerini düşünerek beklemeye başlamış, sonrasında uyuya kalmıştır. Sabah olunca ordunun gerisinden gelen Safvân b. Muattal es-Sülemî, tesettür farz kılınmadan önce gördüğü için Hz. Aişe'yi görüp tanımıştır. Hz. Aişe, Safvân'ın istircâyıyla kalkmış ve cilbâbı ile yüzünü örtmüştür. Onunla bir kelime bile konuşmamış, sadece devesini çöktürken söylediği istircâi işitmiştir. Hz. Aişe'yi bineğine bindiren Safvân onu orduya yetiştirmesiyle birlikte Abdullah b. Ubey b. Selûl'un liderliğini yaptığı iftiradan dolayı olan olmuş, Resûllullah'ın (s.a.) aile ismetine iftira atılmıştır.

Hz. Aişe, Medine'ye dönünce bir ay hasta yatmış, bu esnada iftira olayı insanlar arasında yayılmış, fakat Hz. Aişe'nin başlangıçta bundan haberdar olmamıştır. Hz. Aişe bu hastalığı esnasında Resûllullah'ın (s.a.) daha önceki hastalıklarında kendisine gösterdiği ilgiyi göremediğini söylemiştir. Resûllullah (s.a.) bu hastalığı süresince Hz. Aişe'nin yanına giriyor ve nasılsın demekle yetiniyordu. Hz. Aişe, Resûllullah'ın (s.a.) bu tavrından herhangi şer görmemekle birlikte endişelenmiştir. Hz. Aişe, işin aslını nekâhet döneminde Ümmü Mistah ile birlikte tuvalet ihtiyacını gidermek için dışarı çıktığı zaman öğrenmiştir. O dönemde Medine'de henüz evlerin yakınında tuvalet bulunmadığından tuvalet ihtiyacı geceleyin evlerin dışında uygun bir yerde gideriliyordu. Hz. Aişe ve Ümmü Mistah ihtiyaçlarını giderdikten sonra evlerine geri dönerken Ümmü Mistah'ın ayağı sürçünce kahrolasın Mistah! Diye beddua etmesine Hz. Aişe "Sen Bedir Savaşı'na katılan birisine mi beddua ediyorsun? diye tepki göstermesi üzerine Ümmü Mistah, sen onun ne söylediğini duymadın mı? diyerek ifk hadisesini Hz. Aişe'ye haber vermiştir.¹⁵⁹⁶ Hz. Aişe'nin hastalığı duydukları üzerine daha da artmış, eve dönünce ailesinin yanına gitmek için Resûllullah'dan (s.a.) izin istemiştir. Hz. Aişe'nin amacı haberin doğruluğunu anne babasından teyit etmektir. Resûllullah, (s.a.) Hz. Aişe'ye ailesinin yanına gitmesi için izin vermiştir. Hz. Aişe'nin annesi kocası tarafından sevilen iffetli, güzel bir kadın için bu tür dedikoduların olabileceğini, Hz. Aişe'ye üzülmemesini söylese de Hz. Aişe, sübhanallah! İnsanlar bunları söylüyorlar mı? Resûllullah (s.a.) bunlardan haberdar mı? diye sorunca annesi bütün bunların doğru olduğunu söylemiştir. Hz. Aişe, o gece sabaha kadar ağlamış, o kadar ağlamıştı ki gözyaşları kurumuştu. Hz. Aişe'nin bu durumu annesi babasını da çok üzmüş, onlar da kızlarıyla birlikte ağlamışlar, onu teselli etmişlerdir. Hz.

¹⁵⁹⁶ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XVII, 197-199.

Aişe bu şekilde günlerce ağlamıştır. O kadar çok ağlamış ki anne babası onun ciğerlerinin parçalanacağını zannetmişlerdir.¹⁵⁹⁷

Resûlullah'a (s.a.) ifk hadisesi üzerine herhangi bir vahiy gelmeyince Hz. Aişe'den boşanma konusunu istişare etmek üzere Hz. Ali, Zeynep binti Cahş ve Üsâme b. Zeyd'in görüşlerine başvurmuştur. Üsâme b. Zeyd, Hz. Aişe hakkında hayırdan başka bir şey bilmediğini söylemiştir. Hz. Aişe hakkında Resûlullah eşlerinden Zeynep b. Cahş da kendisi ile Hz. Aişe arasında rekabet olmasına ve kız kardeşi Hamne'nin olumsuz tavırlarına rağmen Hz. Aişe hakkında hayırdan başka bir şey görmediğini söylemiştir. Hz. Ali ise Resûlullah'a (s.a.) bu konuda canını sıkmasını, Hz. Aişe'den başka da kadınların olduğunu söylemiş, ayrıca Hz. Aişe'nin durumunu evin hizmetçisi Berîre'den sormasını istemiştir. Resûlullah, (s.a.) Berîre'ye Hz. Aişe hakkında şüphelenecek bir şey görüp görmediğini sorunca o da Hz. Aişe hakkında takdîrîkâr şeyler söyleyince Resûlullah(s.a.) hutbeye çıkarak Allah'a hamdettikten sonra ailesine bu iftirayı atan kimsenin çıkıp özür dilemesini istemiştir. Resûlullah (s.a.) bu sözleriyle Abdullah b. Ubey b. Selûl'u kastediyordu. Resûlullah (s.a.) tekrar ailesine yapılan bu çirkin iftiradan dolayı kendisinden kimin özür dileyeceğini sormuş, sonra da eşi Hz. Aişe hakkında kendisinin hayırdan başka bir şey bilmediğini, eşiyle birlikte iftiraya uğrayan kimse hakkında da kendisine hayırdan başka bir şey zikredilmediğini ifade edince Sa'd b. Muâz kalkarak "Ya Resûlullah! Eşinize iftira atan Evs'ten biriye bundan dolayı özür dilerim ve onun boynunu vururuz. Hazrecli kardeşlerimizden birisi ise emrinin gereğini yaparız." diyerek hadisenin vüzûha kavuşmasını istemiştir. Sa'd b. Muâz'ın bu sözleri üzerine Hazrec'in lideri Sa'd b. Ubâde kabile asabiyetinin verdiği duyguyla "Allah'a yemin olsun ki bizden birisini ne öldürebilir ne de buna güç yetirebilirsin." şeklinde tepki göstermiştir. Sa'd b. Ubâde'nin bu sözleri üzerine bu kez Sa'd b. Muâz'ın amcaoğlu Üseyd b. Hudayr "Yalan söylüyorsun, Allah'a yemin olsun ki seni öldürecekim. Çünkü sen münafıklarla mücadele etmekten sakınan bir münafıksın." diyerek tepki göstermiştir. Resûlullah(s.a.) minberdeyken iki kabile arasındaki tartışma neredeyse savaşıma varacak kadar şiddetlenmiş, Resûlullah'ın (s.a.) müdahalesiyle sona ermiştir.¹⁵⁹⁸

İfk hadisesinin üzerinden bir ay geçmiş, konuyla ilgili herhangi bir gelişme olmamış, Resûlullah, (s.a.) babası Hz. Ebû Bekir'in evinde bulunan Hz. Aişe'nin yanına

¹⁵⁹⁷ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XVII, 199-210.

¹⁵⁹⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XVII, 200-210.

giderek ilk kez yanına oturmuş ve şehâdet getirmiş, sonrasında eşi Aişe'ye "Senin hakkında bana şunlar şunlar ulaştı. Hakkında söylenenler yalansa Allah senin masumiyetini ortaya çıkaracaktır. Şayet söylenenler doğru ve bir günaha meylettinse Allah'tan mağfiret dile! Zira bir kul günahını itiraf edip tövbe ederse Allah onun tövbesini kabul eder." demesi Hz. Aişe'nin hüznünü daha da artırmış, babası Hz. Ebû Bekir ve annesinden Resûlullah'ın (s.a.) söylediklerine cevap vermesini istemiştir. Onların "Allah'a yemin olsun ki Resûlullah'a(s.a.) ne diyeceğimizi bilmiyoruz." demeleri üzerine Hz. Aişe "Allah yemin olsun ki ben masumum. Bu söylenenler karşısında kendim ve sizler için Hz. Yusuf'un babasının *"Artık bana düşen, güzel bir sabırdır. Anlattıklarınıza karşı yardımı istenilecek de ancak Allah'tır."*¹⁵⁹⁹ sözünden başka bir şey demeyeceğim." diye yanıt vermiştir.¹⁶⁰⁰ Hz. Aişe, kendisinin masum olduğunu ve Allah'ın masumiyetini teyit edeceğine inanıyor fakat kendisinin masumiyetinin vahiyyle değil de Resûlullah'ın (s.a.) göreceği bir rüya ile ortaya çıkaracağını düşünüyordu. Resûlullah, (s.a.) henüz Ebû Bekir'in evinden ayrılmadan vahiy gelmiştir. Resûlullah'a (s.a.) vahiy geldiği zaman vahyin ağırlığından dolayı onu sıkıntı basar, kış gününde küçük inci taneleri şeklinde ter dökerdi. Resûlullah (s.a.) vahyin inmesinden sonra sevinçten gülümsemiş ve ilk cümlesi "Müjde ey Aişe! Allah, senin masum olduğunu tasdik etti." şeklinde olmuştur. Hz. Aişe annesinin Resûlullah (s.a.) için ayağa kalkmasını isteyince "Benim masumiyetimi Allah bildirdi. Bundan dolayı sadece Allah'a hamd ediyorum." cevabını vermiştir. O gün Resûlullah'a (s.a.) ifk hadisesiyle ilgili Nur sûresinin şu âyetleri nazil olmuştur. *"O ağır iftirayı uyduranlar, sizin içinizden bir güruhtur. Bu iftirayı kendiniz için kötü bir şey sanmayın. Aksine o sizin için bir hayırdır. Onlardan her biri için, işledikleri günahın cezası vardır. İçlerinden (elebaşılık ederek) o günahın büyüğünü üstlenen için (Abdullah b. Ubey b. Selûl) ise ağır bir azap vardır. Bu iftirayı işittiğiniz zaman, iman eden erkek ve kadınlar, kendi (din kardeş)leri hakkında iyi zan besleyip de, "Bu apaçık bir iftiradır" deselerdi ya! Onlar (iftiracılar) bu iddialarına dair dört şahit getirselerdiler ya! Mademki şahit getirmediler; işte onlar Allah yanında yalancılardan ta kendileridir. Eğer size dünya ve ahirette Allah'ın lütfu ve rahmeti olmasaydı, içine daldığınız bu iftiradan dolayı size mutlaka büyük bir azap dokunurdu! Hani o iftirayı dilden dile dolaştırıyor; hakkında hiçbir bilginiz olmayan şeyleri ağızınıza alıp söylüyor ve bunu önemsiz bir iş*

¹⁵⁹⁹ Yusuf, 12/18.

¹⁶⁰⁰ Buhârî de Hz. Peygamber ile Hz. Aişe arasında böyle bir konuşmanın geçtiğini ve Hz. Aişe'nin bu âyetle Resûlullah'a mukabelede bulunduğunu rivayet etmektedir. Buhârî, Kitâbu't-Tefsîr, 12/3.

saniyordunuz. Hâlbuki bu, Allah katında büyük bir günahdır. Bu iftirayı işittiğiniz vakit, “Böyle sözleri ağızımıza almamız bize yaraşmaz. Seni eksikliklerden uzak tutarız Allah'ım! Bu çok büyük bir iftiradır” deseyseniz ya! Eğer inanıyorsanız, bu gibi şeylere bir daha ebediyen dönmemeniz için Allah size öğüt veriyor. Allah size âyetleri açıklıyor. Allah her şeyi hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. İnananlar arasında hayâsızlığın yayılmasını arzu eden kimseler var ya; onlar için dünya ve ahirette elem dolu bir azap vardır. Allah bilir, siz bilmezsiniz. Allah'ın lütfu ve rahmeti sizin üzerinize olmasaydı ve Allah çok esirgeyici ve çok merhametli olmasaydı haliniz nice olurdu?”¹⁶⁰¹ Bu âyetlerin nazil olmasıyla Hz. Aişe'nin masumiyeti bizzat Allah tarafından tasdik edilmiştir.¹⁶⁰²

Nur sûresinin ilgili âyetleri nazil olunca Hz. Ebû Bekir, akrabası Mistah'a fakir olduğu için yaptığı yardımı Hz. Aişe hakkındaki dedikodulara karıştığı için bir daha yapmayacağına dair yemin etmiş “İçinizden varlık ve servet sahibi kimseler yakınlarına, düşkünlere ve Allah yolunda hicret edenlere (kendi mallarından bir şey) vermeyeceklerine yemin etmesinler. Onlar affetsinler, vazgeçip iyi muamelede bulunsunlar. Allah'ın sizi bağışlamasını arzu etmez misiniz? Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”¹⁶⁰³ âyetinin nazil olması üzerine Allah'ın beni bağışlaması daha sevimlidir diyerek yaşadığı sürece Mistah'a yardım etmeye devam edeceğini söylemiştir. Mistah, Mekke'den Medine'ye hicret etmiş, Bedir savaşına katılmış bir kimseydi.¹⁶⁰⁴

Müslümanlardan Mistah b. Üsâse, Hassân b. Sabit ve Zeynep binti Cahş'ın kız kardeşi Hamne ifk hadisesine karışmalarına karşın; Ebû Eyyüb Halid b. Zeyd ve eşi gibi bazı sahabiler ifk olayını duyunca “Bu iftirayı işittiğiniz zaman, iman eden erkek ve kadınlar, kendi (din kardeş)leri hakkında iyi zan besleyip de, “Bu apaçık bir iftiradır” deselerdi ya!”¹⁶⁰⁵ âyetinde haber verildiği üzere Hz. Aişe hakkında hüsn-ü şehâdetle bulunmuşlardır.¹⁶⁰⁶ “Size ne oluyor da münafıklar hakkında iki gruba ayrıldınız? Allah onları yaptıkları işlerden dolayı baş aşağı ederek eski konumlarına (küfre)

¹⁶⁰¹ Nur, 24/11-20.

¹⁶⁰² Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XVII, 202-203. Konuyla ilgili değerlendirme için bkz. Recep Erkocaaslan, “Benî Mustalk Gazvesi Esnasında Ortaya Çıkan Nifak Hareketleri ve İfk Olayı”, *Diyanet İlmî Dergi*, C. 51, S.1 (2015), s. 129-158

¹⁶⁰³ Nur, 24/22. Buhârî de bu âyetin Hz. Ebû Bekir'in İfk hadisesine karışan Mistah b. Üsâse'ye tasaddukta bulunmayacağını söylemesi üzerine nazil olduğunu nakletmektedir. Buhârî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, 34.

¹⁶⁰⁴ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XVII, 203-204, 223-226.

¹⁶⁰⁵ Nur, 24/12.

¹⁶⁰⁶ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XVII, 204-209, 212.

döndürmüştür. Allah'ın saptırdığını yola getirmek mi istiyorsunuz? Allah kimi saptırırsa, sen onun için asla bir çıkış yolu bulamazsın. Arzu ettiler ki kendilerinin küfre saptıkları gibi siz de sapasınız da beraber olabilirsiniz. Bu sebeple, onlar Allah yolunda hicret edinceye kadar içlerinden dost edinmeyin. Eğer bundan yüz çevirirlerse onları yakalayın ve bulduğunuz yerde öldürün. Onlardan ne bir dost edinin, ne de bir yardımcı.”¹⁶⁰⁷ âyetleri de Abdullah b. Ubey b. Selûl’ün Hz. Aişe’ye iftira atması nedeniyle nazil olduğu nakledilmektedir.¹⁶⁰⁸

Yine münafıklar Resûlullah’ın (s.a.) örnek kişiliğine gölge düşürmek için “Muhammed (her söyleneni dinleyen) bir kulaktır. Kendisine söylenen her şeyi tasdik etmektedir.” şeklinde çirkin ifadeler kullanmışlardır. “Yine onlardan (münafıklardan) peygamberi inciten ve “O (her söyleneni dinleyen) bir kulaktır” diyen kimseler de vardır. De ki: “O sizin için bir hayır kulağıdır ki Allah'a inanır, mü'minlere inanır (güvenir). İçinizden inanan kimseler için bir rahmettir. Allah'ın Resûlü'nü incitenler için ise elem dolu bir azap vardır.”¹⁶⁰⁹ âyeti nazil olarak münafıkları tekzip etmiş, Resûlullah’ın (s.a.) hayırdan başka bir şey dinlemediğini, Allah’ı ve müminleri tasdik ettiğini, münafıkları ve inkâr edenleri dinlemediğini haber vermiştir.¹⁶¹⁰ Resûlullah’a (s.a.) eziyet eden bu münafıklar gerçeğin ortaya çıkması üzerine “Sizi razı etmek için, Allah’a yemin ederler. Eğer gerçekten mümin iseler (bilsinler ki), Allah ve Resûlü'nü razı etmeleri daha önceliklidir.”¹⁶¹¹ âyetinde ifade edildiği üzere yemin ederek gerçeklerin üstünü örtmeye

¹⁶⁰⁷ Nisâ, 4/88-89.

¹⁶⁰⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, VII, 286. Taberî’ye göre bu âyet, Mekke’de Müslüman olduktan sonra irtidat edenler hakkında nazil olmuştur. Bu âyette bahsedilenlerin Medineli olmadıkları takip eden “onlar Allah yolunda hicret edinceye kadar içlerinden dost edinmeyin” (Nisâ, 4/89). âyetinden de anlaşılmaktadır. Medine, münafık, müşrik ve Müslümanların bulunduğu ve sair küfür diyarından hicret edilen bir yerdi. Bu iki âyet arasındaki siyâk sibâk bütünlüğü de değerlendirildiğinde en uygun görüş bu âyetin Mekke’de Müslüman olduktan sonra irtidat edenler hakkında nazil olduğu görüşüdür. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, VII, 287-288.

¹⁶⁰⁹ Tevbe, 9/61. İbn İshâk’ın rivayetine göre bu âyet Benî Amr b. Avf’ın kardeşi Nebtel b. Hâris’in “Muhammed (her söyleneni dinleyen) bir kulaktır. Kendisine söylenen her şeyi tasdik etmektedir.” demesi üzerine nazil olmuştur. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XI, 535. Vâkîdî’nin rivayetine göre bu âyette bahsi geçen kişi Abdullah b. Nebtel’dir. Vâkîdî, *Meğâzî*, III, 1066. İbn Hişâm’ın konuyla ilgili rivayeti Taberî’nin İbn İshâk’tan naklettiği ile örtüşmektedir. Onun rivayetine göre de bu âyet, Benî Amr b. Avf’ın kardeşi Nebtel b. Hâris’in “Muhammed (her söyleneni dinleyen) bir kulaktır. Kendisine söylenen her şeyi tasdik etmektedir.” demesi üzerine nazil olmuştur. İbn Hişâm, *es-Sire*, III-IV, 550.

¹⁶¹⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XI, 534-535.

¹⁶¹¹ Tevbe, 9/62. Katâde’nin rivayetine göre münafıklardan birisi “Bu kınanalar bizim seçkinlerimiz ve eşrafımızdır. Şayet Muhammed’in söyledikleri doğru ise bu adamlar eşeklerden daha âdi olurlar.” demiş, bu sözleri duyan Müslümanlardan birisi “Allah’a yemin olsun ki Muhammed’in söylediği gerçektir ve sen de eşekten daha âdisin.” diye tepki göstermiş, duyduklarını Resûlullah’a bildirmiştir. Resûlullah bu sözleri söyleyen münafığa “Seni bu sözü söylemeye sevk eden nedir?” diye sorunca böyle bir şey söylemediğine dair yemin etmeye ve öyle söyleyenlere lanet okumaya başlamıştır. İftiraya maruz kalan Müslüman “Ey

çalışmışlardır.¹⁶¹² Allah'a ve Resûlü'ne karşı gelen kimseye, içinde ebedî kalacağı cehennem ateşinin olduğunu bilmediler mi? İşte bu, büyük bir rezilliktir.”¹⁶¹³ âyeti de bu münafıkların akıbetini haber vermektedir.¹⁶¹⁴ “Münafıklar, kalplerinde olan şeyleri, yüzlerine karşı açıkça haber verecek bir sûrenin üzerlerine indirilmesinden çekinirler. De ki: “Siz alay ede durun! Allah, çekindiğiniz o şeyi ortaya çıkaracaktır.”¹⁶¹⁵ âyeti de münafıkların yaptıkları şeylerin açığa çıkacağından endişe ettiklerini, bu endişelerini kendi aralarında paylaştıklarını ifade etmektedir.¹⁶¹⁶

Münafıkların Resûlullah (s.a.) için “O'nun birisi sizinle birlikte, diğeri de onlarla birlikte olan iki kalbi vardır.” demeleri üzerine de “Allah, hiçbir kimsenin içine iki kalp koymamıştır.”¹⁶¹⁷ âyeti nazil olmuştur.¹⁶¹⁸

Münafıkların Resûlullah'ın (s.a.) şahsını küçük düşürmek için söyledikleri üzerine nazil olduğu nakledilen “Allah, hiçbir kimsenin içine iki kalp koymamıştır.”¹⁶¹⁹ âyetine müfessirler farklı yorumlar getirmiştir. İbn Abbâs'ın rivayetine göre bu âyet iki kalbi olan Kureyşli Dehyihe hakkında nazil olmuştur. Mücâhid'e göre Benî Fihri kabilesinden bir adam “Benim iki kalbim vardır, her ikisiyle de aklederim, bu iki kalbim de Muhammed'in aklından daha üstündür.” derdi. Bu âyet onun hakkında nazil olmuştur. Zührî'ye göre ise bu âyetin Zeyd b. Hârise hakkında nazil olmuştur. Bu âyette Allah O'nun hakkında bir mesel getirmiştir. Allah, bu âyette “Başka birisinin oğlu, senin oğlun olamaz” demektedir. Taberî ise âyeti şöyle yorumlamıştır: Bu âyetle ilgili rivâyetlerin her birisi için âyetin sebep-i nüzûlüdür demek caizdir. Bu âyetten asıl maksat Allah'ın yarattığı bir insanı bu şekilde vasfetmekten nehyetmektir.¹⁶²⁰

Münafıklar Resûlullah'ın (s.a.) bazı yaptıklarını da tenkit etmişlerdir. Necâşi'nin ölüm haberini alan Resûlullah (s.a.) “Çıkıp kardeşinizin namazını kılın.” demiş ve dört kez tekbir getirerek namaz kıldırması, sonrada “Kıldığınız bu namaz Necâşi Eshame

Allahım! Sen doğru söyleyeni tasdik et. Yalan söyleyeni de açığa çıkar.” diye dua etmesi üzerine (Tevbe, 9/62). âyeti nazil olmuştur. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XI, 540.

¹⁶¹² Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XI, 539.

¹⁶¹³ Tevbe, 9/63.

¹⁶¹⁴ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XI, 540.

¹⁶¹⁵ Tevbe, 9/64.

¹⁶¹⁶ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XI, 541-542.

¹⁶¹⁷ Ahzâb, 33/4.

¹⁶¹⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XIX, 7.

¹⁶¹⁹ Ahzâb, 33/4.

¹⁶²⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XIX, 7- 9.

içindi.” demiştir. Resûlullah’ın (s.a.) bu uygulamasını münafıklar “Şuna bakın, kendi dininden olmayan bir Hristiyanın cenaze namazını kılıyor.” şeklinde tenkit etmişlerdir. Bunun üzerine “*Kitap ehlinde öyleleri var ki, Allah’a, size indirilene ve kendilerine indirilene, Allah’a derinden saygı duyarak inanırlar. Allah’ın âyetlerini az bir değere satmazlar. Onlar var ya, işte onların, Rableri katında mükâfatları vardır. Şüphesiz Allah hesabı çabuk görendir.*”¹⁶²¹ âyeti nazil olarak Resûlullah’ın (s.a.) yaptığını tasvip etmiştir.¹⁶²²

Münafıklar, iman etmedikleri için Hz. Peygamber’den (s.a.) işittiklerinden rahatsız oluyorlar, bu rahatsızlıklarından dolayı alaycı sorular soruyorlar, bu davranışlarıyla da söyleyeni önemsemediklerini îma ediyorlardı. “*(Ey Muhammed) Onlardan (münafıklardan) seni dinleyenler vardır. Fakat senin yanından çıktıkları zaman (alay ederek), kendilerine bilgi verilmiş olanlara, “Az önce ne söyledin?” derler. İşte bunlar, Allah’ın, kalplerini mühürlediği ve nefislerinin arzularına uyan kimselerdir.*”¹⁶²³ âyeti onların bu alaycı tavırları neticesinde kalplerinin karararak doğruyu bulma kabiliyetlerini kayb ettiklerini dile getirmektedir.¹⁶²⁴

¹⁶²¹ Âl-i İmrân, 3/199. Taberî’ye bu âyetin manası umumdur. Yahudi veya Hristiyanlardan herhangi birisine tahsis edilemez. Bu âyette Müslüman olan bütün ehl-i kitaptan bahsedilmektedir. Necaşi ile ilgili rivayetlerin isnadında nazar var. Şayet bu rivayetler sahih olsa bile bizim âyetle ilgili yorumumuzla tezat teşkil etmez. Âyet konuyla ilgili bütün rivâyetlere teşmil edilebilir. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VI, 330.

¹⁶²² Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VI, 327-328.

¹⁶²³ Muhammed, 47/16.

¹⁶²⁴ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXI, 202-204.

ALTINCI BÖLÜM

HZ. PEYGAMBERİN VEFAATI

A. HZ. EBÛ BEKİR'İN HAC EMİRİ OLARAK GÖREVLENDİRİLMESİ

Veda Haccı öncesi hicri dokuzuncu yılda Hz. Ebû Bekir'in riyâsetinde gerçekleşen hac, bir nevi Veda Haccı için hazırlık mahiyetinde olmuştur. Mücâhid'in rivayetine göre Resûlullah, (s.a.) Tebuk seferinden dönünce hac yapmak istemiş, müşriklerin Kâbe'yi çıplak olarak tavaf etmelerinden ötürü bu isteğini yerine getirememiştir. Çünkü daha önce Resûlullah'ın (s.a.) müşriklerle yaptığı anlaşma gereği Kâbe'ye gelen herhangi bir kimseye engel olunmayacak ve haram aylarda herhangi bir kimseye zarar verilmeyecekti. Bu muahede Resûlullah (s.a.) ile müşrikler arasındaki genel bir muâhede idi. Ayrıca Resûlullah'ın (s.a.) diğer Arap kabileleriyle sınırlı süreli özel muâhedeleri bulunuyordu. Resûlullah, (s.a.) Hz. Ebû Bekir'i hicretin dokuzuncu yılında hac emiri olarak görevlendirdi. Bu hac döneminde müşrikler de hac için gelmişlerdir. Hz. Ebû Bekir ve beraberindeki Müslümanlar yola çıktıktan sonra Berâe (Tevbe) sûresi nazil olarak Resûlullah'ın (s.a.) müşriklerle yapmış olduğu bu antlaşmanın fesh edildiğini bildirmiştir. Bu antlaşmanın feshedilmesinin en önemli sonucu müşriklerin artık Kâbe'yi tavaf etmelerinin mümkün olmadığını açıkça bildirmesi olmuştur. *“Allah ve Resûlü'nden, antlaşma yapmış olduğunuz müşriklere karşı fesih bildirimidir! Yeryüzünde dört ay daha dolaşın. Şunu bilin ki, siz Allah'ı âciz bırakacak değilsiniz; Allah ise, inkârcıları perişan edecektir.”*¹⁶²⁵ âyeti bu hususu dile getirmektedir.

Mekke ve Kâbe için yeni bir dönemin başlamasına neden olan Berâe sûresinin ilgili âyetlerinin nerede nazil olduğu ve müşriklere nasıl tebliğ edildiğine dair farklı rivayetler söz konusudur.

Konuyla ilgili en detaylı rivayet Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali b. Hüseyin b. Ali tarafından nakledilmektedir. Onun rivayetine göre bu hadise şu şekilde gerçekleşmiştir: Berâe sûresi nazil olunca Resûlullah, (s.a.) Hz. Ebû Bekir'i hac emiri olarak göndermiş,

¹⁶²⁵ Tevbe, 9/1-2.

sahabilerin Resûlullah'dan (s.a.) Berâe sûresini tebliğ etmesi için Hz. Ebû Bekir'i görevlendirmesini isteyince Resûlullah (s.a.) bu sûrenin ehl-i beytinden birisi tarafından duyurulması şartıyla nazil olduğunu belirterek Hz. Ali'yi Berâe sûresini Kurban bayramı günü Mina'da Hz. Ali'den müşriklere duyurmasını istemiştir. Hz. Ali, Resûlullah'ın (s.a.) devesi Azbâ ile yola çıkarak Hz. Ebû Bekir'e yetmişmiş, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ali'ye emir olarak mı yoksa memur olarak mı gönderildiğini sorunca memur olarak gönderildiğini söylemiştir. Hz. Ebû Bekir hac emirliği vazifesini yapmıştır. Araplar, bu yıl Cahiliye âdetleri üzere hac ibadetlerini yapmışlardır. Kurban bayramı günü Hz. Ali, Resûlullah'ın (s.a.) duyurmasını emrettiği şu dört şeyi insanlara ilan etmiştir: Kâbe artık çıplak olarak tavaf edilemeyecek, her kim Resûlullah (s.a.) ile anlaşma yapmış ise bu anlaşmalar süresi doluncaya kadar devam edecek. Müminlerden başka hiç kimse Cennete giremeyecek. Müşrikler bu yıldan sonra hac yapamayacak. Konuyla ilgili Süddî'nin rivayeti ise şu şekildedir: Tevbe sûresinin ilk kırk âyeti nazil olunca Resûlullah (s.a.) bu âyetleri duyurmak için hac emirliği görevini de tevdi ettiği Hz. Ebû Bekir'i Mekke'ye göndermiştir. Hz. Ebû Bekir, Zü'l-Huleyfe'de bir ağacın yanındayken kendisine ulaşan Hz. Ali Tevbe sûresinin ilgili âyetlerini duyurma görevini uhdesine almıştır. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir geri dönerek Resûlullah'a (s.a.) "Anam babam sana feda olsun Ey Allah'ın Resûlü! Hakkımda herhangi bir şey mi nazil oldu?" diye sorunca Resûlullah (s.a.) böyle bir şeyin olmadığını, bu âyetleri kendisinin veya kendisinden bir kişinin tebliğ edebileceğini belirterek Ebû Bekir'e şu övgü dolu sözleri söylemiştir: "Ey Ebû Bekir! Sen benim mağara arkadaşımsın. Havuzda da benim arkadaşım olacaksın." Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir hac emiri olarak, Hz. Ali de Berâe sûresini tebliğ etmek üzere Mekke'ye gitmiştir. Kurban bayramı günü Hz. Ali şu hususları tebliğ etmiştir: Kâbe artık çıplak olarak tavaf edilemeyecek, her kim Resûlullah (s.a.) ile anlaşma yapmış ise bu anlaşma süresi doluncaya kadar devam edecek. Müminlerden başka hiç kimse Cennete giremeyecek. Müşrikler bu yıldan sonra hac yapamayacak. Müşriklerin buna tepkisi "Saldırı veya çarpışma olmadığı sürece biz seninle ve amcaoğlunla yaptığımız antlaşmayı bozmayacağız." şeklinde olmuş ve birbirlerini kınayarak geri dönmüşlerdir. Yine "Kureyş teslim mi oldu? sorusuna cevapları "evet" şeklinde olmuştur.¹⁶²⁶ İbn Abbâs'ın rivayetine göre ise Berâe sûresi nazil olunca Resûlullah, (s.a.) Berâe sûresini tebliğ etmek üzere Ebû Bekir'i göndermiş, sonra da Hz. Ali'yi göndererek Berâe sûresini Hz. Ebû

¹⁶²⁶ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XI, 317.

Bekir'den alarak tebliğ etmesini istemiştir. Geri dönen Hz. Ebû Bekir bunun gerekçesini Resûlullah'a (s.a.) sorunca “Hayır, sen benim mağara ve havuz arkadaşısın. Berâe sûresini ben veya Ali'nin tebliğ etmesiyle emrolundum.” demiştir.

Konuyla ilgili Ebû Hureyre'nin rivayetinde ise Resûlullah'ın (s.a.) Berâe sûresini tebliği etmek üzere Hz. Ali'yi gönderdiği yer almakta, Hz. Ebû Bekir ile ilgili herhangi bir detaya yer vermemektedir. İbn İshak'ın rivayetine göre Ebû Bekir ve beraberindeki Müslümanlar yola çıktıktan sonra Berâe sûresi nazil olmuştur. Bu rivayette ise Hz. Ali ile ilgili her hangi bir bilgi yer almamaktadır. Taberî, konuyu yorumlarken Berâe sûresini müşriklere tebliği için Resûlullah'ın Hz. Ali'yi görevlendirdiği belirtmiş, başka bir detaya yer vermemiştir.¹⁶²⁷

Müşriklerle yapılan anlaşmaların feshini bildiren “*Allah ve Resûlü'nden antlaşma yapmış olduğunuz müşriklere karşı fesih bildirimidir! Yeryüzünde dört ay daha dolaşın. Şunu bilin ki, siz Allah'ı âciz bırakacak değilsiniz; Allah ise, inkârcıları perişan edecektir.*”¹⁶²⁸ âyetinin muhatabının kimler olduğu ve âyette belirtilen dört aylık sürenin hangi anlaşmalar için geçerli olduğu hususunda farklı görüşler söz konusudur.

İbn İshâk'ın rivayetine göre Resûlullah (s.a.) ile müşrikler arasında Kâbe'nin herkes tarafından ziyaret edilebilmesi ve haram aylarda can güvenliğinin sağlanması hususunda genel bir anlaşma vardı. Bazı Arap kabileleriyle de özel ve belirli süreli anlaşmalar vardı. Berâe sûresinin nazil olmasıyla müşriklerle yapılan anlaşma, hicri dokuzuncu yılda yapılan hacdan sonra dört ay süreyle sınırlandırılmıştır.

Diğer bir görüşe göre de bu âyetle dört aydan daha az süresi kalmış anlaşmalar dört ay olarak yeniden düzenlenmiştir.

Abdullah b. Abbâs, Dahhâk ve Katâde'ye göre ise bu âyet ile kendilerine dört ay serbest dolaşma izni verilen ve bu süre bittikten sonra Müslümanlarla savaş halinde olacakları belirtilen müşriklerden maksat, sadece Resûlullah (s.a.) ile muâhede yapmış olan müşriklerdir. Bunlar, Berâe sûresinin okunduğu Zilhicce ayının onuncu günü olan Kurban bayramından itibaren Rebiulâhir ayının onuna kadar dört ay süresince diledikleri gibi dolaşabileceklerdir. Resûlullah (s.a.) ile hiç muâhede yapmayan müşriklerin serbest

¹⁶²⁷ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XI, 303-316. Konuyla ilgili olarak Buhârî de benzer bilgilere yer vermektedir. Buhârî, *Kitâbu't-Tefsîr*, 9/1-4.

¹⁶²⁸ Tevbe, 9/1-2.

dolaşma müddetleri ise yine Zilhicce'nin onundan başlamak üzere Muharrem ayının sonuna kadardır. Bunların toplamı elli gündür. Çünkü Resûlullah (s.a.) ile muâhede olmayanlar hakkında bu sûrenin beşinci âyetinde şöyle buyurulmuştur. “*Mukaddes olan haram aylar çıkınca müşrikleri nerede bulursanız öldürün...*” Mukaddes aylar, Muharrem ayının bitmesiyle sona erdiğinden, muâhedeli olmayan müşriklerin serbest dolaşma müddetlerinin elli gün olduğu ortaya çıkmaktadır.¹⁶²⁹

Süddî, Muhammed b. Ka'b el-Kurezî ve Mücâhid'den nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyette kendilerine dört ay serbest dolaşma izni verilip sonrasında Müslümanlarla savaş halinde olacakları açıklananlar bütün müşriklerdir. Bunlara Zilhicce'nin onundan itibaren Rebiulâhir'in onuna kadar dört ay serbest dolaşma izni verilmiş, bu süreden sonra Müslüman olmadıkları takdirde kendilerine karşı savaşılacağı belirtilmiştir. Bu dört aylık süre şöyledir: Yirmi gün Zilhicce, Muharrem Sefer ve Rebiulevvel aylarının tamamı, Rebiulâhir ayının da ilk on günüdür. Bu konuda Mücâhid şu bilgileri vermektedir: “Resûlullah, (s.a.) Tebuk seferi sonrası hac yapmak istedi ama “Müşrikler Beytullah'a gelerek çıplak olarak tavaf edecekler, bu durum ortadan kalkmadıkça hac yapmak istemiyorum.” gerekçesiyle Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ali'yi hacca göndermiştir. Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ali, Zülmecâz ve diğer panayırları dolaşarak anlaşmalı olanlara dört ay serbest dolaşabileceklerini, sonrasında muâhedelerinin bitmiş olacağını, iman etmeyen bütün insanlarla savaşılacağını bildirdirmişlerdir.¹⁶³⁰

Kelbî'ye göre ise bu âyette, kendilerine dört ay serbest dolaşma izni verilip bu süreden sonra Müslümanlarla savaş halinde olacakları bildirilen müşriklerden maksat, Resûlullah (s.a.) ile yapmış oldukları muâhedelerinin süresi dört aydan daha az olan müşriklerdir. Bunların antlaşma süreleri dört aya kadar uzatılmıştır. Resûlullah (s.a.) ile olan muâhedelerinin süresi dört aydan fazla olan müşriklere gelince bu sûrenin dördüncü âyetinde belirtildiği gibi bunların muâhedeleri, bitiş tarihlerine kadar geçerli sayılmıştır.¹⁶³¹

Taberî'ye göre bu konuda doğru olan görüş şudur: Resûlullah (s.a.) ile muâhede yapıp daha sonra Resûlullah'ın (s.a.) aleyhine davranan ve süresi dolmadan anlaşmalarını bozan müşriklere dört ay daha serbest dolaşma izni verilmiş, bu süreden sonra

¹⁶²⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XI, 306-308.

¹⁶³⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XI, 308-310.

¹⁶³¹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XI, 311.

Müslümanlarla savaş durumunda olacakları bildirmiştir. Resûlullah (s.a.) ile muâhede yapıp da O'nun aleyhine davranmayan ve muâhedelerini bozmayan müşriklere gelince, Resûlullah'a (s.a.) bunlarla yaptığı muâhedeler sona erinceye kadar devam etmesi emredilmiştir. *“Allah'a ortak koşanların Allah katında ve Resûlü yanında bir ahdi nasıl olabilir? Ancak Mescid-i Harâm'ın yanında kendileriyle antlaşma yaptıklarınız başkadır. Bunlar size karşı dürüst davrandığı sürece, siz de onlara dürüst davranın. Çünkü Allah kendine karşı gelmekten sakınanları sever.”*¹⁶³² âyeti bu hususu dile getirmektedir. Diğer taraftan, Resûlullah'ın (s.a.) Tevbe sûresini okumak üzere görevlendirdiği Hz. Ali'nin tebliğ ettiği şeylerden hususlardan *“Muâhede yapmış olanların muâhede süreleri sonuna kadar devam edecektir.”* ifadesi göstermektedir ki, muâhedelerini bozmayanlar için sadece dört ay serbest dolaşma süresi söz konusu değildir. Onlar için geçerli olan muâhede süresidir.¹⁶³³

Mescid-i Harâm'ın yanında yapılan anlaşmanın geçerliliğini bildiren *“Allah'a ortak koşanların Allah katında ve Resûlü yanında bir ahdi nasıl olabilir? Ancak Mescid-i Haram'ın yanında kendileriyle antlaşma yaptıklarınız başkadır. Bunlar size karşı dürüst davrandığı sürece, siz de onlara dürüst davranın. Çünkü Allah kendine karşı gelmekten sakınanları sever.”*¹⁶³⁴ âyetinde anlaşmanın kimlerle yapıldığı hakkında farklı görüşler söz konusudur.

Süddî'ye göre Mescid-i Harâm'ın yanında anlaşma yapılan Benî Cezîme b. Dil kabilesidir. Mücâhid' göre Kinâne'den Benî Cezîme b. Bekir'dir. İbn İshâk'a göre Mescid-i Harâm'ın yanında kendileriyle antlaşma yapılan Benî Bekir kabilesidir. Hudeybiye antlaşmasında bu kabile Kureyşlilerin yanında yer almış ve Resûlullah ile antlaşma yapmıştı. Kureyş'ten bu kabile ve Benû Bekir kabilesinin kolu olan Benî Düil kabilesi, Resûlullah ile yaptıkları bu antlaşmayı bozmamışlardır. İlgili âyet onlarla yapılan bu anlaşmanın süresi doluncaya kadar devam etmesi emretmektedir. İbn Abbâs'a göre bu kabile Kureyş'tir. İbn Abbâs'tan nakledilen bir diğer görüşe göre ise Mescid-i Harâm'ın yanında yapılan anlaşma süresi belli bir anlaşmadır. İbn Zeyd'e göre de bu kabile Kureyştir. Katâde'ye göre Mescid-i Harâm'ın yanında kendileriyle yapılan anlaşma Hudeybiye anlaşmasıdır. Mekkeliler dürüst davranmayarak Resûlullah'ın (s.a.)

¹⁶³² Tevbe, 9/7.

¹⁶³³ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XI, 311-312.

¹⁶³⁴ Tevbe, 9/7.

anlaşmalısı olan Huzâa'ya karşı anlaşmalıları Benî Bekir'e yardım etmişlerdir. Mücâhid'den nakledilen bir diğer görüşe göre ise Huzâa kabilesidir.¹⁶³⁵

Taberî, konuyla ilgili rivayetleri naklettikten sonra konuyu şu şekilde yorumlamıştır: Bana göre âyette bahsi geçen Mescid-i Harâm'ın yanında anlaşma yapılanlar Kinâne'den Benî Bekir'dir. Bu kabile Hudeybiye anlaşmasında müttelikleri Mekkelilerin yanında yer almıştır. Mekkeliler, anlaşmalıları Benî Deil'e Huzâa'ya karşı yardım ederek Hudeybiye anlaşmasını bozmuşlardır. Kinâne'den Benî Bekir ise Mekkelilerle anlaşmalarını bozmalarına rağmen anlaşma hükümlerine sadık kalmışlardır. Bu âyet onların anlaşmalarına sadık kalmaları nedeniyle süresi doluncaya kadar anlaşmanın devam etmesini istemiştir. Hz. Ali, Mekke'nin fethinden bir yıl sonra Tevbe sûresini tebliğ etmek için hicretin dokuzuncu senesinde Mekke'ye gitmiştir. Mekke'de artık ne Kureyş'ten ne de Huzâa'dan Resûlullah (s.a.) ile aralarında anlaşma bulunan müşrik bulunuyordu. O halde bu âyet, anlaşmalarına sadık kalan Mekke'deki Kinâne kabilesinin Benî Bekir koluna vefanın bir ifadesidir.¹⁶³⁶

B. VEDA HACCI

Resûlullah, (s.a.) davetinin bütün Araplara ulaşmasından sonra gerçekleştirdiği Veda Haccında (Müşriklere Kâbe'yi tavaf etmeleri daha önce Tevbe sûresiyle yasaklandığı için artık kendi menâsiklerine göre hac yapamamışlardır.) Cuma'ya denk gelen Arefe günü tevhidin şirke mutlak olarak galip geldiğini gözlemlemiş, bundan ötürü Allah'a hamd etmiştir. Resûlullah (s.a.) bu duygular içerisindeyken “*Bugün, kâfirler dininizden (onu yok etmekten) ümitlerini kestiler. Artık onlardan korkmayın, benden korkun. Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim.*”¹⁶³⁷ âyeti nazil olmuştur. Hacc-ı Ekber'de bu âyetin nazil olması nedeniyle Hz. Ömer ağlamış, Hz. Peygamber (s.a.) ona ağlama nedeninin sorunca “Din kemâle erdikten sonra bizim ona yapacağımız ziyadelerden dolayı ağladım” demiş, Resûlullah (s.a.) da bu sözleri onaylamıştır. Bu âyet

¹⁶³⁵ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XI, 350-353.

¹⁶³⁶ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XI, 353-354.

¹⁶³⁷ Mâide, 5/3. Taberî, bu âyetle ilgili İbn Abbas'tan şu rivayeti nakletmektedir: “Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim” âyetini okuyunca yanımda bulunan ehl-i kitaptan birisi “Eğer bu âyetin hangi gün indiğini bilseydik o günü bayram olarak kabul ederdik” demiş, İbn Abbas da bu âyetin Cuma günü Arefe'de nazil olduğunu söylemiştir. Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, VIII, 87. Buhârî, *Kitâbu't-Tefsîr*, 5/5.

nazil olduktan sonra ahkâm âyeti nazil olmamış ve Nebî (s.a.) seksen bir gün sonra vefat etmiştir.

“*Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim.*” âyetinin nasıl anlaşılması gerektiği hususunda iki farklı görüş ortaya konmuştur. İlk görüşte olanlara göre dinin ahkâmı veda haccında Arefe günü “*Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim*” âyetinin nazil olmasıyla tamamlanmıştır.

İkinci görüştekiler ise “*Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim*” ifadesinden maksadın dinin kemâle erdiği, Müslümanlarla birlikte artık hiçbir müşriğin hac yapmadığı şeklinde yorumlamışlardır. Taberî bu âyeti şu şekilde yorumlamıştır: Bu âyet, Resûlullah (s.a.) ve müminlere dinlerinin kemâle erdiğini, haram beldenin onlara tahsis edildiğini, müşriklerin oradan uzaklaştırıldığını, Müslümanların müşrikler olmadan hac yaptıklarını haber vermektedir.¹⁶³⁸ Ahkâm âyetlerinin hangi âyetin inmesiyle tamamlandığı hususunda da ihtilaf edilmiştir. Abdullah b. Abbâs ve Süddî, “*Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim*” âyetinin son inen ahkâm ayeti olduğunu belirtirken Berâ b. Âzib, ahkâmı ilgili en son inen âyetin Nîsâ sûresinin yüz yetmiş altıncı âyeti olduğunu söylemiştir. Diğer taraftan bütün âlimler Resûlullah (s.a.) ölünceye kadar vahyin inmeye devam ettiğini söylemişlerdir. Hatta Resûlullah’a (s.a.) vefatından önce vahiy daha sık gelmiştir. Mademki durum böyledir, o halde Nîsâ sûresinin “*Senden fetva istiyorlar. De ki: “Allah size “kelâle” (babasız ve çocuksuz kimse)nin mirası hakkında hükmünü açıklıyor.*”¹⁶³⁹ âyeti en son inen âyettir. Bu âyette mirasla ilgili hükümlerden bahsedilmektedir. Bu da göstermektedir ki “*Bugün dininizi kemale erdirdim.*” ifadesindeki kemale erdirmekten maksat, dini hükümlerin tamamlanması değildir. Zira ondan sonra Nîsâ sûresinin son âyetindeki dini hükümler nâzil olmuştur. Şayet neden “*Bugün dininizi kemale erdirdim.*” âyetinden sonra herhangi bir hüküm indirilmemiştir.” diyenlerin sözünü tercih etmiyorsun da “Nîsâ sûresinin yüz yetmiş altıncı âyetini en son inen ayettir.” diyenlerin sözünü tercih ediyorsun.” diye bir soruya ilk görüşü savunanlar belirttikleri âyetten sonra herhangi bir hükmün indiğini bilmediklerini ifade

¹⁶³⁸ Taberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te‘vîli Âyi’l-Kur‘ân*, VIII, 78-82.

¹⁶³⁹ Nîsâ, 4/176.

etmektedirler. Konuyla ilgili farklı sahih rivayetin varlığı nedeniyle bu görüşü tercih etmek en doğru olanıdır.¹⁶⁴⁰

Bu âyetin nerede nazil olduğuna dair dört farklı görüş söz konusudur. Ömer b. Hattab'dan gelen rivayete göre Mâide sûresi Arefe günü nazil olmuştur. Arefe günü de Cuma gününe denk gelmiştir. Taberî de diğer rivayetlere göre daha sahih kabul ettiği için bu görüşü tercih etmiştir. İkinci görüştekiler bu âyetin Pazartesi günü nazil olduğunu ve Mâide sûresinin Medine'de nazil olduğunu söylemişlerdir. İbn Abbâs'ın rivayetine göre Resûlullah, (s.a.) Pazartesi günü dünyaya gelmiş, Pazartesi günü Mekke'den çıkmış, Pazartesi günü Medine'ye girmiştir. Mâide sûresi de Pazartesi günü nazil olmuştur.” Katâde'ye göre de Mâide sûresi Medenî'dir. Üçüncü görüştekiler göre ise bu âyet, Resûlullah'a (s.a.) veda haccına giderken yolda nazil olmuştur. Rebî' b. Enes'in rivayetine göre Mâide sûresi, Resûlullah (s.a.) Veda haccına giderken bineği üzerindeyken nazil olmuş, bineği vahyin ağırlığından dolayı dizleri üzerine çökmüştür. Son görüş İbn Abbâs'a aittir. Ondan bu âyetle ilgili nakledilen diğer bir rivayete göre bu âyetin ne zaman indiğine dair insanların bildiği belirli bir gün yoktur.¹⁶⁴¹

C. RESÛLULLAH'IN VEFATI

Resûlullah (s.a.) vefatının yaklaştığını ilk olarak kızı Hz. Fatma ile paylaşmıştır. Hz. Fatma, babası ile arasında geçen bu hüznü olayı o şu şekilde anlatmıştır: Ben Hz. Aişe'nin yanında bulunurken Allah Resûlü bana gizlice bir şeyler söyleyince ağladım. Sonra tekrar bana gizlice bir şeyler söyledi, bu defa ben güldüm. Hz. Aişe bana bu davranışımın nedenini sorunca Resûlullah'ın sırrını öğrenme konusunda acele ettiğini ve kendisiyle bu sırrı paylaşamayacağımı söyledim. Resûlullah (s.a.) vefat edince Hz. Aişe bu konuyu tekrar sorunca O'na bu sırrımı söyledim. Resûlullah, (s.a.) bana dedi ki: Cebrail bana her yıl bir kez Kur'an'ı arz ederdi. Bu yıl iki kez arz etti. Hiçbir nebî yoktur ki ömrü bir önceki nebînin ömrünün yarısı kadar olmasın. Kardeşim İsa'nın ömrü yüz yirmi yıldır. Ben de altmış yaşındayım. Bu yıl öleceğimi zannediyorum. Kadınlar âleminde hiçbir kadının başına senin başına gelen musibet gelmemiştir. Sabretme bakımından bir kadının derecesinden aşağı düşme.” deyince ağladım. Sonra Resûlullah,

¹⁶⁴⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, VIII, 82-86. Konuyla ilgili Buhârî'nin rivayetine göre de Resûlullah'a vahyedilen son âyet “Senden fetva istiyorlar.” (Nîsâ, 4/176.) âyetidir. Buhârî, *Tefsîru'l-Kur'an*, 27.

¹⁶⁴¹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, VIII, 89-91.

(s.a.) “Sen, cennet kadınlarının hanım efendisisin. Ancak, Meryem el-Betül müstesnadır.” deyince de güldüm.” Babam bu yıl vefat etti.¹⁶⁴²

Resûlullah (s.a.) vefat etmeden önce oturup kalkmakta zorlanıyor ve bir yere gidip gelemiyor “Allahım seni her türlü eksiklikten tenzih eder, sana hamd ederim. Senden bağışlanma diliyor ve tevbe ederek sana dehalet ediyorum.” sözlerini çokça tekrar ediyordu. Eşi Hz. Aişe’nin kendisine “Ya Resûlullah, (s.a.) bu sözleri çok tekrar ettiğini görüyorum.” demesi üzerine “Rabbim bana ümmetim için bir işaret göstereceğini haber verdi. O işareti görünce bu sözleri çokça tekrar ediyorum. O işaretin *“Allah’ın yardımı ve fetih (Mekke fethi) geldiğinde ve insanların bölük bölük Allah’ın dinine girdiğini gördüğünde, Rabbine hamd ederek tespihte bulun ve O’ndan bağışlama dile. Çünkü O tövbeleri çok kabul edendir.”*¹⁶⁴³ sûresi olduğunu gördüm. Bana ruhumun kabzedileceği haberi verildi. Sanki bu yıl öleceğim.” demiştir. Resûlullah (s.a.) Nasr sûresi nazil olduktan iki yıl sonra vefat etmiştir.¹⁶⁴⁴

Resûlullah (s.a.) vefat etmeden önce inen son âyetin hangisi olduğuna dair farklı rivayetler söz konusudur. Ömer b. Hattab’ın rivayetine göre Kur’ân’da son inen âyet *“Faiz yiyenler, ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu, onların, “Alış veriş de faiz gibidir.” demelerinden dolaydır. Oysa Allah alışverişi helal, faizi haram kılmıştır. Bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de (o öğüte uyarak) faizden vazgeçerse, artık önceden aldığı onun olur. Durumu da Allah’a kalmıştır. (Allah onu affeder.) Kim tekrar (faize) dönerse, işte onlar cehennemliklerdir. Orada ebedi kalacaklardır.”*¹⁶⁴⁵ ribâ âyetidir. Hz. Peygamber (s.a.) bu âyeti tefsir etmeden vefat etmiştir.¹⁶⁴⁶

İbn Abbâs, Süddî ve Atıyye’ye göre Kur’ân’ da en son inen âyet *“Öyle bir günden sakının ki, o gün hepiniz Allah’a döndürülüp götürüleceksiniz. Sonra herkese kazandığı*

¹⁶⁴² Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, V, 395-396.

¹⁶⁴³ Nasr, 110/1-3.

¹⁶⁴⁴ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, XXIV, 705-712. Nasr sûresi Medine’de Mekke fethinden sonra Arap topluluklarının -ki bunlar arasında Yemen ve Nizâr kabileleri de vardır- dine girmelerinden sonra nazil oldu. Bu sûrede Resûlullah’ın vefat edeceği haber verilmiştir. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, XXIV,705-711. Buhârî de Nasr sûresindeki “feth”in Mekke’nin fethine, sûrenin de Resûlullah’ın ecelinin yaklaştığına işaret ettiğini nakletmektedir. Buhârî, *Kitâbu’l-Meğâzî*, 51, 83.

¹⁶⁴⁵ Bakara, 275.

¹⁶⁴⁶ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, V, 66.

amellerin karşılığı verilecek ve onlara asla haksızlık yapılmayacaktır.”¹⁶⁴⁷ âyetidir. Bu âyet nazil olduktan sonra Resûlullah (s.a.) dokuz gün daha yaşamıştır. Cumartesi günü rahatsızlanan Hz. Peygamber (s.a.) Pazartesi günü vefat etmiştir.¹⁶⁴⁸

Taberî'nin Ubey b. Ka'b'dan naklettiği rivayetlere göre Kur'ân'dan inen son iki âyet “*Andolsun, size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir. O size çok düşkün, mü'minlere karşı da çok şefkatli ve merhametlidir. Eğer yüz çevirirlerse de ki: “Bana Allah yeter. O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. Ben ancak O'na tevekkül ettim. O, yüce Arşın sahibidir.*”¹⁶⁴⁹ âyetleridir.¹⁶⁵⁰

Hz. Ali ve Hz. Abbâs, Resûlullah'ın (s.a.) vefatı sonrası Benî Nadîr'den fey olarak alınan ve Resûlullah'ın (s.a.) hususi tasarrufunda olan ganimet mallarını halife Hz. Ömer'den kendilerine taksim etmesini istemişlerdir. Çünkü iki sahabe arasında bu ganimetlerin paylaşımından dolayı uzun süredir husumet bulunmaktaydı. Hz. Ömer onların bu isteklerini Resûlullah'ın (s.a.) bu iki sahabece de mâruf “Biz peygamberler miras bırakmayız, bizim bıraktıklarımız sadakadır.” hadisini hatırlatarak reddetmiş ve onlara bu konuda şunları söylemiştir: Bu istediğiniz mallar feydir ve bunların tasarrufunu Allah, sadece Resûlullah'a (s.a.) tahsis etmiştir. “*Allah'ın onlardan alıp Resûlü'ne fey' olarak verdikleri için siz at veya deve koşturmuş değilsiniz. Ama Allah elçilerini dilediği kimselere üstün kılar. Allah her şeye kadirdir.*”¹⁶⁵¹ âyetinin de bu tür ganimetlerin Resûlullah'ın (s.a.) şahsi tasarrufunda olduğunu bildirdiğini ve Resûlullah (s.a.) hayattayken bu malları siz de dâhil olmak üzere taksim etti. Resûlullah (s.a.) her yıl bu ganimetleri ehline taksim ediyor, geriye kalanları da beytü'l-mala ayırıyordu.¹⁶⁵²

¹⁶⁴⁷ Bakara, 2/281.

¹⁶⁴⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, V, 67- 69.

¹⁶⁴⁹ Tevbe, 2/128-129.

¹⁶⁵⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XII, 101-102.

¹⁶⁵¹ Haşr, 59/6.

¹⁶⁵² Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XXII, 519. Konuyla ilgili rivayeti Taberî, Zührî'den nakletmekte, Buhârî de Zührî de naklatmaktadır. Fakat Buhârî'nin rivayetin son kısmında Hz. Ali ile Hz. Abbas'ın bu meseleyi daha önce Hz. Ebû Bekir'e götürdüklerini, onun da Hz. Ömer'in belirttiği gerekçelerle onların bu isteğini reddettiğini nakletmektedir. Buhârî, *Kitâbu'l-Meğâzi*, 14.

SONUÇ

Müslümanların farklı kültür ve medeniyet havzalarına açılmasıyla birlikte İslâmî ilimler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu süreçte Kur’ân-ı Kerîm, İslâmî ilimlere hem kaynaklık etmiş, hem de bu ilimlerin yöntem ve muhtevasının belirlenmesinde en önemli referans olmuştur. Bu nedenle Kur’ân-ı Kerîm’in geçmişle ilgili bilgilere, tarihi olaylara ve olgularla ilgili yorumlara yer vermesi nedeniyle İslam tarihi ve Siyer’in de en mühim kaynağıdır. Kur’ân’ın mânalarının açıklanmasını ve ondan hüküm çıkarılmasını temel amaç edinen “Tefsir” in siyere ilgisiz kalması düşünülemez. Tefsir ilminde gerek sebebi nüzûl bağlamında gerekse âyetleri açıklayıcı malumat olarak siyer rivayetlerinden yararlanılmıştır. İslam tefsir geleneğinde nüzûl sebeplerine verilen önem Kur’ân’ın siyerle sıkı ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Kur’ân’ın ait olduğu dönemin tarihiyle irtibat içinde olması, onu aynı zamanda çok zengin bir tarihsel bilgi kaynağı olarak kabul etmeyi gerekli kılmaktadır.

İslâmî ilimlerin tekâmül devrinde yaşayan ve hem dini ilimlerle hem de beşeri ilimlerle meşgul olan Taberî, araştırmacıların hiç bir zaman müstağni kalamayacakları ilmi bir otoritedir. Taberî’nin özellikle tarih ve tefsire dair telif ettiği eserleri bu iki sahadaki en önemli kaynakların başında gelmektedir.

Taberî, tarih bilgisine aklî delillerle veya insanın düşüncesinin elde ettiği sebeplerle değil, senetleriyle râvileri gösterilen haber ve rivayetlerle ulaşılabileceği düşüncesiyle “*Tarih ’ul-Ümem ve ’l Mülûk*” isimli tarih eserini kaleme almıştır. Taberî’ye göre geçmişe dair haberlere ancak müşahede ve semâ yoluyla ulaşılabilir. Bu yaklaşımına uygun olarak elde ettiği haberleri aynen muhafazaya gayret etmiş, kendisini geçmişle gelecek arasında bir aracı olarak görmüştür. Ona göre tefsirle tarih arasında uyum bulunmaktadır; ilâhi iradenin insan fiillerindeki tezahürü tarihle, kelâmındaki iradesi tefsirle açıklanır. Taberî bu yaklaşımına uygun olarak da “*Câmi ’u’l-Beyân ’an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*” adlı tefsir eserini kaleme almıştır. Bu yaklaşımının neticesi olarak tefsirini yazarken tarihinde olduğu gibi bütün bilgilileri aynen kaydetmemiş, eserinde yer verdiği rivayetleri de Kur’ân anlayışı doğrultusunda yorumlamaya çalışmıştır. Taberî genel olarak tefsire dair rivayetleri; özel olarak da siyere dair rivayetleri belli ilkeleler doğrultusunda yorumlamıştır.

Taberî'ye göre Kur'ân'ın bazı âyetlerinin te'vili sadece Hz. Peygamber'in (s.a.) beyanıyla bilinebilir. Farz, vacip, emir, nehiy, mendup, irşad içerikli âyetler; hukuki sorumluluklar, insanların birbirlerine karşı sorumlulukları gibi ahkâm âyetlerini ancak Resûlullah'ın (s.a.) açıklamalarıyla bilmemiz mümkündür. Bu konularda Resûlullah (s.a.) bizzat ya kendisi açıklamada bulunmuş ya da ümmetine bu hususları doğru anlamalarına yardımcı olacak delil ve işaretler göstermiştir. Bundan ötürü Kur'ân hakkında mutlak rey caiz değildir. Kur'ân'ın bazı âyetlerinin anlamını ise sadece Allah bilir. Kıyametin kopma anı, sur'a üfleme zamanı, Hz. İsa'nın nüzûlü gibi bazı hadiselerin zamanı ve keyfiyetini sadece Allah bilebilir. Bunların bilgisi yaratılanların bilgisi dışında tutulmuştur. Kur'ân'daki bazı âyetleri de Arap diline vakıf olanlar anlayabilirler. Örneğin "Onlara "Yeryüzünde düzeni bozmayın" denildiğinde, "Hayır, biz yalnızca ıslah edenleriz" derler."¹⁶⁵³ âyetini okuyan bir kimse "bozgunculuk yapmanın" kötü bir şey olduğunu, "ıslah etme" nin faydalı bir şey olduğunu anlar. Fakat burada da kişi neyin ıslah anlamı taşıdığını, neyin de ifsâd anlamına geldiğini Resûlullah'ın (s.a.) açıklamalarıyla bilebilir.

Taberî, bu Kur'ân anlayışı doğrultusunda tefsirini kaleme alırken belli ilkelerden yola çıkarak içerisinde siyer rivayetlerinin de bulunduğu bilgilerin sıhhatini tespit etmeye çalışmıştır. Onun elde ettiği bilgileri değerlendirirken başvurduğu temel ilkeler Kur'ân'ın bütünlüğü, sahih haber, icmâ, akli delâlet, siyak sibak ilişkisi, âyetin zâhiri, nesh, tabii gerçekler, tarihi ve sosyal gerçekler, umum (genel bakış) ve Arap dilinin özelliklerinden oluşmaktadır. Bu yöntemi takip etmesi bize Taberî'nin senet-metin bütünlüğünü dikkate alarak haberleri ve yorumları değerlendirdiğini göstermektedir. Bu ilkelerden hareketle yazdığı tefsirinde siyere dair bilgileri değerlendirirken yaşadığı dönemin şartlarını da dikkate aldığında oldukça özgün ve Kur'ân'ın temel amaçlarıyla uyumlu olduğunu göstermektedir. Bu da bize siyere dair bilgileri değerlendirirken oldukça kıymetli bilgiler sunmaktadır. Ayrıca onun tefsirinde verdiği bu bilgiler, tarihindeki bilgileri karşılaştırmamıza ve değerlendirmemize de önemli bir katkı sağlayacaktır.

Kur'ân sûrelerinin ve âyetlerinin bütünün sîretin hangi aşamasında nazil olduklarını tespit etmek mümkün olmadığı için her bir âyeti kendi nüzûl şartları çerçevesi ile de ilişkilendirmek mümkün değildir. Bundan dolayı Tefsîr-Siyer ilişkisini ortaya koyarken Kur'ân'ın bütününden ve Hz. Peygamber'in sîreti ile ilgili bilgi veren diğer

¹⁶⁵³ Bakara, 2/11.

kaynaklardan yararlanılması gerektiği açıktır. Taberî tefsiri merkezli Hz. Peygamber'in (s.a.) Medine dönemi hayatını ele aldığımız bu çalışmada yer yer klasik siyer kaynakları İbn Hişam, Vâkîdî, İbn Sa'd ve Buhârî'nin eserlerine de müracaat edilerek farklı amaç ve usulleri takip eden ilim dallarından yararlanılmıştır. Aynı konuyla ilgili farklı ilim dallarının verdiği bilgilerin bazen kesişmesi, bazen de çelişmesi siyer yazımında Kur'an'ın hakem olmasının gerekliliğini yanı sıra Kur'an, Siyer, Tefsir ve Hadis ilişkisinin lüzumunu da ortaya koymaktadır.

Kur'an, Hz. Peygamber'i (s.a.) Müslümanlar için ideal bir örnek olarak sunduğu için Siyer ilmini salt bir tarih yazıcılığı olarak kabul edemeyiz. Neticede siyerin normatif bir yönü de söz konusudur. Siyeri tarihle özdeşleştirdiğimizde Hz. Peygamber'in (s.a.) sadece tarihsel bir şahsiyet olarak değerlendirilmesi söz konusu olabilir. Hâlbuki Hz. Peygamber (s.a.) belli bir zaman ve coğrafyada yaşamakla birlikte yaşamı ve mesajının özü zaman ve mekân üstü bir nitelik taşımaktadır. Günümüzde modern tarih telakkilerinin baskın rolü nedeniyle Resûlullah'ın (s.a.) yaşamı tarihi bir şahsiyetin hayatı gibi sunularak O'nun örnekliliği ve misyonu gözardı edilmektedir. Yine tepkisel yaklaşımlar nedeniyle Resûlullah'ın yaşadığı bölge ve zaman gözardı ederek O'nun hayatını aynı formda günümüze sunmaya çalışan yaklaşımlar söz konusudur. Kur'an'ın sunduğu perspektifi esas alan, diğer İslâmî ilimlerinden yararlanılarak hazırlanacak Hz. Peygamber'in (s.a.) sireti bizi bu olası tehlikeden koruyabilir. Böylece Müslüman bilincinin ve varlık tasavvurunun oluşmasında birinci derecede etkili olan Hz. Peygamber'i (s.a.) Kur'an'ın bize anlattığı şekilde anlayabiliriz. Kur'an ilimlerinin en önemlilerinden klasik bir tefsir kaynağı esas alınıp diğer ilimlerin verilerinden de yararlandığımız bu çalışmada siyerin bu vasfı da ortaya konmaya çalışılmıştır.

Günümüzde Siyer'le ilgili bir diğer sorun da Peygamber algısı sorunudur. Siyer yazarının birikimi, ufku, yetkinliği, aidiyeti, ideolojisi gibi öznel nedenler farklı peygamber tasavvurlarını bir ölçüye kadar mazur gösterebilir. Fakat bir uçta Hz. Peygamber'i tamamen insanüstü güçlerle donatılmış mucizevi bir şahsiyet olarak takdim edenler, diğer uçta onu sadece sebepler planında stratejiler izleyen tarihsel bir aktör olarak sunanlar yer almakta, böylece Hz. Peygamber'in (s.a.) örnekliliği mümkün olmamaktadır. Bu çalışma sonucunda bu iki uç yaklaşımın dışında "her durumda örnek alınabilir" bir Peygamber tasavvuru için Kur'an ve Kur'an ilimlerinin en önemlisi Tefsir'den yararlanmanın önemi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Kur'ân-Kerîm'in Hz. Peygamber'in (s.a.) yaşamına ve davetine ilişkin verdiği bilgiler muhtevası ve uslubu gereği bazen doğrudan, bazen de dolaylı bir şekilde farklı sûre ve âyetlerde yer almaktadır. Yine Kur'ân, tarihin bir döneminde belli bir coğrafyada yaşayan toplumun soru, sorunları, yaşadığı olaylar üzerinden mesajını vermiştir. Kur'ân'ın bu ayırıcı vasfından dolayı salt Kur'ân'dan hareketle bir siyer yazımı çok da mümkün gözükmemektedir. Taberî tefsiri bu konuda da oldukça zengin bir muhteva sunmakla birlikte Hz. Peygamber'in (s.a.) yaşamını ve davetinin tamamını kapsamamaktadır. Bu durum siyeri inşa ederken diğer kaynaklardan da yararlanmamızın zaruretini ortaya koymaktadır.

Taberî'nin Peygamber tasavvuru konusunda tenkit edilebilecek en önemli husus onun peygamberlerin "ismet"i konusundaki görüşleridir. Bunun dışında onun Kur'ân anlayışının oluşturduğu Hz. Peygamber tasavvuru Kur'ân'ın idealize ettiği tasavvurla uyumlu olduğunu söyleyebiliriz.

KAYNAKLAR

- ADAM, Baki, “Tevrat’ın Tahrifi Meselesine Müslüman ve Yahudi Cephesinden Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 36 (1997), ss. 359-404
- AKSEKİLİ Ahmed Hamdi, “Hâtem’ul-Enbiyâ Hakkında En Çirkin Bir İsnadın Reddiyesi”, sadeleştiren. M. Hayri Kırbaşoğlu, *İslâmî İlimler Dergisi*, C. 6, S. 2 (1992), ss. 125-132.
- ALBAYRAK Halis, *Kur’ân’ın Bütünlüğü Üzerine*, İstanbul: Şule Yayınları, 1992.
- ALPER Hülya, “Nifak ya da İmanda Çatışma” (Kur’ân-ı Kerîm Bağlamında Nifak Psikolojisi Üzerine Bir İnceleme), *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 22, (2002), ss. 5-24.
- APAK Adem, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi I*, İstanbul: Ensar Yayınları, 2011.
-*İslâm Tarihi Araştırmaları*, İstanbul: Ensar Yayınları, 2016.
- “Siyere Kaynaklığı Açısından Kur’ân’ın Değeri ve Önemi”, *İstem*, S. 16, Y. 8 (2010), ss. 9-18.
- “Günümüzde Hz. Peygamber’in Doğru Anlaşılması Üzerine Düşünceler.” Bursa: *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* C: 19, Sayı: 2, (2010),
- “Kabile Asabiyetinin Mahiyeti Üzerine Değerlendirmeler”, *İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S.1 (2017), ss. 76-91.
- ARAFAT, W. N. “Medine Yahudileri ve Benî Kureyza Hikayesi Üzerine Yeni Bakışlar”, çev. Şaban Öz, *İslâmî Araştırmalar*, C. 17, S. 2 (2004) ss. 139-144
- ATİK Aydın, *İbn Cerîr et-Taberî’nin Kur’ân Anlayışı ve Te’vil Tercihleri*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004.
- AZİMLİ Mehmet, *Siyeri Farklı Okumak*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2010.
- “Benu Kureyza Kuşatması ve Sonucu Hakkında Bazı Düşünceler”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008, C. 10, S. 2 (2008), ss. 23-32

- BAYAR Fatih, Taberî'nin Tefsir Metodolojisi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, doktora Tezi, 395. Bursa, 2008.
- BAYRAKÇI Nizamettin, Taberî Tefsiri Mukaddimesinin Kur'ân İlimleri Açısından İncelenmesi, , Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2010.
- BERKİ Ali Himmet, Osman KESKİOĞLU, *Hz. Muhammed ve Hayatı*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1997.
- BİRİŞİK Abdülhamit, "Tefsir", *DİA*, XXXX, ss. 281-290.
- BUHÂRÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*, C. I-IV, Kahire: 1979.
- CERRAHOĞLU İsmail, *Tefsir Tarihi*, Ankara: Fecr Yayınevi, 1996.
- "Garânik Meselesinin İstismarcıları" *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C. 24, ss. 69-82.
- DEMİRCAN Adnan, "Resûlullah'ın Münafıklarla İlişkileri" *İslâm'da İnsan Modeli ve Hz. Peygamber Örneği*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- *Siyer Konusunda Bilinmesi Gereken Seksen Sekiz Soru*, İstanbul: Beyân Yayınları, 2019.
- Kur'ân'ın Nuzûl Dönemi Putperest Arapları İçin Kaynaklığı Üzerine" *İstem*, C. 2, S. 4 (2004), ss. 53-62.
- "Siyer Yazı Yazıcılığında Hz. Peygamber'in Doğru Tanıtılması Üzerine Tespit ve Teklifler", *Siret Sempozyumu I*, İstanbul: Türkiye'de Siret Yazıcılığı, 2012.
- "Hz. Peygamber'in Hicreti" *İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 1 (2017), ss: 1-32.
- DEMİR, Recep, Recep Demir, "Duhâ Suresi 7 ve İnşirah Suresi 2. Ayetler Bağlamında Nübüvvet Öncesi Hz. Peygamber'in İnancı", *Marife*, C. 14, S. 3 (2014) ss. 57-81.
- DERVEZE İzzet, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, Çev. Mehmet Yolcu, C. I-II, İstanbul: Yarın Yayınları, 2015,

- eI-BÛTÎ M. Said Ramazan, *Fıkhu's-Sîre*, Çev. Ali Nar, Orhan Aktepe, İstanbul: İslâmî Edebiyat, 2003.
- eI-HÛFÎ Ahmed Muhammed, *et-Taberî*, Mısır: 1963.
- ERKOCAASLAN, “Recep Benî Mustalk Gazvesi Esnasında Ortaya Çıkan Nifak Hareketleri ve İfk Olayı”, *Diyanet İlmî Dergi*, 2015, C. 51. S. 1 (2015), ss. 129-158.
- ES-SUBKÎ, Tacuddîn, *Tabakâtu's Şâfi'iyeti'l-Kubrâ*, Cîze:1992.
- ez-ZEHEBÎ Muhammed b. Ahmed, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, Beyrut: 1413.
- FAYDA Mustafa, “Siyer Sahasındaki İlk Telif Çalışmaları.” *Uluslararası Birinci İslâm Araştırmaları Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereler*, İzmir: 16-18 Eylül, 1985, ss. 357-368.
- “Taberî, Muhammed b. Cerîr” , *DİA*, XXXIX ss. 314-318
- FAYDA Mustafa, “Hz. Muhammed'in Necranlı Hıristiyanlarla Görüşmesi ve Mübâhele”, *İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, S. 2 (1975), ss. 143-149.
- GAZALÎ Muhammed, *Kur'an'ı Anlamada Yöntem*, çev. Emrullah İşler, İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2016.
- HALİL İmâdüddin, *İslam'ın Tarih Yorumu*, çev. Ahmet Ağırakça, İstanbul: Risale Yayınları, 1988.
- HAMİDULLAH Muhammed, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, çev. Salih Tuğ, İstanbul: Yağmur Yayınevi, 1972.
- *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, C. I-II, İstanbul: İrfan Yayınları, 1995.
- HANAY Necattin, “Allâme Muhammed İbn Cerîr Et-Taberî'ye Dair Bir Bibliyografya Denemesi”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 3 (2013), ss. 227-250.
- HARMAN Ömer Faruk, “Buhtunnasr”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6: 380-381.

- HOCAOĞLU Mustafa, “Hz. Peygamber’e Meleklerin Yardımı Hususunda Öne Sürülen Bazı İddiaların Değerlendirilmesi”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 2 (2012), ss. 55-98.
- GÖLCÜK Şerafettin, “Kur’ân’da Hicret”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 7 (1986), ss. 9-20
- İBN HİŞÂM, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısrî, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, nşr. Mustafa es-Sakkâ ve dğr. C. I-IV, Kâhire: Dârü’l-kütübi’l-Mısrıyye, 1955.
- İBN SA’D, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa’d b. Menî’ el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî, *et-Tabakâtu’l-Kübrâ*, C. I-XI, Kahire: Mektebetü’l-Hâncî, t.y.
- İBN KESİR, İsmâil b. Ömer b. Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, C. III, Kahire:1932-39.
- KARAMAN Hayrettin ve.dğr. Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr, C. I-V, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017.
- KAYA, Remzi, “Kur’ân’da Hz. Peygamber’in Beşer ve Ümmi oluşu” *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, C. 11, S. 1 (2002), ss. 29-52.
- KOÇ Akif, *İsnad Verileri Çerçevesinde Erken Dönem Tefsir Faaliyetleri*, Ankara: Kitâbiyât, 2003.
-”Taberî Tefsirini Anlam Üzerine-1”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 51, S. 1 (2010), ss. 79-92.
- KURT Hasan, “Taberî’nin Tarih Anlayışı”, *İslami İlimler Dergisi*, C. 3, S. 2 (2008), ss: 89-103.
- MUKÂTİL b. SÜLEYMAN, *Tefsîrû Mukâtil b. Süleyman*, nşr. Abdullah Mahmûd Şehhâte, C. I-III, Kahire: 1979.
- ÖZDEMİR Ali İhsan, “Ebû Cafer et-Taberî “Camîu’l-Beyân an Te’vil-î Âyi’l Kur’ân” Ad’lı Tefsirinin Özellikleri”, *İslamî Araştırmalar Dergisi*, C. 14, S. 1 (2001), ss. 150-155.
- ÖZEL Ahmet, “Hicret”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17: 462-466.
- ÖZSOY Ömer, *Kur’ân ve Tarihsellik Yazıları*, Ankara: Kitabiyat, 2004.
- PARET Rudi, *Kur’ân Üzerine Makaleler*, çev. Ömer Özsoy, Ankara: Bilgi Vakfı Yayınları, 1995.

- POLAT Selahattin, “Siyer’in Neliği Bağlamında Siyer Yazıcılığının Sorunları”, *Asr-ı Saâdet Dünyası: Bir Bilim Olarak Siyer ve Kaynakları*, 2014, ss. 23-36.
- SARIÇAM İbrahim, *Hz. Muhammed ve Evrensek Mesajı*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2004.
- SİDDİKİ Abdülhamid, *Tarihin Yorumu*, çev. M. Beşir Eryarsoy, İstanbul: Düşünce Yayınları, 1978.
- SURUÇ Salih, *Kâinatın Efendisi Peygamberimizin Hayatı*, C. I-II, İstanbul: Nesil Yayınları, 2014.
- ŞİMŞEK M. Sait, “Garanik Rivayeti'nin Tarihi Değeri”, *Bilgi ve Hikmet*, S. 2 (1993), ss. 147-162.
- TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, C. I-XXVI, Kahire: 1422/2001.
.....*Tarih 'ul-Ümem ve'l Mülûk*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim, C. I-XI, Mısır: Dâru'l-Maârif
- ÖNKAL Ahmet, “Hicret”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17: 458-462.
- ÖZKAN Mustafa, “Tarihin Öznesinin Tesbirtinde, Kurân'ın Tarih İlmine Katkısı/Kaynaklığı Üzerine-Bedir Savaşı Örneği-“, *İstem* C. 8, S. 16, ss: 19-33.
- ÖZTÜRK Mustafa, *Kur'ân, Tefsir ve Usûl*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.
- TARAKÇI Muhammet, “Tevrat ve İncil'in Tahrîfi İle İlgili Kur'ân Âyetlerinin Anlaşılması Sorunu”, *Usûl: İslâm Araştırmaları*, 2004, S. 2, (2004), ss. 33-54
- VÂKIDÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer, *Kitâbu'l-Meğâzî*, thk. Marsden Jones, C. I-III, Beyrut: 1984.
- YILDIRIM Zeki, “Kur'ân'da Peygamberlerin İsmeti” *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 19 (2003), ss: 87-118.
- YİĞİT İsmail, “Kur'an ve Siretü'n-Nebi”. *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları II*. Ed. Bedrettin Çetiner. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2001.

ZÜMRÜT Osman, “İslam Tarihinde Zararlı Mescid (Mescid-i Dırar) Olayı ve Günümüze Anımsattıkları”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 17 (2004), ss. 9-30.

ÖZGEÇMİŞ

Adı-Soyadı	Mustafa SOYCAN		
Doğum Yeri ve Yılı	KONYA – 25/09/1977		
Bildiği Yabancı Diller	Arapça		
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı	Kurum Adı	
Lise	1993 - 1997	Konya İmam Hatip Lisesi	
Lisans	1997 - 2002	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	
Yüksek Lisans	2008 -2011	Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü	
Doktora	2012 - 2019	Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü	
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Bitirme Yılı	Çalışılan Kurumun Adı	
1.	2004	MEB	
2.			
3.			
Üye Olduğu Bilimsel ve Meslekî Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayımlar :			
Diğer:			
İletişim (e-posta):	mustafasoycan16@gmail.com		
Tarih Adı-Soyadı İmza	20.09-2019 Mustafa SOYCAN		

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Mustafa SOYCAN
Tez Adı	Taberî Tefsirinde Hz. Peygamber
Enstitü	Sosyal Bilimler
Anabilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları
Tez Türü	Doktora
Tez Danışman(lar)ı	Prof. Dr. Adem APAK
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☐ Patent Kısıt (2 yıl) ☐ Genel Kısıt (6 ay) ☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

22/07/2019

Tarih :

İmza :

